63577

Slovenska čitanka

za

peti in šesti razred srednjih šol.

Sestavil in izdal

dr. Jakob Sket

c. kr. profesor.

V. in VI.

Velja trdo vezana 3 K 60 v.

Slovenska čitanka

za

peti in šesti razred srednjih šol.

Sestavil in izdal

dr. Jakob Sket,

c. kr. profesor.

V. in **VI.**

Tretja, popravljena izdaja.

Velja mehko vezana 3 K 20 vin., trdo vezana 3 K 60 vin.

V Celovcu 1903.

Tiskala in založila tiskarna Družbe sv. Mohorja.

63577

IN=03000589

Uvod.

Slovstvo.

§ 1. Vsi duševni proizvodi, izporočeni v besedi ali zabeleženi v knjigi in pismu, tvorijo slovstvo, književnost ali literaturo posameznega naroda.

Razlikujemo pa leposlovno ali poetično in znanstveno ali učeno književnost. Prva postaja po tvorni sili človeške domišljije in ni toliko pouku kolikor višji duševni zabavi namenjena. Učena književnost pa je zgolj plod človeškega razuma in preiskovanja ter nas poučuje o raznih znanstvenih predmetih.

Kadar govorimo v obče o slovstvu kakega naroda, si mislimo s to besedo navadno le leposlovno literaturo njegovo; zakaj v njej se kaže značaj narodov in izraža pristni duh vsega ljudstva.

§ 2. Leposlovna književnost ali pesništvo se prišteva lepi umetnosti. Predstavlja nam v govoru ali pismu to, kar je dobro in lepo, v umetni obliki in dopada človeku samo ob sebi kot umotvor.

Po svojem izviru se deli v narodno in umetno slovstvo. Prvo je pognalo kali sredi med preprostim narodom in živi med ljudstvom, vedno prehajajoč od roda do roda; zatorej ga tudi imenujemo izročilno ali tradicijonalno slovstvo. Umetna književnost pa obsega duševne proizvode posameznih izobraženih pisateljev. Imena umetnih pesnikov so sploh znana, o narodnih pesniških izdelkih pa se ne vé, kje in kdo jih je ustvaril.

§ 3. Vsa slovstvena dela se prikazujejo ali v vezanem ali v nevezanem govoru, to je v poetični ali v prozaični obliki. Vezani ali pesniški govor je skladno ubran po določenih zakonih, ki služijo blagoglasju, nevezana beseda pa se ima ravnati le po pravilih slovnice.

Gledé na vsebino prištevamo poeziji ali pesništvu vse one duševne proizvode, ki delujejo na našo domišljijo in nam dajejo duševne zabave; prozo pa imenujemo ona dela, ki so pisana za razum in v pouk v raznih znanstvenih predmetih. Tedaj more biti proizvod, pisan v nevezanem govoru, po svoji vsebini

poetičen, a proizvod, ki je pisan v vezanem govoru, tudi prozaičen. V obče ugaja vezana beseda za pesniške umotvore, za leposlovno književnost; nevezani govor pa služi navadno znanstvenim svrham, učeni književnosti.

Pesništvo.

§ 4. V pesništvu razločujemo tri glavne vrste: epiko, liriko, dramatiko.

Umotvore, v katerih se pripovedujejo ali opisujejo dogodki in dejanja zunanjega sveta, imenujemo epske. Lirskemu pesništvu prištevamo proizvode, v katerih nam prikazuje pesnik pojave notranjega sveta, čuvstva in misli. Pesmotvore pa, v kojih se nam predočuje dejanje v razgovoru delujočih oseb, nazivljemo dramatske.

Vse te vrste pesništva imajo tudi lahko poučen namen in tedaj so posebej še didaktičnega ali poučnega značaja. Take proizvode smemo imenovati lirsko-poučne, ne da bi s tem zaznamenovali kako novo vrsto pesništva.

§ 5. Epsko pesništvo je najstarejše; človeški duh je namreč opazoval najprej zunanje stvari okoli sebe. Lirska poezija se je pri vseh narodih razvila pozneje, in sicer še le tedaj, ko je postala človeška duša sposobna, da je opazovala sama sebe in svoj notranji život neodvisno od zunanjega sveta in izražala svoja čuvstva. Dramatika se je razvila najpozneje; zato pa združuje v sebi epiko in liriko ter je cvet vsega pesništva.

Epsko pesništvo.

§ 6. **Pravljica** in **pripovedka.** Najstarejši narodni proizvodi pripovednega pesništva so pravljice in pripovedke (Märchen und Sagen), bodisi v poetični ali prozaični obliki. V pravljici se pripoveduje kaka čudovita dogodba, ne da se imenuje kraj in čas, kje in kdaj se vrši. Delujoče osebe v pravljicah so razen človeka in živalij nadnaravna bitja in druge poosebljene moči v prirodi. Pravljica je plod bujne in proste ljudske domišljije; rodi se v narodu, živi in umrje z njim. Priče, v katerih delujejo živali in se nam predočuje njih dejanje in nehanje, imenujemo živalske pravljice. Iz živalskih pravljic se je pozneje izcimila basen, ki je tekom časa postala zgolj poučnega značaja.

Pripovedka je po svoji čudni vsebini slična pravljici, toda navadno se naslanja na kak določen kraj ali na zgodovinski znano

osebo. Pripovedka ima tedaj zgodovinsko podlago, katero pa je ljudska domišljija tekom časa preobrazila po svoje.

§ 7. **Bajka** in **legenda.** Posebna pavrsta pravljic in pripovedek so bajke (miti) in legende. Bajka (μῦθος) je priča o bogovih, legenda pa o svetcih. Pravim bajkam ni več najti pri nas mnogo sledú. Ko je kristjanstvo izpodrinilo stare bogove, je potisnilo tudi bajke v pozabljenost ali pa jih preobrazilo po kristjanskih nazorih. Med preprostim ljudstvom še živijo bajke, ali le kot pravljice in v otemneli obliki. Take so priče o vilah in rojenicah, o belih ali žalik-ženah, o gozdnih in vodnih duhovih.

Legenda je prvotno pomenjala knjigo, ki je obsegala povesti iz življenja svetnikov in mučenikov, pozneje pa tako povest samo. Sedaj imenujemo legendo vsako pripovest v vezani ali nevezani besedi, kateri služijo za predmet pobožna in čudežna dejanja bogoljubnih oseb. Zgodovinska resničnost ni legendi potrebna, temveč v njej se lahko dogodba čudovito razvija kakor v pravljicah in pripovedkah. Na mesto starih bajk je stopila legenda; zatorej nahajamo v nekaterih narodnih legendah primesi poganskih verskih nazorov.

§ 8. **Balada** in **romanca.** Balade in romance so pripovedne pesmi, ki ne opisujejo samo stvarnega dogodka v glavnih potezah njegovih, temveč nam rišejo tudi notranje stanje in čuvstva delujočih oseb. V njih se nahaja tedaj dvojen življelj, epski in lirski. Med slovenskim narodom je živelo nekdaj mnogo lepih balad in romanc. Umetne pesmi te vrste so se razvile iz narodne poezije. Odlikujejo se v obče po narodnem duhu, po pevnem ritmu in po vzvišenem, umetnem jeziku.

Beseda balada je nastala iz ital. balláta = pesem za ples; iz Italije je došlo to poznamenovanje črez Francosko na Angleško, kjer balada pomenja narodno pesem. Romanca je španskega izvira in znači pesem v narodnem, domačem jeziku (lingua romanza) nasproti pesmim latinskim. Dandanes se njih prvotni različni pomen ne loči več natanko.

§ 9. **Junaška pesem** in **epopeja.** Junaške pesmi imenujemo one pripovedne pesmi, ki opevajo znamenite dogodke in slavne čine iz življenja posameznih narodnih junakov. One so narodne in umetne. Narodne junaške pesmi se naslanjajo na razne zgodovinske dogodbe in nam slikajo ves narod in njegove junake na svetovnem bojišču. Združijo se li pesmi, ki opevajo slavne čine iz skupne junaške dobe kakega naroda, v enotno celoto, tedaj nastane velika narodna junaška pesem ali narodna epopeja, narodni epos.

Epos (ἔπος, reč, povest) je največji in najbolj dovršeni pesmotvor, s katerim se more ponašati narodno pesništvo. Narodna epopeja se odlikuje po notranji in zunanji velikosti; ona nam prikazuje celo vrsto znamenitih dogodeb. Središčje vsemu dejanju je glavni junak, prava podoba svojega naroda, ki se bori z nasprotnimi sovražnimi silami.

Dogodbe v narodni in umetni epopeji morajo biti znamenite za ves narod ali za vse človeštvo sploh in naj tvorijo v ozki zvezi skupno celoto. Med glavna dejanja se vpletajo epizode ali vložnice, ki podpirajo ali ovirajo razvitek vsega dejanja. Vsak epos je razdeljen na več delov, ki se imenujejo spevi ali knjige. Beseda v epopeji je vzvišena in velikosti dejanja primerna. Oblika je vedno poetična in z raznim lepotičjem okrašena. Umetna epopeja je po svojem predmetu junaška, nabožna, romantična, idilska, šaljiva.

Pesmi, ki slikajo v majhnem obsegu le en dogodek iz življenja glavnega junaka, se nazivljejo epske pesmi.

§ 10. **Povest, roman** in **novela.** Povest imenujemo ono vrsto pripovednega pesništva, ki nam opisuje resnično ali izmišljeno, pa vendar verjetno dogodbo iz človeškega življenja v njenem naravnem, popolnem razvitku. Po svoji vsebini je povest resna ali šaljiva.

Povest, ki je složena v vezani besedi, se imenuje poetična povest. Ako opisuje mirno, skromno, po najčešče selsko življenje brez silnih značajev in velikih činov, tedaj se nazivlje seljanka ali idila (εἰδύλλιον, obrazec).

Roman je ono pripovedno delo, ki obsega v olikani, nevezani besedi celo vrsto dogodeb, ki se, ozko zvezane med seboj, združijo v skupno celoto. V romanu se prikazuje borba človeškega srca z resnim življenjem človeškim. V njem se opisuje priroda, v kateri išče trudno in izmučeno srce človeško svojo zadovoljnost, v njem se rišejo mnogovrstni ljudski in kulturni odnošaji, v njem se nahajajo razprave o raznih predmetih in o vsakojakih dnevnih vprašanjih, skratka, v romanu se izraža stanje občne prosvete in omike, v romanu se slika zunanje in notranje življenje kake določene dobe. Tekom časa so postale razne vrste romanov. Dandanes so najbolj navadni zgodovinski, politični, modroslovni, umetniški, socijalni in obiteljski romani.

Novela je povest majhnega obsega, ki pripoveduje v pesniško navdahnjeni besedi poedin dogodek iz življenja kake osebe v njegovih najznamenitejših prikaznih. Novela bodi po snovi v obče zanimiva, po vsebini poetična in nenavadna v svojem razvitku.

Lirsko pesništvo.

§ 11. Lirsko pesništvo nam razodeva prikazni notranjega sveta, čuvstva in misli. Sprva so se take pesmi le pevale, in ker so stari Grki spremljali petje z liro (λύρα), je dobila ta vrsta pesništva ime lirske poezije.

Predmeti, ki morejo pesniku ganiti srce, da izlije svoje čute in misli v pesem, so mnogovrstni in različne so tudi stopinje notranje navdušenosti, s katero izraža svoja čuvstva. Razločujejo se tedaj razne vrste lirskega pesništva.

§ 12. **Pesem.** Pesem imenujemo oni pesniški umotvor, ki nam v ritmično ubrani, pevni obliki razodeva občutke človeškega srca. Po snovi bodi pesem naravna in nežna, po obliki blagoglasna in preprosta.

Po vsebini se ločijo pesmi v svete in posvetne. Svete pesmi izražajo pobožna čuvstva, ki jih goji človeško srce do stvarnika nebes in zemlje in do drugih nadzemskih bitij. Ako se pojó pri božji službi, tedaj se nazivljejo cerkvene pesmi.

Predmet posvetnim pesmim pa so misli ali čuvstva posameznih oseb ali celih stanov v določenih razmerah in položajih.

Pesmi so ali narodne ali umetne. Pesmi, o katerih se ne vé, kdo jih je zložil, in ki se pojó med preprostim ljudstvom od roda do roda, imenujemo narodne. One nam kažejo čuvstva in misli vsega naroda, so preproste v snovi in v oblikah ter verno zrcalo mišljenja in življenja narodovega. — Umetne pa nazivljemo one pesmi, katere zlagajo posamezni naobraženi pesniki. Njih snov je vzeta višjim idejam svetovne omike, oblika pa jim je ritmično-umetno ubrana.

§ 13. **Oda** in **himna.** Oda (ᾠδή, pesem) slove ona lirska pesem v umetno dovršeni obliki, ki razodeva s pesniškim navdušenjem in s svetim ognjem visoke, ozbiljne misli in čute. Povišuje li oda z žarovito besedo Boga in njegovo vladarstvo, ali če opeva z nenavadno navdušenostjo kaj posvetnega (domovino, cesarja itd.), tedaj je himna (ὕμνος). Odam in himnam podobni so psalmi (ψαλμοί), kakor imenujemo pobožne pesmi Izraelcev v sv. pismu stare zaveze.

Ako izraža oda ali himna v dramatski obliki in v velikem obsegu vzvišene čute in misli, tedaj se imenuje kantata ali popevka. Razdeljena je na več odstavkov: spev (dvo-, tro-, četverospev), recitativ (pripovedne ali opisovalne vsebine) in zbor. Popevke so posvetne in pobožne (oratorij).

§ 14. **Elegija.** Elegija ali žalostinka slove ona pesem, v kateri izraža pesnik z mirno dušo svoja, navadno otožna čuvstva; tedaj ne potrebuje ta pesem posebne mere in oblike. Beseda elegija

pa znači tudi vsako lirsko pesem, zloženo v distihih, takozvani elegijski meri. V tem slučaju se opevajo v njej mnogovrstne snovi. Beseda je grškega izvira. Ἔλεγος pomenja žalostinko, ἐλεγεῖον distihon, τὰ ἐλεγεῖα pa lirsko pesem, zloženo v distihih. Grške elegije so junaške, politične, včasi i modroslovne vsebine, ali one so tudi otožnega zapopadka. Žalobni značaj se jim je ohranil večjidel do dandanes.

§ 15. **Lirske pesmi v stalnih oblikah.** Nekatere lirske pesmi se odlikujejo po točno določenih zunanjih oblikah, po stihu in kiticah. Najbolj navadne lirske oblike so sonet, glosa, gazela, kancona in tencona. Vse so vzete iz tujih slovstev.

a) Sonet izhaja od ital. lirika Petrarke (v 14. stol.) in znači vsako lirsko pesem, obstoječo iz dveh štirivrstnih in dveh trivrstnih jambskih kitic. V prvih dveh kiticah se stikata (rimata) zunanja in notranja stiha, v zadnjih pa je stik (rima) jako različen, čestokrat dvojen ali trojen ter različno zvezan med seboj.

Vsak dobro sestavljeni sonet se deli po vsebini v dva dela. V prvem delu se izraža glavna misel v kaki podobi, v drugem pa se brez prilike jasno in določno pové pravo jedro vse pesmi.

Sonetni venec je spleten iz 15 sonetov, in sicer tako, da je zadnja vrsta prednjega ob enem začetna vrsta naslednjemu sonetu; začetna vrsta 1. pa je ob enem poslednja vrsta 14. soneta. Iz samih začetnih vrst vseh 14 sonetov pa obstoji 15. sonet, takozvani magistrale (mojstrski sonet).

b) Glosa je lirska pesem španskega izvira, kateri služi štirivrstna kitica kot geslo za podlago. Vsako kitico, obstoječo iz deset trohejskih stihov, sklepa zaporedoma ena vrsta iz gesla.

c) Gazela je lirska pesniška oblika, presajena iz orijentalskih v evropske jezike. Ona obstoji iz 8 do 14 ali še več stihov, izmed katerih se stikata prva dva s sledečimi sodvimi: *aa, ba, ca, da* ... Razen stika se ponavljajo čestokrat cele besede in stavki. Ritem in dolžina stihov sta različna.

d) Kancona se imenuje ona lirska pesem, ki ima pet do sedem kitic, vsaka kitica pa 11 do 18 peterostopnih vrst z umetno ubranimi stiki. Pesem se navadno konča s kratko kitico, s kakšnim ogovorom pesnikovim, ki velja sami kanconi.

e) Tencona je beseda španskega izvira in znači pesem, v kateri se prepirata dve ali več oseb o vrednosti kake stvari. Priljubljen je boj med vodo in vinom, med pomladjo in zimo.

Didaktično pesništvo.

§ 16. Didaktičnemu pesništvu prištevamo vse pesniške proizvode, katerim je viden namen, poučevati človeštvo o višjih pred-

metih, na pr. o veri, čednosti, modrosti, umetnosti, znanosti. Po tem namenu se razločujejo didaktične pesmi od ostalih pesniških vrst. Oblika jim more biti lirska, epska ali tudi dramatska.

§ 17. Lirsko-didaktičen proizvod v pesniški obliki, kateremu je namen poučevati, se imenuje **poučna pesem.** Ako je ta pesem v obliki pisma določeni osebi namenjena in razpravlja obče veljavna pravila, tedaj se nazivlje poslanica (epistola); ako pa napake in slabosti človeške z ostro besedo šiba ali šaljivo obira, se zove satira (zabavljica), in sicer je ta resna ali šaljiva.

§ 18. **Basen** se imenuje vsaka v obliki preprosta, kratka povest v vezani ali nevezani besedi, ki pojasnjuje na posebnem dogodku kak splošen nauk o nravnosti ali kako resnico in pravilo iz vsakdanjega življenja. Nauk je jedro, ki podaja basni poučen značaj, pripoved pa je le oblika, v katero je ogrnjena dotična resnica. Delujoče osebe v basnih so namesto človeka brezumna bitja, osobito živali ali rastline; zakaj po njih stalnem, neizpremenljivem značaju se najlaže dokažejo obče resnice in vedno veljavna pravila iz človeškega življenja. Basen služi zgolj pouku in se tedaj strogo loči od živalske pravljice, katero je rodila prosta ljudska domišljija, poetično se zanimajoča za pravo življenje živalsko. — Početnika učene basni imenujejo Grka Ezopa (Aesopus, v 6. stoletju pred Kr.) in po njem se vsa ta vrsta nazivlje ezopska basen.

Parabola ali prilika je basni sorodna, kratka pripoved, ki pojasnjuje kako višjo, nravno resnico iz dušnega življenja človeškega. Najlepše so parabole iz sv. pisma nove zaveze.

Alegorija (*ἀλληγορία*) je ona poučna pesem, ki razpravlja kako misel v podobi, kjer razni pojmi kot osebe (poosebljeni) delujejo.

§ 19. **Nadpisi** ali **epigrami** (*ἐπίγραμμα*) so majhni pesniški izdelki, ki izražajo v kratkih, pa jedrnatih besedah kako dovtipno misel, tako da njih nepričakovani konec ostrmljivo osupne čitatelja. Grkom in Rimljanom so bili navadni kot nadpisi na svetiščih in stavbah, na grobnih spomenikih in posodah, in odtod njih ime epigram.

Reki (*γνώμη*) izražajo več ali manj splošna nravna pravila ali resnice v kolikor mogoče kratkih, jedrnatih stavkih. Rekom slični so narodni pregovori, ki hranijo v sebi pravi zaklad modrosti in naukov, katere si je pridobilo preprosto ljudstvo po lastnih izkušnjah v življenju.

Zastavice ali **uganke** so kratki pesniški izdelki, v katerih se znaki kake stvari tako opišejo v slikah, da je mogoče, stvar samo po razmišljanju uganiti. Zastavice so jako stari duševni proizvodi in se ločijo v narodne in umetne.

Dramatsko pesništvo.

§ 20. Dramatski pesmotvori predstavljajo dejanja oseb, v razgovoru pred našimi očmi delujočih. V dramatski poeziji se prikazujejo dogodbe in dejanja kakor v epskem pesništvu; toda epski pesnik pripoveduje, kaj se je godilo ali se še godi, dramatski pa nam kaže, kako se dejanje po osebah samih izvršuje pred našimi očmi in kako se po razgovoru razvija iz značajev delujočih oseb. Ker pa morejo osebe v samo- in dvogovorih lastne svoje misli in čuvstva izražati, spaja dramatsko pesništvo v sebi tudi lirski značaj. Ono obsega tedaj epiko in liriko ter doseza s tem, da zasnuje dogodbe in misli v novo, živo pred nami se vršeče dejanje, vrhunec in cvet vsega pesništva. V zasnovanju skupnega dejanja in v karakteristiki delujočih oseb pa se kaže prava umetnost dramatskega pesnika.

Dejanje, kažoče nam človeka v boju s protivno usodo, je lahko ali zgodovinsko ali izmišljeno; vselej pa mora biti *a)* pesniške vrednosti, da povzdigne človeka nad golo vsakdanjost, *b)* verjetno, tako da se dejanje po naravnem potu razvija iz vzrokov in iz značajev delujočih oseb, in *c)* enotno, t. j. da se nam dejanje prikazuje skupno v popolni celoti od konca do kraja.

Enota v drami zahteva, da se vse, kar se godi, suče okoli ene glavne misli ali osebe (milieu) in da se posamezne točke dejanja ne ločijo preveč po času in kraju.

Vsak dramatski umotvor se deli v dejanja (akte) in v prizore (scene). Večje dramatske igre imajo navadno po pet dejanj, manjše po tri ali po dve in tudi po eno dejanje. Dejanje v dramah se loči v tri glavne dele: osnutek, zapletek, razpletek. Drame so pisane v prozi in v verzih. Najbolj navadni so peterostopni stihi, jambski kvinar.

§ 21. Dramatsko pesništvo se deli v resno in veselo. Prvemu se prišteva žaloigra (tragedija) in igrokaz, zadnjemu šaloigra (komedija) in gluma.

Žaloigra nam prikazuje resno, po največ vzvišeno dejanje, v katerem zadene junaka, borečega se s svojo usodo in zunanjim svetom, propast ali celó smrt. Tragični spor (konflikt) obstoj v tem, da se junak strastno bori proti človeškim razmeram, njegova tragična krivda pa je, da se zaplete v boj s temi odnošaji. V tej borbi se popne junakov značaj do veličine, ki nas povzdiga ali tudi pretresa, krivda pa opravičuje njegovo propast.

Igrokaz ali **drama** se imenuje vsak dramatski umotvor, k ni niti vseskoz žalostnega, a tudi ne veselega značaja. Igrokaz se navadno ne konča s smrtjo junakovo.

Šaloigra prikazuje kako veselo dejanje večjidel iz družabnega, mestnega življenja in je predstavlja po njegovih slabostih in napačnostih na šaljiv način.

Veselim igram sorodne so glume ali burke, v katerih se kaže kako prav smešno dejanje iz bolj nizkih, preprostih stanov.

§ 22. **Opera** ali **spevoigra** se imenuje vsaka drama, v kateri delujoče osebe ne govorijo, temveč večjidel ali vseskoz pojejo. Glavni, glasbeni del tvori godbena umetnost, besedilo (tekst, libretto) pa spada v področje dramatskega pesništva. Spevoigre so tragične (opera seria) ali komične (opera buffa). Manjše opere imenujemo operetke.

Proza.

§ 23. Zraven poezije se je razvila proza samostalno kot izraz človeške razumne tvornosti, prosta vseh metričnih spon, kot nevezani govor. Ker služi znanosti in vsakdanjemu občevanju, je bolj razširjena in se rabi češče nego poezija.

Proza ima posebne umetne oblike, ki služijo različnim namenom. Proza vsakdanjega občevanja je čestokrat v skladnji pomanjkljiva, po vsebini siromašna, v izgovoru pokvarjena, toda dobra pisna proza se mora odlikovati po izbornem skladu, po ritmični lepoti ter po odbranih besedah in rekih, ki odgovarjajo mislim, katere se baš izražajo. Ako se uporabljajo v njej pesniške prilike in prispodobe, tedaj je proza poetična.

§ 24. Po vsebini in po namenu delimo prozo v več glavnih vrst. Samostalno so se razvile sledeče prozaične oblike:

1. **Pripoved** (pripovedna proza). V pripovedi se prikazujejo istinita dejanja in dogodki. Pripoved služi kot glavna oblika znanstveni prozi, osobito v zgodopisju ali povestnici.

2. **Životopis** (biografija) nam riše življenje kakega znamenitega človeka ter nas poučuje o zunanjih in notranjih razmerah in dogodkih, ki so vplivali na razvitek in usodo njegovo. Ako se opišejo osebe zlasti po svojih posebnih lastnostih, kako so se v mislih, po čuvstvu in v delovanju razločevale od drugih, tedaj je to opis značaja ali karakteristika dotične osebe.

3. **Opis** in **oris** (Beschreibung und Schilderung). Opis nam razločno in jasno opisuje kak predmet ali dogodek po njegovih znakih in delih. Opis služi zlasti pouku, in to najbolj v prirodopisju in v potopisih. Oris se odlikuje od opisa v tem, da nam riše kak predmet v poetični lepoti in nam ob enem tudi razkazuje vtisk, ki ga dela opisani predmet na dušo pisateljevo.

4. **Razprava** pretresuje razne dogodke, pojme, mnenja in nazore ter jih izkuša dokazati, opovreči ali razjasniti. Ona je tedaj učena ali znanstvena. Neka posebna vrsta razprave je takozvana hrija (χρεία, poraba), ki razpravlja kak znamenit izrek po natanko določenih pravilih.

5. **Razgovor** (dialog) je posebna oblika v pripovedi ali razpravi. Predmet razpravljata v razgovoru dve osebi, od katerih druga drugo izpodbuja in dopolnjuje. Razgovor postane dramatski, ako se prikazuje po njem značaj razpravljajočih oseb, in kot tak tvori temelj dramatskemu pesništvu. Razgovor radi uporabljamo v daljših povestih, romanih in novelah; razgovor podaja vsakemu pesniškemu umotvoru posebno živahnost.

6. **Pismo** (poslanica). Razgovoru podobno in sorodno je pismo, katero piše kaka oseba drugi odsotni. Po svojem namenu more pismo uporabljati vse prozaične oblike. Po vsebini in svrhi ima poseben stilističen značaj. V njem se razpravljajo predmeti iz navadnega ali tudi iz najvišjega, duševnega življenja.

§ 25. Razen glavnih vrst razlikujemo še dva glavna pravca v prozi. Za nižje in višje potrebe v dejanskem življenju nam rabi poslovna, za duševne potrebe pa umetna proza. V slovstvu zavzema le zadnja važno mesto.

Umetna proza je znanstvena ali retorična. Znanstvene stvari se razpravljajo v poedinih razpravah (monografijah) ali v obsežnih delih ali v učnih knjigah. Njen značaj je različen po predmetu, ki se baš razpravlja. Njen slog (Stil) je potem povestniški, prirodoznanstven, modrosloven ali pravosloven. Pri učnih predavanjih dobiva znanstvena proza tudi retoričen značaj.

Retorična proza je po vsebini in namenu tudi različna. Razločujemo cerkvene, sodnijske, politične govore, vojaške nagovore (vojno povelje), akademijske in šolske, slavnostne in prigodne govore, ki se vsi po značaju in slogu razlikujejo med seboj.

Epsko pesništvo.

Pravljice in pripovedke.

1. O važnosti tradicijonalnega slovstva.

K slovstvu kateregakoli naroda pripadajo tudi oni ljudski umotvori, katerih niso izumili posamezni omikani pisatelji, ampak skupni duh narodov in ki živijo le v spominu ljudstva, prehajajoč od roda do roda po ustnem izročilu.

Tradicijonalno ali izročilno slovstvo je cvet narodnega življenja; v njem odseva njegov značaj, njegove prednosti in napake ter sploh vsa njegova osebnost, ki se razlikuje od posebnosti drugih, tudi najbližjih in najsorodnejših narodov. V tradicijonalnem slovstvu opisuje vsak narod sam sebe ter slika podrobno in na široko svojo dušo, t. j. svoje mišljenje, svoje upe in strahe, svoje nazore o prirodi, svoje vraže in običaje. Tradicijonalno slovstvo je v najtesnejši zvezi z notranjim in zunanjim življenjem dotičnega naroda in razvitek tega slovstva visi ob narodovi zgodovini in njegovem duševnem napredku. Čim znatnejše je torej narodno slovstvo, tem večjo veljavo in tem zanimivejšo zgodovino je moral doživeti ta narod.

Brez tradicijonalnega slovstva ni nobeno ljudstvo, naj se tudi nahaja še na toliko nizki stopinji svoje izobrazbe. Gotovo pa je med tradicijonalnimi slovstvi raznih narodov velika razlika. Samo tisti narod, ki si je pridobil tekom stoletij kaj zgodovinske veljave in ki more pokazati svojo lastno zgodovino, le óni ima tudi znatnejše, v obče zanimivejše narodno slovstvo. Zato je tradicijonalno slovstvo najzvestejše merilo za prosvetno stanje vsakega naroda, ki še le stopa v kolo svojih sosedov, stoječih na vrhuncu omike.

Tradicijonalno slovstvo je zadnji jek prastarih bajk; ono obsega ostanke stare vere poganske. V njem se spoznava, kake

nazore je imel narod o prirodi in njenih silah ter o vplivu vseh pojavov na zemlji. Tekom časa pa se je narodno izročilo mnogo izpremenilo ter izgubilo prvotno svojo podobo, tako da je dandanašnji prav težko, najti prvotni njegov bajni pomen. Le tiste pravljice, pripovedke in pesmi, ki govorijo o junakih, kako so rešili lepo devico iz oblasti zmajeve, so nam bolj razumljive in njih starinsko jedro se da laže razluščiti.

Tradicijonalno slovstvo obsega:

1. pravljice in pripovedke;

2. pesmi kot najpopolnejši in najbolj dovršeni del narodnega slovstva;

3. basni, pregovore, uganke, zagovarjanja, vraže in enako drobnjav v nevezani besedi.

Važnost tradicijonalnega slovstva povzdiguje Ferdo Kočevar[1] takó-le: „V narodnem slovstvenem blagu leži tisočletno izročilo našega naroda, ki se ni pretrgalo nikoli. Kdor hoče razvideti preteklost našega ljudstva do jedra, ta mora premozgati vse njegovo ustno izročilo, ki ga je v tolikem izobilju ohranilo od roda do roda noter do današnjih dnij. Modroslovec najde v tradicijonalnem slovstvu nazore našega naroda o bitju, življenju, vesoljnosti, večnosti, neumrjočnosti itd. Dušeslovec bo zasledoval po njem značaj in način mišljenja ter duševne zmožnosti našega naroda. Zgodovinar nahaja v njem marsikatero črtico zlasti o naši prosvetni zgodovini, ki se ne dobi v nobenem arhivu. Tudi jezikoslovec zasledi še marsikako neznano, zanimivo besedo, ali pa že znano v drugi, prvotnejši in pravilnejši obliki; našel bo marsikateri lep izrek in se čudil narodovi skladnji. Pravnik pa dobiva v našem narodnem blagu pojasnila o pravnih in družabnih nazorih pri starih Slovencih in iz teh lahko sestavi „slovensko pravo“.

In kako važno je tradicijonalno slovstvo za kritika in estetika! Obadva lahko zasledita v istem načelo, kako se naj razvija umetno slovstvo na podlagi tradicijonalnega. Umetno slovstvo se utegne preživeti in ostareti, narodno pa nikdar ne; da, čim starejše je to, tem več vrednosti ima v sebi, ker izraža narodno bitje in ves značaj njegov. To bitje in ta značaj pa mora dobro poznati vsak, kdor hoče s pridom pisati slovenskemu narodu.“

In o narodnih starinah, ki so tesno spojene s tradicijonalnim slovstvom, piše slavni Stanko Vraz[2] prelepo:

„Stari običaji narodni so podobni listju nekaterih dreves, ki ostane na vejah do prihodnje pomladi, dokler ne požene mlado. Ako se odtrga pred časom ter pride mraz in led, popoka drevo in se posuši. Stare narodne običaje je treba pustiti, kakor staro listje na steblu dreves. Kadar pride pomlad in zasije solnce omike, požene novo, mlado listje, a staro se bo obletavalo samo od sebe in padlo na zemljo brez škode narodu.

Resnica je, ti običaji so ponajveč izvira predkristjanskega; ali nedolžni so in neškodljivi, ker je ves njihov koren že zrastel s čistim steblom kristjanstva in poganja nedolžno zraven njega, kakor nerodovitno drevo kraj vinske trte, ki je vsajena poleg njega.

Pa ni li neumen vinogradnik, ki poseka drevo, po čigar vejah se je razrastla vinska trta? Ni li neumen oni človek, ki gre trgat in izkorenjevat stare običaje? — Kdor tako dela, podira edino čvrsti temelj pobožnosti in nravnosti; kajti najčvrstejši je verozakon, ki je osnovan na značaj narodov, ki je stopljen z njegovimi starimi običaji, in najiskrenejša ter najmilejša je pobožnost, ki izvira iz tega studenca. Ta resnica je po zgodovini vekov potrjena.“

V Nemcih je spoznal že slavni pesnik in modroslovec Herder[3] veliko važnost tradicijonalnega slovstva. Izdal je leta 1778. posebno zbirko narodnih pesmij: „Die Stimmen der Völker in Liedern“, katere je preložil sam iz različnih jezikov v nemščino. Vsled tega in vsled Ossianovih pesmij[4] se je navdušil tudi velikan Goethe[5] za narodno pesništvo in prevedel celó srbsko narodno pesem: „Smrt Asan-Aginice“ po italijanskem prevodu opata Fortisa[6], ki jo je čul peti na svojem potovanju po Dalmaciji. V preteklem stoletju pa si je najbolj prizadeval Jakob Grimm[7] zbrati nemško narodno blago in pokazati svetu njegovo občo veljavo. O marsikaki pravljici, o kateri se je mislilo poprej, da je udomačena le pri posameznih narodih, je dokazal ta učenjak, da je obče blago vseh arijskih narodov, in tako je znova potrdil sorodnost Arijcev.

Tudi slovanski narodi imajo premnogo tradicijonalnega slovstva v vezani in nevezani besedi, kar lepo dokazuje njihovo prosvetno stanje.

Med avstrijskimi Slovani so se začeli Čehi prvi zanimati za narodno slovstvo. Zlasti pesnik Čelakovský[8], prijatelj našega Prešérna, Šafařik[9] in Hanka[10] so bili hitro spoznali

važnost njegovo. Že l. 1834. je pisal Čeh Hanka: „Pesmi prostega naroda niso samo gledé na jezikoslovje, ampak tudi gledé na krasoslovje in narodopisje imenitne in koristne. One so podobe, iz katerih se more značaj vsakega naroda najbolje spoznavati; one so zgodovina notranjega sveta in življenja; one so takorekoč ključ k svetišču narodnosti. Kdor zametuje narodne pesmi, ne bo nikdar spoznal, kaj je človeštvo, ki se ravno tako razodeva v pastirskih pesmih kakor v egiptovskih piramidah. Takih pesmij iskati in nabirati, je po tem takem ravno tako zaslužno kakor nabiranje starinskih ostankov."

Najbogatejše tradicijonalno slovstvo med vsemi Slovani je rusko, najlepše in najbolj poetično pa srbsko. Srbske narodne pesmi so zadobile v pravem pomenu besede svetovni glas in se prevajajo v vse jezike evropske. Največje zasluge za nabiranje srbskih narodnih pesmij si je stekel Vuk Stefanović Karadžić (1787—1864)[11], za ostalo narodno blago pa Vuk Vrčević.[12]

Tudi Slovenci imamo precej obširno tradicijonalno slovstvo, na katero smemo biti zarés ponosni. Na eni strani je naše narodno slovstvo v daljši ali ožji zvezi z ostalimi slovanskimi in sploh arijskimi narodnimi slovstvi; na drugi strani pa se tudi razlikuje po svojih posebnostih od vseh ostalih in celó od najbližjega nam srbsko-hrvatskega pesništva, tako da moremo o slovenskem narodnem duhu v njem posebej govoriti.

Tudi drugi narodi priznavajo lepoto in vrednost slovenskega narodnega pesništva. Slavni pesnik Anastazij Grün[13] je pokazal nemškemu narodu v izvrstnem prevodu nežnost in milino naših narodnih pesmij. S splošnim priznanjem in navdušenjem so sprejeli leta 1850. njegovo pesniško zbirko: „Volkslieder aus Krain" in od tedaj tudi hvalijo in povzdigujejo veliko notranjo vrednost naših narodnih pesmij.

Toda preteklo je mnogo časa, predno so začeli i Slovenci sami spoznavati vrednost svojega tradicijonalnega slovstva. Še l. 1854. se je marsikdo spotikal ob nabiranju narodnih svetinj, katere je smatral za surovosti, ki kažejo, „kako neomikani, babjeverni in vražni so bili Slovenci". Vendar pa so se našli možje, ki so imeli o našem tradicijonalnem slovstvu drugačno mnenje in ga začeli marljivo nabirati, dobro vedoč, da je zadnji čas za to; kajti treznejši nazori o prirodi in vedno bolj prodirajoča omika so za narodno slovstvo to, kar mrzla slana za cvetlice.[14]

S. Rutar.

2. O narodnih pravljicah in pripovedkah.

Najstarejšim duševnim proizvodom vsakega naroda se prištevajo pravljice in pripovedke, bodisi v vezani ali nevezani besedi. Tesno z ljudstvom spojene, nam predočujejo njegovo mišljenje in življenje. Sredi preprostega naroda so v starodavnih časih nastale in prehajajo, neločljivo združene z njim, po nepretrganem ustnem izročilu od roda do roda. Vse, kar je ljudstvo v svojem življenju občutilo in v zunanjem svetu doživelo, se izraža v njegovih pravljicah in pripovedkah. V prvih se zrcali versko mišljenje narodovo, njegovi nagledi o prirodi in svetu, v drugih pa je pisana zgodovina njegova. Vse izpremembe v duševnem in družabnem oziru, vse zgode in nezgode na polju svetovne povestnice so zapustile v narodnih pravljicah in pripovedkah neizbrisne sledove.

Po prvotnem bistvu in po svoji vsebini se razločujeta pravljica in pripovedka druga od druge; ali vendar je obema toliko skupnega, da se večkrat zamenjujeta obadva izraza med seboj. V obče se lahko opomni, da je pravljica (Märchen) bolj poetičnega, pripovedka (Sage) pa zgodovinskega značaja. V prvi prevladuje ljudska domišljija, v drugi pa razum in spomin; v oni so poosebljene razne prikazni v prirodi, v tej pa so kakor v živi sliki ohranjeni mnogovrstni zgodovinski dogodki.

Pravljice segajo v ono staro dobo vsakega naroda, ko si je začelo ljudstvo po svoje tolmačiti obdajajoče ga prikazni na nebu in na zemlji. Človek, pravi sin prirode, popolnoma podvržen vplivu zunanjega sveta in vklenjen v spone prirodnih močij, si je mislil, da delujejo v njih nadzemska bitja. V božjem strahu je trepetal, ko se je vzdignila huda nevihta, se zatemnilo zlato solnce, nebo se preobleklo v črne oblake, med njimi pa švigal blisk kakor kače žareče. Zemlja se je tresla pred strelonosnimi udarci, priroda je potihnila, žival in človek sta se skrivala v svoje zatišje, da uideta razburjenim silam nebesnih elementov. Človek si je domišljal, da se bojujejo med seboj nadnaravna bitja svetlobe in teme. Strahoma je pričakoval boja konec. Nevihta neha; blagodejni dež je porosil mater zemljo, oživil ovenelo prirodo, zlatorumeni solnčni žarki so prodrli črne oblake in pregnali viharne demone z nebesnega oboka. Solnce se je zopet prikazalo v vsem svojem veličastvu zmagonosno na nebu in tedaj je slaba člo-

veška nrav spoznala in molila v njem najvišje in najmogočnejše božanstvo.

Ali ta zmaga ni bila večna. Solnčni žarki so jeli pojemati, njegovo svetlobo je zakrila siva megla, zemlja je otrpnila, njeno življenje nehalo. Nastopila je zima, tema je nadvladala svetlobo, zimski demon je premagal solnčno božanstvo. A uničil ga ni. Kmalu je jelo dobivati novih močij, njegovi žarki so prihajali toplejši in močnejši, otrpla zemlja je pila váse njegovo gorko svetlobo — in priroda se je vzbudila iz dolgotrajnega zimskega spanja. Svetloba je premagala temo, zimski demon se je umaknil prekrasnemu, pomladanjemu božanstvu, gorkemu, vse oživljajočemu solncu. In s prirodo vred je začel tudi človek, sedaj prost zimskih spon, na novo živeti in se veseliti cvetoče prirode. V zahvalo pa je zažigal bogate darove na hribih in holmih, pevajoč v obrednih pesmih slavo in čast mogočnemu nadnaravnemu bitju.

Te in enake prikazni v prirodi so delale globok vtisk na človeško srce in dušo. Prvotno so določevale njegove verske nazore in ti so našli svoj odmev v pravljicah, v katerih je izražal ves narod svoje naglede o sovražnih si nadzemskih bitjih. In tako so v videzno neznatnih narodnih pravljicah čestokrat ohranjeni starodavni bajeslovni nazori naših pradedov. Takih prič nahajamo med vsemi narodi arjo-evropskega debla, tudi med Slovani in Slovenci posebej. Ali te pravljice niso podobne umetnim cvetlicam, ki jih je presadil vrtnar iz tuje v domačo zemljo in ki so se tu potem plodovito razmnožile in rodile mnogo sorodnic, temveč ti duševni proizvodi so liki prave domače cvetlice, ki rastó povsod, kjer so prosta polja in travniki, ne da bi jih gojil gospodar in jim skrbno prilival. Naše narodne pravljice ne nahajajo samo med Slovani svojih sorodnic, temveč med vsemi arjo-evropskimi narodi. V njih vseh se nam kažejo eni in isti glavni nazori o prirodnih prikaznih in to vse nam svedoči, da segajo priče bajne (mitiške) vsebine daleč tja v ono dobo, ko so živela ta ljudstva skupaj ali vsaj v ozki zvezi in sorodstvu med seboj.

Daljnji razvitek človeškega duha je povzročil vidno izpremembo starodavnih bajk. Prirodne prikazni, v katerih si je mislil človek poprej delujoča božja bitja, je sedaj počlovečil, t. j. začel si jih je predstavljati v človeški podobi. Iz pravljic o bogovih si je ustvaril pripovedke o junakih — herojih.

Prikazni v prirodi je zvezal z zgodovinskimi dogodki, dejanja nadzemskih bitij pridejal svojim dobrotvornim zemskim junakom. Takim pôtem se je presadila bajka ali pravljica na določena zgodovinska tla. Postala je pripovedka, ki ima, če tudi stoječa na zgodovinski podlagi, vendar svoj začetek v starodavnih nazorih o prirodi in njenih prikaznih.

A ne samo v junaških pripovedkah in pesmih, temveč tudi v pravljicah o živalih se je ohranil znaten in važen spomin na stare bajeslovne nazore naših pradedov. V dobi, ko je človek životaril kot pastir in lovec, je opazoval v živalih čudne posebnosti. Marsikaj je bilo v njihovi nravi sličnega človeškim lastnostim, ali mnogokaj je nahajal tudi v njih tako skrivnega in nezapopadnega, da so se dozdevale živali ljudem kot nadnaravna, vzvišena bitja. Vsled tega jim je človek prisvajal človeške čute, misli in dejanja, dà, živali so mu celó govorile. A na drugi strani jih je zopet prišteval višjim bitjem ter jih častil po božje, domišljujoč si, da se kažejo v njihovi vidni podobi nadnaravna, nevidna božanstva. Tedaj pa jim je tudi ljudstvo v svoji živi domišljiji pripisovalo dejanja bogov, prikazni v prirodi, t. j. mislilo si je višja bitja v živalski podobi. Bajke o bogovih so se sčasoma prelevile v živalske pravljice, v katerih imajo razne živali svoj simbolski pomen. Te tri stopinje v razvitku starih bajk iz prvotno fizičnega nazora imenuje znanstveno bajeslovje teomorfozo, antropomorfozo in zoomorfozo.

Pravljice in pripovedke so bile tedaj v tesni zvezi z duševnim življenjem in verskimi nazori vsega naroda. Ljudstvo jih je čislalo kot božje resnice in jih izročalo neizpremenjene svojim potomcem po ustnem izročilu. Le tako je bilo mogoče, da se jih je v prozorni, razumljivi obliki še mnogo ohranilo do današnjega dne.

Med slovanskimi narodi se nahaja lepo število starih pravljic in pripovedek, ki so sorodne ali vsaj slične med seboj. Njih vsebina je jako raznovrstna in se deli v več skupin. Najvažnejšim pričam prištevamo one, ki so ohranile svoj prvotni bajni značaj. Med temi se odlikujejo osobito tiste pravljice, v katerih se nam v prvotni obliki predočuje boj med svetlobo in temo. Jako različne so dogodbe, po katerih se nam pred-

stavlja ta boj; ali pri vseh razlikah se vendar lahko spozna, da so te pravljice le inačice prvotno ene in iste oblike. Njih vsebina se lahko razvrsti takó-le:

1. Dnevno svetlobo požre strašni, dvanajsteroglavi pozoj (= nevihta); temu pa razkolje mladenič (= strelonosni gromovnik = Perun) glavo in blažena svetloba se zopet razlije po vsem kraljestvu. Znamenito v pravljicah te vrste je zlasti to, da se svetloba sama kot taka (fizično) prikaže in imenuje, pa ne niti v živalski (zoomorfski) niti v človeški (antropomorfski) podobi. V inačicah pa ugrabijo Véter, Grom ali sokoli, orli, vrani svetle device (= dnevno svetlobo). Na mesto Vétra stopi tudi Jaga-baba (= nevihta, črni oblaki) ali hudobna mačeha.

2. Nebesna svetloba se nam izraža po raznih čudovitih rečeh, katere mora junaški mladenič priboriti za očeta ali za kralja svojega, kakor so na pr. zlata jabolka, zlatopera ptica, zlatorogi jelen, zlatogrivi konj. Zlato nam kaže sploh na svetlo bitje in v takih pričah se nam predočujejo solnčne bajke v raznih oblikah. Semkaj se stavijo tudi pravljice o čudotvorni vodi, ki obudi mrtvo truplo k življenju (t. j. vdahne prirodi novo življenje) in podeli očem zopet luč življenja (t. j. po blagotvornem dežju sveti znova veliko nebesno oko = solnce). Vodo življenja pa dobivajo vrani, t. j. vetrovi, ki pritepó črne oblake na nebo. — Ali mladenič si tudi pribori čuda krasno nevesto (t. j. solnčna svetloba, svetla zora v poznejši antropomorfski podobi), ki izvabi s svojo lepoto in milim smehljanjem krasno cvetje iz rožic (= prirodo oživi). Semkaj se prištevajo razne in mnoge pravljice o snubljenju čudnih nevest; toda poznejšim pričam so že v obilni meri pridruženi zgodovinski dogodki. Taka je na pr. znana srednjeveška pripovedka o Ortnitu in o Wolfdietrichu.

3. Svetlobne prikazni se nam predstavljajo v človeški podobi. Devico reši iz pozojeve oblasti junaški mladenič, ali pa devica izbavi mladeniča iz rok pomorskega kralja. Slično vsebino opevajo čestokrat narodne epske pesmi, kakor pri Slovanih (deloma v ruski pesmi: Ilija Muromec), pri Nemcih (Siegfried), pri Grkih (Perzej reši Andromedo). Izmed slovenskih pesmij omenimo tukaj zlasti dve o kralju Matjažu. Kralj Matjaž reši svojo nevesto Alenčico, kraljico ljubo ogrsko, iz sovražnikove (turške) oblasti, t. j. solnčni junak

(pomladanje solnce) otme pomlajeno zemljo iz zimskih spon. V drugi pesmi pa izbavi Marjetica, turškega carja mlajša hči, kralja Matjaža iz turške vôze. Slično vsebino hrani tudi narodna pesem in legenda o sv. Juriju in sv. Marjeti. — Junaški mladenič, ki reši devico, je včasi tudi nenaravnega pokolenja. Svoj rod izvaja od bika, medveda, lisice, ribe itd., kar ni nič drugega nego teriomorfoza hudournega oblaka, katerega zadene strela Perunova. Tukaj se uvrščajo tudi mnogoštevilne pravljice o palčku ali o malčku-palčku (Däumling). — Mati, žena, sestra ali hči se rešijo iz pozojevega žrela ali iz oblasti hudobnega ženskega bitja (Jage-babe), v nekaterih pravljicah brez boja, v drugih pa se bijejo hudi boji za rešitev. Spomini na te naglede so se ohranili tudi v epskih pesmih. Med njimi imenujemo v prvi vrsti grški epos, kjer odvede Parid lepo Heleno, katero si mora potem mož po krvavih bojih zopet priboriti.

4. Mnogo pravljic nam tudi pripoveduje, da se reši speča, začarana, okamenela ali v kakšno žival izpremenjena devica, kraljična, tudi kraljič ali njegov pomagalec iz strašnega, nenaravnega stanú. Izpremembo v pozoje, medvede, kače in druge živali ali v mrtvo otrplost povzročujejo hudobne čarovnice po umetnih čarodejstvih, bodisi da jim dadó čarobnih jedij ali pijač, bodisi da se jih dotaknejo s čudotvornimi koreninami ali šibami. Začarance izbavi mladenič ali deklica s tem, da se odloči, združiti se z začarano osebo v življenju, ali pa da jo otrplo poljubi, ali da se je dotakne z vse oživljajočim korenom ali šibico. Vse to pa ne znači drugega, nego da solnčna svetloba pojema in končno poneha. Vsled tega otrpne življenje v prirodi, priroda spi odrevenela (okamenela) svoje zimsko spanje liki začarana devica. Iz zimske otrplosti jo reši pomladanje solnce (= junaški mladenič) s tem, da se njegovi žarki združijo z zemljo. Včasi govorijo pravljice tudi o okamenelem cesarstvu in to je zopet le bajna slika za zimsko, otrplo življenje v prirodi.

5. S svetlobnimi biti se bojujejo sorodna, pa sovražna jim bitja, izkušajoč jih uničiti. Hudobna sestra umori brata ali sestro. Iz groba pa zraste trstika ali meklen; iz njega postanejo piščali in ovadijo potem v človeških glasovih strašno pregreho. Semkaj se stavijo pravljice, pripovedujoče, kako obrekujejo sestre svojo sestrico, hoteč jo uničiti, pri njenem

možu, podvrgši ji živalski porod. Drugje izkušajo zopet zlobne sestre ugonobiti ženina lastni svoji sestri, ali on uide vsem hudobnim naklepom in se združi z nevesto. Namesto zavidljivih sester nahajamo v drugih pričah brate, kojih zavist izkuša mlajšega brata spraviti s sveta. Navadno so trije bratje; med njimi sta prva pametna, tretji pa bedast. Pametna dva zalezujeta neumnega brata, hoteč ga uničiti, ali ta se izkaže v svojih dejanjih pametnega in jim vselej srečno uide. — Mnogoštevilne so nadalje pravljice o hudobni mačehi, ki dela proti pastorki, redkoma proti pastorku, zlobne naklepe ter jo izkuša na vse načine spraviti s sveta. Ali vsa početja nečloveške mačehe imajo za ubogo pastorko srečen konec. Mačeha hoče s kraljičem, ki snubi umazano pastorko, po zvijači omožiti lastno hčerko, a vse to ji izpodleti.

V teh pričah je prvotni bajni značaj zeló otemnel in le pazljivo oko ga še more s pomočjo bajeslovne vede zasledovati. Prvobitni nagledi o prirodnih prikaznih so se prenesli na navadno človeško življenje. Razmere in razna stališča, v katerih je živel človek, je presajal njegov duh v pravljice in tako se tedaj tudi razumeva njih vedna preobrazba po vplivu vsakdanjega življenja. Na mesto pozoja so stopili roparji; kar je bilo prej odmerjeno enemu bitju, se prisoja sedaj več bitjem; v eno pričo se je zlilo več pravljic. Tako je po krajevnih in narodnih razmerah nastalo mnogo inačic, ki se včasi le po neznatnih posebnostih razločujejo med seboj. Tekom časa so nastale pravljice n r a v n o - b a j n e g a značaja.

Pričam nravno-bajne vsebine se prištevajo mnogovrstne pravljice o rojenicah ali sojenicah, ki odgovarjajo staroklasiškim mojram ali parkam in skandinavskim nornam. Tu se lahko uvrstijo razne pravljice o vilah, o teh človeku jako priljubljenih bitjih, ki bivajo v vodah, na zemlji in v zraku. Vse te priče so polne nravnih (etičnih) nazorov in vsakdanjih človeških razmer; ali vendar so v svoji prvobitnosti bajnega značaja, kar nam že dokazujejo v njih delujoča nadnaravna bitja, če tudi v človeški podobi. Dušeslovni in nravni življenj pa prevladuje celoma v onih pričah, ki pripovedujejo o p r a v i c i in k r i v i c i, o b o g a s t v u in u b o š t v u, o k r i v d i in n e d o l ž n o s t i. Povsod zmaga ono nravstveno načelo v njih, ki je globoko vtisnjeno v srce preprostemu ljudstvu, da se namreč dobro plačuje, kaznuje pa hudo. V teh pravljicah se nam kaže ljudstvo,

kakoršno je, v svojem vsakdanjem življenju in mišljenju. Iz njih se učimo spoznavati starodavne šege in navade, nravne naglede in pravne običaje posameznega naroda.

Na pravljice je močno vplivala tudi vera kristjanska. Vsak duševni napredek in boj velikanskih idej, tukaj boj med kristjanstvom in poganstvom, je vtisnil tradicijonalnemu slovstvu svoj neizbrisni pečat. Bajke (miti), ki so kazale dejanja nadnaravnih bitij in njih razmere do človeka, so dobile tekom časa kristjansko obliko. Dobrotvorna dela in lastnosti poganskega bitja so se prenesla na znamenitega kristjanskega junaka ali junakinjo in po bajki se je preobrazila stara legenda.

Razen pravljic in pripovedek strogo bajnega in nravnega značaja pozna še slovenski narod mnogoštevilnih prič o povodnem in divjem možu, o morskih deklicah, o maliku ali škratu, o volkodlaku, môri, torklji itd. Skratka, vsaka čudna nadnaravna prikazen, katere si ni mogel človek s preprostim razumom tolmačiti, je našla svoj izraz v posebni pravljici. Neštevilno je med ljudstvom raztrošenih mlajših krajevnih pripovedek in legend. Skoro vsako jezero in vsaka globina v gorah in dolinah ima svojo pripovedko. O sto in sto cerkvah se nahajajo med narodom priče, kažoče, kako so nastali božji hrami, ali kako je mati božja s svojo nadnaravno močjo ustavila ondi konjsko kopito krvoločnemu Turku. Mnogovrstne so pripovedke o onih svetnikih in svetnicah, ki se posebno častijo med našim ljudstvom. Priče o njih so zrastle na trdni podlagi poznejših kristjanskih legend, ali njihovo vsebino je ljudstvo rado preobražalo po narodnih in krajevnih razmerah. Dalje še imamo zgodovinskih pripovedek o pesoglavcih, o Pegamu in Lambergarju, o kralju Matjažu, o kraljeviču ali knezu Marku, in sploh o ljutih turških bojih. Med narodom živijo priče o močnem Štempiharju, o Petru Klepcu, o Martinu Krpanu, in slovenski Pavliha je pravi vzor narodne šaljivosti in zabavljice.

Narodne pravljice in pripovedke zavzemajo tedaj v vezani in nevezani besedi najvažnejše mesto v tradicijonalnem slovstvu slovenskem. V njih se zrcalijo naših pradedov prvi bajeslovni nagledi o prirodnih prikaznih, v njih se kaže razvitek narodnega duševnega življenja iz starodavnih časov do novejše dobe in v njih je tudi pisana v glavnih potezah zgodovina slovenskega naroda.

J. Sket.

3. Mladenič in trije pozoji.

Nekdaj je živel siromašen ribič. Vsak dan je nastavljal mreže, uloviti pa ni mogel ničesar. Na enkrat pa ulovi zlato ribo. Ko jo nese domov, mu reče riba: „Ne nosi me domov, spusti me rajši v vodo; donesem ti veliko korist in ti boš srečen, ako me izpustiš.“ Ribič se da preprositi in jo spusti v vodo. Tudi drugič jo je ulovil in nesel domov, a zopet jo je izpustil na njeno prošnjo. Še v tretje jo ulovi, a tedaj mu reče riba: „Ti si se mene dvakrat usmilil, sedaj pa stori z menoj tako, kakor ti porečem: Na dvanajst koscev me razseči in od teh daj tri pojesti ženi, tri kobili, tri psici, tri pa posadi na vrt.“ To je storil ribič in pred letom dnij mu je porodila žena tri sine, kobila dobila tri konje, psica tri pse, a na vrtu so zrastle rože tri. Ti trije dečki so lepo odrastli in vsak si je vzel primerno svoji starosti psa, konja in rožo, in na te so obračali vso svojo skrb. Sedaj pa si izmisli starejši in reče: „V tram zapiknem svoj nož; kadar bo iz mojega noža tekla kri, tedaj znate, da sem mrtev.“ To izreče, pa odide. Ko je že dolgo potoval, je došel v neko mesto, ki je bilo vse v črno svilo ovito. Povedali so mu, da mora kraljeva hči iti v smrt k pozoju, ki zahteva vsak dan eno deklico. Zdaj je prišla vrsta na kraljevo hčer in zato je vse žalostno. Ako bi pa pozoju ne dali deklice, bi ne imeli vode; pozoj bi jim je ne dal. Mladenič vzame sabljo in psa ter odide zvečer na prežo. V krčmi pa je naročil neki babi, ki je za plačilo pazila na skledo, katero je, z vodo napolnivši, ostavil na mizi, da mu naj tedaj, ko se bo burkala voda v skledi, izpusti iz hleva njegovega konja, da mu dojde na pomoč; ob dvanajsti uri o polnoči pa da se bo zgodilo to.

Ob deseti uri se pripelje kraljeva hči in poklekne na breg ob vodi. Ko vidi mladenič, da že prihaja pozoj, ki jo hoče požreti, ji veli, naj odide v stran, ker hoče umoriti pozoja. A ker kraljična ne ve, da jo hoče v istini osvoboditi, se ne umakne; zakaj ako bi došel pozoj, a nje bi ne bilo tam, bi ta ne dal vode. Toda mladenič, videč, da že dohaja pozoj, je potisne v stran in se počne boriti s pozojem. Pes je držal pozoja, on pa mu je sekal glave, kajti imel je petero glav. Pozoj ga skoro nadvlada, sedaj pa brcne mladenič z nogo in zažene čižme babi v glavo, ker je bila zaspala dvanajsto uro. Tedaj se prebudi

in izpusti konja. Ta poprime pozoja in junak mu poseka glave. Iz vseh peterih glav pa poreže jezikove konce, razdeli kraljični prstan na dvoje in vzame ono polovico njenega robca s seboj, kjer je bilo všito njeno ime; nato odide v mesto na stan. H kraljični pa pristopi cigan in veli, da jo umori, ako ne reče očetu, da jo je on osvobodil. In res kraljična prisеže, da bo rekla tako. Ko je došla z njim domov, je bil kralj jako vesel; toda veselje njegovo se je hitro izpremenilo v žalost, ker je morala na večer že druga hči k drugemu pozoju, da jo požre. Ta pa je imel devetero glav. Ko čuje mladenič, da mora iti i druga kraljična v smrt, gre tudi njo oproščevat. In dogodilo se je baš tako, kakor s prvo hčerjo. Tudi tem glavam je porezal jezikove konce in vzel kraljični pol prstana in robca in odšel v mesto na stan. Cigan pa je tudi to hčer prisilil, da reče, da jo je on osvobodil, in vzel je s seboj glave ubitega pozoja. Zopet je bil kralj vesel, ali postal je hitro žalosten, kajti dati je moral še tretjo hčer tretjemu pozoju, ki je imel dvanajstero glav. A mladenič, začuvši, da mora iti v smrt i tretja hči, gre tudi njo reševat. Ko pride čas, da bi jo požrla pošast, pograbijo pozoja on, konj in pes ter ga držé, dokler mu junak ne poseka vseh dvanajsterih glav. In tudi od teh je porezal jezikove konce, vzel pol prstana in robca ter odšel v prejšnjo staro hišo v mesto na stan. Kraljično pa dohiti cigan in tudi ta se mu mora zakleti, da bo rekla, da jo je on osvobodil. Sedaj zahteva cigan, da mu mora kralj dati najmlajšo hčer za ženo. To mu kralj privoli, ker je mislil, da je res on osvobodil njegove hčere. Mlajša kraljična pa se temu protivi, dobro vedoč, da dojde mladenič, ki jo je res osvobodil; toda oče jo prisili, da mora vzeti cigana.[1]

Ko je prišel dan ženitve, reče naš mladenič svojemu gospodarju, ali bi rad pokusil one hrane, katero bo jedel kralj. Ta se začudi, kako bi bilo to mogoče, a mladenič napiše listek in ga pošlje s košarico vred po svojem psu v grad. Psiček odbeži v grad k najmlajši kraljični in ji izroči pisemce. Kraljična spozna psa in veli šokaču, naj naloži one hrane, ki ima priti na mizo, v košarico in naj jo da psu. Sokač je storil to, kralj pa je zapovedal, naj pazijo, kam pojde pes; ali niso ga mogli spaziti. Potem je mladenič drugič pisal po vina in kolače. Pes je došel k mlajši kraljični, ji izročil pisemce in ona mu je dala vina. Straže so se razpostavile, da bi videle, kam ide

pes, ali niso ga mogle spaziti. Tedaj pa vpraša kralj svoje hčere, kaj pomeni to, in morale so mu povedati, da je to pes njihovega osvoboditelja. Ko je došel pes v tretje po najboljše jestvine, so ga hoteli zadržati, pa ga niso mogli. Vendar pa so spazili, da je šel na kraj mesta v neko staro hišo. Tja se takoj napotijo kralj in njegove hčere z vojaki in kočijami. Mladenič, videč, da pride kralj po njega, se opravi v kraljevo obleko in odkrije prsi, kjer so bili videti solnce, mesec in zvezde. Tudi konja razkrije, ki je bil zlat kakor i pes in roža, katero je vzel v roko. Kralj se prestraši, videč, da je vse svetlo v hiši; kajti vsa hiša se je svetila od teh zlatih stvarij in tudi osvoboditelj sam je bil zlat na prsih in na rokah do lakta. In kralj je padel na kolena in vprašal mladeniča, je li on tisti, ki je osvobodil njegove hčere. Kraljične so ga spoznale in tudi on je pritegnil, da je. Nato so se vsi napotili v kraljevo stolico in tu so se gostili in veselili. Naposled je moral vsak povedati neko dogodbo. Došel je red na kraljevega ženina, t. j. cigana. Začel je pripovedovati, kako se je mučil, ko je skončal tri pozoje in osvobodil kraljeve hčere. Nato je prišla vrsta na mladeniča, ki je bil res rešil kraljične. Poudarjal je odločno, da je sam pokončal one tri pozoje; naj le pogledajo glave pozojeve, katere je donesel cigan. Gostje so jih pogledali in videli, da so jezikom odrezani konci. In mladenič vzame jezikove konce, rekoč, naj poskusijo, ali gredó ti konci k onim jezikom. Ko se je vse dobro prilegalo drugo k drugemu, veli mladenič kraljičnam, naj dadó svoje robce in prstane. Vsaka je dala samo pol robca in pol prstana in tudi on je dal svoje polovice, in glej, vse se je dobro ujemalo. Tedaj so vsi spoznali, da je on tisti, ki je osvobodil kraljične, in cigana so raztrgali na konjskih repih. Potem so se še le dobro gostili in mladenič si je izbral najstarejšo kraljično za ženo.[2]

Ko je mladenič prvo noč spal v gradu, se je prebudil in videl goro goreti. Takoj skoči po koncu, se opravi in ide tja. Prišedši do gore, vidi ogenj, ki je gorel na njej. Žaba se obrača na ražnju in baba kriči na drevesu poleg ognja: „Ljuj, ljuj, zima mi je!“ Mladenič ji veli: „Hodi se gret!“ Ali baba ne gre, češ, da jo je strah njegovega psa in konja, in dá mu tri šibe, rekoč, da pride doli, ako mahne in udari prej z njimi konja in psa. Bedak je storil to in vsi trije so okameneli: mladenič, pes in konj. Njegov brat pa je sanjal, da mu je ta

umrl. Takoj gre gledat, ali kaplje kri iz noža. Ko to vidi, osedla brž konja, vzame psa in rožo ter odide od doma. Došel je v isto mesto in grad. Tudi on je videl goro goreti. Prestrašil se je in šel tja, da vidi, kaj je to. In videl je, da se peče žaba na ražnju, a baba javče na drevesu: „Ijuj, ijuj, zima mi je!“ Mladenič ji reče, naj se pride gret, ali baba ni tega storila, dokler mu ni dala šibic, da mahne prej z njimi po konju in psu. Ta se da prevariti in udari konja in psa, in vsi trije okamené. — Tretji brat je sanjal potem, da mu je tudi ta umrl, in je šel gledat, ali teče kri iz noža. Nato se je spravil i on na pot in prišel v isto mesto in grad. V noči se je vzbudil ter videl goro goreti. Odpravil se je tja in takoj spoznal, kak konec sta storila brata njegova. On pa se ni dal ukaniti. Videl je žabo peči in slišal babo javkati na drevesu. Tudi njemu je rekla, da se ne upa iti k ognju gret, ker se boji njegovega psa in konja, in mu je dala tudi šibe tri, naj z njimi prej udari konja in psa, če hoče, da pride k ognju. Mladenič mahne res po psu, pa mimo njega, samo da se pride baba gret. Ko pa dojde baba doli, veli konju in psu, naj jo primeta. Oba jo zgrabita in mladenič ji reče: „Ti si okamenila brata moja; ako mi ju ne oživiš, storiš sama smrt.“ Baba se zboji in odvrne, da nima take trave, s katero bi ju mogla oživiti. Nato veli on konju, naj jo vodi okoli, dokler ne najde trave. Baba je našla zelišče in oživila vse, dotaknivši se s travo vsakega posebej. Bratje so uničili baburo in se napotili skupaj v grad. Vsaka kraljična je dobila enega brata za moža in kralj je dal napraviti velikanske gosti, vesel, da je dobil take zete, ki imajo solnce, mesec in zvezde na prsih, zlate roke do lakta in vsak zlatega konja, psa in rožo.[3]

Nar. prav. — *M. Valjavec.*

4. Zločesta vila.

Bila je nekdaj neka grofinja. Ta je imela eno hčer. Ko se ji je porodila hčerka, je pozvala mati vse vile na gosti. Vsaka vila je imela zlate lase do zemlje, zlato opravo s srebrnimi zobci in s srebrnim pasom. Med njimi pa je bila ena vila zločesta. Vsaka je dala novorojenki dober in lep dar, in tudi zločesta vila ji je prinesla lep, a zločest dar. To darilo je bila škatlica, v kateri je bilo zapisano: „Velike dobrote in

lepote boš uživala, ali nazadnje boš nesrečno skončana.“ Deklica je zrastla velika in krasna; vse lepote in dobrote je uživala med vilami, ali zločesta vila je ni mogla trpeti nikdar. Mislila se je že omožiti, a sedaj dojde vila sovražnica, jo udari s šibico, in glej, deklica in vse njeno obližje se pretvori v kamen. — Prišel pa je v ta kraj neki cesar na lov. Ta zajde in blodi daleč okrog, da bi zasledil koga, ki mu pokaže domov. Došel je do grada, v katerem je bilo vse okamenelo, kar živi in se giblje. Na vratih stoji sluga. Tega vpraša cesar, kod bi naj šel domov, ali kamen mu ne more odgovoriti. Tedaj gre dalje po gradu in tu najde krasno deklico, ki se pripravlja na ženitev. Bila je lepa, toda okamenela. Cesar jo same radosti poljubi in ona se vzdrami ter reče: „Zakaj si me vzbudil? Kako lepo sem spala!“ Cesar je še udaril nato vsakega slugo in vsi so oživeli. Zločesto vilo pa je ustrelil in njeni lasje in oprava so zgoreli sami od sebe. Deklico je vzel cesar za ženo in srečno sta skupaj živela.[1] Nar. prav. — *M. Valjavec.*

5. Tri zaklete devojke.

Tri devojke so bile zaklete v nekem gradu. Dve sta bili zločesti, ena pa dobra. Te device so hoteli trije bratje osvoboditi. Najprej gre starejši brat in ta dojde na potu proti gradu s svojim konjem do mravljišča. Tu se hoče odpočiti in sede na tla. Mravlje pa so želele hrane od njega in so ga grizle. Toda on je razljučen pobil vse, šel nato dalje in došel do čebel. Tudi čebele so hotele hrane od njega, on pa je tudi te pobil, ker so ga pikale. Zopet je jahal dalje in došel do grada. Okoli gradú je tekla voda in v njej so bile utve, ki so gagale proti njemu. Mladenič je mislil, da se mu rogajo, vzel batino in pobil vse. Sedaj pride v grad in v gradu je bila baba. Takoj ga vpraša, kaj želi, in on ji pové, da hoče grad osvoboditi. „Dobro!“ mu veli ona, „ali neko delo ti moram dati.“ Mladenič obljubi storiti vse, karkoli mu bo zapovedala. Tedaj mu da dva mernika žita, koruze in pšenice, da vse to na eno noč razbere drugo od drugega. Ko se stori dan, pride baba k njemu in ga vpraša, ali je storil to. On odgovori, da tega ni mogel storiti. Nato mu da baba še drugo delo. Zlate ključe je vrgla v vodo, in te naj vzame ven. A tudi tega ni

mogel storiti. Sedaj pa mu reče baba, naj gre v grad, in tu mu pokaže, kje so one tri zaklete devojke. Med njimi sta dve zločesti, ena pa dobra; ako si izbere dobro, bo i njemu dobro, ako pa zločesto, bo tudi njemu zlo. Nato stopi v hišo in tu vidi tri devojke sedeče pod črnim zastorom. Pokrite so bile tako, da so se jim videle noge, telo in obraz pa ne. Sedaj mu veli baba, naj si eno izbere, in izbral si je — zločesto. Hipoma se počne megliti. Desno okno se odpre in tudi jama se otvori, kjer so bili drugi mrtveci. Vsi mrtveci povzdignejo glave, ga pograbijo s svojimi krempljі, raztrgajo vsega in vržejo ven skoz okno. Jama se je zaprla in zopet je postal lep dan, kakor je bil poprej.

Ker ni bilo prvega brata tako dolgo domov, je odšel mlajši za njim; pa tudi s tem se je dogodilo tako. Tedaj pa je šel najmlajši brat od doma in vzel brašno za na pot. Ko je došel do mravljišča in so ga počele mravlje nadlegovati, jim je nadrobil kruha, da so jedle. Tedaj pa so mu obljubile, da mu bodo na pomoč v njegovem poslu. Nato gre dalje in dojde do čebel. Tudi te so ga počele pikati in tudi njim je nabral cvetja in ga prinesel pred njihov koš. Tedaj pa so mu i one rekle, da mu bodo na pomoč. Ide dalje in dojde do grada. Okoli gradú je tekla voda in v vodi je zapazil utve. Vikale so proti njemu, on pa jim je metal kruha; in tedaj so mu rekle, da mu bodo na pomoč. Nato dojde pred grad, baba odpre vrata in ga vpraša, kaj hoče. Mladenič ji razloži, zakaj je prišel. Ona mu da dva mernika žita, koruze in pšenice, naj bi po noči odbral drugo od drugega. Ko je tedaj premišljal, kako bi mogel storiti to, so došle mravlje ter so mu pomogle, da je bilo vse gotovo do dneva. Drugi dan vrže baba zlate ključe v vodo, naj bi jih potegnil ven. Ko je zopet premišljal, kako bi storil to, so došle utve in vzele ključe ven. Tedaj mu je še le baba pokazala devojke, da si eno izbere. Prišedši v hišo, premišlja, katero bi si izbral; a sedaj dojde čebela in mu pokaže, naj si izbere srednjo devico. In ko si je res izvolil srednjo, sta se pobrali onidve zločesti in umorili sami sebe. Tako je postal grad svoboden. Mladenič pa se je oženil z dobro devojko in srečno sta skupaj živela.[1]

Nar. prav. — *M. Valjavec.*

6. Začarani kraljič.

Lepa Vida pleje proso
Rano, rano med zorami.
Prvo jutro pleje proso,
No steptano najde roso:
„Da bi, Bog daj, moje bilo,
Kar nocój je tod hodilo.“

Drugo jutro pleje proso,
Stepeno si najde roso:
„Da bi, Bog daj, moje bilo,
Kar nocój je tod hodilo.“

Tretje jutro pleje proso,
V prosu najde vel'ko kačo.
Kača ima devet repov,
Na vsakem repu devet ključev.

„Ne ustraš' se, lepa Vida!
Kaj s' prosila, si dobila;
Saj jaz nisem huda kača,
Neg' jaz sem ti mladi kraljič,
Jaz sem ti en mladi kraljič,
Ki kraljuje v belem gradu.

Ti boš šla po gladki stezi,
Jaz bom šla po gostem grmju;
Konec steze b'vá se sešla
Na polju pri belem gradu.
Vtrgaj si tri drobne šibe,
Ki bodó tri leta stare.“

Kačo udri s prvo šibo,
Ona je od glave človek;
Gda jo udri z drugo šibo,
Grata do pojasa človek;
Gda jo udri s tretjo šibo,
Pa že grata do pet človek.

„Hvala, hvala, lepa Vida!
Kaj si htela, si dobila.
Vzemi, vzemi z onih repov,
Z devet repov devet ključev,
No odkleni bele gradi,
No poberi srebro, zlato.
Če sem bil ti do zdaj kača,
Pa sem zdaj ti mladi gospon,
Ki kraljuje v devet gradih
Z lepo Vido nestrašljivo.“ [1]

Nar. pes. — *St. Vraz.*

7. Deček in vila.

Živel je nekdaj oče, ki je imel tri sine. Dva sta bila pametna, eden pa je bil za bedaka nazvan. Karkoli so začenjali, to so počeli samo pametni, bedastega pa niso nikdar niti blizu pustili. Oče je imel srebrno hruško na vrtu, ki je vsako noč ocvetla in dozorela, a te hruške so vsak dan odnesle vile. „Kaj bo iz tega?“ rečeta starejši in srednji brat ter gresta hruške čuvat, bedaku pa velita, da je za tako delo preneumen. Brata si doneseta pod hruško zglavja in blazine, pa zaspita. Vile dojdejo in odnesó hruške, in še le ko so odšle, se vzbudita onadva. Prišedši domov, povesta, kako je bilo. Sedaj reče bedasti brat, da pojde on. In res je šel ter si donesel šibja, da spi na njem. Ko so došle vile, stopi ena na šibje, on pa se prebudi in prime vilo za las. Vila odbeži, a zlati las ostane dečku v roki. Došedši na dom, pové, kako je bilo, in reče:

„Grem jo tražit.“ Brata mu ne dovolita tega in jo gresta rajši sama iskat. Na potu dojdeta do meseca, stopita noter in vprašata: „Ali je tukaj ona vila?“ Neka baba jima pové, da je pri solncu. „Kako pa prideva do solnca?“ je bilo njuno vprašanje. „Tu je pajek,“ odvrne starka; „ta vama naj sprede lanec do solnca.“ Pajek ga sprede in priveže za ključalnico pri solncu. Onadva gresta, a lanec se utrga, ker je bilo solnce došlo domov in odprlo vrata. Brata padeta na zemljo svojega kuma. Tako sta došla domov in povedala, kaj se jima je dogodilo.

Sedaj veli bedasti brat, da pojde on. Deček gre in dojde do neke stare babure in ji reče, naj mu pové, kako bi došel do meseca. Ona usliši prošnjo ter mu da korito s perotmi. Deček sede vanje, dojde do meseca, stopi noter in pové, kako in kaj, da mora tu notri biti neka vila. Baba mu odgovori, da je ni ondi, ampak da je pri solncu. Deček gre dalje in dojde srečno do solnca. Korito pa postavi v pivnico, kjer je hladnejše, da se vosek ne raztopi. Solnce pride domov in ga vpraša, kaj želi. „Rad bi vilo,“ odgovori deček. Solnce mu jo da, on sede v korito in odide. Na enkrat pa je prišlo solnce iz hiše gledat, kako deček odhaja, in je tako peklo, da so se raztopile peroti. Sedaj je šlo korito z vilo in dečkom na tla in padlo na neki hrast, pod katerim je bil star čarovnik. Kaj hočeta storiti? Vila stopi s hrasta in zaziblje starca v spanje. Nato pride tudi deček z drevesa in obadva gresta domov. Brat je pripovedoval, kako je bilo, vile pa niso videli nikjer. Zdaj je počela plakati in vsi so rekli: „Dobro, zdaj znamo, da je nekje tu.“ Nato je došel tudi čarovnik izpod hrasta v hišo, in ko je rekel vili: „Dober dan,“ je postala hipoma krasna devojka in onadva sta se vzela.[1] Nar. prav. — *M. Valjavec.*

8. Jug in pastorek.

Bil je nekdaj deček, ki je imel hudo mačeho. Nekega dne mu reče, naj gre z njo nabirat gob. Deček vzame košaro in gre z materjo v gozd. Mačeha ga pelje daleč v gozd do neke jame in mu reče, naj vrže kamen v njo, da bo slišal, kako je globoka. Deček stori, kakor mu je bilo ukazano, in da bi bolje slišal kamen bobneti, se nagne črez globočino; hudobna mačeha pa ga sune za kamenom in odide grohotaje

domov. Domá pové očetu, da ga je raztrgal silen medved, a ona sama da mu je jedva utekla.

Deček je med tem padal in padal tri dni in tri noči, a do dna še vendar ni prišel. Naposled pade na mehko blazino. Precej dolgo leži kakor mrtev, slednjič se zavé in gleda začuden okoli sebe. Bil je na drugem svetu. Blazina, na katero je padel, je ležala sredi mesta. Lepe široke ulice so se razprostirale na vse strani. Hiše ni videl nobene, same prekrasne palače je zrlo začudeno oko. Največja in najlepša pa je bila ona, pred katero je padel. Velika črna zastava je visela s strehe, a noben vetrič je ni mezil. Povsod je kraljevala mrtvaška tihota, vse ulice so bile prazne, nobena ptičica ni žvrgolela po zraku. Radoveden se približa deček palači, s katere je visela zastava. Velika vrata najde na stežaj odprta, boječe vstopi. Zdaj zagleda tikoma za durmi velikega moža v čudni opravi, ki je, na palico naslonjen, zrl pred se. Deček se prestraši in misli že pobegniti; ker se pa vratar ne gane, se mu bliža počasi in ga prime za roko. A kako ostrmi, ko zapazi, da je mož okamenel.

Nato je stopal dalje; po širokih stopnicah je dospel v veliko dvorano, ki je bila polna raznih služabnikov in služabnic. Pa tudi ti so bili kakor vratar okameneli. Iz te dvorane je prišel v drugo. Tu je našel razno gospodo; gospe so sedele na blazinjakih, gospodje so stali v trumah, kakor bi se o čem važnem pomenkovali, a tudi v tej dvorani ni bilo nič živega. Nazadnje je dospel deček v prekrasno sobano, v kateri se je vse bleščalo zlata, srebra in zlatega kamenja. Sredi dvorane je sedela na zlatem prestolu prekrasna kraljična, obdana od dvanajsterih prelepih devic. V snežnobelih prsih pa je tičalo kraljični ostro bodalce. Deček se približa in ji izdere bodalce. Zdaj vzdihne kraljična globoko in izpregleda. Začudena vpre mile oči v dečka, ki je bil v kratkem času, odkar je zapustil gornji svet, postal lep mladenič.

„Moj rešitelj!“ pravi kraljična. „Kako se ti naj zahvalim, da si me rešil iz oblasti hudobnega čarovnika, ki je mene in ves moj narod izpremenil v kamenje? Če te je volja, ostani tukaj in bodi moj mož; kraljeval boš črez devet dežel in črez devet morjá.“

Vse device, ki so tudi že oživele, so mu želele srečo ter mu častitale na nenadni slavi in moči. Nato ga je prijela lepa

kraljična za roko in ga peljala k oknu. Pa kaka izpremememba se je vršila med tem v mestu! Ulice so bile polne veselo se šetajočih ljudij in na prostoru pred kraljevo palačo se je zbirala neštevilna množica ljudstva, ki je z glasnim krikom pozdravljala kraljico in svojega rešitelja. Poprej črna zastava je bila zdaj bela in je veselo plapolala v zraku. Kmalu potem so obhajali veselo ženitovanje. Srečno je živel kralj s svojo ženo na drugem svetu mnogo, mnogo let.[1]

Nekega dne pa se je spomnil kralj gornjega sveta in polastila se ga je silna želja po domačem kraju. Kraljica ga vpraša, zakaj je tako otožen. Odgovori ji: „Kaj bi ne bil otožen; imam na onem svetu starega očeta in rad bi vedel, kako se mu godi.“ — „Če ni nič drugega,“ odgovori kraljica, „idi in pripelji očeta semkaj. Vzemi tá-le prstan; po njem te spoznam, kadar se vrneš.“ Kralj se je odpravil na pot. Hodil je devet dnij in devet nočij po suhem in po morju, dokler ni prišel v svoj rojstni kraj. Pa tu je našel vse tuje; na mestu male hišice, v kateri je odrastel, je stala velika, lepa hiša, a v njej so prebivali tuji ljudje, ki so mu povedali, da so umrli oče od žalosti, zvedevši, da jim je medved raztrgal sina. Kralj se je vrnil zdaj žalosten na drugi svet, a gorjé, pozabil je pot. Dolgo časa je blodil po gozdih, dokler ni prišel do nekega puščavnika. Vprašal ga je, ali vé za pot na drugi svet. Odgovoril mu je, da ne, a morda vé zanj kak služabnik. Nato zažvižga in od vseh stranij pritekó vse štirinogate živali, toda pota v drugi svet ne zna nobena. Puščavnik mu reče tedaj, naj gre črez devet hribov in devet dolin in prišel bo k drugemu puščavniku, ki gospodari črez vse ptice. Morebiti vé ta za pot na drugi svet. Kralj ga uboga, a tudi tukaj ne zve, česar bi rad. Zopet mora črez devet dolin in devet hribov do tretjega puščavnika, ki je bil gospodar vetrov. Le-tá pokliče vetrove. Prišel je sivi Sever, mrzli Zdolec, suhi Gornjak, in nazadnje je prisopihal tudi Jug. Puščavnik ga vpraša, kje se je mudil tako dolgo. Jug mu odgovori, da je bil na drugem svetu, kjer se ravno moži kraljica, ker jo je zapustil njen prvi mož. Prisilili so jo njeni svetovalci, rekoč, da je kralj gotovo mrtev, sicer bi se bil povrnil. Kralj vpraša, kako daleč je na drugi svet. „Tri dni in tri noči,“ odgovori Jug. „Črez tri dni bo tudi kraljičina poroka.“ Zdaj prosi kralj Juga, naj ga ponese na drugi svet. „Zakaj pa ne, če le dovoli gospodar,“ pravi

Jug. Puščavnik mu odgovori: „Požuri se, sinko, da prideš še o pravem času.“ Nato odideta. Kralj ni ničesar videl niti slišal, tako hitro sta letela po zraku. Že so tretji dan zvonili na drugem svetu v znamenje, da se ima kmalu vršiti poroka. Na enkrat se znajde kralj pred svojo palačo. Že so se odprla vrata in v krasnem izprevodu so prišli svatje iz palače. Ko kralj ugleda kraljico, poklekne pred njo in ji pokaže svoj prstan. Jedva ugleda kraljica prstan, spozna svojega soproga, in veselja ni bilo ne konca ne kraja. Novega kralja so izpodili, stari kralj pa je potem še mnogo let kraljeval v srečo in zadovoljnost svojim podložnikom.[2] Nar. prav. — *J. Majciger.*

---

9. Mačeha in pastorka.

Neka hudobna ženska primoži s svojim revnim možem malo deklico, z imenom Marica. Potem ji da Bog še eno pravo hčer, katero ljubi in goji bolj kakor lastno svoje oko. Pastorke, ki je bila dete dobro in prelepo, pa kar s krajem očesa ne more videti. Zato jo preganja, muči in mori, da bi jo čim prej skončala. Meče ji najslabše ostanke jedij, in še to kakor psu; celó kačjega repa, ko bi ga imela, bi ga ji dala jesti in namesto na posteljico jo pošilja spat v staro korito.

Ko pisana mati vidi, da je deklica pri vsem tem dobra in potrpežljiva in da lepše raste nego njena hči, si misli in misli, kako bi našla vzrok, izpoditi sirotico od hiše, ter si tó-le izmisli.

Nekega dne pošlje svojo hčer in pastorko volne prat. Hčeri da bele volne, pastorki pa črne in ji ostro zažuga: „Ako mi ti črne volne ne opereš tako belo, kakor jo bo moja hči, ne hodi mi več domov, sicer te iztepem od hiše.“ Ubožica pastorka milo plače, prosi in govori, da ji ni mogoče tega storiti; ali vse je bilo zastonj. Ker vidi, da ni milosti, oprti volno in gre plakaje za polsestro. Prišedši na vodo, razprtita svoji bremeni in začneta prati, kar se jima lepo belo dekle pridruži od nekod in ji pozdravi: „Dobra sreča, prijateljici! Je li vama treba pomoči?“ Mačehina hči reče, posmehujoč se: „Meni ni treba pomoči, moja volna bo takoj bela; ali tukajle naše pastorke ne bo tako hitro.“ Nato stopi tuje dekle k žalostni Marici, rekoč: „Daj, bodeva videli, ali se da ta volna

belo oprati!“ Obé počneta nato žikljati in prati in hipoma se beli črna volna kakor mladi sneg. Ko opereta, prijateljica zopet nekam izgine. Mačeha, videč belo volno, se čudi in jezi, da nima vzroka, preganjati pastorke.[1]

Nekoliko časa za tem pride huda zima in sneg. Hudobna mačeha še vedno premišlja, kako bi zatrla nesrečno pastorko. Sedaj ji zapové: „Vzemi košek in se spravi v goro; ondi mi naberi zrelih jagodic za novo leto; ako mi jih ne prineseš, ti je bolje, da ostaneš na gori.“ Sirotica Marica milo plače, prosi in govori: „Kako bom revica sedaj v ostri zimi dobila zrelih jagodic?“ Ali vse zastonj, vzeti mora košek ter iti.

Ko hodi vsa objokana po gori, sreča dvanajstero junakov in jih lepo pozdravi. Ti odzdravijo prijazno in jo vprašajo: „Kam gaziš, mlada deklica, po tem snegu tako zaplakana?“ Pastorka jim vse lepo pové. Junaki pa ji rekó: „Bomo ti pomagali, ako nam znaš povedati, kateri mesec vsega leta je najboljši.“ Marica odgovori nato: „Vsi so dobri, ali mesec sušec je najboljši, ker nam prinese največ upanja.“ Junaki, zadovoljni z odgovorom, rekó: „Pojdi le v to prvo dolino na prisolnce; ondi dobiš jagodic, kolikor te je volja.“ In res pastorka prinese mačehi za novo leto poln košek najlepših jagodic in pové, da so jih ji pokazali junaki, katere je srečala na gori.

Nekoliko dnij pozneje, ko je odjenjala zima, reče mati svoji hčeri: „Pojdi tudi ti v goro po jagodic; morda najdeš one junake, da ti dadó kako srečo, ker so se izkazali naši pastorki tako čudno dobrotljive.“ Hči se ošabno obleče, vzame košek in skaklja veselo v goro. Prišedši tja, sreča res onih dvanajstero junakov in jim napuhnjeno reče: „Pokažite mi, kod rastó jagodice, kakor ste pokazali naši pastorki.“ Junaki rekó: „Dobro, ako uganeš, kateri mesec vsega leta je najboljši.“ Ona hitro odgovori: „Vsi so hudi, mesec sušec pa je najhujši.“ Na te besede se gora hipoma naoblači in vsa nevremena udarijo na njo, da je jedva prisopla živa domov. Ti junaki so bili dvanajsteri meseci.[2]

Med tem se dobrota in lepota psovane pastorke razglasi daleč po deželi. Neki pošten, bogat in mlad gospod izporoči njeni mačehi, da pride ta in ta dan s svojimi sorodniki snubit pastorke. Mačeha, zavistna tej siroti, ji ne zine besedice o tem, ampak misli lastno hčer potisniti v to srečo.

Ko pride napovedani večer, iztira brezvestna mačeha pastorko zgodaj spat v korito. Potem očisti hišo, napravi večerjo, našopiri svojo hčer, kolikor jo največ more, in jo posadi s pletilom v rokah za mizo. Nato se pripeljejo snubači. Mačeha jih prijazno sprejme, pelje v hišo in jim govori: „Tukajle je moja mila pastorka.“ Ali kaj pomaga, ker so v tej hiši imeli petelina, ki je počel na ves glas in brez prestanka peti: „Kukurikú, lepa Marica v koritú! Kukurikú, lepa Marica v koritú!“ Ko snubači razberó in razumejo petelinovo petje, velé, naj se jim prava pastorka privede iz korita. Ko deklico ugledajo, se ne morejo dosti načuditi njeni lepoti in ljubeznivosti ter jo še isti večer peljejo s seboj. Hudobna mačeha in njena hči pa sta ostali na sramoti pred vsemi ljudmi. Marica je bila srečna s svojim možem in z vso svojo hišo do velike starosti in lahke smrti, ker ji je bila vila prijateljica in vsi meseci prijatelji.[3]

Nar. prav. — *Jak. Volčič.*

10. Snegulčica.

1. „Zrcalce, zrcalce na steni,
Obrazek mi dobro poglej,
Potem pa, katera je lepša
Od mene devojka, povej!“

2. „„Kraljica, kraljica prejasna,
Jaz pa ti tako povem:
Snegulčica je najlepša,
To znano je vsem ljudem.““

3. „Snegulčica — pastorka moja?
Biriči, zvežite jo,
Pa v črno goró med zverine
Takoj odvedite jo!“

4. A králjič devete dežele
Šel zjutraj je rano na lov
In našel je v gori Snegulko
In vzel jo nevesto domov.

5. „Zrcalce, zrcalce na steni,
Obrazek mi dobro poglej,
Potem pa, katera je lepša
Od mene devojka, povej!“

6. „„Kraljica, kraljica prejasna,
Jaz pa ti tako povem:
Od tebe ni lepše devojke
V širokem kraljestvu tem.““

7. „A kje je še kako kraljestvo,
Kjer lepša devojka živi?“
„„A to je deveta dežela,
Tam Snegulka je lepša kot ti!

8. Glej, králjič devete dežele
Šel zjutraj je rano na lov
In našel je v gori Snegulko
In vzel jo nevesto domov.““

9. „Zrcalce, zrcalce, ti lažeš!“
Kraljica zrcalce zdrobi —
A koscev zdaj tisoč ji kliče:
„Snegulka je lepša kot ti!“

10. Prišèl iz devete dežele
Je kraljevič mladi z vojskó,
Kraljica je krono zgubila,
Zbežala je v črno goró.

Belokranjska prav. — *O. Zupančič.*

11. O usodnih božanstvih slovenskih.

Prehitro je človek spoznal, kako se igrajo z njim in njegovo usodo valovi življenja. Uvidel je, da je njegov život ničev; najmanjša nezgoda ga lahko zatre in v njem ugasne moč življenja, kakor se utrne zvezda na nebu. Nehoté je izprevidel, da je njegovo življenje po vsem v božjih rokah in z njim ravna usoda liki vihar z valčki na morju. Višjemu nadzemskemu bitju se je zahvaljeval za dolgo in srečno življenje in njemu je zopet pripisoval nesrečno in naglo smrt.

Pri vseh arjo-evropskih narodih so se nahajali verski nazori, da je človeku tečaj življenja usojen. Vse naključbe, ki so nenadoma zadele ubogega zemljana, vsako srečo in nesrečo, katero je doživel, je podtikal nekemu nadzemskemu božanstvu. Sprva so poznali naši pradedje le eno vzvišeno bitje, ki je določevalo usodo človeško, in temu nagledu odgovarjajoč, so imeli tudi stari Grki s početka le eno „mojro“; kajti oče vseh pevcev, Homer, govori razen na dveh mestih[1] vedno le o enem usodnem bitju in še le Heziod nam v svoji teogoniji poimence navaja tri usodna bitja.[2] Kakor je namreč človek čim dalje tem bolj razločeval tri glavne dobe v svojem življenju, t. j. porod, življenje in smrt, tako si je tudi domišljal trojna višja bitja, ki so mu vodila usodo. Grki imenujejo ta božanstva Klotho, Lachesis in Atropos. Prva prede nit življenja, kateremu je druga določila usodo, a tretja, ki končno povsod le sama odločuje, utrga nit življenja na veke. Grškim nazorom odgovarja v nordiški edi, slavnoznani zbirki junaških pesmij iz 8. do 11. stoletja, pravljica o treh usodnih ženskih bitjih: „Pod tretjim korenom svetega jesena teče presveti studenec „urdarbrunnr“. Pri njem stoji krasna palača in iz te prihajajo tri device: Urd, Werdandi in Skuld, t. j. minulost, sedanjost in prihodnjost. Ta bitja prisojajo ljudem, kako dolgo bodo živeli, in se zovejo „norne“. Vsak dan zajemajo vodo iz studenca in kropijo z njo veje jesenove, da ne usahne in strohni. Voda pa je tako sveta, da pôstane vse, kar stopi v njo, belo kakor kožica v jajčji lupini.“

Kakor drugi narodi poznajo tudi Slovani usodna bitja, ki so slična grškim mojram, latinskim parkam in nordiškim nornam. Slovenci jih imenujejo rojenice ali sojenice. Ime samo nam že jasno kaže njih lastnosti in delovanje. One določujejo

pri porodu človeško usodo, predejo in vežejo nit življenja in jo prerežejo ob smrti.

V slovenskih narodnih pesmih in pravljicah se navajajo večinoma tri rojenice ali sojenice. „So v hišo prišle rojenice tri,“ poje narodna pesem in pravljice nam pripovedujejo, da so došle tri rojenice ali tri devojke ali tri belo oblečene ženske in te so bile sojenice. Na drugih mestih se govori zopet v množini o rojenicah, nikjer pa se ne omenja samo ena. Usodne boginje so Slovencem tri sestre, lepe device, okroglega lica in belo oblečene. Kadar se narodi dete, pridejo vse tri, ali v sobo, kjer se je dete porodilo, ali pod okno, ali v hlev, ali kam drugam v hiši. Navadno v rokah svečo držeč, sodijo o novorojencu. Ne smemo se čuditi, da ljudstvo pripisuje svečo kot vidni znak usodnim boginjam. Saj vemo, kako se človeško življenje rado primerja sveči goreči. Dokler ti gori sveča, katero so užgale rojenice o tvojem rojstvu, tako dolgo sveti tudi luč tvojega življenja. Rojenice prorokujejo o novorojencu, kaj bo doživel, in osobito, kakšno bo storil smrt. Najprej izusti prva, kaj ima dete doživeti. S to določbo pa navadno ni druga rojenica zadovoljna in izreče o bodočnosti novorojenčevi lastno sodbo. A hipoma se oglasi tretja rojenica in, nezadovoljna z izreki prvih dveh tovarišic, objavi sodbo, ki opovrže ali vsaj zmanjša to, kar sta onidve prisodili detetu dobrega. Tako nam pripoveduje neka pravljica: „Ko je imela žena poroditi, so došle tri devojke, oblečene v belih opravah. Počele so soditi, kako se bo godilo detetu v življenju. Najprej veli prva, da bo novorojenec jako bogat, toda druga odvrne, da to ne, ampak da se naj s trudom in muko hrani, a tretja določi, rekoč: Ker so ti ljudje jako skopi in nam ničesar ne privoščijo dejati na mizo, da bi se mogle dalje tukaj zadrževati — navada je namreč med našim ljudstvom, da postavljajo ob takem času vsaj kruha in vina in kosček mesa na mizo, da je potem dete srečnejše — zato se naj novorojenče v sedmem letu utopi.“ In zadnja ostra sodba je res obveljala. V tem so naše rojenice slične nordiškim nornam. Tudi pri njih je baš značilno, da opovrže tretja deloma to, kar sta prisodili prvi dve dobrega.

Kar rojenice detetu odsodijo, se zove sôd. Njihovi določbi ne more nihče uteči, proti njihovim samovoljnim izrekom je človek brez vsake pomoči. A vendar si je izkušal svojo usodo

kolikor mogoče olajšati. Ob rojstvu so obvezovali novorojenca, da bi mu ne mogla škodovati zla sreča, in odrastli so se morali reševati teh vezil. Na to šego nas še dandanes spominja navada „vezil“ pri rojstvu in pozneje darila ob rojstnem godu, kateri slovesni praznik se pomenljivo imenuje r e š i t e v.

Kakor je sôd izrečen, tako se navadno izvrši. Seveda nahajamo tudi pravljic, v katerih človek ne umrje one smrti, ki mu je usojena; toda v takih pričah se že zrcali vpliv poznejših kristjanskih nazorov. Tako so prorokovale nekoč rojenice nekemu otroku, da se bo obesil, ko nastopi ednajsto leto. Roditelji so se silno prestrašili ter so premišljali, kako bi oteli otroka hudi usodi. Naučili so dečka, naj vsako delo začenja v b o ž j e m i m e n u. Ko je prišla njegova ura, reče: „Zdaj grem, da se obesim v božjem imenu,“ ter vzame vrv in odide v goščavo. Tu priveže konopec za vejo in reče: „Zdaj se pa obesim v božjem imenu.“ Toda vrv se mu utrga. Zopet jo zveže ter si dene zanko na vrat, a zopet se mu utrga. Še tretjič poskusi, pa tudi zdaj se mu utrga konopec. Med tem je minila zlokobna (nesrečna) ura in on se je povrnil zdrav in vesel domov. — V tej kakor v sličnih pravljicah se vidi natanko kristjanski vpliv, kateremu se umičejo ostanki poganskih nagledov, kjer se še niso umaknili popolnoma. Zatorej se nahaja trdno mnenje, da more le molitev in bogaboječe življenje predrugačiti sodbo, katero so izrekle rojenice nad človekom.

Kar doživi človek v svojem življenju, to je ali dobro ali zlo. Tedaj je sodba usodnih boginj ali dobra ali neugodna. Značilno pa je za slovenske pravljice, da je v njih sôd le redkokrat dober in ugoden. Navadno se prisoja, da ubije dete strela, ali da se utopi, ali da ubije očeta in mater, ali da ga požre volk. Iz tega bi smeli sklepati, da so nekdaj pri Slovanih razločevali dobre in zlobne rojenice, kakor se nahaja ta razloček tudi v nordiški edi.

Usodnih boginj ne vidi vsakdo, kadar sodijo. Redkokdaj jih sliši in opazi mati sama. Po največkrat jih vidi kak tujec, osobito kak berač, ki je došel slučajno na noč pod ono streho, pod katero se je imelo roditi dete. Čestokrat jih sliši soditi tudi domači hlapec. Ta pové sodbe glas starišem ali hipoma ali drugi dan ali še le pozneje po dolgem času. Dosledno pa molčijo pravljice o tem, kje rojenice stanujejo. Ljudstvo misli

sploh, da bivajo v jamah in votlinah. Še dandanes se v raznih krajih kažejo špilje, kjer so nekdaj prebivale.

Razen ženskih usodnih boginj nahajamo še moško usodno božanstvo, in to je „usud“ v srbskih narodnih pripovedkah. Tudi slovenska pravljica, zapisana blizu Varaždina, nam je ohranila isto ime in one lastnosti, katere pripisujejo Srbi svojemu usudu. Ta ima lastno hišo, kjer stanuje s svojimi služabniki in služabnicami. Na dvorišču njegovega bivališča je polno zverin in te ne pusté človeka k usudu, ako jih ne potolaži z mesom. Usud trosi po hiši eno noč zlato in srebro, t. j. bogastvo in srečo, drugo noč pa revščino in nesrečo. Kdor se rodi na srečno noč, ta bo srečen skoz vse svoje življenje; kdor pa je rojen na nesrečno noč, isti ostane siromak vse žive dni, naj se vbada in upira, kakor in kolikor hoče.

Vera na usodna bitja je bila tedaj med Slovenci in Slovani nekdaj globoko ukoreninjena. Ostanki o teh verskih nazorih še močno živé v pravljicah in krajevnih pripovedkah.[3] Njihovi vidni sledovi se še dandanes opazujejo pri raznih krstnih šegah in navadah. Narod še sedaj trdno veruje, da so usojene človeku vse nesreče in nezgode, ki ga zadenejo v življenju, in da jim ne more uteči z lastno močjo in z lastnim prizadetjem. Zatorej pa se naše ljudstvo tem bolj ozira na vsemogočnost in previdnost božjo, trdno se nadejajoč, da mu le molitev in vdanost v božjo voljo olajša resnega življenja usodo. *J. Sket.*

---

12. Pravljica o sojenicah.

Nekdaj je došel berač k neki hiši, kjer je bila ravnokar porodila žena. Sede na klop pri peči in gleda proti mizi. Na enkrat dojdejo t r i ž e n e. Bile so čisto belo oblečene, na glavi so imele bele velike robce in okoli vratú okrasje iz samih demantov, zlata in srebra; lica so bile okroglega, velekrasne žene kakor vile. Stopile so k mizi in vsaka je sedla na en ogel. Berač pa vstane od peči in sede k četrtemu oglu ter posluša, kaj se bodo pomenkovale te tri žene. Sedaj veli ena, naj odsodijo novorojenemu detetu, s kako smrtjo bo prešlo s tega sveta. Prva reče: „V veliki zimi bo cepilo drva; tedaj dojde huda zver, volk, in ta ga pojé, ko dopolni osemnajsto leto.“ Druga pristavi: „Ne bo tako, temveč vojak naj

bo in naj umre tam v zimi.“ Tretja pa reče: „Ne bo tako, ampak živi naj do dvanajstega leta in tedaj se naj utopi.“ Nato velijo vse tri: „To dete bodi jako dober deček, da ga bodo prav radi imeli roditelji in drugi ljudje, a v dvanajstem letu naj umre.“ Potem vstanejo žene in odidejo. Tedaj pa reče berač ženi, ki je porodila dete: „Videl sem, da so došle sojenice, ki so odsodile temu detetu, da se utopi, dopolnivši dvanajsto leto, in to se bo tudi zgodilo.“ Odslej so stariši vedno pazili na otroka, da ne pride kam do vode in da se ne utopi. Ko pa je prišlo dvanajsto leto, je iskal vedno vode, da se utopi, a je ni našel. Deček pa je hodil v šolo in vsako jutro streč v cerkev mašniku. In baš tedaj, ko je stregel v cerkvi, je došla njegova zlokobna ura, da se ima utopiti. Deček je vstal, šel k blagoslovljeni vodi, porinil glavo vánjo in tako umrl isto uro, katero so mu odsodile sojenice. Nar. prav. — *M. Valjavec.*

13. Pravljica o rojenicah.

Tako je živel nekdaj berač. Blizu nekega sela ga doseže noč in on gre kar k prvi hiši. Tu prosi prenočišča, a žena, katero je prosil, mu reče: „Ljubi moj človek, ne morem vam dati prenočišča; nocoj dobimo porod in vi bi ne imeli mirú pri nas; a trudni pa ste in bi radi počitka.“ — „Naj bo, mamka; samo prosim vas, dajte mi prenočišča; bom se že počil.“ Žena mu to dovoli in berač ostane v hiši. Vsa družina pa in gospodar, njen mož, so bili odšli v gozd po drva; samo ena dekla je ostala domá. Ko je žena porodila, gre dekla brž netit v peč in pripravljat vode za dete. A rojenice so takoj došle sodit otroka. Žena je ležala kakor mrtva, dekla je bila zunaj, berač pa, ki je bil prišel prosit prenočišča, ni mogel spati. Tedaj je čul njihov sôd. Ena je rekla: „Za tri leta se naj utopi v onem studencu, ki je na dvorišču.“ Druga pristavi: „Ne, on naj zraste velik, postane naj vojak in naj od puške umre.“ Tretja pa reče: „Ne, temveč ko dopolni trinajst let, trinajst dnij, trinajst ur in trinajst minut, tedaj ga naj strela z vedrega neba raznese na solnčni prah.“ Ta sôd je obveljal in rojenice so odšle. Drugi dan veli berač gospodarju: „Imam vam povedati nekaj novega.“ Gospodar ga vpraša, kaj bi bilo takega, ali berač mu noče povedati

ničesar. Obljubi mu pač, ko ga jako prosi, da dojde zopet za sedem let in da mu tedaj pové vse.

Za sedem let je res došel isti berač in, videč, da je otrok pameten, je rekel gospodarju, naj ga da v šolo. Oče ga pošlje v šolo in deček se je v enem dnevi več naučil, nego drugi v enem letu. Berač pa tudi sedaj ni hotel ničesar povedati, temveč je rekel, da dojde za dve leti zopet in tedaj bo povedal vse. In to se je tudi zgodilo. Za dve leti je došel starec in povedal, kakšen sôd se je izrekel takrat, ko se je narodilo dete: da ga bo udarila strela z vedrega neba ob trinajstem letu, trinajstem dnevi, trinajsti uri in trinajsti minuti. Oče si nekaj premišlja in začne takoj voziti kamenje in železo. To vse je pripravljal, da sezida hišo, v katero hoče zapreti svojega sina in tako zapreči, da ga ne bo mogla strela raztepsti na solnčni prah. Devet sežnjev široko in devet sežnjev visoko je dal zidati hišo in vso zvezati z železjem. Ko jo je dogotovil in so že dotekla leta, dnevi in ure, da mora biti ubit, reče oče sinu, naj gre v to hišo. Sin pa se obotavlja, rekoč, zakaj bi naj šel v tako temnico. Med tem je došla določena ura in blizu trinajste minute mu je povedal oče: „Vidiš, ti moraš danes umreti ob trinajsti uri in trinajsti minuti. Dal pa sem ti to hišo napraviti zato, da te rešim. Hodi brž, čas je že; strela ne bo došla noter skoz železna vrata, niti prebila debelih zidin.“ — „A glejte, oče,“ je odvrnil sin, „kazen božja me zadene lahko povsod.“ To izrekši, vzame knjigo in gre na polje se molit Bogu. Ko pa dojde trinajsta minuta, zablisne na vedrem nebu, strela udari v hišo in jo raznese na solnčni prah. A sin je ostal na polju zdrav in vesel. Pridši domov, pa je rekel očetu: „Ko bi bil poslušal vas, bi bil z ono hišo vred prah in pepel, a zdaj sem, kakor vidite, zdrav in vesel.“ Nar. prav. — *M. Valjavec.*

---

14. O vilah.

Vsakemu človeku je prirojeno, da si izkuša pojasniti prikazni in dogodbe, ki jih vidi v življenju, bodisi razlaga resnična ali napačna, da le zadostuje vedoželjnosti njegovi. Premnogo je prikaznij v prirodi, katerih pravi vzroki so ostali duhu neznani; ker pa človek vendarle nekakega pojasnila

potrebuje, je zašel v domišljije. Take domišljije so vsi bogovi in boginje poganske. Tako na pr. je videl ognjeni blisk, slišal doneči grom in nehoté je vprašal sam sebe: „Kaj je ta blisk? Kaj grom? Kdo ju nareja? Ker pa v starodavnosti še ni bilo spoznanja enega najvišjega bitja, stvarnika vsega sveta, se je rodila sama od sebe misel, da neko skrivno bitje vse to nareja; to bitje pa so si mislili v podobi človeški in so ga imenovali Peruna.

Vse bajeslovje starodavnih poganskih narodov ni torej nič drugega, nego poosebljenje prirodnih močij in prikaznij. Ker so bile človeku prirodne moči tu koristne, tam škodljive, jih je nazival dobre in zle; in ker jih ni mogel premagati niti se jim ogniti, je menil videti povsod bitja, bolj mogočna in višja od sebe, in jih je imenoval bogove — dobre in hude. Taka bitja si je mislil človek, neveden in neizobražen, povsod, kjer je imel kaj pred seboj, česar mu ni mogel preprosti um takoj pojasniti. Morje in reke so imele svoje povodne može; vsaka gora, vsak gozd, celó posamna drevesa svoje čarovnike in svoje čarovnice, svoje vile, škrate itd. Take poosebljene prirodne moči[1] so tudi vile, o katerih jugoslovanske pesmi in pravljice tolikokrat pojó in pripovedujejo. Vile se ločijo po svojih prebivališčih v vile zračne, ki v zraku, v vile pogorske ali zemske, ki na zemlji, in v vile povodne, ki v vodi prebivajo. Po duševnih lastnostih so dobre ali zle. Vile zračne so skoro vselej dobre, vile povodne vselej zle, vile zemske so včasi dobre, včasi hude. Ta delitev se kaj lahko pojasni in opraviči: z neba se nadeja človek vselej dobrega, izpod zemlje hudega, na zemlji pa se vrsti dobro in zlo.

Preprosto ljudstvo pripoveduje, da so vile podobne krasnim mladim devicam v belem oblačilu. Lica so bledega, lase pa imajo zlate in dolge, da jim razpleteni segajo črez čelo in pleča do tal; nimajo pa zastonj takih las, kajti v njih imajo svojo moč in življenje. Oči se bleščé kakor solnčni žarki in glas imajo tako prijeten in mil, da si človek še misliti ne more takega. Kdor je slišal vilo peti, ne pozabi tega glasú vse svoje žive dni; tako krasno in miloglasno pojó. Telo vilino je tanko kakor jela na gori in lahko kakor ptica ter ima krila, včasi zlata.

Vile so dobrim, poštenim, zlasti junaškim ljudem velike prijateljice. Kdor se z njimi pobrati ali posestri, blagor mu!

Naj počne potem karkoli, vse mu gre po sreči, v vsakem še tako težavnem boju nadvlada, kajti povsod mu je vila na strani in mu pomaga. In njena pomoč ni kar si bodi, ker njej ni kmalu kdo kos. Vse narodne povesti vedó le o malo, malo junakih povedati, ki so premagali vile; nekateri trdijo to celó samo o dveh: o kraljeviču Marku[2] in o banu Sekuli, ujcu Sibinjanina Janka (Hunjada).[3]

Imajo pa vile še druge prednosti. Najmanjša gotovo ni ta, da se lahko izpremené, v kar se hočejo; vendar se to zgodi le malokdaj. Vsaka vila je dobra prorokinja in pozna tudi vsa zdravila; noben človek je ne preseže v modrosti. Zvedene so tudi v raznih drugih umetnostih; zidajo gradove tako krasne, kakoršnih še svet videl ni; junakom kujejo sablje, s katerimi presekajo železo in najtrši kamen kakor gobo; darujejo jim konje, da na svetu ni enakih; izdelujejo umetne čolničke, v kakoršnih se še noben človek vozil ni; imajo pa tudi vetrove, dež in točo v svoji oblasti.

Vile zračne prebivajo na zvezdah in na oblakih v zlatih in z biseri okrašenih gradovih. Tam zbirajo oblake in bliske ter se igrajo z njimi. Kdaj pa kdaj se ponižajo tudi na ubogi svet, na katerega gledajo iz svojih visokih gradov. Vile prorokujejo ljudem, jih varujejo marsikaterega zla in jih tudi poučujejo v raznih vednostih in umetnostih.

Vile zemske so v vsem podobne zračnim, samo noge imajo neki konjske ali kopitaste; zato jih imajo tudi vedno zakrite z belim zavojem. Pripoveduje se, da so bile vile ošabne in prevzetne deklice; Bog jih je preklel in jim izpremenil noge v konjska kopita. Nato so pobegnile v gozde, da laže prikrijó svoje sramotne noge. Drugod pa se pravi, da se rodé vile iz neke trave, ki raste po planinah. Na perju te rastline je videti zarana, ko mine rosa, bela pena; iz te pene se baje rodé vile. Zemske vile se ločijo v gorske in v poljske ali planinske: pogorkinje in planinkinje.

Vile pogorkinje se rodé na gorah in lové zver po planinah; zato imajo ostre puščice. Vrh tega se bavijo s petjem, z različnimi igrami, s plesanjem kola[4], dalje s prorokovanjem, z zdravilstvom in z drugimi umetnostmi. Kadar so dobre volje, obiščejo tudi ljudi in se menijo z njimi, govoré pa tudi z živalmi; večkrat so jih že videli jezditi na divjih konjih, jelenih itd. Včasi zvabijo lovce, pastirje in junake med se in jih storé

srečne ali nesrečne, kakor se jim zdi. Kadar so zle volje, tedaj pošljejo rade človeku kako nesrečo; omamijo ga, da zajde v gozdu, ali ga oslepé, ohromé ali pa celó na drobne kosce raztrgajo. In kdo bi si mislil, včasi si napravijo tudi med seboj vojsko, in kako strašen boj mora biti to! Tako vpitje in žvenketanje orožja se razlega, da odmevajo gore in se zemlja potresa. Najrajši imajo vendarle petje in vile pevčice so najbolj znane; največkrat se jih spominjajo narodne pesmi in pravljice. Toda v katerem jeziku prepevajo, tega ne more živa duša dozvedeti; le to je znano, da so njihove pesmi vesele, podobne poskočnicam. Pojó pa tako krasno in milo, da bi jih več dnij zapored poslušal, pa bi niti lakote niti žeje ne čutil.

Pogostoma se omenjajo tudi vile prorokinje, lekarice in glasonoše. Trdijo celó, da ima vsak junak in vsak pošteni človek svojo vilo posestrimo, kateri je dolžnost, da pride svojemu varovancu v vsaki nesreči na pomoč. Svojim pobratimcem dadó večkrat krasne, dragocene darove, pa tudi vsakemu drugemu, kdor jim stori kaj dobrega, na pr. ako naredi vili senco, če spi na solncu, ali pa ako jo lepo pozdravi, če jo sreča na potu.

Prebivajo po gorah v podzemskih jamah. In kakšne so te jame? Notri je velik prekrasen vrt, posejan z najlepšimi cvetlicami; raj prvih starišev ni mogel biti lepši. Njihova poslopja so iz čistega kristala, bleščečega kakor najčistejše steklo, tla so posuta s cvetlicami in z biseri in na sredi stoji miza, napolnjena z najboljšimi jedmi in pijačami, vse v posodah iz rumenega zlata. Ali gorjé človeku, ki bi stopil nepozvan v njihovo prebivališče! Hipoma bi se vse izpremenilo v golo skalo; tudi zlato in biseri, ki s solnčnimi žarki vred razsvetljujejo jamo, bi postali trd kamen. In tak nesrečnež bi moral blodití po temi dalje in dalje, dokler bi strašnega konca ne vzel.

Vile poljske ali planinkinje so prav take kakor gorske, samo da prebivajo na poljih in ravninah. Hodijo posebno rade po paši, a na holmcih in razpotjih pa plešejo; včasi sedejo in si češejo zlate lase. Videli so jih tudi že o mesečnem svitu, kako so okoli grobov ubitih ljudij s plamenečimi baklami v rokah plesale kolo. Vile poljske so sploh dobrotljive. Bili so neki takrat zlati časi, ko so se vile izprehajale po poljih.

Ljudje so bili z malim zadovoljni, polje je rodilo čisto pšenico, in ker so bili ljudje dobri, so jim pomagale tudi vile dostikrat žeti, pleti, travo kositi in sploh pri vsakem delu. Odkar pa so se ljudje izneverili starim navadam in čednostim, odkar so pastirji opustili piščali, tamburo in petje in namesto tega jeli na paši kleti in vpiti ter z bičem pokati, odkar so jeli ljudje celó iz pušek streljati in narode preganjati: od tistega časa so izginile vile iz naših logov in dobrav ter pobegnile Bog vé kam v tuje dežele. Redek je človek, ki bi jim bil še dandanašnji všeč. Tak poštenjak jih še vidi kdaj, kako po polju plešejo ali pa na goli skali sedeč plakajo in tugujejo v žalostnih pesmih.

Vile povodkinje so tudi dvojne: take, ki so napol ribe in napol device in ki prebivajo samo v vodi, zlasti v morju (morske device ali deklice), in pa take, ki prebivajo v rekah, jezerih, studencih. Iz njih prihajajo večkrat na suho in vse so belim krasnim devicam podobne. Vile vodne so skoro vse hudobne. Ob jasni mesečini se dvigajo iz vode; hipoma se vsa voda razpeni in vznemiri in pri taki vodni nevihti skačejo in plešejo po valovih in bregovih. Večkrat ostrupé vodo, zato ni nikdar zdravo, piti tako vodo, kjer prebivajo vile; lahko se zgodi, da bi moral celó umreti. Posebno se razsrdé, če jim kdo skali vodo. Na večer jih je večkrat videti, kako plešejo in prepevajo nad vodo. Kadar se razjezé, skalijo vso vodo, vzbudé vetrove in valove, da se lomi drevje v sosednjih lesih, in gorjé človeku, ki bi se vozil ob takem času po vodi.

Fr. Marn.

---

15. Nebeška kola Dobroradova.

Neki Adamov vnuk je bil jako dober in pošten človek. Spoštoval je vile in jih poslušal v vsem, karkoli so mu rekle; baš tako je delal, kakor so mu velele. Tedaj je še zahajal Bog na zemljo med ljudi. Ni pa se pokazal, da je Bog, ampak držal se je kakor kak stranski človek, pripovedujoč ljudem, kako morajo živeti. Ta Adamov vnuk, po imenu Dobrorad, pa je bil hitro pri Bogu, začuvši, da je došel neki stranski človek med ljudi. Dajal mu je v vsem prav, karkoli je govoril ljudem, ter ga še sam večkrat popraševal, je li to dobro, kar počenja. Nekdaj ga je vprašal stranski človek, kdo mu

je povedal, da je on Bog, in ta mu je rekel, da so mu to povedale vile. Dokler ni odšel tujec, se ni ločil Dobrorad od njega, temveč spremljal ga je vedno in povsod ter se lepo razgovarjal z njim. Ravno to pa je Bogu jako dopadalo, da je mož baš tako mislil, kakor je govoril. Tudi vilam je bil jako poslušen in na vsem svetu niso imele boljšega človeka od njega. Kadarkoli jih je pozval Bog na račun, so ga hvalile in tudi tedaj so ga hvalile, ko je došel Bog na zemljo; kajti Dobrorad jim je bil v veselje na tem svetu.

Enkrat so odredile vile, da bodo imele posvetovanje, kako bi mogle dobrim ljudem bolje pomagati, a preplašiti zločeste, in kako bi jim najprej bilo mogoče, da spravijo vse na dobro pot. To je seznal Dobrorad (povedala mu je o tem neka vila) in zvedel je tudi, kje imajo svojo skupščino. Bil je tedaj ravno na paši. Hitro je nabral lepega cvetja, ga donesel tja in spletel vsaki lep venec in ga položil tja, predno so došle. Videč, da je vse kakor en cvet in da ima vsaka tako lep venec, se začudijo in radujejo, da imajo takega človeka, ki je pobožen in njim poslušen. Zatorej reče neka vila: „Ali znate, kdo nam je napravil to? To je storil Dobrorad. Zdaj vidite, da nas spoštuje, in mi mu moramo poplačati to dobroto.“ In dogovorile so se, da mu vse tako povrnejo, da se ga bodo vedno spominjali ljudje. Hitro so se zahvalile za njegov dar, a za plačilo so mu pokazale, kako se delajo kola. Vila sama mu je napravila jarem, ham in vso pratež[1] ter ga naučila, kako se orje in goni.

V kratkem pa so se posvadili dobri ljudje z zločestimi in se ves dan tolkli. Dobre vile so pomagale dobrim in mnogo ljudij je bilo potolčenih, dobrih in zločestih. Zločesti ljudje pa niso hoteli pokopati svojih mrtvecev in so tudi zahtevali, da ne smejo i dobri pogrebsti svojih. Sedaj pa so se zbrale vile, šle med ljudi in jim rekle, da morajo pokopati svoje brate in ne puščati jih na prostem trohneti kakor nemo živino. Dobrorad je takoj napregel konje in zvozil od blizu in od daleč mrtvece v grob. Naposled je še celó poprosil vile, ali ne sme tudi neprijateljev pokopati. Vile mu rade privolijo in Dobrorad pokoplje tudi te. Vile ga lepo zahvalijo, rekoč, da ne pozabijo nanj, ko dojde Bog na zemljo. Dobrorad je živel tudi odslej pobožno in pomagal vsakemu, kdor ga je kaj prosil, ter dovedel vsakega siromaka domov, ako ga je

našel kje. Za en mesec je došel res sam gospod Bog, vsevideči, vsemogoči in vsevišji, na zemljo. Vilam je povedal, kateri dan pride, toda ljudem naj ne povedó o tem. Prišedši na svet, se ni pokazal ljudem kot Bog, ampak kot stranski človek. Blizu sela, kjer je bival Dobrorad, sede pod lepo lipo. V kratkem pride Dobrorad in ga vpraša, odkod je in kam bi rad šel. Tujec mu začne tožiti, da je bolan in šepav; moral bi pa iti na goro, kjer imajo vile svojo skupščino; pozvale so ga k sebi, toda ker je šepav, ne more iti tja. Dobrorad se ga usmili, odide takoj domov, napreže kobilo z žrebetom pred kola in se vrne k tujcu. Nato pomaga siromaku na voz in ga odpelje k vilam. Ko ga privede v vilinski krog, spoznajo vile takoj tujca in se mu začnejo klanjati. Tedaj se je razodel, da je Bog, in vile so mu povedale, kaj je storil Dobrorad vse dobrega in da je pokopal mrtvece. Bog jim odvrne: „Tudi jaz vem za vse to in videl sem in vidim, da je poslušen in vreden človek.“ Obrnjen proti njemu pa reče: „Videl sem, kaj si napravil dobrega na svetu, in vem, kaj si storil zdaj tudi meni. Zato te pošljem na nebo in ti boš s svojimi koli večno na njem, dokler bode sveta in veka.“ In došel je svetel oblak in ga odnesel v nebo. Na nebu pa je postalo toliko zvezd, kolikor je bilo njih, t. j. on, kola in kobila z žrebetom. Vile so povedale to ljudem; zvečer so že gledali novo nebeško znamenje in še dandanašnji se vidijo na nebu kola Dobroradova.[2]

Nar. prav. — *M. Valjavec.*

---

16. Devojka postala vila.

Tri so ptice goro preletele,
V gori drevca niti ni kamenca,
Samo eden javorek zeleni.
Pod njim sedi rožica devojka,
Njo mi huda žeja obhajala.
Šla je ona hladne vode iskat,
Našla ona zdenca ograjenca,
Pa je htela hladno vodo piti.
Krikne, vikne junak iz planine:
„Ne pij vode, rožica devojka,
Oni zdenec vile ogradile.“
„„Če so vile zdenec ogradile,
Niso vile vode otrovile.““
Ko se hladne vodice napila,
Takoj vila je devojka bila,
Pak je odšla u gore planine.

Nar. pes. — *M. Valjavec.*

---

17. Voda in njena moč v domišljiji preprostega naroda.

Ljudstvo je navajeno, onim rečem, ki so k človeškemu življenju neizogibno potrebne in mu koristijo na razne načine, pripisovati čudotvorne moči. Tako se je porodilo tudi o vodi različno mnenje med narodi. Že pri starih ljudstvih nahajamo mnogo šeg in navad, kako so častili vodo. Večjidel so si jo poosebljevali. Kakor si je mislil stari Grk vsako cvetlico, vsak grmiček v svoji pesniški domišljiji oživljen, tako so si domišljevali tudi vrelce, potoke, reke in morja kot bogove in božanska bitja ali vsaj kot stanovanje božanstev.

Tudi pri Slovencih nahajamo nekaj podobnih pravljic. V lepih, od meseca razsvetljenih nočeh prihajajo vile k studencem, kjer se oblačijo v lahke, tanke meglice in v čarobno mesečino. Lase, ki jim visé po tilniku do tal, si češejo z zlatimi glavniki in jih krasijo z biseri, nabranimi v čisti studenčnici. Potem pa začnó rajati in plesati kolo. Le malokdo je bil tako srečen, da je videl te lepe deklice. Navadno se strašno maščujejo, ako opazijo, da jih kdo zalezuje. Komur bi se posrečilo odvzeti jim slečeno obleko, bi dobil oblast črez nje.

Povodni mož ima stanovanje pod vodo. Zidano je iz čistega, steklu podobnega kristala. Odtod hodi večkrat na površino in se prikazuje v rdečih hlačah, v zeleni suknji, z rdečo, po nekaterih krajih tudi z zeleno kapico na glavi. Strah pred njim je občen; čestokrat se je namreč dogodilo, da je zmanjkalo tu in tam kake lepe deklice, katero je baje vzel povodnjak s seboj in jo zanesel na dno vode.

Kakor o vrelcih in rekah vé Slovenec tudi o morju mnogo čudovitega; zakaj naš narod je hrepenel že od nekdaj po morju in kupčeval po njem. Videl je tedaj njegovo nemirno gibanje in nevarno življenje na njem in si tolmačil vse prikazni s pomočjo svoje žive in bogate domišljije. Mislil si je v morju veliko čudodelnih močij, lepih morskih deklic z napol človeško, napol ribjo podobo,[1] posebno pa veliko duhov, ki imajo v njem svoje gradove.

Povest, ki se vrši na morju, je o lepi Vidi. Njo so roparji ujeli in daleč odpeljali. Prišla je na ono stran morja, v neznano deželo, kjer je dojila kraljevega sinčka, dokler se ji ni posrečilo zopet uteči.[2] Sploh si misli narod, da je za morjem

čudoviten svet. Tudi se nahaja sredi morja zlata gora in na njej prebiva prelepa kraljična, do katere pa nihče ne more. Na najvišji gori nekje je rajsko jezero, v katerem se nahaja zlat ključ, ki odpre vrata do vseh zakladov sveta in katerega čuva zlatokrila utva.[3] Do jezera vendar nihče ne more, kakor si je sploh narodovo mnenje zagradilo pota do takih krajev ali zakladov z vsakovrstnimi zaprekami. Med drugimi nahajamo tudi vodo, ki varuje kupe zlata in srebra pred pohlepno roko človeško.

Znamenita prikazen v narodnih pravljicah je tudi ta, da se pripisujejo vodi moči, ki bolnike zdravijo, slepcem pogled dajejo in mrtvece k življenju budijo. Narod jo imenuje živo vodo. Po njo je bil že Adam poslal svoje sinove in zaraditega je tako dolgo živel. Pripoveduje se tudi, da je ubožen oče imel tri sine. Na smrtni postelji jih pokliče k sebi in jim pravi: „Otroci! Denarja, blaga in bogastva vam nimam dati, a izporočim vam, kar imam: svoj blagoslov. Če bodete pridni in miroljubni, vam prinese srečo.“ Sinovi so očeta pokopali in se odpravili v tujino, da bi se preživili z delom. Najstarejši sin pride skoz veliko goščo v neznano deželo, kjer je sadje lepše rastlo in cvetlice prijetneje duhtele nego domá. Sredi polja je šumljal studenec, iz katerega je curljalo čisto zlato. Grad, ki je stal v najlepšem kraju, je bil tudi zlat in v njem je prebivala prekrasna deklica, katero je najstarejši sin vzel za ženo in tako srečo našel.

Drugi brat je bil po velikih mukah in trpljenju dospel v popolnoma tuje kraje. Tam ni bilo hiš niti drugih stanovanj, ampak srebrn grad. Na dvorišču je žuborel vir, iz katerega je teklo srebro, v prekrasnih dvoranah pa je našel kraljično in s to se je oženil.

Mlajši brat pa ni našel ne zlatega, ne srebrnega studenca. Dospel je bil daleč v deveto deželo tja, kjer solnce vzhaja in hudo pripeka. Vročina ga je silno mučila, ali on ni našel ne drevesa, ne grma, da bi se ohladil. Naposled začuje med kamenjem šumljanje čiste vode. Te se napije in se čuti popolnoma prerojenega. Da bi ne opešal med pôtem, si nalije čutaro in maha dalje. Kmalu se začnó lepši kraji prikazovati, pa ni stanovanj, mest, trgov in vasij. Daleč tam pa je grad devetodeželnega kralja, ki je baje silno bogat, pa ima bolno hčer. Prijazno je kralj sprejel popotnika in mu pokazal svo-

jega že skoro umirajočega otroka, katerega noben zdravnik ne more ozdraviti. Tedaj se spomni mlajši brat vode v čutari in jo ponudi bolnici. In glej, jedva je pokusila vode, se je že začela smehljati in je vstala zdrava. Taka je bila moč vode življenja, katero je našel mlajši brat vsled očetovega blagoslova. Devetodeželni kralj je potem kmalu umrl, prej pa izročil svojo hčer njenemu rešitelju in mu dal vse svoje imetje.[4]

J. Majciger.

18. Pravljica o povodnem možu.

Bil je svoje dni kmet. Ta je imel edino hčer. Nekega dne jo pošlje kmetica perilo prat k bližnjemu ribniku. Ko deklica pridno pere, se privleče iz vode kosmat mož in jo potegne s seboj v vodo, kjer je imel stanovanje. Hotel jo je imeti za ženo. Sedem[1] let je že bila v sužnosti pri tem kosmatincu, toda oče in mati še nista vedela, kam je izginila hči. Ko je preteklo sedem let, je imela sedmero otrok. Ali samo eden je bil gladke kože, kakoršne je ona, vsi drugi so bili sami kosmatinci kakor mož. Nekega dne ga poprosi žena, naj jo pusti z gladkokožnim sinkom k njenim starišem. Mož ji dovoli, toda žena mu mora obljubiti, da ji dadó stariši sedem hlebov kruha za to. Da bi mu pa ne ušla, ji priveže okoli noge železno verigo, zato da bi mogel ženo potegniti k sebi, če bi jo hotel imeti nazaj.

Ko je prišla hči do svojih starišev, je niso spoznali več. Povedala jim je vse, kar se je dogodilo z njo. S solznimi očmi jim je razložila, kaj pomeni veriga okoli noge; češ, le na kratko jih je prišla obiskavat in kosmatinec jo bo potegnil s to verigo zopet nazaj v vodo. Odvežejo ji torej verigo od noge in jo ovijejo okoli hrasta, ki je stal blizu hiše. Ko je potegnil kosmatinec za tisti konec verige, katerega si je pridržal, se je stresel ves hrast. Ko je drugokrat potegnil, je začel hrast pokati, ali izrval ga še vendar ni. Ko pa je kosmatinec končno izprevidel, da je goljufan, se je tako razjezil, da je jako silno potegnil za verigo. Hrast se je izdrl in mož ga je potegnil v vodo. V tej jezi je umoril vseh šestero mladih kosmatincev in naposled še samega sebe. Tako je bila žena rešena hude sužnosti povodnega moža.[2]

Nar. prav. — *J. Majciger.*

19. Slovenske pripovedke o jezerih.

Jezera so podobna bleščečim biserom na pisani obleki naše zemlje. Naj se ti prikaže jezero v široki dolini ali sredi temnega gozda ali visoko gori na samotnem selu: vedno te enako zanima, vedno te vabi in miče na svoj breg. Kakor srčna skrivnost se odkrije pred teboj, kadar ga nenadoma ugledaš z visokega mesta, iz ozkega klanca ali izza gostega drevja. In kadar stopiš radovedno na njegov breg in začneš gledati v njegovo skrivnostno globino, se ti zdi, kakor da bi slišal iz njega milo zvonjenje potopljenega mesta Vinete[1] in kakor da bi se počeli iz dna jezera dvigati malo po malem cerkveni zvoniki in visoke kupole, potem hiše, trgi in ulice, dokler se ti naposled ne prikaže vse mesto tako jasno pred teboj, kakor tvoj domači kraj z bližnjega griča.

Bajeslovja vseh narodov poznajo sveta jezera, katerih voda ima čudodelno moč. Indi še dandanes pripovedujejo o svetih jezerih na razvodju reke Inda in Bramaputre, na mestu, kjer so si stari mislili božjo goro Meru. V svetem jezeru na otoku Baltiškega morja so prali stari Nemci kip zemske boginje Nerte in njen sveti voz, na katerem se je vozila po zemlji.[2] Ravno tako so imeli tudi polabski Slovani sveto jezero, iz katerega so prorokovali bodočnost.

Slovenci pripovedujejo o rajskem jezeru, ki leži nekje daleč na najvišji gori (prim. indijski Meru in nemški „Glasberg“, t. j. svetla gora = svetlo nebo). Valovi tega jezera so svetli kakor srebro. Po njem plavajo zlate utve in med njimi se vozijo prekrasne morske deklice (rusalke).[3] Na dnu rajskega jezera leži ključ do nebeških vrat. Samo zlata utva se more potopiti na dno jezera in prinesti zlati ključ na dan.

O vseh večjih jezerih na Slovenskem je ohranil naš narod lepe pripovedke. Te pripovedke se mnogokrat ujemajo med seboj, tako da so že poskušali nekateri razlagati njihov postanek. Iz večine slovenskih pripovedek o jezerih se vidi hitro, da hranijo iste v sebi spomine na geološke dogodke. Zemljeslovci nas učé, da so nastala jezera in reke še le potem, ko so se vzdignile gore nad nižinami. Tedaj so se začele vode zbirati v dolinah, ki so bile okoli in okoli obdane z gorami, in postala so jezera. Pa tudi v odprtih dolinah je moralo nastati jezero, ako se je kos hriba posul in vodi v dolini zajezil

pot, ali pa ako je reka, od strani prihajajoča, nanesla toliko kamenja, grušča in peska, da se ni mogla več voda odtekati v glavni dolini. Ali večji del teh geoloških jezer je izginil kasneje in voda je odtekla, ko so zrušili in prodrli potresi ali povodnji dolnje obrežje nekdanjih jezer.

Tako je gotovo, da so stala nekdaj jezera po vseh večjih dolinah na Slovenskem. Spomin na ta jezera se je še prav živo ohranil med našim ljudstvom. Taka jezera so bila na pr. po vsem Notranjskem, med Vrhniko in Ljubljano, ob Savi po Gorenjskem, ob Soči na Tolminskem in pod Gorico na severni strani Krasa. Tako je bilo nekdaj tudi na Štajerskem veliko dolin pod vodo; jezera so stala blizu Laškega, Nove cerkve, Slovenje Bistrice, Šmarja za Bočem,[4] Loke pri Poličanah, Slovenjega Gradca itd.

Naše pripovedke o jezerih so nam torej ohranile kos povesti o geološkem razvitku zemeljske skorje. Vrh tega pa se ne more tajiti, da bi se ne nahajali v njih tudi spomini na nekdanja bivališča Slovencev po močvirjih in sredi jezer. Akoravno niso sami nikoli gradili svojih stanovališč na kolih, vendar so našli v svoji novi domovini mnogo ostankov takih bivališč, kakor pričajo novejša preiskovanja ljubljanskega barja, nekdanjega jezera. Vse te spomine pa je narod predrugačil in jih preustrojil po svoje. Skoro vsaki pripovedki je dal poučno-verski značaj in zavil v njo pobožni nauk, da se ne smeš šaliti s svetimi rečmi in z zapovedmi sv. cerkve. Na tak način se je marsikatera pripovedka o jezerih združila z legendami o Mariji devici.

K pripovedkam, ki razlagajo početek jezer, ki spominjajo na geološke dogodke, na potope, na ponicanja zemlje in vsled tega nastala jezera, spada v prvi vrsti pripovedka o Vrbskem jezeru pri Celovcu. Narod pripoveduje, da je nastalo to jezero za kazen grešnim prebivalcem, ki so poprej zeló srečno živeli v tisti dolini, kjer leži zdaj jezero. V svoji sreči pa so se prevzeli in niso več marali za božje zapovedi. Zbrali so se na veliko soboto sredi vasi ter se začeli veseliti in plesati. Ali Bog jim je poslal veliko povodenj in ta je pokončala nje in njihovo vas.

Ta pripovedka se ujema s slovensko pripovedko o vesoljnem potopu. Pripoveduje se namreč, da so prvi ljudje srečno živeli v neki dolini, ki je bila okoli in okoli obdana

z visokimi gorami. Tu ni bilo ne zime, ne poletne vročine, ampak vladala je večna pomlad. Vse je rastlo in zorelo samo ob sebi, ljudje so živeli brez truda in muke. Ležalo je namreč sredi doline veliko jajce (prim. svetovno jajce[5] v egiptovskih hramih), iz katerega so tekli studenci in potoki, ki so namakali in plodili zemljo, tako da ni bilo treba ljudem delati nič česar. Zato so postali prevzetni in so hoteli zvedeti, kaj je prav za prav v onem jajcu, ker izvira vsa sreča iz njega. Ustno izročilo je govorilo sicer, da se ne sme jajcu nihče približati brez kazni. Ali prevzetno ljudstvo se zbere okoli njega in predrzen debeluh ga razbije. Zdaj pa se razlije iz jajca neizmerno vode in ta poplavi vso dolino in pokonča vse stvari, ki so živele v njej.

Blizu enako kakor o Vrbskem se pripoveduje tudi o Blejskem jezeru. V zvoniku Marije device na jezeru je bilo sedmero zvonov. Zvonili so tako lepo, da se je tožilo romarjem iti domov in so začeli okoli cerkve „ples in godenje“. To se je pa zdelo Mariji za zlo in je prosila Jezusa, naj potopi romarje. In res:

„Jezus se je ozrl z nebes,
Poslal jim je velik potres,
Da vsi so se potopili.“

Romarji pripovedujejo, da se sliši še dandanes pred solnčnim vzhodom žalosten glas zvonov iz dna jezera.[6]

V to vrsto spada še pripovedka o Rabeljskem jezeru za Predilom. Na njegovem mestu je stala nekdaj bogata vas. Prigodilo se je pa, da je enkrat Marija, skoz vas potujoč, iskala ondi prenočišča. Hodila je od hiše do hiše, a nikjer je niso hoteli sprejeti. Le pri najzadnji hišici ubogega ribiča je našla prenočišče. Drugi dan je prosila Marija svojega sina, naj kaznuje neusmiljene vaščane. In res Jezus je poslal strašansko povodenj, ki je potopila vse hiše in izpremenila vso vas v jezero. Edina ribičeva hiša je ostala nepoškodovana in ta se vidi še dandanes na malem otoku blizu dolnjega konca Rabeljskega jezera.[7]

Kakor postanek jezer si tolmači ljudstvo tudi njihov odtok. Mnogokrat pomagajo odteči vodi bajna bitja, na pr. velikani (= poosebljeni potresi). Na Tolminskem pripoveduje ljudstvo, da je prekopala „divja baba“ (prim. češke „divje žene“, t. j. pozemske vile) z veliko velnico jez pri Sv. Luciji in naredila Soči novo strugo. Popolnoma drugače se pripoveduje o izsušenju Labodske doline. Tudi ondi je stalo jezero in na

nasprotnih bregovih sta bivala grajščaka, ki sta se vedno obiskovala in vozila v čolnu prek jezera. Enkrat pa se ponesreči enemu grajščaku, da utone v jezeru. Zvesti prijatelj ga ukaže iskati. Zato izkoplje na južni strani doline veliko strugo, skoz katero je odtekla voda, in tedaj so našli na dnu jezera ponesrečenega grajščaka.

Vabljivost, pa tudi nevarnost in varljivost vode je izražena v pripovedki o Cerkniškem jezeru. Ta pripovedka nam tolmači, kako je postalo Cerkniško jezero. Grajščakov sin je hotel za ženo imeti hčer svojega soseda na drugi strani doline. Ta mu jo je pa hotel dati le tedaj, ako privesla v čolnu do nje. Po nasvetu povodnega moža je zadelal mladi grofič sesalno luknjo sredi doline, da ni mogla odtekati voda, in tako je postalo jezero. Grofič je sklenil deklico obiskovati v čolnu, toda le skrivši, ker ni hotel sedaj stari grajščak nič vedeti o svoji obljubi. Da pa mladenič v noči ne zabrede, mu je postavila zvesta deklica luč v znamenje, kam mora veslati. Ali sovražnik je ugasnil v temni noči svetilnico in mladi grofič je utonil.[8] (Prim. grško povest o Heri in Leandru.) *S. Rutar.*

20. Malik.

Malik ali malič, nekaj našemu škratu podoben, je strašen nagajivec. Najrajši prebiva v gozdih, kjer ga neprenehoma slišimo oponašati človeški glas. Sploh ni varno po hosti gredočemu glasno govoriti; sicer nam je malik takoj za petami. Če si jezen, skoči pred te in se tako hudobno zareži, da planeš za njim, pa v mislih, njega udariti, si nasadiš roko na kak bodeč trn. Če jočeš, se ti grohota iz vsega grla; ako se pa smeješ, zajoče v kakem kotu tako bridko, da te mine vse veselje. Včasi, kadar potuje človek brez skrbi tja v nemar, se mu uleže malik nagloma pred noge, da se spotakne in pade, kakor je dolg in širok. Posebno rad se posmehuje dekletom.

Malik zahaja zvečer tudi v hiše, da dobi kaj jesti; če se mu nič večerje ne pusti, vso noč ne da mirú, premetuje pohištvo in lonce ali pobija kaj drugega. Prejeto večerjo pošteno plača, včasi precej, najrajši ob nedeljah, včasi pa tudi še le črez več let z obrestmi vred. Vedno je dobrovoljen; ves dan pleše po skalah, ali pa se vrti na kakem strmem robu; več-

krat raja tudi po žitu in drugem sadežu. Najbolje je, da ga pustiš, ker storjeno škodo povrača. — Starka ni imela drugega nego zelnik. Žalosti je omedlela, videč teptati fantiča njeno edino blago, zelje. Čudno pa jame drugi dan gledati, ko pride zopet na zelnik. Vse stoji po koncu in zelje ima debelejše glave, kakor jih je imelo poprej, in dobila ga je dosti več mimo drugih let.

Malik je majhen, bel, uren, prijazen deček, oblečen v pisano suknjico, ki mu sega do kolen; na glavi pa ima rdečo kapico, nekoliko nagnjeno na desno uho. Malik ve za vse zaklade in marsikak sleparček, ki je zapravil svoje denarce ali jih nikoli nič imel ni, ga zalezuje zato še dandanašnji. Toda težko ga je ujeti, ker brž odskoči, in če ga že držiš, se ti na enkrat izmuzne in pobegne. Kdor pa ga ulovi, ta mu zapoveduje, kakor hoče. Malik ga vse uboga, pa dalje kakor do prve nedelje ne ostane nikjer. Pravijo, da je že marsikdo obogatel po maliku. Človeku služi tudi vse življenje, če se mu zapiše in da svojo senco v zastavo. Govori se, da ostaja malik v človeški senci vedno mlad, sicer bi se postaral in umrl. Toda človek, ki je zastavil senco, začne kmalu hirati in ne odide zlepa zgodnji smrti. Za dušo pa malik ne mara; tedaj je velik razloček, zapisati se hudobi ali pa maliku. Tega čudnega dečka si more človek tudi kupiti, da ga zapre v škatlico. Izpod nje pade vsako jutro zlat. V škatlici ga je lahko hraniti, če se tudi more izpreminjati, kakor hoče; v zatvornici sedi malik, a ljudje vidijo kuščarja, bramorja, murna ali polha. Ta kupčija pa se ima sploh za velik greh; pravijo, da malik človeku res pomaga do smrti, da mu pa otroci oslepé, ali pa da se morajo kako drugače pokoriti za očeta. Malika priklicati ni težko; najbolje je, mu trikrat zažvižgati na kljuko, ali pa mu na razpotju zapiskati z novo piščalko, kadar se vrbe mužijo. Toda vselej mora biti človek sam in ne sme nič svetega imeti pri sebi. Zato ni malika nikoli blizu cerkev ali križev; tudi zvonjenja se boji; zavoljo tega, pravijo, se ogiblje tudi čred. Najbolj gotovo ga je dobiti na kvatrne večere, ko pleše na razpotjih ter veščam in volkodlakom nagaja. Pa tudi iskati in klicati ga, imajo pobožni ljudje za strašen greh, ki ga more le oče papež odpustiti.[1] *J. Trdina.*

21. Volkodlak.

Dokler so narodi še v prvotnem, prirodnem stanju in takorekoč v zibeli svojega razvoja, ne deluje in ne ustvarja jim toliko um, kolikor bujna domišljija, pa ne samo v pesništvu, temveč tudi v vsakdanjem življenju. Raznim prirodnim prikaznim, katerih si človek ne more po navadni poti razložiti, vdahne življenje in jih poosebi. Bivajoč v gozdih, najbližji sosed prijaznim ali sovražnim živalim, ni se človek sprva zavedel nikakoršne različnosti med seboj in živaljo. Kako tudi, ker je imel prilike dovolj, opazovati pri živalih marsikaj takega, čemur je bil sam podvržen: razne strasti, bolezen, smrt. Žival se mu je tedaj dozdevala sorodno bitje. A čim natančneje jo je opazoval, tem bolj se je moral prepričati, da biva v živali nekaj skrivnostno tujega, česar ni mogel najti pri sebi; presegala ga je v mnogem oziru: v moči, urnosti, spretnosti, in njena sovražnost mu ni donašala manjšega dobička nego njena prijaznost; saj ga je učila marsikaj, kar mu je koristilo. Videč, kako hodi nema, plaha žival v svoji zmernosti in čilosti za gotovim namenom, si ni mogel takoj razjasniti, odkod ta pametnost, odkod ta odločnost. In glej, zopet mu je priskočila na pomoč domišljija, učeč ga, da biva v živali neka skrivnostna prirodna moč, sila kakega skritega božanstva. Tako si je tedaj človek živalstvo počlovečil, tako pobožil.

Dvojna ta nazora o živalski sorodnosti s človeštvom in božanstvom si pa nista nasprotovala ter sta rodila vero, da se človek izpreminja v živali. Iz tega se je polagoma izcimila vera v preseljevanje duš. Da se je ta vera pa še bolj utrdila, k temu so pripomogli tudi verski nazori in vidno upodabljanje božjih sil in lastnostij. Sprva so si mislili namreč bogove tudi v živalskih podobah, in akoravno so jim pozneje prisojali človeško obličje, se je vendar ohranilo trdno prepričanje, da se morejo bogovi izpreminjati v vsakojako bitje. To zmožnost lastnega preobražanja pa so po splošnem mnenju bogovi podeljevali pozneje tudi svojim sinovom in ljubljencem, tedaj v prvi vrsti svečenikom. Božje živali so bile namreč božanstvu najljubše služabnice. Misleč, da si človek najlaže nakloni milost bogov, ako se ogrne z obleko njihovih ljubljenk, si niso svečeniki pridevali samo živalskih imen,

temveč se pri raznih slovesnostih celó zavijali v kože živalske. Ta običaj je obudil narodom misel, da je božanstvo podelilo svojim ljubljencem svečenikom zmožnost, izpreminjati se. Proučivši skrivnostne sile prirodne, so si nekateri izmed svečenikov prisvajali lastnost preobličevanja in so s tem osnovali čarovništvo. Ljudstvo je smatralo tako zmožnost za pregreho zoper božje bitje in je čarovnike imelo za zaveznike zlobnih duhov, za bitja od božanstva prokleta, ki so pahnjena iz družbe človeške.

Krvoželjni, zlasti po noči in po zimi nevarni volk je bil najprimernejša podoba noči, zime, smrti. Zato je bil posvečen podzemskim bogovom, in ker se je človek ravno njih najbolj bal in jih zaradi tega tudi častil s posebno pozornostjo, je postal tega češčenja deležen tudi volk, božja žival. To opazujemo skoro pri vseh starih narodih in še novejšim je ostal volk od tiste dobe v nekakem blagočastnem spominu. Grkom, Rimljanom in Germanom so imena z „volkom“ sestavljena vselej dobre pomembe. Razne vraže še dandanes trdé, da obvaruje volk (njegovo ime ali deli njegovega telesa) človeka vsakega uroka. Srbu na pr., kateremu je ime Vuk, ne more nobena čarovnica do živega.

A volk ni samo krvoželjna, ampak tudi silno bojevita, najurnejša in najčilejša izmed vseh večjih štirinogatih zverij. Zaradi teh lastnostij se poslužujejo bogovi in čarovniki vselej baš njegove podobe, kadar je treba zmagati silovitega nasprotnika ali v kratkem času premeriti veliko daljavo. Ker v svoji požrešnosti niti mrhovini in mrtvecem ne prizanaša, ampak se po noči drzno klati po bojiščih in pokopališčih, so ga spoznali za najprimernejšega spremljevalca bojnemu bogu in za pospešitelja vsakega odvažnega dejanja. Zato so človeka, tvegajočega se kakega nevarnega dela, blagrovali, ako je srečal volka. Ker pa vendar v njegovi nravi slabe lastnosti prevladujejo dobre, je postal znamenje vsega sovražnega in hudobnega. V kristjanski dobi so imenovali hudiča „archilupus“ in mislili, da se prikazuje v volčji podobi.

Iz vere v pretvarjanje božanstva in človeka je vzniknila vraža, da morejo ne le bogovi, ampak tudi ljudje — čarovniki — pretvoriti zemljana, ki se jim je zameril, v drugo, zlasti živalsko bitje. To praznoverje je sicer lastno vsem arijskim plemenom, ali najbolj pa onim, ki so se iz svoje prado-

movine izselila na zapad, namreč Grkom, Rimljanom, Keltom, Germanom in Slovanom. V njihovih bajkah te vrste ne nahajamo skoro nobene živali tako pogostoma kakor volka.

Najbujnejše se je razsnovala živalska simbolika, posebno v bajeslovju pri Grkih. Ondi nahajamo tudi prvi sled o povolčenju človeka v bajki o Likaonu, katero nam lepo pripoveduje tudi rimski pesnik Ovidij v svojih „Metamorfozah“.[1] Pri Rimljanih je volk posvečen bojnemu bogu Martu, s katerim je sodeloval pri ustanovitvi rimskega mesta; pri Germanih je volk Vodanova[2] žival in ob enem podoba noči, groze, smrti. Človeka, v volka izmenjenega, imenujejo prvi „versipellis“, drugi pa „werwolf“.

Tudi Slovanom je volk podoba nočne tmine in zimske megle, ki ujema blagotvorno solnčno moč. Kadar tedaj solnce ali luna mrkneta, ne pripisuje slovanska domišljija te prikazni nikomur drugemu nego požrešnim volkovom, ki luno ali solnce pojedajo, ali pa kvarnemu počenjanju povolčenih ljudij, t. j. čarovnikov in čarovnic. Kadar solnce mrkne, pravijo na pr. Slovenci še dandanes, da se jesta volka ali huda psa, in mrklo solnce imenujejo solnce jedeno. Povolčenemu človeku pravijo Čehi in Slovaki „vlkodlak“, Poljaki „wilkołak“, Rusi „оборотень“ (= slov. obraten), kar jim ob enem znači „izmenjenega“ in „urnega“; Belorusi mu rekajo „vavkalak“, Srbi in Hrvatje „vukodlak“, Slovenci pa „volkodlak“. Ime samo je pridevnik, sestavljen iz samostalnikov „volk“ in „dlaka“; pomenja tedaj človeka, imajočega volčjo dlako, ali človeka v volčji podobi.

Pri nobenem narodu se ni volkodlaška vraža tako močno in ob enem tako strahovito razvila kakor pri Slovanih, ki se morejo, ako so bili stari Skiti (Σκύθαι) res slovansko pleme, ponašati tudi z najstarejšim zgodovinskim poročilom o volkodlakih. Grški zgodovinar Herodot (484—424 pred Kr.) pripoveduje namreč (l. IV. c. 105.) o skitskem plemenu Nevrov, ki so bivali v sedanji lvovski okolici proti Visli, da se vsak izmed njih povolkodlači enkrat na leto za nekaj dnij, potem pa zopet pretvori v človeka. Ta vest, kateri sicer pisatelj sam ne veruje, mu je došla od Skitov in na Skitskem bivajočih Helenov, ki so mu jo celó s prisego zatrjevali.

Da se je tudi slovenska domišljija mnogo bavila in se še bavi s pretvarjanjem človeka v druga, zlasti živalska bitja,

nam pričajo mnoge pripovedke o volkodlakih in vedomcih ali vedarcih, kakor jih imenuje Valvazor.[3]

Po slovenskem praznoverju je volkodlak na videz človeške podobe in lepega obraza, le da mu po vsem truplu raste volčja dlaka. Telo se mu razvija hitro kakor živali in ni ga treba tako dolgo zibati in pestovati kakor druge otroke, toda pamet mu le počasi dohaja kakor človeku. Srce njegovo je zversko: ne pozna ne gnusa, ne usmiljenja; ali še niti dve leti star, hodi že sam na lov, trga kruto ovce in druge živali ter napada tudi ljudi. Ker je vrh tega zeló zvit in prekanjen, mu je silno težko priti do živega; oblači se človeški in s tem premoti vsakega preganjalca. Kadar ga lovci zasledé, se jim pridruži čedno opravljen in lovi z njimi volkodlaka. Reši se pa tem laže vsake nevarnosti, ker hodi zvečer po vaseh in posluša pod okni, kaj se kuje in pripravlja proti njemu. Ustreliti ga moreš le z blagoslovljeno puško.

Fr. Wiesthaler.

22. Polifem v narodnem izročilu slovanskem.

V devetem spevu Odiseje pripoveduje „božji trpin“, Odisej, zbranim Fejakom in kralju jim Alkinoju, kar je prestal, odkar „sveto razdjal je bil mesto trojansko“. Med drugim ga je bila prignala usoda v deželo ošabnih Kiklopov, orjaških ljudij, o katerih pravi, da ne orjejo in ne sejejo, a jim vendar zemlja v obilju rodi pšenice, ječmena in vina. Zakonov nimajo in prebivajo vrh visokih gorá v obločnih, izdolbenih pečinah; vsakdo je sodnik ženam svojim in otrokom ter jim tovarišev ni mar.

Želeč jih natančneje spoznati, odpluje Odisej z nekaterimi svojih tovarišev z bližnjega (Kozjega) otoka proti njihovi domačiji. Dospevši do obrežja, veli nekaterim ostati tu in ladje varovati, a dvanajst najpogumnejših vzame s seboj, oprtivši kozji meh, poln sladke črnine.

Pridejo do bivališča Polifemovega, in ker obra ni domá, svetujejo Odiseju tovariši, da si vzemó sira ter odidejo, in potem zopet, da hitro odženó nekaj kozlet in jagnjet na ladjo ter odjadrajo; ali on, hoteč velikana videti, jih ne posluša. Tedaj ostanejo, unetijo ogenj, opravijo daritev, se na-

jedó sira ter pričakujejo, da se vrne gospodar s čredo. Priča- 20
kovanec pride, silen tovor suhljadi noseč, in jo telebi v pečini
s tako groznim ropotom na tla, da se tujci strahú poskrijejo
po kotih. Molzno drobnico prižene v pečino, ovne in kozle pa
zunaj pusti. Potem zavihti in postavi pred pečino velike skal-
nate duri, tako težke, da bi jih dva in dvajset močnih in štiri- 25
kolesnih vozov ne spravilo z mesta.

In sedé tu molze ovcé in kozé meketavke,
Vse zaporéd, mladiče sesalne pod sleherno dene.
Koj pa sesesti dá polovini se belega mleka,
Vtlači je potlej in razloži na lese pletene, 30
A polovino si drugo v posodah ohrani, da bila
Kje mu pijača jemat' in da bi jo imel za večerjo.[1]

Ko vse opravi, užge ogenj in ugledavši tujce, jih po-
praša, kdo so in odkod. Vsi se prestrašijo njegovega strašnega
rjovenja, vendar Odisej se ohrabri in odgovori, da so Ahajci, 35
vračajoči se s Troje, ter ga prosijo po gostoljubni šegi gost-
nine, ki je naj ne odreče njim tujcem, katerim je Zen maščе-
valec. „Nespameten si, tujec," reče Polifem, „ali pa od daleč
prideš. Mi Kiklopi smo dosti močnejši od bogov in ne zme-
nimo se niti za Zena, niti za blažene bogove; tebi pa in tvojim 40
tovarišem bom le prizanesljiv, ako bo meni prav." Potem po-
praša Odiseja po ladji, ali ta mu lokavo odgovori:

„Ladjo mi je razbil Pozejdon, zemljetresitelj,
Ki jo je treščil ob skale na mejah vaše dežele,
Ostro na brdo drvivši; raznesel pa morski jo veter; 45
Jaz pak s temi-le vred sem ubegnil nagli pogubi."

Grozovitnež na zadnje besede ničesar ne odgovori, pač pa
stegne roke po Odisejevih tovariših, zgrabi dva iz-
med njih in ju kakor ščeneti butne ob tla, da se razlijó
možgani po zemlji in jo okrvavé. 50

Udoma ju razreže potem in večerjo napravi;
Žre pa ko lev na goráh izrejen ter nič ne popusti,
Drobovino, mesó, celó še kosti mozgovate.
Mi pa milo plakaje roké dvigujemo k Zenu,
Ljuto početje vidéč; omaga srce objema. 55
Kadar uže Kiklop si napolni široki želodec
Z mesjem človeškim in k temu s pijačo čistega mleka,
Sredi brloga leži razleknjen skozi krdela.

Odisej bi mu lahko meč porinil v prsi, ali premisli si, vedoč,
da bi mu bilo s tovariši poginiti, ker bi ne mogli odmakniti 60
zatvora. Zjutraj zapali Kiklop zopet ogenj in pomolze drob-
nico, a zgrabi tudi vnovič dva Odisejevih tovarišev, ju pojé,

in nasitivši se, vzdigne kamenene duri, pusti čredo iz pečine in postavi skalo zopet pred vhod.

Zaprti Odisej premišlja, kako bi se maščeval nad Polifemom, kar zapazi Kiklopovo kijačo, dolgo in veliko kakor steženj ladje z dvajsetimi vesli. Odisej jo blizu seženj obteše in veli nato tovarišem, da jo ugladijo. Tovariši storé to, on pak poostri konec in ožgè na žarečem ognju ter jo skrije potem v gnoj, katerega je bilo vse polno v jami. Slednjič še ukaže tovarišem, naj žreb določi, kateri štirje mu bodo pomagali oslepiti obra.

Zvečer prižene Kiklop čredo domov in jo pusti vso v pečino, katero zopet varno zapre. Kakor prejšnji dan zgrabi zopet dva tujca in ju povečerja. Zdajci se mu bliža Odisej z vrčem vina in mu ga ponudi, rekoč:

„Ná, Kiklop, pij vino, ki mesje človeško si jedel,
Zvedi, káko pijačo je b'la neki ladja hranila
Naša; v kropilo[2] sem ti jo namenjal, ko milováje
Me bi domov poslal; a divjaš mi neprenesljivo.
Groznež, kakó bi se ti pozneje kdo drugi približal
'Zmed številnih ljudij, saj nisi spodobno naredil."

Kiklop popije in poprosi Odiseja drugič slastne pijače, govoreč:

„Daj mi še blagovoljno, povej pa, kakó da se zoveš,
Precej sedaj, da gostnine podam ti, ki boš je radosten.
Saj Kiklopom tudi rodi žitodarno zemljišče
Velejagodno[3] vino, deževje pa Zena je množi;
Al' od ambrozije same in nektarja tó-le je kaplja."

Odisej mu žarnega vina znova natoči:

Trikrat mu ga prinesem in trikrat izpije v slepoti.
Ali ko že zavédo Kiklopu vino pregrne,
Kar ogovarjam ga tedaj z besedo milobno:
„Vprašaš, Kiklop, za imé me slavno? Povém ti imé mi,
Ali da me pogostíš in obljubljeno daš mi darilo.
Meni imé je Nikdo, in Nikoga zóveta mene
Mati in oče in vsi me tovariši kličejo tako."
Tako velim mu, a on mi takoj neusmiljeno reče:
„Jaz Nikoga pojém najzadnjega, preje pojedši
Vse mu drugove: takó pogostím te, to bo ti darilo."

Polifema kmalu vino upijani; zvrne se in zaspi. Ko začne smrčati, porine Odisej kijačo v žerjavico, da ji ost ogori, a potem jo prime četvorica tovarišev in sune z ostjo naravnost v obrovo oko. Odisej pa vrti z drugega konca kijačo v očesu. Trepalnice in obrvi se osmodé in kri curlja iz očesa. Polifem strašno zatuli, Odisej pa in tovariši mu odskočijo prestrašeni

v stran. Krvavi kij potegne iz očesa in ga, ves besen od bolečine, vrže daleč od sebe, Kiklopov na pomaganje kličoč. Ti prihité jadrno od vseh stranij in ga poprašujejo, okoli pečine stoječ:

„Kaj te takó tišči, Polifem, da v brezsmrtniški[4] noči
Grozno zarjul si ter nas si iz sna in pokoja predramil?
Morda odganja kozé kdo tebi, a ti ne pustiš mu,
Ali pa samega kdo te ubija z zvijačo in s silo?“
Odgovori jim hrust Polifem takó iz pečine:
„Mili sosedje: Nikdó, Nikdó z zvijačo, ne s silo.“[5]
Njemu Kiklopi nato odgovarjajo hitre besede:
„Ako ne dela nikdo ti sile, a sam si v pečini,
Leka bolezni ga ni, ki prihaja od Zena mogotca;
Móli, naj dá ti pomoč tvoj oče in kralj Pozejdaon.“

Tako pravijo Kiklopi in odidejo. Odiseju pak se je srce smejalo, da jih je izmišljeno njegovo ime tako prevarilo.

Slepec odmakne skalo, sede sredi vhoda in čaka, ali se ne bi kdo med ovcami hotel izmuzniti in mu tako priti v pesti. Toda Odisej je prekanjen in si izmisli vnovič zvijačo, s katero utegne rešiti sebe in tovariše. S trtami zveže po tri ovne drug poleg drugega in pod vsakega srednjega priveže enega svojih tovarišev, sam pa se obesi na najmočnejšega in na najbolj volnastega, držeč se njegove kodraste volne. Ko se zdani, pusti Polifem ovne na pašo in potiplje pazljivo vsakemu hrbet, ne sluteč, da so pod njimi privezani tujci. Počasno se pomika oven z Odisejem proti odprtini in tudi njega potiplje slepec, vprašajoč ga, kako in zakaj je on danes zadnji, ki je bil sicer vedno prvi s paše in na pašo.

Ko je bil Odisej od pečine nekoliko oddaljen, skoči izpod ovna in odveže tovariše. Hitro ženó živali na ladjo in Odisej zaukaže odpluti. Iz daljine pak še ogovori Kiklopa z žaljivimi besedami, ki ga tako razsrdijo, da odtrga in vrže za njimi vrh visokega hriba, ki tako močno trešči poleg ladje v morje, da postane valovito in zažene ladjo proti obrežju, in bilo jim je napeti vseh močij, da so se ognili nesreče. Ko so bili že dvakrat dalje od poprej, zavpije Odisej s srdom v srcu na Kiklopa, rekoč, ako bi ga utegnili vprašati, kdo ga je oslepil, naj reče: „Laertov sin Odisej, z Itake domá.“

To je kratka in v prostih besedah povedana vsebina večjega dela iz devetega speva Odiseje, ki živo in vseskoz mi-

kavno opeva Odisejeve dogodbe v deželi hrustov Kiklopov, in ta snov nas kolikor toliko spominja na soglasne narodne proizvode slovanske. —

Priča o Polifemu se je ohranila v Srbih, Rusih in Čehih, in sicer tako, da je srbska starogrški bližja nego ostale, ki se pa zopet ne razločujejo bistveno druga od druge.

Navedimo vse tri in pričnimo s srbsko, po Vuku Stefanoviću Karadžiću[6] priobčeno, ki ima naslov: Divljan.[7] Glavna vsebina te priče je tá-le:

Duhovnik in dijak sta potovala črez veliko planino, kar ju noč prehiti. Videč, da ne moreta dospeti ta dan, kamor bi rada, se začneta ozirati sem ter tja po planini, kje bi jima bilo pripravno prenočiti, kar ugledata v daljavi ogenj v neki pečini. Blizu pečine prišedši, zapazita v njej divjega človeka z očesom vrh glave (t. j. na čelu). Vprašata ga: „Hočeš li naju pustiti v kočo?“ On jima odgovori, da hoče. Ali k vratom pečine je bila privaljena velika plošča, katere bi ne moglo sto ljudij odmakniti. Divljan vstane, dvigne ploščo, ju pusti noter, pa zopet ploščo k vratom privali; potem uneti velik ogenj, poleg katerega sedeta in se grejeta. Ko se malo ogrejeta, ju začne divljan tipati za vratom, hoteč se prepričati, kateri je debelejši, da ga zakolje. Duhovnika otiplje bolj rejenega; popade ga torej in ubije, natakne na raženj in vrže kraj ognja, da se peče. Dijak preplašen vse to gleda, ali iz pečine uteči mu ni mogoče.

Ko je tovariš bil pečen, pozove divljan dijaka, da jé z njim, ali nesrečnež noče tega, izgovarjaje se, da ni lačen. „Ako nočeš zlepa, boš pa zgrda,“ reče divljan. Dijak hočeš nočeš sede tedaj k njemu; divljan jé in tudi dijak devlje v usta, ali meče zopet v stran. „Jej,“ vpije divljan, „kajti jutri pojem tudi tebe.“

Ko se divjak najé, leže kraj ognja, a dijak začne ostriti „mali šiljak“ (malo leseno šilo, bodilo). Poprašan, čemu to dela, odvrne dijak, da se je, brezposeln sedeč pri ovcah, tega navadil. Divljan zatisne oko in zaspi; dijak pa, videč, da utegne drugo jutro tudi njemu seči nožič pod grlo, se domisli hitro, porine leseno šilo divljanu v oko in ga oslepi. Razjarjen skoči oslepljeni divljan kvišku in reče

dijaku: „Naj bode! Vzel si mi edino moje oko, ker nisem umel tebi vzeti obeh; utekel pa mi ne boš.“

Ko se zazori, potiplje divljan vrata, in ko jih najde zaprta, začne po pečini sem in tja iskati, da bi zgrabil dijaka, ali ne more ga najti nikjer. Imel pa je divljan v pečini mnogo drobnice in dijak se domisli, odere ovna, obleče njegovo kožo in hajdi med ovce. Divljan stopi k vratom, in odmaknivši jih na enem kraju, začne drobnico vabiti ter posamezno izpuščati iz pečine. Dijak v ovnovi koži se bliža z drugimi ovcami divljanu, in ko do njega dospe, ga zgrabi divljan in vrže na plano med druge. „Ne išči me več,“ zavpije dijak, „sem že vnè.“ Divljan odpre vrata na stežaj in ponudi dijaku palico, rekoč: „Ker si mi že utekel, ná to palico, da goniš čredo, kajti brez nje niti ene ovce ne spraviš z mesta.“ Nesrečnež se da pregovoriti in seže po palici; ali kakor se je dotakne, že se je prime prst. Videč, da je izgubljen, jame okoli divljana skakati, da bi ga ta ne zagrabil. V tej nezgodi pa mu pride na misel nožič, ki ga je nosil s seboj; hitro seže ponj, odreže na palico prilepljeni prst in uteče.

Zdaj se začne divljanu rogati in smejati, goneč čredo pred seboj. Dasi slep, leti divljan za njim in ga pripodi do velike reke. Sluteč, da bi bilo mogoče utopiti divljana, začne dijak okoli njega žvižgati in se mu rogati. Divljan se mu bolj in bolj približuje, hoteč ga zgrabiti, ali ko se vodi docela približa, mu skoči dijak za hrbet in ga potisne v vodo, v kateri divljan utone. Zdaj odžene mirno dijak čredo in se vrne zdrav domov, ali brez svojega tovariša. —

Grško kakor srbsko izročilo govori o Kiklopih možakih, a rusko se v tem razlikuje od njiju, da je na njih mesto stopilo žensko orjaško bitje. Toda čujmo, kaj in kako pripoveduje izročilo samo o tem:

Živel je neki kovač. „Hm,“ pravi, „nadloge še nikdar videl nisem. Pravijo, da je nadloga na svetu; pojdem tedaj in si jo poiščem.“ Kovač vstane in gre nadloge iskat. Na potu ga sreča krojač. „Zdravstvuj!“ — „Tudi ti. Kam ideš?“ — „Glej, bratec, vsi pravijo, da je nadloga na svetu, ali nisem je še videl. Pojdem je iskat.“ — „Tudi jaz živim dobro in nisem še videl nadloge; potujva samodruga in jo poiščiva!“ Gresta, gresta in prideta v gost, temen les, v katerem najdeta

ozko stezo; stopata po ozki stezici, kar ugledata visoko kočo. Noč nastane; ne vesta kam. „Stopiva v to kočo," svetuje kovač. Vstopita; nikogar notri ni bilo, vse pusto in grdo. Sedeta in čakata, kar pride visoka ženska, suha, šepava, enooka. „Aha!" reče, „imam torej gosta; dobro mi došla!" — „Zdravstvuj, babica! Došla sva k tebi prenočevat." — „Dobro, dobro, bom imela vsaj kaj za večerjo." Prestrašita se. Ženska gre iz koče in prinese veliko butaro drv, jih vrže v peč in uneti ogenj. Potem se vrne k tujcema, seže po krojaču, ga zakolje, vrže v peč in ga pripravlja za večerjo. Kovač sedi in premišlja: „Kaj mi je storiti, kaj bo z menoj?" Baba vzame pečenko in jo povečerja.

Kovač gleda v peč in pravi: „Babica, kovač sem." — „Kaj umeješ delati — kovati?" — „Vse znam." — „Naredi mi tedaj oko!" — „Dobro," reče kovač; „ali imaš kako vrv? Moram te zvezati, ali ti se mi menda ne daš; vkoval bi ti oko." Starka prinese vrvi, eno tanko, drugo debelo. Kovač jo zveže s tanko vrvjo. „Ulezi se, babica!" Starka leže in raztrga vrv. „Ta ni nič prida, babica, nič prida." Kovač vzame nato debelejšo vrv in starko čvrsto zveže. „Zdaj se ulezi, babica!" Starka leže in ne raztrga več vrvi. Potem vzame kovač šilo, je razbeli, nastavi na oko, na zdravo, seže po sekiri in udari obuhom po šilu. Babica raztrga vrv in sede na prag. „Čakaj, vrag, ne uideš mi." Kovač spozna, da je zopet v nadlogi; sedi, premišlja: „Kaj početi?" Kmalu pridejo ovce s paše; starka jih žene v svojo izbo prenočevat.

Zjutraj je puščala ovce na pašo. Kovač vzame kožuh, ga obrne, obleče in se ji bliža po vseh štirih. Starka potipa vsaki ovci hrbet in jih pušča drugo za drugo na plano. Tudi kovač prileze; i njega potipa po hrbtu in ga vrže vèn. Ko je bil izven koče, vstane in reče: „Srečno, Nadloga! Pretrpel sem dosti nadloge od tebe; zdaj mi ne moreš ničesar več storiti." — „Postoj," odvrne starka, „še boš trpel; nisi mi še ušel." Nato krene kovač v les po oni ozki stezici, kar ugleda na drevesu sekiro z zlatim toporiščem; hoče se mu vzeti jo. Ali ko je hotel sekiro vzeti, se mu prilepi roka na toporišče. „Kaj početi? Nikakor je ne odtrgaš." Ozre se in zapazi, kako stopa Nadloga proti njemu in kriči: „Zdaj vidiš, zlodej, da mi nisi ušel." Kovač seže po

nožič v žep, odreže z njim roko in uide. Prišedši v domačo vas, je kazal roko, češ, zdaj je videl nadlogo. „Glejte," pravi, „kakšna je! Ob roko sem, tovariša pa mi je celó snedla."

Tu je konec pravljici, ki se ruski imenuje: Licho odnoglazoe (enooka Nadloga). —

S temi pričami se sklada še češka pravljica, ki ima naslov: O bídě, t. j. o bedi ali nadlogi. Njena vsebina je v kratkih besedah tá-le:

Trije knežji sinovi odpotujejo z doma iskat nadloge. Pridejo do velikega lesa in stopajo naprej in naprej po njem. Dohiti jih tema in treba jim je pomisliti, kje bi prenočili. Dolgo gledajo, ali nikjer ne morejo najti mehkih postelj, na kakoršnih so spavali domá. Poskušajo, kako bi se spalo na golih tleh, ali vselej zopet vstanejo, dokler ne ležejo pod votlo drevo na mehki mah. Ali jedva zadremljejo, kar se začuje rjovenje divje zverjadi. Prestrašeni vstanejo in zlezejo na drevesa, kjer jim je bilo prebiti vso noč. Težko pričakujejo jutra. Ko ga pričakajo, vstanejo in blodijo potem ves dan po lesu lačni in utrujeni. Veseli so bili, da so si mogli z divjim sadjem potolažiti glad. Zvečer so morali zopet na drevesa, na katerih pa so se mogli težko držati, ker jih je spanec premagoval. Drugi dan in tretji še niso mogli iz lesa, in ko mu slednjič vendar pridejo do konca, jih zadene nova nesreča.

V tem kraju namreč je lovil strašanski velikan zverino, katero so mu zganjali ljudje, in zdaj se je bližal lesu prav na tem mestu, kjer so bili knežiči. Skrijejo se za velikim hrastom, ali velikan jih opazi in zagrmi nad njimi: „Le vèn, vi zemeljski črviči." Knežiči ubogajo, a hrust, opazujoč jih z veseljem, mlaskne z jezikom in pravi: „Kaj hočete tukaj?" Odgovoré mu, da hodijo po svetu, ker bi radi upoznali nadlogo. „No, tu vam morem biti na uslugo; le pojdite z menoj!" zavpije velikan z grohotom, da se je razlegalo daleč po lesu. Silno prestrašeni stopajo za njim in pridejo do prav globoke pečine. Ker si ne upajo vanjo, prime hrust vsakega zapored z dvema prstoma in ga vrže doli, naposled pa stopi sam za njimi. Knežiči zapazijo, da so v veliki pečini, kjer je bilo kakih sto skopcev[8] ter obrova postelj in ognjišče. Zaukaže jim ogenj unetiti. Ko je bilo to storjeno, se zadere: „Kateri je najstarejši izmed vas?" — „Jaz," se oglasi najstarejši. „Tedaj ga vidva mlajša ubijta!" zaukaže velikan. Ker tega

nočeta, zagrabi in zadavi sam najstarejšega, ga natakne na raženj in na dveh razsohah položi na ogenj. Ko je bil nekoliko pečen, ga sname in pojé z največjo slastjo. Takisto stori tudi s srednjim. Potem se vrže na postelj, brzo zaspi ter začne smrčati, da se stresa pečina.

Med tem premišlja mlajček, kako bi se dalo obru uiti. Vhod do pečine je bil tako visok, da ni mogel do njega, a drugega izhoda iz pečine ni bilo nobenega. Gleda sem in tja, ali ko se mu zdi vse zastonj, potegne meč in iztakne obru oči. Le-tá zarjove, skoči kvišku in zavpije razjarjen: „Le čakaj, ti gad, grdo ti poplačam to.“ Nato hlastne z rokami po knežiču, da ga zagrabi, ali knežič skoči med skopce in se mu vselej umakne, dasi mu je često prav blizu. „Tako bi se lahko igrala ves dan,“ pravi velikan in začne skopce metati iz pečine. Knežič se prime nekega skopca in velikan ga z njim vred vrže na plano. „Vendar sem te prevaril,“ pravi mladenič. „Ker si tako premeten, ná nekaj za spomin,“ pravi resno velikan in mu vrže dragocen prstan. Knežič ga natakne, ali ta hip zakriči velikan: „Prstan, kje si?“ — „Tukaj sem,“ odgovori prstan s silnim glasom. Velikan se spusti za knežičem, ki beži, kolikor more; ali brž mu je za petami, kajti prstan neprestano kriči: „Tukaj sem, tukaj sem!“ V tej zadregi hoče mladenič prstan sneti, ali ker tega ne more, odgrizne prst in ga vrže s prstanom vred daleč od sebe. Ko ga po glasu velikan najde, pravi: „Glej ga gada, rajši si je odgriznil prst! Pa tudi dobro; boš vsaj lahko domá pripovedoval materi, kaj je nadloga.“ —

Tu imamo inačico priče o velikanu ljudojedu, ki se v starogrškem izročilu zove Polifem. Sama na sebi ima ta pravljica dosti enakega s pričami sorodnih narodov, a zopet tudi nekaj posamnostij, ki so njej sami lastne.[9]

Razen pri slovanskih plemenih nahajamo to snov še pri mnogih drugih narodih, in to ne samo arjo-evropskega kolena. Da jo poznajo tudi nearjo-evropska ljudstva, se nam ne sme čudno zdeti, pomislivšim, da je sorodnost neke vrste narodnih slovstvenih proizvodov često neprimerno širja od sorodnosti jezikov; zakaj enake prirodne prikazni in duševne razmere ustvarjajo rade enake narodno-slovstvene proizvode. S tem pa ne trdimo, da je v tradicijonalnem slovstvu vse izključno le narodno in nikoli ne to ali ono vzeto

na posodo, temveč priznati se mora, da je poslednjega tudi precej v posamnih tradicijonalnih slovstvih.

V vseh teh inačicah arjo-evropskih in nearjo-evropskih se z večine pripoveduje o enookem velikanu, katerega oslepi mož ali mladenič, ki je telesno dosti slabejši od njega, a zato je tolikanj bolj umen, moder ali premeten. Velikan ne more do njega, dasi ga ima v svoji pečini zaprtega, marveč on se mu izmuzne ali tako, da se kodrastemu ovnu obesi pod trebuh, ali pa da ovnovo kožo obleče in ga prevari s tem. Po nekih izročilih ima velikan navadne oči, a eno oko mu je bolno ali slepo. In ravno po tem nam je soditi, da je vsemu dejanju le eno oko prikladno, in drugo smemo smatrati prav tako za kasnejšo izpremembo, kakor poročila, po katerih je velikan že s početka slep, ali pa da sta mu obe očesi zdravi, katerih ni moči ob enem iztakniti in ji je torej treba ugonobiti drugače.

Vse priče o enookem velikanu nam je po vsebini deliti na dvoje. V prvi razred smemo uvrstiti one priče, v katerih se dejanje pripoveduje, kakoršno je v Odiseji, v drugi pa skoro vse, kar jih nahajamo pri drugih narodih. Kolikor moremo soditi po doslej znanih spomenikih narodne tradicijonalne književnosti, je v tem oziru Homerjeva povest čisto osamela. Od Polifema poprosi Odisej gostnine, ali hrust mu kiklopski odgovori, da ga bo zadnjega pojedel, in to mu bodi gostnina in darilo za vino. Odisej pravi Polifemu, da mu je Nikdo (*Οὖτις*) ime; zakaj bati se mu je bilo, da bi na Polifemovo vpitje ne prilomastili Kiklopi in mu ne pomagali Odiseja in tovarišev loviti in ugonobiti. Odisej reši dalje ne samo sebe, ampak tudi tovariše. Ker ne more sebe tudi na ovne privezati, kakor je privezal tovariše, se obesi na najmočnejšega in na najbolj volnastega ovna in uide s tovariši vred smrti. — V pričah druge vrste pa orjaku od nikoder ni pomoči pričakovati, ali pa pomoči ne zahteva, in zato je vsa *Οὖτις*-epizoda v njih nepotrebna. Tudi velikan večinoma vse tujce pojé do enega, a tega zato ne, ker je med vsemi najbolj medel, in torej čaka, da se obredi dovolj. A tega ne pričaka, ampak tujec mu uide v ovnovi koži. To je nasproti Homerjevi povesti zmislu prikladnejše in bržčas tudi starejše. Odisej prosi Polifema gostnine, a ta mu je ne da; tukaj pa ponudi orjak sam uskoku darilo, dasi

s slabim namenom. Zlata ali srebrna sekira, palica in prstan imajo čarovno moč, kajti prime se jih roka ali prst, in obrov nasprotnik je prisiljen povedati, kje je, ali ga pa prstan sam orjaku ovaja, „tú-le sem, tú-le!“ kličoč. Roko ali prst mu je odrezati ali odsekati, kdor se hoče rešiti nevarnosti. Polifema Odisej le oslepi in pusti živega, a v nekaterih teh pričah nasprotnik orjaka oslepi in utopi ali inače usmrti. Tudi naj se ne prezre, da Polifem Odisejeve tovariše sam pohrusta, dočim v nekaterih pričah druge vrste orjak prijatelja zaklanega nesrečneža sili, da mu pomaga jesti človečje meso. Prav tako je značajno, da Odisej Polifema upijani, da ga laže oslepi, dočim nikjer drugje nič enakega ne nahajamo, k večjemu, da orjaka z ovčjim mesom nasitijo in z mlekom napojé.

Navzlic vzajemni temeljni pripovedni snovi so tedaj v posamnostih vendar take znamenite razlike v teh pričah, da jih lahko cepimo na dvoje. In na podlagi stvarnih teh dokazov ne smemo priče o Polifemu prisojati le enemu narodu, od katerega bi jo bili vsi drugi vzeli na posodo. Isto velja osobito še o naših slovanskih pričah, katere moramo smatrati za starinsko domače blago, ki ni vzeto od kateregakoli ljudstva, kateregakoli plemena.

V bajeslovnem oziru so vse te priče prištevati onim starinskim pripovednim snovem, v katerih so izraženi prvotni človeški nazori o prirodnih ali nebesnih prikaznih in dogodkih. Kakšen zmisel pa jim je lasten, je mogoče določiti le z znanstvenimi sredstvi primerjalnega bajeslovja in tu naj sledé le nekatere opazke o tem vprašanju.

V pričah druge vrste se govori razen ene sploh o velikanu, a v starogrški o velikanu Kiklopu. S tem pa ne pripoveduje poslednja zgolj človeških dogodeb, kajti Kiklopi so kakor sorodni z njimi Fejaki in Gigantje bitja božanska in Polifem med njimi Pozejdonov sin, ki prosi očeta svojega, morju vladarja, naj kaznuje Odiseja, ki mu je iztaknil oko:

> Vsliši, Pozejdon, sinú, zemljenosni, modrolasati,
> Če sem tvoj zares in oče mi bit' se ponašaš,
> Daj Odiseju, rušitelju mest, domov da ne pride,
> Sinu Laerta, kateri na Itaki ima stanišče.

Že to edino označuje bajno snov vse starogrške pripovesti in prav tako onih slovanskih prič, katere smo proglasili

za njene sorodnice. Da so bili Kiklopi nadčloveška bitja, potrjuje Heziod,[10] kateremu so Bront (*Βρόντης*), Sterop (*Στερόπης*) in Arg (*Ἄργης*) otroci Urana in Gaje (boga nebes in boginje zemlje) in po vsem podobni bogovom, samo da imajo sredi čela le eno oko. Za sinove boga Pozejdona jih ima dalje Evripid,[11] ki je ta nazor in več drugih bržčas posnel naravnost po narodnem izročilu. Zato so jim izkazovali božje časti in stavili žrtvenike ter jim darovali na njih, kakor se daruje bogovom. Ostali pa so dolgo v spominu in so bitja strašno velika in močna, bradata ter imajo na čelu oko, katero se sveti kakor ogenj. Njihov praded je bil zlodej, oženjen z Lamniso ali čarovnico. Stanujejo pod zemljo in rujejo ondi mogočno skalovje ter stavijo stolpe in druge stavbe.[12] Njihove žene (podobne enookim velikankam ruskim) so prav kakor oni zrastle in se najrajši ukvarjajo s prejo. Kolovrate imajo tako velikanske in težke, da jim je bilo moči, na tisoče sovražnikov pobiti z njimi. Pravijo tudi, da ti obri, enooki imenovani, narejajo potrese in da so sploh čisto surovi in hudobni ljudje. Po očesu na čelu so dobili Kiklopi tudi ime, kajti *Κύκλωψ* zaznamuje stvor z okroglim očesom.

Na vprašanje, kaj je pooseblјeno v Kiklopih, se odgovarja različno. Nekateri ne dopuščajo celó misliti na to, da je v njih kaj pooseblјenega ali učlovečenega, ampak imajo Kiklope za zgodovinski narod kakor vsak drugi. Najbližji so jim v tem oni, ki jih razlagajo v nravstvenem zmislu, t. j. tako, da sta v Polifemu in v Odiseju označena dva prosvetna sloja,[13] da zastopa Polifem surovost in velikansko telesno krepost nasproti Odiseju, kateremu sta uglajena nrav in duševna moč lastni. Ali niti evhemerovsko,[14] niti nravstveno razlaganje bajk nima dandanes več znanstvene vrednosti.

Drugim je zopet enooki velikan ali natančneje Polifem učlovečenje hudournih oblakov; ti smatrajo junaka, ki mu pride v oblast, natančneje Odiseja, za blisk, in poslednji ugonobi prvega zgolj z zvijačo, t. j. s hitrostjo. Ako velikan vsled nasprotnikove zvijače utone, bi bilo to po tem nazoru toliko, kakor da povzroči blisk, da oblak, vlago razlivši, pogine. Ta splošni pomen lahko Kiklopom ostane, ali prav tako je lahko posamnik med njimi, ki vendar pomenja kaj drugega. Ako se namreč spomnimo, kako često je v najstarejših izro-

čilih oko znamenje solnca, in če dalje pomislimo, kako važno je v naši pravljici, da se velikanu iztakne oko, da oslepi, ne bomo se čudili mnenju, da je izražena v njej solnčna bajka. Po tem nazoru je orjakovo oko solnce in on sam nebeški orjak s solnčnim očesom; in pesnik Vergilij[15] je zlasti dobro pogodil, ko pravi, da je bilo Polifemovo ogromno oko na čelu „Argolici clipei aut Phoebeae lampadis instar“. Tako bi bil orjak Polifem stopil tu na Zenovo mesto, kar je tem verjetnejše, ker so si tudi vsaj krajevno mislili Zena takisto, da je imel razen navadnih očij tudi oko na čelu kakor Kiklopi.[16] Da nam je prav tako tolmačiti enookega velikana slovanskih in drugih narodnih prič, se umeje samo ob sebi; o ruski pa nam je dostaviti, da je na njegovo mesto stopilo žensko bitje še le tedaj, ko je prvotni zmisel njene vsebine postal ljudstvu popolnoma neznan. *Gr. Krek.*

---

23. O pesoglavcih ali pesjanih.

Razen prič, katere lahko naravnost prispodabljamo s starogrškim izročilom o Polifemu, nahajamo še marsikaj v bogatem tradicijonalnem slovstvu slovanskem, kar nas vsaj nekoliko in od daleč nanje spominja. Ali vendar ne spadajo te pravljice toliko v Polifemovo okrožje, kakor med priče o pesoglavcih ali pesjanih in njim podobnih bitjih. V mislih imamo pripovedne snovi, kakor je priča maloruska, ki se kratko takó-le glasi:

Na priganjanje svoje žene zapodi oče svojih ednajst sinov od hiše, ker je bil reven in jih ni mogel preživiti. Jokaje zapusté dom in odrinejo na tuje. Hodijo in hodijo ter dojdejo v les, kjer je stala kočica. Vstopijo in poprosijo, ali smejo tu prenočiti. V kočici je bila baba z ednajstimi hčerami, ki na njihovo prošnjo odgovori: „Le prenočite tu, deca, ali imam moža ljudojeda, ki utegne tudi vas pojesti.“ — „Nič ne dé, babica, le pusti nas,“ odvrne najmlajši brat, palček. Bratje ležejo. Po noči sname palček hčeram zavijače (avbe) in jih pokrije bratom. Ljudožer pride in zakolje svoje hčere, kajti imele so čepice na glavah. Ko zjutraj ljudojed zapazi, da je požrl hčere, obuje črevlje brzohode (Sieben-

meilenstiefel v nemških pričah) in jo popiha za brati. Na potu zaspi, a palček mu sezuje črevlje, jih obuje sam in prišedši k starki veli: „Vaš mož mi je zaukazal, da vzamem od vas denarjev; zato mi je posodil svoje črevlje, da se brž vrnem.“ Starka mu dá denarjev. Ljudožer se vrne, in ko pozvé, kaj se je zgodilo, ubije ženo in se obesi.

Začetek te priče nas spominja na jako razširjeno narodno snov, po kateri se izkušajo stariši iznebiti svoje dece, ker jim je ni mogoče preživiti, ali pa požene mačeha svoje pastorke po svetu, da poginejo. V prvem slučaju je navadno sedem (v naši priči ednajst) bratov, katere zadene ta nezgoda, in med njimi je palček najmlajši, a najpametnejši; v drugem pa sta večinoma brat in sestra ter je prvemu namenjeno, da ga ljudožer ali ljudožerka speče in pojé, ko se obredi dovolj. Da se tako ali onako ogne te nesreče, je znano iz dotičnih prič. Ako bi se v tej priči ne govorilo o ljudoženstvu, bi ne bilo niti ene značajne črtice več, ki bi nas silila misliti na Polifema. —

Tudi Bolgari imajo tako pričo, ki govori o pesoglavcih, ali zdaleč tudi na Polifema spominja. Glasi se takó-le:

Bila sta nekdaj brata. Oče jima je bil preminil ter zapustil gosli in lok. Večji brat vzame gosli, manjši pa lok, in oba odrineta na razne strani si iskat sreče. Svirajoč pride večji na široko polje. Sreča ga pesoglavec, ki ga hoče pojesti, a ko začuje njegovo lepo godbo, ga prime in pelje s seboj. Gresta, gresta in prideta do morja, kjer stopita v orehovo lupino, in ga preplujeta. Kmalu prideta do globoke pečine, kjer so živeli pesoglavci. Ta, ki je privedel človeka, pravi tovarišem: „Tega-le ne smemo pojesti, on nam bo godel.“ Stopita v pečino. Ko človek zapazi, da se pekó na ognju trupla človeška, se prestraši boječ, da ne bi tudi njega pojedli. Hoče torej ubežati, ali zadržujejo ga, rekoč: „Ne boj se, ničesar žalega ti ne bo, ako ostaneš pri nas in nam godeš.“ Prigovarjajo mu, naj zagode. On jim zagode tako milo in lepo, da ga vsi pesoglavci mirno poslušajo ter se mu čudijo, in ko preneha, ga poprosijo, naj ostane pri njih, kar hočeš nočeš tudi stori.

Drugi brat je bil prišel med tem v gost les, sredi katerega se mu je zasvetila zlata koča z bisernimi okenci. Na dvoru se je izprehajala med pisanim cvetjem črnooka deklica. Ko ga ugleda, mu gre naproti in ga začne popraševati, odkod

in kam. On ji vse pové in deklica ga pelje v kočo. Stopita v sobo, v kateri je bilo čudo zlata in žlahtnega kamenja. Povabi ga, da sede, in mu napravi gostijo s cesarskimi jedili. Nahrani in napoji ga lepo ter mu jame pripovedovati, kako žalostno brez družbe živi, rekoč: „Mož moj ni, kakor so drugi možje, ampak zmaj; zjutraj odide in zvečer pride, a domá se ne zadržuje nikdar. Toliko časa že nisem več videla žive duše; gospod te mi je danes pripeljal in jako drago mi je, da imam koga, s komer se morem razgovarjati.“ Med njunim pogovorom se je zmračilo in vnè se je začul šumen vihar. Deklica pravi: „Zmaj pride; skrij se, da te ne ugleda in ne pogubi.“ To rekši, ga skrije. Malo kasneje se zasveti vsa koča; zmaj prileti na krilati kolesnici z zlato krono na glavi in pravi takoj: „Žena, po človečjem mesu diši. Kdo je bil tukaj?“ Ona odgovori, da nihče. Zmaj leže in zaspi; zjutraj pa se preobrazi na sivoglavega orla in zleti pod oblaki daleč tja črez morje. Ko vidi mladenič, da zmaja ni, se jame z deklico zopet razgovarjati. Tako je bilo odslej vsak dan. Deklica se je mladeniča privadila in ga naučila, kako se more nalik zmaju preobražati. Neko jutro se zmaj izpremeni na laboda in zleti visoko pod sinje nebo. Mladenič bi rad pozvedel, kam zmaj zahaja, in se tudi preobrazi na laboda ter zleti za njim. Frčita, frčita, prefrčita široko morje in priletita v cesarstvo pesjansko. Zmaj sede na skalo poleg neke pečine. Mladenič ugleda kraj pečine človeka z goslimi, spozna svojega brata in premišlja, kako bi ga rešil. Pretvori se na pesoglavca in gre v pečino. Ko vse razgleda, se vrne k bratu in ga popraša: „Ali me poznaš?“ — „Ne.“ — „Spoznal me boš.“ Ko zvečer vsi pesjani pospijo, se preobrazi v človeka. Brat ga spozna in se čudi, kako se more tako izpreminjati. Ko sta bila sama, se zmenita, da bosta ugonobila pesjane in utekla. Odideta na dno pečine in vidita glavarja, ki spi in smrči, da se stresa pečina. Mlajček pomeri in sproži puščico v njegovo oko. Tako stori z vsemi drugimi zapored in potem zapustita pečino. Nato se izpremeni mlajček v veter in nese brata hitro črez morje v zmajevo kočo. Med pôtem je starejši pripovedoval, kako so pesjani pekli in jedli ljudi in kako so tudi njemu ponujali človečjega mesa, a on da ga ni maral jesti in se je torej jako oveselil, da je prišel brat in ga rešil. —

Kakor pri Bolgarih so znani pesjani tudi po drugih krajih slovanskega juga, osobito pri Slovencih.

V Novem gradu blizu Koprivnice v varaždinski županiji je pesoglavec človek, ki ga je preobrazil Bog zaradi velikih grehov in hudob na žival, podobno človeku. Ima le eno oko in po telesu je pokrit z dlako. Silno jak je, krvoločen in hrepeni po človečji krvi. Prebiva v zarastli in nepristopni jami v gozdu. Ako ujame človeka, mu pregrizne trebuh in izpije kri. — Nekemu pastirju, ki je piskal na piščal, je tako napravil. Ko so na pastirjev krik pritekli ljudje, so mislili, da ga je zaklal volk. Šli so ga gonit, ali našli so pesoglavca, ga napadli in nekdo mu je s kosico izbodel oko. Nato so ga zvezali, odvedli domov in tolkli, dokler ni poginil.

V Bistrici, za zagrebškimi hribi, je pesjan dlakast, črnook stvor in polhom gospodar. V Jaski v zagrebški županiji[1] imajo pesoglavci le eno oko, s katerim pa vidijo samo naravnost in nikamor na stran. Preločanom v Medmurju je „pesjanek“ stvor z enim očesom na čelu, kosmat po vsem telesu in jak.

V neki gori blizu Rogatca je bival pesoglavec. V šumi je imel svojo jamo. Bil je niže od prsij ves kosmat, navzgor pa popolnoma človek. Lovil je ljudi in jih jedel, a kosti je metal pred jamo. Šlo je nekdaj sedem bratov, da bi ga pokončali. Pridejo k njemu in zapazijo, da ima mesarsko korito, z noži naperjeno. Tri precej zagrabi in jih zakolje. Odtoči jim kri v korito in jo počne lokati. Ostali si brž domislijo, da se bo njim dogodilo enako. Da se otmó, ga porinejo od zadi na naperjeni nož, tako da si izbode oko in se oslepi.

Tudi v narodni pesmi se nam je ohranil obledel spomin na pesjane; o njih se poje takó-le:

„Jaz pridem iz druge dežele,
Kjer polkonji so domá;
Za vojske navajeni,
Ko blisk so urni in strašni;
Pesoglavce uganjajo,
Ki nič človeškega ne vedó“.[2]

Le kratko naj se omeni, da je spomin na pesjane danes posebno živ po južni Rusiji, kjer si ta bitja tudi mislijo

s pasjo glavo in z očesom na čelu. Oni spravijo človeka v jamo, ga pitajo z vsakovrstnimi slaščicami in potem ga zakoljejo, razrežejo in požró. Bili so pa „pesigolovcy“ s početka namesto smrti na svetu. Še le na prošnjo ljudij je poslal Bog na njihovo mesto strašno smrt s koso, ki tudi pesjanom ni prizanašala; zato jih je zdaj le še malo na svetu. —

Komu bi ne prišli pri tem hitro na misel razni čudoviti človeški stvori v silno razširjenih pripovedkah o Aleksandru makedonskem?[3] Vzburjena domišljija starih pripovedovalcev je prisodila temu velikanskemu kralju vse dežele od solnčnega vzhoda do zahoda in ni ga čina, katerega bi ne bilo njemu moči dovršiti. Bila mu je celó širokširna zemlja preozka; bogovom podoben se je vozil po zraku, pa zlahka se spuščal tudi morju na dno. Ker je s svojo zmagovalno vojsko prehodil po tem nazoru mnogo dotlej neznanih dežel, je videl tudi čudovišča, kakoršnih še nihče pred njim. On sam poroča o tem materi svoji Olimpijadi ter učitelju svojemu Aristotelu,[4] češ, da bi nihče ne dvojil, da je resnično vse, kar se pripoveduje o njem. — In kaj je vse videl! Tu naleti na velikanske divje ženske, ondi na možičke jedva laket velike; ne daleč od njih zopet na orjake ljudojede in drugod na ljudi šestoroke in šestonoge in zopet drugod na enonoge z ovčjimi repi. Kakor čudni ljudje, tako čudne živali. V neki peščeni deželi ugleda tolike mravlje, da so vlačile konje v svoje jame; drugje ga osupnejo morski raki, katerim je bila igrača, konja in človeka potegniti v morje. Čudna sta ptiča s človečjim obrazom, ki svetujeta Aleksandru, naj se vrne, in čudni so tudi ljudje, nad pasom človečje podobe, a konjske do pasa. Da so poslednji „polkonji“ naše narodne pesmi in grški Ἱπποκένταυροι,[5] ni skoro treba omenjati.

Po vsem tem se ni čuditi, da tudi pesoglavce nahajamo v tej družbi. Spomenik pravi, da je vse njihovo telo človečje, a glave so pasje. Glas imajo nekateri človeški, dočim lajajo drugi kakor psi. To so grški κυνοκέφαλοι in latinski cynocephali, poleg katerih so v spomeniku celó brezglavci,[6] ἀκέφαλοι, homines absque capitibus, t. j. ljudje, ki imajo oči in usta na prsih.

Niti polkonji, niti pesoglavci nimajo nič narodnega v slovanskem izročilu, ampak ti kakor oni so prav tako knjižnega proizvoda, kakor postavim

vologlavi (βουκέφαλος) konj Aleksandrov v neki pesmi bolgarski. Iz knjige so prišli polkonji in pesoglavci med narod. Marsikaj takega je ostalo med domačim blagom in se takisto združilo z njim, kakor da bi nikdar tuje ne bilo. *Gr. Krek.*

---

24. Pesem o Hildebrandu in njene sestre slovanske.

Najstarejša junaška pesem nemška poje o Hildebrandu, ki je bežal z Dietrichom bernskim[1] iz Italije h kralju Atili.[2] Mnogo let je bival Hildebrand na tujem. Ko se vrne domov, se mu ustavi njegov sin Hadubrand, katerega je bil domá zapustil še otroka. Pred bojem vpraša oče svojega nasprotnika po imenu in rodu. Ta mu odgovori: „Stari ljudje so mi pravili, da sem Hildebrandov sin, mene pa imenujejo Hadubranda. Pred mnogimi leti je šel oče proti zahodu z Dietrichom. Domá je zapustil ženo in malo dete. Ali mislim, da ne živi več!“ Oče spozna svojega sina in ga hoče bogato obdarovati, ali ta se boji prevare od zvitega Hunca in reče: „Varati me hočeš, starec. Mornarji so mi pravili, da je padel v boju Hildebrand, Heribrandov sin!“ Nobena beseda ne pomaga več, sin se ne dá pregovoriti in oče, akoravno ne rad, začne boj z njim.

Konec se ni ohranil stari pesmi; nekateri mislijo, da je odlomek iz zbirke narodnih pesmij, katere je zbiral Karol Veliki[3]. Po novejši pesmi iz 15. veka se sprijaznita oče in sin.

Sličnico nahajamo tudi pri Grkih. Pesnik Evgamon[4] popisuje v svoji „Telegoniji“ usodo Odisejevo, kolikor je ni popisal Homer. Ko je pokopal ubite snubače, napravi Odisej svečano žrtev nimfam in se odpravi v Elido, da bi pogledal po čredah svojih goved. Kralj Poliksen, ki je bil tudi pred Trojo, ga sprejme gostoljubno in mu podari krasno čašo. Vrnivši se na Itako, opravi žrtve, napovedane po Tejreziju,[5] in odide na povelje prorokovo k Tesprotom. Prorokovališče v Dodoni pa mu prorokuje, da mu preti nevarnost od sina. Zato ostane pri Tesprotih in se vrne še le črez dolgo časa na Itako. Kmalu pa pride njegov in Kirkin[6] sin Telegon, ki je po svetu iskal svojega očeta, na otok in pleni imetje oto-

čanov. Odisej se mu ustavi in Telegon ga rani s kopjem, na katerem je bila ost morskega skata (Rochen, τριγών). Ko Telegon spozna, da je usmrtil lastnega očeta, žaluje po njem in odpelje truplo očetovo, Penelopo in Telemaha s seboj domov. —

Sličnice še nahajamo pri Perzih, pri Ircih in pri Slovanih.

Srbska pesem pripoveduje o Predragu in Nenadu takó-le. Mati je imela dva sina, Predraga in Nenada. Ko pa doraste Predrag do „konja i do bojna koplja“, zbeži od matere na goro „u ajduke“.[7] Mati ostane žalostna, pa hrani Nenada, ki brata še poznal ni. Pa tudi ta doraste in zbeži med hajduke.

Tri leta hajdukuje. Junak je moder in razumen, srečen v boju. Zato si ga izvoli družba za starejšino. Tri leta zapoveduje četi, nato pa zaželi matere in reče tovarišem: „Zaželel sem matere; hajdite, razdelimo si blago, da idemo vsak k svoji materi!“ Družba ga rada posluša. Vsak prinese svoje blago in vsak se zaklinja „koji bracem a koji sestricom“, da je prinesel vse, kar ima. Ko pa prinese Nenad svoje, reče: „Brata nimam in sestrice nimam:

Već tako mi Boga jedinoga!
Desnica mi ne usahla ruka!
Dobru konju griva ne opala!
I britka mi sablja ne rgjala!
Ni u mene više nema blaga!“

Razdelé si plen. Nenad sede na konja, pa jaha k materi. Lepo ga sprejme mati in pogosti, kolikor more. Ko sedita pri večerji, začne sin tožiti, da nima ne brata, ne sestre, rekoč: Ko smo se delili, so se drugi zaklinjali „bracem ali sestricom“, jaz pa „sobom i oružjem — i dobrijem konjem ispod sebe“.

Nasmehne se mu mati, pa mu pové, da mu je rodila brata; ravno prejšnji dan je zvedela, da hajdukuje v zeleni gori Garevici kot harambaša.[8]

To razveseli mladeniča; prosi mater, naj mu napravi novo obleko, da gre iskat brata in ga „živa želja“ mine. Mati ga svari, naj ne hodi na planino; izgubil bi glavo. Ali Nenad je ne posluša, si napravi obleko, sede na konja, pa gre iskat brata. Ko pride do Garevice planine, kliče kakor sokol sivi, ali ne hrani planina njegovega brata, ali junaka, ki bi ga peljal k bratu.

Predrag sedi pod jelo zeleno in pije rujno vince, ko zasliši Nenadov glas. Hitro zapové družini, naj se poskrijejo poleg ceste, naj ujamejo junaka in mu ga privedó živega, češ, da je gotovo njegovega rodú.

Trideset junakov skoči na noge. Na treh mestih se jih skrije po deset poleg ceste. Ko pride Nenad do prvih, ne ustavi mu nihče konja, ampak iz zasede začnó streljati nanj. Junak jih pa pomiri, govoreč: „Ne streljajte, bratci iz gorice, da bi vas ne bila želja po svojem bratu kakor mene!“

Pusté ga v miru. Ko pride do drugih deset, začnó streljati nanj; pa tudi ti ga spusté na njegove besede. Ko pa ga sprejmó tudi tretji s strelom, se razsrdi, udari nanje, poseka prvih deset s sabljo, drugih deset pogazi s konjem, deset jih pa razpodi po gori.

Ko zve Predrag, da mu je posekal neznani junak družino, skoči na noge, vzame lok in puščice, gre k potu v zasedo, sede za jelo zeleno in ga ustreli s puščico raz konja. Zadel ga je dobro, ravno v srce junaško. Ranjenec pa zavpije: „Bog te ubil, brate, desnica ti usahnila roka, desno ti oko izkočilo! Bila tebe želja brata tvojega, kakor mene mojega, ki me je pritirala sem v pogubo.“ Vpraša ga Predrag izza jele: „Kdo si junak, čijega si rodú?“ Ranjenec mu odgovarja: „Junak sem, mladi Nenad; imam staro mamico in brata rojenca; prišel sem ga iskat, da me živa moja želja mine.“

Ko sliši to Predrag, vrže strele od strahú na tla, priteče k ranjencu in zavpije: „Tedaj si moj brat Nenad, jaz pa tvoj brat Predrag. Moreš li preboleti rane?“ Nenad pa odgovori: „Torej ti si moj brat! Hvala Bogu, da sem te videl in me je minila živa želja. Ne morem preboleti rane, pa vendar ti bodi prosta moja kri!“

S temi besedami izdihne dušo. Predrag pa jadikuje nad truplom, potegne nož izza pasa in si ga zabode v srce, da pade mrtev poleg brata svojega. —

Enako pripovedujejo Rusi o Hiji Muromcu. Stari kozak Ilija Muromec je stal nekdaj z drugimi junaki na meji svete ruske države, kar pride mlad junak in začne boj z njim. Na prvo pade stari kozak, v drugo pa vrže starec mladeniča v zrak, tako da nastane jama pod padlim. Ilija zgrabi mladeniča za prsi in ga hoče zabosti; prej pa ga vpraša, kdo in odkod je. Dolgo se obotavlja mladenič; noče povedati ne

imena, ne rodú, končno pa reče, da je sin neznanega očeta in matere, živeče v daljni zemlji. Ilija, to začuvši, ga objame in pozdravi kot svojega sina. Mladenič se odpravi na pot k svoji materi in jo vpraša, je li res Ilijev sin. Mati mu pritrdi in sin se vrne nazaj. Tu najde Ilijo spečega v šatoru, napne lok in ustreli svojemu očetu v prsi. Ali križ, ki ga je nosil stari kozak vedno na prsih, mu reši življenje. Srdit skoči starec kvišku, zgrabi sina za noge in ga raztrga.

Druga sličnica ruska se glasi takó-le: Kralj Saul ali Saur, sin Leonov (Lavanidovič, Vanidovič), gre z vojsko nad tri kraljestva: latinsko, litvansko in saracensko. Odhajajoč zapové ženi: „Če rodiš hčer, jo odgoji in omoži; če pa rodiš sina, ga pošlji za menoj, ko bo imel devet let.“ Kraljica rodi sina. Nazvali so ga Konštantina. Ko je imel sedem let, je bil močen kakor drugi ljudje z dvajsetimi leti. Hodil je v šolo in izkušal svojo moč. Če je prijel koga pri igri za roko, mu jo je odtrgal; če je potegnil koga za nogo, mu jo je izdrl. Knezi in plemenitaši in kupci se mu čudijo in se ga bojé. Pritožijo se torej materi in ta ga pokara. Konštantin pa vpraša, kje je oče. Mati mu pové. Molčé gre nato sin vèn, pokliče hlapce in jim zapové, naj mu prižené dobrega konja, naj denejo sedlo nanj z dragima kamenoma, da mu bosta svetila po noči na potu. Ko je vse pripravljeno, skoči na sedlo in odjaha. Oblak prahú ga zakrije materinim očem. Orožja ni imel s seboj, le kij 300 pudov[9] težak. Prijaha do reke Smorodine, skoz katero je ravno hodil sovražnik. Konštantin se zakadi vanje in jih dva dni pobija s kijem.

Nato se bliža saracenskemu kraljestvu. Tedaj se spomnijo saracenski starci, da imajo v ječi jetnika, ki bi se edini mogel ustavljati Konštantinu. Ta je bil oče Konštantinov; pred mnogimi leti so ga bili ujeli Saraceni. Na prošnjo starih mož sede starec na dobrega konja, vzame orožje junaško in gre izkušat svojo moč. Ves dan se bojujeta junaka brez uspeha. Starec se obrne proti nebu in moli: „Pomagaj, Bog, da vržem mladeniča iz sedla!“ In res vrže oče sina iz sedla, mu poklekne na prsi in ga vpraša, kdo je in katerega rodú. „Bog mi ni pomagal v boju,“ odgovarja Konštantin; „ko bi bil zmagal jaz, bi ti bil odsekal glavo. Očeta sem imel, imenovali so ga Saura, bil je sin Leonov; šel je v boj proti trem kraljestvom; ne vem, kje je.“ Kralj Saur zaplače, dvigne sina za bele roke

in reče: „Dobro došel, junaški mladenič! Jaz sem tvoj oče.“ Konštantin pa napiše pismo svoji materi in ga ji pošlje: „Veseli se, draga mati, očeta sem našel!“ —

Inačica srbski pesmi je tudi bolgarska: „Radoj i Jankol“, ki peva o boju med bratoma, in še druga srbska o boju med očetom in sinom, ki se takó-le glasi:

Ribniška aga pošlje Juriju Senkoviču pisanje, v katerem ga pozove na dvoboj. To ga hudo prestraši, kajti postaral se je že jako in moči so ga zapuščale. Ponudi se mu sin Ivo, da hoče zanj „na mejdan izići“; ali oče mu odsvetuje, češ, da ima še le šestnajst let, Turčin pa da je junak v dvoboju, kateremu ga ni v deželi enakega.

Ker se Ivo ne dá pregovoriti, ga obleče starec v svojo obleko, mu pripaše svojo sabljo, mu osedla svojega dimca in se poslovi z njim, poučivši ga še, kako se mu je vesti v boju.

Ko prijaha na polje ribniško, ugleda beli šator in pod šatorom ago, katerega precej pozove na dvoboj. Nastane huda borba; aga ustreli Ivu konja med črne oči, da pade v travo zeleno, a naposled premaga Ivo nasprotnika in mu odseka glavo. Potem obleče agovo obleko in beži pred Turkoma, ki hitita za njim na čilih, skočnih konjih in ga pripodita do gore. Po gori pa ga ne moreta tirati na konjih; zatorej skočita s konj, ju privežeta za jelo in jo ulijeta za Ivom. Ivo je pa modra glava. Ko ga zasledujeta Turka po gori, se vrne h konjema, ju odveže, zajaše enega, drugega pa odpelje. Ko prijaha blizu domačega dvora, ga ugleda „stara mila majka“, ali ni ga spoznala, ker je nosil agovo obleko in jahal tujega konja. Solze se ji uderó po belem licu. Brzo kliče po možu in toži, da je umrl Ivo, aga pa jima prišel dvore plenit in ju zarobit, da pod starost služita Turku. Ko mož začuje te besede, se mu ulijó solze po licu; skoči na noge junaške, si pripaše meč, hiti v hlev in zasede staro arabsko kobilo; še toliko ne utegne, da bi jo osedlal.

Nato skoči pred Iva, ki ga ne more spoznati, ker je premenil obleko in konja, in ga takó-le nagovori: „Stoj, aga od Ribnika; lahko ti je, pogubiti dete, ki še nima šestnajst let; ali hajdi, aga, pogubi starca!“

Zastonj ugovarja Ivo razsrjenemu očetu, da ni aga. Od žalosti ga oče niti ne posluša, ampak skoči nadenj, da bi mu odsekal glavo. Sin pa, videč, kaka nevarnost mu preti od

lastnega očeta, se zasukne in jame bežati. Oče se spusti na konju za njim in ga dohiti. V tej zadregi seže sin v torbo po agovo glavo in jo vrže pred očeta. Ko jo ta ugleda, vrže meč v zeleno travo, skoči s stare kobile, prime sina za roke, pa ga grli in poljublja. —

Slično snov ima narodna pesem iz Neretve, ki peva skoro enako o kraljeviču Matiju. Ta poseka nevedoma svojega sina, katerega imenuje pesem kraljeviča Marka in ga prispodablja najslavnejšemu junaku jugoslovanskemu, akoravno druge narodne pesmi ne vedó o tem boju povedati ničesar in imenujejo Marku tudi drugega očeta.

Isto snov o boju med bratoma ter med očetom in sinom poznavajo tudi Švedi v povesti o Gunarju in Regnaldu, Grki pa o sinu Andronikovem.

Te pravljice nam prav lepo kažejo sorodnost narodnega izročila v arjo-evropskih narodih. Ne bilo bi opravičeno, ko bi mislili, da so le posnetek po kaki prvotni pripovedki, ki bi se bila razširila počasi po svetu. Sorodnost snovi nam kaže, da je duh teh narodov soroden in da veljajo pri vseh isti zakoni v pesništvu. *Fr. Hubad.*

---

25. O živalskih pravljicah in basnih.

Živali se ne odlikujejo od drugih stvarij samo po svojem glasu, prostem kretanju, po telesni ličnosti, ampak kažejo tudi neke duševne zmožnosti, čutijo bolečine in radost, se vnemajo v strasti in se morejo celó priučiti nekaterim umetnostim. A v marsičem, kakor v telesni moči, v ostrem pogledu in sluhu, v natančnem vohanju in v brzosti nog prekašajo tudi človeka. Ni čuda tedaj, da je spoznal človek kmalu te prednosti, osobito v pradavni staroveški dobi, ko je, z živalmi v vedni dotiki, preprosto z njimi občeval, nekaterih se ogibal in varoval zaradi škodljivosti in krvoločnosti, a z drugimi se izkušal okoristiti. Od nekaterih je pričakoval v stiskah in nevarnostih pomoči, druge pa so ga s svojimi močmi in telesnimi zmožnostmi nadkriljevale toliko, da jim je pripisoval čarovno moč. In človek, njihovo kretanje s strahom razmotrivajoč, si je prorokoval iz njihovega glasú in letanja srečo ali nesrečo za prihodnjost. Celó obleko so si krasili

ljudje z živalskimi peresi in na vojnih zastavah in grbih so si slikali živalske podobe, ne toliko v kras, ampak da značijo s tem, koliko veljavo imajo lastnosti posameznih živalij.

Umevno je, da so se pri teh nazorih o živalskih zmožnostih pripisovale sčasoma živalim tudi druge, človeške lastnosti in duševne sposobnosti, katerih pa v resnici niso imele. To se je godilo zlasti v praveškem času pri človeku na stopnji najnižje omike, a tem večje domišljije. Stari vek človeškega rodú v prvem razvoju omike je njegova otroška doba. Otrok sodi v svoji preprostosti kakor drugi zunanji svet, tako tudi živali po merilu samega sebe in ne dela velikega razločka gledé na zmožnost med njimi in med seboj. Istotako je prisojal tudi človek v svoji prvotni naravnosti živalim, s katerimi je bil skoro po vseh odnošajih življenja tesno sklenjen, mišljenje in delovanje slično človeškemu. Namislil je živalim različne, čudovito zapletene dogodke, ki so izvirali ali iz živalskih lastnostij samih ter so bili nekako v dejanju izraženo, prikladno pojasnilo dotičnih lastnostij; ali so pa živali v nekaterih pravljicah pomenjale prirodne moči in prikazni, saj so se mnoge živali kot nadčloveška bitja, znamenja prirodnih sil, častile po božje. Včasi se je pridružil živalskemu početju tudi človek. Vsa ta slikovita podoba pa se je ovila s čarovno tmino davnih časov, a vedno tako, da so živali kazale po vsem človeško čuvstvo in mišljenje, človeške navade in običaje, pri tem pa vendar ne pritajile svojih značilnih, pristno živalskih lastnostij.

Čudotvorna domišljija tudi ni odrekla živalim najvažnejšega sredstva medsebojnemu občevanju, človeškega govora. Brez te sposobnosti se ne more nobena žival sprejeti v okrožje pravljic. Pomenljiv je tedaj oni v pravljicah običajni izraz: „Ko so še govorile živali“. S tem označujemo tmino davnih časov in prošlost onega namišljenega občevanja z živalmi, o katerem se hrani spomin le še v pravljicah. Pozneje je baje neka nezgoda odtegnila živalim to prednost, ali jo pa živali same prikrivajo ljudem. Pri Slovencih je v narodu še sedaj razširjeno mnenje, da more, kdor ima praprotno seme pri sebi, na kresni dan slišati, kako se pogovarjajo živali med seboj. Ta med narodom sem ter tja še utrjena vera je ostanek iz onih časov, ko so se živalske pravljice ne samo pripovedovale, temveč tudi snovale in poslušale v popolni veri na njih istinitost.

Dva posebna znaka ima tedaj živalska pravljica: Prvič mora tako označiti živali, kakor da bi imele človeški razum in bi dobro poznavale človeške razmere in se ravnale po njih. Zato se pripoveduje v pravljicah na pr., da nesejo umorjeno kokoš pred kralja in ta zapové ji zadušnico čitati in postaviti grobni napis. Drugič se morajo v pravljicah kazati vse posebne in za posamezne živali značilne lastnosti. Petelin poje tudi v pravljici, na eni nogi stoječ, in lisica porablja v borbi z volkom vse njej prirojene zvijače. Teh dveh bistvenih znakov ne sme pogrešati nobena pravljica. Pesnik umetnik mora tedaj gledati, da združi te posebnosti, živalsko svojstvo in človeško podobnost, v mično sliko; on mora pridržati živalsko telo, a zraven mu še pridejati človeško vedenje, dostojnost in čuvstvo.

Za živalske pravljice niso prikladne vse živali, zlasti one ne, ki nimajo dovolj posebnostij in značilnih lastnostij. Pri Slovanih kakor tudi pri drugih narodih, osobito pri Germanih, se navajata v pravljicah najčešče volk in lisica, ki z zvijačo in silo zasledujeta domače živali; zaradi teh lastnostij sta za pravljico posebno pripravna. V bajeslovnem oziru je lisica podoba zime, smrti vse prirode; v pravljici pa se opisuje kot zvita svetovalka, a vedno hudobna, prekanjena, sleparska in v vseh zvijačah izkušena. Njen nasprotnik, volk, pa je okoren in požrešen ropar, nesramen pa kratkoviden zločinec, katerega lisica večkrat užene v kozji rog. Poleg teh dveh govoré pravljice tudi o psu, levu, medvedu, opici, zajcu in drugih.

Jakob Grimm[1] je sprva menil, da je bila živalska pravljica le Nemcem lastna in da je vzklila na germanskih tleh, kakor rastó tudi nekatere cvetlice le na določenih zemskih krajih. Pozneje pa je opovrgel svoje mnenje, ko je našel tudi pri drugih narodih živalske pravljice razširjene in zapazil njih podobnost med posameznimi narodi, tako da je imel te za najjasnejši znak o skupnosti sorodnih narodov in za vzajemno dedščino vsega arijskega plemena. In res že Rusa Afanasjeva[2] zbirka pravljic kaže dovolj, koliko živalskih prič hrani narod slovanski. Te pravljice pa so zrastle vse na domačih tleh in niso od drugod izposojene ter so ohranile do sedanjih časov svojo prvotno, neizpremenjeno obliko, kar veljá več ali manj tudi o drugih rodovih slovanskih.

Živalska pravljica zanima brez posebnega zunanjega namena sama po sebi, po zanimivem zapletku in prikladnem razvoju dejanja na podlagi jasno izraženih značajev. Ona ne namerava tedaj s pikro zabavljico zbadati slabosti človeškega rodú ali se rogati posameznim stanovom. Prav tako ni bila živalska pravljica v svoji prvotni obliki nikoli parodija ali pusto osmeševanje človeških razmer, ampak ves čas je ohranila svoj resni značaj, dasi je posnemala človeško delovanje in kretanje. V prvem početku svojega razvoja tudi ni imela namena, poučevati ter določena pravila nravnosti in izkusbe navajati; vsa njena veljava je bila kakor drugim epskim pesmim utemeljena v zanimivosti in v mični izvršitvi dejanja. Seveda so se mogli tudi iz nje kakor iz vsakega epskega umotvora zajemati kaki nauki; toda to poučevanje ni bilo njen glavni namen, taki nauki niso bili določeni, ampak različni in mnogovrstni.

Bistveno se je živalska pravljica preustrojila s tem, da se ji je pridružil poučen namen. Pravljica se je morala v to svrho primerno prikrojiti in njena epska širina skrčiti; poučno pravilo se je moglo pripisati ali pa tudi izpustiti, ker ga je čitatelj itak lahko doumel. Te preustrojitve pa nista učinila sama domišljija in pesniški nagon, ampak umni preudarek z ozirom na poučni namen. Umetne ali učene basni spadajo torej po pravici v področje poučnega pesništva. Ezopove[4] basni so nam dragocen ostanek obilice živalskih pravljic, ki so le kratko posnete iz prvotnih povestij in le redkokrat kažejo epsko obširnost. Bujna domišljija, v neomejeni prostosti se igrajoč, je nakitila pravljico z vsemi divnimi prirodki ognjevite pesniške plodovitosti, v basni pa je ta izgubila svoj nakit ter z malo besedami in kratkimi potezami narisala dogodek, iz katerega bi se naj povzelo nravno pravilo.

Poleg nravnih pravil nam podaja basen večkrat tudi kak nauk o previdnosti in modrosti ter svari pred nasprotnimi napakami. Običajno ne poučuje basen pri živalih naravnost o čednostih, ampak razkazuje nasprotno stran, človeške pregrehe in napake, češ, da je človeška boljša stran prevzvišena in njegova vrlina preblaga ter se ne sme priporočati pri živalih. V basnih se kažejo tedaj večjidel zvijača, prekanjenost, besnost, nezvestoba, jeza, nevoščljivost, škodoželjnost, redkokrat zvestoba, ljubav, velikodušnost.

Z ozirom na svoj poučni namen so si pridobile umetne, takozvane ezopske basni pri iztočnih in evropskih narodih kmalu v knjigi toliko veljave, da so jele izpodrivati narodne živalske pravljice. Pisatelji sami so radi podtikali po vzgledu klasiških basenskih povestic svojim enakovrstnim umotvorom primeren nauk. Tako se je godilo pri Romanih in Nemcih kakor tudi pri Slovanih. Pri zadnjem narodu, osobito pri Rusih in Srbih, se je umetna basen udomačila celó med narodom, toda s tem se ni narodno slovstvo zdatno pomnožilo in obogatilo; ljudsko mišljenje ni namreč basnim enako naklonjeno kakor drugim pravljicam in bajkam, ki so po svoji mični vsebini brez zunanjega namena ustrezale ljudski vedoželjnosti. Basni so le sredstvo k poučnemu namenu; ako jim izluščimo poučno jedro, ostanejo puste pravljice brez prave veljave.

Od narodnih živalskih pravljic se razločujejo basni v tem, da prve zanimajo čitatelje po svoji vsebini, po svojem razvoju dejanja, druge pa po poučnem namenu. Od svoje prvotne oblike pa je ohranila basen še to bistveno svojstvo, da nam mora kazati dogodek, v katerem se dejanje istinito vrši. Basen ne more torej biti alegorija, prispodoba dejanja. Na pr.: „Umirajoči oče priporoča sinom slogo in edinost, kažoč jim breme zvezanih šibic. Zvezanih ne more nihče zlomiti, posamezne pa.“ To še ni basen, pač pa nastane taka, ako pripoveduje oče o treh volih, ki so se združeni uspešno borili proti levu; ko so se pa sprli, je raztrgal lev posamezne. Ako se hoče dalje kako splošno nravno načelo pojasniti z dejanjem, ki se le more ali utegne zgoditi, v resnici pa se ne izvrši, tedaj še tudi nimamo basni, ampak le parabolo, priliko, vzgled. Na pr.: „Uradnika za višje posle z žrebom imenovati, je enako, kakor če določi ladjin lastnik krmarja med mornarji po žrebanju.“ Neprevidnost prvega dejanja se pojasnjuje z drugim, ki se pa tu v resnici ne izvrši, ampak je le možno in se utegne zgoditi. Tedaj še to tudi ni basen, ampak le prilika.

Če pa razkazujemo kako splošno poučno načelo v posebnem slučaju in se ta slučaj tudi istinito izvrši kot pravi dogodek, tako da se v njem jasno zrcáli ono splošno poučno pravilo, tedaj imenujemo to pesnitev — basen.

Izmed pisateljev učenih basnij je imenovati pri Grkih v prvi vrsti Ezop (ezopske basni), dalje Babrij, pri Rimljanih

Feder (Phaedrus), pri Nemcih osobito Lessing, pri Francozih Lafontaine, pri Rusih Krylov, pri Slovencih pa zlasti Volkmer, Vodnik, Slomšek, Metelko, ki so pisali izvirne ali pa prevajali ezopske basni.[4] *A. Bartel.*

---

26. Jež in srna.

Nekdaj sta se jež in srna prepirala, kateri bo bolje bežal. Jež se zamota v klopčič in se kotá navzdol; srna pa se jako zaleti, in ko beži navzdol, trešči z glavo ob drevo in pogine. Sedaj je imel jež dosti pečenke. Ker pa si ni mogel raztrgati srne, si je moral iti iskat mesarja. Iskaje mesarja, se sestane prvič z zajcem. Zajec ga vpraša, kam gre, in jež mu pové, da si išče mesarja. Nato mu pokaže zajec zobe, rekoč, da je dober mesar; toda jež mu tega ne verjame in gre dalje svojo pot. Potem se sestane z lisico, pa tudi ta mu ni bila dober mesar. Nato se snide z volkom. Ta mu pokaže zobe in jež mu veli, naj gre z njim. Volk takoj raztrga srno na štiri kosce. A ko utrga prvega, reče ježu: „To bo mojemu stricu,“ pri drugem: „To mojemu očetu,“ pri tretjem: „To bo moji materi,“ pri četrtem pa: „A to meni samemu.“ Tedaj ga pa ježek popraša, kaj bo neki njemu, in volk mu reče: „Tebi bodi, kar je ostalo.“

Ježu se ni videlo prav, da sam ničesar ne dobi; zatorej reče volku, naj gresta k sodniku na pravice, in ta mu pritrdi. Jež je vedel za železo, ki je bilo pripravljeno za volka. Volk gre z njim. Prišedši na mesto, jame ježek z nogo tolči po železu, kličoč: „Gospod sodnik, vstanite, vstanite!“ Ko je že večkrat tako mahnil in klical zastonj, mu reče volk: „Kaj delaš, da ne moreš tako dolgo vzbuditi sodnika? Grem ga pa jaz budit.“ Jež mu veli, naj gre. Volk udari z nogo po železu in se — ulovi. Jež gre nato v stran in se posmehuje volku. Za malo časa pride mož s sekiro, da umori volka. Ko mahne volku prvič po čelu, mu reče jež: „To bo tvojemu stricu,“ drugič: „To bo tvojemu očetu,“ tretjič: „To bo tvoji materi;“ a ko ga mož četrtič udari, se zvrne volk, jež pa mu reče: „To bodi tebi samemu!“ In tako je jež sam jedel srno.

Nar. prav. — *M. Valjavec.*

---

27. Lisica in petelin.

Leži, leži stezičica,
Po njej teče lisičica,
Je petelina srečala,
Takó ga ogovarjala:
„Kam mlad pa greš, petelin ti?“
Takó petelin govori:
„Jaz v vas grem k svoji jarčici.“
Pa tak' lisica govori:
„Petelin mlad, pokaži ti,
Kak' tvoja mlada jarca spi.“
Je vzdignil perotničico,
Pod njo vtaknil glavičico:
„Tak' moja lepa jarca spi!“

Je zgrabila lisica ga
In z njim pod brezico je šla.

Pa tak' petelin govori:
„Veš kaj, modra lisica ti,
Lepó zahvali zdaj Bogá
Za tak kos mladega mesá!“

Lisica vzdigne tačice,
Zahvalila lepó Bogá
Za tak kos mladega mesá.
Petelin na brez'có zleti,
Takó lisici govori:
„Lisica, v uho piš' me ti!“

Lisica krog je skakala,
Z debelim repom mahala,
Da brezico bi sekala.

Nar. pes. —*Kr. Čbelica.*

28. Golob in lisica.

Nekdaj je bil golob, ki je imel svoje gnezdo na visokem hrastu. Ko so dobivali mladi golobje že perje, je došla k njemu lisica in mu rekla: „Daj mi, golob, pojesti svoje mladiče; sicer pojém tebe samega z njimi vred.“ Golob se prestraši in zmeče mladiče lisici na tla. To se je večkrat zgodilo. Ko je golob zopet enkrat sedel na gnezdu, pride k njemu neki ptič in ga vpraša, zakaj je tako žalosten. Golob mu pové, da bo prišla zopet lisica k njemu in mu pojedla mladiče. Nato mu reče ptič: „Ti si bedak, zakaj jih pa daš? Reci lisici, naj gre na drevo sama po nje; ona pa ne bo tega storila, temveč bo odšla, ker ti ne more priti na drevo.“ Ko dojde lisica, ji res reče golob: „Ako hočeš jesti pečenko, pridi gori k meni po njo.“ Lisica, videč, da ji golob noče dati mladičev, ga popraša, kdo mu je nasvetoval kaj takega. Golob ji odgovori, da tisti ptič, ki ima gnezdo tam pri vodi. Lisica odide takoj tja in vpraša ptiča, zakaj ima svoje gnezdo baš v največjem vetru in kaj stori tedaj, kadar veter piha. Ptič ji odgovori: „Ako veter z desne piha, se obrnem na levo, če pa potegne z leve, se obrnem na desno.“ — „Kaj pa storiš tedaj, kadar brije veter od vseh stranij?“ ga popraša nato lisica. Ptič ji odvrne: „Tedaj denem glavo pod peroti,“ in bedak ji pokaže, kako napravi

to. Lisica pa, videč, da je glava pod perotmi, zgrabi ptiča in mu reče: „Drugim si znal pomoči, a sebi ne znaš,“ pa ga pojé.

Nar. prav. — *M. Valjavec.*

29. Vojska z volkom in psom.

Živel je bogat selják, ki imel je vsega obilno.
Hlev mu je mukavcev poln in svinják mu je z rilci natlačen,
Pseto Belin je čuvaj mu bogatega blagoimetja,
Volku iz bližnjih goščav pocedé se sline po prascih.
V misli zagrezne se on, kak' mastne dobil bi pečenke.
Ena mu pride na um, ta bode gotovo najboljša.
Kmal' se z Belinom spozna in pobratita brž se dodobra.
Nekega dne, ko je menil volkač, da je že stanovitna
Družna ta vez mu z Belinom in ne več razrušna prijaznost,
Reče mu: „Dragi pajdaš, ti največji prijateljev mojih,
Združiva, daj, se v zavezo in to narediva pogodbo,
Da, če bi jaz kaj ukradel, me ti ne izdaš in ovadiš,
In če bi ti kaj ugrabil, te jaz ne izdam in ovadim.“
To diplomatično vez potrdita z lastnim podpisom
Ter zapečatita list po navadi veljavnega reda.
In da se vez poresniči in list da mrtva ne bode beseda,
Reče Belinu volkáč: „Ti, nocój jaz k tvojemu gazdi
Pridem nekoliko v vas, da si kterega prasca izberem.
Al' da ko mutec molčiš, in odgnil ti jezik, če lajaš,
Da ne vzbudiš domačinov in jaz da mesarim brezskrbno.“
Reče Belin: „O, le pridi, pajdaš, brezskrbno po svinjče.
Jaz te ne bodem izdal.“ — „No dobro, jaz pridem.“ Odide.

Kakor nastala je noč, priplazi volkač se k Belinu.
„Dober večer, moj Belin!“ mu reče prijazno potuhnjen,
„Prišel sem zdaj po obljubi, da grem, si izberem prasico.“
„Bog daj dober večer!“ odzdravi Belin. „Veseli me,
Da si že tu; že dobro, le nič se ne boj in le srčno
Pojdi v svinjak in zakolji si tam ga praseta po volji,
Ki se ti zdi, da ima najboljšo slanino pod kožo.“
Volk gre koj in se splazi v svinjak med čredo prasičjo.
Grozno moritev pričnè, da od zob tak' cepajo prasci,
Kakor od kose senó ali žitno klasje od srpa.
Cviliti svinje začnó in ženó tak' žalostno krulbo,
Da iz glasú se je znalo, da joj in prejoj se jim gode.
Kakor začuje Belin, pa zalaja pred vežnimi durmi,
Laja na glas, da bi mrtvi, nikar le se vzbudili speči.
V hiši vzbudé se družina, hité vsi vstajati s postelj:
Kaj tak' laja Belin in zakaj tak cvilijo svinje?
Vidijo, kak' mesari, pa lop s polenom po volku;

Tolčejo na vso moč in mlatijo z bati mu grbo.
Revež polomljen in zbit jim jedva unese življenje.

Ali tedaj ko poležejo spat na novo družina,
Volk za plotom poskrit, razsrjen počaka Belina,
Pa ga pograbi, renčé: „Aha, ti verica pasja,
Ali si tú? Ti si djal, da ne bodeš lajal, ko pridem,
Pak si me vkanil, Belin; ne odpustim nikoli ti tega,
Kajti sem stolčen, da joj, in boli me vse po životu.“
Zdaj se spričava Belin in ga prosi, naj mu prizanese,
Da ga ne kazni za zdaj; naj znovič le pride brezskrbno
Danes zvečer na dvorišče, da gluh bo za cviljenje vsako,
Pa se roti: „Naj mine me um, če zdaj se ti lažem;
Jezik, če laž govorim, na nebó da koj mi prisahne!“
Še je roté se zaklinjal in moči ni znaniti vsega,
Kak' se je veril Belin, ki mu strah je narekal besede.
Kdor se dosti roti, ni mu nič ali malo verjeti.
Tega še vedel ni volk, še prišel ni dosti po svetu,
Pa je verjel, kar lagál je Belin, in imel za resnico.

Pride večer in pripelje s seboj noč s temno odejo.
Kadar pri hiši pospé, primuza se volk na dvorišče,
Zleze v svinjak in klati začnè brezskrbno prašiče,
Rilci pa v cvil in pa v krul, da je glušilo huskanje volka.
Kakor to sliši Belin, pa zalaja in laja na vso moč,
Dokler vzbudé se družina in planejo z drogi nad volka;
Udri po njem, kdor more, da le ga telebi po koži.
Sreča mu blaga je spet, da pobili ga niso docela;
Spet jim uide razbit, z raztrgano kožo po hrbtu,
Vleče se proč in se skrije za plot in počaka pokoja.
Gleda, kje bil bi Belin, pa ga spazi pred vežnimi durmi
In mu golči: „Le počakaj, Belin, ne vidiš me nič več;
Ne oprostim ti, že prišel bo čas, ki te dal mi bo v kremplje.“
Spet se pravičiti hoče Belin in militi volku,
Toda ne vdá se mu volk, da Belin bi preveril ga znova;
Ker ne posluša ga več, ker svinj mu dovolil ni klati,
Vojsko mu kar napové in mu dá tri dni za pripravo.

Zdaj se odvleče v temičasti les pomagačev si iskat.
Misli in zmisli si tó-le: „Poslal bom do divjega prasca,
Pa mu obljubim prijateljski mir med najinim rodom
Na vekovečni čas, to vem, da mu bode po volji.
Mislil je prav, ni vkanil ga up, ker priti na pomoč
Mu je obljubil nerés, saj bila mu všeč je pogodba.
Ali to ni še dovolj, da bi zmagal Belinovo vojsko;
Spravi na svojo si stran še medveda in modro lisico,
Dobre pogodbe obema dajóč, da sta morala priti,
Ako je kolikaj skrb jima bilo za lastni dobiček.
Zdaj jih imel je dovolj, pa je mislil, da kos bo Belinu;

Živel je mirne vesti in je čakal pokojnega srca
Tistega dne, ki sta boju za rok ga postavila bila.

Tudi Belin se pripravlja na boj in si družnike voli,
Gre po dvorišču okrog in žalosten pride do mačka.
Maček ga ogovori s to pomilovalno besedo:
„Kaj pa je tebi, Belin, da se tak' prežalostno nosiš?“
„Dragi moj muc,“ govoréč mu Belin odgovarja,
„Oh, ti ne veš, kaj mene teži! Viž, boj mi je z volkom;
Jutri se moram pod óni-le hrast postaviti z vojsko.
Ali bi šel ti z menoj mi pomagat, da zmagava volka?“
„Oh, oh, hočem, predragi Belin, in zakaj bi ne hotel?
Bom, bom,“ maček veli; „al' pojdi še racmana prosit,
Gótov je on pomočnik, on pride gotovo na vojsko.“
K racmanu gre; ta obljubi takoj, da mu dojde na pomoč.
Reče: „Zakaj bi ne šel, saj ti nas braniš lisice,
Da si ne upa na dvor prikradši se splaziti stiha
Ter da ljubljenih rac, predragih mi žen, ne pokrade.
Pojde še tudi gosák; al' bil že njega si prosit?“
Gre do gosaka in tudi gosak mu priti obljubi.
„Kaj bi ne prišel?“ veli, „saj nimam uzroka odreči;
Bil bi ti pač nezahvalen, če té bi dobrote ne storil
Tebi, ki nam si čuvaj, ki nas braniš zaleznikov nočnih.“
„Nas bo pa, menim, dovolj zdaj,“ reče Belin, veselé se.

Dojde za borbo odmenjeni dan. Volk s svojo armado
Gre na bojišče pod hrast, ves svest si zmagodobitja.
Kar nič ne jemljóč si na pamet, da mogel bi biti
On, ki dóbil bo krc; ni skušal še vojskine sreče.
Modri mu dajejo svet, kako naj vso vojsko razvrsti;
Ali le on si se pameten zdi, pa ne dela po svetu.
Drugi, ki slutijo zlo, si ne upajo zlu se upreti;
Volk jim je znan trmoglav in bojé se zameriti vodji.
Vsakemu sam stan izbere in dé v kup hrastove stelje
Divjega prasca, veléč mu: „Nerés, tu tebi je mesto.
Ti pa, lisica, se splazi na hrast, kar moreš visoko;
Glej in napenjaj si sklen na vsestran paznega oka,
Kdaj in odkod nam pride Belin in vojska njegova.
Tedaj nam stiha poveš, da se bodemo mogli ravnati.
Medved, ti tudi na hrast, jaz grem pa pod óno-le klado.“

Ko po zapovedi vse se zgodi in stori po povelju,
Bliža se tudi Belin; pred njim koraka jo racman,
Maček pa stopa za njima, držéč rep moško na višek;
Z njim jo korači gosak, on puha iz celega kljuna.
Spazi lisica in stiha veli: „Sovražnik se bliža;
Vojsko vodi Belin in s tamborjem hodi od spredi.
Tambor udarja na moč; čuj bobnanje: tátatatá ta.
Stopa za njim vojnik, on puško nosi nabito,

Streljal bo zdaj, zdaj na nas; joj, joj, mi nimamo pušek.“
Vse, vse obmolkne, ko pride Belin nekoliko bliže.
Prascu molelo je z listja uhó, nanj sedla je muha.
Zmiga, da bi jo odgnal, al' maček zapazi ta migljaj;
Misli si: Glej mi jo miš! pa priskoči in urno pograbi
Prasca, o joj, za uhó; prestraši se prasec in puhne
Ven izpod listja, beži, kar nesó četiri ga noge.
Maček se tudi zboji in pobegne na hrast do medveda;
Medved se splaši in strah ga vrže z drevesa na zemljo.
Maček še bolj se zboji, pa pleže še više do vrha
Gor do lisice, ki zgrabi jo strah, da tudi opadne
In z medvedom zbeži in nič se nazaj ne ogleda.

Volkova vojska razšla se je v les, sam volk je pod klado
Tičal in mirno čepel, se boječ, da ga kdo ne zapazi.
A ko odšel je Belin, vrnivši se z vojsko junaško,
Zmagovenčan domov, le brali smo v volčjih ukazih:
Tako velévamo mi volk, kralj nezmagljivi živalstva!

Po nar. prav. — *M. Valjavec.*

---

30. Župan.

Postava zverinam je nova podana,
Zatorej si volijo urno župana;
Pa kaj jim volitve koristile so,
Na vrbi nam sraka razlaga takó:

Zberó si medveda; al' medved je mrha,
Zarobljen in kosmat od pete do vrha;
Budil z godrnjanjem prezgodaj jih je
In s tacami sodil, pravično al' ne;
In koj se oglasi jih sto:
Le-tá nam županil ne bo!

Zberó si jelena; pa on rogovili,
Prevzeten povsod med prvake se sili;
Z rogato glavico je pač darován,
Al' v glavi ošabni je malo možgán;
In spet se oglasi jih sto:
Le-tá nam županil ne bo!

Zberó si rjavca, iz šume lisjaka,
Na kterem krivična je sleherna dlaka;
Kupával je sam in prodajal je sam,
Da z ljudsko krvjó si napolnil je hram;
In spet se oglasi jih sto:
Le-tá nam županil ne bo!

Zberéjo si zajca; al' zajec neveden,
Za skrb ino čast domovinsko nevreden,
Ni póznal postave, se slednjega bal,
Po noči je kimal, po dnevi je spal;
In spet se oglasi jih sto:
Le-tá nam županil ne bo!

Zberéjo si kosa potém gospodarja;
Al' kos pa ošabno povsod se ukvarja,
Žvižgal jim vedno iz enih je strun,
Skoz okence vsako potikal je kljun;
In spet se oglasi jih sto:
Le-tá nam županil ne bo!

Zberéjo si osla; pa osel zabiti
Nobene povšeči ni znal obrniti;
Z ušesi le miga in v prahu leži,
Pa kjer se povalja, tam dlako pusti;
In spet se oglasi jih sto:
Le-tá nam županil ne bo!

Zberéjo si palčka; al' on je skakavček,
Natihoma léta priliznjen hinavček.
Zverino je dražil, unemal prepir,
Pobegnil iz loze je ljubljeni mir;
In spet se oglasi jih sto:
Le-tá tud' županil ne bo!

Od tedaj zverina, takó zapeljana,
Po svetu širokem si išče župana;
Ko pravega bo pripeljala na dom,
Prijat'lji, poročil al' pisal vam bom.

M. Vilhar.

Bajke in legende.

31. Solnce in Nasta.

Nekdaj je živela jako lepa deklica, kakoršne na vsem svetu ni bilo. Zvala se je Nasta. Celó solnce, ko jo je videlo, se je zagledalo v njo, da je stalo enkrat poldrugi dan na onem mestu, kjer je bila deklica. Ko je došlo potem domov, ga je vprašala mati: „Drago moje dete, kje si bilo tako dolgo?“ Solnce ji pové, da je videlo jako lepo deklico in se

zagledalo v njo. Mati ga pokara, kako se more zagledati v zemsko deklico, češ, da je to velik greh. Solnce pa ji odvrne, da ne more več živeti brez one deklice. Ko je mati videla, kaj solnce namerava, mu reče: „Ali znaš, drago moje dete, kako najlaže dobiš to deklico? Zlato nihalko spusti doli v njeno selo! Dekle bo sedlo v njo in se hotelo zibati, tedaj pa potegni kvišku nihalko!“ Solnce je storilo, kar mu je velela mati, in spustilo zlato nihalko v dekličino selo.

Ko so ljudje v tem selu opazili nihalko, so se poskušali nihati; tudi deklica je došla proti večeru s svojimi tovarišicami in se počela zibati. Hitro pa, ko je sedla v nihalko, jo je potegnilo solnce kvišku in tako jo je imelo sedaj pri sebi. Ko se je potem deklica na enkrat gori videla, se je razsrdila na solnce, ker jo je tako ukanilo. Zato se je delala, da je néma in ne zna govoriti; posle pa je opravljala vse, katerekoli so ji veleli. Solnce se ji je na vse načine mililo, ali deklica ni hotela izpregovoriti. Tedaj se solnce razsrdi in reče materi, naj jo pošlje k teti Môri, da jo uniči. Mati ga usliši in veli deklici: „Hodi, drago moje dete, hodi k teti Môri, pak mi donesi od nje sito, ki mi ga je tako potreba!“

Deklica odide in zaprosi teto, naj ji dá sito. Môra pa gre v shrambo, da si nabrusi ondi zobe in nato njo skonča. Tega ni znala deklica in je čakala na teto. Dojde pa k njej mala miška in ji reče, naj takoj zbeži, ker je teta Môra šla zobe brusit; vzame pa naj prej njen češelj in vpletnik (kito pletenico). Kadar bo hitela za njo teta Môra, naj vrže češelj pred njo in takoj se bo storila šuma; kadar jo bo podila skoz goščo, pa naj vrže pred njo vpletnik in hipoma bo nastala voda. Deklica se zahvali miški in jame bežati. A ko se obrne, vidi, da teče teta Môra za njo. Tedaj vrže pred njo češelj in stori se šuma. Toda teta jo skoro zopet ulovi, a deklica vrže kar na enkrat vpletnik pred njo in nastala je voda. Tako ji ni mogla Môra dalje slediti. Ko pa dojde dekle k solncu domov, opazi že drugo deklico na solnčnem dvoru, ki je popevala, in ji reče: „Prerano si začela pevati!“ Solnce pak, začuvši, da je deklica izpregovorila, se jako razveseli in se ji jame militi. Deklica pa pobegne in se skrije v kot. Solnce se drugič razsrdi nad njo, jo prekolne in reče: „Odslej nisi več Nasta nego lasta.“ In tako je postala lastovica.[1]

[1] Nar. prav. — *M. Valjavec.*

32. Marjetica in Trdoglav.

Stóji, stoji črni grad,
Nima oken, nima vrat,
Znotraj je ves pozlačen,
Zunaj z mahom porasten.
Vánj je sama linica,
V njej stoji Marjetica,
Češe dolge si lasé,
Venkaj biseri leté
In kamnički demantni:
Vse se v zlatu tam blešči.[1]

Prišel kraljevič je mlad,
Ki 'ma španski tron[2] nastat',
Zajce tod okrog lovi,
Še ji pravi, govori:
„Ti prelepo si teló,
O da b' krščeno[3] biló!
Jaz bi vzel te za svojó."

„„Gotovo sem jaz krščena,
Mi je ime Marjetica,
Sem tvojà sestričica.""

„Kak' prišlà si ti v ta kraj,
O Marjet'ca, mi povéj!"
„„Nesli so me po krsti
Botri mladi, trapasti,
So na križem pot me djali,
Me nič niso prekrižali.
Brž je Trdoglav prišel,
Upanje do mene 'mel.
Dojnic 'mela sem devet,
Niso hot'le prav živet';
Te so se vpijanile,
Mene ne prekrižale.
V pest dobil me Trdoglav
Ino semkaj me je djal.""

„Al' ti morem dobro st'rit',
Te sestrico odrešit'?"
„„Lahko, lahko, bratec mlad',
Znaš ti meni pomagát'.
Danes večer osem dnij
Bo četrtek kvatrni;
Pridi do gradú tegà,
Trdoglav ne bo domá.
Pojde dol na Ogrsko,
Da pri dveh prisegah[5] bo
Dušo vsaj dobil enó.
Prines' blagodare te:
Kaplje tri posvečene
Ino zraven tudi tri
Zrna Štefanje soli,
Svečico Marijino
Ino mašni plašč s sebó,[6]
Ga pogrnit pod menó.""
Prišel je črez osem dnij,
Kar je rekla, ji stori.
Trdoglava v gradu ni;
Šel je bil na Ogrsko,
Da pri dveh prisegah bo
Dušo vsaj dobil enó.
Králjič trikrat jo kropi,
Trikrat vrže v njo soli.
Šmarno svečico prižgè,
Mašni plašč po tleh razpnè.
Nánj Marjet'ca se spusti,
Zlate okóve v rokàh drži.[7]
Zazvenčalo je strašnó
Tja v deveto deželó.[8]

Trdoglav se zagrozi:
„Prisegajte, se mudi!
Zlata okóva mi zvenči,
Sila se Marjét' godi."

Trdoglav pridè domú,
Ni Marjetice več imel,
Rekel králjiču takó:
„Kaj s' mi vzel Marjetico?
Ženo imeti je ne smeš,
Da séstra je ti, dobro veš.
Pústi, da jo jaz imam,
Saj za njo, kar hočeš, dam."

„„Jaz ne dam Marjete pred,
Zlato koklo čem imet',
Zraven zlata piščeta;
Potlej ona bo tvojà.""

Trdoglav rad vse storí,
Kar kraljič mu naloži.
Králjič pravi: „Ne dobiš
Je še ti za ta drobiž.

Ti prinesi zlati grad,
Potlej ti jo hočem dat'."
Trdoglav le spet stori,
Kar kraljič mu naloži.
Králjič pravi: „Ne doboš
Prej Marjetice, da boš
Križno prebrodil vodó."
Trdoglav pa mu je djal:
„Nič ne bom več tebi dal."
Potlej še k Marjeti gre
In sladká se okrog nje:
„Ajd', Marjetica, z menó,
Saj t' ne bode tak' hudó!"

„„Zlat glavnik mi daj poprej,
Rumene lasé česat'.""
Dal ji on glavnik je zlat,
Spet začnè jo naganjat':
„Ajd', Marjetica, z menó,
Saj t' ni bilo prehudó!"

„„Zlate nečke, zlato ščet[9]
Hočem, predno grem, imét'.""
Spet oboje ji je dal,
Spet naganja jo in prav':
„Ajd', Marjetica, z menó,
Saj t' ni bilo prehudó!"

„„S tábo nočem jaz hodit'.
Kos zlatá mi moraš dat',
Da zidála bodem grad,
Prej ko pojdem spet s tebó.""

Trdoglav ji spolni to.
Grad je ona zidala,
Mnihe[10] je poklicala,
Posvetili so njen grad,
Da se notri nič ni bat';
Trdoglav pa ven zletí,
Pol gradú s sebój valí.

Nar. pes. — *E. Koritko.*

33. Obredna narodna pesem.

Človeka, služečega si svoj kruh v potu obraza, obdajajo razne prirodne sile od vseh stranij. Kolikokrat mu sije solnce prijazno pri delu, opoldne pa stresa grom oblake, lije dež izpod neba, se usiplje toča na polje in kmetovalec ne žaluje le po bogati žetvi, ampak trepeta tudi za svoj dom, katerega mu žuga vsak hip užgati šiba Perunova.[1] Kolikokrat leže človek truden zvečer, da okrepča svoje ude, po noči pa ga vzbudi nenadoma nevihta iz spanja, ali ga pa vrže potres iz postelje, razruši hišo in mu kaže, da še zemlja ni mirna in trdna.

Velik vpliv imajo taki dogodjaji že na nas, ki smo čuli in čitali tolikokrat o nevihtah in potresih; kakšne le pa morajo biti misli ljudij, ki še niso doživeli kaj takega! Človek je že v svoji prvobitnosti opazoval izpremembo v prirodi, čutil letne čase, kako razno vplivajo nanj. Odkod vse to, mu je bila torej prva misel. Premišljujočemu se je zasvetil prvič pojem o nadzemski sili, kateri se mora pokorjavati ne le on sam, ampak vsa priroda. Tedaj je sanjal rod, kateremu še ni bila posijala luč prave vere, o velikanih storokih, ki valijo goro, o bogovih, ki vihté strelo v desnici, ki stresajo zemljo

z udarcem trizobovim. In trepetalo je srce revežu, videčemu, da njegova moč ne more kljubovati nevarnosti, a notranji čut mu je pravil ob enem, da skrbi zanj nadzemska moč, da ga varuje nadloge in smrti.

Tedaj je izprevidel človek, da je bog. Da si pa njega niso mislili vsi rodovi samega, da so si jih upodabljali nekateri po več, je povzročevalo opazovanje, da se javlja njegova moč v raznih oblikah, da veljá drugo na suhem, drugo na morju, drugo po gozdih, drugo na planem. Ker pa meri vsak po svojem laktu, so si upodabljali ljudje, dospevši do nekoliko višje stopinje razumnosti, v človeški podobi bogove, za katere so rabili prej razna znamenja, kakor na pr. puščico za strelo.

Spoznavši svojo odvisnost od nadzemskih bitij, si je izkušal seveda človek nakloniti njihovo silo. Kaj pak je bilo prvo, kar je mogel podariti uborni zemljan? Beseda je prvi dar, ki razločuje človeka od živali. Ali tudi beseda vsakdanja ni ugajala njemu samemu, da bi tolmačila misli in prošnje njegove, temveč pesem, doneča v veličastni meri, je bila prvo darilo, s katerim si je pomogel človek. Kdo še ni čutil v sebi notranjega nagiba, da bi peval slavo in čast Bogu, kadar opazuje na pr. veličastni prizor, ki nam kaže vzhajajoče solnce ali iz daljine se bližajočo nevihto? Pesem je častila prva Boga in bogove. To čuti najbolje, kdor čita psalme Davidove, to čuti oni, ki čita stare molitve klasiških narodov ali prebira veličastne „zagovore“ slovanske, po katerih izkuša človek od nadzemskih sil zadobiti pomoči v tugi in nadlogi.

Kako veličastno nam doni še dandanes na ušesa zagovor Slovana, prizivajočega Svaroga,[2] deco njegovo in vnuke: „Ti, nebo, slišiš! Ti, nebo, vidiš! Zvezde vi jasne, pridite v čašo svatbeno, a v moji čaši bodi voda iz zagovornega studenca! Mesec ti krasni, pridi v mojo klet! Solnčece ti privoljno, izidi na moj dvor!“[3]

Zato nahajamo še dandanes molitvice, katere uči mati nežnega otroka, v vezani besedi. Deček slovenski se vadi téle molitvice:

„Pojd'mo spat,
Bog je zlat;
Pojd'mo gledat,
Kaj Marija dela.
Na zlatem stolčku sedi,
Dušice napaja,
V sveti raj jih posaja.
Pojd'mo še mi,
Da nas napoji,
V sveti raj posadi.“

Narodno pesništvo se je torej rodilo na verski podlagi in njegov začetek sega v ono dobo človeško, ko je začel človek spoznavati svojega boga. Položaj proti bogu pa ostaja skoro neizpremenjen; zato so se obredne pesmi skoz rodove ohranile enoiste, tako da na pr. Rimljani za Ciceronovega[4] časa že niso več razumevali govora v pesmih Salijev[5] in drugih svečenikov, a vendar si ni nihče upal uvesti novih molitev.

Posvetna narodna pesem pa v tem oziru ne ostaja brez izpremembe. Ona izvira iz raznih čutov srca, ki se izražujejo pri raznih osebah na razne načine, ali pa nam pripoveduje razne dogodke, peva o raznih junakih, katerih junaška dela se sicer ne izpreminjajo, o katerih pa pevec mnogokrat pesem zavije različno.

Stari Slovani so častili vrhovnega boga Svaroga, ki pa je imel različna imena po raznih načinih, po katerih se je javila moč njegova: Perun kot gromovnik, Daždbog kot solnce, Svetovit kot gospodar čistega, vedrega zraka itd. Te in druge bogove in boginje so imenovali boge, t. j. bogove svetlobe. Tem nasprotni so bili běsi, božanstva tmine, zime in noči. Prvi so vladali zemlji od pomladi do jeseni, drugi skoz zimo. Zato nahajamo zemljo čestokrat v podobi lepe device, katero ima zloben čarodej (zima) v svoji oblasti, dokler je ne reši junak (solnce) iz ječe. Pred dohodom junakovim je po gradu, v katerem biva devica, vse okamenelo in okoli gradú vse pusto in mrtvo, ali kakor pravi češka pripovedka: „Bilo je drevje, a brez listja; bila loka, a brez trave; reka bila, a ni tekla; nikjer ni ptička pevčka, ni cvetlice, zemeljne deklice, a v vodi ni ribice belice.“ Ko pa osvobodi junak devo, je vse oživelo v gradu in okoli gradú. „Drevje je ozelenelo, po lokah je polno pisanega cvetja, visoko v zraku žvrgoli škrjanec, v bistri reki pa je vse polno drobnih ribic. Povsod živo, povsod veselo.“[6]

Najsvetejša časa v letu sta bila Slovanom božič in kres. O božični dobi se je rodil Svarožič, t. j. sin Svaragov, novo mlado solnce. Na Ruskem pripovedujejo, da sede tedaj solnce v prazničnem sarafanu in kokošniku na telego[7] ter vodi svoje konje na letno cesto, in v pesmi pevajo: „Jahala koljada v malevanom vozočku, na voronenkom konečku.“[8] V prejšnjih časih so „vozili koljadu“, katero je predstavljala izbrana deklica, odeta v belo srajco (soročku). Rimljani so slavili ta čas

(dne 25. grudna) rojstni dan nepremagljivega solnca, „natalis Solis invicti“. Sveti večer imenujejo še dandanes pri nekaterih Slovencih, pri Srbih in Hrvatih „badnji večer“. Za ta večer posekajo po dva do tri hraste navadno že pred solnčnim vzhodom in pred sekanjem jih potrošajo z žitom, govoreč: „Dobro jutro i čestit ti badnji dan.“ Deklice okrasijo badnjake[9] z rdečo svilo in s cvetlicami, zvečer prižgó na vsaki strani vrat svečo, gospodar jih znosi v hišo in naloži na ogenj, pozdravljajoč domačine z besedami: „Dobar veče i čestit vam badnji dan!“ Ti pa odgovarjajo: „Dao ti Bog dobro, sretnji i čestiti.“ Po nekaterih krajih polivajo badnjake z vinom in pazijo, da ne pregoré, in devajo peneze nánje.

Velike vrednosti je tudi, kdo pride prvi na pohode; zató naprosijo po vsem slovanskem jugu moža, da dojde zjutraj zgodaj v hišo. Ta prinaša pri Srbih žita s seboj in ga potroša pred vrata, pozdravljajoč: „Hristos se rodi!“ Z istimi besedami mu odgovarja domačin in ga tudi z žitom potrosi. Nato stopi h gorečemu badnjaku, udari z vatraljem (Feuerschaufel) po njem, da leté iskre na vse strani, in govori: „Ovoliko govedâ, ovoliko konjâ, ovoliko košnicâ (panjev čebel), ovoliko kozâ, ovoliko ovacâ, ovoliko krmakâ (prascev), ovoliko sreče i napredka.“[10] Potem raztre pepel in vrže nekoliko penez vánj ali na badnjak, od katerega hranijo ogorke in jih devajo na sadno drevje, da bi bolje rodilo.

Tako so slavili božič Slovani pogani; zakaj hrast je posvečen Perunu, kakor pri Rimljanih in Grkih Zenu, pri Germanih Donaru. Tem bogovom so darovali pogani, kakor še dandanes polivajo badnjak z vinom ali pa polagajo peneze nánj. Na Peruna kaže tudi češka pesem: „Koleda, koleda, dědku dej orišku (oreh) k snědku;“ zakaj temu božanstvu je bil posvečen i oreh, čigar sad mečejo Jugoslovani tudi po slami, tisti večer po sobi raztreseni.

Sveti so dnevi nam kristjanom o božiču, ker slavimo ta čas rojstvo Kristovo, sveti pa so bili ti dnevi tudi pradedom našim poganom, ker se jim je rodilo mlado solnce. Pri Srbih pevajo še dandanes koledniki, domačinom želéč, naj jim bodo krave mlečne:

„Da okupam,[11] koledo,
Malog boga, koledo,
I božića, koledo.“

Druga pesem pripoveduje, da „baje (sije) božič po vsem svetu“, in

„Božić, božić bata
Na oboja vrata,
Nosi kitu zlata,
Da pozlati vrata
I oboja poboja.“[12]

Da pa božič ne pomeni drugega nego mladega boga, kaže jasno izraz v pesmi, ki govori o „starem badnjaku“ in o „mladem božiču“.

Vse to dokazuje, da so slavili naši pradedje pogani o božiču rojstvo novega solnca, kakor praznujemo mi kristjanje ta čas rojstvo Krista, pravega Boga.

Zato pevajo po vsem slovanskem svetu do sv. treh kraljev koledniki svoje kolednice. Ime koleda je latinskega kolena: calendae, ali stvar sama je gotovo slovanska. To pa je tem večjega pomena za nas, ker nam kaže običaj bosenski in hercegovski, da se je ohranila še do današnjega dne med narodom zavest, da je hišni gospodar (domaćin) tudi svečenik za vso družino. Na jutro svetega dne „sjači“ namreč za družino, t. j. kliče pred hišo ali z bližnjega holmca glasno: „Sjaj (sijaj), bože i božiću,“[13] in imenuje po redu imena svoje družine.

Skoz vse leto doni potem pesem na naša ušesa, ki nam razlaga pomen vsakega posameznega praznika in kaže z raznimi običaji, kako lepo so si tolmačili naši predniki življenje v prirodi.

Ko začne mlado solnce tajati sneg in led, ko priklije prva pomladnja cvetlica iz tal, odnašajo smrt iz vasi, t. j. žensko podobo, iz slame in cunj napravljeno, Moreno (smrt) imenovano, nosijo na polje ali jo pa mečejo v vodo, pevajoč:

„Smrt plava po vodi,
Novo leto k nam hodi“ (češka);

ali pa:

„Morena, Morena,
Kam si ključe dela?
Dala sem jih dala
Tej cvetni nedelji,
Da bi odmikala
Iz zemlje korenje“ (češka).

Ker pa praznujejo ta običaj po mnogih krajih na smrtno (tiho)[14] nedeljo, je stopila tudi tá mnogokrat na Morenino mesto in tedaj pevajo:

„Smrtna nedelja,
Kam si ključe dela?
Dala sem jih dala
Svetemu Juriju.
Sveti Jurij vstaja,
Zemljo odmikava (odpira),
Da bi trava rastla."

Tú je stopil sv. Jurij na mesto poganskega solnčnega boga, svetnik, ki pobije s svojim mečem pozoja, podobo zime in smrti.

V enaki, pa vendar drugi podobi hodi po Slovenskem in Hrvatskem „zeleni Jurij", t. j. mladenič, ovit s pomladnjim cvetjem, od vasi do vasi in pleše pred hišami, prihod pomladi naznanjajoč. Po Rožni dolini na Koroškem pevajo otroci:

„Sveti šent Jurij potrka na duri,
Ima eno hlačo zeleno, drugo rumeno;
Je še le prišel v deželo,
Ga je že vse veselo,
Ptičice v grmovju,
Kukavica v bukovju;
Rumene rožice lepo cvetó,
Se svet'ga šent Jurija veseló."[15]

Kadar pripeka solnce z jasnega neba, da poka zemlja in usiha zelenje po njivah in travnikih ter želi dežja iz oblakov, hodijo pri Srbih „dodole" okoli, dežja proséč. Dekleta ovijejo deklico z zelenjem (dodolo), stopijo pred hišo v kolo, dodola se začne sukati in plesati, zbor pa zapoje:

„Molimo se višnjemu Bogu,
Oj dodo, oj dodole!
Da udari rosna kiša (dež),
Da porosi naša polja
I pšenicu ozimicu
I dva pera kukuruza;"[16]

ali pa:

„Naša doda Boga moli,
Da udari rosna kiša,
Da pokisnu svi orači,[17]
Svi orači i kopači
I po kući poslovači."

Nato polije gospodinja ali kako dete dodolo z vodo in podari pevkam kak dar za to, da so prosile dežja.

Ko priplava solnce o poletni vročini najviše na nebu, se začne zopet sveti čas v letu. Tedaj netijo kresove na čast zmagovitemu solncu. „O kresi se dan obesi," pravimo dandanes in tudi naši predniki so si mislili, da se začenja o kresu solnčna moč obračati navzdol. Le kratek je obstanek vse krasote in gospodstva; in ustno izročilo nam veli, da ni šlo solnce nekdaj o kresu tri dni v zaton, kar so ohranili tudi Srbi v spominu, pripovedujoč, da je Ivanj dan tako velik svetek, da tedaj solnce na nebu „triput od straha stane".[18] Še sedaj pevajo pastirji slovenski, skakaje črez ogenj: „Živi ogenj, jari žerec, vse polizalec, vse požigalec," in naznanjajo nekdanji pomen tega praznika. Na Ruskem zapalijo še sedaj kresno grmado z „živim ognjem", katerega užigajo starci s tem, da teró les ob les, dokler se ne vname. Ta ogenj je znan tudi Slovencem pod imenom „pereči ogenj". Jasen dokaz o solnčnem prazniku je tudi običaj, ki je še sedaj v navadi na Koroškem, da mečejo ognjena kolesca s hribov in holmcev, kar nas živo spominja na žarečo oblo solnčevo.

Tako nas spremljata še dandanes skoz vse leto običaj in obredna pesem, prikrojena sicer že po novih mislih, ali vendar še lepega pomena in prevelike važnosti za spoznavanje duševnega bitja naših pradedov in nas samih.

Fr. Hubad.

---

34. Kolednica.

1. Oj kole-kole-koledo,
Leto lepo, mlado!
Dá bi prav veselo b'lo,
Imelo mastno brado —
Oj kole-kole-koledo.

2. Oj kole-kole-koledo,
Leto lepo, mlado!
Dá b' vsak dan prinašalo
V hišo božjo gnado —
Oj kole-kole-koledo.

3. Oj kole-kole-koledo,
Leto lepo, mlado!
Dá bi nam pomnožilo
Našo ovčjo stado[1] —
Oj kole-kole-koledo.

4. Oj kole-kole-koledo,
Leto lepo, mlado!
Dá b' nam vinčece sladko
Porosilo brado —
Oj kole-kole-koledo.

5. Oj kole-kole-koledo,
Leto lepo, mlado!
Daj Bog, da vsi pridemo
Tja u nebo sveto —
Oj kole-kole-koledo!

Nar. pes. — *D. Trstenjak.*

35. Na Jurijevo.

(Belokranjski običaj.)

1. Od hiše do hiše hódimo,
Zelenega Jurija vodimo,
On pómlad v deželo prinesel je,
Vso zemljo z zelenjem potresel je.
Zima, zima, hajd' za peč
Celo leto leč!

2. To šibo za streho shránite,
Da z njo se požara branite,
Strahuje poredno vam dečico
In vabi k hiši vam srečico.
Sreča, sreča, pridi k nam,
Glej, odprt je hram!

3. Ker take darove vam nósimo,
Od vas jih v zameno prosimo:
Imate kaj bele pogačice?
Ne bránimo tudi se kračice;
Bodi jajce, bodi hleb,
V naš izgine žep!

4. Bogato gorica obródi vam,
Bogato se polje oplódi vam,
Podéli Bog kruha vam belega,
Vsi lica bodite veselega!
Mi zdaj moramo drugam —
Hvala, hvala vam!

O. Zupančič.

---

36. Zmladletek.

1. Hodi, hodi, sveti Jurij,
No po svetu tak' zakuri,
Da se vname zemlje koža,
Zima nam se že prevnoža.[1]

2. Hodi, hodi, sveti Jurij,
No po svetu tak' zakuri,
Da b'mo skoro krave pasli,
Nimamo kaj nesti v jasli.

3. Hodi, hodi, sveti Jurij,
No po svetu tak' zakuri,
Naj te trate zelenijo,
Kosci skoro naj kosijo.

4. Hodi, hodi, sveti Jurij,
No po svetu tak' zakuri,
Da b'mo skoro gor' na štali
Seno in otavo phali.

Odlomek nar. pes. — *J. Pajek.*

---

37. Tri device kresnice.

Device tri kresujejo,
Na sred' vasi kres netijo:
„Bog daj ti dro,[1] oj kraljič mlad!“
Takó lepó sprepevljejo,
Da se je daleč slišalo,
Daleč v deveto deželo.[2]

Kaj mladi kraljič govori:
„Al' glas je žegnanih zvonov,
Al' je to glas ti drobnih ptic,
Al' je to glas čistih devic?
Podaj mi konj'ča bistrega,
Da hitro tja pojezdim ga,
Da ondi sam bom slišal jaz,
Kaj je to neki za en glas.“

Sedaj pa kraljič prileti
In tam device tri dobi.
Starejšo vpraša deklico:
„Kakó poješ, devica ti?“
Oná kraljiču govori:
„Jaz pojem, kakor bi zvonil.“
Popraša srednjo deklico:
„Kakó pa, dekle, poješ ti?“
Oná kraljiču govori:
„Jaz pojem, kakor bi cinglal.“
Popraša mlajšo deklico:
„Kakó pa poješ, d'vica ti?“
Oná kraljiču govori:
„Jaz pojem ti le, kakor znam.“

Starejšo vpraša deklico:
„Kaj pa tvoj oče delajo?“
Oná kraljiču govori:
„Moj oče druz'gà ne delajo,
Ko rmeno pšenico merijo.“
Popraša srednjo deklico:
„Kaj pa tvoj oče delajo?“
Oná kraljiču govori:
„Moj oče druz'gà ne delajo,
Kot bele tolarje štejejo.“
Popraša mlajšo deklico:
„Kaj pa tvoj oče delajo?“
Oná kraljiču govori:
„Jaz nimam očé, ne matere,
Sem zápuščena s'rotica.“

Kraljič si vzame jo s sebó
Daleč v deveto deželo.
In kraljič ji še govori:
„Glej, to je tista štimica,
K' se v deveto d'želo slišala."

Nar. pes. — *M. Majar.*

38. Sveta Marjeta.

Stojí, stojí tam beli grad,
Pod gradom jezero je zad;
Pa v jezeru je čudna zver,
Je zmaj, ki tac'ga ni nikjer.
Ga dobro pasti morajo,
So dali že živin'co vso;
Je vrsta na ljudi prišla,
Storijo kmalu sklep le-tá:
„Mu dajmo le Marjetico,
Jezusovo služabnico;[1]
Z Marjetico nič 'zgube ni."
Kaj pa Marjetica stori?
Gre v izbo svojo pisano,
Obleče suknjo višnjevo,
Pasico[2] vzame si zlató,
Gre pred globoko jezero.
Pa srečal jo je mlad junak,
Oj mlad junak, srčan vojak;
Junak je sveti Jurij[3] sam.
Ji pravi: „Kaj ti sveta dam?
Greš pred globoko jezero,
Brž tudi zmaj priplaval bo;
Pasico vrzi mu na vrat,
Še stori sveti križ takrat;
Bo zmaj ponižen in krotak,
Da ni še bil nikoli tak."
Marjeta gre pred jezero,
Nad zmajem vse stori tako:
Pasico vrže mu na vrat,
Stori še sveti križ takrat;
Je zmaj ponižen in krotak,
Da ni še bil nikoli tak;
Pohleven ves jo uboga rad,
Da pelje ga pred beli grad.
Pa prejde velik strah ljudi,
Veliko, malo, vse beži.
Pa sveti Jurij govori:
„Nikar ne bojte se zveri;
Spoznajte pravega Boga,
Sprejmite vero v Kristusa.
Končal jaz z Bogom zmaja bom,
Od sile te vas rešil bom."
Obrnejo se vsi v Boga,
Sprejmejo vero v Kristusa;
Pa sveti Jurij vzdigne meč
In mahne zveri glavo preč.[4]

Po nar. pes. — *P. Hicinger.*

39. Kurent.

Nekdaj sta potovala gospod Bog in sveti Peter po svetu. Prišla sta v neko vas in Bog reče Petru, naj kupi vojko. Peter kupi vojko in obadva dojdeta nató v velik gozd. V tem gozdu je živel strašen ropar; imenovali so ga Kurent. Bil je takšne postave, kakoršni so bili nekdaj velikani, ki so bíli Boga očeta. Vsakega človeka, prišedšega skoz ta gozd, je prijel, ga oropal in naposled ubil. Zdaj stopita tudi gospod Bog in sveti Peter v šumo. Kurent ju je že od daleč zagledal in jima šel na-

proti. Zdaj se pak nad njima tako glasno zadere, kakor da bi bil pritulil vihar in da je vse drevje strepetalo, in zakriči: „Vse mi dajta, kar imata!“ Bog pa reče Petru: „Vrzi nanj vojko!“ Peter to hitro stori in iz roparja postane hipoma junec, katerega žene potem sveti Peter s seboj. Nato prideta v drugo vas. Tu gresta k nekemu nagornjaku in gospod mu ponudi junca celó zastonj. Nagornjak ga vzame vesel, Bog pa mu reče: „Za sedem let prideva po junca; v tem času ga pa ne smeš niti oddati, niti bíti, niti zaklati. Če boš to sedem let izpolnjeval, tedaj bo vse jako rodilo; sedmo leto pa bo tako rodovitno, kakoršne letine še svet videl ni. Na pust prideva po junca.“

Vse se je zgodilo tako, kakor je rekel gospod Bog. Vsako leto je bilo jako rodovitno. Toliko je bilo vsega, da so s sveta preminili siromaki in penezi, kajti ljudje so dajali vse zastonj. Po vsej vasi so znali povest o juncu, ki je bil vzrok, da so prišle tako dobre letine. Sedmo leto pa so se zbrali vsi, po nedeljsko oblečeni, in so gonili junca po vasi ter delali vsakovrstne šale in norčije. Bog in sveti Peter sta res prišla na ta dan. Gospod reče vsem, ki so bili okoli junca: „Takšnih let ne bo nikoli več; spominjajte se jih na današnji dan!“ Nato sta peljala junca s seboj in odšla. Izven vasi pa veli gospod svetemu Petru, naj vzame juncu vojko z vratú. Jedva je Peter to storil, se izpremeni junec v človeka. Kurent poklekne pred Boga in ga milo prosi odpuščenja. Gospod mu odpusti, Kurent pa gre v neznan kraj daleč prek morja in tam je izpokorjeno živel do smrti. Na isti dan so začeli ljudje uganjati burke in ta navada je še ostala doslej.[1]

Nar. leg. — *J. Freuensfeld.*

---

40. Školastika.

1. Prelepo hčer 'ma stotnica,
Tej hčer' je ime Školastika;
Živela grozno je lepó,
Zročila v varstvo se Bogú.

2. Ko zvedel turški car za njo,
Imeti hoče jo ženó.
Hiti ji drobni list pisat',
Do nje v Ljubljano ga poslat'.

3. Ko pismo to prebrala je,
Je milo zajokala se;
Očetu stotniku ga da,
Kaj on za pravo zdaj spozna.

4. Ko on, kar pismo pravi, zve,
Uderejo se mu solzé.
Poda ga ženi stotnici,
Kaj ona ve zdaj svet'vati.

5. Ko list gospa prebrala je,
Sladkó je posmejala se:
„Kakó bo to vendar lepó,
Saj lepše bit' bi ne mogló!

6. Jaz bom ljubljanska stotnica,
Ti boš pa turška carinja.“ —
Turčin' drobnó po njo drčé,
Kakor da ptice v zrak' leté.

7. Školastika gre v kamrico,
Aj v kamrico ti vso svetló,
K podobi božje matere.
Meglà se gosta st'ri krog nje.

8. Veliko prišlo angeljcev,
Školastike prijateljev;
Le-tí vzemó Školastiko,
Turčini prazni v stran gredó.[1]

Nar. pes. — *M. Ravnikar.*

41. Razbojnik.

Marija je po svetu šla
Sè svojim sinom Jezusom
In svojim možem Jožefom.
Prišlà je noter v črn gozd,
Nobene hiše bliz' ni b'lo
Kakar sama razbojniška.
Razbojnica na prag' stoji,
Šopek ključev v rokah drži.
Marija jo ogovori,
Takó ji pravi, govori:
„Oj prenočite nas nocój!“
Razbojnica odgovori:
„Kakó vas bom prenóčila?
Imám moža razbojnika,
Ki n'kol' ne pride trezen dám.“
Marija prav' in govori:
„Prišèl bo trezen in krotak,
Da še ni bil nikoli tak.“
Razbojnica še govori:
„Jaz pa še eno dete 'mam,
Ki je že staro sedem let,
Oj sedem let, osmega pol;
Pa ga še nisem slišala,
Da bi kdaj spregovorilo,
Pa tud' ga nisem videla,
Da bi že kaj sprehodilo.“
Še mati komaj 'zgovori,
Že dete ôči naprot' hiti.
Prav' ôči: „Oča, brž pojd'tè,
Domá 'mamò lepé gosti:
Marijo s sinom Jezusom
In svojim možem Jožefom.“
Oča domov hitro letj,
Takó mi pravi, govori:
„Kakó je to, kakó je to,
Da je pod streho tak svetlo,
Kakor bi s'jala solnca tri,
Pa še enéga sam'ga ni?“
Žena mu pravi, govori:
„Dobili smo lepé gosti:
Marijo s sinom Jezusom
In svojim možem Jožefom.“
Razbojnik pravi, govori:
„U hišo dol naj pridejo,
Za mizo naj se vsedejo.“
In Kristus z njim spregovori,
Mu svojo milost podeli.
Razbojnik vse, vse zapusti
In pa za Jezusom hiti.

Nar. pes. — *M. Valjavec.*

42. Pripovedka o Edipu v slovanski obleki.

Strašna usoda Edipova, o kateri je peval že „oče“ Homer in ki so jo prikazovali mojstri tragičnega pesništva grškega, ni propadla z narodom, ki nam je ustvaril vzore še dandanes veljavne.[1] Ko so se razcvetle vednosti v srednjem veku in je

Evropa začela gojiti staroklasiška jezika, so nastopile tudi stare pripovedke pot okoli zemlje. Pripovedovali so si rodovi o starih grških junakih in začeli grško starino rabiti v kristjanskem zmislu. Tedaj so širili oni, ki so se bili seznanili s starimi klasiki, tudi pripovedko o Edipu, popravljeno, kakor so mislili. Narod pa je zapazil, da hrani tudi v svojih pripovedkah mnogo enakega in sličnega, in ravno to, kar so novega širili učenjaki, mu je bilo povod, da svojega ni pozabil, ampak da je isto sem ter tja zasukal nekoliko drugače.

Razločevati moramo torej v pravljicah te vrste dvoje pripovedek: Prvič one, ki so se rodile iz stare grške pripovedke, predrugačene v kristjanskem zmislu, in drugič prvotne slovanske. Te kažejo sicer neko sorodnost s prvimi, ali o njih ne moremo in ne smemo soditi, da bi bile gol posnetek grške priče, ampak nam kažejo le sorodnost v duševnem razvoju narodov slovanskih in grškega, kakor nam jo kaže jezik, obraz in vse telo. Pravljicam prve vrste smemo prištevati slovensko narodno pripovedko s Tolminskega:

Judež Iškarijot.

Judeža Iškarijota stariši so vedeli, da bo izdal njihov sin zveličarja. Zato so ga deli hitro po rojstvu v škatlico in spustili v vodo. Voda ga je zanesla na mlinski jez. Mlinar, videč že dolgo časa plavati škatlico po vodi, pogleda v njo in zazrè otroka v njej. Judež je rastel z mlinarjevim dečkom in po otročje sta se igrala. Mlinarjev sin mu je pa večkrat vtikal v oči, da so ga našli. Judež se je razjezil in ga ubil, a zato ga je mlinar zapodil od hiše. Iškarjot se odpravi k prav bogatemu gospodu in prosi službe. Ta ga vzame za stražnika svojemu polju. Pri istem gospodu sta pa služila tudi Judežev oče in mati, ne da bi bil sevéda Judež vedel za to. Oče je bil za vrtnarja in je imel navado, krasti sadje. Tako ga Judež nekdaj pri tatvini zasači in ustreli.

Žena vrtnarjeva je žalovala po svojem možu, gospod pa jo je tolažil, rekoč: „Saj te bo moj stražnik vzel in redil.“ In res sta se v kratkem poročila. Na dan poroke vpraša žena svojega zaročenca, kdo in odkod je. Judež ji pové vse, kakor je slišal od mlinarja. Žena se prestraši in zavpije: „O, saj si ravno ti moj sin!“ Prestrašen zapusti Judež svojo mater in gre k proroku Kristu, o katerem je slišal mnogo praviti.

Judež mu izpové svoje grehe in ga prosi, naj ga vzame za učenca svojega. Nekoliko časa je bil Kristu povšeči in ljub, pozneje pa se ga je polastila lakomnost in zato je izdal svojega učitelja in Boga.

Ta pripovedka je popolnoma slična oni, katero pripoveduje Jakob a Voragine v svoji knjigi „Legenda aurea“,[2] le da pripluje pri njem škatlica na otok „Skariot“, po katerem ga imenujejo Judeža Iškarijota. Po tej knjigi se je razširila ta pripovedka po Evropi; staročeška pesem jo peva in poznajo jo tudi Rusi, kjer jo je zabeležil Kostomarov.[3] Tem enake so tudi druge legende o mučencih, katere je preganjala usoda, na pr. o sv. Gregoriju na Kamenu, bolgarska o Pavlu, kralju cezarejskem, o sv. Albanu itd.[4]

Pripovedkam druge vrste, izvirnim slovanskim, ki so starim slične, moramo pa pripisovati srbsko o Nahodu Simeunu (Simeonu Najdencu) v narodnih pesmih Vukovih.[5] V Janji[6] porodi carjeva hči dete. Ali ker ga mati ne more negovati, mu zavije v plenice „knjige i košulje“,[7] ga dene v kovčeg in vrže v morje. Patrijarh Sava na Sveti gori Atonski (Athos) najde kovčeg in odnese dete k „Vilindari cerkvi“,[8] ga krsti in mu dá ime „Nahod Simeun“. Malček odraste, duh njegov kaže lepo nadarjenost in telo njegovo se razvija, da se čudi vse. Druga pesem pravi o njem:

Kad je bila čedu godinica,
Kolik' drugo od tri godinice . . . .
Kad je bilo od dvanaest ljeta,
Kolik' drugo od dvadest godina.
Čudno Simo knjigu izučio,
Ne boji se djaka nijednoga,
Ni svojega starca igumana.[9]

Ko doraste dete, pravi naša pesem dalje, do „dobra konja i svetla oružja“,[10] mu pové Sava, kako ga je našel; dá mu „knjige i košulje“ ter ga pošlje po svetu, naj si išče svojih roditeljev. Mladenič se odpravi na pot, hodi iz mesta v mesto in pride tudi do „Janja grada“.

V Janji je bil kralj umrl; pokopali so ga in vdova je ostala sama. Od vseh krajev so prihajali boljari, da jo snubijo. Carica pa se ni hotela sama odločiti, temveč je povabila vseh šestdeset junakov snubačev in jim rekla: „Iz hiše vržem med vas pozlačeno jabolko; kdor ga ugrabi, njemu hočem biti

verna žena.“ Tako se je zgodilo; prišel pa je bil tudi Simeon med snubače, ujel je jabolko in se poročil z vdovo.

Črez tri tedne odide mladi mož na lov; žena ostane sama domá in najde „knjige i košulje“. Ustraši se, ko spozna svojega moža. S solznimi očmi se poslovi revež od plakajoče matere, gre naravnost k Vilindari cerkvi, pade Savi pred kolena in mu potoži svojo usodo. Ta mu pa odgovori, da ga more oprostiti le s pogojem, da sezida stolp iz kamena, da ga zapre vanj in vrže ključe v morje; kadar pridejo ključi iz morja, tedaj da bo oproščen greha. Kakor govoril, tako storil. Črez trideset let ujamejo ribiči ribo zlatopero in jo poklonijo patrijarhu. Sava jo razpara in najde ključe v njej. Spomnivši se Simeona, odpre vrata in najde reveža mrtvega, pa tudi vsa znamenja, da je svetnik. Z veliko svečanostjo ga pokopljejo potem v Vilindari cerkvi. *Fr. Hubad.*

Balade in romance.

43. Narodna pesem — zrcalo narodnega života.

Slovenec ima bistro pamet in mehko, občutljivo srce. Prva mu je zvesta pomočnica, da opaža vsakovrstne dogodbe, ki se godé po širošírnem svetu, srce pa izvaja iz njega globoka in nežna čuvstva o vsem, kar ga zanima. Slovenci torej radi prepevajo kakor drugi Slovani. Ni ga lahko najti naroda, ki bi s tako živahnostjo razodeval v pesmih svoje življenje, notranje in zunanje, kakor Slovani in med njimi zlasti Slovenci. V pesmih so molili v starodavnih vekih poganstva naši pradedje bogove; narodna pesem doni po hramih božjih dandanes v čast in slavo edinemu Bogu in povzdiguje gorečnost vernega ljudstva; junaška pesem, balada in romanca pričajo o hrabrosti prvoboriteljev slovenskih v ljutih bojih, ki so jih bíli proti krvoločnemu sovražniku kristjanstva; domača pesmica pa, ki se razlega po gorah in dolinah, koder prebiva rod slovenski, nas spremlja na polje k trudapolnemu delu in nas razveseljuje pri pošteni veselici.

Narodna pesem je ona nežna in preprosta pesmica, katero narod že od nekdaj, od neizvestnih časov prepeva, na pamet zna, o kateri pa ne vé, kdo jo je zložil. Narodnim pesmim se že takorekoč na čelu pozna, da jih niso zložili učeni ljudje, temveč da so nastale sredi preprostega naroda. One niso zavite in meglene po vsebini in obliki, ampak lahko umevne in Slovencu kakor domače. Kdor pesmico le dvakrat sliši, jo že skoro zna. One so nežne liki lepo dišeče rožice, ki rastó same od sebe na zeleni trati zemlje slovenske, ali one so tudi živahne in krepke kakor rod, ki jih prepeva. V teh pesmih živi vse in se giblje, govori vse in odgovarja, ne samo ljudje med seboj, temveč tudi vse druge stvari na zemlji.

Malokateri tako majhen narodič ima toliko in večinoma tako mičnih in jedrnatih popevek kakor Slovenci. Lepih družbinskih pesmic, tikajočih se družbe sploh ali raznih stanov, tužnih žalostink, zdaj veselih, upajočih, ali celó bridkih in žalostnih pesmij o ljubezni nahajaš na stotine. Narodna pesem je torej pravo in pristno zrcalo narodnega života slovenskega.

Stari Slovenci so bili v predkristjanski dobi pogani. V davnih, silno davnih časih, ko so pokrivali še temni gozdje in lesovi naše ravnine in planine, so se naselili Slovenci po istih pokrajinah, kjer še sedaj prebivajo. Ker so veja velikanskega debla arjo-evropskega, so molili tudi prirodne prikazni in njene moči ter si jih predstavljali v človeških podobah. Izvir vsega dobrega jim je bil Svetovit ali bog svetlobe, začetek vsega zla pa Črnibog ali Črt. Razen teh so častili še Triglava, vladarja nebes, zemlje in podzemlja; Peruna, oblastnika groma in bliska; Živo, boginjo ljubezni in rodovitnosti; Moro ali Moreno, Kurenta,[1] vile, rojenice in druga poosebljena bitja prirodnih sil. Molili so jih v prosti prirodi po goricah pod lipo cvetočo in jim darovali razne prirodne plodove. V tistih časih, ko so naši pradedje uživali dneve zlate svobode, ko je starejšina bil družini svečenik in ob enem tudi sodnik, je bila lipa našim prednikom najsvetejše in najdražje drevo. Pod lipo je starejšina zmrakoma prinašal žrtev bogovom varuhom, pod lipo so praznovali stari Slovenci svoje godove, pod lipo so se shajali občinski zbori in dajali zakone; tú so se navduševali junaški mladeniči, odhajajoč v boj za drago domovino. Zato še živi dandanes lipa v narodnih pesmih in

pogostoma se te začenjajo s stalno kitico: „Stoji, stoji tam lipica.“ Mladenič se pogovarja z lipico, vprašujoč: „Kaj mi, lipica, precvetuješ, ker mi sadja ne neseš?“ Kralj Matjaž najde Alenčico plešočo pod lipo.

Iz poganskega verstva so prestopile v narodno pesništvo rojenice in vile, katerim pravijo po Koroškem „žalik-žene“. Kar so bile starim Grkom drijade, nerejide, orejade, Rimljanom pa nimfe, ta bitja so Slovenci imenovali vile. Na poganško vero nas spominjajo vse pesmi o povodnem možu in o Kurentu. Istotako so ostanki poganskih nazorov spomini na bajno deželo Indijo, „kjer nikoli sneg ne pade in nikoli dež ne gre“. Srečna je ta dežela, kakor so si jo domišljali stari narodi v podobi zlatega veka; v nemških pravljicah se ji pravi „Schlaraffenland“. Na predkristjanske praznike se nanašajo trije narodni prazniki, ki se opevajo v narodnih (obrednih) pesmih, namreč čas najkračjega dneva (kolednice), pomladnji dnevi (Šentjurjevo) in kres, ob katerem sije solnce najsijajnejše. Bajeslovnega pomena so tudi vse one pesmi, v katerih otme junak ali junaški kraljič lepo devico iz sovražnih sil. Take pesmi so: Kraljič prijezdi po devico kresnico; kralj Matjaž reši svojo ženo Alenčico;[2] vojak reši ribniško Jerico iz turške sužnosti.[3] Junak je solnce, devica pa pomladnja zemlja, probujena po solnčnih žarkih iz zimske otrplosti na novo, pomlajeno življenje.

Vendar praočetje Slovencev niso tavali vedno v temi vere poganske. Zasvetila jim je luč svete vere iz Ogleja in Solnograda.[4] Vera jim je bila odslej najdražja svetinja, katero so hranili in branili, za katero so prelivali kri na brezštevilnih bojiščih. Z vero vred pa se je izpremenila narodna pesem. Namesto poganskih obrednic so se prepevale svete pesmi pobožnih kristjanov v čast edinemu Bogu. Tudi te cerkvene pesmi pripadajo k narodnim. One so lahko umevne, zakaj pel jih je in jih še poje v mnogih krajih ves narod, moški in ženske. Cerkvene pesmi se delé v dve skupini: v cerkveno-lirske, ki se pojó pri službi božji, in v cerkveno-epske ali legende. Preprosti narod ni hitro pozabil prejšnjih bogov; zatorej je marsikaj iz poganskih nazorov vpletel v slične povesti kristjanskega značaja. Pesem o srečni deželi Indiji je zvezana z legendo: „Učenci razposlani“.[5] Največ legend se poje o devici Mariji.

Narodna pesem je pa tudi zvesta spremljevalka važnejših dogodeb. Od trinajstega veka do današnjih časov so bivali Slovenci pod slavnim žezlom habsburškim,[6] se udeleževali vseh bojev za domovino. Najslavnejša doba Slovencev pa so časi turških vojská, v katerih so nastopali večkrat čisto samostojno. Ne samo pod zastavami avstrijskih poveljnikov, temveč tudi pod vodstvom svojih vitezov, kakor so bili Kacijanar, viteza Turjaška Andrej in Herbart, Turn, Lenkovič, Ravbar in drugi, so se borili v ljutih bojih proti nevernikom. Nalogo, ki je pripadala Jugoslovanom, da rešijo evropsko prosveto pogina, pretečega ji od azijatskih kopit, so pomagali tudi Slovenci v največjo svojo slavo in čast reševati. Slovenske dežele, zlasti Štajerska in Kranjska, so bile vsled zemljepisne lege izpostavljene napadom bosenskih begov. Zatorej so utrjevali mesta, gradove, cerkve in zidali tabore, v katerih so se branili turških naskokov. Po gorah so bili pripravljeni kresi, kojih plamteči zublji so oznanjali daleč po deželi, da se bliža Turčin, ter klicali hrabre Slovence na boj. Ti časi so junaška doba Slovencev. Iz nje se je ohranilo največ pesniških spominov, v njej se je razvilo viteško življenje in mišljenje narodovo, ona je podala samostalnemu narodnemu pesništvu največ snovij. Osebe, katerih junaštvo se opeva, so vzete ali izmed domačih poveljnikov in vitezov ali pogostoma tudi iz zgodovine jugoslovanske. Turški boji so zedinili večkrat Slovence in Jugoslovane v eno celoto. Iz bojev ob Savi in Kolpi so prinesli Slovenci s seboj podobo najslavnejšega srbskega junaka, kraljeviča Marka, in ga opevali v svojih pesmih; koroška pesem ga zove „knez Marko“.

Kraljeviča Marka nadkriljuje v Slovencih kralj Matjaž. V pesmih, opevajočih njegova dela, sta spojeni dve različni snovi. Kar je zgodovinskih spominov, se nanašajo ali na ogrskega kralja Matija Korvina[7] in na očeta njegovega, slavnega krotitelja Turkov, Hunjada, ali pa na celjske grofe. Ko so ropali Turki po lepi zemlji slovenski, so gledali njihovi poveljniki tudi na to, da so odvajali s seboj v sužnost mladih krepkih fantov in deklet; prve so uvrščali v janičarske čete, druge pa so služile turškim velikašem. Le malokomur se je posrečilo uiti strašni usodi in dospeti nazaj v milo domovino. Ena taka dogodba se je pripetila v Rožni dolini na Koroškem in opevala v dolgi pesmi, ki pa je sedaj že razdrta v pripo-

vedko (Miklova Zala). Večkrat so pogumni vojaki rešili ujeta dekleta iz turških sil in jih privedli domov.

Izmed posameznih važnih dogodkov živita v narodni pesmi dva: Boj pred Siskom dne 22. rožnika l. 1593., v pesmi „Ravbar“ imenovani, in bitka pod zidovi dunajskimi l. 1683. V turških bojih so napeli Slovenci vse svoje sile. Iz tega napora se je vzbudila junaška pesem in spremljala viteške boritelje v krvavo vojsko. Ko so se vrnili mirni časi in niso več Turki strahovali naših pokrajin, je začelo tudi pojemati epsko pesništvo narodovo. Mimo kralja Matjaža in drugih narodnih junakov se še slavi Lavdon,[8] zmagonosni naskakovalec Belega grada. Dasi je bilo pozneje marsikaterih dogodkov, ki bi se bili dali porabiti v pesmih, na pr. protireformacija, kmetski upori, francoske vojske, zasedanje laških dežel, vendar o vseh teh dogodbah narodna pesem ali čisto molči ali podaja le slabotnih spominov. O kmetskem uporu za „staro pravdo“ poroča samo ena nemška pesem s slovenskim stalnim koncem: „Le vkup, le vkup, uboga gmajna“.[9]

Ko je habsburška rodovina pod Karolom V. zasedla španski prestol, je stopila španska dežela v tesnejšo zvezo in dotiko z Avstrijo.[10] Na iste čase spominjajo pesmi, v katerih se omenja španska kraljevina in njena kraljica, boben španskega kralja in slavnoznana romarska cerkev sv. Jakoba Komposteljskega.[11] Tudi vest o strašnem potresu lisabonskem dne 1. listopada l. 1755. je došla v naše pokrajine in našla svojega pevca. Ker so se avstrijski cesarji, zlasti Maksimilijan, pogostoma bojevali z Benečani,[12] poroča pesem o benečanskem taboru in o „svetega Marka visokem zvoniku“. Spomini na Francoze so jako redki. Francozi niso namreč ostajali dolgo časa v naših pokrajinah; Ilirska kraljevina, oživljena po Napoleonu,[13] je trajala samo štiri leta. V mnogih krajih pa se je preprosto ljudstvo rado spominjalo francoskega zasedanja, ki je na mah odpravilo mnogo zastarelih postav in naredeb. Bojev proti Francozom se ni več udeleževal skupno ves narod slovenski kakor proti Turkom. Razen tega je pesmotvorna moč narodova že močno oslabela; konec osemnajstega stoletja je tudi konec epskega pesništva v našem narodu. To se jasno vidi iz onih pesmij novejšega časa, ko so bili slovenski polki stalno nameščeni po laških pokrajinah. Viteški general Radecki[14] in njegove slavne zmage so vsebina tem

pesmim. Vendar kakšna je razlika med njimi ter med staro balado in junaško pesmijo iz turških bojev!

V narodni pesmi se zrcali končno i domače življenje slovenskega naroda. Iz epskih pesmij, izvirajočih iz dobe turških bojev, se dadó na drobno posneti vse razmere po gradovih tedanjih vitezov junakov. V „belem gradu“ zapovedujeta žlahtni gospod in žlahtna gospa mnogobrojni družini; cela truma poslov streže in služi njunim željam. Kuhar, kuharica, hlevár, paže, mojškra, upravnik, upravnica, ki gospodari na bližnji pristavi, skrbijo za telesni blagor žlahtnega gospoda; kratkočasi pa jih dvorski Pavliha ali grajski norec z raznimi burkami in povestmi o tujih deželah, katere je prehodil. Boj proti nevernikom je bil dolgo let vitezov glavna naloga; kar je ostajalo časa, so ga potratili na lovu ali z viteškimi igrami, takozvanimi turnirji. To je podlaga znani pesmi o dvoboju Pegama in Lambergarja.

Lepo uči narodna pesem, koliko čislajo Slovenci kumstvo in žlahto sploh. Ljudje so si tako dolgo žlahta, da že ne vedó, po čem in kakó. Neznan človek se prišteva v žlahto oni hiši, kjer služi ali prebiva. Človeka, ki nima žlahte, imajo za siromaka, nevrednega, da se ga usmiliš. To misel predstavlja prav živo legenda: „Dva popotnika“.

Marija je po polju prangala,
Srečata jo dva popotnika.
Kaj je rekla roža Marija:
„Oj, kam še vidva pojdeta?“
„„Midva greva v mesto Jeruzalem,
Bova Jezusu vrvi spletala.““
Kaj je rekla roža Marija:
„Lepo vaju prosim, popotnika,
Ne spletajta vrvij preostrih,
Da bo Jezus laže trpel jih.“
„„Kaj je nama za Jezusa,
Saj Jezus nama žlahta ni;
Saj nima bratov, sester nič,
Da bi se Jezus smilil jim.
Saj še vsak človek žlahto ima,
Samo Jezus in Marija je nimata.““

O roditeljih govori narodna pesem vselej spoštljivo in stara balada poroča:

Lepših rož na svetu ni,
Kakor so ljubi stariši.

Istotako podaja narodna pesem mnogo vzgledov, kako iskreno in srčno se ljubijo bratje in sestre med seboj. Mlada kraljeva hči je prišla v oblast Jelengarju, krvoločnemu morilcu; v smrtni nevarnosti kliče bratca na pomoč, ki lovi po gozdu:

Bratec je zaslišal to,
Hitro je k pomoči šel
In obesil Jelengarja.

A tudi sestra se maščuje nad sovražnikom, ki ji je umoril brata. Turki so ubili Gregca. Kaj stori njegova sestra Alenčica? Obleče se v tako obleko, kakoršno je nosil brat Gregec, vzame svetlo sabljico, zasede bistrega konjiča in zdirja kakor ptica v turške šatore; tam seka Turčine še huje od brata, da padajo kakor snopje za ženjicami. Zarés izvrsten vzgled ženskega junaštva! Kar si pripoveduje ljudstvo o desetem bratu in o desetnici, se nahaja tudi v narodni pesmi. Kdor je rojen kot deseti brat ali kot desetnica, ta mora iti od doma in se pobijati križem sveta. Ljudstvo je pripisovalo takim nesrečnežem, da so čarovniki, da znajo prorokovati, in še marsikaj drugih čudnih darov. Mačeha je v slovenskih pesmih taka, kakoršna po drugod, namreč huda. Kdo ne bi poznal lepe narodne pesmi:

Vstani, vstani, Jerica,
Vstani, ženi vole past!

ki tako milo vse nadloge našteva, ki jih mora prenašati uboga pastorka od svoje mačehe. Mačeha je celó zaklela pastorki; postali sta jelenki in tekali po grmovju, dokler ni prišel mlad lovec, ki ji je rešil začarane podobe.[15]

Kolikor ljubezen do roditeljev, bratov in sester in do žlahte sploh, toliko kaže narodna pesem slovenskega ljudstva i ljubav do domovine. To se vidi iz onih pesmij, katerim je vsebina slovó. Milo je človeku pri srcu, ko sliši mladeniče, poslavljajoče se od doma, prepevati:

Farni zvonovi prav milo pojó,
Jaz jemljem od doma, od fantov slovó,
Jaz jemljem slovó, da nikoli takó,
Nazaj, nazaj me nikol' več ne bo.

Narodne pesmi iz starih časov hranijo marsikako prazno vero, katerih je dosti v ljudstvu razširjenih. Poročajo, da so čarovnice; sanjam pripisujejo posebno pomembo; omenja se „koren lečén“, ki ima moč, da stori človeka za nekaj časa mrtvega.

Mnogo pesmij iz novejše dobe se nanaša na razne stanove slovenskega ljudstva. Slovenci so večinoma poljedelci; zato je največ takih pesmij o kmetu in o kmetskem življenju. Kmet opeva letne čase, zlasti pomlad, kadar zima odhaja, leto prihaja. Mladoletje probudi otrplo zemljo na novo življenje; ptice, te ljubljenke slovenskega kmeta, prileté, njihovega petja glas se razlega po polju in logu, lastovica in žvrgoleči škrjanček vzbujata kmeta, kukavica in kos mu oznanjata „ljubo vigred“. Iz teh kakor tudi iz vseh drugih pesmij se kaže nežna ljubezen do prirode in do vsega, kar se nahaja v njej. Dekleta se šetajo po vrtcu, ki se razprostira okoli hiše; na njem rastó razne rožice in cvetlice, z njimi se pogovarja deklica; lipa pred domačo hišo ali sredi vasi je še vedno sveto drevo, jablan je znamenje ljubezni.

Kmet se zadovoljuje s svojim stanom, dasi mu prizadeva mnogo truda in težav. Delavni kmet zabavlja znancem pijancem, ker zapravljajo trdo prisluženi denar. Prevzetija, razkošnost in zapravljivost kmetov, reve in težave kmetskega stanú so priljubljeni predmeti takim pesmim. Izmed drugih stanov se nahaja pastir, lovec, voznik v tistih krajih, kjer so vozarili, prav čestokrat pa vojak v narodnih pesmih. Vojaške razmere so bile pred letom 1845. drugačne od sedanjih; vojaki so služili 14 let brez daljšega dopusta navadno v oddaljenih tujih krajih; bogataši so se mogli odkupiti vojaški dolžnosti, ki je torej nadlegovala le preprosto ljudstvo. V pesmih, tikajočih se vojaščine, nadvladata dve najvažnejši točki: slovó od doma in boj s sovražnikom.

Po nekaterih krajih slovenskega ozemlja raste vinska trta. Slovenec je dobrovoljec; raduje se v prijateljski družbi in čisla pošteno veselico. Tem večja pa je njegova radost, kadar je obrodila trta obilo sadú po vinogradih; tedaj se razlegajo pesmice v proslavo vinske kapljice:

Na svetu lepše rožice ni,
Kakor je vinska trta;
Po zimi spi,
Po letu cveti,
V jesen nam vince daje.

Take veselice poštenega značaja so svatbe. Svatbene pesmi so ali resnega značaja, njihova vsebina razne šege, ki so pri ženitovanju v navadi, ali pa šaljive, kakoršna je obče-

znana ptičja svatba. Mnoge narodne pesmi opevajo ljubezen in zakonsko življenje v Slovencih; sploh ga ni najti večjega dogodka v zasebnem življenju našega ljudstva, ki ne bi nahajal svojega odmeva v narodni pesmi. Za spoznavanje slovenskega ljudstva so torej narodne pesmi največje važnosti. Iz njih se vidi vse javno in domače življenje naših prednikov. Narodna pesem je zrcalo narodnega života. *J. Scheinigg.*

44. Desetnica.

Stóji, stóji beli grad,
V belem gradu góspod mlad,
Góspod mlad, mladà gospá.
Imáta devet belih gradov,
Devet gradov, devet hčerij.
Po belem gradu hodita,
Za bele roké se vodita
In lepo Boga prosita,
Da bi Bog njima pórod dal,
Dal pórod sinka majhnega.
Bog je njima pórod dal,
Dal hčerko njima majheno,
Tej bilo imé Marjetica.
Kadar ji mati kruha dajala,
Bridko se je vselej jokala.
„Kaj vas vprašam, mati mojà!
Zakaj se vselej jokate,
Kadar mi kruha dajate?“
„„Kaj bi se ti ne jokala,
Ki boš mogla v desetino[1] it'!““
„Tiho, tiho, mati mojà!
Morda pojde kaka drugà.“

Kadar je imela sedem let,
Ptič'ca na okno prileti,
Zlat prstan v kljunčeku drži:
„Peci, peci povančico,[2] popotnico,
Ino prstan noter deni;
Na deset koscev jo razreži:
Kteri bo ta prstan prišel,
Tista bo mogla v desetino it'!“

Marjetica prvič vgriznila,
Precej je v prstan vgriznila.
Ona culico navezala,

Od grada se pobirala.
Sleče si obleko svileno,
Obleče si raztrgano.
„Bog vas obvari, mati mojà!
Zdaj bom mogla v desetino it';
Bog vas obvari, devet sestric!
Zdaj bom mogla v desetino it';
Bog te obvari, beli grad,
Saj te več videla ne bom!"

Vsi so jo nazaj klicali:
„Pojdi nazaj, desetnica!
Bomo dali staršo hčerko,
Ki je že pri vsej pameti." — —

V gozdu jo temna noč zatnè.[3]
Pod prvo drevo je prišla:
„Nocój bom tu prenoč'vala."
Drevo ji tako govori:[4]
„Pojdi 'zpod mene, desetnica!
Nocój bo strašno treskalo;
Kadar bo prvič treščilo,
Bo precej v mene treščilo."
Pod drugo drevo je prišla:
„Nocój bom tu prenoč'vala."
Drevo ji tako govori:
„Pojdi 'zpod mene, desetnica!
Nocój hudó bo treskalo;
Kadar bo drugič treščilo,
Bo precej v mene treščilo."
Pod tretje drevo je prišla:
„Nocój bom tu prenoč'vala."
Drevo ji tako govori:
„Le mirno, desetnica, tu zaspi;
Tu se ti nič hudega bati ni."

Črez sedem let je nazaj prišla,
V dom svoj, vél'ki beli grad.
„Kaj vas prosim, žlahtna gospá,
Prenočite me do dne belega!"
„„Jaz te ne morem prenočit',
Jaz bom gost'vala devet hčerij;
Le pojdi, pojdi v božjem imen',
Jaz te ne morem prenočit'!""
„Prenočite me, žlahtna gospá,
Da bom tudi jaz videla,
Kako jih boste gost'vali!"
„„Le pojdi, pojdi v božjem imen',
Jaz te ne morem prenočit'.""

Desetnica se zabrni,
Krvavo solzo potoči:
„Bog vas obvari, mati mojà!
Bog vas obvari, devet sestrá!
Bog te obvari, beli grad!
Saj sem te sirota videla,
Raztrgana, razmršena!“

„„Nazaj, nazaj Marjetica!““
„Jaz nikdar več nazaj ne grem.“
Mati na tla pade, omedli,
Pri tej priči dušico spusti![5]

Nar. pes. — *E. Koritko.*

---

45. Rošlin in Verjanko.

„Kak' hoče bit'? Kaj hoč'va st'rit'?
Ti si premlad se oženit',
Jaz sem prestara se možit'.“
„„Le, mati, omožite se,
Vzemite, kogar hočete;
Le hudega Rošlina ne,
Ki vélik moj sovražnik je;
Je bratca in očeta vbil
In komaj sem mu jaz ušel.““

Al' mati nič ni marala,
Rošlina vzela hudega,
Verjankov'ga sovražnika.
Zvečer z njim grede v hrambo spat;
Verjanko gre pod okno stat.
Je v hrambi govorila mat':
„O škoda, škoda za blago,
Ko zdaj se razdelilo bo!
Kaj pravim tebi, ljubi mož!
Tam v črni gori, v temni gošč'
Studen'c pod bukvo videl boš.
Ti rečem se za bukvo skrit',
Verjankota skrivaj vmorit'.
Se jutri bolno bom storila
In sinu rekla, govorila,
Da boljše meni prej ne bo,
Da pila mrzlo bom vodó,
Ki v črni gori se dobó.
Sin me je vbogal vselej rad,
K studencu hočem ga poslat'.“

Pretiho gre Verjanko v stran,
Besede njene v src' ohran'.
Ko je prišèl spet beli dan,
Verjanko k mater' v hrambo gre
In reče ji besede te:
„Kaj pravim, ljuba mati vi!
Visoko solnce že stoji,
To vaša scer navada ni,
Da b' tako dolgo v post'lji b'li."
„„Sin ljubi, bolna sem hudó!
Oh, boljše meni prej ne bo,
Da pila mrzlo bom vodó,
Ki v črni gori se dobó.""

Sin vzel je v roke kanglico,
Pripasal si je sabljico,
Je djal na ramo puškico,
Po vodo šel pod bukvico.
„Kaj jemlješ ti orožje, sin?
Saj v črni gori ni zverin,
Z dežele zbežal je Turčin."

„„Peroti ptičica ima,
Plavute ribica ima,
Junak z orožjem se obdá.""

Verjanko gre pod bukvico,
V Rošlina sproži puškico,
Odprè mu žile s sabljico
In v svojo belo kanglico
Natoči vroče si krvi;
Z njo k materi domov hiti.

Besede take govori:
„Želeli piti sinovo,
Zdaj náte kri — Rošlinovo!"

Nar. pes. — *Andr. Smolè.*

46. Lepa Vida.

Lepa Vida je pri morju stala,
Tam na produ si plenice prala.
Črn zamor'c po sivem morju pride,
Barko vstavi, vpraša lepe Vide:
„Zakaj, Vida, nisi tak' rudeča,
Tak' rudeča, nisi tak' cveteča,
Kakor ti si prva leta bila?"

Vida lepa je odgovorila:
„Kak' bi b'la rudeča in cveteča,
Ker zadela mene je nesreča:
Oh, domá bolnó je moje dete,
Poslušala sem neumne svete;
Omožila sem se, starca vzela,
Malokdaj sem, s'rotica, vesela.
Bolno dete ves dan prejokuje,
Célo dolgo noč mož prekašljuje."

Črn' zamor'c ji reče ino pravi:
„Če domá jim dobro ni, žerjavi
Se črez morje vzdignejo; ti z mano
Pojdi srčno si ozdravit rano.
Kaj ti pravim, póte, Vida zala,
Je kraljica španska[1] me poslala,
Njej dojiti mladega kraljiča,
Sinka njen'ga, mlad'ga cesariča.
Ga dojila boš ino zibala,
Pest'vala, mu post'ljo postiljala,
Da zaspi, mu pesmi lepe pela,
Huj'ga dela tam ne boš imela."

V barko lepa Vida je stopila;
Al' ko sta od kraja odtegnila,
Ko je barka že po morju tekla,
Se zjokala Vida je in rekla:
„Oh sirota vboga, kaj sem st'rila!
Oh, komú sem jaz domá pustila
Dete svoje, sinka nebogljen'ga,[2]
Moža svoj'ga, z leti obložen'ga!"

Ko pretekle so b'le tri nedelje,
Jo h kraljici črn' zamor'c pripelje.
Zgodaj lepa Vida je vstajála,
Tam pri oknu solnce je čakala.
Potolažit' žalost neizrečeno,
Poprašála solnce je rumeno:
„Solnce, žarki solnca, vi povejte,
Kaj moj sinek dela, bolno dete!"
„„Kaj bi delal zdaj tvoj sinek mali?
Včeraj svečo rev'ci so držali
In tvoj stari mož je šel od hiše,
Se po morju vozi, tebe išče,
Tebe išče in se grozno joka,
Od bridkosti njemu srce poka.""

Ko na večer pride luna bleda,
Lepa Vida spet pri oknu gleda;
Da b' si srčno žalost ohladila,

Bledo luno je ogovorila:
„Luna, žarki lune, vi povejte,
Kaj moj sinek dela, bolno dete!“
„„Kaj bi delal zdaj tvoj sinek mali?
Dan's so vbogo s'roto pokopali
Ino oče tvoj je šel od hiše,
Se po morju vozi, tebe išče,
Tebe išče, se po tebi joka,
Od bridkosti njemu srce poka.““

Vida lepa se zjokála huje,
K njej kraljica pride, jo 'zprašuje:
„Kaj se tebi, Vida, je zgodilo,
Da tak' silno jokaš in tak' milo?“
Je kraljici rekla Vida zala:
„Kak' bi s'rota vboga ne jokála!
Ko pri oknu zlato sem posodo
Pomivála, mi je padla v vodo,
Je iz okna padla mi visoc'ga
Kup'ca zlata v dno morjá globoc'ga.“
Jo tolaži, reče ji kraljica:
„Jenjaj jokat' in močiti lica!
Drugo kup'co zlato bom kupila,
Te pri kralju bom izgovorila;
Id', kraljiča doji, moj'ga sina,
Da te mine tvoja bolečina!“

Res kraljica kup'co je kupila,
Res pri kralju jo je 'zgovorila;
Vida vsak dan je pri oknu stala,
Se po sinku, oči, mož' jokala.[3]

Nar. pes. — *Andr. Smolè.*

---

47. Mornar.

Je lunica svetila
In ura polnoč bila.
Na bregu stal je mlad mornar,
Na bregu stal je mlad čolnar,
V levici gosli mi drži,
Z desnico strune vbira
In pesem to prepeva,
Pa morju da odmeva:
„Oj veter, veter ti nebá,
Oj veter, veter ti morjá,
Ti veš za morja ceste vse,
Ti veš za steze zemlje vse,

Ne veš, kaj moje si želi srcé!
Oj morje, morje široko,
Oj morje, morje globoko,
Ti v sebi kriješ ribji trop,
Ti bodeš moj zeleni grob!
Oj ribe, ribice zlaté,
Ki v temnem morju plavate,
Vi boste mi pogrebnice,
Da bi še koga druz'ga b'le!“
Na bregu jablana stoji,
Na njo mornar upre oči
In glasne gosli z javora
Ji vrže v vrh zeleni tja.

Črez morje veter pridrvi,
Skoz jablane zeleni vrh šumi:
„Saj veter vem za ceste vse,
Za steze vse črez zemljo in morjé;
In tud' to vem, oj mlad' mornar,
In tud' to vem, oj mlad' čolnar,
Kaj tvoje si želi srcé!“

Od brega čoln je odvez'val
In vánj mornar se je podal;
Po morju plava mlad' mornar,
Po morju plava mlad' čolnar.
Na morje veter zadrvi,
Mornarju v uho zašumi:
„Mornar, ná teh dišečih rož,
Da malo mi zadremal boš!“
In veter čoln naprej je gnal,
U čolnu je mornar zaspal.[1]

Črez morje veter zadrvi,
Skoz jablane zeleni vrh šumi,
Iz goslij glas se oglasi
In v svetlo noč se razleti:
„Oj vstajaj, vstajaj, Jelvica,
Ti hči bogat'ga Ceharja!
Po morju plava pisan čoln,
Je samih žlahtnih rožic poln.
Oj vstajaj, vstajaj, Jelvica,
Že kmalu bode beli dan
In mladi pride kavalir po te,
Kakor sta s'noč zmenila se.
Oj vstajaj, vstajaj, Jelvica,
Da iz teh lepih, žlahtnih rož
Svoj venec spletala si boš,
Prej kakor pride beli dan!“

Vzbudila se je Jelvica,
Samà pri sebi vprašala:
„Al' drobne ptič'ce dan pojó,
Al' svatje póme že gredó?“
Iz post'lje Jel'ca vstajala,
Skoz okno je pogledala,
Na oknu je poslušala.
Spet veter v gosli zašumi,
Iz goslij glas se oglasi
In strune milo mi pojó,
Bolj milo in še bolj sladkó:
„Oj vstajaj, vstajaj, Jelvica,
Ti hči bogat'ga Ceharja!
Po morju plava pisan čoln,
Je samih žlahtnih rožic poln.
Oj vstajaj, vstajaj, Jelvica,
Že kmalu bode beli dan
In mladi pride kavalir po te,
Kakor sta s'noč zmenila se.
Oj vstajaj, vstajaj, Jelvica,
Da iz teh lepih, žlahtnih rož
Svoj venec spletala si boš,
Prej kakor pride beli dan!“

Od okna Jel'ca vstajala
In mojškro svojo klicala:
„Ustajaj hitro, mojškra ti,
Poslušaj tó-le petje mi:
Al' drobne ptič'ce dan pojó,
Al' svatje póme že gredó?“

„„Dan drobne ptič'ce ne pojó
In svatje póte ne gredó;
Le veter piše črez morjé,
Od sebe daje glase te!““

Spet veter v gosli zašumi,
Iz goslij glas se oglasi,
Bolj milo strune zdaj pojó,
Bolj milo in še bolj sladkó:
„Oj vstajaj, vstajaj, Jelvica,
Ti hči bogat'ga Ceharja!
Po morju plava pisan čoln,
Je samih žlahtnih rožic poln.
Oj vstajaj, vstajaj, Jelvica,
Že kmalu bode beli dan
In mladi pride kavalir po te,
Kakor sta s'noč zmenila se.
Oj vstajaj, vstajaj, Jelvica,

Da iz teh lepih, žlahtnih rož
Svoj venec spletala si boš,
Prej kakor pride beli dan!“

Iz kamre zvabi Jelvico,
Iz dvora zvabi Jelvico
In k morju zvabi Jelvico,
Lepó, mladó nevestico.
Stoji tik brega pisan čoln,
K' je samih žlahtnih rožic poln.
Še stopi Jel'ca v pisan čoln,
Od brega splava sred morjá.

Zdaj veter hujše zašumi,
Iz goslij glas se oglasi
In strune zadnjič zapojó,
Pa bolj trdó in bolj strašnó:
„Saj veter vem za ceste vse,
Za steze vse črez zemljo in morjé;
In tud' to vem, oj mlad' mornar,
In tud' to vem, oj mlad' čolnar,
Kaj tvoje si želi srcé!“

„„Ti morje, morje široko,
Ti morje, morje globoko,
Ti v sebi kriješ ribji trop,
Ti bodeš moj zeleni grob!
Vi ribe, ribice zlate,
Ki v temnem morju plavate,
Vi boste moje pogrebnice,
Mojé — in moje Jelvice!““ [2]

Nar. pes. —*Fr. Meden.*

---

48. Mlada Zora.

Na lov mi pride kraljič mlad
Pod mlade Zore beli grad,
Pod beli grad, visoki grad.
Gor' v oknu Zora mi stoji,
Takó-le pravi, govori:
„O da b' te, lovec, zlodej vzel!
Kaj si loviti zajce jel,
Loviti zajce krog gradú?
Poberi ročno se domú!
Ne veš, da imam brata dva,
Obá lepa, obá mlada?
Obá risance ímata,
Da zajce sama streljata.“

Ji pravi, reče mlad' kraljič:
„Men' zajci niso v čislu nič;
Le mlado Zoro bi rad vjel,
Bi rad na beli dom jo vzel."

Nató se Zora nasmeji,
Kraljiču pravi, govori:
„Kakó me neki bodeš vjel,
Kakó na beli dom me vzel,
Ker nikdar iz gradú ne grem,
'Z gradú ne grem, 'z gradú ne smem,
Drugač če k sveti maši grem?
Pa sami it' mi ne dadó,
Me vselej dobro var'vajo;
Pred mano mojšker gre devet,
Za mano hlapcev gre deset,
Na straneh gresta brata dva,
Obá lepa, obá mlada,
Obá risan'ce ímata,
Da mene Zoro var'jeta;
Pavóv dvanajst pa nad menó,
Peroti svetle zgrinjajo,
Mi hladno senco delajo.
Če bi me kraljič le rad vjel,
Če bi me kraljič le rad vzel,
Saj ímam jaz neznan koren,
Neznan koren, koren lečén,
Ki ga pod jezik položim,
Precéj zvečer hudó zbolim,
Zjutráj pa že mrtva ležim.
Kadar me v rakev ponesó,
V grajščinsko rakev pisano,
Pa pridi póme, kraljič mlad',
In pelji me v svoj beli grad,
Oj v beli grad, visoki grad."

Drug' dan po gradu jokajo,
Vzdihujejo in tarnajo,
Na oder Zoro devajo.
Le grajski norec se smeji,
Takó-le pravi, govori:
„Močnó, močnó se meni zdi,
Da mlada Zora mrtva ni."
Kaj sta storila brata dva,
Obá lepa, obá mlada?
Še sta stopila zlat kovan,
Ga vlila Zori v belo dlan.
Al' Zora mrtva le leži,

Se ne predrami, ne vzbudi.
Jo v rakev drugi dan nesó,
V grajščinsko rakev pisano.

Po gradu milo jokajo,
Vzdihujejo in tarnajo.
Le grajski norec se smeji,
Takó-le pravi, govori:
„Meni se pa vse močno zdi,
Da mlada Zora mrtva ni.“

Kraljiču skor' ni včakat' moč,
Da bi se st'rila temna noč.
Ko solnce zajde za goré,
K' se zvezde vtrinjajo svetlé,
Hiti mi v rakev pisano,
Odpre mi rakev brezskrbno,
Pa Zori vzame 'z ust koren,
Neznan koren, koren lečén.
In mlada Zora oživi,
Predrami se, se prebudi;
V kočijo mi jo posadi
In hitro mim' gradú zdrči.

Gor' v gradu norec se smeji,
Takó-le pravi, govori:
„Meni se pa vse močno zdi,
Da Zora mim' gradú drči.“
Kaj sta storila brata dva,
Obá lepa, obá mlada?
Šla sta se lova veselit,
Šla mlade zajce sta lovit
Pod mlade Zore beli grad,
Pod beli grad, visoki grad.

Na pragu Zora mi stoji,
Takó-le pravi, govori:
„Bog vaju sprimi, lovca dva,
Obá lepa, obá mlada!“
Ji pravi, reče mlajši brat,
Nje mlajši brat, nje ljubši brat:
„Meni se pa vse močno zdi,
Pri nas navade take ni,
Da b' si roke prijemali,
Pa rokavic ne snemali.“

Po sili vzame raz roké
Ji rokavice, v dlan gledé.
Po dlani mi spozna sestró,
Na konja plane urno z njo,

Spodbode konja mladega,
Oj mladega, oj bistrega.
Prejadrno zdaj proč leté,
Da konjem podkve se iskré.

Zavpije Zora, zakriči,
Da krog in krog se mi glasi:
„Oj dóli, dóli, kraljič mlad,
Oj dóli pod visoki grad,
Nevesta ti je vplenjena,
Oj Zora ti je vgrabljena!“

Kraljič opaše sabljico,
U kačjem strupu kaljeno,
Zasede konja brzega,
Oj brzega in iskrega,
Za njimi se mi v dir spusti,
Da prah in pesek se kadi.
„Le stojta, stojta, brata dva,
Ki sta mi Zoro vplenila!“

Zdaj pa se vname silni boj,
Oj silni boj, krvavi boj!
Po bliskovo mu sablja gre,
Utrinja plamen se od nje;
Hudó se brata branita,
Junaško meče sučeta;
V srcé ga vbode starji brat,
Oj starji brat, nemili brat.
Zavpije Zora, zakriči,
Raz konja pade, omedli.

To storil je neznan koren,
Neznan koren, koren lečén.[1]

Nar. pes. — *R. Ledinski.*

---

49. Mlada Breda.

Breda vstane, ko se dan zazori,
Se sprehaja sem ter tja po dvori,
Si odpirat grede gornje line,
Gledat grede doli na ravnine.
Ko po ravnem polju se ozira,
Vidi, kak' se tam meglica zbira.
Urno k svoji materi mi teče,
Jo pokliče brhko in ji reče:
„Skrbna mati, urno mi vstanite,
Oj vstanite in mi razložite:

Al' meglica ta je od vodice?
Al' meglica ta je od gorice?
Al' oblak je toče hudourne,
Izpod neba zgnan od sile burne?"

Skrbna mati urno s post'lje vstala
In je mladi Bredi razlag'vala:
„Oj poslušaj, mila hčerka moja,
Kaj ti pravim, skrbna mati tvoja!
Ta meglica ni ne od vodice,
Ta meglica ni ne od gorice,
Tud' oblak ni toče hudourne,
Izpod neba zgnan od sile burne;
To je sapa turških konj meglena,
Ki jih polna je stezà zelena.
Turki póte jezdijo, oj Breda,
Ne prihajaj mi tak' silno bleda!"

Od strahú je Breda obledela,
Od bridkosti skoro omedlela.
„Kaj vas prosim, moja mila mati,
Oj nikarte mene Turku dati!
Kaj počela bom v deželi tuji?
Tur'k je hud, njegova mat' še huji.
Kar po zemlji leze ino grede,
O hudobi nje kaj pravit' vede;
Osem žen je sinu že vmorila,
Tudi mene bi vmorit' vtegnila;
Strupa mi bo v vinu napivala,
Ga v pogači mi bo ponujala."

„„Dobro me poslušaj, hčerka moja,
Kaj ti pravim, skrbna mati tvoja!
Če ti huda tašča bo napila,
Boš pa vince ti na trato zlila;
Al' ga zlila boš na skalo sivo,
Ki 'z nje kuha apnar apno živo;
Če pogače ti bo ponujala,
Jo ščenetu mlademu boš dala.""

Mlada Breda se zajoka huje,
Materi še tó-le beseduje:
„K'dar mi boste balo nakladála,
Nakladála, v skrinjo jo spravljála,
Pečo šlarasto[1] mi dobro zvijte,
Jo vrh vsega blaga položite;
Najpoprej bom peče potreb'vala,
Z njo si srčne rane zavez'vala."
Mlada Breda dalje govorila:

„Kaj še pravim vam, vi mati mila!
Oj, k'dar bodo Turki pridirjáli
In raz konje na tla poskakáli,
Jih za mizo gori posadite,
Jih gostite, dobro napojite!
K'dar si bodo jeli napivati
In po mladi Bredi popraš'vati,
Takrat póme, mati vi, pošljite,
Takrat hudim Turkom me peljite!“

Ko je mati balo nakladála,
Nakladála, v skrinjo jo spravljála,
Ji je pečo šlarasto povila,
Jo vrh vsega blaga položila.

Zdaj so Turki svatje pridirjali
In raz konje na tla poskakali.
Mati jih za mizo posadila,
Jih gostila, dobro napojila.
Jeli so si svatje napiváti,
Jeli so po Bredi vpraševati.

Skrbna mati pónjo je poslala,
Hudim Turkom jo je pripeljala.
Gor za mizo so jo posadili,
Z njo za mizo sladko vince pili.
Mladi ženin izza mize skoči,
Se prikloni Bredi, ob dlan poči:
„Kaj ti pravi turška mati moja,
Mati moja, skrbna tašča tvoja:
Peš ne bo ne Breda mi hodila,
Bi po daljnem potu se vtrudila.
Jaz ji pošljem belca, mlad'ga konja,
Ki je ur'n ko vrh gorá postojna;
Z žametovim sedlom osedlala,
Z zlato brzdo sem ga obrzdala;
Dajte zobati pšenice zrele,
Dajte piti mu rebulje[2] bele;
Nánj mi mlado Bredo posadite,
V diru mi jo v grad moj pripeljite!“

Hlap'c pripelje belca, mlad'ga konja,
Ki je ur'n ko vrh gorá postojna.
Dajo zobati pšenice zrele,
Dajo piti mu rebulje bele;
Z žametovim sedlom osedlajo,
Z zlato brzdo ga mi obrzdajo;
Vzpenja se, ob tla z nogami bije,
'Zpod podkvá mu jasna iskra sije.

Nánj mi mlado Bredo posadijo,
Z njo po ravnem polju v dir drčijo,
Da se dela gosta mi meglica,
Oj meglica, turških konj sapica.
V diru pa se Bredi konj spotakne,
Se spotakne, se mu sedlo zmakne;
V sedlu je bodalce skrito bilo,
Se je Bredi v prsi zasadilo.
Mladi ženin brz'ga konja vstavi,
Konja vstavi, svojim svatom pravi:
„To mi huda mati je storila;
Osem žen mi je že pomorila,
Še deveto mi vmoriti hoče,
Ki živet' brez nje mi ni mogoče."
Turek ženin dalje beseduje,
Hlapcu mal'mu on takó vkazuje:
„Kaj ti pravim, urni hlapec mali,
Oj popravi sedlo Bredi zali!"

Jame hlapec se izgovarjati,
Ženinu se jame ustavljati.
Mladi ženin pa za stegno segne,
Bridko sabljo iz nožnic potegne.
„Ti in mati!" jaro[3] on zavpije
In rekoč mu glavo proč odbije.
Mlada Breda kliče Turka k sebi:
„Turek ženin, kaj jaz pravim tebi!
Ko je mati balo nakladála,
Nakladála, v skrinjo jo spravljála,
Mi je pečo šlarasto povila,
Jo vrh vsega blaga položila.
Reci skrinjo pisano odpreti,
Reci pečo šlarasto 'z nje vzeti;
Z njo bom srčno rano zavezála."
Beseduje dalje Breda zala:
„Póvej meni, ženin srca moj'ga,
Je li daleč še do grada tvoj'ga."

Ženin Bredi rano zavezuje,
Jo tolaži, tak' ji beseduje:
„Molči, molči, moja mlada Breda!
Saj že nama stolp naproti gleda."

Še po ravnem polju v dir drčijo,
Kakor v zraku ptičice letijo,
Da se dela gosta mi meglica,
Oj meglica, turških konj sapica.
V diru vpraša Breda žen'na svoj'ga:
„Je li daleč še do grada tvoj'ga?"

„„Molči, molči, moja Breda mlada!
Že se vidi zlata streha z grada.““

Še po ravnem polju v dir drčijo,
Kakor v zraku ptičice letijo,
Da se dela gosta mi meglica,
Oj meglica, turških konj sapica.
V diru vpraša Breda žen'na svoj'ga:
„Je li daleč še do grada tvoj'ga?“

„„Molči, molči, Breda, roža rajska!
Svetijo se tam že okna grajska.““

Še po ravnem polju v dir drčijo,
Kakor v zraku ptičice letijo,
Da se dela gosta mi meglica,
Oj meglica, turških konj sapica.
V diru vpraša Breda žen'na svoj'ga:
„Je li daleč še do grada tvoj'ga?“

„„Molči, molči, moja Breda zlata!
Vidijo se že srebrna vrata.““

Ko so v beli grad mi pridirjali
In raz konje na tla poskakali,
Jih je v dvoru tašča pričak'vala,
Mlado Bredo tak' ogovarjála:
„Kar po svetu leze ino grede,
O lepoti tvoji pravit' vede;
Vendar nisi tak' cveteč'ga lica,
Kakor gre o tebi govorica.“

Tašča jela Bredi napiváti,
Ji pogače jela ponujáti:
„Če boš pila vinčece rudeče,
Boš imela lice bolj cveteče;
Če pogačo bodeš pokuš'vala,
Boš pa polti bele bolj postala.“

Mlada Breda vinčeca ni pila,
Na zeleno trato ga je zlila,
Zlila ga je še na skalo sivo,
Ki 'z nje kuha apnar apno živo.
Trata se je hipoma vsušila,
Hipoma se skala razvalila;
In pogačo dá ščenetu jesti,
Pa razpoči ščene se na mesti.

Mlada Breda tašči govorila:
„Kaj vam pravim, tašča vi nemila!
Kar po zemlji leze ino grede,

O hudobi vaši pravit' vede;
Vendar toliko še ne, oj tašča,
Kolikoršna je hudoba vaša.
Osem žen ste sinu že vmorila,
Tudi meni strupa ste napila,
Ste v pogači mi ga ponujála."
Še je Breda svoj'mu možu djala:
„Kaj ti pravim zdaj, moj ženin mladi!
Kje je moja hramba v tvojem gradi?
Kje je meni spalnica odbrana?
Kje je meni postelja postlana?"
Huda tašča pravi ino reče:
„To pa meni v glavo iti neče,
Da imeli pri nas bi navado,
K'dar nevesto pripeljajo mlado,
Da po hrambi bi popraševala,
Da bi post'ljo ona ogled'vala;
Ampak taka je navada naša,
Da nevesta po ognjišču vpraša."

V spalnico jo mladi ženin pelje,
Reče, da se post'lja ji postelje.
V posteljo se mlada Breda vleže,
Urno srčne rane si odveže,
Še takó spregovori in pravi:
„Teci, teci, srca vir krvavi!
Materi te mili bom poslala,
Skrbni materi v spomin te dala —
Videla me več ne bo na sveti,
Da b' vsaj slišala o meni peti!"
To je Breda še izgovorila,
'Zgovorila, dušico spustila.

Mladi ženin Turek se zajoka,
Se zajoka milo in zastoka:
„Kaj vam pravim, huda mati moja!
Bog vam daj življenje brez pokoja...
Tú pri Bredi hočem jaz zaspati,
Nikdar več od Brede nočem vstati."

Huda tašča gor in doli hodi,
Od hudobe se ji v glavi blodi:
„Kaj vam pravim, vi sosedje, bratje,
In vam drugim, ki ste moji svatje!
Ženit'vanja ste mi pričak'vali,
Zdaj pa bodete ju — pokopali."

Nar. pes. — *R. Ledinski.*

50. Asan-Aginica.

Kaj se beli na zeleni gori?
Al' so snegi ali labodovi?
Da so snegi, bili bi skopneli,
Labodovi bili odleteli.
Niso snegi, niso labodovi,
Ampak šator Age-Asan-age.[1]
On boluje za strupeno rano,
Strežeta mu mati in sestrica,
Ali žena mu od stida[2] neče.
Ko mu bilo je po ranah bolje,
Pa poroča zvesti svoji ženi:
„Ti ne čakaj mene v belem dvoru,
V belem dvoru, ne med rodom mojim!"
Ko je žena razumela govor,
Pa je tužna to premišljevala.
Vstane jeka od konjá na dvoru,
Da po oknih zazvonijo šipe,
In pobegne Asan-Aginica.
Za njo teče milih hčerk dvojica:
„Vrni k nam se, mila mati naša!
Ni to otec Aga-Asan-aga,
Ampak ujec Pintorovič beže."[3]
In se vrne Asan-Aginica,
Se obeša bratu okol' vrata:
„O moj bratec, velike sramote!
Od peterih detet me odganja!"
Beže molči, nič ji on ne reče,
Ampak seže v svilene žepove
In podá ji pismo oprostensko,
Da se vda mu, komur ji je drago,
Da se vrne k mili svoji majki.

Kadar ona je prebrala pismo,
Dvoje sinov poljubila v čelo
Ino dvoje hčerk v rudeče lice;
Pa od sinka malega v zibelki
Se mi tužna ločiti ne more.
Prime bratec jo za belo roko,
S silo loči jo od zibeli sinka
In jo vrže k sebi na konjiča
Ter odjaha s sestro k belim dvorom.

Malo časa bila je na domu,
Malo časa do nedelje prve,
Dobra žena in iz hiše dobre;
Dobre žene iščejo povsodi,
Ali najbolj imoski kadija.[4]

Ona milo prosi svoj'ga brata:
„Oj za Boga, moj premili bratec,
Ne me dati, ne udati, bratec,
Da ne poči tužno moje srce,
Kadar vidim sirotice svoje!“
Ali beže se je ne usmili,
Ampak dá jo imoskemu kadji.

Prosi brata svoj'ga Aginica,
Da napiše beli list papirja,
Da ga pošlje imoskemu kadji:
„Aginica te pozdravlja lepo
Ino v listu tebe lepo prosi,
Kadar zbereš v svate vso gospodo,
Da prineseš zagrinjalo zánjo,
Da ne vidi sirotice svoje,
Kadar ide mimo dvora age.“
Kadar kadji pride belo pismo,
Pa pokliče vso gospodo v svate,
Svate zbere, ide po nevesto;
Srečno svatje prišli do neveste
Ino zdravi z njo so se vrnili.

Ko so bili poleg dvora age,
Jo ugleda dvoje hčerk skoz okno
In naprot' ji sinkov dvoje teče.
Tako mili majki govorita:
„Vrni k nam se, mila naša majka,
Da mi tebi damo južinati.“
Ko to čula Asan-Aginica,
Starejšini svatov govorila:
„V Bogu bratec, starejšina svatov,
Poleg dvora konje mi ustavi,
Da darujem sirotice svoje.
Poleg dvora vstavili so konje,
Lepo svoja deteta daruje:
Vsak'mu sinku pozlačene čižme,
Vsaki hčerki pisano obleko,
Ino sinku malemu v zibeli,
Njemu dade svileno haljino.
Ko to vidi Aga-Asan-aga,
Pa pokliče oba sinka svoja:
„Pojta k meni sem, sirotka moja,
Kadar neče vsmiliti se vaju [5]
Vaša majka, srce okamnelo!“
Ko to čuje Asan-Aginica,
Z belim licem trešči na zemljico,
Na zemljici popusti dušico,
Od bridkosti gledajoč sirotke.[6]

Nar. srbska. — *Fr. Cegnar.*

51. Mutec osojski.

1. „Pozdravljam te, oj temni stoletni samostan,[1]
Pozdravljam te, zelena jezerska tiha plan!
Prelepi skriti biser koroške ti zemlje,
Bo li mirú kraj tebe tu našlo mi srce?“

2. Popotnik kdo si tuji, ki sam s seboj golčiš?
Ob jezeru Osojskem po cesti mi hitiš?
Junaška ti je hoja in plemenit je stas,
Oči žaré ti živo, a bled je tvoj obraz.

3. Priromal je pod goro do samostanskih vrat,
Pred samostanom sivi sprehaja se opat.
A romar ta je mutec, nagóvora ne zná;
Odgovor on menihu na listu pisan dá.

4. „Kaj čitam v pismu tvojem? Iz Rima si prispel?
In tú pri nas ostati, počiti bi se htel?
Le z mano, mož pobožni! Če srce ti zvestó,
Za hlapca nam očetom boš služil ti lahkó!“

5. Molčé gre za opatom črez samostanski prag.
Najnižje posle v hiši on dan opravlja vsak.
Najprvi je na nogah, ko jutro se rodi,
Poslednjemu na večer sèn stisne mu oči.

6. In nihče več ne vpraša, kdo on je ter odkod,
Kje zibelka mu tekla in kje njegov je rod.
Neznan, kot bil je prišel, in tuj ostane vsem.
Kdo pač bi z njim se ménil, saj mož je tih in ném! —

7. Bolnika dnes previdet osojski gre opat.
Tam v celici tesnobni leži mu nemi brat.
Na postelji ubožni je mutasti bolnik;
S popotnico prebliža se mu izpovednik.

8. „Oh, oče moj častiti, poslušajte me zdaj!“
Čuj, govori li mutec? . . . Godi se čudo — kaj?
Ni bil li v samostanu nad sedem dolgih let?
In zdaj zna govoriti, kar mogel ni popred!

9. S počasno govorico si olajšuje vest,
O dneh preteklih burnih — oj dolga je povest!
Povest o škofu svetem — Stanislav mu ime —
Ki z mečem on je nekdaj prebodel mu srce. . . .

10. In ko je na Osojah napočil tretji zor,
Mrtvaške pesmi v cerkvi menihov pel je zbor,
Na sredi cerkve v krsti je hlapec nemi spal,
Za njega v plašču črnem opat je mašo bral.

11. Pel mašo oče Tenho in molil je takó:
„Naj pride njega duša, o Bog, tja gor v nebó!
Glej, delal je pokoro naš nemi samotár,
Naš Bóleslav, kralj poljski[2]... zavréči ga nikár!“

A. Aškerc.

---

52. Svetopolkova oporoka.

Rog odmeva bojni po Moravi,
Po državi kralja Svetopolka.[1]
Gospodar pak zvestih Moravanov
Sam ne vodi hrabrih več vojnikov,
Sam ne suče meča nad sovragom,
Sam ne proži puščic več iz loka,
Sam ne gleda bojev več krvavih.

Aj, ponosna stólica se dviga,
Velegrad tam slavni na Moravi!
V Velegrada sredi krasen dvorec,
V dvorcu zlata králjeva sobana.
Zadnje žarke že pošilja solnce
Skozi okna v zlato to sobano
In obseva postelj dragoceno,
Kjer počiva bolni kralj moravski,
Kralj moravski, Svetopolk mogočni.
Trije so pri njem sinovi zbrani,
Trije: Mojmir, Svetopolk in Zobor;
Zapustili boje so krvave,
Slušat prišli so iz ust očetnih
Za slovó si opomine zadnje.

Glej, in vzpne se jim kraljevski oče,
Ozre v svoje se sinove mlade;
Zadnje zbere še moči telesne,
Pa besede govori jim take:

„Bog vas sprimi, oj sinovi moji,
Deca moja, nade moje sladke!
V Velegrad ste sveti sem prispeli,
Pa krog mene ste se verno zbrali,
Da pozveste zdaj mi — oporoko.
O da vam bi zadnji glasi moji
V dušo segli in srce globoko,
Da besede bi vam zlate svoje
Vdolbsti mogel, ko kiparja dleto
Črke vdolbe večne v trdi mramor!...
Z bojnega ste polja vi prispeli.

Arnulf tamkaj brati se z Arpadom,
Kralj krščanski brati se s pogánom —
In zakáj? Ker nima ure mirne,
Dokler žezlo moje na Moravi
Krepko druži Slávine sinove.
Mesta naša rušijo zdaj Franki,
Po deželi pleni Arpad divji —
Hujši pa še pridejo sovragi!
Ali čujte me, sinovi moji,
Pomni, Mojmir, Svetopolk in Zobor:
Naj je vrag vaš zvitejši od Frankov,
Naj je ljučji od Arpadov ljutih,
Naj pridere od večernih krajev,
Naj od juga toplega privreje,
Naj, odkoder solnce zlato vstaja:
Vse orožje éno vam premaga —
Bratovska je sloga to orožje! . . .
Tri podajam palice vam šibke;
Lahko zlomi vsako roka vaša —
A čigava jih prelomi roka,
Kadar močna vez vse tri med sabo
V zvezi skupaj veže nerazvezni?!
Vaše bodi véliko kraljestvo,
Na Moravi véliko slovansko,
Kadar oče vaš odide v kraje,
Kjer je Samo,[2] drugi so očaki!
Daste li mi zdaj besedo sveto,
Da ljubili boste se ko bratje,
Mirno ležem jaz k očetom svojim,
Mirno spal bom v svetih tleh domačih.“

In sprejemši to prisego sveto,
Kralj moravski nagne trudno glavo;
Duh njegov se preseli k očakom. — —

Kaj se óri po Moravi širni,
Po državi kralja Svetopolka?
Rog je bojni, ki takó odmeva,
Po ravninah kliče in po gorah.
Je sovražnik od strani večerne,
Ali prišel je preteč od jutra?
Je prihrul li s severa v Moravo,
Ali z juga je sovražnik kruti? —
Čuj! Iz temnih razvalin stoličnih,
Velegrajskih podrtin otožnih
Duh odgovor poje nam zamolkli:
„Ni sovražnik tujec nas pokónčal,
Nego vrag je ljuti iz očine.

Brat je zoper brata pest zavzdignil,
Mojmir pest je dvignil zoper brata
Svetopolka in Zobóra besno:
Rodna kri med sabo se preganja.
Iz srcá so vrgli oporoko,
Oporoko Svetopolka kralja.
A pokora za ta greh veliki
Vnukom bo še poznim — tujčev jarem.“

A. Aškerc.

---

53. Smrt carja Samuela.

1. Car Samuel[1] sedi na skalnem gradu,
Kipečem nad Prilipom ob prepadu;
Sam car sedi, ob mizo roko pravo,
Ob roko sivo si podpira glavo.

2. Temné se misli mu podé po glavi,
V bolesti divji srce mu krvavi
In votlo car sam s sábo beseduje,
Da ko iz groba glas temán se čuje:

3. „Oj Bélasica, gora Bélasica,
Naj solnce več ti ne obsije lica!
Ti vragu našemu si pomagala,
Bolgarsko zemljo milo mu izdala.

4. Obúdi zopet padle nam junake,
Iz robstva reši jadne nam rojake!
Oj Bélasica, tožna Bélasica,
Naj solnce več ti ne obsije lica!“

5. Ustane car, počasi k oknu stopi:
„Kaj hočejo tam doli oni tropi?“
Kamòr okó po polju carju kroži,
Po širnem polju stopa mož ob moži.

6. „Rojaki so,“ takó mu sel naznani,
„Po zadnjem boju v sužnost odpeljani,
Ki jih Bazilij, cesar bizantinski,
Nazaj pošilja zdaj na dom očinski.“

7. Ob preveseli, srečni tej novosti
Prešine carju lice žar radosti;
Raz grad hiti, da bojne vidi druge,
Ki toliko so vzročili mu tuge.

8. Veselo car prihiti k prvi četi:
„Bodite vsi presrčno mi sprejeti . . .“
A kakor da za grlo smrt ga davi,
Beseda v grlu starcu se ustavi.

9. Otožno klanjajo jetniki glavo,
Molčé, počasi gredo črez planjavo;
Pred četo vsako mož enóok hodi,
Za sabo sto nesrečnih — slepcev vodi.

10. Kar vplenil je Bolgarov v bitvi ljuti,
Oslépil vse je Bizantinec kruti;
Nazaj pošilja zdaj jih v zemljo milo,
Bolgarskemu vladarju za vezilo.

11. Nikoli konca ni. Za kopo kopa
Molčé, otožno mimo carja stopa:
Petnajst tisoč tovarišev ljubljenih,
Petnajst tisoč vojakov oslepljenih.

12. Noč carju sivemu oči pokrije,
Iz prsij divji stok se mu izvije,
Na tla se zgrudi Samuel ponosni
In srce v bóli poči mu neznosni.

J. Pagliaruzzi.

---

54. Jeftejeva prisega.

Na boj na divje Amonite,
Sovražnike rodú srdite,
Je Jefte[1] hrabro četo zbral;
Na meji, glej, sovražnih tal
Kleči glavár na travi rosni,
Da zmago bi mu večni dal
V usodni vojski, smrtonosni:
„O čuj me, bojnih trum gospod,
Usliši mojo ti molitev,
Otmi, otmi svoj sveti rod!
Ti vodi ga v zmagalno bitev,
Dodeli srečno mu vrnitev,
In — to prisezam — prvo stvar,
Ki po dobljeni slavni zmagi
Me sreča na domačem pragi,
Zakoljem tebi v žgalni dar,
Usode vojskne gospodar!“

Takó priseza vodja trum,
Glavarja čuje hrabra četa
In srca, že poprej vneta,

Navdahne nevkročen pogum.
Kadar se v gori vtrga plaz,
Kedó li mu zastavi gaz?
Ko tanke bilke trdni hrasti
Se morajo vkloniti, pasti.
A stokrat huje od plazov
Se Jefte s četo zadrvi
Na vrste Amonskih sinov.
Kakó so tam kovala jekla,
Kakó je kri v potokih tekla,
Na črna tla junaška kri!
Ko za ženjico žita snopi
Ležé po tleh vojakov tropi,
Požela jih je srepa smrt;
Sovražnik je pobit in strt,
In zmagovit na tla domača
Se Jefte s hrabro četo vrača.
Oj, to ti je ponosen god
Za té, o Jefte, in tvoj rod!
Slavi te Izrael vesel,
Ker sveti dom si mu otel:
Do meje ti naproti vreje
In vrsta venčanih devic
Na cesto trosi ti cvetlic,
Nastilja palmove ti veje.
In poti, polja in vasi
Povsodi mrgolé ljudij:
Visoki, nizki, stari, mladi
Zmagalca videli bi radi,
Ki trume je sovražne zmel.
Izmed ljudij na mlado rame
Tu mati malo dete vzame:
„Glej, on je Izrael otél!“
In starček od veselja plaka,
Gledaje slavnega junaka,
In sto in sto glasov grmi:
„Rešitelj Jefte naj živi!“

Že sveti se domači krov,
Zidovje se belí naproti
In zdaj v mogočni prelepoti
Pred njim stoji ves dom njegov.
In glej, mladenek cveten zbor
Slavilno pesem prepevaje,
Srebrne strune prebiraje,
Privrè črez prag na beli dvor;
Pred njimi pa v obleki snežni
V naróčaj Jefteju hiti,

Ko na perotih angelj nežni,
Otrok njegov, edina hči!
A Jefte, glej, je mrtvobled,
Iz lic je proč življenja sled —
Ne króži se očetu roka
V objem prisrčnega otroka.
Junák, ki groze ne pozná,
Kaj zdaj ko listje trepetá?
„Oh, nepremišljena prisega!“
Obupno oče zaječi,
Da grozno se okrog razlega,
Da mraz pretresa vsem kosti.
„Joj, ti nesrečni otrok moj,
Še bolj nesrečen oče tvoj,
Ki kriv brezmejnega je zlega!
Umreti moraš, hči, umreti
V življenja polnem, lepem cveti:
Prisegel sem, da prva stvar,
Ki po dobljéni slavni zmagi
Me sreča na domačem pragi,
Bogú bo dana na oltar;
In tebe, oj otrok predragi,
Nebó izbralo si je v dar.
Veliko terjaš, o nebó,
Veliko terjaš od očeta.
Odpústi, dete mi ljubó,
Zgoditi mora se takó:
Prisega grozna je — pa sveta!“
In izvrši prisego oče
In pade dekelce mladó,
A oče in ves narod joče.

S. Gregorčič.

---

55. Ubežni kralj.

1. Noč je temna, podkve jeklo poje;
Glej, po gozdu hralj ubežen jaha,
Zgubil vojsko, zgubil zemlje svoje,
Skriva se ko zver po lesu plaha.
Nima žene, hčere, ne sinova,
Vse mu vzela vražna je sekira;
Koča vsaka duri mu zapira,
Spremljevalca nima pot njegova.

2. In zajezdi v gosto drevje lesa;
Konj se zdrzne, noče delj bežáti,
V stran zahrska, kvišku pne ušesa:
Brezdno vidi pred seboj zijati. —
Kralj pa gleda in zastonj ugiblje;
S konja stopi, k veji ga priveže,
Plašč pogrne, nánj ves truden leže:
Sladki sen nad brezdnom ga zaziblje.

3. Dahnejo mu sanje v trudno glavo:
„Stol kraljevi iz zemljé mu rase;
On pak seda nanj s častjó in slavo,
Bogat, venčan, ko nekdanje čase.
Zida se nad njim poslopje širno,
Razsvetljeno, v zlatu lesketáje;
Stavijo se veže na vse kraje;
Zunaj čuje straže hojo mirno.

4. Prebudi se bobnov ropotanje,
Prebudi se grom trobent vojaških,
Vstane žvenket in ostrog rožljanje,
Ide truma vojvodov junaških;
Gre med njimi knez iz zemlje tuje,
Ki mu hotel je deželo vzeti;
Zmagan ide, z njim tovar'ši vjeti,
Klanja se mu, silni meč daruje.

5. Zadonijo spet trobente glasne
In prikaže se obraz kraljice;
Z njo sinovi, z njo so hčere krasne,
Njej visoke strežejo device.
Tú gospoda kralju vsa zavpije:
Bog ti slavo hrani čase večne!
Svetlim vnukom tvojim dneve srečne!
Hrum veseli po dvoranah bije.“

6. Vzdihne v živih sanjah kralj: „Carujem!
Oh, podobe gledal sem neznane,
Da ubežen skrivam se po tujem!“
V sanjah kvišku kakor jelen plane;
Hoče k svojim — roke širi — pada!
Meč z oklepom v dno brezdná brenkoče;
Konj se strga, podkve vdár ropoče.
Krokotajo vrani iz prepada!

Fr. Levstik.

Junaške pesmi.

56. Pegam in Lambergar.

Tam beli Dunaj mi stoji,
Na Dunaju kaj se godi,
Me dobro poslušajte vi!

Je v sredi mesta tratica,
Na trati raste lipica,
Dunaj hladi nje senčica;
Pod senco miza rúmena,
Okoli mize stoli pa,
Sedi na stolih gospoda.
Med njimi cesar govori:
„Po moji misli se mi zdi,
Kraljestvu naš'mu glihe ni.“
Pridirja Pegam in drči,
Ošabno tako govori:
„So prazni vaš' pogovori.“
Naprej še Pegam govori:
„Kaj pravim vam, gospodje vi!
(Cesárja ven tud' ne spusti)
Imate vel'ko góspostvo,
Pa ne junaka pod sebó,
Kater' bi skusil se z menó.“

Odgovori mu car takó:
„Kaj češ vprašati me za tó?
Ga' mam, da ti presedal bo.
Na kranjski zemlji mi živi,
Kjer se na Kamnu govori,
Se nikdar tebe ne boji.
Krištóf Lambergar[1] z imenom
Na sinji skal' prebiva tam;
Te v pest želi dobiti sam.“

Prav' Pegam: „Pišite mu list,
Domá pusti naj vse na stran,
Pridirja meni naj u bran!“

Mu reče cesar pisat' list,
Človeka brznega dobit',
Da more kmal' do njega prit'.
Izgovori komaj enkrat,
Se najde precej fantič mlad,
Ki list ponese njemu rad,

Ponese v lepo deželo,
V gorato kranjsko deželo,
Tja Krištofu Lambergarju.
Zvečer je Dunaj zapustil,
Leti, ko bi ga zlod [2] podil,
Je zjutraj že v Tržiču bil.
Gospode tukaj on budi,
Pohlevno jih nagovori:
„Kje Krištof Lambergar stoji?“
Pred njim se vsi priklanjajo,
Mu s prstom grad pokažejo.
Za kapo vtakne beli list,
Naprot' prikloni jim se nizk',
Gre hitro ko nebeški blisk.

U lini stara mat' stoji
Ino pri sebi govori,
Da to pa že nič prida ni.
Do sina teče svojega,
Do Krištofa Lambergarja,
Da b' lepo ga poučila:
„Konjiča 'maš ko ptičico,
Zlató zobljè pšeničico,
Pijè sladkó rebuljico,[3]
Stoji pri jaslih sedem let,
Na solnce mi nikol ne gre
In videl ni še bel'ga dne.“
Takó še mati rekla je:
„O kaj ti pravim, Krištofe!
Na te reči poslušaj me!
Hudiča ima Pegam dva,
Premagal bodeš ti obá;
Le glej, da te ne zapeljá.
Ak' bodeš videl tri glavé,
Dve krajni njemu pust' obe,
Na srednjo naj ti sablja gre!“

Podá se v svetlo kamrico,
Na glavo dene kapico,
Pripaše sebi sabljico,
Zaséde konj'ča brzega,
Rokó pa materi moli:
„Mat' moja, zdrav' ostan'te vi!“
Mi zdaj pa s konjem zadrči,
Ko strela hitro mi leti
In se poprej ne vstanovi,
Da v beli Dunaj pridrči.
Po Dunaju mi dirja v skok,

So pri kosilu vsi okrog,
Pegámu pade žlica 'z rok.
In Pegam tako govori:
„Naj se preveč ti ne mudi,
Da glave bi ne zgubil ti.
Al' hočeš kaj počakati,
Al' češ se precej mahati
Ter svojo glavo vagati?“

Je Krištof tako govoril:
„Ne bom se dolgo jaz mudil,
Na Kranjskem sem še včeraj bil.“

Ga vpraša Pegam spet takó:
„Kje pa se bo godilo to?
Al' tú na trg' širokemu?“ [1]

Mu pravi Lambergar takó:
„Na polju, da vsi vidijo,
Za náju čast se bijeva.“

Naproti zdaj zadirjata,
Za všesi se oprasneta,
Si nič ne stor'ta hudega.
Takó pa Pegam govori:
„Premóčnega mi še b'lo ni!
Te, Krištofe, kaj to skrbi?
Al' konjič tvoj bo žaloval,
Po polju bode rezgetal,
Ko gospodarja bo iskal.“
Pa Krištof tako govori:
„Za drugega pa meni ni
Kot to, kar tebe mal' skrbi:
Za tvojo židano gospó,
Ko tako mlada vdova bo.“

Se v drugo Pegam zaleti,
Se Krištofu pokaže kri;
Mu vendar sile ne stori.
Ko v tretje vkup zadirjata,
Takrát se dobro počita,
Za vselej boj razločita.
Je meril Krištof srednjega,
Na stran je pustil krajnega,
Udari ravno srednjega;
Je njemu pravo glavo vzel,
Pa hitro njo na jel'co vjel.
Ves Dunaj tega je vesel.

Drči na beli Dunaj z njo,
Z junaka Pegama glavó,
Jo kaže Dunajcem lepó.
Mu reče tako svetli car:
„Junak ti moški Lambergar,
Kaj češ imeti za svoj dar?“

Pa Lambergar odgovori:
„Na Kranjskem imam tri gradi,
Da b' moji, prosim, lastni b'li.“
Pa cesar tako govori:
„Kar češ imet', naj se zgodi,
Kar dolgo le tvoj rod živi.“ [5]

Nar. pes. — *V. Vodnik.*

---

57. Kralj Matjaž in Alenčica.

1. Se kralj Matjaž oženil je,
Z Alenčico zaročil se,
Prelepo mlado deklico,
Kraljico ljubo ogrsko.

2. Zadosti malo z njo živi,
Zadosti malo, le tri dni.
Žgoli mu ptica prvi dan:
„Na vojsko brž, na mejo vstan',

3. Na kraj oblasti dunajske,
Dol na pokraj'ne ogrske!“
Matjaž odgovori takó:
„Ne morem zdaj še na vojskó;

4. So hlapci moji še hromi,
Konjiči moji vsi bosi;
Še niso sablje brušene
In narejene puške ne.“

5. Ko ptica drugi dan žgoli,
Matjaž ko prej ji govori;
Ko prišla žgolet tretji dan,
Za vojsko je že naravnan.

6. Pokliče kralj Alenčico,
Preljubo k seb' kraljičico,
Takó ji pravi, govori:
„Brž moram iti, se mudi,

7. Na kraj oblasti dunajske,
Dol na pokraj'ne ogrske.
Bi kdaj ti dolgočas'vala,
Otožnost te napadala,

8. Preštevaj zlate rúmene,
Gradove varvaj zidane;
Na vrt naj te ne vodijo,
Da Turki te ne vhitijo.“

9. Zajaše konj'ča brzega,
Zadirja z grada belega
Na kraj oblasti dunajske,
Dol na pokraj'ne ogrske.

10. Vojaki šator stavijo,
Matjažu ga napravijo;
Ko pride, mu zaukajo,
Da Turki onkraj slišijo.

11. Ob vojski zmeraj krog leti,
Goló pa sabljo v rok' drži;
Ko mahnil je, je prostost dal,
Devet je padlo vselej glav.

12. Po nebu spet je ptičica
Prepevala mu pevčica.
Matjaž jo vidi, ostrmi;
Mu trikrat šator obleti,

13. Na zlatem jab'ku obsedi,[1]
Zažvrgoli, zagostoli:
„Na konj'ča, konj'ča, kralj Matjaž!
Predolgo v číslu tuje 'maš;

14. Dežele meriš druge vse,
Al' v skrbi nisi sam svojè!
Glej, tvoja ni še merjena,
Kraljica ti je vplenjena!

15. Turčini so prijahali,
Alenčico ti vhiteli!“
„„Je táka — reče kralj Matjaž —
Zavirat' meni kaj imaš?

16. Ne skušaj, ptica, se z manó,
Jaz imam puško risano!““
„Če skušam ptica se s tabó,
Život mi vzemi in glavó!“

17. Kralj plane na konjiček a,
Na vejico ko ptičica,
Predrobno domov zadrči,
Tak' ko po neb' oblak beži,

18. Do svoj'ga grada zidan'ga,
Do svoj'ga doma belega.

Hiti naprot' mu družina,
Najspredaj grede mojškrica.

19. Vsi tarnajo, vzdihavajo,
Solzice toč'jo, vekajo,
Kraljič pa pravi, govori:
„Ne bojte se, družina vi!

20. Dan's tretji dan gotovo bom
Kraljico dal vam spet na dom.
Vi hlapci, predno grem odtod,
Meniško[2] me naprav'te spod';

21. Obrijte mi okrog lasé,
Kot takemu menihu gre!"
Kot Tur'k obléči zgor' se dá,
Ogrne haljo do petá,

22. Pripaše svetlo sabljico,
Na sabljo vozo rúdečo;
Pod haljo skrije šmarni križ,
Ko grom se nos' in blisk in piš.

23. Si zbere konj'ča iskrega,
Njegà zasede brzega;
Zaškrtne podkev, zapraši,
Da pes'k in ogenj se kadi.

24. Skoz mejo dirja ogrsko
V Turčijo doli glóboko.
Na sred' Turčije glóboke
Stojé tri lipe zélene.

25. Pod prvo konj'če stavijo,
Na raj se brhk' oblačijo;
Pod drugo raj prodajajo,
Pod tretjo krogle rajajo.

26. Kraljič pri mizi rúmeni
Takó jim pravi, govori:
„Gospodje, ne zamerite,
Po čem vi raje pródate?"

27. Se turški paša[3] zveseli,
Prijazno pravi, govori:
„Po zlatu jih rumenemu,
Jih je po zlatu belemu.

28. Junák pa, kteri nam je kos,
Naj se brez plače tud' obnos'!"
Kralj seže v aržet svileni
Po zlat rudeče-rúmeni.

29. Po mizi mu ga zatoči,
Da po njej trikrat obleti,
Pred pašem turškim obleži.
Mu paša reče, govori:

30. „Ta zlat je kova znanega,
Matjaža kralja samega.“
Pa reče, pravi kralj Matjaž:
„Povém ti jo, ne bode laž:

31. Sem ob život Matjaža djal,
Mu zlate čisto vse pobral.“
In grede si devojke 'zbrat
In reče godcem zaigrat'.

32. Si mlado 'zvoli Alenčico,
Alenčico, kraljičico;
Ročice si podajata
In urno krog zarajata.

33. Popraša jo: „Al' me poznaš?
Al' nisem, kot je bil Matjaž?“
Pogledala ga je ostró:
„Matjažu vzel si ti glavó!

34. Obriti tat, meniški tat,
Kakó te hočem jaz poznat'!“
On Turkom dalje govori:
„Kaj pravim vam, gospodje vi!

35. Al' smem devojki tud' napit',
Pijače v kup'co natočit'?“
„„Napil pa ti zató ji boš,
Ker, kakor vid'mo, svet si mož,

36. Matjaža si ob glavo djal
In zlate si mu vse pobral.““
Dá v kupc'o zlati prstan svoj,
Pak ona: „Druže dični moj!

37. Sem nádjala se nujno te;
Pesté, glej, trapi sitni me,
Za mano vsi se slinijo,
Zdaj brade naj s' obrišejo!“

38. Kraljič pa jame govoreč:
„Nič težje ni mi v srcu več!
Ko se na konj'ča zaletim,
Glej, da s sebój te jaz dobim.

39. Ta čas bom urno te pobral,
Od spred' na belca brz'ga djal;

Ko sekal bom na desno stran,
Se drži ti na levo stran!“

40. Matjaž popraša še: „Možjé,
Al' vzeti smem slovó od nje?“
„„To tudi ti lahkó storiš,
Ker vid'mo, da svetó živiš.““

41. Prijel za bele jo roké,
Na konj'ča djal jo je pred se.
Po polju k Savi z njo drči
Ko ptičica s perotimi.

42. On sabljo golo v rok' drži,
Od spodaj kača gor' sedi,
Od zgoraj ogenj gre iz nje,
Matjaž jo ročno sukat' vé.

43. Zdaj Turki se spogledajo,
Za njima v curku vderejo,
Še paša brado maže si,
Zasmeje se, spregovori:

44. „Sem bil nekdaj pri njem ujet,
Hit'tè mu, mojci, glavo vzet',
Alenčico pa meni dat',
Ki jo presrčno imam rad.“

45. V obójo kralj pa seka stran,
V obójo s' druža vmika stran.
Po bliskovo mu sablja gre;
Za srpom snopje stavka se,

46. Za koso trava v red leti,
Za njim po vrsti Tur'k leži,
Pa belče v dir, da prideta
Gor do kovača vmazanca.

47. Matjaž mu reče: „Kaj ti dam?
Da turški kuježsi, poznam;
Brž konja zbosi, preobuj,
Narobe podkve mu prikuj!“

48. Turčin narobe prekoval
In kralj z levico zlat dajal.
Z desnico glavo proč mu djal,
Do Save konjče zapektal.

49. Se vdere vánjo, rezgetá,
Vé dobro, kaj na hrbtu 'ma,
Da nosi draga sebi dva,
Matjaža, kralja slavnega,

50. In rešeno nevestico,
Alenčico, kraljičico.
Črez reko splava široko
Na blaž'no zemljo ogrsko.[6]

Nar. pes. — *V. Vodnik.*

---

58. Kralj Matjaž v turški vôzi.

O Mátijaž, o Mátijaž,
Lepà je krona ogrska!
Trikrat je že na vojski bil,
Četrtikrat je vlovljen bil,
V turško ječo vržen bil.
Notri ostal je let' in dan,
Da videl ni ne bel'ga dne
In solnca ne rumenega.
On videl ni nič drugega,
Kakor mladó Marjetico,
Turškega carja mlajšo hčer.
Oná je k njemu tekala
In kratek čas mu delala.
Tak' rekla je Marjetica:
„Ak' hočeš me, Matjaž, uzet',
Čem rešit' te iz vôze zle."

Takó je rekel kralj Matjaž:
„Le-tá ne bo, ne more bit';
Domá imam svojo gospó.
Trikrat je lepša kakor ti,
Trikrat je mlajša kakor ti.
Domá 'mam brata mlajšega,
I on Matjaž je kakor jaz,
'Ma lépo krono kakor jaz.
Tegà Matjaža čem ti dat',
Ak' hočeš ga, Marjet'ca, vzet'."
„„O vera, vera, kralj Matjaž!""
„O vera, vera, Marjetica,
Turškega carja mlajša hči!"
„„O čakaj, čakaj, kralj Matjaž,
Da pride šentmarjetni dan.
Napráv'la bom vel'ké gostí,
Bom Turke vse vpijanila
In svoj'ga óča starega.
Potlej bom vkradla ključe tri:
Prv'gà od konjske štalice,
Druz'ga od svetle kamrice
In tretjega od vôze zle.

Iz kamre vzela bom zlatá,
Žolt'gà zlatá, bel'gà srebrá,
Kakor velika sva obá.
Iz hleva bodem speljala,
Konjiče tri osedlala.““

Marjeta komaj čakala,
Da pride šentmarjetni dan.
Napráv'la je vel'ké gosti,
Je Turke vse vpijanila
In óča svoj'ga starega.
Potlej je vkradla ključe tri
In je speljala konj'če tri.
Na en'ga djala je zlatá,
Žolt'gà zlatá, bel'gà srebrá;
Ta drúga dva zasedeta
Ino prehitro dirjata.

Kadar že daleč prideta
K en'mu kovaču staremu:
„Ustán', ustán', stari kovač!
Boš služil zdaj ti dober lon,
Boš služil lon, sto celih kron.
Pojd' náma konje prekovat:
Naprej obrni krampeže,
Nazaj obrni gladko kov!“

Na konje hitro sedeta,
Do Donave brž dirjata.

Takó je rekel kralj Matjaž:
„Kaj bo pa zdaj, Marjetica,
Ak' črez vodó ne moreva?“

Zlat prstan vrgla je v vodó,
Preplavala sta jo srečnó.[1]
Za njim' hité Turki hudi:
„Nazaj, nazaj, Marjetica,
Turškega carja mlajša hči!“

In Turki vprašajo: „Kakó
Preplavala sta Donavo?“
Marjet'ca pravi, govori!
„Kamné na vrat privežite,
Lahkó vodó preplavate.“
Kamné si so privezali
Na vrat, se vsi potopili.

Prišlà sta pred Matjažev grad.
Njegà gospá v oknu stoji:

„Le sem, le sem, mladi Matjaž,
Mladi Matjaž, preljub' moj svak!
Drugo ženo Matjaž peljá;
Trikrat je lepša kakor jaz,
Trikrat je mlajša kakor jaz.“
Matjaža so sprejemali,
Grdó Marjet'co gledali.
Marjet'ca pravi, govori:
„Kaj hočem jaz, kak' hočem jaz?
Naprej ne vem, nazaj ne smem.“
„„Le sem, le sem, mladi Matjaž,
Preljubljeni ti bratec moj!
Pripeljal sem ti l'pó gospó,
Turškega carja mlajšo hčer.““ —
Ta čas po patra pošljejo,
Da ju koj tamkaj poroči.

Nar. pes. — *F. Prešéren.*

---

59. Kralj-Matjaževa smrt.

Stoji, stoji mesto belo,
Celje lepo in veselo.
V Celju lipica zelena,
Tam je post'lja narejena,
Mehke pernice zrahljane,
Belo rjuhe so oprane,
In blazine in odeje
So iz drage turške preje.
Tam leži pri belem dnevi
Kralj Matjaž, bolnik kraljevi.
V vas on k bobnarju je lazil,
Dokler ga ni bobnar spazil,
Ga obodel mož srditi,
Da ne bo več zdrav mor'biti.
Ves obvezan, ves krvavi
Kralj Matjaž sestrici pravi:
„Rane mi poglej skeleče,
Al' so črne al' rudeče.
Ak' rudeče so,“ ji reče,
„Naj kdo po zdravnika teče,
Da mi grenko smrt odvrne.
Če so moje rane črne,
Sestra, več ne bo mi bolje,
Pošlji mi po sveto olje!“
Te besede še ni 'zrekel,
Pot mrtvaški je pritekel.

Zazvoni po Celju celem,
S petimi v zvoniku belem
Pri Šent Petru so zvonili.

Bobnar bil je pri kosili.
Mlada bobnarca ga vpraša:
„Kdo je vmrl, da se razglaša
Glas zvonóv po Celju celem,
V Petrovem zvoniku belem
Da zvonóv petero poje?“
„„Vem, kdo vmrl je, srce moje!
Predno prišla stara leta,
Kralj Matjaž je šel iz sveta;
T'mu pojó zvonovi naši.““

Bobnarca takó se vstraši,
Da ji žlica 'z roke pade.
Bobnar vpraša žene mlade:
„Kaj t' je padla 'z roke žlica?
Al' je uj'c bil, al' sin strica?
Je mrlič bil žlahte tvoje?“

„„Ni mrlič bil žlahte moje,
Ni bil uj'c, ni sin bil strica;
Mi je padla 'z roke žlica,
Ker sva skupaj se učila
Ino v cerkev vkup hodila.““

Bobnarju se jeza vname,
V roko oster nož uzame
In zabode svojo ženo,
Mlado ženo nepošteno.

Ko je ženo svojo vmoril,
Tako k hlapcu je govoril:
„Hitro, hitro, hlapec zvesti!
Delj ne smem ostati v mesti;
Osedlaj brž dva konjiča,
Tako hitra ko dva ptiča,
En'ga záte, en'ga záme;
Vrzi torbico črez rame
In beživa pri tej priči,
Da me ne dobijo b'riči."

Hlapec pravi ino reče:
„To mi v glavo iti neče,
Bežat' z doma zavolj' žene,
Zavolj' žene nepoštene."

Nar. pes. — *A. Smolè.*

---

60. Kralj Matjaž pred peklom.

Stoji mi polje široko,
Po polju steza vglajena.
Po stezi pride kralj Matjaž
No se močno hudó drži.
Njegà pa sreča potnik star,
Popotnik star, sam večni Bog.
„Pa kaj je tebi, kralj Matjaž,
Kaj se ti tak' hudó držiš?"
„„Bog plati vam na pitanje!
Kaj jaz se ne b' hudó držal,
Ki meni že za dolgo let
Mojà žena mrtva leži,
Mojà žena mrtva leži
In duša ji v peklu gori.""
„Oj nikaj, nikaj, kralj Matjaž!
Le idi ti na semenj lep,
Si kupi žolte goslice
Ino pred peklom zaigraj.
Ko boš igral minute tri,
Bo tebe pital satan vrag:
‚Čuješ, ti igrc, kralj Matjaž,
Kaj bom pa ti za plačo dal?'
Ti pa mu tak odgovor daj,
Da boš si plačo sam jemal."
Kralj Matjaž gre na semenj lep,
Si kupi žolte goslice.
Tedaj on ide pred pekel
Ino pred peklom zaigra.
Ko je igral minuti tri,
Njegà je pital satan vrag:
„Čuješ, ti igrc, kralj Matjaž,
Kaj bom pa ti za plačo dal?"
„„Čuješ, satán, peklenski kralj,

Jaz bom si plačo sam jemal!“
On prime ženo za rokó,
Peljá jo 'z pekla ž'rečega.
Kak' hitro jo pripelja ven,
Tak' hitro žena pregolči:
„Nesrečen bodi, pekel ti,
Da boš zdaj moral prazen bit'!“
Kak' hitro žena pregolči,
Tak' hitro nazaj v pekel zleti.
„Nesrečen bodi jezik ti,
Da nisi mogel tiho bit'.
Zdaj pa na veke gorel boš,
Zdaj pa na veke trpel boš.“

Nar. pes. — *St. Vraz.*

---

61. Dve pripovedki o kralju Matjažu.

a) Pred mnogo, mnogo leti je bila štajerska zemlja obrastla z gostimi lesi in v njih so živele strašne, divje zveri. Tedaj je bil pri nas kralj, ki so ga zvali „kralja Matjaža“. Ta je bil jako dober kralj in kmetom ni bilo treba plačevati davkov. Enkrat je zapovedal svojim vojakom, naj sklestijo in posekajo šumo za šumo po vsej štajerski deželi. Prišli so do Svete gore, da posekajo tudi njeno šumo. Pod goro je bil studenec in okoli njega gost les. Ondi pa se ustavijo vojaki, kajti nobeden si ni upal tu posekati niti enega drevesa. Kralj Matjaž jih vpraša, zakaj ne sekajo drevja, in odgovoré mu: „Na tej gori bivajo vile in gorjé onemu, ki useka tu le eno drevo.“ Razuzdano se je zasmejal nato kralj Matjaž, izdrl vojaku sekiro in šel k studencu. Pri njem je rastla lepa, tanka jelša. Kralj mahne s sekiro po njej. Nato hoče sekiro izdreti, da bi še drugikrat vsekal z njo, pa je ne more. Z gore pa se začuje strašna grmljavica in nekdo zakriči: „Joj tebi, kralj Matjaž!“ V tistem hipu zagrne Sveta gora kralja Matjaža in njegove vojake. Ubila jih ni; votlina se je naredila nad njimi in v tisti spijo zdaj vsi, kralj Matjaž in njegova vojska.

Vsakih sto let prileti zlata ptica in leta okoli Svete gore. Ravno tedaj se vzdrami kralj Matjaž ter posluša in posluša. Ali vse je tiho okoli njega in zato zopet zaspi. Kadar bo največja sila na svetu, tedaj bo vstal. To bo pa takrat, ko Turek ves svet premaga. Tedaj bo priletela tudi tista zlata ptica in bo tako žalostno zapela, da se odpre Sveta gora.

Kralj Matjaž se bo tedaj vzbudil s svojimi vojaki. Takrat bodo vile Matjažu zopet dobre in mu bodo pomagale. Blizu Svete gore bo nastal strašen boj med Turkom in kraljem Matjažem, da se bo tresla zemlja in nebo. Turek bi sicer zmagal, ali vile mu bodo vso vojsko zmotile ter blisk in grmljavico metale nanj. Nar. prip. — *J. Freuensfeld.*

b) Neki kmet je vozil z Ogrskega vino na Koroško. Na svojem potu dojde enkrat skoz veliko dobravo do visoke gore. Na gori zagleda kočico, ki je bila napol vzidana v zemljo, tako da se je jedva videla streha iz nje. Pred vrati opazi vrlega junaka, s sabljo opasanega. Ko se mu približa voznik z vozom, jame junak takó-le govoriti: „Ti si, prijatelj, iz gornje naše strani. Povej mi, lazijo li še mravljice na sledeče tri vrhe: na vrh Sv. Krištofa, Sv. Magdalene in Sv. Urha.“[1] — „Lazijo še sedaj, ali redkeje nego prej,“ odvrne voznik. Junak pa nadaljuje: „Reci domá: Kadar vera na toliko oslabi, da ne bo nihče več dohajal na one tri vrhe, tedaj hočem vstati in priti s svojo črno vojsko.“ — „Kdo pa si ti?“ ga popraša kmet iznenaden. „Kralj Matjaž sem! Stopi bliže in pojdi z menoj v to kočo, da se prepričaš na svoje oči o tem.“ Voznik vstopi, a kralj Matjaž mu veli: „Ustavi se za moje ledje, pak poglej prek desnega ramena skoz tó-le okno.“ Kmet stori to in zagleda ravno polje, široko in dolgo. Po vsem polju prek in prek pa stojé sami oboroženi vojaki s svojimi konji. A vse je mirno in tiho. Nihče se ne zmezi, kakor da spavajo konji in ljudje. „Evo ti črne vojske!“ reče kralj Matjaž začudenemu kmetu. „Poglej zopet skoz okno!“ Korošec pogleda, kralj pa prime polahno za sabljo ter jo potegne malo iz nožnic. A v tem trenutku ti vsa vojska oživi. Vojaki privzdignejo glave, konjički pa začnejo kimati in hrzati in s kopiti udarjati. „Vidiš,“ opomni nato kralj Matjaž, „temu ne bo dolgo in jaz vstanem ter potegnem sabljo iz nožnic. Topel veter bo vel tedaj in vdihnil vsem ljudem eno misel. Moji vojaki poskačejo na konje in črna vojska bo stala v bran za sveto staro vero.“[2] Tedaj bo prijelo vse za orožje, kar nosi moško glavo. Bilo staro, bilo mlado, vse pohiti v vojsko, da brani staro vero. Nastane pa takrat taka sila, da se še človek ne bo utegnil preobleči, temveč vsak pojde na vojsko v opravi, katero bo baš nosil na sebi. A zbralo se bo toliko pravovernega ljudstva, da

še boj niti tako dolgo ne bo trajal, da bi mogel človek pojesti tri hlebe kruha. In če pade tretji hleb komu iz rok, mu bo rekel sosed njegov: „Pusti ga, brate, naj leži; po boju bo dovolj hleba in vsega.“ Tako naglo bodo premagali sovražnika stare svete vere. Nar. prip. — *M. Majar.*

---

62. Kralj Matjaž v narodnih pesmih in pripovedkah.

O kralju Matjažu so znane štiri narodne pesmi slovenske, ki so jako stare. Že furlanski zgodovinar Nicoletti[1] piše v sredini šestnajstega stoletja o Tolmincih, da imajo navado, v svojem jeziku prepevati slavo Boga in svetnikov ter Matija kralja ogrskega, kakor tudi drugih slavnih junakov naroda svojega.

Prva pesem pripoveduje, kako se je Matjaž oženil z lepo, mlado Alenčico, kraljico ljubo ogrsko. Pa črez tri dni ga že pokličejo na vojsko. Ko se bojuje s Turki, ugrabijo ti njegovo ženo ter jo odvedejo na Turško. Matjažu oznani ptica, kaj se je zgodilo. On se obleče po turško in zdirja na iskrem belcu v Turčijo. „Na sred' Turčije glóboke stojé tri lipe zelene“ in pod njimi rajajo Turki. Matjaž plača raj z rumenim zlatom, si izbere za plesalko svojo Alenčico, in ko v tretje „krog zarajata, prot' konj'ču jo zavijeta“. Zasedeta ga in se spustita v dir proti Donavi. Da bi pa Turki, ki so udrli za njima, izgubili sled, je dal Matjaž svojemu konju podkve na robe prikovati. Tako sta srečno ušla.

Druga pesem poje, da je Matjaž „trikrat že na vojski bil, četrtikrat je vlovljen bil“. Ostal je v turški ječi leto in dan. Tedaj pa se ga usmili „mlada Marjetica, turškega carja mlajša hči“. Obljubiti ji mora, da jo omoži s svojim mlajšim bratom. Marjetica napravi o svojem godu velike gosti, upijani Turke in ukrade ključe tri: „prvega od konjske štalice, drugega od svetle kamrice in tretjega od voze zle“. Iz izbice vzame zlata in srebra ter prevede Matjaža srečno črez Donavo.

Tretja pesem: „Kralj-Matjaževa smrt“ nam kaže Matjaža, kako se pokori za svojo poželjivost, a zadnja: „Kralj Matjaž pred peklom“ nam pripoveduje, kako se je napotil kot godec pred pekel, da bi privedel iz njega svojo mrtvo ženico, kakor

nekdaj traški pesnik Orfej svojo Evridiko.[2] Posrečilo se mu je tudi dobiti jo nazaj, ali na potu je izpregovorila in zato je morala zopet v pekel.

Kralj Matjaž, kakor ga slikajo narodne pesmi, je podoben srednjeveškemu vitezu, ki ne najde domá mirú, temveč pohaja od grada do grada, iščoč nenavadnih čudnih dogodeb. Kar je učinil Matjaž, to bi bil lahko storil vsak drugi vitez; za to ni bilo ravno potreba ogrskega kralja Matija Korvina (1458—1490).

Niti eno dejanje našega Matjaža se ne ujema z značajem in življenjem omenjenega kralja, ki se je res nekoliko bojeval s Turki, ali tako bojevanje ga ni posebno mikalo. Ko si je turški car Mohamed osvojil Bosno (l. 1463.), je izkušal Matija Korvin sovražniku zopet iztrgati posedeno deželo. Udaril je v Bosno in sreča ga je spremljala. Premagal je močno trdnjavo Jajce in osvobodil 15.000 ujetih kristjanov.

Kmalu potem je prepustil bojevanje svojemu sorodniku Emeriku Sekolu (Szekeli), ki se je hrabro držal in več manjših zmag dobil. Kralj Matija sam se je bojeval s Turki pozneje le še leta 1475., ko jim je odvzel trdnjavo Šabac in oblegal Smederovo. Ob drugih priložnostih je pošiljal le svoje vojskovodje nad Turka, sam pa se rajši bojeval s češkim kraljem Jurijem Poděbradom[3] in z njegovim naslednikom Vladislavom poljskim. Zastonj je opominjal Štefan Bátori[4] Korvina, naj opusti bojevanje proti kristjanom in naj obrne svoje orožje proti dednemu sovražniku kristjanstva. Turkov ni bilo tako lahko ugnati; kar si jim vzel danes, to so ti jutri zopet iztrgali. Češkemu kralju pa je Matija sčasoma odvzel vso Moravsko, Šlezijo in Lužice ter si zagotovil svoje pravice do češke krone po Vladislavovi smrti. Enako je odvzel tudi cesarju Frideriku IV. Nižje-Avstrijsko in premagal l. 1485. Dunaj, kjer je potem navadno bival do svoje smrti (1490).[5]

Lepa Matjaževa nevesta Alenčica je najbrž bajno bitje. Slovenci pripovedujejo, da je Alenčico rodila jutranja zora, da je bila nebeška devica in da so jo rojenice zibale v zlati zibelki. Kakor Matjaž tudi ona ni umrla, temveč se vzdignila nazaj v svetle oblake. Alenčica je Slovencem jako priljubljeno ime. Krsnikova, Lambergarjeva in Markova žena se je imenovala tudi tako. Krsnikovo lepo ženo Alenčico je ugrabila v Vurberškem gradu[6] kačja kraljica. Sedem mesecev

je hodil Krsnik, predno je našel Alenčico v globoki gorski votlini priklenjeno. Varovala jo je grda kačja pošast; to je zaklal in rešil ženo. Tudi „Ribniška Alenčica“, katero je vzel Turek njenemu ženinu, nas spominja v narodni pesmi na Matjaževo Alenčico.

Kralj Matija je bil prvikrat oženjen s Podèbradovo hčerjo Kunigundo. Ko mu je pozneje izpodletela ženitev na poljskem dvoru, se je poročil z neapoljsko kraljično Beatrico. Nobene Matijevih žen niso ugrabili Turki. Le ko je Beatrica potovala skoz Dalmacijo na Ogrsko, se je bala zeló, da bi je ne zasačili Turki, ki so takrat plenili in pustošili po Dalmaciji (1475). „Trepetaje je prenočila med razvalinami, iz katerih je puhtel dim od ognja in krvi in katere so bili malo ur poprej zapustili požigalci. Povsod je držala njena pot črez ravnokar ubita trupla. Še le ko je prišla črez Dravo, je trepetala manj za svoje življenje.“ Toda težko, da bi bila ta dogodba pripomogla kaj k pripovedi o ropu Matjaževe Alenčice.

Matija Korvin ni bil nikoli pri Turkih ujet. Pač pa je Korvinov oče, Ivan Hunjadi, bil dvakrat v turški ječi ali prav za prav v oblasti turških zaveznikov. Ta Hunjadi je v hrvatskih narodnih pesmih dobro znan pod imenom Janko Sibinjanin (t. j. Erdeljec). Tudi Slovenci imajo narodno pesem o njem: „Ženitev Janka vojvode“, kjer se pripoveduje, kako je snubil lepo Janjo iz Temešvara in kako mu jo je pomagal dobiti sin njegove sestre, junak Sekol.

Ivan Hunjadi je bil velik junak in se je skoro ves čas svojega življenja bojeval zoper Turke. Že l. 1440. je prepodil sovražnike kristjanstva iz okolice belograjske in z Erdeljskega. Pri Sibinju (Hermannstadt) je potolkel 20.000 Turkov, sam pa izgubil le 3000 mož. Pa še večjo slavo si je priboril Hunjadi v turških vojskah. Papež Evgen IV. je ukazal l. 1443. pridigovati veliko križarsko vojsko zoper Osmane. Na Ogrskem so se zbrala kristjanska krdela, obstoječa iz Poljakov, Ogrov, Srbov in Rumunov. Hunjadi pelje križarje črez Donavo, podi Turke od mesta do mesta, jim odvzame vso Bolgarijo in prekorači v pozni jeseni celó balkanske soteske. V petih mesecih je pokončal nad 30.000 Turkov. Zmagonosen se je vrnil potem v Budo, kjer ga je sprejelo ljudstvo z neizrečenim navdušenjem. Papež in vse najmogočnejše države so mu častitale na tolikih uspehih. Že so snovali načrte, kako bi Turka za vselej

izpodili iz Evrope. Kristjanska vojska naj bi se vzdignila naravnost nad Carigrad in izvršila svojo veliko nalogo s pomočjo grškega cesarja Druge vlade naj bi poslale svoje brodovje v Egejsko morje. Pa vse to se je Hunjadu zdelo predrzno in ta je sklenil spomladi l. 1444. desetleten ugoden mir s Turki.

Toda ta mir ni trajal niti deset dnij, češ, da z nevernikom sklenjeni mir nima nobene veljave. Hunjadu so obljubili bolgarsko kraljestvo, ako izpodi Turke, in tako so se vzdignili kristjani nad mohamedane in pri Varni se je vnela krvava bitka (1444). Prelomljena prisega se je strašno maščevala. Vsa kristjanska vojska je bila pobita in razkropljena. Hunjada pa je na begu ujel valaški vojvoda Drakul, zaveznik sultana Murada.[7] Čeravno je ogrski junak v kratkem času dobil svobodo, vendar ni mogel pomiriti različnih strank v svoji domovini in jih združiti proti Turkom. Pobitje pri Varni je bilo sicer Hunjadovo slavo nekoliko otemnilo, ali on je bil edini, ki se je mogel z uspehom ustavljati turški sili. Zato so ga izbrali Ogri l. 1446. za deželnega oskrbnika ali gubernatorja, dokler mladoletni Ladislav „Postumus“ sam ne prevzame vlade.[8]

Hunjadi je izkušal oprati svojo sramoto pri Varni ter zbral 25.000 mož zoper Turka. Med temi je bilo tudi mnogo Slovencev z dolnjega Štajerskega, bližnjega Ogrskega in Hrvatskega. Na Kosovem polju, kjer je bilo pred 59 leti uničeno srbsko cesarstvo, se tudi l. 1448. srečata sovražnika. Šestkrat večja turška vojska se postavi Hunjadu naproti. In res po tridnevnem klanju je bila vsa ogrska vojska pobita, ujeta in razkropljena, pa tudi 40.000 Turkov je obležalo na bojišču. Hunjada je takrat ujel turški zaveznik Jurij Brankovič, ki je vladal staro Srbijo in Hercegovino pod turškim gospostvom. Tri mesece je ostal Hunjadi v ječi. Brankovič ga je še le izpustil, ko se je bil zavezal, da oženi svojega sina Matija (Korvina) z Brankovičevo vnukinjo Elizabeto celjsko. Brankovičeva hči Katarina je bila namreč žena zadnjega celjskega grofa Ulrika II. in njuna hči Elizabeta se je vzgojevala pri Brankoviču. Ta možitev s Korvinom se sicer ni izvršila, ali Elizabetina usoda je morda le kaj pripomogla, da je nastala pripoved o „Marjetici, turškega carja mlajši hčeri“, ki je rešila Matjaža iz turške vôze.

Tako smo prišli v dotiko s celjskimi grofi. Ta imenitna knežja rodovina na Slovenskem ima gotovo svoj delež v pripovedkah o kralju Matjažu. Tretja pesem o njem pravi naravnost, da je kralj Matjaž bil celjski grof, in vse, kar pripoveduje ta pesem o kralju Matjažu, se popolnoma ujema z značajem celjskih grofov.

Celjski grofje segajo tako globoko v zgodovino slovenskega naroda, da ni čudo, ako se je ohranil spomin na nje v narodnih pesmih. Njihova rodovina izvira od starih slovanskih plemičev, ki so bili našli milost frankovskih kraljev in so si znali obdržati svoja posestva tudi potem, ko je bila fevdna uredba podarila skoro vsa zemljišča slovenskih poljedelcev tujim grofom. Njihov rodovinski grad je bil Sovnek ob Savinji, ki je sedaj razvalina blizu Braslovč. Od početka dvanajstega stoletja naprej se omenjajo vedno češče v zgodovini. Pridobili so si počasi imetja po vsej Savinjski dolini, sploh na dolnjem Štajerskem in celó na Kranjskem v porečju Krke. (Vsi ti kraji so se pod Karolingi imenovali „marka Sovna“.) Tako so si pridobili tudi mesto Celje, in ko je cesar Ludovik bavarski povzdignil Sovneke v grofovski stan (l. 1341.), so se začeli „grofje celjski“ imenovati. Sto let pozneje (l. 1436.) jih je sprejel cesar Sigmund med kneze rimskonemške države, podelivši jim vse knežje pravice, na pr. višje in nižje sodstvo, pravico, mitnice staviti, mitnino pobirati, denar kovati iz bakra, srebra in zlata itd.

Nenavadno hitro se je povzdignila slava in mogočnost celjskih grofov. Bili so krepki, brezobzirni, delavni, podjetni in varčni knezi in s tem so si neizmerno pomnožili svoja posestva. Stopili so v zvezo z najimenitnejšimi tedanjimi rodovinami. Že l. 1392. umrli celjski grof Viljem se je bil oženil s poljsko kraljično Ano in njegova hči enakega imena je postala žena poljskemu kralju Vladislavu. Veliko imenitnejša pa je Barbara celjska, hči grofa Hermana II., Viljemovega bratranca, ki se je omožila l. 1408. z ogrskim kraljem in poznejšim nemškim cesarjem Sigmundom.[9] Njena hči Elizabeta je bila žena češko-ogrskega in nemškega kralja Alberta II. avstrijskega, kateremu je rodila Ladislava Postuma. Razen tega so bili celjski grofje v rodovinski zvezi z bosenskimi kralji, z bavarskimi vojvodami, z goriškimi škofi in z najmogočnejšimi ogrskimi velikaši.

V ljudskem spominu se je najbolj ohranil Hermanov sin, Barbarin brat, grof Friderik II., ki je umrl l. 1454. Oženjen je bil z Elizabeto, grofinjo Frangipan-Modruševo, ki mu je rodila Ulrika II. Pa kmalu se je sprl z njo. Elizabeta je nanagloma (bržkone ostrupljena) umrla in Friderik se je poročil z njeno dvornico, med Slovenci znano Veroniko Deseniško.[10] Njegov oče Herman je bil vsled tega tako razžaljen, da ga je sam tožil pri cesarju kot morilca svoje žene. Cesar je prepustil očetu, da kaznuje sina, in ta ga je dal privesti kot jetnika v Celje, kjer še dandanes stoji v razvalinah takozvani „Friderikov stolp“. Veroniko je postavil Herman pred sodnike. Ko pa je bila za nedolžno spoznana, jo je dal v kopeli zadušiti.

Vrhunec slave celjskih grofov je dosegel Friderikov sin, Ulrik II. Svoje državniško delovanje je začel leta 1438. kot namestnik kralja Alberta II. na Češkem. Njegovi sovražniki so trdili, da hrepeni grof Ulrik po češki kroni, in zato ga je Albert poklical nazaj. Po smrti tega kralja (1439) pa je obračal vso pozornost na njegovega sina in svojega nečaka, Ladislava Postuma. Hotel mu je ustanoviti trdno vlado na Ogrskem in Češkem, seveda tudi iz sebičnih namenov, zakaj želel je biti prvi za kraljem in imeti vsa vladarska opravila v svojih rokah. Ta svoj smoter pa je dosegel Ulrik še le l. 1452., ko so avstrijski stanovi prisilili kralja Friderika IV., da jim je izročil Ladislava Postuma. Ulrik je dobil mladega kraljiča v svoje varstvo in vladal namesto njega. Odslej si je zlasti prizadeval uničiti stanovski vpliv nasproti vladi in ukrepiti Ladislavovo stranko na Češkem in na Ogrskem. Tu pa mu je bil nasproten slavni junak Hunjadi, ki je neomejeno vladal kot državni oskrbnik. V začetku l. 1456. pa so napadli Turki zopet Ogrsko. Samostanec Ivan Kapistran je navduševal s svojimi govori ljudstvo za boj proti Turkom in stari Hunjadi je osvetil večer svojega življenja z lepo zarjo slavne zmage pri Belem gradu. Ali ne dolgo potem je umrl za kužno boleznijo dne 11. velikega srpana l. 1456. Bil je velik mož; njegov narod ga občuduje in se ponosno ozira nanj.

Hunjadi je zapustil dva sina. Starejši, Ladislav, ni imel očetovih zmožnostij in drugi, Matija, je bil še mlad. Zato izvolijo Ogri grofa Ulrika za državnega oskrbnika. To je bila čast, po kateri je Celjan že dolgo hrepenel. Da bi se pa Ogrom

bolj prikupil, je delal velike priprave za vojsko proti Turkom. Ali na vrhuncu slave in mogočnosti je doletel Ulrika nagel propad. Hunjadovci so črtili Celjana in mu zavidali srečo. Podtikali so njegovim dejanjem slabe namene ter sklenili se ga iznebiti, da bi zopet dosegli prejšnjo oblast. Izvabili so ga v trdnjavo Beli grad in po kratkem prepiru ga je pobilo Ladislavovo spremstvo dne 8. listopada l. 1456. Ulrik se je branil moško, toda brez uspeha. Bil je zadnji svojega rodú.

Iz kratkega pregleda zgodovine zadnjih celjskih grofov smo se prepričali, da je ista mnogo zapletena in tesno zvezana z usodo slovenskega naroda. Njihova posestva so bila raztresena po vseh slovenskih deželah. Na Kranjskem so imeli na primer sedemindvajset gradov in mest, na Koroškem osemnajst. Ravno tako obširno je bilo njihovo imetje na Hrvatskem. Vse Zagorje, okolica varaždinska, zagrebška, koprivniška, svetojurska, kostanjiška itd. je bila celjska. Enako so imeli posestva med ogrskimi Slovenci in tudi dalje proti Donavi. Tako so celjski grofje po nekakem združevali vse Slovence in pripoveduje se tudi, da so se bili začeli imenovati „vojvode vseh Slovencev“.

Vsekako pa so bili celjski grofje tisti, ki so posredovali zvezo med Slovenci in Ogri. Bili so navadno bani hrvatski in torej ogrski dostojanstveniki. Vsled svojih posestev na Ogrskem so postali ogrski velikaši in kot taki so se lahko poganjali za najvišje službe v Budi. Tudi so bili vedno zvesti zavezniki ogrskih kraljev že od tistega časa, ko je bojeviti grof Ulrik I. (umrl l. 1368.) pomagal Ludoviku Velikemu v vojskah zoper Benečane.[11]

Nekdaj so Slovenci veliko občevali z ogrsko državo. Hodili so mnogo ne le po kupčiji, temveč tudi vsled državnih razmer v podonavje. V Turkih so imeli Slovenci skupnega sovražnika z Ogri in naravno je, da so se ga skupno branili. Tako se je slovenski junak udomačil tudi na Ogrskem in nasprotno, ime ogrskega junaka se je razglasilo tudi med Slovenci.

V vseh Hunjadovih bojih zoper Turke so se bojevali tudi Slovenci, navadno pod načelništvom celjskega grofa Hermana II. Ta je vodil že v bitvi pri Nikopolju l. 1396. Slovence proti Turkom. Celjski grofje so bili torej v očeh Slovencev veliki junaki. Sorodnik Slovencem tako priljubljenega Krištofa

Lambergarja,[12] Friderik Lambergar, je bil tudi zvest spremljevalec zadnjega celjskega grofa Ulrika II. In kakor pripisuje ljudstvo dejanje vseh Lambergarjev le Krištofu, tako je združilo tudi okoli osebnosti kralja Matjaža mnogo slavnih činov, katere so izvršili razni junaki. Celjski grofje so bili preminili in Hunjadi je umrl; njih dejanja pa so ostala, teh ni moglo pozabiti ljudstvo. In ker niso živeli več njih izvršitelji, prenesel jih je narod na njihovega naravnega naslednika, Matija Korvina.

Junaške pesmi nas spominjajo na zgodovinske dogodke, katerih ne omejuje niti čas, niti prostor. One pripisujejo enemu samemu junaku, kar so storili vsi njegovi vrstniki ali pa vsa doba njegova. Tak junak ni torej zgodovinska oseba, temveč pooseblјenje vseh junaških dogodkov njegove dobe. Poznejše junaške pesmi pa pripisujejo že znanemu junaku sploh vse važne dogodke, naj so se zgodili pred njim ali za njim.

Da se je ogrski kralj Matjaž tako zeló prikupil Slovencem, ima svoj vzrok v tedanjem državnem in gmotnem stanju našega naroda. V drugi polovici XV. stoletja se je godilo Slovencem neizrečeno slabo. Turki so obiskovali od l. 1470. do 1484. vsako leto našo domovino, jo plenili, uničevali njeno blagostanje in odvajali v sužnost njeno mladino. Naslednja leta (1480—1487) so razsajale in ropale ogrske čete po Štajerskem in Koroškem. Pa tudi cesarski mezdniki, ki so imeli nalogo, braniti gradove pred Ogri, niso nič manj divjali nad slovenskim kmetom. Razen tega so obiskovale takrat (zlasti l. 1477. in 1478.) našo nesrečno domovino požrešne kobilice, ki so prihajale v velikih rojih iz jugovzhodnih dežel ter uničevale vse zelenje na polju in vse listje po drevju. Vrh vseh nesreč pa so žulili ubogo ljudstvo še neznosni davki, ki niso bili nikdar poprej toliki, kakor ravno za vlade cesarja Friderika IV., ki je neprenehoma potreboval denarja za svoje brezštevilne vojske in razprtije. Ko je bilo potreba udušiti Baumkirchnerjev[13] upor (1470) in plačati cesarske mezdnike, so naložili deželni stanovi izvenreden telesni davek, katerega so morali tudi najsiromašnejši ljudje, dà, še celó hlapci in dekle plačevati. In l. 1475. so zopet naložili „tedenski vinar“, katerega so pobirali od vsakega odrastlega človeka skoz vse leto. — Ali je tedaj čudo, da je kmet pri takih razmerah

obupal in sklenil si sam pomagati? Grajščake, ki so se zapirali v trdne gradove, je smatral za svoje največje neprijatelje in za zaveznike Turkov. Zato so se vzdignili l. 1478. koroški kmetje (zlasti ortenburški podložniki), žugajoč pomoriti vse plemstvo. Seveda so bili v kratkem času užugani in strahovito kaznovani za svojo predrznost.

Nasproti slovenskim kmetom pa so živeli takrat njihovi sosedje, ogrski kmetje, v najsrečnejšem miru. Njihov kralj Matija Korvin je bil najboljši kmetski prijatelj ter jih je vedno branil, da jih niso preveč zatirali plemiči in grajščaki. Sam je šel v vinograd, zgrabil za motiko in zahteval od spremljevalcev svojih, naj tudi oni kopljejo z njim, da izkusijo, koliko mora trpeti ubogi kmetovalec. Ta njegova dobrota se je razglasila tudi med slovenskimi kmeti in njegovo ime se je razlegalo od ust do ust. Razen tega je bil Matija tudi hraber junak, ki je znal ubraniti Turkom, da niso plenili njegove države. Od svojega očeta je podedoval blesk junaštva in slavo neužugljivega premagalca Turkov. Mnogo Slovencev, zlasti s Kranjskega, je služilo v njegovi vojski in Matija se je posebno zanimal za kranjsko deželo, katero je nameraval celó kupiti od cesarja Friderika. Zato se je vsem Slovencem zeló prikupil. Še bolj pa se je raznesla slava njegova, ko si je l. 1485. osvojil „cesarski Dunaj“ in začel stolovati v njem, kakor da bi bil zakoniti vladar avstrijskim deželam. Kako bi bilo tedaj mogoče, da bi se Slovenci ne spominjali takega moža tudi v svojih narodnih pesmih!

* * *

Drugačna se nam kaže osebnost kralja Matjaža v slovenskih narodnih pripovedkah. Tem je Matjaž prvi narodni junak, ki je storil mnogo dobrega slovenskemu ljudstvu. V tem oziru je podobna njegova osebnost kraljeviču Marku. Na dolnjem Koroškem pripovedujejo, da si ga je bilo ljudstvo samo izbralo za kralja na Gosposvetskem polju in da je imel svojo stolico na Karnskem gradu. Noč in dan so bila odprta vrata njegovega gradú; vsak siromak si je lahko izprosil milosti, vsak zatiranec je našel pravico in obrambo. Kralj je bil zeló dober in je dajal same zlate kovati. Takrat so bili zares zlati časi.

Tu vidimo, da so koroški Slovenci združili z Matjaževo osebo najstarejše svoje zgodovinske spomine še iz onih časov,

ko so uživali narodno samostalnost in si prosto volili svoje stare, rodne vojvode in jim izročali vladarsko oblast v ljudskem imenu. A ko so jim bile te pravice odvzete, tedaj pa so se Korošci otožno spominjali boljših časov in pripovedovali svojim vnukom o dobrem kralju Matjažu, ki bo zopet prišel. Ustvarili so si vzor dobrega in mogočnega vladarja, naslanjaje se na stare junaške pripovedi. Korošci še imajo pregovor: „Kralj Matjaž, zlata doba naša!“ Tem nazorom odgovarja tudi štajerska pesem, ki poje:

„Kadar bo kralj Matjaž kraljeval,
Bode kmetič lahko kmetoval.“

V narodnih pripovedkah ni torej nikakega sledú o Matjaževem tujstvu ali ogrstvu; on je pravi narodni junak slovenski.

Tak vzoren kralj in pravi narodni junak pa seveda ne more umreti in ljudstvo veruje, da Matjaž ni umrl. Če je kak zgodovinski dogodek pripomagal, da je postala ta vera, pripomogla je gotovo k temu smrt zadnjega celjskega grofa Ulrika II. Umoritev se je zgodila naglo, skrivnostno. Še celó izobraženi ljudje niso mogli zvedeti kaj natančnejšega o njej. Med preprostim ljudstvom pa so morale nastati najrazličnejše pripovedi o tako nepričakovanem dogodku. Imenitna in vplivna osebnost Ulrikova ni mogla iz ljudskega spomina izginiti kar tako brez sledú. Kralj Matjaž ni umrl, on le spi v neki gori na Ogrskem.

Tudi drugi narodi imajo enako vero o svojih velikih možeh, na pr. Britanci o Artu, Danci o Holgeru, in Nemci verujejo, da Karol Veliki spi v Untersbergu pri Solnogradu in Friderik I. Rdečebradec v Kyffhäuseru in oba se bodeta prebudila v določenem času. Tudi o Svetopolku[14] pripoveduje češki narod, da se zopet povrne na zemljo.

O čudnem Matjaževem koncu pripovedujejo Slovenci različno. Doljni Korošci pravijo, da so bili mogočnemu kralju zavidni vsi drugi zapadni vladarji in so združili zoper njega veliko vojsko. Matjaža so popolnoma premagali in mu pobili vse vojake razen sto zvestih junakov. S temi je pobegnil v votlino pod Péčico (Petzen), ki se mu je sama odprla in ga skrila njegovim sovražnikom. — Na Dolenjskem pripovedujejo, da je hotel Matjaž s svojo vojsko ravno iti nad sovražnika, ko se strneta dve gori in vse zasujeta. — Goriški Vipavci pa trdijo, da je postal kralj Matjaž v svoji mogočnosti prevzeten.

Napovedal je vojsko celó Bogu. Ko je prišel določeni dan, je zbral brezštevilno vojsko na jako veliki ravnini. Poln samosvesti zapové, naj začnó vojaki streljati proti nebu. Bog pa ukaže svetemu Eliju, naj zbere grom in pošlje ognjene strele nad Matjaževo vojsko. Ta se je jako prestrašila, da je omamljena in zmedena bežala na vse strani svetá, Matjaž pa je bil tako osramočen, da je vzkliknil: „Vrhi, strnite se in pokrijte me!“ In tako se je tudi zgodilo.

Imenujejo se tudi različne gore, pod katerimi baje spi kralj Matjaž. Sploh misli ljudstvo, da je ta gora globoko na Ogrskem. Drugi pa menijo, da spi Matjaž pod Triglavom, Korošci, da pod Pečico, in Vipavci, da pod Čavnom. Globoko pod zemljo spi Matjaž z vso svojo vojsko. Ta podzemeljska dvorana je zeló velika in prostorna. Sredi nje stoji kamnata miza in za njo sedi Matjaž. Siva brada mu raste okoli mize. Od časa do časa se vzbudi in vpraša, ali še letajo po svetu tiste ptice, ki imajo belo in črno perje (srake). Ako mu povedó, da še, odmaja žalostno z glavo in zopet zaspi.

Znamenja, kdaj vstane Matjaž, so zopet različna. Sploh pravi ljudstvo, da se tedaj prebudi, kadar mu zraste brada devetkrat okoli kamnate mize. Drugi trdijo, da Matjaž tedaj vstane, kadar pride antikrist na svet in začne sejati denar. Vipavci pripovedujejo, da visi izpod stropa Matjaževe dvorane velik meč in da kaplja od njega kri v velikansko skledo, ki je postavljena na tla. Kadar bo ta skleda polna, tedaj se prebudi Matjaž. (Prim. nemško pripovedko o svetem gralu.[15])

Na Dolenjskem pripovedujejo, da visi na steni v Matjaževi dvorani velikanski meč v nožnicah. Kadar se porodi tak junak in pride v goro, da bo mogel potegniti meč iz nožnic, tedaj se vzbudi Matjaž in pridere na dan s svojo vojsko. Še lepše opisujejo Korošci Matjaževo prebujenje. Pred njegovo jamo bo na božično noč zrastla zelena lipa. Od polnoči do ene bo tako sladko cvetla, da napolni vso okolico s prijetno dišavo. Cvetla bo pa samo eno uro in potem se posušila. Na to posušeno lipo bo obesil kralj Matjaž na dan sv. Jurija svoj ščit in tedaj lipa znova ozeleni. To bo znamenje boljših časov, ali dotlej je še silno dolgo. Kadar pa pride kralj Matjaž s svojo vojsko na dan, bo premagal in zatrl vse sovražnike, pregnal krivico s sveta in ustanovil zlate čase. *S. Rutar.*

63. Ravbar.[1]

1. To si voli turški paša,[2]
Ki se Turkom prav obnaša,
Kak' bi vojsko skupaj spravil,
Da bi Sisek pod se zgrabil.

2. Sem ter tja po hiši hodi,
Misel se mu v glavi blodi;
Pa jo znajde volčja glava,
Méni, ta bo najbolj prava:

3. Svojo vojsko skupaj zbrati,
Jo pod Sisek celo gnati.
Pa ni moč' črez Kolpo priti;
Vprašajo ga: „Kaj bo st'riti?“

4. Paša stopa ob potoci,
Grmeč boben nosi v roci,
Jezen trdo vanj teleba,
Da razlega se do neba.

5. Ves togoten rohni paša,
Ki se Turkom prav obnaša:
„Prek si vrvi potegnite,
Kož po vrhu naložite!“

6. So mu tako naredili,
Preko Kolpe se spustili,
Pa pod Sisek se nabrali,
Tam se v rove zakopali.

7. Kaj stori pa turški paša,
Ki se dobro jim obnaša?
Na tla sede, list napiše,
Pošlje poglavarju v hiše:

8. „Ala, Ala, moj Adame,
Siska vrli poglavare![3]
Al' se hočeš mi podati,
Al' mi hočeš glavo dati?“

9. Mu odpisal je Adame,
Siska vrli poglavare:
„Nočem zlepa se podati,
Nočem tudi glave dati;

10. Hočem rajši se braniti,
Siški poglavar še biti;
Se mi bodete kesali,
Kranjcev niste še poznali.“

11. Kaj mi jame zdaj Adame,
Siska vrli poglavare?
Piše liste, dá povelje,
Nest' jih reče v tri dežele:

12. V Štajersko, Koroško, Kranjsko,
V lepo zbornico ljubljansko,
Da je prišel turški blisek,
Da nam hoče vzeti Sisek.

13. Štajerci so list prebrali,
Grenko, kislo se držali,
Tresli vsi se, omag'vali,
Ker Turčina so se bali.

14. List bel' tud' Korošci brali,
Z enim glasom pa vsi djali:
„S Turkom noč'mo se vojsk'vati,
Kaše vrele ne pihati.

15. Turek ima vel'ke hlače,
Dolge, dolge pa mustače;
Bi vratove naše vgledal,
Kdo ve, kaj bi nam povedal?"

16. Beli list Ljubljanci brali,
Med seboj so tako djali:
„Iščimo si pomočnika,
Zdaj je sila prevelika.

17. Tur'k če vzel nam Sisek bode,
Nam na robe vse, vse pojde,
Mest' Ljubljana bo pokraj'na,
Kranjska d'žela turška drajna.[4]

18. Hitro si pomoč' iščimo,
Gospod' Ravbarju pišimo,
Vé in zna on vojsko vodit',
Pred vojaki spredaj hodit'."

19. Beli list so napisali,
Ga na Krumperk mu poslali.
Tam prebiva jaki Ravbar,
Nepremagan konjski glavar.

20. Ravbar zjutraj rano vstajal,
Se po gradu je sprehajal,
Line hodil si odpirat,
Dol na zlato polje gledat.

21. Oziraje se okoli,
Zdaj zagleda v ravnem polji
Mlad'ga dečka urno teči,
Beli list v roci nesti.

22. Ravbar si ob dlani poči,
Hitro mu naproti skoči,
Bele liste brž pregleda,
Paši se na glas posmeja.

23. Stopi gori v svoje line
Do gospoje Katarine:
„Dve nedelji bodi zdrava,
Da jo s pašo zaigrava.“

24. Res da gospe Katarini
Je plahota v taki sili,
Za gospoda se je bala,
K' mu je sabljo pripas'vala.

25. Glas gospodov hlapce kliče,
Osemnajste svoje Čiče:[5]
„Zor je, vzdramši se vzdigajte,
Brze konj'če napajajte,

26. Jih sedlajte, obrzdajte,
Koj na vojsko napravljajte;
Hod'mo v zidano Ljubljano,
Trdno, v'soko in prostrano.“

27. Hlapci konje zasedlali,
Pa vsi ročno zadirjali.
Prej se konjica ne vstavi,
Še le pri zeleni Savi.

28. Ravbar kliče ti brodnike,
Pod Črnučami voznike:
„Le na noge, le vstanite,
Nas prek Save predrožite!“[6]

29. So brodniki še vsi spali,
Zavolj' vod se vozit' bali,
Save vel'ke prederoče,
Črez bregove nastop'joče.

30. Pravi Ravbarju Andreje:
„Voda sega že črez brege,[7]
Mi ne moremo voziti,
Vi v Ljubljano pa ne priti.“

31. Ravbar še zakliče v drugo,
Svetlih zlatov dá obljubo;
Si brodniki pomignili,
Reko: „Še ga bomo pili.“

32. Kmal' brodniki zakrmili,
So Boga lepó prosili,
Da b' jih zdrave še vozili,
Turške jašpre[8] seb' služili.

33. Zlate reče jim podati,
Jadrno pa zadirjati
Preko polja do Ljubljane,
Trdne, v'soke in prostrane.

34. Gospod Ravbar dram' Ljubljance:
„Oj Ljubljanci, oj zaspanci,
Brž iz pernic ustajajte,
Brž s' na vojsko napravljajte!“

35. Pa za Ravbarjem hodile
So Ljubljanke, ga prosile,
Srebra, zlata ponujale,
Družeta si odkup'vale.

36. Ravbar: „Gospe, tih'! in mamke,
Potrpite malo, samke,
Zdaj ni časa podkup'vati,
Sila se je vojskovati.

37. Meji žuga turški blisek,
Hoče nam požreti Sisek;
Tur'k če vzel nam Sisek bode,
Nam na robe vse, vse pojde,

38. Vam Ljubljana bo pokraj'na,
Stran dolenjska turška drajna.“
Boben zdaj mu zaropoče,
Ga preslišat' ni mogoče.

39. Ravbar si vojakov zbere,
Dol pod Sisek z njimi vdere.
Tolk' je Turka na terišču,
Kol'kor mravelj na mravljišču.

40. Naprej v dir je Ravbar tekel,
Velk'mu hlapcu: „Stopi,“ rekel,
„Zlez' na to visoko drevce,
Gledaj dobro na banderce:

41. So banderci videt' beli,
Trdo mujo bomo 'meli,
So banderci pa rudeči,
Nič ne bodimo boječi.

42. Turka bomo pozobali,
Kakor da bi črešnje brali;
Prej mirú ne bomo dali,
Dokler ga ob tla ne djali."

43. Hlapec vidi vse rudeče,
To st'ri Kranjce vse goreče;
Tako v Turka se zagnali,
Da so vsega posabljali.

Nar. pes. — *V. Vodnik.*

---

64. Alenčica, sestra Gregčeva.

1. Leži, leži stezičica
In ta pelja sred' Turškega,
Kar vidi daleč mi okó,
V Turčijo noter globoko.
Po njej pritekel je enkrat
Turškega carja sluga mlad.
Bogme da! — da je ta, da veljá.

2. Stoji na prag' Alenčica,
Gregičeva sestričica:
„No, sluga mladi, kam pa greš?
Al' meni kaj povedat' veš,
Kaj dobrega, kaj hudega
Od moj'ga Gregca ljubega?
Bogme da! — da je ta, da veljá."

3. Odgovor tak ji sluga dá,
Mlad' sluga carja turškega:
„O Gregcu nič mi znan'ga ni,
O njem se nič ne govori;
Zagledal ga jaz nisem sam,
Pa zdaj ga tudi ne poznam.
Bogme da! — da je ta, da veljá."

4. Tak' rekla je Alenčica,
Sestrica svoj'ga Gregeca:
„Brat moj je vsak'mu Turku kos,
Do pet pa dolgo haljo nos',
Obilno rož na njej se vid',
Ino s sviló je ves obvit.
Bogme da! — da je ta, da veljá.

5. Ko britev sabljo 'ma ostró
In kakor solnce vso svetló,
Po sredi kača ji leži,
Na koncu ogenj 'z nje gori,
Je v kačjem strupu kaljena,
Med Turke je namerjena.
Bogme da! — da je ta, da veljá.

6. Rudečo kapo 'ma na glav',
Za kapo je tri pera djal,
Žerjavove so pera te."
In sluga zdaj takó pové:
„Od Turkov bil enak je vbit,
Tvoj Gregec znal bi tisti bit'!
Bogme da! — da je ta, da veljá."

7. Zdaj kaj stori Alenčica,
Sestrica svoj'ga Gregeca?
Brž teče gori v kamrico,
Obleče dolgo haljico,
Je dolga, dolga do petá,
Vsa taka kakor Gregčeva.
Bogme da! — da je ta, da veljá.

8. In vzame sabljico ostró
In kakor solnce tak' svetló,
Po sredi kača ji leži,
Na koncu ogenj 'z nje gori,
Je v kačjem strupu kaljena,
Na Turke je namerjena.
Bogme da! — da je ta, da veljá.

9. Rudečo kapo náse dé,
Na kapi pera tri stojé,
Žerjavova so pera to:
Vse je, kot je pri Gregcu b'lo.
In teče v štalico takrat
Si brz'ga konj'ča osedlat'.
Bogme da! — da je ta, da veljá.

10. Na palce se naslonila,
Na konj'ča brzo prhnila.
Ko ptica daleč zdaj frči,
Kjer šator turški mi stoji,
O Gregčeva sestričica,
Junaškega si srčeca!
Bogme da! — da je ta, da veljá.

11. V šatore dirja, dirja v skok,
Turčina seka vse okrog,

Da tol'ko jih za njo leži
Ko snopja za ženjicami,
Al' drobne trave 'zpod kosá,
Ko Bog nam dobro let'no dá.
Bogme da! — da je ta, da veljá.

12. Pri oknu turški car stoji
Ino takó-le govori:
„Hudobe turške ve grdé,
Nič druz'ga ni vas kot lažé.
Vi prav'te: ‚Gregca vbili smo!'
Sam vidim delat' ga strašnó.
Bogme da! — da je ta, da veljá.

13. V šatore dirja, dirja v skok
In Turke seka vse okrog,
Da tol'ko jih za njim leži
Ko snopja tamkaj za ženjci,
Al' drobne trave 'zpod kosá,
Ko Bog nam dobro let'no dá.
Bogme da! — da je ta, da veljá."

14. Zdaj kaj stori Alenčica,
Sestrica svoj'ga Gregeca?
Junaško bliže carja gre,
Pokaže črni kiti dve:
„'Ma take tvoja carinja?
'Ma take tvoja carinja?"
Bogme da! — da je ta, da veljá.

Nar. pes. — *Fr. Prešéren.*

---

65. Oblega dunajska.[1]

Tur'k je bil cesarju pisal,
Da jo v goste bo pribrisal.
Svetli cesar govori:
„Pridi, kadar se ti zdi;
Jaz sem záte se pripravil,
Da se ti bom v bran postavil."

V oljsko n'deljo res privije,[2]
Ravno solnce gor prisije.
Tur'k začnè strašnó streljati,
Dunaj silno pretresati,
Kakor bi na vodi stal,
Ali tresek ga majál.
Svetli cesar se prestraši,
Pri Mariji, mater' naši,

Išče pomoči, pred njo kleči,
Ker pripravljen bil še ni.
Dalje k papež' se obrne,[3]
Naj nadloge on odvrne,
Šolcem naj ukazo dá:
„Vsak pomagaj, kakor zna.“
Papež pisal je tja v Celje,
V Prago, v nemške vse dežele,
Da vsi hitro morajo prit',
Turke strani odpodit',
Da naj delajo zvijače,
Vere varvajo domače,
Da pokažejo srčnóst,
Dajo Dunaju prostost.

Šolci v Pragi ino v Celji
Ino v nemški vsej deželi
Zdaj takó v en glas rekó:
„Tur'k še le spoznal nas bo;
Prej posekal nam bo buče,
Predno ko dobil bo ključe
Naš'ga mesta Dunaja,
Kjer naš cesar dom ima.“
Šolci v Pragi ino v Celji
Ino v nemški vsej deželi
Hitro skupaj vsi gredó,
Da zvijače vsi počnó.
Šolci streljati začnó,
Turki orožje 'z rok dadó;
Komaj tja so primahali,
Turki so se že podali.

Paša je na pragu stajal,
K miru z belo ruto majal . . . .
Mat' Marija oskrbi,
Škode se nič ne zgodi.

Nar. pes. — *M. Ravnikar.*

66. Lavdon.

1. Oj stojaj, stojaj Beli grad,
Za gradom teče rdeča kri,
Za gradom teče rdeča kri,
Da b' gnala mlinske kamne tri.

2. Tam Lavdon vojvoda stoji,
Krvavi meč v rokah drži;
On hoče 'meti Beli grad
In turško vojsko pokončat'.

3. Ošabni Tur'k se mu smeji
In Lavdonu tak' govori:
„Si prišel mene ti častit,
Al' prišel zajcev si lovit?“

4. „„Ne prišel zajcev sem lovit,
Al' prišel sem tebe častit:
S svinčén'mi kroglam' te škropil
In s črnim prahom bom kadil.““

5. Cesarske puške pokajo,
Se turške gospe jokajo;
Cesarski bombe mečejo,
Se Turki z grada vlečejo.

6. Glej, tak' mogočni Lavdon je
Premagal vse sovražnike;
In dokler Beli grad stoji,
Naj slava Lavdonu slovi.[1]

Nar. pes. — *A. Slomšek.*

---

67. Kraljevič Marko v narodnih pesmih jugoslovanskih.

Narodom jugoslovanskim se je priljubil med vsemi junaki najbolj kraljevič Marko; njegovo ime slavi pesem od Triglava do Črnega morja pa do grškega zaliva. On je postal pravi narodni junak, katerega je okrasila domišljija narodova z vsemi prednostmi, kolikor si jih le more domisliti o svojem ljubljencu.

Da je bil kraljevič Marko nekdaj tudi Slovencem znan, kakor še dandanes Srbom in Bolgarom, nam dokazujejo narodne pesmi slovenske, ki so se ohranile med nami. V mnogem oziru pa ga je izpodrinil drug junak, katerega se je oklenilo srce slovensko tem bolj, čim večjega pomena je postalo njegovo delovanje za naše pokrajine. Kralj Matjaž, o katerem narod pripoveduje, da so bili za njega pravi „zlati časi“, se je vrinil na mesto njegovo; zakaj ta je bil v srednjem veku večje važnosti za blagor naše domovine. Srbi pa so verno ohranili spomin Markov, ker jim je bil ob času turške bede in tujega nasilstva vzvišen vzor boritelja za narod, za pravico, za resnico in vero. Kdor je le enkrat čul slepca tožnim glasom pevajočega o tem junaku, je slišal iz glasú

njegovega vso žalost in vso bedo, ki je trla srce nesrečnemu ljudstvu do naših časov. On mu je bil tolažnik, on je hrabril mladino v boju proti sovražniku. Kadar je po gorah balkanskih v revni koči zadonela pesem o Marku, kako je tiral Turčina, kako je branil vdove in sirote, tedaj so se iskrile mladeniču oči, trdneje se je handžara oklepala roka in marsikdo je prisegal ob taki priliki, da postane in ostane zvest branitelj narodu in veri. Kakor so nekdaj Špartanci popevali Tirtejeve[1] pesmi v boju za dom, tako so korakali Srbi, pevajoč pesmi o Marku, v boj za zlato svobodo.

Marko, sin Vukašina[2] in Jevrosime, se je porodil v Skadru na Bojani. Pred rojstvom njegovim se je sanjalo materi, da je porodila zmaja, ki je sekal Turkom glave. Največji junaki srbski so se zbrali pri krstu njegovem in mu nadeli ime Marko.

Jedva doraste mladenič, ga že pošlje oče na pašo z živino, jedi pa mu ne dá s seboj, češ, naj se vadi zgodaj trpeti lakoto. Drugi pastirji so se rogali slabotnemu dečku; namesto njih je moral vračati čredo, oni so se pa veselili; joj njemu, če se je kaj obotavljal; marsikatero gorko je pretrpel od svojih tovarišev. Trdosrčneži mu niso privoščili niti trde skorje kruha. Objokan in obupan zbeži torej od neusmiljenih drugov in tava po planini sem ter tja. Kar zapazi na trati, kamor je najhuje pripekalo solnce, mlado dete, speče v vročini. Do srca se mu usmili revče; hitro steče v gozd, nalomi košatih vej in jih potakne v zemljo okoli spečega otroka, da mu napravi hladne sence. Sam pa sede pod drevo ter premišlja o hudobnih pastirjih in o svoji živini. Kar pride na trato vila s planine. Ko zapazi mati, da spi dete v hladni senci, se razveseli in pravi pri sebi: „Ko bi vedela, kdo je napravil senco mojemu sinku, bi mu dala, kar bi hotel.“ Med tem zapazi Marka in zve od njega, da je on dobrotnik otrokov. „Kaj pa hočeš za to, da si napravil senco mojemu sinku?“ — „Ej, sestra, kaj bi te prosil, saj mi ne moreš dati, česar bi rad!“ — „No, kaj pa hočeš? Le povej mi!“ Revež je mislil vedno le na pastirje, ki so ga tepli tako neusmiljeno; zato reče, da bi bil rad tako močen, da bi ga pastirji ne mogli več strahovati. „Ako nočeš drugega, ti lahko pomorem,“ odgovori vila. Nato mu dá piti mleka in pravi: „Poskusi, ali moreš vzdigniti tá-le kamen.“ Blizu drevesa je ležal kamen,

težek dvanajst stotov. Marko zgrabi kamen, ali ne gane ga še. Vila mu dá torej v drugo mleka. Marko se napije in vzdigne kamen. Ali še v tretje mu dá vila mleka in Marko vrže kamen tako daleč, da ni mogel videti več, kam je padel. Vesela njegove moči, mu dá hvaležna mati še mleka za požirek.[3] Nato ga pelje na vilinski dvor in mu reče, naj si izbere konja, kakoršnega si hoče. Marko pa ne vzame kar prvega, temveč si jih izbira. Prvega prime za rep in ga potegne iz hleva. Tako jih poskuša več. Naposled zagleda šarca, konja mršavega, pisanega. Poskusi tudi njega. Ali konj se upre na noge in obstoji kakor priklenjen; še ganiti ga ne more mladenič. Vesel vzklikne Marko: „Ta bo zame, tega mi daj!“ Vila mu ga dá, a potem ga še pelje v orožnico, mu podari popolno bojno opravo, sabljo damaščanko in dve bodali, pa reče: „Ako ti bo kdaj huda pela, le pokliči me, vilo s planine; pomagala ti bodem!“

Lepo jo zahvali dečko, pa jaha domov. Oče in mati sta ga bila vesela, vendar pa je še moral po živino. Ko pride do pastirjev, ga začnó zmerjati in ga hočejo biti; Marko pa zgrabi prvega, potolče z njim druge in žene svojo čredo domov.

Jedva je imel dvanajst let, jaha z bratom Andrejem na Kunar-planino. Tri dni se potikata okoli brez jedi in pijače, da že ni mogel Andrej trpeti več lakote in žeje ter je šel v krčmo, da si kupi jela in pila. Tam ga upijani Roša harambaša in ga ubije. Marko čaka brata tri dni na planini. Ker ga pa le ni, gre v krčmo in pogubi harambašo in šestdeset njegovih tovarišev.

Kasneje ga pošlje oče v Prizren na carjev dvor, da se priuči junaškemu obnašanju. Bil je bistra glava; nauči se vsega, kar treba junaku. Z junaštvom in razumom svojim se prikupi carju Dušanu; ta si ga izbere za pisarja. Pisal je „knjige carostavne“[4] in vedel za vse naredbe carjeve.

Dolgo je gospodoval car Dušan Silni. Ko pa zboli, pozove žena carjeva Vukašina in vso gospodo v Prizren, da zvedó zadnjo oporoko carjevo. Vladika Nedeljko izpové Dušana in ta pokliče Vukašina k sebi in reče: „Tebi, Vukašin, priporočam narod in vojvode, tebi priporočam svojega sinka Uroša. Ima jedva štirideset dnij. Namesto njega vladaj ti, da doraste, potem pa mu izroči carstvo!“ To so bile zadnje besede mogočnega carja.

Vladal je tedaj Vukašin. Kmalu pa se ga loti želja, da bi sam postal car. Ko Uroš doraste, se potegnejo nekateri vojvode zanj. Ali greh je prelivati kri; zato pripravijo Uroša, Vukašina in brata njegova, Gojka in Uglješo, ki sta tudi terjala carstvo záse, da se zberó na Kosovem polju in dogovoré, čigavo je carstvo.

Na določeni dan se zberó na Kosovem polju poleg cerkve Samodreže štirje tabori: Vukašinov, Gojkov, Uglješev in Urošev. Ker se ne morejo pogoditi, se dogovoré, da pošljejo poslance v Prizren po vladiko Nedeljka, ki je izpovedal in obhajal umirajočega Dušana; češ, on vé, čigavo je carstvo. Nedeljko pa odgovori: „Carja nisem vprašal o carstvu, ampak le o grehih njegovih. Pojdite v grad Prilip k Marku; on je pisal knjige carostavne, torej vé, čigavo je carstvo. Ta bo povedal resnico, ker se ne boji nikogar razen Boga istinitega.“

Pokličejo Marka. Pred odhodom ga še opominja mati: „Ne govori krivo niti za očeta, niti za strica! Bolje ti je izgubiti glavo, nego ogrešiti dušo svojo.“ Sin vzame knjige carostavne, sede na šarca in jaha na Kosovo.

Oče in strica mu obetata carstvo, ako bi govoril njim na ljubo; toda Marko ne pogleda nobenega, temveč ide k Urošu. Drugo jutro se zbere gospoda k maši, po maši pa prečita Marko knjige in razsodi: „Carstvo je Uroševo. Od očeta je ostalo sinu, njemu je car izporočil carstvo, ko je umiral.“

Razkačen na te besede skoči Vukašin na noge, potegne handžar izza pasa in hoče posekati sina. Sinu pa se ne spodobi, bojevati se z očetom, in Marko beži pred njim okoli cerkve. Trikrat priteče okoli, kar se začuje glas iz cerkve: „Beži v cerkev, da ne pogineš od očeta za pravico božjo!“ Vrata se odpró sama in se zopet zapró za njim. Vukašin pa mahne v svoji jezi po vratih, in glej čudo, pocedi se kri. Prestrašen zavpije oče: „Joj, sina sem umoril!“ Iz cerkve pa se čuje glas: „Marka nisi posekal, ampak angelja božjega.“

To razljuti Vukašina še bolj, on preklinja ljuto svojega sina: „Sin Marko, naj te Bog ubije, da ti ne dá ni groba, ni poroda, da ne pustiš svoje duše, dokler ne postaneš sluga turškega carja!“ Tako kolne oče, car Uroš pa ga blagoslavlja: „Marko, Bog ti pomogel! Naj ti bo lice svetlo med modrijani, naj seka v boju sablja tvoja, da na svetu ne bo boljšega ju-

naka, da se bo spominjalo tvoje ime, dokler bo sijalo solnce in svetil mesec!“

Tako je bil razsodil Marko, čigavo je carstvo. Nad njim pa se je izpolnila kletev očetova in Urošev blagoslov.[5]

Po strašnem dogodku pred cerkvijo se razide gospoda, Marko pa se vrne na svoj grad Prilip. Mati ga tolaži in se veseli, da se je tako moško potegoval za pravico. Ali sina ne trpi dolgo domá. Kletev ga žene po svetu, kakor pripoveduje narodna pesem slovenska, dá si skovati sabljo, s katero je presekal kovaču nakovalo, in buzdovan,[6] težek dvanajst stotov, pa gre po svetu.

Kmalu zaslovi ime njegovo. Reveži so ga blagoslavljali, kajti pomagal je rad, komur je le mogel; varoval in branil je vdove in sirote. Turki pa so se ga zbali, ako so le čuli ime njegovo, zakaj on ni pripuščal zatirati nikogar.

Izmed srbskih junakov se je priljubil najbolj Milošu Obiliću. Bila sta pobratima. Nekdaj jezdita črez Miroč-planino. Marku se je dremalo. Prosi tedaj Miloša, naj zapoje. Ali pobratim se boji vile Ravijojle, ki mu je zažugala, da ga usmrti, ako ga sliši peti po planini. A Marko mu reče: „Zapoj, pobratime; dokler imam šarca in buzdovan, ti ne stori vila nič hudega.“ Miloš zapoje o starih junakih, kako so junačili, kako so stavili samostane, zadušbine za dušo svojo. Marku se omili pesem; nagne se na sedlo, pa zaspi. Vila čuje Miloša in jame odpevati. A Miloš ima lepše grlo od vile same. Zato se razljuti Ravijojla in ustreli Milošu puščico ravno v belo grlo. „Joj mi, pobratime!“ vzklikne junak in pade s konja. Marko se vzbudi, vidi ranjenega junaka, pa izpodbode šarca za vilo. Po tri kopja na visoko, po štiri kopja daleč je skakal konj; kmalu sta bila blizu Ravijojle. Da bi se rešila, vzleti pod oblake; ali Marko zavihti buzdovan in jo zadene ravno med pleča, da pade na zemljo. Reva začne junaka bratimiti (imenovati brata) in ga prositi, naj jo pusti živo, češ, da hoče nabrati trave, da izleči Miloša. In res jedva položi Ravijojla ranjencu nabrane trave na rano, oživi Miloš; še lepše mu je grlo in še bolj zdravo mu je srce nego poprej. Odslej je bila vila Ravijojla Markova posestrima.

Na svojih potih pride nekdaj Marko tudi na Arabsko. Ko razpne šator na ravnini, pribeži robinja k njemu, katero so zarobili silneži. Ona se mu usmili, vzame jo v svoje varstvo.

Dvanajst Arabcev prihruje nad njega, da bi oteli svoj plen; Marko pa seka tako močno po njih, da jih je kmalu vseh dvanajst črez pas presekanih ležalo na tleh. Potem pelje svojo posestrimo domov k materi in jo omoži v grad Rudnik v hišo Dizdaričevo.

Ni ga boljšega, ljubeznivejšega sina, kakor je bil Marko materi svoji; še tedaj jo je ubogal, ko je videl, da ga spravi ubogljivost v največjo nevarnost. Praznoval je nekdaj slavo (hišnega patrona) sv. Jurija. Zbranih je bilo na njegovem dvoru gostov brez števila. Marko in mati sta stregla pri mizi. Kar reče neki starec: „Hvala ti, kraljevič Marko! Vsega imaš dosti, ko bi le imel še rib iz Ohride.“ To je žalilo Marka. Hitro pokliče svojega slugo, da streže namesto njega, sam pa gre v hlev, osedla šarca, da bi šel po ribe v Ohrido. Mati pa pride za njim in pravi: „Ne jemlji orožja s seboj; navadil si se krvi, še v praznik bi prelival kri!“ Težko je bilo sinu iti brez orožja, še težje pa ne ubogati matere. Brez orožja sede na konja, pa jaha ravno proti Ohridi. Na mostu zagleda junaka na konju, ki je metal težki svoj topuz (buzdovan) pod oblake in ga zopet lovil v roko. Pozdravi Marka in ga vpraša, ali je Marko domá. Marko odgovori: „Bil sem zjutraj pri njem v Prilipu; ravno slavi slavo, mnogo gostov je pri njem.“ — „Dobro,“ odgovori neznani junak, „še danes bo tekla kri pri mizi njegovi, njega pa obesim pred vrata prilipska, ker je pogubil brata mojega!“ S temi besedami odhaja junak — bil je Gjemo Brdjanin — proti Prilipu. Marko pa postoji, misli in premišlja. Ako se mu dá spoznati, bi ga Turek pogubil, ker nima orožja s seboj; če pa ga pusti v grad, bi mu pobil goste. Zavpije torej za Gjemom: „Jaz sem kraljevič Marko!“ Gjemo se vrne in zdirja za Markom. Upal je kraljevič, da ga odnese šarec, ali sovražnik zažene svoj topuz za njim in ga zadene tako močno med pleča, da ga vrže raz konja. Hitro priskoči Gjemo, mu zveže roke na hrbet, ga priveže za svojega konja, sam pa sede na šarca in jaha z jetnikom v Ohrido. Pred mestnimi vrati napravi vešala, da bi obesil svojega nasprotnika. Ali gospoda krščanska pride k Brdjaninu in ga prosi: „Ne obesi Marka tu; vino in pšenica bi nam ne rodila. Damo ti za to tri tovore blaga.“ Gjemu je bilo po volji, vzame tri tovore blaga, pa žene Marka pred Vučitrn, da bi ga obesil tam. Ali tudi ondi mu dá gospoda krščanska tri tovore blaga, da ne

obesi Marka pred mestom, ker bi sicer ne rodilo vino in pšenica. Ravno tako se zgodi tudi v Zvečanu.

Brdjanin pelje tedaj Marka in vse blago dalje. Pride na Janjino planino; žeja se ga loti. Vpraša torej svojega jetnika, ali vé tu za kak studenec ali za kako krčmo. Marko pa mu odgovori: „Žejni junaki zakoljejo konja, pa se napijejo krvi.“ Gjemo potegne sabljo in hoče zaklati kraljeviča, da bi se napil njegove krvi. V tej nevarnosti pa reče Marko: „Tu blizu ima svojo krčmo krčmarica Janja; ali osvetila se bo nad menoj, ker sem ji popil mnogo vina, plačal pa ga nisem.“ Kmalu sta bila pred krčmo. Janja se preplaši, ko zagleda Marka, svojega pobratima, zvezanega, ali ta ji namigne z očmi, ona ga razume hitro in reče: „Bože mili, hvala ti za vse, ker vidim Marka zvezanega. Pojila te bom, Gjemo Brdjanine, brez pare in denara,[7] če ti je drago, vse tri dni.“ Konja spravi v hlev, junaku pa prinese vina. Gjemo pije in nazdravlja kraljeviču, piti pa mu ne daje. Ko se napije Brdjanin, mu prinese Janja vina sedem let starega, kateremu je dodala trave omotične, da se zvali Gjemo kmalu brez zavesti na klop. Zdajci skoči Janja k pobratimu in mu sname železje; Marko pa zveže spečega sovražnika. Kraljevič začne piti vino, sune Gjema in reče: „Vstani, da pijeva!“ Revež se vzbudi iz spanja, ali vstati ne more, ker mu tega ne dopušča železje. Sedaj pa je Marko nazdravljal Brdjaninu, a piti mu ni dajal. Ko si ugasi žejo, priveže Gjema za šarca, sam pa sede na njegovega konja in jezdi proti Vučitrnu. Tam mu pridejo kristjani naproti in mu ponujajo tri tovore blaga, da obesi Brdjanina. Marko pa jim vrne blago, katero so dali Gjemu, in gre proti Zvečanu in potem proti Ohridi, kjer ga prosijo povsod, naj obesi sovraga. On pa vrne obema mestoma blago in obesi Gjema pred Ohrido. Nato nakupi rib in se vrne domov.

Mnogokrat je prigovarjala mati Marku, naj se oženi in opusti junakovanje, ali kletev očetova mu ni dajala mirú. Na svojih potih pride enkrat na Arabsko; pri studencu hoče napojiti šarca in tu se razsvadi z arabskimi junaki. V boju se spotakne šarec, nasprotniki skočijo nad kraljeviča, ga zvežejo in vržejo v temnico. Toda hči arabskega kralja ga osvobodi.

Po enakem naključju pride drugikrat Turkom v pest. Tri leta je sedel v ječi, lasje so mu zrastli tako dolgi, da so se vlačili po tleh za njim, nohtje pa toliki, da bi mogel orati z njimi.

Nenadoma se ušatori Musa kesedžija (tolovaj) na primorju in začne loviti sultanove uradnike, ki so vozili davek v Carigrad. Pošljejo torej vezirja[8] s tisoč moži nad njega; ali Musa jih poseka vse. Na vsem Turškem ne najdejo junaka, ki bi užugal tolovaja. Sultan pokliče tedaj svet in hodža[9] Čuprilič reče, da bi mogel edino le Marko pogubiti Muso. Privedejo torej jetnika, ga obrijejo in oblečejo ter ga posadé v krčmo, naj se okrepča. Črez mesec dnij poskusi junak svojo moč. Dá si prinesti suhe drenovine, sedem let stare, jo vzame v roko in stisne. Ali kolikorkoli jo stiska, toliko je vendar ne more stisniti, da bi se pokazala voda iz nje. Zatorej jé in pije še mesec dnij. Ko pa sedaj stisne drenovino, jo stisne tako trdo, da se prikaže kaplja vode med prsti. „Zdaj je čas!“ pravi junak. Kovač Novak mu skuje sabljo Ko je bila sablja skovana, jo poskuša Marko, mahne po nakovalu z njo, ga preseka ter vpraša kovača, je li že kdaj skoval boljšo sabljo. „Oj Boga mi, kraljevič Marko,“ odgovori Novak, „skoval sem sabljo boljšo boljšemu junaku. Ko se je odpravljal Musa v primorje, sem mu skoval sabljo. Musa je mahnil z njo po nakovalu, pa še klada ni ostala cela.“ Te besede razljutijo Marka. Ko mu pomoli kovač desnico, da bi dobil plačilo, mu odseka kraljevič roko, dá mu pa tudi denarja, da more živeti do smrti brez dela. Nato se odpravi na šarcu proti Musi.

Začne se ljut boj. Orožje je bilo kmalu potrto; skočita s konj in se začneta boriti. Metala sta se ves dan, ali drug drugemu nista mogla kaj. Na enkrat pa Musa zavije Marka, ga vrže na zeleno travo in mu poklekne na prsi. V tej stiski zavpije kraljevič: „Kje si danes, posestrima vila?“ Hitro se oglasi vila iz oblakov: „Ali ti nisem pravila, da se ogiblji boja v nedeljo? Sramota bi bila, ko bi se lotila dva enega samega; saj imaš še bodalo!“ Musa vzdigne začuden glavo in gleda, odkod govori vila. Marko pa potegne bodalo izza pasa in razpara Muso od popka do grla. Ko ogleduje mrtvega nasprotnika, zapazi, da ima troja rebra in troje src. Eno srce je bilo mrtvo, drugo je še trepetalo, na tretjem pa je spala kača. Zdajci se prebudi kača in mrtvo truplo začne skakati po travi, kača pa reče Marku: „Zahvali Boga, kraljevič Marko, da se nisem prebudila, dokler je Musa bil še živ; tedaj bi ti bila huda pela!“ Mrtvecu odseka junak glavo, se vrne v Štambul, pa jo vrže sultanu pred noge. Car skoči od straha na noge,

ko zagleda glavo, Marko pa se vrne z bogatimi darovi k svoji materi v Prilip.

Mati ga zopet sili, naj se oženi. Uboga jo, snubi več deklet in se oženi z Jelico. Živel je srečno z njo. Nekdaj pa pozove turški car Marka na pomoč proti Arabom. Ko se je bojeval mož daleč od doma, prihrumi Markov sovražnik Mino s Kostura v Prilip, razdene grad in odvede Markovo ženo s seboj v sužnost. Ko zve kraljevič žalostno novico, pridirja pred Kostur. Preoblečen za meniha gre v grad in pripoveduje Minu, da je Marko umrl. Mino se veseli te novice, ker se je hotel oženiti z Jelico; on menih naj bi ga poročil z njo. Pri poroki pa ubije Marko svojega sovražnika in reši Jelico.[10]

Ali še sedaj ni ostal Marko dolgo domá. Junačil je po svetu, občeval z najboljšimi junaki srbskimi, marsikomu pomogel v sili in tako postal junak, o katerem se je uresničil blagoslov Urošev.

Junačil je nad sto let, šarec mu je ostal vedno zvest, pomagal mu v marsikaki zadregi. Ko je čutil Marko, da mu bo kmalu konec dnij, se je napotil na Urvino planino. Na potu se začne spotikati šarec in točiti solze. Marko ga vpraša, kaj mu je. „Kaj bi se ne spotikal, kaj bi ne točil solz, ker se morava kmalu ločiti!“ Jaha dalje. Na planini med dvema jelama je studenec; v njem zagleda Marko svojo usodo, da mu je blizu konec posvetnega delovanja. S sabljo zabode šarca, da bi ga ne dobili Turki v pest; sabljo zlomi, topuz[11] pa zavihti in vrže s planine v morje, rekoč: „Kadar pride moj topuz na suho, tedaj se naj rodi junak, kakoršen sem jaz.“ Nato napiše svojo oporoko: „Kdor čita ta list, naj zna, da je mrtev Marko. Tri pasove zlata imam pri sebi; eden bodi za moj pogreb, drugi za cerkve, tretji za slepce, da bodo pevali slavo mojo!“ List obesi na vejo, sleče dolamo,[12] jo razgrne pod jelo, se prekriža, leže, potegne kalpak[13] na oči in — umrje. Osem dnij je ležal; nihče si ga ni upal buditi. Kar pride po potu iguman[14] Vaso s Svete gore. Ta čita list, spravi Marka na Sveto goro in ga pokoplje v vilindarski cerkvi, spomenika pa mu ne postavi, da ne bi oskrunili sovražniki mrtveca.

Druga pesem pa pripoveduje o njem, da ni mrtev, ampak da spi v votlini in da pride enkrat rešit narod svoj.

Fr. Hubad.

68. Kralj Marko.

1. Stoji na skali beli grad,
Notri se shaja Marko mlad'
Ino mladà Alenčica,
Prelepa turška d'vojčica.

2. Sta zjutraj zgodaj vstajala,
Veselo se sprehajala,
Šla sta na tine visoke
Odpirat line široke.

3. Takó Alenka govori:
„Gostó meglà po polj' leži.
No kaj je to, kakó je to?
Kaj, Marko moj, iz tega bo?“

4. Takó je rekel Marko mlad':
„Tam ni nobene megle znat',
Le turški konji tak' sopó,
Ki k meni v goste zdaj gredó.

5. Ko Turki pridejo pod grad,
Naproti pojdi jim do vrat;
Ko pa po meni vprašajo,
Po turško se obnašajo,

6. Lepó jim ta odgovor daj:
Domá ni mlad'ga Marka zdaj,
Ne bo ga tudi drevi še
In jutri večer javeljne.“

7. Ko so pred grad prijezdili,
Samó odpirat' videli;
Z desnico je sprejemala,
Z levico jih objemala:

8. „No, dobro jutro, Turki h'di!
Domá zdaj mlad'ga Marka ni,
Ne bo ga tudi drevi še
In jutri večer javeljne.“

9. K rumeni miz' jih posadi,
Dovolj da piti no jedi;
Orožje pa jim strani djat',
Ga nese v kamro sédmnajstkrat.

10. Zdaj Turkom je napivala,
Si v nedrije vin' zlivala.
In sabljo brusi Marko mlad',
Da se potresa svetli grad.

11. Takó en Turek govori:
„No kaj na vrh' takó grmi?
Gotovo Marko je domá,
Na brusu svetlo sabljo 'ma.“

12. Takó Alenka govori:
„Zdaj mlad'ga Marka doma ni,
Ne bo ga tudi drevi še
In jutri večer javeljne.

13. Takó le putice grebó,
Ko drobna jajčeca nesó.“
Turčine je vpijanila,
Seb' v nedrije ga praznila.

14. Zdaj v hišo Marko prileti,
Iz nožnic sablja zazveni.
Turčine je posekal vse,
En sam pod mizo skriva se.

15. Takó spod mize govori:
„Oj čakaj, čakaj, Marko ti,
Oj čakaj, čakaj, Marko mlad',
Nikar ob glav'co mene djat'!

16. Le pust' me živ'ga, zdravega,
Te prosim jaz junaškega.
Od mene slišal bode vsak,
Kakov ti, Marko, si junak!“

17. Takó je rekel Marko mlad':
„Usmiljenje ti čem skazat'
In živ'ga hočem te pustit',
Oj živ'mu, pa ne zdrav'mu bit'.“

18. Hiti ga izpod mize 'zvleč',
Po svoje hoče mu postreč'.
Polomi njemu vse kosti
In stakne mu potlej oči.

19. Na brz'ga konj'ča ga je djal,
Bandero svoje v roke dal,
Ga nesti carju turškemu,
Poročil pa je bil temu:

20. „Če kaj do mene se mu zdi,
Naj pride k meni u gosti;
Se bodeva poskusila,
Da vidi sam, kaj Marko zna!“

21. Turčin se vzdigne in leti,
V Turčijo daleč prihiti.
U lini turški car srčnó
Pokliče k sebi carinjo:

22. „Oj lésem, lésem, carinja!
Vesela bode najina,
Bandero Markovo nesó,
Gotovo vzadi ga ženó.“

23. V gradišče Tur'k prijezdil bil,
Močnó se car je veselil,
Nevtegoma ga je spraš'val:
„Al' si pri Marku se gost'val?“

24. Takó mu slepec govori:
„Bilé so čudne te gosti!
Pri Marku bil sem u gostéh,
Pa b' zlodju rajši bil v pestéh.

25. Polomil mi je vse kosti,
Staknil mi potlej je oči,
Na brz'ga konj'ča me je djal,
Bandero svoje v roke dal.

26. Poročil je, če se ti zdi,
Da pojdi k njemu u gosti;
Se bodeta poskusila,
Boš videl sam, kaj Marko zna!“

Nar. pes. — *M. Ravnikar.*

---

69. Uroš in Mrljavčeviči.[1]

(Srbska narodna pesem.)

Sešli so se tabori četirje
Na Kosovem, na prelepem polju,
Poleg bele Samodreže cerkve.
Prvi tabor Vukašina kralja,
Drugi tabor Uglješe despota,
Tretji tabor vojvode je Gojka,
A četrti carjevič-Uroša.
Carjevi se pulijo za carstvo,
Pomoriti se hoté med sabo
In poklati z zlatimi se noži,
Ne vedó pa, komu ide carstvo.
Kralj Vukašin pravi: „Meni ide.“
Despot Uglješ: „Nikdar, ampak meni.“

Vojvod Gojko: „Nikdar, meni ide.“
Tiho mladi carjevič je Uroš,
Tiho j' dete, ničesar ne reče,
Govoriti ne sme radi bratov,
Radi bratov, treh Mrljavčevičev.
Pismo piše Vukašine kralje,[2]
Pismo piše in pošilja sela,
Ga pošilja k belem' Prizren-gradu
Do Nedeljka, slavnega vladike,
Da on dojde na Kosovo ravno
In razpravi, komu ide carstvo;
On obhajal svetlega je carja,
Ga obhajal in izpovedaval,
In pri njem so knjige carostavne.[3]
Pismo piše Uglješa despote,
Pismo piše in pošilja sela,
Ga pošilja k belem' Prizren-gradu
Do Nedeljka, slavnega vladike.
Tretje pismo piše vojvod Gojko
In pošilja sela ognjevit'ga.
A četrto carjevič Uroše
Pismo piše in pošilja sela.
Drobna pisma pišo vsi četirje,
Pošiljajo ognjevite sele,
Ali drug od drugega potajno.
In sešli so seli se četirje,
Vsi četirje v belem Prizren-gradu,
V belih dvorih vladike Nedeljka.
A pri domu bilo ni vladike,
Ampak bil je v cerkvi na jutrenju,
Na jutrenju in na liturgiji.[4]
Ali silni so ognjeni seli,
Ali so ti silnejši od silnih!
Odjahati niso konj hoteli,
Ampak konje so nagnali v cerkev
In pletene potegnili biče,
Pak udrili vladiko Nedeljka:
„Brzo hodi, vladika Nedeljko,
Brzo hodi na Kosovo ravno,
Da razpraviš, komu ide carstvo;
Ti obhajal svetlega si carja,
Ga obhajal in izpovedaval,
Carostavne knjige so pri tebi;
Al' je zdaj ti izgubiti glavo.“
Solze toči vladika Nedeljko,
Solze toči, pak jim progovarja:
„Odstopite, silnejši od silnih,
Da mi v cerkvi službo dovršimo;

Znalo bo se, komu ide carstvo.“
Odmaknili so takoj se oni.
Kadar božjo so zvršili službo
In pred belo izstopili cerkev,
Progovarja vladika Nedeljko:
„Deca moja, vi četirje seli!
Jaz obhajal svetlega sem carja,
Ga obhajal in izpovedaval,
Ali nisem vprašal ga o carstvu,
Vprašal sem ga, kaj se je zagrešil.
Al' idite do Prilipa grada,
K belim dvorom kraljeviča Marka,
Dà, do Marka, mojega učenca;
Pisma se pri meni je naučil
In pri carju bil pisar je Marko,
On vam knjige carostavne hrani,
On razpravi, komu ide carstvo.
Vi pozov'te na Kosovo Marka,
Marko hoče pravo razložiti,
Ker se Marko ne boji nikogar
Razen Boga, istine edine.“
In četirje seli odpravili,
Odpravili so se k Prilip-gradu,
K belim dvorom kraljeviča Marka.
Kadar došli so pred bele dvore
In na vrata vdarili s tolkalcem,
Čula to je Jevrosima majka,
Pak pozivlje svoj'ga sina Marka:
„Sine Marko, moje dete drago!
Kdo na vrata bije pač s tolkalcem,
Kakor da so seli od očeta?“
Marko vstane in odpira vrata.
Seli Marku so se poklonili:
„Božjo pomoč, gospodare Marko!“
Lepo Marko z roko jih sprejema:
„Dobro došli, moja draga deca!
Ali zdravi vitezi so Srbi
In častiti carjevi in kralji?“
Pokloné se seli mu ponižno:
„Gospodare, kraljeviče Marko!
Vse je zdravo, ali ni pri miru;
Težko se je svadila gospoda
Na Kosovem, na širokem polju,
Poleg bele Samodreže cerkve.
Oni zdaj se pulijo za carstvo,
Pomoriti se hoté med sabo
In poklati z zlatimi se noži,
Ne vedó pa, komu ide carstvo.

Tebe zóvo na Kosovo ravno,
Da jim rečeš, komu ide carstvo.“
Marko ide k svojim belim dvorom,
Pa dozivlje Jevrosimo majko:
„Jevrosima, moja mila majka!
Težko se je svadila gospoda
Na Kosovem, na širokem polju,
Poleg bele Samodreže cerkve.
Oni zdaj se pulijo za carstvo,
Pomoriti se hoté med sabo
In poklati z zlatimi se noži,
Ne vedó pa, komu idę carstvo.
Mene zóvo na Kosovo ravno,
Da jim rečem, komu ide carstvo.“
Kol'kor Marko je želeč pravice,
Tol'ko prosi Jevrosima majka:
„Sine Marko, majkin ti edinec!
Moja hrana v kletev ti ne bodi!
Boj se, sine, govoriti krivo,
Bod' na ljubo stricema al' oči,
Ampak sodi po pravici božji!
Boj se, sine, izgubiti dušo;
Bolje ti je izgubiti glavo,
Nego svojo ogrešiti dušo.“
Marko vzame knjige carostavne
In opravi sebe in šarina,
Se šarinu vrže na ramena,
Pak odide na Kosovo ravno.
Ko sta bila kralju do šatora,
Govori si Vukašine kralje:
„Blagor meni, blagor, mili Bože!
Glejte meni, moj'ga sina Marka,
On poreče, meni ide carstvo;
Od očeta preostane sinu.“
Marko sluša, ničesar ne reče,
A na šator ne okrene glave.
Ko ga vidi Uglješa vojvoda,
Sam pri sebi Uglješa besedi:
„Blagor meni, glejte mi sinovca,
On poreče, meni ide carstvo;
Reci Marko, meni ide carstvo,
Bratski skupaj bova carovala.“
Marko j' tiho, ničesar ne reče,
A na šator ne okrene glave.
Ko zagleda vojvoda ga Gojko,
Prične Gojko sebi govoriti:
„Blagor meni, glejte mi sinovca,
On poreče, meni ide carstvo.

Ko je Marko bil še slabo dete,
Jaz sem Marka vrlo si priljubil,
Sem ga v nedra svilena zavijal
Kakor krasno jabolko od zlata;
Koderkoli hodil sem na konju,
Sem povsodi s sabo vodil Marka.
Reci Marko, meni ide carstvo,
Ti caroval, Marko, bodeš prvi,
Jaz pa bodem tebi do kolena.“
Marko sluša, ničesar ne reče,
A na šator ne okrene glave.
Gre naravnost k belemu šatoru,
Dà, k šatoru mladega Uroša;
Vodi šarca carju do šatora,
Tam razjahal Marko je raz šarca.
Ko zagleda ga nejaki Uroš,
Od blazine svilene poskoči,
Lahko skoči, pak si progovarja:
„Blagor meni, glejte moj'ga kuma,
Glejte kuma, kraljeviča Marka;
On poreče, komu ide carstvo.“
Razširila roke sta k objemu,
Pak se v belo poljubila lice,
Za junaško vprašala se zdravje,
Na blazine svilene se vsedla.
Malo časa je tako preteklo,
Dan preide, temna nočca pride.
Ko je v jutru zasvetilo jutro
In zvonovi v cerkvi zazvonili,
Na jutrenje dojde vsa gospoda.
Božjo službo v cerkvi so zvršili
In iz bele izstopili cerkve,
Sedli so pred cerkvijo v stolove
In z rakijo vživali slaščice.
Marko vzame knjige carostavne,
Knjige gleda in govori Marko:
„Oj moj oče, Vukašine kralje!
Malo l' ti je tvoje kraljevine?
Malo l' ti je? Pusta ti ostala!
Še za tuje pulite se carstvo.
A ti, striče, Uglješa despote!
Malo l' ti je tvojega despotstva?
Malo l' ti je? Pusto ti ostalo!
Še za tuje pulite se carstvo.
A vojvoda, Gojko, striče meni!
Malo l' ti je tvojega vojvodstva?
Malo l' ti je? Pusto ti ostalo!
Še za tuje pulite se carstvo.

Vidite li, da vas Bog ne vidi!
Knjiga pravi: Uroša je carstvo,
Od očeta je ostalo sinu;
Deteta je carstvo po rodbini.
Njemu carstvo je izročil care,
Ko na smrti legel je k počitku.“
Ko to čuje Vukašine kralje,
Kralj poskoči od zemlje na noge,
Pak potegne pozlačeni handžar,
Da zabode svoj'ga sina Marka.
A pobegne Marko pred očetom,
Ker se njemu, brate, ne pristoja,
Da se z lastnim bije roditeljem.
Bega Marko okrog bele cerkve,
Okrog bele cerkve Samodreže,
Bega Marko, kralj pa ga preganja,
Da sta trikrat sestavila kolo
Okrog bele Samodreže cerkve.
Bil gotovo kralj bi ga dohitel,
Al' iz cerkve nekaj progovarja:
„Beži v cerkev, kraljeviče Marko!
Vidiš, danes ti je poginiti,
Poginiti po očetu lastnem
Za pravico in resnico božjo.“
So odprla se cerkvena vrata,
Marko v belo je pobegnil cerkev
In za njim so vrata se zaprla.
Kralj doide na cerkvena vrata
In po stebru s handžarom udari;
Iz stebrà je krvca prikapljala.
Pokesal se kralj sedaj je jako
In govoril žalostne besede:
„Jaoh meni pri edinem Bogu,
Ker sem sina svojega pogubil!“
Al' iz cerkve nekaj progovarja:
„Ali čuješ, Vukašine kralje!
Ti posekal nisi sina Marka,
Božjega si angelja posekal.“
Vrlo žal je kralju radi Marka,
Pak ga ljuto kolne in preklinja:
„Sine Marko, da te Bog ubije!
Ti ne imej groba, ne poroda!
In da bi ti duša ne izpadla,
Dokler turškemu nis' služil carju!“
Kralj ga kolne, car ga blagoslavlja:
„Kume Marko, da ti Bog pomore!
Da je svetlo tvoje lice v zboru!
Da ti seka sablja na bojišču!

Da junaka bilo ni nad tebe!
Da spominja se imé povsod ti,
Dokler solnce je in dokler mesec!“
Kar sta rekla, Marku se je steklo.

I. Jenko.

---

70. Smrt kraljeviča Marka.

(Srbska narodna pesem.)

Rano Marko kraljevič napoti
Se v nedeljo pred žarečim solncem
Pokraj morja v Urvino planino.
Kadar bil je Marko na Urvini,
Prične njemu šarec poklek'vati,
Poklek'vati in solze točiti.
To je Marku vrlo mučno bilo,
Pak je šarcu progovarjal Marko:
„Aj ti, šarec, aj ti dobro moje;
Glej, sedaj je šestdeset in sto let,
Odkar jaz sem s tabo se seznanil.
Še nikoli nisi mi poklekal,
Ali danes si pričel poklekat',
Mi poklekat' in solze točiti.
Vedi Bog, al' dobro pač ne bode,
Naju komu pojde za življenje,
Ali meni ali morda tebi.“
Ni še Marko dobro izgovoril,
Kliče vila z Urvine planine
Ter dozivlje kraljeviča Marka:
„Pobratime, kraljeviče Marko!
Veš li, brate, kaj ti konj pokleka?
Žal je šarcu tebe gospodarja,
Ker se kmalu vama je ločiti.“
Ali Marko vili progovarja:
„Bela vila, da boli te grlo!
Kako bi se jaz od šarca ločil,
Ki prehodil zemljo sem in mesta
In obhodil iztok do zapada,
Pa ni konja boljšega od šarca,
Nit' nad mano boljšega junaka.
Jaz ne mislim se ločiti s šarcem,
Dokler mi je glava na ramenih.“
Al' mu bela odgovarja vila:
„Pobratime, kraljeviče Marko!
Nikdo šarca ti odvzel ne bode,
Niti moreš poginiti, Marko,

Od junaka ali ostre sablje,
Od topuza, bojnega al' kopja,
Ne bojiš na zemlji se junaka;
Ali ti je bolnemu umreti,
Dà, od Boga, starega krvnika.
Ako pa mi verovati nočeš,
Kadar bodeš gori na planini,
Od desnice se ozri na levo
In zagledal boš dve tanki jeli;
Vso sta goro z vrhoma nadrastli
In z zelenim jo pokrili listjem,
A med njima voda je studena.
Tamkaj, Marko, šarina okreni,
Ga razjahaj, k jeli ga priveži
In se skloni nad studeno vodo;
Svoje notri boš zagledal lice,
Videl bodeš, kdaj ti je umreti."
Tako Marko je poslušal vilo.
Kadar bil je gori na planini,
Od desnice se ozre na levo
In opazil je dve tanki jeli;
Vso sta goro z vrhoma nadrastli
In z zelenim jo pokrili listjem.
Tam je Marko šarina okrenil,
Z njega stopil, k jeli ga privezal
In se sklonil nad studeno vodo;
Svoje lice v vodi je ugledal.
Kadar Marko je ogledal lice,
Vidi Marko, kdaj mu je umreti;
Solze lije, pak si beseduje:
„Svet lažnivi, moje lepo cvetje!
Pač si lep bil, a za kratek časek,
Pač za malo, oj za tri sto let le.
Prišla doba, da s teboj se ločim."
Pak izdere kraljeviče Marko,
Pak izdere sabljo od pojasa
In pristopi do šarina konja,
Pak odseka šarcu glavo s sabljo,
Da bi šarec ne zapadel Turkom,
Bi ne delal Turkom sužnje tlake
In ne nosil vode in vedrice.
A ko Marko je posekal šarca,
Šarca konja lepo je zakopal,
Bolje šarca neg' Andreja brata.
Bridko sabljo stere na četvero,
Da mu sablja ne zapade Turkom,
Da ni dano Turkom se ponašat'
S tem, kar njim po Marku je ostalo,

Da krščanstvo Marka ne preklinja.
Ko razbil je Marko bridko sabljo,
Bojno kopje zlomi na sedmero
In zažene v jelkine ga veje.
Vzame Marko buzdovan si perni,[1]
Vzame njega si v desnico roko,
Pa ga vrže z Urvine planine,
Vrže v sinje in globoko morje.
A topuzu Marko beseduje:
„Kadar topuz moj iz morja pride,
Takrat rodi, kakor jaz, junak se.“
Ko razdrobil Marko je orožje,
Od pojasa pismeno orodje
In iz žepa vzame belo pismo;
Pismo piše kraljeviče Marko:
„Kdor li dojde v Urvino planino
Na studeno vodo in med jelki
Ter junaka tamkaj najde Marka,
Vsakdo vedi, da je Marko mrtev.
Tri pasove blaga je pri Marku,
Vse blago je suho, žolto zlato.
Prvi pas Bog njemu blagoslovi,
Kdor zakoplje mrtvo moje telo;
Z drugim pasom naj krasé se cerkve,
Tretji pas je slepcem in hromakom,
Da po svetu hodijo mi slepci,
Da v njih pesmih Marko se spominja.“
Kadar Marko pismo je napisal,
Vzame, vrže v jelkine ga veje,
Kjer iz pota lahko je zazreti,
A pisalo vrže v hladno vodo.
Suknjo Marko odloži zeleno,
Jo pod jelko razprostrè po travi,
Se prekriža in na suknjo sede.
Sobolovko na oči potegne,
Doli leže, a ne vstane gori.
Mrtev bil je Marko kraj vodice
Od nedelje do nedelje druge.
Kdor li hodi po široki cesti
In opazi kraljeviča Marka,
Vsakdo misli, da tu Marko spava,
In obrne daleč okrog njega,
Ker boji se, da ga ne prebudi.
Kjer je sreča, je nesreča tudi,
Kjer nesreča, tudi ni brez sreče.
Ali dobra sreča je nanesla
Igumana Svetogorca Vasa
Od prebele cerkve Vilindara,[2]

Z njim učenca njega Izaijo.
Ko opazil je iguman Marka,
Pak učenca z desno opozori:
„Tiho, sinko, da ga ne prebudiš;
Slabe volje Marko je po spanju
In obá bi mogel pogubiti.“
A gledaje, kako Marko spava,
List nad Markom je menih opazil
In na tihem pismo je prečital.
Pismo pravi, da je Marko mrtev.
Raz konjiča je menih razjahal
In junaka se dotaknil Marka,
Ali davno Marko se je ločil.
Solze toči proiguman Vaso,
Ker je njemu vrlo žal po Marku.
Tri pasove blaga mu odpaše,
Jih odpaše, sebi jih pripaše.
Misli, misli proiguman Vaso,
Kje zakopal mrtvega bi Marka;
Misli, misli, naglo si izmisli:
Vrže Marka mrtvega na konja,
Ga odnese k morju na bregove,
Z mrtvim Markom sede na brodove
In odnese ga na Sveto goro,
Pod Vilindar-cerkev ga donese
In odnese ga v Vilindar-cerkev.
Moli Marku, česar mrtvim treba,
Bilje poje mrtvemu na zemlji.
Sredi bele Vilindara cerkve,
Ondi starec Marka je pokopal;
A spomina njemu ne postavi,
Da o grobu Marka ne pozvé se,
Da se dušman njemu ne osveti.[3]

I. Jenko.

71. Krst pri Savici.

Uvod.[1]

Valjhún, sin Kajtimara,[2] boj krvavi
Že dolgo bije za krščansko vero,
Z Avrel'jem Droh[3] se več mu v bran ne stavi;
Končano njuno je in marsiktero
Življenje, kri po Kranji, Korotani
Prelita napolnila bi jezero.
Gnijó po polju v bojih pokončani
Trum srčni vojvodi in njih vojščaki,
Sam Črtomir se z majhnim tropom brani.

Bojuje se najmlajši med junaki
Za vero staršev, lepo bog'njo Živo,[4]
Za Črte,[5] za bogove nad oblaki.
On z njimi, ki še trd'jo vero krivo,
Beži tja v Bohinj, v Bistriško dolino,
V trdnjavo, zidano na skalo sivo.
Še dandanašnji vidiš razvalino,
Ki Ajdovski se gradec imenuje,
V njej gledaš Črtomirovo lastnino.
Devetkrat večja množ'ca jih obsuje
In zveste straže krog in krog postavi,
Odvzame up jim vse pomoči tuje;
Visoke odre tamkaj si napravi,
Zidovje podkopuje, vrata seka;
Ne polasti se njih, ki so v trdnjavi.
Šest mes'cev moči tla krvava reka,
Slovenec že mori Slovenca, brata —
Kakó strašnà slepota je človeka!
Ko niso meč, sekira in lopata
Jih mogle, lakota nepremagljiva
Preti odpreti grada trdna vrata.
Delj Črtomir jim reve ne zakriva,
Besede te tovar'šem reče zbranim:
„Ne meč, pregnala bo nas sreča kriva.
Le malo vam jedila, bratje, hranim;
Branili smo se dolgo brez podpore,
Kdor hoče se podati, mu ne branim;
Kdor hoče vas dočakat' temne zore,
Neproste dni živet', nočém enake,
Ne branim mu, al' jutra čakat' more.[6]
S seboj pa vabim druge vas junake,
Vas, kterih rama se vkloniti noče;
Temnà je noč in stresa grom oblake;
Sovražnik se podal bo v svoje koče,
Le majhen prostor je tja do goščave;
To noč nam jo doseči je mogoče.
Največ svetá otrokom sliši Slave,
Tja bomo našli pot, kjer nje sinovi
Si prosti vol'jo vero in postave.
Ak' pa naklonijo nam smrt bogovi,
Manj strašna noč je v črne zemlje krili,
Ko so pod svetlim solncem sužni dnovi!“
Ne zapusti nobeden ga v tej sili,
Molčé orožje svoje vsak si vzame,
Strahljivca v celem ni imel števili.
Al' komaj vrata so odprta, vname
Se strašen boj, ne boj, mesarsko klanje:
Valjhún tam s celo jih močjo objame.

Tud' on se je zanesel na njih spanje,
Prelesti mislil je ozidje grada
In ponevedoma planiti nanje.
Ko svojo moč najbolj vihar razklada,
Okrog vrat straža na pomoč zavpije
In vstane šum, da mož za možem pada.
Ko se neurnik o povodnji vlije,
Iz hriba strmega v doline plane,
Z deréčimi valovi vse ovije,
Kar se mu zoper stavi, se ne vgane
In ne počije prej, da jéz omaga:
Tak' vrže se Valjhún na nekristjane.
Ne jenja prej, dokler ni zadnja sraga
Krvi prelita, dókler njih kdo sope,
Ki jim bilà je vera črez vse draga.
Ko zor zasije na mrličev trope,
Ležé, k' ob ajde žetvi al' pšenice
Po njivah tam ležé snopovja kope.
Leži kristjanov več od polovice;
Med njimi, ki so padli za malike,
Valjhún zastonj tam išče mlado lice
Njegà, ki kriv moritve je velike. —

Krst.

1. Mož in oblakov vojsko je obojno
Končala temna noč, kar svetla zarja
Zlati z rumen'mi žarki glavo trojno
Snežnikov kranjskih siv'ga poglavarja.
Bohinjsko jezero stoji pokojno,
Sledú ni več vunanjega viharja;
Al' somov vojska pod vodó ne mine
In drugih roparjev v dnu globočine.

2. Al' jezero, ki na njegà pokraj'ni
Stojiš, ni, Črtomir, podoba tvoja? —
To noč je jenjal vojske šum vunanji,
Potihnil ti vihar ni v prsih boja;
Le hujše se je vzbudil črv nekdanji,
Ak' prav uči me v revah skušnja moja,
Bolj grize, bolj po novi krvi vpije,
Požrešnejše obupa so Harpije.[7]

3. Na tleh ležé slovenstva stebri stari,
V domačih šegah vtrjene postave;
V deželi parski Tesel gospodari,
Ječé pod težkim jarmom sini Slave;

Zmagalcem sreče svit se v Kranji žari,
Ošabno nos'jo ti po koncu glave;
Al' da te jenja ta skeleti rana,
Ne boš posnel Katona Utičana!“ [8]

4. Prenesla pričujoče ure teže
Bi ne bilà let poznih glava siva;
V mladosti vendar trdnejše so mreže,
Ki v njih drži nas upa moč goljfiva.
Kar, Črtomir, te na življenje veže,
Se mi iz tvojih prejšnjih dnij odkriva,
Ko te vodila ni le stara vera
Tja na osredek Blejskega jezera,

5. Tja na otok, z valovi ves obdani,
V današnjih dnevih božjo pot Marije.
V dnu zad stojé snežnikov velikani;
Poljá, ki spred se sprosti, lepotije
Ti kaže Blejski grad na levi strani;
Na desni griček se za gričem skrije.
Dežela kranjska nima lepš'ga kraja,
Ko je z okolšč'no ta, podoba raja.

6. Tam v časih Črtomira na otoki
Podoba boginje je stala Žive,
Ki so zročeni ji mladenčev stoki,
Ki so ji, ve dekleta ljubeznive,
Zročeni vaši smehi, vaši joki,
Orožja, ki so nam nepremagljive.
Tam bog'nje vežo Staroslav in lepa
Njegova hči odpira in zaklepa.

7. Hči Bogomila, lepa ko devica
Sloveča Hero je bilà v Abidi;[9]
Nedolžnost vnema ji oči in lica,
Lepote svoje sama le ne vidi;
Priliznjena mladenčev govorica
Je ne napihne, ji srcá ne spridi.
Spolnila komaj je šestnajsto leto;
Srcé mladó ni za noben'ga vneto.

8. Darí opravit bog'nji po navadi,
Prinese Črtomira lahka ladja
Od tega, kar rastè pri njega gradi,
Od črede, žita in novine sadja.
Ko bliža z njimi se devici mladi,
Zadene ga, ko se je najmanj nadja,
Iz nje očij v srcé ljubezni strela,
Plamen neugasljiv je v njem unela.

9. O blagor, blagor, Črtomir, ti vneta
Je deklica od tvojega pogleda;
Kak' od zamaknjenja je vsa prevzeta,
Kak' gleda v tla, kak' trese se beseda!
Ko zarija, ki jasen dan obeta,
Zarumeni podoba njena bleda
In v tvoji roki roka nje ostane,
Zadržana ji od moči neznane.

10. Naj pevec drug vam srečo popisuje,
Ki célo leto je cvetlà obema:
Kak' Črtomir osredek obiskuje,
Kak' oče omladi med njima dvema,
Ki ni ko meni mu veselje tuje,
Ki srečna ga ljubezen v prsih vnema;
Pijanost njuno, ki tak' hitro mine,
Pregnana od ločitve bolečine.

11. Že, Črtomir, je treba se ločiti,
Ne slišiš, kak' glasnó trobenta poje!
Pripodil s sabo je Valjhun srditi,
Požigat božje veže, divje roje;
Povsod vzdigujejo se vere ščiti,
Ki si prejel od matere jo svoje,
Te vere, ki ji deklica ta služi,
Ki zdaj te z njo ljubezen čista druži.

12. Kak' težka, bridka ura je slovesa!
Stojé po licih jima kaplje vroče,
Objeta sta, ko bi bilà telesa
En'gà, spustiti ustna ustne noče;
Si 'z lev'ga oče, desnega očesa
Jok briše, ki ga skriti ni mogoče,
Ko vidi v tako žalost nju vtopljene
In da tolažbe zánje ni nobene.

13. Bi spomnil njima zmage večno slavo,
Ak' bi, da jo doseči moč je, sodil;
Al' preveliko trumo je črez Dravo
Po Kokri doli v Kranj Valjhun pripodil.
Zdi možu se, da gre le v smrt krvavo,
Ne da bi vero, brate osvobodil. —
List pride, kak' vasi in veže božje
Goré; — čas, Črtomir, je vzet' orožje.

14. In šel je boj boj'vat brez upa zmage
In skazal se je korenine prave.
Kjer suče meč, na čelu smrtne srage
Ležé sovražnikov truplà krvave

Mrtvih al' izdih'jočih duše drage;
Vendar ne meč, ne moč gradú trdnjave
Bogov ne more rešit' slavnih staršev
In ne pred smrtjo ohranit' tovar'šev.

15. Premagan pri Bohinjskem sam jezéri
Stoji, naslonjen na svoj meč krvavi;
Z očmi valóv globoko brezdno meri,
Strašné mu misli rojijo po glavi,
Življenje misli vzet' si v slepi veri:
Al' nekaj mu predrzno roko vstavi —
Bilà je lepa, Bogomila, tvoja
Podoba, ki speljala ga je 'z boja.

16. Enkrat videt' želi podobo milo,
Pozdravit' prejšnjega veselja mesto:
Al' srečno je prestala časov silo,
Al' njeno mu srce še bije zvesto,
Al' morebit' pod hladno spi gomilo,
Al' premagalec mu je vzel nevesto,
Al' živa al' mrtvà je, zvedet more,
Ločiti prej se iz svetá ne more.

17. Znan ribič privesla od one strani,
Opomni ga, kak' sam sebè pozabi,
Kakó povsod ga iščejo kristjani,
Kak' z vjetimi Valjhun srditi rabi.
Prijazno delj mu tam ostati brani,
Stopiti k sebi ga v čolnič povabi,
Da ga pripelje v varnejše zavetje.
Vda Črtomir se v to, kar ribič svet'je.

18. In brž veslata v konec ta jezera,
Kjer bistra v njega pribobni Savica.
Ker srečen veter nju roké podpéra,
Čolnič leti ko v zraku urna ptica.
Se ribič po sovražnikih ozera,
Čoln vstavi, kjer je gosta senc temnica.
Ker se mu zdi, da lakota ga grudi,
Junaku, kar je v torbici, ponudi.

19. Želi dat' Črtomir mu povračilo,
Al' v vojski d'narji so bili razdani.
Da Staroslav, se spomni, z Bogomilo
Mu v skrivnem kraju tovor zlata hrani;
Nju poiskati dá mu naročilo
In dá mu prstan, samo njima znani,
Da bo pri njiju storil mu resnico;
Prinesti zlata reče četrtnico.

20. Po Bogomili vprašat' mu ukaže:
Al' gleda svetlo solnce, je še živa,
Al' so obvar'vale jo mokre straže,
Al' pred sovražniki drugje se skriva,
In kod najvarnejši se pot pokaže
Tja, kjer zdaj draga deklica prebiva.
Pri slapu čakal jutri bo Savice
Vesele ali žalostne novice.

21. Slap drugo jutro mu grmi v ušesa;
Junak premišlja, kak' bolj spodaj lena
Vodà razgraja, kak' bregove stresa,
In kak' pred njo se gore ziblje stena;
Kak' skale podkopuje in drevesa,
Kak' do nebes leti nje jeze pena! —
Tak' se zažene, se pozneje vstavi
Mladenič, Črtomir pri sebi pravi.

22. Vzbudi ga 'z mislij teh mož govorica,
Ki bližajo se z blagom obloženi;
Spozná koj ribiča poštena lica.
Neznan mož pride po stezi zeleni;
Talár in štola, znamenji poklica,
Povesta mu, da služi Nazareni.
Po meč bi desna se bilà stegnila,
V tej priči se prikaže Bogomila.

23. „O, sem na srce moje, Bogomila!
Skrbi je konec, žalosti, nesreče;
Se trese od veselja vsaka žila,
Kar gledam spet v obličje ti cvetéče;
Naj brije zdaj okrog viharjev sila,
Naj se nebó z oblaki preobleče:
Ni meni mar, kar se godi na sveti,
Ak' smejo srečne te roke objeti."

24. Iz njega rok izmakne se počasi
In blizu se na prvi kamen vsede
In v trdnem, ali vendar milem glasi
Mladenču vnet'mu reče te besede:
„Ne združenja, ločitve zdaj so časi,
Šel naj' vsak sam bo skoz življenja zmede;
Da b' enkrat se sklenile poti naju,
Me tukaj vidiš zdaj v samotnem kraju.

25. Povedat' moram ti, da sem kristjana
Malikov zapustila vero krivo,
Da je bežala ta, k' ob solncu slana,
Da dal krstit' je oče glavo sivo.

Soseska je, Marije službi vdana,
V dnu jezera vtopila bog'njo Živo.
Kakó prišla k resnice sem pogledi,
Moj Črtomir, v besedah kratkih zvedi.

26. Večkrat v otoka sem samotnem kraji,
Ko ladja te odnesla je od mene,
Si mislila, al' bo ljubezen naji
Prešlà ko val, ki veter ga zažene;
Al' hrepenečih src željé najslaji
Ugasil vse bo zemlje hlad zelene;
Al' mesta ni nikjer, ni zvezde mile,
Kjer bi ljubeča srca se sklenile.

27. Te misli, ko odšel si v hude boje,
Mirú mi niso dale več siroti.
V nevarnosti življenje vedet' tvoje,
Zaprte vse do tebe videt' poti,
Ni ved'lo kam se djati srce moje.
Tolažbe nisem našla v taki zmoti,
Obupala sem skoro takrat reva;
Kak' sem želela v noči tej svit dneva!

28. En dan sem prašat šla po vojske sreči,
Al' skozi se še ni sklenila z vami;
Učil ljudi je mož bogaboječi,
Duhovni mož, ki zdaj ga vidiš z nami;
Kakó nas vstvaril vse je Bog največi,
Kak' greh prišel na svet je po Adami,
Kak' se je božji sin zató včlovečil,
Da bi otel narode in osrečil.

29. Da pravi Bog se kliče Bog ljubezni,
Da ljubi vse ljudi, svoje otroke;
Da zemlja, kjer vijó viharji jezni,
Je skušnje kraj; da so naš dom visoke
Nebesa; da trpljenje in bolezni
Z veseljem vred so dar njegove roke;
Da čudno k sebi vod' otroke ljube,
Da ne želi nobenega pogube.

30. Da vstvaril je ljudi vse za nebesa,
Kjer glor'ja njega sije brez oblaka;
Okó ni vid'lo, slišala ušesa
Veselja, ki izvoljene tam čaka;
Da sproščenim bo vseh težav telesa
Se srečnim izpolnila volja vsaka;
Da bodo tamkaj božji sklepi mili
Te, ki se tukaj ljubijo, sklenili.

31. Ko šla domov sem, združbo naj'no v glavi,[10]
Me mož, ki je ta uk učil, doide;
Prijazno v svoji šegi me pozdravi,
Pové, da prej je štet bil med druide,
Da preobrnil se je k veri pravi,
Da v naše kraje oznan'vat jo pride.
Ker so vasi bilé mu krog neznane,
Z menoj iti želi, ker noč postane.

32. Domá očetu, meni razodeva,
Kar prorok'vali nekdaj so proroki;
Kak', kar grešila sta Adam in Eva,
Na križu operó krvi potoki;
Popiše nama strah sodnjega dneva,
Vse čudeže, ki vere so poroki;
Kar vedet' treba, razloži po vrsti,
Ker sva mu vse verjela, naju krsti.

33. Al' ena skrb me je morila vedno,
Da ti med njimi si, ki Bog jih črti;
Večkrat sem v sanjah vid'la glavo čedno,
Bledó ležati na mrtvaškem prti;
Sem trepetala záte uro slednjo,
Da bi nebes ne zgrešil v bridki smrti.
Mož božji mi bolnó srce ozdravi,
Ker, da zamore vse molitev, pravi.

34. Kolikokratov sem odtod v samoti
Klečala, klicala pomoč Marije:
‚Zavreči v jezi ga, moj Bog, ne hoti,
Ker v zmoti žali te, ne 'z hudobije;
Ne daj v oblast sovražni ga togoti,
Pred njo naj milost tvoja ga zakrije!'
In čudno te je tisto noč ohranil,
Ko ni noben tovar'š se smrti vbranil.

35. Iz spanja svoj'ga, Črtomir, se vzbudi,
Slovó daj svoji strašni, dolgi zmoti;
Po potih se noči temné ne trudi,
Ne stavi v bran delj božji se dobroti
In njene milosti dnij ne zamudi,
Da skleneta se enkrat naj'ni poti,
Ljubezen brez ločitve da zazori
Po smrti nama tam v nebeškem dvori."

Črtomir.

36. „Kak' bom povrnil, Bogomila draga,
Ljubezen, skrb, kar si trpela záme?
V veselju skoro mi srcé omaga,

Ki tvoja ga ljubezen v njem uname;
Dokler krvi ne vteče zadnja sraga
In groba temna noč me ne objame,
Ti sužno moje bo življenje célo,
Ti gospoduj črez vero, misli, delo!

37. Kakó bi mogel tebi kaj odreči,
Storiti tega ne, kar boš želela!
Al' zmisli ran, ki jih Valjhuna meči
So stórili in pšic njegovih strela;
Kaj videli krvi smo v Kranji teči,
Kristjanov tvojih vsa prevdari dela
In mi povej, al' ni Črt najbolj jezni
Njih Bog, ki kličeš ga Bogá ljubezni?"

Duhovni.

38. „Po celi zemlji vsem ljudem mir bodi!
Takó so peli angeljcev glasovi
V višavah pri Mesijevem prihodi;
Da smo očeta enega sinovi,
Ljudje vsi bratje, bratje vsi narodi,
Da ljubit' mor'mo se, prav' uk njegovi.
Valjhun ravná po svoji slepi glavi,
Po božji volji ne, duhovni pravi."

Črtomir.

39. „Ljubezni vere in mirú in sprave,
Ne branim se je vere Bogomile.
Vem, da malike in njih službo glave
Služabnikov njih so na svet rodile;
V njih le spošt'val očetov sem postave,
Al' zdaj ovrgle so jih vojske sile.
Ak' sklene me s teboj krst, Bogomila,
Kdaj bo zakóna zveza me sklenila?"

Bogomila.

40. „Odločeni so roži kratki dnovi,
Ki pride nanjo pomladanska slana
Al' v cvetju jo zapadejo snegovi;
Tak' mladi deklici, ki zgodnja rana
Srcé ji gloda, vsmrti mir njegovi,
Le kratka pot je skoz življenje dana.
Al' je za majhen čas se združit' vredno,
Da bi ločitve spet se bala vedno?

41. Da bi od smrti rešil te nesrečne
In tamkaj mili Bog v nebeškem raji
Z menoj te, dragi, sklenil čase večne,
Pustila v némar sem željé najslaji,
Pustila v némar dni na svetu srečne,
Sem odpovedala se zvezi naji.
Bilà je vslišana molitev moja,
Ne smem postati jaz nevesta tvoja.

42. Bogú sem večno čistost obljubila
In Jezusu in materi Mariji;
Kar doživela let bom še števila
V željá bridkosti, v upa rajskem siji,
Nobena me ne bo premogla sila,
Bilà da svojemu, svetá Mesiji,
Nebeškemu bi ženinu nezvesta;
Nikdar ne morem tvoja bit' nevesta!"

43. Duhovni reče med besede take:
„Zakóna sreče ta vživat' ne more,
Kdor dela mojim, tvojim je enake
Predrznil v časa se sejat' razore;
Druid sem z zmoto jaz slepil rojake,
Ak' bi ne bil dajal tvoj meč podpore,
Kdaj vgasnila bilà bi kriva vera,
Bi vdova ne bilà žen marsiktera!

44. Tvoj pot je v Oglej, da položil náte
Roké bo patrijarh, ak' duh te žene;
Ko si pogubljal jih, oteti brate,
Duhovnega te storil bo ko mene.
V deželah jutra čakajo bogate
Te žetve, ne zamudi je nobene;
Le hitro v Oglej, tja do patrijarha,
Da posveti te mašnika, duš var'ha."

Črtomir.

45. „Prav praviš, da ne smem jaz upat' sreče,
Ki vedno je in bo sovražna meni:
Dosegel oče zmage ni sloveče,
Končal življenje v vojski je zgubljeni;
Odšlà je mati komaj sponam ječe,
Že davno jo pokriva grob zeleni.
Osrečit' hoče me ljubezen sladka,
Al' kak' sladkost bilà je njena kratka!

46. V deželi koj trobente glas zapoje,
Od Bogomile drage mene loči;
Junaško bili smo z Valjhunom boje,
Vesele zmage dan nam ne napoči;
Pomoril meč je vse tovar'še moje,
Beg je moj up, gozd je moj dom prič'joči.
Nespametna bilà bi z mano zveza,
Ki me preganja vedno sreče jeza."

Bogomila.

47. „Ljubezni prave ne pozna, kdor méni,
Da vgasniti jo more sreče jeza;
Gorela v čistem, v večnem bo plameni
Zdaj in ko mi odpade trupla peza;
V zakonu vendar brani sad mi njeni
Vživáti z Bogom trdnejša zaveza.
Odkrila se bo tebi onstran groba
Ljubezni moje čistost in zvestoba.

48. Da bodo znani božji jim obeti,
Pojdi oznan'vat jih v slovenska mesta;
Kar dnij odločenih mi bo na sveti,
Bogú in tebi bom ostala zvesta;
V nebesih čakala bom pri očeti
Črez majhen čas deviška te nevesta.
Dokler žalujejo po teb' oteta
Krdela, prideš k meni v mesta sveta." —

49. Izmed oblakov solnce zdaj zasije
In mavrica na bledo Bogomilo
Lepote svoje čisti svit izlije,
Nebeški zor obdá obličje milo.
Jok, ki v oči mu sili, komaj skrije;
Da ni nebo nad njim se odklenilo,
Da je na svetu, komaj si verjame:
Tak' Črtomira ta pregled prevzame.

50. Ko je minil, kar misli, da bo v sili
Zlatá mu treba, si od mož ga vzame;
Dar rib'ču dá, njim, ki so ga nosili.
„Kar Staroslav zlatá še hrani zame,
Daj ga sirotam," reče Bogomili,
Se bliža ji, presrčno jo objame.
Molčé podá desnico ji k slovesu,
Solzé stojijo v vsakem mu očesu.

51. „O čakaj, prošnjo mi dopolni eno,
Prej ko se loč'va," Bogomila pravi,
„Da mi v skrbeh ne bo srcé vtopljeno,
Da laže se bridkosti v bran postavi;
Prej ko greš v Oglej črez goró zeleno,
Se vpričo mene odpovej zmotnjavi;
Dokler te posveti krst, se zamudi,
Vodà je blizu in duhovni tudi."

52. Molčé v to prošnjo Črtomir dovoli,
Z duhovnim bliža slapu se Savice;
Molitve svete mašnik, on z njim moli,
V imenu krsti svete ga trojice.
So na kolenih, kar jih je okoli,
Se od veselja svet' obraz device,
Ki je bilà podpora vere krive
In opravljala službo bog'nje Žive.

53. Razlagajo, ko pride v Akvilejo,
Mu sveta pisma, prosta zmote vsake;
Postane mašnik, v prsih umrjejo
Nekdanji upi; med svoje rojake
Slovence gre in dalje črez njih mejo,
Do smrti tam preganja zmot oblake.
Domov je Bogomila šla k očetu,
Nič več se nista videla na svetu.

Fr. Prešéren.

Povest in roman.

72. Martin Krpan.

I.

V Notranjem stoji vas, Vrh po imenu. V tej vasíci je živel v starih časih Krpan, močan in silen človek. Bil je neki tolik, da ga ni kmalu takega. Dela mu ni bilo mar; ampak nosil je od morja na svoji kobilici angleško sol, kar je bilo pa že tistikrat ostro prepovedano. Pazili so ga mejači, da bi ga kje nehotoma zalezli; poštenega boja z njim so se bali ravno tako, kakor pozneje Štempiharja. Krpan se je pa vedno umikal in gledal, da mu niso mogli do živega.

Bilo je po zimi in sneg je ležal krog in krog. Držala je samo ozka gaz, ljudem dovoljna, od vasi do vasi, ker takrat

še ni bilo tako cest kakor dandanes. V naših časih je to vse drugače, seveda; saj imamo, hvala Bogu, cesto do vsakega zelnika. Nesel je Krpan po ozki gazi na svoji kobilici nekoliko stotov soli, kar mu naproti prižvenketa lep voz; na vozu je pa sedel cesar Janez, ki se je ravno peljal v Trst. Krpan je bil kmetski človek, zató ga tudi poznal ni; pa saj ni bilo časa, dolgo ozirati se; še odkriti se ni utegnil, temveč prijel je brž kobilico in tovor z njo, pa jo prenesel v stran, da bi je voz ne podrl. Menite, da je Krpana to kaj mudilo, ka-li? Bilo mu je, kakor komu drugemu stol prestaviti.

Cesar, to videč, veli kočijažu, naj konje ustavi. Ko se to zgodi, vpraša silnega moža: „Kdo pa si ti?“

Ta mu dá odgovor: „Krpan mi pravijo; domá sem pa z Vrha od Svete Trojice, dve uri hodá od tukaj.“

„I kaj pa nosiš v tovoru?“ cesar dalje vpraša.

Krpan si naglo izmisli in reče: „I kaj? Kresilno gobo pa nekaj brusov sem naložil, gospod!“

Nato se cesar začudi in pravi: „Ako so brusi, zakaj so pa v vrečah?“

Krpan se ne umišlja dolgo, ampak urno odgovori, kakor vsak človek, ki vé, kaj pravi: „Bojim se, da bi od mraza ne razpokali; zato sem jih v slamo zavil in potisnil v vrečo.“

Cesar, ki mu je bil silni možak všeč, dalje pravi: „Anti veš, kako se taki reči streže! Kaj pa, da si konjiča tako lahko prestavil? Res nima dosti mesá, pa ima vsaj kosti.“

Krpan se malo zareži in pravi: „Vem, da imajo vaši konji več mesá; pa vendar ne dam svoje kobilice za vse štiri, ki so tukaj napreženi. Kar se pa tiče prestavljanja, gospod, upam si nesti dve taki kobili dve uri hodá in tudi še dalje, če je treba.“

Cesar si misli: „To veljá, da bi se zapomnilo“ — in veli pognati.

Minilo je potem leto in nekateri dan. Krpan je pa zmeraj tovoril po hribih in dolinah. Kar se pripeti, da pride na Dunaj strašen velikan, Brdavs po imenu. Ta je vabil, kakor nekdanji Pegam,[1] vse junake našega cesarstva v boj. Ali cesar pa tudi ni imel tako boječih ljudij, da bi dejal: Nihče si ni upal nadenj; toda kdor se je izkusil z njim, je bil gotovo zmagan. Velikan pa ni bil mož usmiljenega srca, ampak vsakega je umoril, kogar je obvladal. — To je cesarju začelo iti

po glavi: „Glejte si no! Kaj bo, kaj bo, če se Brdavs ne ukroti? Usmrtil mi je že vso najvišjo gospodo!“ Tako je cesar toževal, kočijaž ga je pa slišal. Pristopi tedaj z veliko ponižnostjo, kakor gre pred tolikim gospodom, in pravi: „Cesarost, ali ne morete več pametovati, kaj se je godilo predlansko zimo blizu Trsta?“

Cesar vpraša nekoliko nevoljen. „Tisti Krpan, ki je tovoril s kresilno gobo in brusi, ne veste, kako je kobilico v sneg prestavil, kakor bi nesel skledo na mizo? Če ne bo Krpan Brdavsa premagal, drug tudi ne, tako vam povem.“

„Saj res,“ pravi cesar, „precej se mora poslati ponj.“

Poslali so veliko, lepo kočijo po Krpana. Ta je bil ravno tačas natovoril nekoliko soli pred svojo kočo; mejači so bili pa vse čisto ovedeli, da se zopet napravlja po kupčiji. Pridejo tedaj nadenj ter se ga lotijo; bilo jih je petnajst. Ali on se jih ni ustrašil; pisano je pogledal in prijel prvega in druge z njim omlatil, da so vsi pokazali podplate. Ravno se je to vršilo, kar se v četver pripelje nova, lepa kočija. Iz nje stopi cesarski sel, ki je vse videl, kar se je godilo, in naglo reče: „Zdaj pa že vem, da sem prav pogodil. Ti si Krpan z Vrha od Svete Trojice, kaj ne?“

„Krpan sem,“ pravi ta; „z Vrha tudi, od Svete Trojice tudi. Ali kaj pa bi radi? Če mislite zavoljo soli kaj, svetujem, da mirujte; petnajst jih je bilo, pa se jih nisem bal, hvala Bogu; samo enega se tudi ne bom.“

Sel pa, ki gotovo ni vedel, zakaj se méni o soli, reče nato: „Le urno zapri kobilo v konják, pa se hitro pražnje obleci; pojdeva na Dunaj do cesarja.“

Krpan ga neverno pogleda in odgovori: „Kdor če iti na Dunaj, mora pustiti trebuh zunaj. To sem slišal od starih ljudij; jaz ga pa menim s seboj nositi, koder bom tovoril in dokler bom tovoril.“

Služabnik mu pravi: „Nikar ti ne misli, da šale uganjam.“

„Saj bi tudi ne bilo zdravo,“ reče Krpan.

Nato zopet govori sel: „Kar sem ti povedal, je vse res. Ali več ne veš, kako si bil umaknil predlansko zimo kobilico kočiji s pota? Oni gospod na vozu je bil cesar, pa nihče drug, veš!“

Krpan se začudi in pravi: „Cesar? — Menda vendar ne?“

„Cesar, cesar! Le poslušaj. Prišel je zdaj na Dunaj hud velikan, ki mu pravimo Brdavs. Tak je, da ga nihče ne ustrahuje. Dosti vojakov in gospode je že pobil; pa smo rekli: Če ga živ krst ne zmore, Krpan ga bo. Glej, ti si zadnje upanje cesarjevo in dunajskega mesta.“

Krpana je to s pridom utešilo. Jako dobro se mu je zdelo do vsega, kar je slišal, in reče tedaj: „Če ni drugega, kakor tisti Brdavs, poslušajte, kaj vam pravim! Petnajst Brdavsov za malo južino, to je meni toliko, kolikor vam kamen poriniti črez lužo, ki jo preskoči dete, sedem let staro; samo varujte se, da me ne boste vodili za nos!“ To reče in brž dene sol s kobile, kobilo v konjak, gre v kočo ter se pražnje obleče, da bi ga pred cesarjem ne bilo sram. Ko se preobuje, priteče ven in sede v kočijo ter naglo zdrčita proti Dunaju.

II.

Ko prideta na Dunaj, je bilo vse mesto črno pregrnjeno; ljudje so pa žalostno lazili kakor mravlje, kadar se jim zapali mravljišče.

Krpan vpraša: „Kaj pa vam je, da vse žaluje?“

„O Brdavs! Brdavs!“ vpije malo in veliko, možje in žene; „ravno danes je umoril cesarjevega sina, ki ga je globoko v srce pekla sramota, da ne bi imela krona junaka pod seboj, kateri bi se ne bal velikana. Šel se je z njim izkušat. Ali kaj pomaga? Kakor drugim, tako njemu. Do zdaj se še nihče ni vrnil iz boja.“

Krpan veli urno pognati in tako prideta na cesarski dvor, ki pravijo, da je neki silno velik in jako lep. Tam stoji straža vedno pri vratih noč in dan, po letu in po zimi, naj bo še tako mraz; in brž je zavpila o Krpanovem prihodu, kakor imajo navado, kadar se pripelje kdo cesarske rodovine. Bilo je namreč naročeno že štirinajst dnij dan za dnevom, da se nikomur in nikoli ne oglasi razen tačas, kadar se bo pripeljal tak in tak človek. Tako so se veselili Krpana na Dunaj. Kaj bi se ga pa ne? Presneto jim je bila huda za nohtmi! Ko cesar sliši vpitje, vé precej, kdo je, in mu teče naproti, pa ga pelje v gornje hrame. Čudno lepo je tam, še lepše kakor v cerkvi. Krpan je kar zijal, ker se mu je vse tako krasno zdelo. Cesar ga vpraša: „Krpan z Vrha, ali me še poznaš?“

„Kaj bi vas ne,“ odgovori on; „saj ni več nego dve leti, kar sva se videla. No, vi ste še zmeraj lepo zdravi, kakor se vidi na vašem licu.“

Cesar pravi: „Kaj pomaga ljubo zdravje, ko pa drugo vse narobe gre! Saj si že slišal o velikanu? Kaj deš ti, kaj bo iz tega, če se kako kaj ne preongavi? Sina mi je ubil, glej!“

Krpan odgovori: „Kaj bo drugega? Glavo mu bodemo vzeli, pa je!“

Cesar ga žalosten zavrne: „Menim da, ko bi jo le mogli! Oh, ali ni ga, mislim, pod solncem junaka, da bi vzel Brdavsu glavo.“

„Zakaj ne? Slišal sem,“ pravi Krpan, „da vsi ljudje vse vědó, na vsem svetu se pa vse dobi; pa bi se ne dobil tudi junak nad Brdavsa? Kakor sem uboren človek, ali tako peklensko ga bom premikastil, da se mu nikdar več ne bodo vrnile hudobne želje, po Dunaju razsajati; če Bog dá, da je res!“

Kdo bi bil cesarju bolj ustregel, kakor te besede! Le nekaj ga je še skrbelo; zato pa tudi reče: „Da si močan, o tem si me preveril; ali pomisli ti: On je orožja vajen iz mladih dnij; ti pak si prenašal zdaj le bruse in kresilno gobo po Kranjskem; sulice in meča menda še nisi videl nikoli drugje, kakor na križevem potu v cerkvi. Kako se ga boš pa lotil?“

„Nič se ne bojte,“ pravi Krpan; „kako ga bom in s čim ga bom, to je moja skrb. Ne bojim se ne meča, ne sulice, ne drugega velikanovega orožja, ki vsemu še imena ne vem, če ga ima kaj veliko na sebi.“

Vse to je bilo cesarju po godu; brž veli prinesti polič vina pa kruha in sira, rekoč: „Na, Krpan, pij pa jej; potem pojdeva orožje izbirat.“

Krpanu se je vse to velemalo zdelo: Polič vina takemu junaku! pa je vendar molčal, kar je preveliko čudo. Kaj pa je hotel? Saj je menda že slišal, da gospoda so vsi malojedni zato, ker jedó, kadar hoče in kolikor hoče kateri, zgolj dobrih jedij. Ali kmetski človek, kakor je bil Krpan, ima drugo za bregom. On tedaj použije, ko bi kvišku pogledal, ter naglo vstane. Cesar je vse videl in, ker je bil premeten mož, tudi precej spoznal, da takemu truplu se morajo večji deleži meriti;

zato so mu pa dajali od tega časa dan na dan, dokler je bil na Dunaju, dve krači, dve četrti janjca, tri kopune in, ker sredice ni jedel, skorje štirih belih pogač, z maslom in jajci omešenih; vino je imel pa na pravici, kolikor ga je mogel.

Ko prideta v orožnico, t. j. v tisto shrambo, kjer imajo orožje, namreč sablje, meče, jeklene oklepe za na prsi, čelade in kakor se imenuje to in ono, Krpan izbira in izbira; pa kar prime, vse v rokah zdrobi, ker je bil silen človek. Cesarja skoro obide zona, ko to vidi; vendar se stori srčnega in vpraša: „No, boš kaj kmalu izbral?“

„V čem si bom pa izbiral?“ odgovori Krpan. „To je sama igrača; to ni za velikana, ki se mu pravi Brdavs, pa tudi záme ne, ki mi pravite Krpan. Kje imate kaj boljšega?“

Cesar se čudi in pravi: „Če to ne bo záte, sam ne vem, kako bi! Večjega in boljšega nimamo.“

Nato reče oni: „Veste kaj? Pokažite mi, kje je katera kovačnica!“

Pelje ga hitro sam cesar v kovačnico, ki je bila tudi na dvoru; zakaj taki imajo vso pripravo in tudi kovačnico, da je kladivo in nakovalo pri rokah, ako se izbosi konj ali če je kaj drugega treba, da se podstavi ali prekuje. Krpan vzame kos železa in najtežje kladivo, ki ga je kovač vselej z obema rokama vihtil; njemu je pa v eni roki pelo, kakor bi koso klepal. „Oj tat sežgani!“ pravijo vsi, ko to vidijo; še cesarju se je imenitno zdelo, da ima takega hrusta pri hiši. Krpan kuje in kuje, goni meh na vse kriplje ter naredi veliko reč, ki ni bila nobenemu orožju podobna; imela je največ enakosti z mesarico. Ko to izgotovi, gre na cesarski vrt in poseka mlado, košato lipo iznad kamenite mize, kamor se je hodila gospoda hladit po letu. Cesar, ki mu je bil zmeraj za petami, brž priteče in zavpije: „Krpan, i kaj pa to delaš? Da te bes opali! Ne veš li, da cesarica rajši dá vse konje od hiše, kakor to lipo od mize? Pa si jo posekal! Kaj bo pa zdaj?“

Krpan z Vrha pa, ne da bi se bal, ampak odgovori: „Kar je, to je! Zakaj mi pa niste druge pokazali, če se vam te tako smili? Kaj bo pa? Drevo je drevo! Jaz pa moram imeti les nalašč za svojo rabo, kakoršnega v boju potrebujem.“

Cesar molči, ker vidi, da ne pomaga zvoniti, ko je toča že pobila; pa vendar ga je skrbelo, kako bi se izgovoril pred cesarico. Krpan tedaj naredi najprvo toporišče mesarici, po-

tem pa obseka pol sežnja dolg ter na enem koncu jako debel kij, pa gre pred cesarja: „Orožje imam, ali konja nimam. Saj menda se ne bova peš lasala!“

Cesar, zastran lipe še zmeraj nekoliko nevščečen, pravi: „Pojdi pa vzemi konja, katerega hočeš. Saj vem, da le širokoustiš. Kdaj bom jaz papež v Rimu? Takrat, kadar boš ti zmogel velikana. Če misliš, primi ga, pa mu odstrizi glavo, ako si za kaj, da bo imela moja država mir pred njim, ti pa veliko čast in slavo za njim!“

Krpan je bil malo srdit, pa vendar jezo pogoltne in reče: „Kar se tiče Brdavsa, to ni igrača, kakor bi kdo iz grma zapodil vrabca, ki se boji vsakega ocepka in kamena. Koliko junakov pa imate, da bi si upali nadenj? Zapomnite si, cesarost! Kar sem obljubil, storim, če prav od jeze popokajo vsi obrekovalci, ki me mrazé pri vas. Da bi se le vsi ljudje vselej držali svojih besed tako, kakor se mislim jaz, ako me Bog ne udari, pa bi nihče ne vedel, kaj se pravi laž na zemlji! Toda svet je hudoben ter ne pomisli, da je Bog velik, človek majhen. Zdaj pa le pojdite, greva, da izbereva konja. Nočem takega, da bi pod mojo težo pred velikanom počenil na vse štiri noge, vam v sramoto, meni v sitnost. Dunajčanje bi se smejali, vi pa rekli: Poglejte ga, še konja mi je izpridil!“

Cesar je kar obsteklel, poslušaje modrost Martinovih ust, in potem je šel z njim. Ko prideta v konjak, popraša: „Po čem boš pa konja poznal, je li dober ali ne?“

Krpan odgovori: „Po tem, da se mi ne dá za rep potegniti črez prag.“

Cesar pravi: „Le poskusi! Ali daravno si mi, prekanjeni tat, storil dovolj sitnosti pred cesarico, svarim te, varuj se, da te kateri ne ubije; konji so iskri.“

Martin Krpan pak izvleče prvega in zadnjega in vse druge črez prag, še celó tistega, ki ga je sam cesar jahal samo dvakrat v letu, namreč o veliki noči in pa o svetem telesu; to se je menda cesarju posebno pokadilo pod nos. Potem reče Krpan: „Tukaj ga nimate za moje sedlo. Pojdiva k drugim!“

Cesar odgovori čemeren: „Če niso ti zate, se moraš peš bojevati. Ti nisi pravdanski človek. Vem, da ga nimam v cesarstvu takega, da bi ga ti zagovedneč ne izvlekel.“

„Ta je pa že prazna!“ pravi Krpan. „Jaz imam domá kobilico, katere ne izvleče nobeden vaših junakov, stavim svojo glavo, če ni drugače, da ne porekó Dunajčanje z Brdavsom vred, da lažem.“

„Pa li ni tista,“ vpraša cesar, „ki si z njo plesal po snegu?“

„Tista, tista!“ zavrne on.

Cesar pa se razhudi, rekoč: „Zdaj pa že vidim, da si bebec, ali pa mene delaš bebca. Varuj se me, Krpane! Moja roka je dolga.“

Krpan mu v smehu odgovori: „Če je s tem daljša, pa vendar ne seže velikanu še celó do pasa ne, nikar že do brade, da bi ga malo oskubla in zlasala. Toda pustimo šale takim ljudem v napotje, ki nimajo drugega dela, kakor da z njimi dražijo svojega bližnjega; meniva se rajši o Brdavsu, ki še zdaj nosi glavo. Pošljite mi hitro po kobilo; ali pa naj grem sam po njo. Toda potem ne vem —. Ko bi mene več ne bilo nazaj —? Bogu je vse mogoče!“

Ko cesar to sliši, pošlje urno na Vrh po Krpanovo kobilico.

Ko jo pripeljejo na Dunaj, Krpan reče: „Zdaj pa le vkup dunajski junaki, kjer vas je še kaj! Moje kobilice, kakor je videti slaba, vendar nihče ne potegne do praga, nikar že črez prag!“

Izkušali so jahači in konjarji in vsi tisti, ki so učeni, kako velja v strah prijeti konja, bodisi hud ali pa krotek, pa kobilice nihče ni premaknil z mesta; vsakega je vrgla na gnojno gomilo. „Bes te lopi,“ reče eden in drugi, „majhno kljuse, velika moč!“

III.

Prišel je čas boja z velikanom; bilo je ravno svetega Erazma dan. Krpan vzame kij in mesarico, zasede kobilico, pa jezdi iz mesta na travnik, kjer se je Brdavs bojeval. Martina je bilo čudno gledati; njegova kobilica je bila majhna, noge je imel velike, tako da so se skoro po tleh vlekle za njim; na glavi je pa nosil star klobuk širokih krajev, na sebi pa debelo suknjo iz domače volne; vendar se nobenega ni bal; celó sam cesar ga je rad poslušal, kadar je razdrl kako prav žaltavo.

Ko ugleda Brdavs jezdeca, svojega sovražnika, se začne z grohotom smejati in reče: „Ali je to tisti Krpan, ki so ga poklicali nad me tako daleč, tam z Vrha od Svete Trojice? Mar bi bil rajši ostal domá za pečjo, da bi ne cvelil svoje stare matere, ako jo še imaš, da bi ne žalil svoje žene, ako ti jo je Bog dal. Pojdi mi izpred očij, da te videl ne bom, pa le naglo, dokler mi je srce še usmiljeno. Če me zgrabi jeza, boš ležal na zemlji krvav, kakor je sam cesarjev sin in sto drugih.“

Krpan mu odgovori: „Če nisi z Bogom še spravljen, urno skleni, kar imaš; moja misel ni dolgo čakati; mudi se mi domov za peč. Tvoje besede so mi obudile v srcu živo željo do svoje koče in do svoje peči; ali poprej vendar ne pojdem, da tebi ne vzamem glave. Pa ne zameri! To mi je naročil moj gospod, cesar; jaz nisem vedel záte, ne za tvoje velikanstvo in za vse krvave poboje. Prijezdi bliže, da si podava roke; nikoli si jih nisva poprej, nikoli si jih ne bova pozneje; ali pravijo, da Bog nima rad, če pride kdo z jezo v srcu pred sodnji stol.“

Velikan se nekoliko začudi, ko to sliši. Naglo prijezdi ter mu podá svojo debelo roko. Krpan mu jo pa tako stisne, da udari precej kri izza nohtov.

Brdavs malo zareži, pa vendar nič ne pravi, ampak si misli: Ta je hud in močan; pa kaj bo — kmet je kmet; saj se ne zna bojevati, kakor gre junakom.

Urno zasukneta vsak svojega konja in si zdirjata od daleč naproti. Brdavs visoko vzdigne meč, da bi že ob prvem odsekal sovražniku glavo; ali ta mu urno podstavi svoj kij, da se meč globoko zadere v mehko lipovino; in predno ga velikan more izdreti, odjaha Krpan z male kobilice, potegne Brdavsa na tla, pa ga položi, kakor bi otroka deval v zibel, ter mu stopi za vrat in reče: „No, zdaj pa le hitro izmoli en očenašek ali dva in pa svojih grehov se malo pokesaj; izpovedal se ne boš več; ne utegnem dolgo odlašati, mudi se mi domov za peč; znaj, da komaj čakam, da bi zopet slišal zvon, ki poje na Vrhu pri Sveti Trojici.“ To izreče, pa vzame počasi mesarico ter mu odseka glavo in se vrne proti mestu.

Dunajčanje, ki so do zdaj le od daleč gledali, prideró k njemu; tudi sam cesar mu pride naproti, pa ga objame vpričo ljudstva, ki je vpilo na vse grlo: „Krpan je nas otel. Hvala Krpanu, dokler bo Dunaj stal!“

Krpanu se je to kaj dobro zdelo, da je dosegel toliko čast, in držal se je na svoji kobilici, kakor bi šel v gostje vabit. Saj se je tudi lahko; še tu med nami, če kdo kakega slepca ali belouško ubije, že ne vé, na kateri grm bi jo obesil, da bi jo videlo več ljudij.

Ko pridejo v cesarsko poslopje vsi knezi, vojskovodje in vsa prva gospoda s Krpanom, izpregovori najprvo sam cesar in pravi: „Zdaj si pa le izberi! Dam ti, kar želiš, ker si zmogel tolikega sovražnika in otel deželo in mesto velike nadloge in nesreče. Nimam take stvari v cesarstvu, da bi dejal: Ne dam ti je, če jo hočeš.“

Nato pristopi minister Gregor, ki je imel ključe od cesarske denarnice, ker taki imajo za vsako reč posebej služabnika. Minister se oglasi: „Cesarost, veste kaj? Vaš norec Stehàn je umrl; včeraj smo imeli osmi dan za njim, Bog mu daj nebeško luč! Stehàn in Krpan, to si je nekam jako podobno. Kaj menite? Morda bi le-tá prevzel njegovo službo? Nič se ne vé. Zvitorepec je, debel je, smešen tudi, jezičen ravno tako; vse krščanstvo ga nima takega.“

Krpan odgovori: „Magister Gregor, veste kaj? Enkrat sem bil vaš bebec, dvakrat pa ne bom. Smejalo bi se malo in veliko meni in moji zarobljeni pameti, ko bi to naredil. — Zdaj pa dobro, da mi je prišlo na misel. Kmalu bi bil pozabil, kar imam že dolgo na jeziku. Cesarost, nekdaj ste me bili srečali s kobilico v snegu, kaj ne?“

Cesar: „Bilo je tako, bilo.“

Krpan: „Kaj pa sem nesel na tovoru?“

Cesar: „Bruse in kresilno gobo.“

Krpan: „To je bilo tačas, ko ste se vi peljali v Jeruzalem.“

Cesar: „Bosa je ta. V Trst sem šel; za Jeruzalem toliko vem, kolikor za svojo zadnjo uro.“

Krpan: „Jaz pa za bruse in kresilno gobo ravno toliko. Takrat, veste, vam nisem bil povedal resnice, kar mi je še zdaj žal. Angleško sol sem prenašal. Saj se nisem bal prav za prav ne vas, ne vašega kočijaža. Pa taka je le: Kadar se človek zasukne s pravega pota, naj bo še tako močan, pa se vendar boji, če veja ob vejo udari.“

Nato pravi minister Gregor: „Ali ne veš, da je prepovedano? To je nevaren človek; državi dela škodo. Primite ga, zaprimo ga!“

Krpan odgovori: „Kdo me bo? Morda vi, dolgopetec, ki ste suhi kakor raženj, ki je vas in vašega magistrovanja z vami komaj za polno pest? Z eno samo roko vas porinem čez Svetega Štefana streho, ki stoji sredi mesta. Nikar praznih besed ne razdirajte!“

Cesar pravi: „Le ti meni povej, če bi morda še kaj rad. Midva ne bova v sovraštvu ostala ne, če Bog dá, da ne. Minister Gregor, ti ga pa le pusti! Že jaz vem, kako je.“

Krpan odgovori: „Poslušajte me tedaj! Moje otepanje z Brdavsom vem, da je imena vredno. Kaj se zna? Morda bodo postavači še celó skladali pripovedke in pesmi, da se bo govorilo, ko ne bo ne vas, ne mene kosti ne prsti, če ne bo magister Gregor dal drugače zapisati v bukve. Pa naj stori, kakor hoče; meni se ne bo s tem ne prikupil, ne odkupil. A vendar je vsak delavec vreden svojega plačila, to sem v cerkvi slišal. Če je vaša draga volja, dajte mi tedaj pismo, ki bo veljavno pred vsako duhovsko in deželsko gosposko; pa tudi svoj pečat morate udariti, da bom brez skrbi nosil angleško sol po svetu. Če mi to daste, naj bom ves malopridnež, kolikor me je pod klobukom, ako vam bom kaj opotikal, dokler bom tovoril.“

Cesar je bil precej pri volji, minister Gregor pa nikakor ni pritegnil. Ali cesar ga ni poslušal, ampak še le dejal je: „Gregor, vzemi pero, pa zapiši, kakor je rekel Martin!“

Minister Gregor se je kislo držal, branil se pa le ni, kar so mu veleli; zakaj cesarja se vendar vsak boji. Kadar je bilo pismo narejeno in zapečačeno, pravi cesar Krpanu: „Martin, ali prodaš meni pogače in vino, pa kar je še drugih rečij, cesaričinih darov? Najlažje bo tako, glej! S cesarico bom že jaz govoril, da bo prav. Mošnjo zlatov ti dam, ti boš pa pustil blago. Kdo bo to prenašal z Dunaja do Svete Trojice?“

Krpan odgovori: „Poldrugo mošnjo, pa še kakšno krono po vrhu, vem, da je lepo vredno, ko bi prodajal brat bratu. Pa naj bo no, pri vas ne bom na tisto gledal. Samo da jaz ne bom imel pri cesarici zavoljo tega nikakoršnih ohodkov; ne lazim rad okoli gosposke. Pa saj imam priče, da ste vi prevzeli vse sitnosti, ki pridejo prvič ali drugič iz tega, dobro me poslušajte!“

Cesar mu dé: „Nič se ne boj; to že poravnam sam brez tebe. Ná mošnjo, tu je pa še pismo. Saj nocoj še tako ne

pojdeš iz grada, če le misliš iti; priklonil se je že dan in noč se bliža.“

Ali Krpan odgovori: „Lepa hvala vam bodi najpoprej za pisemce, da ga v zobe vržem vsakemu, kdor me bo ustavljal na cesti; pa tudi zavoljo mošnjička se ne bom krčil. Kaj se vé, kaj zadene človeka v neznanju? Morda mi utegne še na hvalo priti. Vselej pravijo: Bolje drži ga, kakor lovi ga! Pri vas pa ne bom ostajal črez noč, ako se vam ne zamerim s tem. Že hudo me ima, da bi zopet enkrat bil na Vrhu pri Sveti Trojici. Samo še nekaj bi vas rad prosil, da bi mi dali človeka, ki bi me spremil do ceste. Mesto je veliko; hiš je, kolikor jih nisem še videl, kar prenašam sol, akoravno sem že bil v Reki, tudi v Kopru, na Vrhniki in v Ljubljani; ali tolikih ulic ni nikjer. S kočijažem sva se hitro vozila in toliko vem, kod sem prišel, kakor bi bil imel oči zavezane, pa sem vendar gledal na levo in tudi na desno; ali to ni dano vsakemu človeku, da bi vselej vedel, kje je.“

Cesar mu je obljubil svojega služabnika, potem mu roko podal, pa tudi Gregorju velel, naj mu jo poda. Minister se ni branil, ali vendar je bil zavoljo pisma ves zelen od jeze.

Krpan zadene kij in mesarico in to so bile njegove zadnje besede pred cesarjem: „Ko bi se zopet oglasil kak Brdavs ali kdo drug, saj veste, kje se pravi na Vrhu pri Sveti Trojici. Zdravi ostanite!“

„Srečno hodi!“ pravi cesar, minister Gregor pa nič.

Fr. Levstik.

---

73. Berač.

(Slika.)

„Ostani rajši pri nas, Štefuc!“ je prigovarjala stara mati Obranova, skljućena ženica kakih sedemdesetih let, beraču, sedečemu na široki javorovi klopi ob peči. „Prenoči tukaj — toliko prostora bomo vendar imeli!... Zunaj je zima. Skoro bo večer — in Bog ve, ali ne začne snežiti. Poglej, kako nizko visi nebo in kako čudno se kadi po vsej okolici!“

Berač je zarožljal z molkom — jagode tega molka so bile izredno debele in rdeče barvane — ki je ležal na klopi tik njega. Z dolgo berglo je na lahno tresnil ob tla ter del počasi in kakor bi nekaj premišljal: „Bog vam plati, mati

Obranova! Dobra žena ste — Bog blagoslovi vas in vso vašo hišo ... A veste — no, ni še tako pozno; lahko še pridem v sosednjo vas, v Ključarovce ... V čaši imam še za en požirek. Tega še izpijem, potem pa — hajdi — gremo!“

S koščeno, veliko desnico je dvignil kozarec ter izpil še ostanek žganja domačega pridelka, ki mu ga je dal v krepilo stari Obran, zlata in dobra duša kakor njegova žena.

„Tako!“ je menil zadovoljno berač ter postavil kozarec na klop. Potem pa si je obrisal mokre ustnice z rokavom že precej ponošene in odrgnjene suknje.

„Sedaj pa bom torej šel — mati Obranova!“

Vzel je molek ter si ga ovil okoli roke. In opiraje se na dve dolgi bergli, ki sta se gori končavali v polmesece, se je počasi dvignil raz klop.

„Torej vendar hočeš iti?“

Tudi starka je vstala raz klop ob drugi strani velike lončene peči. Zmajevala je s sivolaso glavo.

A berač niti prav slišal ni njenih besed. Mudilo se mu je.

„Bog vam povrni vse skupaj in mati devica Marija!“ je zahvaljeval domačico ter se polagoma odpravljal proti vratom.

„No, pa te Bog varuj in Marija devica, če že res nočeš ostati!“

Pri vratih je starka namočila koščeni, že napol odreveneli prst v posodici blagoslovljene vode ter je od vzadi poškropila berača, ki je zapiral že vrata za seboj.

Potem pa je stopila k oknu ter zrla zamišljeno ven. Ko je videla zavlečeno in oblačno nebo, se ji je kazala na starem, upadlem, a dobrovoljnem obrazu skrb in notranja bojazen.

„Bolje bi bilo, če bi ne šel v tem vremenu v Ključarovce. Morda bode sneg. In dozdeva se, kakor bi ga bila pijača nekoliko omamila. Moj Bog, star je že in slab.“

A kakor bi ji berač hotel dokazati, da še ni tako slab, jo je krepko mahal po dvorišču proti cesti.

Zaužita pijača ga je grela ter mu dajala moči.

* * *

Moj Bog, kdo ni poznal starega Štefuca! Saj je vendar vsak teden ali vsaj vsak drugi teden obiskal našo vas.

Bil je videti že dokaj star, a postaral se je pred časom.

Nekdaj je bil Štefuc fant, kakoršnih je bilo malo pod zvonom. Tedaj sta gostovala z materjo v Petkovi viničariji v Lunovcu. A ker je bil krepak in leporasel kakor smreka, so ga potisnili v vojake. Ko je l. 1859. Italijan pretil naši domovini, je moral zopet pod puško. Pri Kustoci ga je zadela v levo nogo krogla. Morali so mu jo odrezati pri kolenu ter mu jo nadomestiti z leseno.

Ko je mati zvedela o tej sinovi nesreči, je črez nekaj tednov umrla od žalosti. Ko je prišel sin z leseno nogo domov, je mati že spala pod rušo.

V Petkovi viničariji pa so bivali že drugi gostači.

Štefuc je živel od tedaj zdaj tu, zdaj tam. Delati ni mogel veliko, in kar je delal, je delal le s težavo.

Leta so tekla. Štefuc pa se je hitro staral. Upadel je, suh, skrivljen starec.

Ni mogel več delati. In tedaj je uvidel, da je ljudem le v nadlogo, ako samo jé pri njih, ne dela pa nič.

Da bi torej ne bil breme za eno samo hišo, je začel beračiti ter se tako živiti . . .

Ko je omenjenega dne zapustil Obranovo hišo, je polagoma krevsal po zmrzli, nekoliko polzki cesti proti sosednji vasi. Ta je bila oddaljena pol dobre ure navadnega hoda. A berač se je pregibal le počasi . . .

Bilo je že v pozni jeseni, koncem meseca listopada.

Pred dvema tednoma je bil padel nekoliko palcev visok sneg. A za solnčnih listopadnih dnij je že večinoma skopnel. Polje, njive, travniki, livade in ceste so bili že povsem goli. Kaka bela, trdo zmrzla zaplata je ležala le še tu in tam — v kaki dolinici, v kakem zapahu, kje ob osojnih gozdih.

Zadnje dni se je nebo zopet zavleklo z oblaki. Solnca ni bilo videti ves dan. Postalo je mrzlejše. Vaške luže in druge mlake in ozke, počasi tekoče potoke je prepregla ledena skorja.

Vsa okolica okrog Štefuca je bila zakajena in ovita z meglo. Nebo je bilo poveznjeno nizko na zemljo. Včasi je zapihnil z dolgim, ostrim sunkom ledeni sever.

A berača ni zeblo. Pijača ga je ogrevala.

Od začetka, ko je šel še iz vasi, je stopal lahko. Niti to ga ni oviralo, da je bila cesta zmrzla in polzka.

Polagoma pa se ga je lotevala neka lenoba. Toplota, ki jo je čutil poprej po zaužiti pijači, mu je polagoma izpuhtela. Čim bolj mu je žganje poprej krepčalo telo, tem lenejše in težje je postajalo to sedaj. Berač je čutil to utrujenost. A trudil se jo je premagati.

Začelo mu je prihajati tudi mraz. Bilo je, kakor bi se mu zima vsesavala v staro, ponošeno obleko ter mu počasi in tiho lezla proti koži, skoz kožo h kostem v mozeg.

Nekako pusto je postajalo beraču sredi te širne, tihe krajine; nekako tesno mu je bilo pri srcu.

Še bolj se je čutil pobitega, ko so se hipoma začele tiho sipati izpod svinčenega neba goste snežinke, velike in debele cele plasti. Črez nekaj minut je bila trda, zmrzla zemlja pokrita z belkasto odejo, raztrgano in tanko kakor pajčolan.

Hipoma se je berač ustavil sredi ceste. Skrbno je motril nekaj hipov nebo, pri čemer so mu v suhi obraz naletavali mrzli sneženi kosmiči.

Ko se je nagledal zakajenega neba in ozračja ter spoznal, da ni nikakega upanja, da bi metež kmalu ponehal, je obrnil pogled tja po polju. Ravno tamkaj, kjer je obstal, se je namreč s ceste odcepila pešpot po polju, ki je tudi držala v vas.

Berač je pomišljal, bi li ne bilo bolje, zaviti na pešpot. Priznal si je sicer, da bo tamkaj teže hodil. A bilo je nekoliko bliže in Štefucu se je vzbujalo v srcu vedno močnejše hrepenenje, priti iz te samote do kakega bivališča, k ljudem, za toplo peč.

Črez nekaj hipov se je odločil.

„Pa pojdem po pešpoti!“ je govoril glasno sam s seboj. Čutil je namreč potrebo, slišati glas kakega živega bitja v tej zimski tišini, v kateri mu je bilo, kakor bi ga pogreznil kdo v velik sod mehkega gosjega perja. Da je slišal vsaj svoj glas, mu je bilo v prijetno tolažbo ter ga je nekako krepilo. „Da, da,“ je nadaljeval glasno, „po pešpoti pojdem ... Hiteti moram, sicer sneg preveč zapade ... Glej ga, glej — kako ti gosto naletava — ta spak, ta nebodigatreba! .. In kako velik — kar cele zaplate!“

Glasno govoreč sam s seboj, je zavil s ceste na polje.

Stopal je kolikor mogoče hitro, da se je z berglo jedva dotikal zemlje.

Okoli njega pa je čim dalje tem huje in gosteje naletaval sneg. Ozračje se je povsem zgostilo. Ničesar ni bilo videti kakor le mehke, velike snežinke. Padale so tiho, mirno, enakomerno. Le ko je zažvižgal črez polje veter, sever, je zmešal kosmiče, da so se v divjem plesu vrteli v ozračju.

Starcu so se zaganjale snežinke v obraz, v oči, v ušesa. In ob vsakem takem navalu razposajenega in razjarjenega vetra je za hip postal ter si vlekel staro kučmo globlje na čelo, povsem doli do očij in črez premrla, rdeča ušesa.

Snežinke so se mu oprijemale dolge ponošene suknje. In dasi jih je otepal, se je ta vendar polagoma pobelila. Postajala je težka in trda.

Hodil je teže in teže. Često je moral postati ter si oddahniti. Snežena odeja, ki se je razprostirala črez polje, je skoro vidno postajala debelejša. Poti ni bilo videti več nikjer. Sploh ni bilo videti ničesar razen snega. Bilo je, kakor bi se po vsej krajini kadil gost, bel dim.

Berač se je trudil prodreti s starimi očmi ta dim. Nemara zagleda kje od daleč vas. A vsi taki poskusi so bili zaman.

Potem pa je skrbno in napeto poslušal. Nemara zasliši kje glas kakega živega bitja. — A nikjer nič! Vse tiho, mirno. Nikjer ni bilo slišati ne krika vaških otrok, ne lajanja psov, niti drugega glasú. Tudi strela ni bilo nikjer slišati. Gotovo ni bilo na vsem polju lovca. Če je danes sploh kdo lovil, se je pač vrnil v vas, ko je začel padati sneg.

Zopet je hitel dalje. Mraz mu ni bilo več. Ne — toplo mu je postajalo, prav toplo. A čim bolj mu je prešinjala žile in ude ta toplota, tem bolj se je čutil tudi slabega, lenega, zaspanega. Bilo mu je, kakor bi ležal kje v topli sobi ter bi se mu hotele trudne oči polagoma zapreti k spanju.

Hipoma mu je zablisnila v glavi nova misel, ki ga je tako prestrašila in pretresla, da bi se malo ne zgrudil v sneg.

„Kaj pa, če nisem na pravi poti! — Kaj, če sem zgrešil pot, če sem se obrnil prek na polje — če ne grem proti vasi, ampak v stran od nje!“

Vedel je, da se na nasprotni strani od Ključarovec ure daleč razprostira polje, ne da bi bila kje kaka vas. Edino čuvajske kočice so stale tu in tam ob železnični progi, ki je prerezavala polje.

Berač je drgetal kakor suh list v vetru.

Začelo se mu je dozdevati povsem verjetno, da je res krenil preveč v stran. Izpremenil je torej smer svoji poti ter krenil bolj na desno.

A tu je prišel na njivo z visokimi ogoni in globokimi razgoni. Bilo je, kakor bi bila še le pred kratkim razorana in kakor bi hitro potem velike brazde zamrznile.

Težko je stopal po takem svetu. Spotikal se je ter se še bolj utrujal. Zato je šel po nekem razgonu do konca njive in tam tik njive dalje.

A kmalu je zmanjkalo teh visokih ogonov. Bilo je zopet okrog in okrog kolikor toliko ravno polje.

Hipoma se je dozdevalo Štefucu, kakor bi slišal nekje od strani žvižgajoč ali cvileč glas. Postal je ter poslušal. A ni se ponovil.

Začel je klicati, v nadi, da ga slišijo, če je kdo v bližini.

„Na pomoč! — Pomagajte! — Ho — ho! — Pomagajte!“

Glas se je brez jeka in hitro izgubljal v metežu.

Vse okrog in okrog je bilo zopet tiho, mirno, nekako svečano.

Zaklical je še enkrat — glasneje, močneje . . .

Nič! . . . Vse tiho, mirno . . . Le sneg je padal enakomerno . . .

Tretjikrat . . .

Zopet nič!

„Zaman se trudim!“ je pomislil ves obupan . . . „Nihče me ne čuje. Sicer pa tudi ne morem glasno vpiti — izmučen sem že.“

Trudno glavo je povesil na prsi.

Dvomeč, kaj naj počne: ali naj gre dalje v prejšnji smeri, ali pa naj krene v ono stran, odkoder je poprej slišal žvižgajoči glas, je stal nekoliko časa na enem in istem mestu.

Tudi stal je že težko. Vse telo mu je počivalo takorekoč le še na berglah.

„Pa pojdem nekoliko v ono stran — saj se lahko vrnem, če ne zagledam nobene hiše!“ je zopet govoril glasno sam s seboj, da bi tako dobil nekoliko poguma in nove vztrajnosti. Krenil je torej v dotično stran. Šel je kakih deset minut, a nikjer ni videl ničesar.

„Ne — tukaj najbrž tudi ničesar ni!“ je obupno vzdihnil.

Čutil je, kako ga bolj in bolj zapuščajo moči. Bergle je jedva še vzdigoval in noge je težko pipal iz snega; posebno lesena mu je povzročala dokaj neprilik in težav.

Začel se je opotekati, kakor bi bil pijan. In toplo mu tudi ni več bilo. Zato je večkrat za hip postal, da si je tesneje privil k drgetajočemu telesu staro suknjo. Le na hrbtu ga je včasi nekaj segrelo, kakor bi mu curljala topla, vroča voda sredi doli po hrbtu.

„Jezus Marija, ali bom res moral ostati v tem snegu tukaj na polju!“ je vzdihoval v srcu. Ni več govoril glasno. Čutil se je že skoro preslabega — in tudi izreči ni hotel glasno tega, kar je mislil, česar se je tako bal, kar pa mu je postajalo vedno jasneje.

In ne da bi prav pazil, kod gre, je gazil nazaj. Ni se vračal po ravno isti tiri, koder je prišel, ampak šel je nekoliko strani od nje.

Gazil je počasi. Dihal je že težko, hropeče. Oči so se mu izbulile ter so nemirno plule po zasneženi planjavi.

Hipoma je veter nekoliko razgnal pred njim gosto padajoče snežinke. Ta hip je lahko videl precej daleč po polju. In tedaj se mu je dozdevalo, kakor bi se dvigalo ravno v premi črti pred njim nekaj črnega.

„Vendar!“ mu je nekaj veselo vzkliknilo v srcu. „Vas je, ali pa vsaj kaka čuvajska hišica!“

Da ga je nemara varal vid kakor poprej posluh, tega si niti misliti ni upal in ni — hotel.

V otrplih udih je začutil novih močij. In jadrno in kolikor mogoče trdno je gazil po mehkem snegu na ono stran. In res se je črez več sto korakov nekaj zabrisano in nejasno črnilo v belem ozračju pred njim. Kaj da prav za prav je, še ni mogel povsem jasno razločiti.

Zopet več sto korakov — in berač je iznenaden, žalosten in prestrašen obstal.

Sredi polja je osamljeno stal velik, star hrast. Skoz razsohasto vejevje je žvižgal sever. Na vejah, posebno na debelejših, se je kopičil mehki sneg. Zdaj in zdaj, posebno ko je močneje potegnil veter, se je v kepah sipal na zemljo. In to je nekoliko motilo tišino, v katero je bila ovita vsa krajina.

Berač je popolnoma obupan sklonil glavo. Hrast mu ni bil znan. Ni torej vedel, kaj naj začne, kam se naj obrne.

Ves je bil že odrevenel, utrujen in spehan, da se je jedva še držal po koncu.

Žalostno je gledal brezlisti hrast. Ob eni strani debelega debla se je videla še trava. Ker je veter pihal od nasprotne strani, so se snežinke kopičile le na vetrni strani ob deblo, a nasprotna stran je bila zavarovana proti vetru in kolikor toliko tudi proti snegu.

„Kaj, ko bi tukaj nekoliko počil? — Za vetrom je . . . Na travo sedem. Potem grem laže dalje.“

Pristopil je povsem k hrastu. Z dravo desno nogo je odgrnil sneg še nekoliko dalje v stran. Raz suknjo in kučmo je otresel sneg, kolikor je bilo sploh mogoče. Potem je sedel ob hrast ter naslonil hrbet ob raskavo deblo. Bergle je položil tik sebe, roke pa porinil navzkriž v rokave.

Oči so se mu hotele zapreti. A vedel je, da zaspi, če jih zapre. Zato je napeto gledal v daljavo, da bi se ubranil spanca.

„Mrači se že malo,“ je mislil sam pri sebi. „Skoro užgó luči. Če je vas blizu, zagledam morda kako luč, ki mi bo potem vodnica.“

Pozorno, z zanimanjem in pričakujoč, da res kje zagleda luč, je zrl v daljavo. A videl ni ničesar razen snežnega meteža. Pogled na snežinke, ki so se vrtele pred njim, in na enakomerno belo okolico mu je le še bolj utrujal itak že trudne oči.

Polagoma se mu je vsa okolica začela dozdevati nekako čudno pisana. In čim dalje je gledal to pisano krajino, tem bolj so postajale te raznovrstne boje nerazločne, zabrisane, nekako temne. Bilo mu je, kakor bi se svet začel vrteti okrog njega. Vsa okolica je izginjala v mraku, v temi.

Glava se mu je sklonila na prsi in oči so se mu zaprle, da niti sam ni vedel kdaj.

Zadremal je . . .

* * *

Sneg je še vedno padal tako gosto, tiho in enakomerno kakor poprej. Le ozračje se je dozdevalo še bolj zgoščeno, bolj temotno.

Mračilo se je. Nastala je noč . . .

Berač je trdno spal.

Spal je dolgo brez sanj, brez vse zavesti. Potem pa je začenjal sanjati. Sanjalo se mu je, da sedi v sobi pri Obranovih.

Pripoveduje stari materi, kako je v snegu zgrešil pot in je ni mogel več najti. Kako je gazil v mehkem, visokem snegu križem po polju ter je že začel obupavati in misliti, da bo moral prenočiti v snegu. Kako lahko bi zmrznil zunaj v tej ledeni noči! . . . A tukaj je tako gorko, tako toplo, voljno!

„Le pritisni se tesno k peči! Topla je!“ mu prigovarja starka in pokimava s staro, suho glavo, kakor bi ga pomilovala, da je moral prestati toliko zime, strahú in muke v snežnem metežu, in kakor bi ga bodrila, naj se le tesno pritisne h gorki zeleni peči, da se dobro ogreje.

In on se privija k peči. Postaja mu gorko, voljno. A nekako zaspan je.

Stari Obran pa prinese žganja ter mu ga ponuja. A on ne iztegne roke po njem. Hrbet, roke — dà, celó noge, sploh vse truplo pritiska tesno in nekako boječe k peči. Ta ga greje in mu lije v žile toploto, a ob enem tudi neko svinčenotežko zaspanost.

Hipoma pa je bil v vojski.

Bilo je vse kakor ‚takrat‘ — takrat namreč, ko mu je krogla prodrla nogo in mu zdrobila kosti.

Z dvema tovarišema se plazi ob robu nekega gozda. Pridejo do majhne ledine ter se ustavijo na eni strani. Hipoma pa stopijo tudi na nasprotni strani iz grmovja vojaki — sovražniki. Za hip vsi osupli postojé. Črez trenutek pa dvigne na nasprotni strani mlad, še golobrad mladenič puško. Dvigne jo tudi on, Štefuc. A predno sproži, sliši strel, in kakor bi ga kdo udaril s kijem po glavi, se zasuče ves gozd okrog njega. Zvrne se v travo. Sliši še drug strel . . . Krik . . . Potem pa je zopet vse tiho.

Rad bi vstal, a zaman se trudi. Ne more se dvigniti, niti gibati se ne more. Ves je nekako odrevenel, kakor bi bil izklesan iz lesa, iz kamena . . .

A polagoma se je začel prebujati iz teh sanj. In spoznal je, da ni ne pri Obranu, ne v vojski, ampak da sedi sredi polja — v snegu.

Spominjal se je povsem jasno, kako je odšel od Obranovih, kako je zgrešil pot, kako je brezuspešno blodil po polju, dokler ni šel pod krast, da si odpočije.

Bil je zasnežen že črez pas. Hotel je potegniti desno roko iz levega rokava, da bi odbrcal sneg raz sebe. A ni je

mogel ganiti. Poskusil je z desno zdravo nogo. A tudi ta se ni dala ganiti. Bila je težka kakor svinec, ali kakor bi bila prirastla k zemlji. Niti čutil je ni ... Čutil je le, da je ves trd, prezebel in premrl.

„To je zadnji trenutek mojega življenja!“ mu je hipoma šinilo v glavo. In to se mu je dozdevalo nekako tako naravno, kakor bi že davno poprej vedel, da mora danes tukaj umreti, zmrzniti. Niti trudil se ni več, da bi se izkopal iz snega ter vstal.

„Umiram!“ je pomišljal počasi, mirno ter povsem vdano. Ta vdanost in mirnost je bila vendar nekoliko ali pa najbolj utemeljena v tem, da se ni mogel gibati in je moral spoznati, da je vsak poskus rešitve zaman.

Čutil je, da ni težko umreti take smrti.

„Pod milim nebom umrem,“ je pomišljal dalje. „In prav je tako: vsaj ne bom nikomur v nadlego ... Hm, sicer pa res nič ne de, če umrem ... Sam sem na svetu — brez doma ... revež ... siromak ... Nihče ne bo plakal za menoj ... Res, nič ne de, če umrem ... Bog mi bodi milostljiv ter mi podari boljše življenje! V tem življenju nisem užil mnogo dobrega!“

Zopet se ga je loteval spanec — mrzel, leden spanec, še težji, kakor je bil prejšnji. Vedel je, da najbrž ne vstane več iz tega spanja — da ga sneg pokrije, zamete ... in da v njem zaspi na veke.

A ubraniti se tega spanca ni mogoče. To je dobro vedel.

Misli so se mu bolj in bolj mešale ter se izgubljale v nekem temotnem čutu. Sploh je vse njegovo bistvo prevladovalo neko povsem novo čuvstvo, ki ga doslej ni poznal in o katerem tudi vedel ni, kaj da je.

A sedaj je hitro spoznaval in umeval, kaj da je to.

To je bila ravno smrt ...

* * *

Sneg je naletaval še vedno, a bolj redko, bolj polagoma. Sever je bril črez polje jače kakor poprej. Zaletaval in lovil se je ob suho vejevje hrastovo ter otresal sneg raz njega ...

Polagoma je izginjala noč. Začelo se je daniti. Z dnevom je ponehaval sneg.

Berač je bil zameten skoro do vratú. Le glava, vrat in majhen del prsij mu je molelo iz snega. Glava je bila povešena. Na kosmato kučmo se je na debelo navesil sneg in je zmrzaval na njej ... Izraz lica je bil miren, a mrk in mrzel. Dozdevalo se je, kakor bi zmrznil vojak na straži.

* * *

Tekom dneva je sneg popolnoma ponehal. A nebo je bilo še zavlečeno in oblačno. Krajina je bila zavita v meglo. Ljudje so ostajali v toplih sobah.

Drugi dan pa je že na vse zgodaj šel grajski lovec na polje iskat jerebic.

Sredi polja je veliki, rjavkasti njegov pes Hektor hipoma postal, povzdignil dolgo, drobno glavo ter vlekel v nos mrzli zrak. Potem pa je cvileč bežal črez polje.

Lovec je oprezno in kolikor mogoče tiho sledil po pasjih sledovih.

Pri hrastu sredi polja, dobro uro od vasi, je na veliko začudenje našel mrtveca.

Sedel je še vedno tako, kakor je sedel oni večer: s hrbtom oprt ob debelo deblo in s sklonjeno glavo. Kučmo je imel poveznjeno globoko črez ušesa. Obraz mu je bil miren, strog ... Sneg se je že nekoliko sesedel ter mu zakrival le polovico zgornjega telesa ...

Ponesrečenega berača so prepeljali na župno pokopališče. Tamkaj so ga pokopali.

Pri pokopu so mu zvonili s tremi zvonovi — bil je siromak, revež.

Križa na grob mu ni nihče postavil — bil je sam samcat na tem svetu božjem.

Ko je stara Obranovka zvedela za nesrečo, je vzdihovala: „Oj, saj sem slutila nekaj takega! Da bi bil vendar ostal pri nas, da bi bil vendar ostal!“

In molila je za beračevo dušo.

Za dolgih zimskih večerov pa, ko so v toplih kmetiških sobah robkali moški koruzo, ženske pa pridno vrtele kolovrate, so govorili o beraču in ugibali, kaj je pač mislil in čutil, ko je v snegu brez poti blodil in taval po širnem polju ...

Polagoma pa so tudi ti pogovori utihnili. Vse je pozabilo Štefuca.

No, bil je pač — berač.

Fr. Meško.

74. Prizor na kmetskem semnju.

(Odlomek iz povesti „Rosana“.)

Takega semnja niso pomnili najstarejši ljudje v Zalesju. Ne da bi se ne bilo še nikoli raztržilo toliko blaga in živine; mnog kmetič je gnal pozno zvečer s potrtim srcem svojo kravico neprodano domov in po cesti se je vrstil voz za vozom z blagom, ki ni dobilo kupca. Vendar takega življenja, tako veselega gibanja ni bilo morebiti še nikdar prej na zaleškem semnju kakor danes. Zadovoljni s kupčijo so bili posebno oni, ki so točili vino in drugo pijačo, prodajali raznih sladkarij za nepokvarjena kmetska grla in drobnega blaga, ki se kupuje po nizki ceni za „odpustke“. Svetá se je bilo sešlo zlasti na večer toliko, da se je vse trlo. Potrebnik, pošteni sluga deželske gosposke, kateremu je bila izročena skrb za red po semnju, ni sam vedel, kam bi se dejal; povsod ga je bilo treba in povsod človek vendar ne more biti. Zalesje, kjer je vendar vedel za vsako hišno številko, da bi jo bil lahko našel z zavezanimi očmi, kjer je poznal po imenu, po samem glasu vsakega človeka, se mu ni še nikoli zdelo tako neizmerno dolgo in široko; zdaj je bil slišati hrup na tem koncu vasi, zdaj kričanje, prepir na drugem: ni čudo, da je bil stari mož skoro iz uma; on sam je bil za vse odgovoren. Res, dobro oko je imel in uho, ali kaj to, ker noge ne morejo biti tu in tam ob istem času, in posebno roke, katerih ni bilo morebiti najbolj potreba. Da bi bilo le že kdaj tega nesrečnega dneva konec! Kaj je bilo pač, kar je tako razburilo mirne Zaleščane, kar je prizadejalo toliko preglavice poštenemu Potrebniku? O, ko bi bilo šlo po njegovi volji, nikoli bi ne bilo te nadloge v vas; ali gospod „komisar“ so delali po svoji glavi, poslušali niso dobrih svetov izkušenega, sivoglavega služabnika.

Že prej ta večer je bila prišla med drugimi semnjarji iz daljnih krajev čudna družba, kakoršne Zaleščanje še nikoli niso videli prej, ne mladi, ne stari, Bog vedi, odkod. Še najbolj podobni so bili ti ljudje ciganom, vendar cigani niso bili. Imeli so velik voz, ki je bil skoro hišici podoben; vrata je imel in okna, še celó majhen dimnik v zadnjem koncu. Dobivši privoljenje od gosposke, krenejo z vozom s ceste v stran in se ustavijo na trati konec vasi. Voznik izpreže dvoje starih, suhih kljuset ter ji izpusti, pač brez posebnega privoljenja,

na pašo; vrata se odpró in iz voza se usuje kakor skoz uljevo žrelo čudna druhal, moški in ženske, mlado in staro vse vprek. Zadnji med njimi izstopi mirno, ponosno pravi velikan, za glavo večji mimo ostalih, mož krepkih udov, širokih pleč. Lasje so mu bili vzadi dolgi, nad čelom kratko pristriženi; bistre, črne oči je imel, dolg, kljukast nos, skrbno obrita, nekoliko upadla, bleda lica. Kdor ga je videl, mu ni bilo treba popraševati, kdo je poveljnik tej družbi; saj tudi taki ljudje ne morejo biti brez poveljnika.

Videti ni bilo tèm ljudem, da se jim posebno dobro godi; rejenega, okrogloličnega človeka ni bilo med njimi; njihova obleka je bila zanemarjena in težko da kateremu po životu umerjena. Vendar dobre volje so bili vsi. Eden celó izmed njih se je, stopivši iz voza, takoj postavil na glavo, drugi je prevračal kozolce in tretji je zatočil kolo od konca do konca po trati, menda od samega veselja, da je konec dolgočasne vožnje. Ali strogi poveljnik jim ni dal mnogo odloga, vsak je moral na svoje delo. Začnó se čudne priprave. Dva krepka, visoka stebra zabijejo v tla, podkrepivši ju od vseh stranij; potem potegnejo debelo vrv od kola do kola, tako da je bila najmanj za pet sežnjev od tal. Drugi postavljajo in pripravljajo druga skrivnostna orodja.

Strahoma se približuje vaška mladina, med njo pač tudi odrastli ljudje, neznani druhali; strmeč gledajo to nedoumno početje. Vsi vprek ugibljejo in ukrepljejo, kaj so neki ti ljudje, kaj bodo počeli, kaj pomeni to in ono orodje. Najumnejši izmed njih si je zastonj belil glavo. Ko je bilo delo dokončano, migne gospodar, vsi vró zopet nazaj v voz; črez nekaj časa se povrnejo čudovito izpremenjeni. To so bili čisto drugi ljudje, vsi so bili tako lepi! Zlasti ženske so imele obličja kakor mleko in kri, stare ni bilo zdaj več med njimi in vse so bile tako lepo oblečene. To je bila vse sama svila in kdo vé, kako drago blago, vse zgolj bleščeče zlato in srebro; to so morali biti vendar bogati ljudje. Približalo se je bilo že več vaških mladeničev; kako so gledali tuje ženske; nikoli prej niso videli tako cvetočih lic, tako drobnih ročic in nožic. In kaj je bilo še videti! Imeli so pse, navadne živali; prej se ni nihče zmenil za nje, a zdaj so bili po človeško opravljeni, za moške in ženske, in po koncu so hodili, nekoliko časa vsaj, potem pa zopet po vseh štirih, kakor je spodobno psom.

Ko so bili vsi pripravljeni, jih uvrsti glavar kakor v izprevodu in tako gredó v vas; od spredaj sta dva dečka bobnala in tretji je trobil. Kadar je utihnila godba, se oglasi eden izmed družbe, posebno smešno opravljen, ter oznanja s krepkim, donečim glasom, kake nove, nezaslišane reči bodo Zaleščanje gledali jutri. Tako so prehodili vso vas po dolgem od konca do konca in potem zopet nazaj. Pač smemo reči, da ni bilo hiše v Zalesju, v kateri bi se ne bili pogovarjali pri večerji o novi prikazni. Poveljnik je imel izkušeno okó; v svesti si je bil, da se sme nadejati prihodnji dan obilnega zaslužka, samo da bi bilo vreme ugodno.

Veselo se je kadilo iz dimnika na vozu, ko se je vrnila družba. Naglo se preoblečejo, potem posedejo po travi. Ni ga bilo pač med njimi, da bi mu ne bila šla v slast skromna večerja.

Mine noč, napoči dan Zaleščanom na veselje, na preglavico ubogemu Potrebniku. Vreme je bilo lepo, mnogo ljudstva je privrelo od vseh stranij. Poveljnik družbe je bil zadovoljen; zjutraj že so se pričele predstave; stoli okoli igrališča so bili skoro posedeni; res da sedeži niso bili predragi. Največ občinstva seveda je stalo bliže in dalje okoli. Ali tudi niso bili sami zastonjiki. Ženska s torilcem v roki je hodila okrog in tako prijazno je prosila in prigovarjala ljudem, da je vendar ta in oni, če tudi nerodno, posegel v mošnjo ter položil svoj dar v torilce; in vsakemu se je tako ljubeznivo zahvalila, da je bilo že samo to nekaj vredno.

Ali tudi občinstvo zaleško je bilo lahko zadovoljno z vsem, kar je bilo videti, in razvajeni niso bili Zaleščanje. Zdaj se je eden čudovito zvračal, vznak denar s tal z usti pobiral, po samih rokah hodil in druge take čudeže delal; zdaj je drug za njim goreče predivo požiral; potem nastopi sam glavar ter izkazuje strmečemu občinstvu svojo silno moč. Vznak ležečemu položita dva na prsi velik kamen ter mu ga razdrobita s težkimi kladivi na drobne kosce. Z zobmi je držal železo, ki bi ga bil drug krepek človek stežka privzdignil z obema rokama. Največ veselja pa je delal, zlasti mladini, norčav človek, smešno opravljen, z različnimi šalami in burkami, ki mu niso nikdar pošle. Na posebnem mestu je sedela starka, katera je vsakemu, kdor je hotel, prorokovala iz rok ter za malo denarja radodarno delila obilo sreče. Celó stari Jelenko se je bil dal pregovoriti, da je stopil pred njo in ji podal roko.

Ali pri njem starka ni imela sreče. Menda ker je slišala, da mu pravijo oče, je mislila, da je mož oženjen, in mu je prorokovala, da bo imel mnogo sreče z otroki. Ko se mož zareži in vpraša, s čigavimi otroki, tedaj še le prorokinja spozna, da ni na pravem sledu; sploh je bilo videti, da ni ženica prebrisanega moža nič prav vesela; pametnim ljudem je težko prorokovati.

Ali vse to, kar je bilo videti do sedaj, dasi silno zanimivo, ni bilo še senca proti temu, kar je še čakalo slavnega zaleškega občinstva. Kaj bo z vrvjo, ki je nategnjena od stebra do stebra tako visoko od tal? Nekoliko časa je bilo vse mirno; videti je bilo iz vsega, da pride sedaj kaj posebnega. Glavar sam se približa in poskuša s krepko roko steber za stebrom, ali sta dovolj trdno zabita, in nategne vrv, ki je bila nekoliko odjenjala. Nato se prikaže mlada deklica; nihče ni videl, odkod je prišla, kar stala je pred njimi; nihče se ni mogel spomniti, da bi jo bil videl poprej. Lepa je bila ta deklica. Zaleščanje niso še nikdar videli nič enakega; kakor angelj se jim je zdela, samo brez perotij. Še to jih ni motilo, da ni imela rdečih lic, brez katerih si kmet ne more misliti prave lepote; orjavela je bila, kolikor je bilo videti šibkega životka. Lahka, tanka obleka brez rokavov ji je segala samo do kolen. Goste črne lase ji je oklepal zlat ali pozlačen obroček okoli glave. Ali nad vse lepe so bile njene velike, črne oči, ki so ji skrivnostno žarile izpod temnih obrvij z dolgimi vejicami; te vejice so se ji čudno lesketale, kakor bilke v jutranji rosi. Z veseljem je gledalo lepo deklico vse občinstvo. Ali to veselje ni bilo pravo, čisto veselje. Mnogim gledalcem se je milo storilo o njenem pogledu; deklica ni bila vesela, otožna je bila videti, jako otožna.

Ko je tako stála nekoliko časa, stopi k njej poveljnik in ji reče, kolikor mu je bilo moči, z mehkim, prijaznim glasom:

„Ljudje čakajo, naprej, Rosana!“

Urno kakor veverica spleže dekletce po lestvicah ob stebru kvišku, vrh stebra postoji, potem začne počasi stopati po vrvi. Gledalcem je od strahú utripalo srce. Ko je prišla do srede, zopet nekoliko postoji, potem pa steče urno do drugega konca. Ali to je bil samo začetek. Kar je počela nazaj gredé, to je bilo že pregrešno. Zdaj je pokleknila na vrv, zdaj je skakala po eni, potem po drugi nogi; nato leže vznak,

skoči kvišku; lovi se, kakor da bi padala, in zdaj — srce je zastalo gledalcem — zdaj je padla zares, ali ujame se z roko ob vrv — vsem je bil kamen od srca. Da bi pa vedeli gledalci, da je vse to samo na videz, pade zopet na drugo stran in se ujame z drugo roko.

Dovršivši svoj posel, spleže zopet doli. Prikloni se na vse strani s posiljenim nasmehom, potem izgine. In kaj je bilo njeno plačilo? Dobro-klici in ploskanje po navadi; neotesani Zaleščanje še tega niso znali. Uboga deklica!

In tako so se vršile igre ves dan s kratkimi presledki, kolikor je bilo treba, da so se nekoliko počili in okrepčali igralci, zlasti pa, da se je zopet nabralo drugo občinstvo. Ravnatelj družbe je bil vesel, dolgo že ni imel tako dobre letine. Zadovoljen je bil s svojimi ljudmi, posebno z Rosano; že dolgo ni bil tako priljuden z njimi. Rosani je večkrat prijazno pogladil lice, kar pa ni bilo videti deklici nič prav po volji. Vselej se je skoro nevoljno obrnila v stran in še bolj je bila žalostna. Ali to ni moža nikakor motilo: vesela ali žalostna, da mu je le služila denar.

Na večer celó je bilo vse polno ljudij na igrališču. Od vseh stranij so prihajali semnjarji, nekateri že dobre volje zaradi dobre kupčije, ali pa ker so bili že pogledali v kozarec. Ravnatelj ni imel vsem prostora dovolj. Ali hitro si pomaga. Svojemu sinu, lepemu, krepkemu dečku, ki je bil podoben očetu, kolikor je mogel s svojimi petnajstimi leti biti podoben že postarnemu možu, izroči nekoliko udov svoje družbe in mu veli, naj gre z njimi na drugi konec in si napravi tam svoje igrališče. Tako so imeli ta večer Zaleščanje kakor velikomeščani dvojno gledališče.

Vse se je vršilo igralcem in gledalcem po volji. Mračilo se je že, ko pride zopet Rosana na vrsto. Sedemkrat je bila že na vrvi. Ko je pa bilo treba iti osmikrat na delo, ko je že stala poleg stebra, jo obide slabost. Onemogla se zgrudi na tla; huda vročina in nenavadni trud sta bila premagala šibko dekletce. Ko je ravnatelj to videl, je mislil, da deklica noče, da se samo taji, ali pa ničesar ni mislil; pohlepnost ga je bila oglušila in oslepila. Morebiti sicer ni bil tako hudoben človek, ali silno nagle jeze je bil in gorjé mu, kdor se je ustavljal njegovemu povelju. Hud gospodar je bil in mnogokateri njegovih podložnikov je že čutil težko roko njegovo. Razsrdi se;

dva koraka in stal je pred deklico, s kratkim bičem v roki, ki ga je imel za pse in sploh v znamenje svoje oblasti.

„Ali boš ali ne boš?“ se zagrozi nad njo; ves zaripljen je bil v obrazu in strele so mu švigale iz temnih očij.

„Ne morem,“ vzdihne deklica.

„Čakaj, videl bom, ali moreš ali ne moreš, ti nepridiprav!“

„Če me ubijete, ne morem.“

„Pomagal ti bom, če ne moreš; po koncu!“

Dekletce se ne gane. Surovež zavihti bič nad njo.

„Še enkrat, vstani!“

Hrup nastane med gledalci, vse je kričalo; ali toliko poguma vendar ni imel nihče, da bi šel branit ubogo siroto.

V tem hipu plane tuj mož pred srditega človeka. Z obema komolcema je bil razmetal kakor snope narazen množico pred seboj.

„Človek,“ zavpije, stopivši med deklico in razkačenega glavarja, „ali te ni sram tako ravnati z ubogim otrokom?“

Mož pobesi nehoté nekoliko zavihteni bič ter gleda svojega nasprotnika napol srdito, napol zaničljivo; meri ga z očmi od nog do glave, bil mu je jedva do rame, kakor bi mu hotel reči: Ti nisi, da bi mi branil. Tako je pač meril Golijat Davida pastirja.

„Bič iz roke in da se mi ne ganeš, če ne — —.“

To je bilo glavarju preveč; take sramote ni smel trpeti pred občinstvom. Bič zavihti nad njim.

V tem trenutju potegne tujec samokres iz žepa, napne petelina in pomeri v nasprotnika, z očesom ni trenil.

„Gani se in sprožim,“ mu reče z mirnim glasom.

Takega orožja se ni nadejal glavar; močen je bil za tri take, ali samokres ga je prijel v strah; s takim orožjem ni, da bi se norčeval, ne z možem, ki ga je imel v roki. Nehotoma stopi za korak nazaj. Prej ni nič govoril, zdaj poskusi z besedo:

„Kdo vam daje pravico, da mi branite kaznovati nepokornega otroka?“

„Tako! Ta je druga; ker govorite o pravici, izkažite mi najprej vi svojo pravico do tega dekleta. Ali si mi upate reči v lice, da je ta deklica vaša hči? Saj poznamo take stvari!“

Mož ne odgovori. Videti je bilo, da mu je to vprašanje silno neprijetno.

„Poskusite, rad bi videl, kako daleč sega pogum takega klateža!“

Ta priimek je bil razžaljiv, ali te vrste ljudje niso preobčutni in tudi ne smejo biti. Mož je čutil, da se je prepir zasukal na stran, kjer se ni mogel nadejati dobrega uspeha. Pri cesarskem oblastvu si ni upal iskati pravice. Poskusil je torej drugače, da bi izbil kolikor mogoče dobička iz te nepri-
jetne pravde.

„Tega tudi nisem rekel,“ pravi mirno, „da je moja hči, ali služabnica moja je in več nego to.“

„Sužnja vaša je, kar naravnost govorite!“

„Vi ste videti pameten mož, gospod; z vami se dá govoriti. Vi poznate svet in veste, kako se godi po njem. Vsak se preživlja, kakor se more. Od nekega tovariša sem jo dobil.“

„Kupil, recimo; koliko ste dali za njo, ne vprašam; sram me je govoriti o človeku kakor o živali.“

„Iz zadrege sem mu pomagal.“

„Ne govoriva dalje o tem! Odkod je dekle?“

„Ne vem, kje jo je pobral; vprašal ga nisem, pri nas ni take navade.“

„In ko bi vam zdaj jaz, ki tukaj pred vami stojim, dejal: Taka sramotna kupčija ne veljá pred postavo; vi nimate nikake pravice do tega otroka; deklica je prosta in lahko gre, kamor hoče; ko bi vam tako govoril, kaj bi rekli vi?“

„Ne samo pameten, plemenit mož ste, gospod, kakor vidim; vaša volja ne more biti, da bi postal jaz nesrečen. Rosana je vse premoženje moje, ona me preživlja; brez nje bi bil z vso ostalo družbo svojo berač. Pomislite, gospod!“

Blagi branitelj ubogega otroka nič ne odgovori na to. Molčé potegne listnico, vzame iz nje pest papirjev ter jih pomoli možu.

„Menim, da bi smeli biti zadovoljni.“

Mož je bil res zadovoljen.

„Rosana je vaša, gospod; kar hočete, storite z njo,“ reče in spravi z veselim obrazom denar.

„Ne moja, svoja, prosta je in lahko gre, kamor hoče — če more sirota!“

Po teh besedah se obrne k deklici, ki je čepela ob stebru. Ženske so jo bile obstopile in okrepčale z mrzlo vodo, da se je zopet zavedala. Deklica je bila kakor v omotici, vendar je

vedela, kaj se je godilo. Molčé podá svojemu dobrotniku bledo ročico in ga hvaležno pogleda s svojimi lepimi, velikimi očmi. Mož je bil obilo poplačan. Za ta pogled bi bil morebiti dal polovico svojega premoženja. Manj ga je veselila splošna pohvala zaleškega občinstva. Šum je bil po zbrani množici, čuli so se posamezni glasovi, ki so odobravali in hvalili njegovo početje. Nevoljen se obrne k njim, grdo jih pogleda in se zagrozi nad njimi:

„Sram vas bodi, dvakrat sram vas, ki hlače nosite, kar vas je, stari in mladi; mož vas ne morem imenovati. Šeme ste, ne možje! Zijaje gledate te vrtoglave, vratolomne igre; da bi branili ubogo dekle surovega divjaka, toliko srca nimate vsi skupaj. Sramota!“

Vse je molčalo; težko je bilo odgovarjati srditemu možu. Samo stari Jelenko, ki je blizu stal, je imel toliko poguma, da se mu je počasi približal. Z glavo je majal, a to je bila njegova navada; glava se mu je tresla od starosti. Podá mu roko ter pravi:

„Lepo ste govorili, ali ravnali ste še lepše, gospod Skalar!“

J. Stritar.

---

75. Lepa Vida.

(Poglavje V., VII., IX. in XIII. iz romana „Lepa Vida“.)

I.

Solnce je ravno pogledovalo izza skalnatega hribovja in sijalo na dolgo kamenito klop pred veliko hišo očeta Basnigoja. Basnigoj je bil siv starček, drobne postave, ali dasi že nad sedemdeset let star, še vedno čil in krepek; in dasi so mu bili razen lepe Vide, Samorodove žene, vsi drugi otroci pomrli ali se onesrečili, je bil zdaj na stara leta vendar vedno dobre volje in ni nadlegoval sveta in Boga z neugodnimi vzdihljaji in sitnimi tožbami.

Na prag pride postarna ženica, Basnigojeva žena, kakih deset let mlajša od njega, nekoliko rdečelična in okrogla, ter zakliče:

„Oj mene, stari, ne sedi tu v hladu tako golorok, kašelj boš dobil.“

„Ne vidiš li solnca?“ odgovori Basnigoj, žena pa gre k njemu in sede poleg njega, rožljaje s ključi, katere je imela na rdečem jermenčku privezane za pasom poleg nožička, ki je na srebrni benečanski verižici visel do tal.

„Vino iz srednjega velikega soda mora biti pretočeno; a Jernej ne utegne, da bi pomagal,“ reče starec.

„Tedaj pretakaj jutri ali pojutranjem,“ ga tolaži starka.

„Ni tako, glej jo!“ odgovori moško starina in strese svoje dolge, na ramo viseče, čisto bele lase. „Vsako delo ima svoj dan, to sama veš. Ne bo drugače, da pojdem pretakat sam, ker tudi Jernej ima drugo delo.“

Zdaj pa mati gospodinja nevoljna še bolj s ključi zarožlja in pravi:

„Ne boš sam pretakal, ne, jaz ne pustim. Bolje je, da se vino nikoli ne učisti, ali da se zavrelica iz vsega vina naredi, nikar le iz srednjega velikega soda, kakor da bi se ti pri pretakanju ali prevzdignil ali kako drugače pohabil. Ni ti treba, ne! Hvala Bogu in svetemu Florijanu, toliko že imava, da, kadar naju zveličar k sebi pokliče na oni svet, ne bo mogel Samorod govoriti, da bi bil kje drugje tod blizu več priženil, nego je pri Basnigojevih; toliko ostane, če vse delo pustiva. Zakaj bi potem na stare dni toliko trpel, kakor ti trpiš z delom!“

Ženi oko zarosi, on pa se nasmehlja in reče:

„Glej jo, glej! Ti sama začni, sama! Nisi li vedno na nogah in pri delu, tako da še umreti ne boš utegnila, kadar pride póte božja dekla, bela smrt?“

In še ona se nasmehne ter pravi:

„Beži mi; ne veš li, da volka ni smeti klicati? Sicer pa vem, da brez dela bi ti bilo dolg čas; vajena sva ga obá. Le preveč ne dej!“

„Kdo je pa tam?“ vpraša starec in kaže v dolinico, kjer je nekdo, oddaljen še za tri streljaje, jezdil proti Basnigojevemu domovanju.

„Anton je, tako se mi zdi,“ pravi starka in, z roko nad čelom se braneč solnca, ogleduje jezdeca, ki je v diru podil konja po slabem, od dežja razjedenem in skalnatem potu.

„Kaj bi rad? Včeraj je bila Vida tukaj, a ni ničesar povedala, da hoče on danes priti, ali da bi imel hoditi po kaj, posebno v delavnik,“ reče stari Basnigoj.

„Ali si kaj opazil, kako je Vida čudna zdaj? Bog moj in sveta mati, prav bojim se za njo. Vsa se je izpremenila. Poprej je bila vesela, poskočna, še bolj nego mi je bilo ljubo, a — zdaj Bog sam vedi, kaj ima," toži mati v srčni svoji skrbi.

„Jôje, kaj bi moglo biti hudega? Ne veš li več, kako si mi ono leto, ko se je možila, odsvetovala in govorila, da ni prav; in zdaj vidiš, da se jima godi dobro in da je vse po volji božji," jo teši zopet oče.

„Bog ga vedi in mati njegova, je li vse prav ali ni morda," govori žalostno mati. „Ne da bi Antonu rekla žal besede. On je dober človek, če je tudi včasi nagle jeze. Pa saj so skoro vsi ljudje, ki so nagle jeze, tudi dobrega srca ljudje; glej, ni li bila naša Vida, dokler je bila še tu domá, nagla kakor vihra, svojeglava in trmasta? On je dober, nič ne rečem. Ali ko sem jo videla včeraj, da je tako čudna, in sem jo vprašala: Vidka, kaj ti pa je? in mi ni nič hotela povedati, veš, prišlo mi je na misel: Morda pa vendar ni bilo prav, da si jo dal temu Antonu tako brž."

„Dal? Ali ga ni sama vzela?" se zagovarja starec.

„Pst! Glej, že je tu."

Res je bil jezdec Anton Samorod, zet naših dveh starih, že prijezdil na dvorišče in skočil s konja; prihajal je po trati k starcema.

„Kje je Vida?" vpraša Samorod.

„Vida?" se zavzameta obadva roditelja in vstaneta prestrašena s klopi.

„Ni li je pri vas? Ali ni prišla danes na vse rano jutro?" vpraša Samorod hlastno.

„Ne!" vzklikne mati.

„Kaj je to?" vpraša starec.

Anton Samorod obledi kakor zid. „Morda sem se zmotil," pravi, se obrne, zasede konja in brez druge besede v najhitrejšem diru odjaha.

„Jezus, kaj je to?" jadikuje starka. „Kaj se je prigodilo? Precej pojdi za njim gledat, ali pa idem jaz; ne, pojdi ti, ali pa Janeza pošlji! Janez, Janez!"

„Tiho, tiho! Nič ne bo hudega. Čakaj! Jaz stopim sam doli in pogledam," pravi starec in koraka z drobnimi, negotovimi, starimi stopinjami v hišo po palico in pokrivalo.

II.

Ko je stari Basnigoj prišel na Samorodino, je bilo vse v strahu in vse po koncu.

Vide ni bilo nikjer.

Pomorski razbojniki so jo zarana ugrabili, ko je menda mislila iti gori na Basnigojevino, na rojstni svoj dom k roditeljem.

Tako je Samorodova družina pravila starcu na prva usta in ubogi oče je moral brzo sesti, da se ni zgrudil na tla, ko je čul to strahovito novico.

In takoj ko so mu povedali to groznost, se ni nihče več menil za šibkostnega starca. Tekali so sem ter tja, drug drugemu ukazovali, popraševali se, mešali se in ne vedeli, kaj bi, ter so bili drug drugemu na potu.

„Kje je Anton, za Boga svetega, Anton, Anton?“ vprašuje oče Basnigoj in po dobršnem času zve, da je Anton tekel ali jezdil na jug ob obali, njegov brat na sever iskat, popraševat, da je ribičem dajal ukaze, naj pozvedujejo in Bog vé kaj vse za Vido, ki je od jutra ni in ki so jo gotovo odnesli razbojniki, o katerih se je že prejšnji dan govorilo.

„Razbojniki? Ni mogoče, ni mogoče,“ jadikuje starec, a ne vé si pomoči, ne vé odločiti, kaj bi storil.

Nazadnje mu pride na misel, da je morda ona, ki je iščejo, kje v hiši, a drugi je iščejo zunaj; ali pa je morda na izprehodu kje ne daleč odtod. „Razbojniki, razbojniki, to ni mogoče! Dostikrat se je že prigodilo, da smo iskali česa daleč proč, a bilo je nam blizu in ni bilo izgubljeno, ni ne, ne bode ne daleč.“

A neusmiljeni ljudje so povedali dedu, da je že od zore iščejo, da je vse preiskano, daleč okoli že; povsod se je klicalo ime gospodinjino, a ni bilo ni glasú, ni sledú. Glasú ne, ker ni klicev slišala, sledú ne, ker ga je dež lahko izpral, ki je šel pred dnem in še potem po malem zopet padal.

In starec se je tresel kakor mrzličen, kakor pribit na svojem sedežu ter je klical v polglasnih stokih Boga na pomaganje in svetce njegove. V svojem strahu se še domislil ni, da ima svoji ženi takoj poročiti, kaj se je zgodilo. In ko mu je to prišlo na um, ga je obvzel znova strah, kaj bo iz matere, ko bo čula, da je njen edini otrok pomorskim razbojnikom, divjim, neusmiljenim ljudem prišel v roke.

Pošiljati sicer na Basnigojevino poročila ni bilo treba, ker tudi gori je družina brzo zvedela, da iščejo Vide in kaj sumijo, da se je zgodilo z njo. Došlo je tudi starki na ušesa in jo podrlo na tla v nesvest.

Prvi, ki je jenjal iskati, je bil starejši Samorod, župnik, brat Antonov. „Tu je vse zastonj; treba je samo v božjo previdnost zaupati, ki še vse prav izvede," je rekel in ustregel vsem upehanim.

Ko je prišel tudi Anton domov, ves zamolklo tih, s strašnim obrazom, truden in obupan, se spustil na stol ter obraz pokril z obema rokama, se mu je bližal brat ter rekel z lahko modrostjo in tolažljivostjo onega, kogar nesreča v prvi vrsti ne zadeva:

„Anton, v Boga zaupaj; še ni izgubljena."

„Izgubljena!" reče veliki mož in roka mu opade kakor otrpla ob životu.

„Če so jo razbojniki ugrabili in vzeli s seboj, ti bodo gotovo poslali poročilo, kam pridi z odkupnino po njo. Za odkupnino jim je, denar, to je vse."

„Misliš li?" reče Anton in naglo vstane.

„Gotovo, in nekaj še imamo."

„Potem niso šli daleč, lopovi. Dohitel bi jih," reče Anton in premišlja.

„Jaz idem na morje," reče potem naglo. „Poroči ti mojim prijateljem v Trst, naj skrbé tudi oni od svoje strani. Bodi še nekaj dnij tu, če mene ne bo. Skrbi za dete! Če ti treba za kaj denarja, dala ti ga bosta oče in mati."

„Dala, dala bova," prikima stari tast Basnigoj z ginjenim, napol otročjim glasom.

Anton koraci iz sobe ven in ukazuje pripraviti ladjo. Povsod mu je brat na pomoč s svojo večjo hladnostjo; tudi stari tast bi rad pomogel, rad svetoval, ali strašna, iznenadna novica ga je bila tako potrla, da še govoriti ni mogel, le zdaj pa zdaj je klical tiho Bogá.

„Ali, brate, tako prav gotovo pa tudi ni, da bi jo bili razbojniki vzeli; morda jo je kaka druga nesreča zadela, morda . . ."

„Ne, glej!" In Anton pokaže kosček njene obleke, ki jo je bil našel na malem obsteznem kolcu. „Tam doli je hodila.

In pozna se, da se je tam nocoj izkrcal čoln. Ribič je čul v jutro veslanje.“

Tedaj je bilo dokazano.

Anton je odplul, roté se, da brez nje ne pride domov, in ko bi jo imel, imel iz globočine morja ali z onega konca svetá.

Vest pa, da je tako čudovito izginila lepa Vida, se je razširila med ljudmi daleč po deželi. Nastale so pripovedke, v katerih se je natanko povedalo, kako je prišel „črn zamorec prek sivega morja, ladjo ustavil, ko je lepa Vida plenice prala“, pa jo je zvabil in odpeljal v daljno deželo, in da jo mož išče, ali kakor se še dandanes poje v pesmi, katero je zložil narod slovenski o lepi Vidi:

„. . . . . tvoj mož je šel od hiše,
Se po morju vozi, tebe išče,
Tebe išče in se grozno joka,
Od bridkosti njemu srce poka.“

Župnik, ki je bil tako ob nesrečnem dnevi prišel brata na domu obiskovat, je moral zdaj nekaj dnij tu ostati, ker ni bilo po odhodu Antonovem nobenega domačina pri hiši.

Prvo, kar je storil, je bilo to, da je premestil dete na Basnigojevino k babici Basnigojki, ki se je strastno oklenila malega vnučiča, ko hčere ni več imela.

Drugo delo pa je bilo župniku, da je od kraja začel preiskovati in popraševati zaradi Vide. Zvedel in videl je mnogokatero znamenje, ki ga v burnosti prej ne Anton, ne on ni bil zapazil. In po vsem tem je mož majal z glavo in — molčal.

III.

Ko je prišla sobota, je moral župnik zapustiti svojo rojstno hišo in prepustiti družini gospodarstvo. A opravivši v nedeljo svojo cerkveno službo, je šel k starima Basnigojevima ju tolažit in jima je skrivnostno takó-le govoril:

„Jutri za dne odidem tudi jaz je iskat. In če je božja volja, jo najdem jaz, ne moj brat Anton. In če hoče Bog moje delo blagosloviti, jo dovedem nazaj. A vidva molita za to, molita pa še posebej, da bi jaz z njo prej prišel domov nego Anton. Ne vprašajta, zakaj; molita!“

In mati Basnigojka je molila noč in dan, skoro neprenehoma, še v sanjah, vse dni, kar je bil starejši Samorod od-

šel. Oče Basnigoj pa je hodil skrben za ogel gledat, kdaj pride zopet kdo od župnije navzgor po stezi s kakim poročilom. Ob enem je pošiljal popraševat doli in v Samorodino, zjutraj pa je opazoval, da mu sivi lasje izpadajo, in mislil je: Zadnji las bi dal, vse bi dal, da bi jo le dobili. In ko je videl svojo ženo vso obupano, vedno jokajočo in molečo, celó kadar je imela z malim vnukom posel, se je moral obrniti v stran, da je skril solzo, in si je mislil: Bog, ti sam veš, s čim je zaslužila, da mora toliko trpeti; jaz bi dejal, da ni zaslužila in ni.

Vrnil se je župnik res, a sam. Vrnil se je prej nego Anton, a brez Vide, in žalosten je z glavo majal in rekel starima: „Zmotil sem se, zmotil sem se!“ Več ni hotel povedati, ne kje je bil, ne o čem se je zmotil. Tolažil ju je z verskimi besedami, kakor je bila njegova dolžnost, in potem je odšel.

Vrnil se je tudi Anton, tudi on sam. Vse njegovo prizadevanje je bilo zastonj. Ne duha ne sluha, ne sledú ne tirú o njegovi ženi, celó o kakih morskih razbojnikih ob vsej drugi obali ni hotel nihče ničesar vedeti, kar je bilo neizrečeno čudno in nerazložno. Da so prekmorski lopovi prišli in niso ničesar in nikogar drugega zaplenili nego samo Samorodovo ženo!

Nekoliko časa je bil Anton kakor top. Ni delal, ne mislil, ne govoril. Sedeval je sam in glava mu je ob takih prilikah sama zlezla med roke in oči so se zatisnile same; lasje pa so začeli siveti in lice je postajalo še bolj podolgasto in nabrano.

A le nekoliko časa. Hladnejši starejši brat njegov je premišljal, kako bi ga vzdramil, in kmalu je pravo našel: klin s klinom, skrb s skrbjo izbiti, kar se mu je tudi posrečilo. Samorodovo dete, mali Tonček, je jel morda zaradi malega prehlada bolehati. Na to je župnik brata opozoril in res je pravo zadel; kajti velika očetovska briga, da ne bi izgubil poslednjega, kar še ima, sinka, je delovala tolikanj ugodno, da se je Anton razživil; in ko je bil otrok kmalu zopet dober, je začel Anton delati to in ono, delo pa je najboljši razmišljevalec in prvi tešitelj.

IV.

Dve leti potem je sedel zimskega večera župnik Samorod za mizico, primaknjeno h gorki peči, izpil zadnji požir iz pred seboj stoječe čaše, nataknil velike naočnike pod visoko čelo

in sivkaste redke lase, da bi čital iz velike knjige italijanske kratkočasne stvari, ki bi samotarju nadomeščale večerno družbo. Njegov kaplan je bil z doma za več dnij, razen njega pa ni bilo žive duše, s komer bi se bil rad razgovarjal. Ob takih prilikah mu je bila knjiga ljuba tovarišica in edina tolažnica ter odganjalka dolgega časa. Gorka peč mu je prijetno grela hrbet, noge pa je bil starec prešerno razpoložil po mehkem poleg stoječem drugem stolu, kakor mož, ki vé, kako človek pripravno živi in si zna pomagati.

Zunaj je sneg naletaval na okna, da se je slišalo kakor lahno žvenketanje na šipe, zlasti kadar ga je burja z večjo silo nametavala. Veter je zapiskaval zdaj pa zdaj po oknih, da se je slišalo to stokanje prirode, kakor da bi od daleč, daleč tam izza gore žalostno tulili mladiči sive volkulje.

„Ubogi ljudje, ki morajo zdaj biti zunaj," si je mislil župnik in se stisnil ter preložil nogo.

V tem hipu zazvoni doli pri tleh znani njegov zvonček pri velikih vratih, veliki pes v veži dvakrat zalaja.

„Hoj, pa vendar ne bolnik! Ne, nocoj pa ni mogoče nikamor hoditi, ne pojdem!" reče župnik in nevoljen vstane s stola ter se nasloni ob peči, čakaje, da pride dekla Polona povedat, kaj je.

Kmalu je bila tu, starka, huda, glasna in ne vljudna, rekoč:

„Nič ni hoditi! Za božjo in Kriščevo rano! Psa človek pred prag ne bi pustil iz usmiljenja in srca, pa bi starega človeka gonil na daljni pot? Bog tega ne terja, Bog vé, da ne; do jutri bo že živela, če ne, naj se pa tako izkesa; bolje je, da ona umrje, kakor da bi se gospod župnik prehladili in umrli, o ti moj Bog!"

„I kdo pa je?" vpraša župnik.

„Naj bo, kdor hoče; jaz ne pustim, da bi šli; posebno gori v to goro ne; saj še priti ne bo, pravim," se huduje stara Polona.

„A kam? Kdo je zvonil?"

„Saj še doli čaka, Smučiper je, oglar z Goljvrha, tisti dolgi, črni, grdi."

„Pokliči ga, naj pride sem," reče župnik.

Smučiper, oglar z Goljvrha, ki je stopil v snažno veliko župnikovo sobo, je prinesel na vsaki nogi velikansko obtovor-

jenega snega, tako da ga je moral župnik brzo zavrniti pred duri, kjer ga je Polona, oštevaje ga, očedila z metlo.

Ko je osnažen zopet smel stopiti v župnikovo sobo, hoče nekaj reči, pa ne vé, kako.

„No, kaj bi rad tako kasno in ob tem vremenu?“

„I grdó je, grdó, ali ko sem siroto videl in mislil, da jutra ne dočaka, jaz nisem mogel drugače, sem dejal, kaj bo pa tebi, kadar te začne smrt tipati, in sem mislil, povem gospodu, kako je, naj storé, kar hoté, samo da ne poreče Bog: Ti Smučiper nisi vedel telesnih dobrih del, ali kako se jim pravi, saj gospod to bolje vedó kakor jaz, ki le malo tako kaj poberem iz krščanskega nauka, kadar nimam kope užgane tudi v nedeljo popoldne.“

Po dolgem in širokem je potem s težavo povedal, presekovan z raznimi vpraševanji, ki so bila zaradi jasnote stvari potrebna, da je ta dan ob mraku, ko je bil ravno začel sneg padati, na stezi, ki vodi do one severne strani, pri tem in tem kamenu našel bolno žensko, napol mrtvo, na tleh, da bi bila umrla tam na mestu, kakor kakova podlasica v meji, ko bi njega ne bilo.

On jo je vzel s seboj, nesti jo je moral domov v svojo hišo, ker ni mogla prav nič na noge stopiti, ne na levo, ne na desno, in vrat se ji je šibil kakor pozebli travulji. Le dobro, da ga ni mogel nihče videti, ker je bil že pomrak, in ga srečal ni nihče; samo vrane so se pojale od smrečja doli do treh lesnik in nazaj, ko je ono tujo žensko nesel na rami domov kakor kakovega otroka. No, pripovedoval je, težka ni bila, ali vendar je precej sloka; nesel bi še dve taki, za to mu ravno ni bilo, da bi dejal, ali sitno bi mu vendar bilo, ko bi ga bil videl kdo. Zdaj pa v njegovi koči leži, sama za sebe govori, ne sliši nič, ne vidi dosti, kar umrla bo; in ker je Smučiper na samoti, ne bi rad, da bi brez Boga umrla pri njem, posebno ker se mu je celó blagoslovljena voda že vsa posušila in ker ima ženska Bog vé kakove grehe na sebi, ne da bi ji ravno kaj očital, tega ne, ker, če je Bog ne pozna bolj kakor on, Smučiper, potem bosta težek obštev imela, kadar umrje; in če umrje v njegovi koči, česar ne bi rad, ali rad bi vsaj, da se spravi prej z Bogom, ker, dasi on do zdaj še ni videl duhov, ne bi rad, da bi potem nazaj hodila z onega svetá.

Po nadaljnjih vprašanjih je župnik zvedel, da je ta tuja ženska mladega lica, le upadlega; da je drugače oblečena, kakor so v onem kraju ljudje; da se obleki pozna, da je bila nekdaj lepa in mehka. Sama s seboj pa govori ona take reči, katerih Smučiper razumel ni.

Torej je bila poleg moškega čutja poklicne dolžnosti morda tudi nekoliko zvedavost pri dobrosrčnem gospodu odločilna, da je mirno ukazal dekli Poloni, naj pošlje dečka po cerkovnika, naj mu pripravi plašč, kučmo, škornje, in naj pokliče še hlapca, da pojde tudi on z njim, ker je gaz slaba; naj napolni malo čutarico z vinom, cerkovniku pa priloži v culo malo boljšega kruha.

Pol ure potem so štirje možje, prvi med njimi dolgi Smučiper, predzadnji stari župnik, v gosjem redu koračili prav počasi, kakor je želel gospod, po ozki sneženi gazi, katero so si morali s samohojo delati po vedno naletavajočem snegu in katero je brleča cerkovnikova svetilnica le slabo osvetljevala. Tako so potrebovali v reber več nego uro hodá za pot, ki se je sicer v pol ure prehodil.

Došedši na mesto in stopivši v samotno, temno kočo Smučiperovo, ki še železne ključalnice imela ni, najde župnik bolnico ležečo na slami, ki je bila sicer ležišče staremu oglarju. Ogrnjena je bila s staro njegovo plahto, obrnjena v črno leseno steno.

„Ženska!“ zakliče Smučiper in prime z okorno, pa krepko pestjo vse vkup in preloži bolnico, da je bil obraz obrnjen po mali izbi, razsvetljeni zdaj s cerkovnikovo svetilnico in velikansko leseno tresko, katero je bil oglar užgal, da je visoko baklala in obsevala vse kote.

Ko je župnik zagledal obraz bolne ženske, obledi ter mahne počasi in ne pogledavši od postelje z levo roko nazaj sebe proti durim. Vsi trije možje so razumeli to znamenje tako, da se zdaj začne izpoved, in so odšli v vežo.

Prve besede župnikove, ko je še enkrat, še dvakrat, trikrat pogledal raztrgani, suhi, razmršeni, a mladi bolni ženski v lice, so bile polglasno, s tresočim glasom in strahom izrečene: „Jezus, Marija, ona!“ *J. Jurčič.*

Lirsko pesništvo.

Pesmi.

76. Tri rožice.

Stoji tam vrtec ograjen,
Sè zlatim koljem obsajen,

S srebrnim protjem zapleten,
Polhen je rožic nasajen.

Notri rastejo rožice tri,
Vse tri so rdeče kakor kri.

Ta prva rožica je le-tá
Prelepa rumena pšeničica;

Pri vsaki maši jo rabijo
Oj za presveto hostijo.

Nobena maša brana ni
Brez te presvete hostije.

Ta druga rožica je le-tá
Preljuba vinska trtica;

Pri vsaki maši jo rabijo
Oj za presveto rešnjo kri.

Nobena maša se ne moli
Brez te presvete rešnje krvi.

Ta tretja rožica je le-tá
Preljuba devica Marija;

Rodila nam je Jezusa,
Oj kralja nam nebeškega.

Ustvaril je zemljo in nebo,
Človeku dal dušo in telo.

Nar. pes. — *M. Majar.*

77. Božična pesem.

Eno petje sem slišal pod nebom nocoj,
Kaj mora to biti, preljubi brat moj?

Angeljci pojejo nad hlevom lepó:
Mir ljudem na zemlji in slava Bogú!

Mesija je rojen tam v hlevu nocoj,
V jasli položen, vsak človek zdaj poj!

Marija, svet' Jožef tam zraven kleči,
Usmiljen'ga Jezusa v rokah drži.

Poljubi ga v lice vesel'ga srcá,
Povzdigne ročice, zahvali Bogá.

Oj vsmiljeni Jezus, te prosimo lepó,
Blagoslovi nas z majhno ročico svojó.

Nar. pes. — *M. Majar.*

78. Veseli hribček.

1. En hribček bom kupil,
Bom trte sadil,
Prijat'lje povabil,
Še sam ga bom pil.

2. Tam gori za hramom
En trsek stoji,
Je z grozdjem obložen,
Da komaj drži.

3. Že čriček prepeva,
Ne more več spat';
V trgatev veleva,
Spet pojdemo brat.

4. Konjički škrebljajo
In voz'jo težko,
Ker vince peljajo,
K' je močno, sladko,

5. Prelepo rumeno
Kot čisto zlató;
Le pijmo pošteno
Prežlahtno blagó!

Nar. pes. — *A. Slomšek.*

79. Zagorska.

1. Bom šel na planine,
Na strme goré,
Bom slišal od daleč
Zagorske zvoné.

2. Zagorski zvonovi
Premilo pojó,
Nemara preljubo
K pogrebu nesó.

3. Pa če jo nesejo,
Le naj jo nesó;
Saj delj je ne bodo,
Da ne b' šel za njo.

4. Zvoniti bom rekel,
Škropiti pa ne;
Škropile jo bodo
Le moje solzé.

5. Zagreble jo bodo
Le moje roké;
Krog groba sadil bom
Cvetlice lepé.

6. Med lepe cvetlice
Naj mene ložé,
Saj vem, da mi poči
Na grobu srcé.

Nar. pes. — *Razlag. Pesm.*

80. Zvonikarjeva.

1. Ko dan se zaznava,
Danica priplava,
Se sliši zvonjenje
Črez hribe, črez plan:
Zvonovi, zvonite,
Na delo budite,
Ker naše življenje
Je kratek le dan.

2. Kdor hoče živeti
In srečo imeti,
Naj dela veselo,
Pa moli naj vmes:
Zvonovi, zvonite,
K molitvi vabite,
Ker prazno je delo
Brez sreče 'z nebes.

3. Če delav'c se vpeha,
Trpljenje mu neha,
Ga delopust vabi,
Večer ga hladi:
Zvonovi, zvonite,
Nedeljo znanite!
Gospod ne pozabi,
Plačilo deli.

4. Oh, naglo nas mine
Ves trud, bolečine;
Utrujen se vleže
Na oder trpin:
Zvonovi, zvonite,
Domov ga spremite!
Gre z dela in teže
Adamovi sin.

B. Potočnik.

---

81. Na grobih.

1. Blagor mu, ki se spočije,
V črni prsti v Bogu spi!
Lepše solnce njemu sije,
Lepša zarja rumeni.

2. Tiha zemlja ga ne drami,
Strasti ne buči vihar;
Bratoljubje vlada v jami,
Greje prah ljubezni žar.

3. Bridke tuge, bolečine,
Duhomorni trop skrbij,
Žalovanje grenko mine,
Potok solz se posuši.

4. Ne slepi rumeno zlato,
Čast, ime, naslov in stan;
Smrt pobrati pod lopato,
Kar rodil je beli dan.

5. Žezla, palice beraške,
Kdo med temi 'zbiral bo?
Krone, krila siromaške,
Komu mar je tam za to?

6. Krije vse odeja ena,
Reve in škrlatnike;
Zgrinja travica zelena
Vsem enake prtiče.

7. Kar je črna zemlja dala,
Vzame črna zemlja spet;
Duša je iz ječe vstala,
Vzpela se nad zvezdni svet.

8. Blagor mu, ki se spočije,
V črni prsti v Bogu spi!
Lepše solnce njemu sije,
Lepša zarja rumeni.

Fr. Cegnar.

---

82. Vse mine.

1. Kje so moje rožice,
Pisane in bele?
Moj'ga srca ljubice
Žlahtno so cvetele —
Ah, pomlad je šla od nas,
Vzela jih je zima, mraz.

2. Kje so moje ptičice,
Kam so odletele?
Oh nedolžne pevčice,
Kak' so žvrgolele —
Zanke b'le nastavljene,
Ptice so se vjele vse.

3. Kje je hladni potok moj,
Kjer sem se sprehajal,
Ko skušnjav nevarni boj
Mene je obdajal? —
Suša velika bilà,
Zemlja je popila ga.

4. Kje je moja utica,
Utica zelena?
Kje je hladna senčica,
'Z lipice spletena? —
Hud vihar podrl je njo,
Ah, zelena več ne bo.

5. Kje je tista deklica,
V vrtu je sedela,
Lepa kakor rožica
Pesmice je pela? —
Hitro, hitro mine čas,
Mine tudi lep obraz.

6. Kje je pevec zdaj vesel,
Ki je to prepeval?
Naj bi enkrat še zapel,
Kratek čas nam delal! —
Hitro, hitro mine čas,
Ah, ne bo ga več pri nas.

V. Orožen.

83. Veselja dom.

1. Preljubo veselje, oj, kje si domá,
Povej, kje stanuješ, moj ljubček srcá!
Po hribih, dolinah za tabo hitim,
Te videti hočem, objeti želim.

2. Te iščem za mizo, kjer dobro jedó,
Na plesu pri godcih, kjer sladko pojó;
Al' prav'ga veselja na rajanju ni,
Pijance, plesalce veselje beži.

3. Te iščem po polju, kjer rož'ce cvetó,
Po logu zelenem, kjer ptice pojó,
Pa ptice vesele in rožice vse
Le 'majo veselje za mlado srcé.

4. Poslednjič veselje še le zasledim,
Na ravno ledin'co pridirjam za njim;
Glej, tamkaj z otroki prijazno igrá,
Jim kratek čas dela, pri njih je domá.

5. O blažena leta nedolžnih otrok,
Vi 'mate veselje brez težkih nadlog!
Oh, kako vas srčno nazaj si želim,
Al' vi ste minila, zastonj se solzim.

6. Le eno veselje še čaka na me,
V presrečni deželi, kjer mlado je vse;
Trpljenje v taisto deželo ne zna,
Le tamkaj je pravo veselje domá.

A. Slomšek.

84. Samoti.

1. Kakó priljubljena si ti,
Prijazna tiha mi samota!
Iz hrupa glasnega ljudij
Bežim sem k tebi jaz, sirota.

2. Tu neopazovan živim
In premišljujem svojo togo,
Na skrivnem tukaj se solzim,
Srcé tolažim si ubogo.

3. Kaj méni svet se za gorjé,
Ki srce bratu napolnjuje?
Kaj njega brigajo solzé? —
Hudobni svet jih zasmehuje.

4. Zató iz sveta jaz bežim
V naročje tvoje sem, samota,
Na skrivnem tukaj se solzim
In lajšam si gorjé, sirota.

J. Pagliaruzzi.

85. Pomladnji dan.

Kakó si vendar lep pomladnji dan!
Dolina, gora vsa zelena
Blešči se v solncu pozlačena,
In v vejah pevcev krilatih zbor glasán
Sladkó prepeva,
Da krog odmeva.
Visoko se vije v sinje nebó
Drobni škrjanec,
Stari moj znanec,
In gleda zemljo novó.
Iz nje pa tisoč in tisoč rožic vstaja,
Ki mehki dih pomladnji jih maja,
Metulj vesel okoli njih raja.
Iz cvetja duh sladák
Razširja se v čisti zrak;
Okó nad lepoto strmi,
Na uho petje doni,
A jezik moj — molči.
Pozabi, srcé,
Zdaj svoje gorjé
In vživaj lepega dne!

Fr. Cimperman.

86. Ob žetvi.

1. Lepó doni črez mirne trate
Mladeničev veselih spev,
Radosti on in sreče zlate
Slovesen je in čvrst odmev.

2. S poljá domov po beli cesti
Pomiče vrsta se vozov,
Na njih ležeč lepo se blesti
Nebes bogati blagoslov.

3. Skrbij je bilo neizmerno,
Neskončen bil tožbá je broj,
A trud povrnjen je stoterno
In plačan tisočerno znoj.

4. V prostore tihe, koče male
Radost se naselila bo,
In vas prijazna, polna hvale
Srčnó se veselila bo.

5. Prekrasno to in pa lepó je,
Če ni zaman bil dela trud,
A bolj sadkó še kakor to je
Dolžnosti izvršene čut.

6. Le dôni spev črez mirne trate,
Radost srčnó izjavljaj ti,
In dobo milo sreče zlate
Slovesno mi pozdravljaj ti!

A. Funtek.

---

87. Prva pomladnja čebela.

1. „Pozdravljena bodi, draga čebela!
Pomladi tedaj si prvi klicar?
Dviguje se v prsih mi duša vesela,
Ko vgledal sem tebe, nedolžna stvar.

2. Al' vedi, vedi, nevarno da brije
Črez njivo in trato še veter hladán,
Prijetno po brdih nam solnce ne sije,
Za hribom se hrib dviguje snežán."

3. „„Mehák si veter igra črez planine,
Na griču počiva spet solnčece,
Studenec brez leda se vije v ravnine,
Vijole po vrtih razsipljejo se.""

4. „Al' sever in burja se bosta vrnila,
Vijolam samotnim umorila cvet,
Ti žalostna bodeš poljé popustila,
Če bo prizanesel ti mraz in led."

5. „„Pogledi nad sabo jasne višave,
Pogledi solnca nebeškega plam,
Pogledi brstja dreves in planjave:
Al' ni vse vesele pomladi znam?""

6. „Poslušaj, nedolžna čebelica, mene,
Iz srca le tvoje sreče želim:
Dokler so po gričih proge snežene,
Za tvoje življenje se vedno bojim."

7. „„Ko prva cvetlica zemlje bo kalila,
Izsrebati moram sladki ji med,
Da prva bo moja družina rojila,
Jaz rožice prve okusila cvet.““

8. To reče in dvigne se urno brenčaje,
Pa jadrno veje črez ravno poljé;
Mladenič, čebelo z očmi spremljaje,
Govoril za njo besede je te:

9. „Čebelica, ljuba hčerka pomladi,
Med cvetom rojena, med cvetom živiš,
V domovju obdajajo rajske te sladi,
Ko zove pomlad, pa iz ulja zletiš.

10. Ognéjo naj tvojih perot se vetrovi,
Da sever bi tebe nikdar ne moril;
Prijazni vhajali naj bodo ti dnovi,
Za mlajem naj mlaj se ti sladek rodil!“

Fr. Levstik.

---

88. Planinar.

1. Visoko vrh planin stojim,
V veselju rajskem tu živim;
Tam dol' ljudje prebivajo,
Veselje redko vživajo.
Prid' vrh planin,
Nižave sin!

2. Men' prvo solnce zableščí,
Ko zajde, meni še svetli;
Mrakovi dol' stanujejo
In srca omrzujejo.
Prid' vrh planin,
Nižave sin!

3. Men' bistre sape zrak vedré,
Mi jasnijo glavó, srcé;
Tam dol' meglé se vlačijo,
Duhá moré in tlačijo.
Prid' vrh planin,
Nižave sin!

4. Je poln čvrstih cvetlic moj stan,
Stojé viharju, zimi v bran;
Tam dol' mehkužne hirajo,
Se razcvetó, že vmirajo.
Prid' vrh planin,
Nižave sin!

5. Studenci bistri mi tekó,
Pojé mi čredo in travó;
Tam dol' se reke zbirajo,
Jezove, breg podirajo.
Prid' vrh planin,
Nižave sin!

6. Po jasnem meni solnce gre,
Al' zvezdę migljajo svetlé;
Tam doli strele švigajo,
Med gromom hiše vžigajo.
Prid' vrh planin,
Nižave sin!

B. Potočnik.

---

89. Popotnik.

1. Popotnik pridem črez goró,
Od doma vzamem še slovó,
In kamor se okó ozrè,
Povsod se mi nov svet odprè.

2. Tud' tukaj solnce gre okrog,
Dolino vidim, hrib in log;
Pa naš hrib lepše zeleni
In solnce naše bolj blešči.

3. Tud' tú cvetó cvetličice,
Po njih šumé čebelice;
Pa naših rož je lepši cvet,
Čebelic naših slajši med.

4. Skoz mesta hodim in vasi,
Povsod drugač se govori;
Jaz tuj'c nikogar ne poznam
In sred' ljudij povsod sem sam.

5. Prijat'lji se objemajo,
Pojéjo, si napivajo;
Jaz grem po potu tih mim' njih,
Vse prazno v prsih je mojih.

6. Dežela ljuba, kje ležiš,
Ki jezik moj mi govoriš,
Kjer znanci moji še živé,
Prijat'lji moji v grobih spé?

7. Vzdihujem, prašam vedno: Kje?
Prijat'lji, k vam želi srcé;
Peroti imeti si želim,
Da k vam domov ko ptič zletim.

J. Strel.

---

90. Popotnik.

1. Živel sem dolgo časa z vami,
Le zopet v roko grčav les!
Če imam torbico na rami,
Ne briši, sestrica, očes;
Ta ni možak, ta ni za rabo,
Kdor videl tujih ni ljudij;
Te hribe pustil bom za sabo,
Mogoče mi ostati ni.

2. Kdor ima v pravem kotu glavo,
On gre v Jeruzalem in Rim,
Premaga solnce, dež, težavo,
In dobra volja roma z njim;
On skusi pač si kaj po sveti,
Pretehta srečo vse zemljé,
Navaja ga veselje peti
In žalost trdi mu srcé.

3. Kjer sever goni jadra bela
Na trg do zadnjih mej svetá,
Kjer juga sapica vesela
Naproti petje mu pihljá,
Kamor le priti je mogoče,
Povsod domá popotnik je,
Nikjer si ne sezida koče,
Postelje si ne posteljce.

4. Oblak nebeški ga odeva
In posteljo mu zemlja dá,
Ko obudi se zora dneva,
Solnce ga dalje popelja;
Po kopni stezi peš koraka,
Na mokrem sapi se 'zroči,
Kaj novega mu ura vsaka
Pred željne pripeljá oči.

5. On ne sadi, nikdar ne seje,
In njemu sad ne obrodi,
Pri svoji peči se ne greje,
Pri svoji mizi ne sedi;
Veselja dosti vendar vžije,
Sadi in seje mu ves svet,
On vsake trte vino pije,
On trga vsake rože cvet.

6. Neumen človek, ki razpenja
Šatora varno streho si!
Ko zemlja romati ne jenja,
Ko morje mirno, solnce ni:
Tak' se obrača romar vedno,
Povsod poznan, nikjer domá;
Kjer vleže uro se poslednjo,
Tam smrt mu domovanje dá.

Fr. Levstik.

---

91. Na tujih tleh.

1. Oj, le šumi, gozd, nad mano,
Senčni gozd na tujih tleh!
Zdi se mi, da pesem znano
Poješ o nekdanjih dneh.

2. Daleč plove misel meni
Črez planine in ravni:
Dà, to gozd je moj zeleni,
Ki nad mano spet vrši.

3. Dà, to spet so trate rodne,
Ki jih lepših nima svet,
Polja zrem, vrtove plodne —
Vse, kot bilo prejšnjih let.

4. Duša se topi od sreče,
Saj domá sem spet, domá . . .
Ali kaj sedaj vztrepeče
Tožno mi na dnu srcá?

5. Šumi, šumi, gozd zeleni,
Pesem poj o prošlih dneh . . .
Kaj ti veš, kakó je meni,
Ko medlim na tujih tleh!

A. Funtek.

---

92. Domovina.

1. Beseda sladka, domovina,
Ne prideš več mi iz spomina;
Kot iskra živa v srcu tliš,
Ljubezen k sebi mi budiš.

2. Ko solnca žar na tebe sije,
Srcé veselo v meni bije;
Al' žalost trga mi duhá,
Megla nesreč ak' te obdá.

3. Obličje ak' je jasno tvoje,
Veselo moja struna poje;
In če okó se ti solzí,
V potokih moje se topí.

4. O sijaj, sijaj, solnce milo,
Na ljube domovine krilo!
Obličje jasni ji temnó
In krasi s cvetjem jo ljubó!

Andr. Praprotnik.

---

93. Bled.

1. Bog sprimi svetlo te jezéro!
Iz srca kličem ti vesel;
Minilo leto je nektero,
Kar sem slovo od tebe vzel.

2. Svetá obhodil sem nemalo
In lepih videl sem jezer;
Oči so jim dajale hvalo,
Srcé ostalo ni nikjer.

3. V spominu tebe je imelo,
Želelo k tebi je nazaj;
V najlepših krajih hrepenelo
Enkrat te gledati še vsaj.

4. Spolnile so se vroče želje,
Spet zrejo srečne te oči;
Pa kaj ni čisto mi veselje,
Kaj bridka kaplja ga greni?

5. Lepó si ko nekdanje čase,
Lepó in vedno si mladó;
Obličje tvoje še smehljá se
Takó kot nekdaj mi ljubó.

6. Srcé je moje bilo táko,
Ko zadnjič sem pri tebi bil;
Srcé ni moje več enako,
Spoznanja grenki vir sem pil.

7. Spolnile so se moje želje,
Spet zrejo srečne te oči;
Pa čisto moje ni veselje —
Spomin ga bridki mi kali.

J. Stritar.

---

94. Cerkniško jezero.

1. Pozdravljam srčno te, jezéro,
Kakó si lepo sinje spet!
Kje tebi še enako ktero
Pokazati zamore svet?

2. In temni Javornik visoki
Te vedno váruje zvestó,
Pod kterim skriti so iztoki,
Ki nikdar ti ne usehnó.

3. Po svetu govori o tebi
Široko se in vse strmí
Nad čudom, ktero hraniš v sebi:
Zdaj dno se polni, zdaj suši.

4. Enako ti srce je moje:
Zdaj polno sreče je sladké,
Zdaj prazno, kakor dno je tvoje,
Kadar ti odtekó vodé.

5. Obhaja vendar me veselje,
Ko zró oči te, ljubi kraj,
Izpolnjene so vroče želje,
Bog vé, al' vidim te še kdaj?

Fr. Cimperman.

---

95. Kras.

1. Od planin, kjer dob in bukev,
Smreka krije naša tla,
Kras nagoten se prostiraš
Do Jadranskega morjá.

2. Ko te Rimljan je premogel,
Krasen, silovit si bil
In po sencah tvojih vrhov
Boge je Slovan častil.

3. Tebi je zeleno krilo
Vgrabil tržni Benečán
In sedaj si solnčnim žarkom,
Vihram si v oblast podán.

4. Kjer neurniki deževni
Niso sprali ti kostij,
Tam te glojejo viharji,
Burja pije tvojo kri.

5. Sreča sladka ni ti dana,
Dan ti je trepet in strah;
Sapa meče v morje pesek,
Tebe pa usoda v prah.

6. Skale, tvoje gole hčerke,
Dvigajo v nebó roké
Ino za odgovor z neba
Smrt ti vihre rujové.

7. Rožice sem videl mile,
Ki cvetele so ljubó;
Ali solnce je palilo,
Rože umirale so.

8. Po dolinah valovito
Klasje tvoje šepetá;
Z neba se utrga ploha,
Smrt in groza z njo divjá.

9. Sadje gledal sem na drevju,
Že je zorel blagodar;
Predno je vtonilo solnce,
Vstal, pogubil ga vihár.

10. Nikdar več ne upaj sreče,
Več pokoja ti ne bo;
Ali mene čaka pokoj,
Ko zaspal bom pod tebó.

M. Vilhar.

---

96. Jadransko morje.

1. Buči, morje ti Jadransko!
Bilo nekdaj si slovansko,
Ko po tebi hrastov brod
Vozil je slovanski rod.

2. Ko ob tebi mesta bela
Naših dedov so cvetela,
Ko so jadra njih vojské
Še nosila njih imé.

3. Molči, morje! Kam si djalo,
Al' si ladje pokopalo,
Jih razbilo ob pečí,
Da jih videti več ni?

4. Ni jih morje potopilo,
Ni jih ob pečí razbilo;
Da jih videti ni več,
Tega kriv je tuji meč,

S. Jenko.

---

97. Črez Kavkaz.

1. Hej, v julijsko jutro soparno
Že trojka beži in leti;
Veselo v rog trobi konduktor[1]
In cesta se bela praši.

2. Le urno priganjaj konjiče,
Ti stari, bradati jamščik![2]
Gruzinskega kupim ti vina
In kosil boš danes šašlik.[3]

3. In cesta se vije in vije
In trojka leti in drdra . . .
Že skril se Tiflís je za nami,
Izginil tam onkraj gorá.

4. O lepa dežela gruzinska!
Zamaknjene moje oči
V ta zlata so polja pšenična,
V gorice, kjer grozdje zori . . .

5. Naprej! Ah, od daleč pozdravlja
Nas resni, visoki Kavkaz;
Aúli[4] po tratah zelenih
Prijazni pozdravljajo nas . . .

6. Pozdravljajo cerkve nas črne,
Pozdravlja nas pesem zvonov;
Ozirajo temno v dolino
Zidovi se starih gradov.

7. Aragva srečava nas bistra,
Mudi se ji s hladnih višav
In mimogredé nam izroča
Svoj šumni planinski pozdrav.

8. In više in više popenja
Še trojka se naša v goró,
Vse više in više kipijo
Planine pod sinje nebó.

9. Od stene do stene veselo
Razlega naš poštni se rog . . .
Zaukal bi, da bi stotero
Odmevalo vse na okrog!

10. In dalje ob temnih prepadih!
Glej, orel nad njimi lehak
Na smelih se ziblje perotih,
Mogočno jadraje skoz zrak . . .

11. In dalje po sóteskah skalnih
In dalje črez led in črez sneg!
Hej, zdaj nas zagledal je tam-le
Ponosni, častiti Kazbek.[5]

12. Kakó veličastno se dviga
Nad gore kavkaške kot car!
Le z gromom in bliskom se druži,
Kaj svet pod nogami mu mar!

13. In solnce kot večen lestenec
Nad glavo mu sveto gori;
Iskri se mu krona srebrna,
Leskeče na vse se strani.

14. Kavkaz, velikan nebotični,
Ponosni, prekrasni Kavkaz!
I v duši se moji zdaj dvigaš —
Kakó bi pozabil te jaz!

A. Aškerc.

---

98. Ukrajinska step.

1. Step ti ukrajinska, širna, tiha plan!
Tu ležiš na solncu kakor božja dlan.

2. In po stepi vlak naš kakor črv se vije . . .
Gledam . . . Kje pogled moj tod si naj počije?

3. Kamorkoli željno ozre se oko —
Le ravnina sama in nad njo nebo

4. Ko azurni šator večni se razpenja . . .
Step ti nedogledna, kje ti meja jenja?

5. Zgrudim se, zadremljem . . . Vlak polzi, polzi . . .
Leze li v neskončnost? V sanjah se mi zdi . . .

6. Vzdramim se, pogledam: ista pokrajina,
Ista step široka, ista še ravnina!

7. Krog in krog vse tiho . . . Kje je kak Kozak,
Ki bi vranca jahal mi črez plan junak?

8. Ni nikjer je žive točke na obzorju.
Vse je mrtvo kakor na brezbrežnem morju . . .

9. Vlak enakomerno kakor gad polzi . . .
Je li se premaknil že za tri pedi?

10. Hej, Mazepa[1], kje si vojskovodja slavni?
Zberi četo svojo pred menoj na ravni!

11. Ni nikjer Mazepe — le naš parostroj
Puha in zapušča dim siv za seboj.

12. Glej! V daljavi tam-le zdaj se nekaj giblje!
Ko pošast velika se fantastno ziblje . . .

13. Mlin tam krila svoja kvišku mi moli,
A počasi veter stepni jih vrti . . .

14. Dviga se in pada tam za krilom krilo . . .
Na obzorju vidim čudno to strašilo.

15. Gledam ga in gledam . . . Moti me okó!
Ni to mlin na veter — stepni duh je to!

16. Stepni duh sam roke svoje tam vzdiguje . . .
Dolg čas je i njemu, na pomoč vzdihuje . . .

A. Aškerc.

---

99. Rojakom.

1. Hej, rojaki, opasujmo uma svetle meče,
Plemenita kri po krepkih naših žilah teče,
Bog nam dal je dobro srce, um in pamet zdravo;
Povzdignimo krepke glase domovini v slavo!

2. Iz pšenice, vrli bratje, ljuljko populimo,
Zdravo seme v brazde rostne njive zaplodimo,
Da se krepi ona od zaroda do zaroda,
Da na zemlji diči se od vzhoda do zahoda.

3. Dovršujmo nam od zgoraj dano naročilo,
Da ne bo nam solnce za gorami zatonílo,
Da sijalo vedno lepše bo pred naša vrata;
Hej, rojaki, kvišku, da nam pride doba zlata.

4. Populimo trnje, lemež naj ledino reže,
Dokler temna noč na naše grobe se ne vleže;
Vreme se zjasnjuje, ne bučijo več vetrovi,
Taja se ledina, vzeli so slovó mrazovi.

5. Drami se prebela vila na zeleni gori,
Sveti se ji lice in okó v rumeni zori;
Hej, rojaki, kako poje, poje in prepeva,
Da se gora trese, da nebeški strop odmeva.

Fr. Cegnar.

---

100. Kdo je mar?

1. Vse doseže, kar mu drago,
Bodi slava, bodi blago,
Vse doseže sosed moj.
Dlan domá mu ne odreče,
Gre na tuje, dobro steče,
Njemu zlata kaplja znoj.
Vidi tujče krasne čine,
Se zavzame iz daljine:
Kdo je mar?
Mi zapojmo: Rodovine
Je slovenski oratar.

2. Čujte bor, vojaške roje!
Krogla žvižga, boben poje,
Grad vali se v sip in prah.
Vragu peta se zabliska,
En junak za njim pritiska,
Udri, udri mah na mah!
Kjer zadene, iskra šine,
Šest jih pade, kjer porine:
Kdo je mar?
Ta pogúmni korenine
Je slovenski oratar.

3. Blaga polna trg in cesta,
Ladja plava v daljna mesta,
Vel'ki kupec pošlje vse.
Nam nanese mire, zlata,
Njemu vsa odprta vrata,
Zemlja skor' njegova je.
Kupi polje, plavž, grajščine,
D'narje meri na štrtine:
Kdo je mar?
Ta bogáti korenine
Je slovenski oratar.

4. V zbor učenih, vedi slava,
Stopi moder, bistra glava,
Vse jezike sveta zna.
Če zapoje, vse pogleda,
Na katedru grom beseda,
Zvezde šteje, pravdo dá.
Svet posluša modrovine,
Se začudi koncu tmine:
Kdo je mar?
Táka glava korenine
Je slovenski oratar.

5. Nek' se trudi v sodni hiši,
Raste krepko viši, viši,
Pravde čist, železen hram.
Vse ga slavi, vsi so vneti,
Zvezda se na prsih sveti,
Cesar c'ló ga čisla sam.
Kakor solnce iz višine
On zasije, krivo 'zgine:
Kdo je mar?
Ta pravíčni korenine
Je slovenski oratar.

6. Pusti svet opravke svoje,
„Sursum corda" v domu poje
Mož pobožen, rajski svat.
Vse obrne v božjo slavo,
Mitra diči sveto glavo,
Papež piše: „Ljubi brat!"
Kadar grob nemilo zine,
Angelj čist na svetu mine:
Kdo je mar?
Ta pobóžni korenine
Je slovenski oratar.

7. Bodi v tugi, bodi v šali,
Zmir ponižno Boga hvali
Ter ne zabi rojstva nit';
Skaz je njemu krasno lice,
Uma, sprave, sle, pravice
Zvezdojasen, čist osvit.
Če zavist lizuna zvine,
Da zamrdne sin krtine:
Kdo je mar?
Zagrmimo: Čast očine,
S'cer slovenski oratar.

I. Koseski.

101. Pobratimija.

1. Naj čuje zemlja in nebó,
Kar dan's pobratimi pojó,
Naj se od ust do ust razlega,
Kar tu med nami vsak prisega:
Da srce zvesto, kakor zdaj,
Ostalo bode vekomaj.

2. In ko ločitve pride čas,
Na razne poti žene nas,
Tu ná, pobratim, roko mojo,
Ti mi podaj desnico svojo:
Da srce zvesto, kakor zdaj,
Ostalo bode vekomaj.

3. Beseda dana, vez velja;
Ne zemlje moč, ne moč nebá
In ne peklá ognjena silá
Vezí ne bode razrušila:
Saj srca zvesta, kakor zdaj,
Ostala bodo vekomaj.

S. Jenko.

---

102. Junak in lastovka.[1]

1. Srce ni mirú mi dalo,
Bojni sem zapustil grom;
V kraj domači me je gnalo
Gledat zapuščeni dom.

2. Ali še stoji mi koča,
Borna koča pod goró;
Ali vojska tod deroča
Je zrušila tudi njo?

3. Tu stojim na vrhu gore,
Zvezd po nebu luč bledi;
Polje v svitu zlate zore
Mirno pod menój leži.

4. A zastónj okó mi išče,
Hišice ne najde, glej:
Žalostno je pogorišče,
Kjer je hiša stala prej.

5. Oglja kupček in pepela
Je samó na mestu še;
Kar imel sem, vse je vzela
Zlobna turška roka, vse.

6. Kaj v višavi milo toži?
Glas domač se zdi mi ta;
Ptič nad pogoriščem kroži,
S krili plašno plapolá.

7. Lastovica lahkokrila,
Iz daljave črez morjé
K nam si zvesto se vrnila,
Črez doline in goré.

8. Lepe videla si kraje,
Srečne videla ljudi;
Pozabila nisi raje,
Ki nadloga jo mori.

9. Oh, zakaj si priletela
V žalostni, nesrečni kraj?
Kjer si gnezdo prej imela,
Tam je pogorišče zdaj.

10. Turška roka pokončala
Z domom mojim dom je tvoj;
Vendar kaj bi žalovala?
Ptica, ti veselo poj!

11. Tja poleti onkraj gore,
Sreča, mir je tam domá;
Gostoljubne najdeš dvore,
Vsak zavetje rad ti dá.

12. Tebi treba ni skrbeti.
Kdo se mene vsmilil bo?
Hodil, prosil bom po sveti
Z otročiči in ženó.

J. Stritar.

103. Junak in dete.[1]

1. „Oj ljubo dete, dete sladko,
Ti ljubček mojega srcá!
Ko spet ti božam lice gladko,
Solzà v očesu mi igrá.

2. Povsod sem vedno mislil náte,
Igral sem v sanjah se s tebój;
Zapustil vojsko sem in brate,
Da spet te vidim, biser moj!

3. Goré preplezal sem visoke,
Nogé, roké mi krvavé;
Prebrodil reke sem široke,
Po tebi, dete, hrepené.

4. Imám te zopet, hčerka moja!
Pozabljeno je vse gorjé;
Oči poljubljam, lica tvoja,
Na gorko stiskam te srcé.

5. Očeta trdno se okleni
Z ročicami okrog vratú;
Jaz sem pri tebi, ti pri meni,
Oj dete, bodi brez strahú!

6. Ne poprašuj me, kje je mama,
Kedaj povrne se nazaj;
Ostala sva na svetu sáma,
Ne vprašaj, dete, me, zakaj.

7. Ubog, nesrečen je tvoj oče,
Sovražnik dom podrl je moj;
Jaz nimam polja, nimam koče,
Kjer mirno živel bi s tebój.

8. Otel sem te, odnesel v gore,
Izročil dobrim te ljudém;
Nikdó te najti tu ne more,
Jaz sam zatišje tvoje vém.

9. Še enkrat daj si poljubiti
Oči in lice, srček moj,
Potem te moram zapustiti,
Vrniti se v krvavi boj.“

J. Stritar.

---

104. Vojaška.

1. Kaj bliska se v jasnem, kaj votlo doni
Pred nami na levi, na pravi?
Od sela do sela v okrogu vrši
Kot jeka v zaprti dobravi.
Orožje se sveti, vojaški je šum,
Nabira se čudo okrašenih trum.
Vitezi cenjeni!
Kam ste namenjeni,
Kaj vam zažiga v obrazu pogum?

2. Mi čvrsti Slovenci smo, gremo na boj
Za pravdo, za dom, za cesarja,
Zakonu domačemu viteški roj,
Protivnemu groza viharja.
Obraze bojari nam hrabrosti blesk,
Desnica, če vdari, razruši kot tresk.
Ude trum ločimo,
Grade naskočimo,
Tabor pred nami drobi se kot pes'k.

3. Podravske, posavske planjave so nas
Iz krepkega jedra rodile,
Neplašba, svoboda, premaga tačas
So tri rojenice nam bile.
Železo nam prva je dihnila v dlan,
Svoboda domovja naročila bran,
Zmaga je gledala,
Nekaj povedala,
Slišali boste, že bliža se dan.

4. Naj bo ga kot listja sovražnika broj,
Kot trave po gorah slovenskih,
Srdito razkačen pripelji ga v boj
Sam vojvoda brezden peklenskih:
Če trdega snopja skrbi te nasad,
Mlatiče slovenske povabi na mlat;
Rádostno vrisnejo,
Krepko pritisnejo,
Udrijo srčno, ne štejejo klad.

5. Nabita je risan'ca, oster je meč,
Obilno v kartušu je blaga,
V junaškem je srcu poguma še več,
Na vraga, o bratje, na vraga!
Stoletni raztrgati v migljaju hrast,
Nevihti je dana gotova oblast;
Hujše mi planemo,
Urnejše zmanemo,
V prah jo spreménimo vražno pošast.

I. Koseski.

---

105. Nuna in kanarček.

Nuna.

1. Vesela pomlad se vzbudila je spet,
Moj ptiček, preljubi kanarček!
Ak' mika v zeleni te gozdek zletet',
Ne branim ti, okno ti hočem odpret';
Poišči si gnezdece, parček,
Zapusti Ignac'je samoto
In prostosti vživaj sladkoto.

Kanarček.

2. Bi zletel iz celice ptiček vesel
Na srečnih otokih Kanarskih,
Kjer rod se očetov je mojih začel,
Kjer vedna pomlad je, ni groma, ne strel,
Ne sliši šum sap se viharskih,
Kjer slana, sneg, toča ne pada,
Zalez'vati nas ni navada.

3. Premrzle so v gozdih mi vaših rosé,
Prehitro pomlad pri vas mine;
Viharska poletja so, zime hudé,
In ptice kragulji, lisice moré
Leteče, lazeče zverine;
Mladenči pri vas za njih glave
Nastavljajo skrivne nastave.

4. Sem v ptičnici rojen in v cel'ci vzrejen,
Samote, pokoja navajen;
Le tebe sem, deklica, ljubit' učen,
Od sreče togotne bil nisem tepen,
Od tvojih sem rok le bil glajen:
Kak' bi se navadil trpeti,
Kak' živel bi zunaj na sveti!

Nuna.

5. Pač res je, kar poješ; pri meni tedaj
V tej celici nunski ostani!
Ti stregla in pela bom kakor do zdaj,
Odpevaj mi, ljubček, krog mene skakljaj,
Mi zlato dovoljnost ohrani;
Le celico naj'no zapriva,
Prostosti svetá ne želiva!

Fr. Prešéren.

---

106. Ujetega ptiča tožba.

1. Oj zemlja širna, zemlja lepa,
Ti vsa si bila moja last;
Zdaj ozka kletka me zaklepa,
Ko vjel sem se v nesrečno past.

2. Ostrigli, oh, so mi peroti,
Da ni mi moči v sinji zrak,
Črez hrib in dol — gorjé siroti!
Ne nosi več me vzlet krepák.

3. Ne nosi več me v log košati,
Kjer mnog prebiva zvest mi drug,
Ni moči mi v jeseni z brati
S teh velih trat na cvetni jug.

4. Z ognjenim jeklom umorili
So mi nebeško luč očij,
Da božjih čud v prirode krili
Uživati mi moči ni.

5. Okó siroti oslepljeni,
Okó edino je — spomin,
A on ni vir tolažbe meni,
Spomin mi vir je bolečin.

6. Za mano ure solnčne sreče,
Pred mano groza temnih dnij,
Krog mene stene večne ječe —
Pa naj spomin me veseli?!

7. Zdaj senčni gaj se v cvet odeva,
Oj senčni gaj, moj rojstni raj;
Glasnó tam bratov zbor popeva,
Tu moj izgublja se vzdihljaj.

8. Z družico drug tam prosto leta,
Izbral si gosto je drevó
In drobno gnezdo skrbno spleta,
Da spal bi nežni rod mehkó.

9. A meni svet je ves ocvetel,
Zaprt in slep sem samotár,
Nikdar ne bodem gnezda pletel,
Gojil mladičev nikedár.

10. Mrjè mi v ječi srce vbogo,
Brezcvetna gine mi mladost,
Pač mnogo vzeli ste mi, mnogo,
Ko zlato vzeli ste prostost.

11. A enega mi vzeli niste,
Pa mi ne vzamete nikdár:
To pésmi so srebrno-čiste,
To je glasov nebeški dar.

12. Samotno v kletki bom popeval,
Dokler ne poči to srcé;
Vam dušo mrzlo bom ogreval
In sebi bom hladil gorjé.

S. Gregorčič.

107. Roža med trnjem.

1. „Kaj pa ti sama tukaj stojiš,
Cvetlica krasna, cvetlica mila,
V trnju bodečem kvišku moliš
Belo obličje, pisana krila?

2. Kadar te vidim, točim solzé,
Dete nesrečno, trikrat gorjé ti!
Pikalo trnje te bo v srcé,
Moralo bodeš rano umreti.

3. Kdo ti mrtvaško post'ljo postlal,
Kdo ti nasul bo hladno mogilo?[1]
Nikdo ne bode groba poznal,
Bodlo še v njem te bo trnje nemilo.

4. Cvetlice druge lepo cvetó
V pisanih vrtih, rajski livadi,
Pijejo roso, solnce gorkó
Sije jim milo, hčerkam pomladi.

5. Ti pa samica tukaj živíš,
Družbi veseli lice zakrivaš,
V potu obraza krono redíš,
V hiši mrazotni tujka prebivaš.“ —

6. „„Mene ne, sestra, one miluj,
V trnju rojena, v trnju ostanem.
Srečna sem tukaj, meni veruj,
V senci stanujem, vèn se ne ganem.

7. Prišli vetrovi, prišel bo piš,
Lomil cvetlicam krone cveteče,
Padlo bo cvetje, otemnel njih blišč,
Mene branilo bo trnje bodeče.

8. Prišel bo kosec s koso ostró,
S srpom jeklenim prišla bo žnjica:
Roža za rožo padala bo,
Jaz bom cvetela, roža samica.

9. Peklo bo solnce gole glavé,
Mrle sirote bodo za žejo;
Da bo rosila roso na me,
Bodem prosila trnjevo vejo.

10. Padla bo mrzla slana na plan,
Smrt na široko cvetke bo žela;
Mene bo var'val senčnati stan,
Še bom živela v trnju vesela.

11. Bala grabljivih rok se ne bom,
Noge lomastne, slasti jezika;
Trdna ograja var'je moj dom,
Trnje ga pika, kdor se dotika.

12. Prišla bo zima, prišla bo smrt,
Trnje mi bode jamo skopalo,
Kril bo gomilo biserni prt,
V sladkem počitku bo truplo ležalo.

13. Skopnel bo sneg in stajal se led,
Tiha gomila bo se odprla,
Krono škrlatno, biserni cvet
Krasno bom zopet k nebu prostrla.““

Fr. Cegnar.

---

108. Samostanski vratar.

1. Življenja valovje tam zunaj hrumi,
Tu vlada pa mir in tihota,
Tam zunaj vrvenje, drvenje ljudij,
Tu notri je sveta samota.

2. Na pragu stojé jaz oziram se v svet,
V ozidje se ozko oziram;
U celici bivam nad petdeset let
Ter duri odpiram, zapiram.

3. In bil samostanu prav veren ključar,
O pozni, o rani sem uri,
Utrujeni potnik in revež nikdar
Zastonj ni potrkal na duri.

4. Premnogi, ki dušo obup jim je trl,
Tu našli so mir in tolažbo,
Za mir sem pač tisočkrat duri odprl,
Nikoli jih nisem za zdražbo.

5. Takó jaz obračal sem ključe vsekdar,
Takó sem v službi osivel;
Ti tudi, predragi mi, bodi vratar,
In modro in moško boš živel.

6. Telo ti je hiša: v njej um gospodar,
A čut gospodinja ti bodi;
Počutki so vrata, ti glej kot vratar,
Kaj vèn in kaj noter ti hodi.

7. Kar imaš zlatá in pa srebra domá,
Raztopi ga v peči ognjeni,
Zlatar naj iz tega ti ključe sková,
Pa v duri počutkov jih deni!

8. Odprto navadno uhó in okó
A usta zaprta mi nosi,
Če treba, odprì pa še usta srčnó,
Nikjer dovolitve ne prosi!

9. Odprto srcé in odprte roké
Imej za trpečega brata;
A trdno zapahni uhó in srcé,
Ko trka sovraštvo na vrata.

10. Hinavstvu in podlosti v dušo ne daj,
Ne krivdi, ne zlobi nobeni;
Kreposti razmakni srcé na stežaj,
A skrbno ga strasti zakleni!

11. To bode edino ti prava prostost,
Če imaš počutke v oblasti,
To bode najvišja modrost in krepost:
Brzdáti in vladati strasti.

S. Gregorčič.

Ode in himne.

109. Na Vršacu.[1]

1. Na Vršac stopivši sedi,
Néznan svet se ti odprè;
Glej, 'zmed sivih pleš u sredi
Zarod žlahtnih rož cvetè.

2. Sklad na skladu se vzdiguje,
Golih vrhov kamni zid,
Večni mojster ukazuje:
Prid' zidar se lès[2] učit.

3. Divja koza prosto skače,
Od muh daleč je goved,
Planšar z Mino po domače,
Lovec išče v snegu sled.

4. Ak' vihar drvi valove,
Zbegne v skale plašni trop,
Stresa votel glas bregove,
Grom majè nebeški strop.

5. Kmalu solnce čisto seje,
Iz jezér stokrat blešči;
Star mecesen redi veje,
Vetru, zimi v bran stoji.

6. Tukaj bistra Sava 'zvira,
Mati pevske umnosti,
Jézer dvanajst vkup nabira,[3]
Šola zdrave treznosti.

7. Tja pogledaj na višave,
Kjer Triglav kipi v nebó;
Štej snežnikov goličave,
Kar dozrè najdelj okó:

8. Tamkaj ravno Furlanijo,
Benečansko zad morjé,
Dol' globoko Hrvatijo,
Švajca bele gor' glavé.

9. Bliz' je polje Korotana,
Orat' vidim Štajerca,
Bližnji sosed mi Ljubljana,
Ziljska, t'rolska planšar'ca.

10. Pod velikim tukaj Bogom
Breztelesen bit' želim,
Čiste sape sred' med krogom
Menim, da na neb' živim.

V. Vodnik.

---

110. Na božji poti.

1. Težavni pot je dokončan
Črez temne dole, solnčne griče;
Zvonov iz cerkve glas ubran
K molitvi nas slovesno kliče.

2. Premnogo tu je ljudstva, glej,
Od daleč sem je prihitelo,
Da želje bi na gori tej
Bogu v molitvi razodelo.

3. Oj zemlja daljna, solnčni raj,
S svetlobo jutranjo oblita,
Ve gore tam, ti cvetni gaj,
Dolina ti med hribi skrita —

4. Vodé temné, zelena plan,
Cerkvá prijaznih beli hrami,
Ti jasni vrt, ti gozd teman,
Vse, kar globoko je pod nami:

5. Kakó ne gledal bi vesel
Teh dik iz jasne visočine,
Kakó li rok bi ne razpel
V pozdrav te krasne pokrajine!

6. Na glas pojó zvonovi spet,
Ljudje k cerkveni grédo službi,
A jaz ostanem tu zavzet
V kipečih želj in čuvstev družbi.

7. Saj božji hram je zemlja vsa,
Srčnó povsod se dá moliti,
Zato pa tu iz duše dna
Pobožna mi molitev vzhiti:

8. „Bog živi te, prekrasni svet,
Milejša bodi ti usoda!
Saj s čudi božjimi odet
Ti dom si mojega naroda.“

A. Funtek.

---

111. Milanski dom.[1]

1. Izvil se vzklik mi je radosti,
Ko prvič pred menoj je stal
V neizrečeni velikosti
Milanski krasni dóm svetál.

2. Res, to je bilo velikansko,
Poslopje jasno in lepó;
A glej, nad njim italijansko
Razpenja sinje se nebó.

3. Boječa sem na prag stopila,
Naprej si jedva upajoč,
Ker bližo božjo sem čutila,
V prostoru divnem njega moč.

4. Povsod se vzvišenost očita,
V stebrovju, v stenah, v rudi tam,
In v kupoli, ki zmagovita
Oko vzdiguje kvišku nam.

5. Občutki v prsih nam rodé se,
Ki jih izreči moči ni;
Občutki oni, ki budé se,
Kjer blizu je uzor stvari.

6. In na zemljó sem pokleknila,
V očeh igral pritok solzá,
A prav iz srca sem molila
Iskreno, verno do Bogá.

7. Nekdaj ob rani zlati uri,
Ko zemlja mila v snu leži,
Ko med ovoji na azuri
Med rožnimi še zora spi:

8. Na strehi sem cerkveni stala
V središču istega svetá,
Ki ga umetelnost zidala,
Pomíloščena od duhá.

9. Stolpóv sem zrla brez števila
In čarnokrasnih znamenj broj;
Podoba angeljev je mila
Nasmihala sladák pokoj.

10. Hodnike, tine prevelike,
Mogočne stolbe[2] sem lepé
Ogledovala si in slike
Cvetlic, ki zvezdam se družé.

11. In vse, kar je tam gori zreti
In česar se stoletij beg
Dotaknil ni, kar d'nes se sveti
Čistó in belo kakor sneg.

12. V daljavo se mi zdaj ozira
Okó, v očesu duh želján,
Ker pred menoj se razprostira —
Lombardski rajski vrt cvetán.

13. Sè senčnimi se kaže logi,
Kjer svetle oljke zelené;
S poljan bogatih, širnih krogi,
Katere od plodóv kipé.

14. Pavijo gledam preslovečo
In stolpov brojim njenih sto
Ter blizu nje na vek molčečo
Črtozo[3] sreča mi okó.

15. Med južnim svetom bistro vije
Mogočen se sreberen pas:
Tičino v njem blesteč odkrije
Valov šumečih večni kras.

16. Kraljevska rakev ponosita,
Superga[4] miga mi z višin,
Iz dalje gleda mrakovita
Ter dolga vrsta Apenin.

17. A tam! — Mamilna ti čaroba,
Prizor najlepši in svetál,
Tam švicarskih gorá bliščoba
Iz svobodnih se dviga tal.

18. Zdaj hipno vžiga vztok plamene,
Da Ortler strmi zarudi,
Snežene zažaré mu stene,
Stotero boj na njih blesti.

19. In zemljo v krogu mirno spečo
Ljubezni vnema divni žar:
Z močjo zmagalno in gorečo
Prisije nebni gospodar. —

20. Nadzemeljske lepote sila
Počutke moje vse poji;
A sreča jim je preobila,
Da omagujejo moči.

21. In doli v dóm sem se vrnila,
Hvaléč objemala oltar,
Sem radost svojo izmolila
In najbolj srečna bila stvar.

L. Pesjakova.

---

112. Na Črnem morju.

1. Morje, morje, ti skrivnostno morje!
Spet objemlje me tvoj silni čar;
Duša moja se potaplja v tebi
In očem ves drugi svet ni mar.

2. Hrušč vsakdanji tam ostal je daleč,
Pusti ne odmeva sem prepir
In ne krik poulični hripavi . . .
Prazniška tihota, blažen mir!

3. Kar bolelo me je in težilo,
Daleč, daleč je na suhem tam;
Demon Črt ne more zdaj do mene,
S sanjami sem svojimi tu sam.

4. Balzamski, božanski dih tvoj, morje,
Diha v prsi nove mi moči;
Tu svobodneje mi bije srce,
Urneje po žilah polje kri.

5. Morje, morje, čarovnik veliki,
Čudo li z menoj storilo si?
Duh smeleje spet razpenja krila . . .
Ali res me prerodilo si?

6. Sem na morje, vi ljudje potrti,
Ki izmučil vas je znojni dan,
Vi, ki vam v življenja borbi ljuti
Srce težkih je dobilo ran!

7. Kak ležiš, zrcalo neizmerno,
Morje veličastno, pred menoj!
Solnce gizdavo pa ogleduje
V tebi si obraz bleščeči svoj.

8. In utopljen in zamišljen v tebe,
Čudovita, sinja morska plan,
Tu sedevam potnik na palubi,
Pa te gledam, gledam dan na dan.

9. Parobrod pa plava . . . Dalje, dalje
Nese me v neznani vztočni svet . . .
Okrog mene šala, smeh in petje,
A jaz slišim le valov šepet.

A. Aškerc.

---

113. Nazaj na morje!

1. Pa z Bogom, z Bogom, parobrod ponosni!
Na suhem spet . . . Pod nogo trdi tlak . . .
A nič kaj rad ne stopam po pristanu;
Vsak hip ustavlja mi se tod korak.

2. Pred mano mesto vabi me razkošno,
A meni se iz luke ne mudi.
Postajam in oziram se . . . Od morja
Odtrgati ni moči mi očij!

3. Ta prašna ulica! Kakó me žali
Ta kramarski ropot in dirindaj!
Srcé me vleče, prosi in šepeče:
„Nazaj na morje spet, nazaj, nazaj!“

4. Nazaj na gibko, večno živo morje!
Kakó so pusta, mrtva zemska tla!
Kak tiho ladjo nosijo valovi!
Kak hrupno voz za vozom tod drdra!

5. Nazaj na morje! Tam vetrovi sveži
Veselo pihajo, hladijo zrak;
A tod ko môra lega mi na prsi
Sopar udušljiv, suh, surov, težak.

6. Nazaj na morje! Tam mi ne zapira
Pogleda v daljo vrh visokih gor;
Na vse strani, svobodno in v neskončnost
Tam plavajo oči mi črez obzor.

7. Nazaj na morje! Tam je poezije
Skrivnostni, večni, neizmerni raj . . .
Lahkó tam duša spaja se z vesoljstvom . . .
Nazaj na morje spet, nazaj, nazaj!

A. Aškerc.

114. Boginji petja.

1. Boginja preljubezniva,
Ki budiš plamen duhá,
Da se v glasno pesem zliva
Misel skrita iz srcá,
Tebi slava se spodobi,
Tebi venci zelené,
Ki so ti jih v vsaki dobi
Ovijali krog glavé.

2. Pevci so te spoštovali,
Ovne tolste na oltar
Nekdaj so ti pokladali,
Zažigali ti jih v dar.
Kaj pa boš od mene vzela?
Mire nimam, ne zlatá,
Moja roka dá vesela,
Rada, kar zamore, dá.

3. Če ti všeč je morebiti,
Kar od tebe v dar imam,
To ti hočem pokloniti,
To ti zopet v dar podam:
Srce si mi obudila,
Dala si mi pesmij slast,
Svet mi z njimi osladila,
Naj donijo tebi v čast!

Fr. Levstik.

115. Nazaj!

1. Nazaj, nazaj, moj duh, v deželo sveto,
V deželo mislij mojih in željá,
Kjer vedno jasno je nebo razpeto,
Kjer mir in pokoj, sreča je domá.
Kraj rojstni moj je, prava domovina
Dežela ta, to čutim zdaj, edina.

2. Odkar zapustil tiho njeno krilo,
Zašèl sem v tuji mi viharni svet;
Srcé nikjer se ni upokojilo,
Sadú noben mi ni obrodil cvet;
Zaman okusil sem življenja slasti,
Nič želj srcá ni moglo mi napasti.

3. Vse ničevo, vse votlo, puhle pene,
Le prazna paša srca in očij;
Če se trenutje ti smehlja, — premene,
Nesreče boj se, ki polèg preži.
Nesreča sama nam je zvesta, — sreča
Na bilki rosa jutranja blesteča.

4. Blagá posvetnega me blesk ne mika,
Naj noč in dan se trudijo za njim;
Vsi molijo naj zlatega malika,
Od daleč jaz jih gledam in molčim.
Človeku rado bléšči se od zlata,
Da več trpečega ne vidi brata.

5. Najboljših mož oči sijajna slava
Obrača, vleče silno za sebó;
Ponosno dviga venčana se glava,
Ko druge vse se klanjajo pred njo;
Vse to priklanjanje in praznovanje
Otročje meni vidi se igranje.

6. V svetišče pribežim prijazne koče,
Za mano hrup je tržni in prepir;
Otroka lice zorno mi cvetoče
Zasije, blagi me objame mir,
A ko naj se radujem tihe sreče,
V skrbéh in strahu srce mi trepeče.

7. Ko čujem smeh nedolžnega otroka
In mislim: Bog mu zdravje, srečo daj!
Na steno piše mi nevidna roka:
Gorjé ti, srečni, v sreči trepetaj!
Kedor imá, on more izgubiti —
Kakó se moreš sreče veseliti? — —

8. Kakó sem sam! Na vsem širokem sveti
Nihče, da moje bi umel srcé;
In jaz zastonj se silim nje umeti,
Tuj mi je jezik, ki ga govoré;
Po tuji zemlji kot prognanec tavam,
Bridkostim vsem v oblasti in težavam.

9. Ko sam sedim zamišljen v tihi koči,
Kaj poje, vabi, čuj, takó ljubó?
O jaz poznam ta glas! V božični noči
Zvonovi milo vabijo takó.
Okó se mi rosí, srcé se taja
In domotožje sladko me obhaja.

10. Po domu zapuščenem se mi toži,
Po njem nemirno hrepeni srcé;
Spominov broj se bolj in bolj mi množi,
Podobe jasne dvigajo glavé,
Sè znanim glasom govorijo meni:
Domov se vrni, brat nam izgubljeni!

11. In jaz se vračam. K vam, podobe vzorne,
Resnice svete ve, moj duh hiti;
K vam, kjer vse sile rade so pokorne
Lepoti večni, meni se mudi:
V deželo, kjer ljubezen je kraljica,
Kjer solza bledega ne moči lica.

12. Že vidi jo okó, deželo sveto,
Deželo mislij mojih in željá,
Kjer vedno jasno je nebó razpeto,
Kjer mir in pokoj, sreča je domá.
Moj duh peroti čile že razvija,
Tvoj, tvoj sem zopet, sveta poezija!

J. Stritar.

116. Oljki.

Drevó rastoče v vinskem bregu,
Lepó zeleno v belem snegu,
Oj drago oljkovo drevó,
Pozdravljam te srčnó, srčnó!
Kot travnat otok u puščavi
Prijazno tukaj zeleniš;
Vojak ponosen se mi zdiš,
Stojéč po bitvi na planjavi:
Le njega bojni grom ni strl,
Tovariše je vse podrl.
Čemú je tebi smrtna sila
Življenja moč in kras pustila?
Da živ nagrobni spomenik
Iz mrtvih tal štrliš navpik?
Nikakor! Marveč to zelenje
Oznanja novo nam življenje,
Ko spet se bo pomladil svet,
Ko nov razvil se bo nam cvet.
Na té iz golih tam grmičev
Zletava roj nam zvestih ptičev
In glasno v vejah žvrgolí,
Menéč, da svet se že mladí.
In oj, kakó mudi radó

Na tebi moje se okó! —
Prijazno oljkovo drevó,
Pomnik nekdanjih dnij cvetóčih,
Prorok krasnejših dnij bodóčih,
Pozdravljam te,
Proslavljam te!
Ti v rane vlivaš nam zdravila,
Svetostna nam rodiš mazila,
Oživljaš nam telesno moč,
Proganjaš z lučjo temno noč.
Pozdravljam te! —
Mirú podoba ljuba ti
Ljudem si že iz davnih dnij.
Naš rod se ves je bil pokvaril
In modri Bog se je kesal,
Da je človeško bitje vstvaril.
Zató pa vse ljudi končal
V pregroznem, splošnem je potopu,
Zanesel malemu le tropu.
Ves rešeni človeški rod
Tedaj en sam je nosil brod,
Kdo vé, če ta vbeží pokopu?
Nad njim mračnó, temnó nebó
In krog in krog brezdanja voda,
A rešnega nikjer ni proda —
Strašnó, strašnó!
Kdaj ta brezbrežna voda splahne?
Kdaj srd nebá se vpokoji?
Mar Bog na veke se jezí?
O ne! Dih božji toplo dahne
In voda gine, pada, sahne,
Kakòr pred solncem sneg kopni.
In glej, iz vode se sušeče
Drevó priraste zeleneče,
Golobček bel se nánj spusti,
Na drevu kljuva, kljuva, pika,
In ko z drevesa odletí,
V rudečem kljunu zelení
Mu oljkova mladika.
Kakó je pač brodar vesel
Goloba z vejico sprejel!
To vejo z oljčnega drevesa
So do človeškega rodú
Poslala blažena nebesa
V poroštvo sprave in mirú. —
Mirú simbol si tudi nam!
Glej, prišla oljčna je nedelja
In polne srčnega veselja

Vrvijo trume v božji hram.
Odrastle zreš in otročiče
Nesóče oljkove snopiče,
Če ne, mladike oljčne vsaj,
Svetišče zdi se oljkov gaj.
Skoz okna solnce božje lije
V ta gaj svoj zlati žar z nebes,
A bolj še sreče solnce sije
Otrokom z lic in iz očes
Skoz senco oljkovih peres.
Pristopi starček sivolas
In blagoslov nebeški kliče
Njegov srčnómoleči glas
Na oljčne veje in snopiče,
O naj te oljke, kjer bi bile,
Bi blagoslov in mir delile!
Dà, oljkove mladike te
Mir bodo in blagóst rodile,
Ko hiše, vrte in poljé
Blagóslavljaje pokropé.
Glej po kropljenju njivo, trato,
Kakó razvija njih se kras!
Kakó se ziblje žito zlato,
Kakó je poln pšenični klas!
Pod srp že sili, sili v pas —
In drevje to — kakó bogato!
O srečni kmetje, srečna vas!
Pa oh, — kaj se temní nebó?
Pod njim se megle temnosive
Valé črez vrte, trate, njive,
Grmeč groznó, preteč strašnó.
Pred selsko kočico kleče
Otroci, starčki in žené,
Z boječim, solznatim očesom
K oblačnim, mračnim zró nebesom
Glasnó ihtéč,
K Bogú moléč.
A hiše skrbni gospodar
Mladike oljkove sežiga,
Da vmiril grozni bi vihar.
In sveti dim se k nebu dviga,
In glej, preteči prej oblak
Na polja vlije dež kroták. —
O da bi ti, mladika mila,
Nevihto tudi vtolažila,
Ki burno hruje med ljudmi,
Ki v srcu strastno nam besni,
Da meni vsaj bi jo vmiríla!

Srcé mi pravi, da jo boš,
Če prej ne, ko me boš kropila.
Pred duhom vidim nizko sobo,
A v sobi bledo sveč svetlobo;
Med svečami pa spava mož,
Bled mož, ogrnjen s plaščem črnim,
Ki s trakom je našit srebrnim;
On trdno spi, nevzdramno spi,
Strudíla ga je težka hoja.
Možá pa množica ljudij
Z mladiko oljkovo kropí,
Želéč mu večnega pokoja.
Oj bratje, ko se to zgodí,
Tedaj končana pot bo moja
In konec bo težáv in boja,
Tedaj potihne za vsekdár
Srcá mi in svetá vihár.

S. Gregorčič.

---

117. Pozdrav Njega Veličanstvu cesarju.[1]

Zapustil zlati si prestol
In svetlo stolno mesto,
Na savski svet si stopil dol
Med ljudstvo svoje zvesto.
Pozdravljen sredi naših trat,
Oj svetli car, oj mili car,
Pozdravljen nam stotisočkrat,
Naš oče in vladar!
Pozdravlja stari Te Triglav,
Pozdravlja bistra Sava,
On ded pravéčen, čvrst in zdrav,
In ona živa, zdrava.
Pozdravlja Te,
Proslavlja Te
Triglava siva glava
In hči mu, bistra Sava.
Pozdravljen sredi naših trat,
Pozdravljen car stotisočkrat!

Tvoj ded od nas zdaj šest sto let
Prejel je v last ta krasni svet;
In te mogočne svete zveze
Razdrle niso viher jeze,
Razrahljal ni je časov tek,
Le krepčal jo je vek na vek.
Pač mnog je ljut vihar divjal

Po poljih naše domovine;
A narod naš ni trepetal,
Ni v vernosti omahoval
Do carske rodovine.
Le vprašaj gore, dole, griče,
Zvestobe naše vsi so priče;
Glej mesto, grad in trg in vas,
Povsod udanosti dokaz!
Poglej na davna polja bojna,
Viharna nekdaj, zdaj pokojna,
Na dnu krvavih teh grobov
Krdela hrabra spé nebrojna,
To čete Slave so sinov.
Za dede Tvoje in očete
So lile kri te hrabre čete.
Pač so zasuli dede v grobe,
A njih krepost zamrla ni;
Njih hrabrosti in njih zvestobe
Ponosni dediči smo mi.
Le glej bojišča naših dnij,
Tam zá Te mi smo lili kri.

Ta krasni svet, ta vrli rod
Pač zlate vreden je usode;
Od Tebe, carski naš gospod,
Naš rod naj zlate dni dobode!
Zaupno kot na dede ded
Na Té mi vpiramo pogled:
Osreči, mili car, osreči
Naš narod Te srčnó ljubeči,
Da srečen rod naš in naš svet
Slavíl Te bo še poznih let.
A mi zdaj prisegujemo,
Da radi Ti žrtvujemo
Blagó in kri.
Če vstane kje vihar srdit,
Le naj hrumi, le naj besni,
Rešilni meč, branilni ščit
Ti bomo mi.
Srčnó mi planemo na boj
In zmanemo sovražni roj,
Pojóč sred bojnega viharja:
Bog živi dom, Bog živi carja!

S. Gregorčič.

118. Večerna molitev pesnikova.

Vtrujen duh je moj,
Vtrujeno srce:
Zvesto vršil nálog svoj
Sem do konca dne.
Da kedaj požene kal,
Kar zaupljiv sem vsejal,
Oče, gospodar svetovom,
S svojim Ti pomozi blagoslovom!
Ti premodri moj stvaritelj
In dobrotni ohranitelj,
Kar je v srcu mojem pravega
In veselega ter zdravega,
Prosim Te ponižno, goji Ti,
Da v izgled in prid človeštvu dozori!
Ti resnice si izvor,
Vzvišen si, blagosti si uzor,
Tvojih božjih svojstev naj odsvit
V mojem delu je očit!
V Té le moja duša upa,
Ne v ljudi in v svoje ne kreposti;
Svet obetal meni je sladkosti,
A dajál mi v zlati čaši strupa! —
Tebi vdam, o Bog, se za življenja čas
S srcem svojim, duhom jaz:
Náme Ti se milostljiv oziraj,
Ti me vodi in podpiraj!

J. Cimperman.

---

119. Pesem o pesmi.

Uteha duši zaželena,
Poslanka mila iz nebá,
V svečánem hipu porojena,
Oj, pesem, bodi počeščena,
Pozdravljena iz dnu srcá!
Odkar človeku je na sveti
Živeti dano in trpeti,
Odkar mu glas veselja dan,
Ti spremljaš ga od vekov let,
In ko nekoč ostavi svet
Poslednji človek in zemljan,
Poraz i tebe stare ljuti,
A v občem koncu ti peruti
Razviješ v dom prvotni spet . . .

Pozdravljam te iz dnu srca,
Glasnica čuvstev in željá!
Sedaj bridkó, sedaj veselo
Zveni tvoj glas v človeško delo,
Mehak sedaj kot glas zvoná,
Ki potnika k počitku zove,
Grmeč sedaj kot spev vodá,
Ki dviga jih vihar v valove . . .
Prizorov sto pred mano plove,
Zamaknjeno duh sanja moj;
In čuj, ko zrem jih pred seboj,
Iz dalje na uhó mi bije
Kot spev nebeške harmonije —
To, pesem božja, glas je tvoj!

Postoj, moj duh, ondod postoj
V prijaznem domu, kjer v zibeli
Presrčno dete mi leži;
Oj, dnevi lepi in veseli,
Ki mati mlada jih živi!
Kakó se ji ljubo nasmiha
To nežno dete, ko mehkó
Zveni mu pesem mila, tiha,
In zdaj, kakó že spi mirnó!
Kdo vé, morda tedaj nebó
Odprto v rahlih sanjah gleda
In v nebu angeljci pojó!
Daj Bog, da nikdar žitja beda
Ne zagreni mu zemskih let,
In ko nekoč ga k sebi spet
Pokličeš, Bog, tedaj naj leže
K počitku mirno, ne trpin,
Ki od življenja bojev, teže,
Od vseh pozemskih bolečin
Upehan, zbegan in potrt
Rešnico je pozivljal smrt.
A ko zbobni mu v jamo krsta,
Prijateljev še zvestih vrsta
Zakliče v zadnji mu spomin„
Iskren pozdrav in tožno splava
Nagrobne pesmi glas v nebó,
Da mnogo se rosi okó.
Naj mirno, naj v Gospodu spava,
Saj bil je človek plemenit,
Ki živel bratom je, ne záse;
Gospod, naš Bog, vse večne čase
Uživati mu daj svoj svit! . . .

Ti naš brezkončni si vladar
In Tebi klanja se na svetu
Ljubeč in v strahu in trepetu
Na vekov veke vsaka stvar.
Glej, v cerkvi pólje solnčni žar
In morje lučij se razliva
Na zlati, venčani oltar.
Pri službi božji verno biva,
Pobožno moli narod zbran,
Da poslaví Gospodov dan.
Kadila se dišeč oblak
Po cerkvi dviga v svetli zrak.
Takó kipé molitve glasne
Iz src v višine večnojasne;
Otroci cvetni, starčki veli,
Možje, dekleta in žené,
Mladeniči Boga časté.
Kakó navdušeno-veseli
Glasovi pesmi jim kipé,
Kakó zveni ta pesem peta,
Znaneč njih srčna čuvstva sveta.
Dà, takšen govor je srcá
In veličasten spev je tá!
Kakó li bi človeški rod
Proslavljal lepše Te, Gospod,
Kot kadar veličastvo Tvoje
Slaví pobožne pesmi glas,
Ki Tebi jo navdušen poje?

Ti up, zaščit, Ti naš si spas,
Ti k sebi dvigaš s tal človeka,
Ko k Tebi se v pomoč zateka.
Ti oče si, nas vse ljubeč,
A strašen tudi, če grozeč
Pošiljaš nam v pokoro kazni;
Tedaj drhtimo od bojazni.
Glej, dvignil se je krut vihar
Po mirnih dolih in ravninah.
Pastir trepeče na planinah,
V palači svoji bogatin
Drhti, videč ponočni žar
Požganih sel, vasij in mest,
Ki dviga se iz razvalin.
Sovražnik bliža se zločest,
Vse ruši, lomi njega sila,
Bojnikov žene brez števila,
Gorjé, kdor pride njemu v pest.

Naproti vojska se pomika,
Da preko dragih rodnih mej
Požene tujega krvnika.
Kakó goré jim lica, glej,
Kakó se jim okó leskeče,
Strašljivca ni v vsej vojski tej.
„Na boj, na boj!“ Hrup, krik in šum,
Izdrte vidim bridke meče . . .
Še eden hip — „Bog vojnih trum,
Ti vodi nas v krvavo zmago
Za našega orožja čast,
Za domovino našo drago . . .“
Kot morje, ko vihar strašan
Razpenjene valove dviga,
Grmi njih spev črez bojno plan
In nov pogum in novo strast
V junaških prsih jim zažiga:
To pesem, to je tvoja moč!
Pobit sovražnik, boj končan,
Domov se vojska slavno vrača,
Iz širih domov, tesnih koč
Zveni pozdrav ji vriskajoč,
V zastavah koča in palača
Slaví junake, mesto, vas
Pretresa pesmi zdušne glas,
Saj zrušena je moč usodna,
Svobodna spet je zemlja rodna.

Oj dom ti naš, ti krasni svet,
Bog čuvaj te na veke let!
Kakó iz prsij bi ne vrela
Ognjena pesem, ko povsod
Pradedov svojih davna dela
Po domu svojem gleda rod?
In ko te sinje zre planine,
Zelene, plodne te doline,
Vrtove, griče, gaje te,
Gorice, bistre te vodé,
Od sreče mu okó je rosno,
Od slasti koprni srcé
In pesem dvigne se ponosno
V proslavo rodne te zemljé.
Pastir jo poje na pogorju,
Ko zre pod sabo dol in plan;
Brodar prepeva jo na morju,
Ko misli na svoj dom daljan;
Rudar pod zemljo, potnik v logu

Pošilja pesem vročo k Bogu,
Srčnó za sveti dom proseč — — —
In slušaj spev v nebó kipeč!
Na trati nežna te mladina
Opeva, mati domovina!
Gorjé, kdor doma ne pozná,
Gorjé, kdor te ljubezni sili,
Kdor pesmi, tej poslanki mili,
Človeštvu došli iz nebá,
Srcé zaklene in duhá.
Zanj nima svet nobenih dik,
Nikjer prekrasnih onih slik,
Okrog katerih se ovija
Odsev nebeški — poezija!

Poglej, povsod se svet mladí,
Vse klije, cvete, zeleni.
Planin srebrnočisti toki,
Studenci živi v senčni loki,
Po zraku pesem drobnih ptic,
Dišava sto in sto cvetlic,
Prirode vse skrivnostni klic:
Vse, vse zveni v srcé čuteče,
Budi mu pesmi rahlo speče.
Kakó li krasna si, priroda,
Od vzhoda daleč do zahoda!
Naj cvetje živo te krasi,
Naj cvetje snežno te odeva,
Naj luč jutranja te zlati,
Naj žar večerni te obseva,
Naj mirno sanjaš, naj vihar
Iz sanj te plaši: jaz vsekdar
Na tebe gledam z dušo verno,
Slaveč krasoto neizmerno
In večnega vsemirja čar.
In vsa ta bajna harmonija
V navdušeno se pesem zlija,
V božanstva silen slavospev;
Iz nje pa kot lehak odmev
Zveni človeštva poezija.

Pozdravljena iz dnu srcá,
Glasnica čuvstev in željá!
Ljubezen, srd in kes in gnev,
Veselje, žalost ti naznanjaš;
Sedaj o sreči zlati sanjaš,
Sedaj gorjá te stiska moč.
Ti ljubljenka palač in koč,

V veselju radostna spremnica,
V bridkosti žalna tolažnica,
Kakó bi govor te slavil,
Da ni se govor v pesem zlil? . . .
Dokler človeški rod na zemlji
Veselo, tožno bode žil,
Ti, pesem, dušo mu objemlji
In nosi ga do Njega gor,
Ki v večnojasnem domu žije,
Ki vzorov vzor je sam izvor
Glasnice vzorov — poezije!

A. Funtek.

---

120. Reši nas zlega!

1. Človek slabi, v roke dan viharjem,
Plah se ziblje črez tepèž valov,
Zvija nagle se usode vdarjem,
Ki oklop in ščit zdrobé njegov.
Ko vriskánju duša se udaja,
Nad glavó na lasu visi meč;
Ko najslajša kupa nas napaja,
Sodbo piše prst nam plameneč.

2. Tu v dolini senčni, v noči dvoma,
Vsa modrost ne znade, k d a j n i k a m;
Dokler duša v plašču smrtnem roma,
Srce je igrača grenkih zmam.
In srcé človeško je brezdnina,
Mere svoje samo si ne vé;
Meri oceanom se globina,
Meriti se želje ne dadé.

3. Naj mi kopje zemljo premaguje,
Moli naj me v sponah širni svet,
Naj mi hribe zlata v krilo suje,
Slavo naj dosežem večnih let,
Naj vesoljnost z duhom vso objamem:
Človek vendar bi nesit ostal,
In slovó od solnca predno vzamem,
N i č n o! jezik bi mi trepetal.

4. Vse je nično, Ti edini večen,
Ti začetnik, Ti hranitelj moj!
Nikdo ni pod solncem Tvojim srečen,
Kdor ne bega tepen v šator Tvoj;

Nikdo ne dohrepeni počitka,
Komur v sebi Ti mirú ne daš;
Kadar bije bojna ura bridka,
Sam pomoč, sam zmago Ti imaš.

5. Kogar Tvoj v puščavi plamen vodi,
Ni mu konjika, ni pešca mar,
Po modrasih kot po cvetju hodi,
V sèn ga ziblje pótres in vihar.
Svet naj gine, solnce, luna gasne,
Zemljo naj zaliva hrup morjá,
Padajo grmeče zvezde jasne:
Kdor v Te upa, ta ne drgetá.

6. In zató oziramo se k Tebi:
Ko nas bode težki jarem trl,
Izkušnjava nas vabila k sebi
In tolažbe zadnji žarek mrl,
Ko visela bode tma nad nami,
Srce nam brezup vesti kljuval:
Ti, Gospod, zaščiti nas z rokami,
Da nas v brezdno ne potegne val!

7. In kadar se nagne dan telesni,
Da rosíl nam čelo mrzel pot,
Srce stalo, gasnil blisk očesni,
Duh popuščal bode kočo zmot,
Puščal slast in strast življenja tega:
Takrat, Oče, Ti pri meni stoj,
Ti me brani, Ti me reši zlega,
Ti me v rajski dom pokliči svoj!

Fr. Levstik.

Elegije.

121. V spomin Andreja Smoleta.[1]

1. Črne te zemlje pokriva odeja
V grobu tihotnem, naš bratec Andrej!
Vince zlató se v kozarcih nam smeja,
V tvojo opombo pijémo ga zdej.

2. Zbrani prijat'lji v spomin ga pijémo
Tvojih veselih in žalostnih dnij;
Zraven si take zdravice pojémo,
Da ni nesrečen, kdor v grobu leži.

3. Čedna postava bilà ti je dana,
Bister je um ti z bogastvom bil dan,
Bolj'ga srcá ni imela Ljubljana,
Kak' si za srečo človeštva bil vžgan!

4. Kratko sijale so zvezde prijazne,
V sanjah prijetnih te zibal je up;
Jezo si sreče občutil sovražne,
Zgodaj okusil življenja si strup.[2] —

5. Videl si Nemško, Francosko, Britansko,
Videl si Švajca visoke goré,
Videl si jasno nebó ital'jansko;
Sreče ni ranjeno našlo srcé.

6. Videl povsod si, kak' iščejo d'narje,
Kak' se le vklanjajo zlat'mu bogú;
Kje bratoljubja si videl oltarje?
S srcem obupnim si prišel domú.

7. Mogla umreti ni stara Sibila,[3]
Da so prinesli ji z doma prsti;
Ena se tebi je želja spolnila,
V zemlji domači da truplo leži.

8. V zemlji slovenski, v predragi deželi,
Ki si jo ljubil presrčno ves čas,
V kteri očetje so naši sloveli,
Ktera zdaj íma grob komaj za nas.

9. Težka človeku ni zemlje odeja,
Vzamejo v sebe ga njene moči;
Trčimo, bratje, še vince se smeja,
Dolgo Smoletov spomin naj živi!

Fr. Prešéren.

---

122. Na Jenkovem grobu.[1]

Grob se za grobom vrstí, z visoko travo zarastel;
Eden med njimi še ni bilke zelene rodil.
Ta je tvoj dom; srcé, brat, v njem ti nemirno počiva,
V grobu našlo je mir, konec je našlo željá.
Grom naj bobni, viharja buči naj sila srdita,
Vojska, nemir nad zemljó — pokoj, tihota pod njo.
Jasnega lica ti ni življenje kazalo, grenkosti
Kupo polno si pil, sladkega malo si vžil.
Dom, ki górel si zánj, gosté so krile temine,
Jasnega dneva ti ni zlati oznanjal še zor.

Solza mi sili v okó, pa solza naj zopet se skrije,
Pokoj našel si ti, v boju se trudimo mi.
Blag že sad si rodil, ko drugim še cvetje odpada,
Sad, ki ga vživamo mi, vžival ga pozni bo rod.
Tebi toči solzé na grob Slovenija mati,
Točijo gorke solzé bratje ti nánj in sestré.
V zemlji domači ležiš, v najlepši družbi počivaš,
Poleg tebe leži pevčevo blago srcé;
Blažjega ni srcá slovenska nam zemlja rodila,
Ti po krvi si brat, brat si po duhu mu bil.
V zemlji domači ležiš, predragi zemlji slovenski,
Ki si na tujem zvestó vedno ji hranil srcé.
Stražijo dom ti gorenjske goré ob meji koroški,
Sava pod tabo šumí, bistre valove vali.
Tam pa doli leži s predrago očetovo hišo
Ravno Sorško poljé, ki si ga ljubil takó.
Nova ko pride pomlad, dom z mlado pokrije ti travo,
Zvončke, vijolice nánj z ljubo vsadí ti rokó.
In nad njim prijatelj bo tvoj, škrjanec, žvrgólel
Pesem veselo z nebá, svet bo vesoljni vesel.
Zorna pač skoro pomlad zasije deželi slovenski,
Vroče tvoje tedaj spolnjene bodo željé.

J. Stritar.

---

123. Dunajske elegije.

I.

Jablana moja, sadú obetala si mi obilo,
Kadar mi pride jesen, zlate darove deléč.
Oj, kakó si lepó mi cvetla v veseli pomladi!
Cvet tvoj belo-rudeč bil je veselje očem.
V senci se tvoji ljubó na mehki je travi ležalo,
Ko prijazno je hlad s perjem se tvojim igral.
Roj neutrudnih čebel, po tvojem se cvetju pasočih,
Vabil je sladko brenčeč spanje na trudno okó. —
Jablana moja, sadú sedaj ne vidim obilo,
In še ta, se mi zdi, mnogo prerano zori.
Krasno se zunaj žari, a črv ga znotraj razjeda;
Ta je že padel na tla, drug se že proži za njim.
Predno ko jutranji dan prisije, vse sadje, bojim se,
Bode ležalo na tleh, prazno mi stalo drevó. —
Žalost zaliva srcé, solzà okó mi zaliva,
Ko se oziram skrbnó po domovini okrog;
Ko preštevam možé, Slovenije zveste sinove,
Ki sem nánje svoj up stavil in vero vesel.

Ko nam cvetla je pomlad, lepó jih je gledati bilo;
Manj jih od dne je do dne, ta je in oni odpal.
Srce se meni vselej, ko pade kateri, potrese;
Padanju konca ni, ne umirí se srcé.
Oj samopašni ti črv, ti jim razjedaš osrčje,
Ti sovražnik si naš, ti domovini si kvar.
Kar mi je od srca prijateljev padlo nekdanjih,
Njih ne štejem, naj bo, kaj-li na svetu sem jaz?
Tebe milujem, moj dom, da so ti nezvesti sinovi;
To mi je žalosti vir, ki ne usahne nikdár.

II.

Oj siromak, v srce se mi smiliš, slovenski mi jezik,
Kaj počnejo s tebój naši pisatelji vprek!
Na Prokrustovo[1] te razpenjajo posteljo kruto,
Da ti udje, kostí pokajo, stokajo: joj!
Blago ubrane sladkó žalujejo, jokajo gosli,
Zdaj veselo pojó v rokah umetnikovih.
Ali gorjé! Uhó te boli, srcé se ti krči,
Ako nevkretne roké drgajo, praskajo jih. —
Vsak rokodel učil se je mlad sukáti orodje:
Kladivo, klešče kovač, sveder, sekiro tesar;
Vsak rokodel se uči, uči se in vadi umetnik,
Sam pisatelj, poet, bratje, bi se ne učil? —
Gledalo ni okó, uhó ni čulo posvetno,
Kar je gledal in čul pesnik, zamaknjen v nebó.
Gleda svetá neizmerno gorjé, jok čuje človeštva,
Težko, prepolno srcé poka mu, duška želi.
Ali kakó posvetnim ljudem nebeške podobe
Razodeváti, da svet vidi in čuti, kar on!
Misel se brani in čut oklepa okorne besede,
Mavra nebeška takó brani prstenih se boj.
Vadi se, pesnik, torej, neutrudno se úči jezika,
Da ti bode mehák, gibčen, pokoren, volján.
Kar zakladov imá, kar dragega kámenja hrani,
Biserov in zlatá, tebi odkrije naj vse;
Kar kreposti je v njem, ti znaj, in kar je sladkosti;
Tebi doni in grmí, tebi naj joka sladkó! —
Blagi Prešéren, ki nov si jezik dobrotno nam vstvaril,
Sladko ubrane zlaté gosli zapustil si nam.
Srečen si ti; bivajóč v nadzemeljskih, mirnih višavah,
Ti ne čuješ, kar oh! čuti, trpeti je nam.

J. Stritar.

Lirske pesmi v stalnih oblikah.

124. Sonetje.

1.

O Vrba, srečna draga vas domača,
Kjer hiša mojega stoji očeta;
Da b' uka žeja me iz tvoj'ga sveta
Speljala ne bilà, golj'fiva kača,

Ne vedel bi, kakó se v strup preobrača
Vse, kar srcé si sladkega obeta;
Mi ne bilà bi vera v sebe vzeta,
Ne bil viharjev notranjih b' igrača!

Zvestó srcé in delavno ročico
Za doto, ki je nima miljonarka,
Bi bil dobil z izvoljeno devico;

Mi mirno plavala bi moja barka,
Pred ognjem dom, pred točo mi pšenico
Bi bližnji sosed varoval — svet' Marka.

2.

Popotnik pride v Afrike puščavo,
Stezè mu zmanjka, noč na zemljo pade,
Nobena luč se skoz oblak ne vkrade,
Po mes'cu hrepenéč se vleže v travo.

Nebó odprè se, luna dá svečavo;
Tam vidi gnezditi strupene gade
In tam brlog, kjer íma tigra mlade,
Vzdig'vati vidi leva jezno glavo.

Takó mladenča gledati je gnalo
Naključje zdanjih dnij, doklèr na poti
Prihodnjosti biló je zagrinjalo.

Zvedrila se je noč, zijá nasproti
Življenja gnus, nadlog in stisk ne malo,
Globoko brezdno brez vse rešne poti.

3.

Hrast, ki vihar na tla ga zimski trešne,
Ko toplo solnce pomladansko seje,
Spet ozelénil sem ter tja bo veje,
Na enkrat ne 'zgubi moči poprejšnje:

Al' vendar zánjga ni pomoči rešne;
Ko spet znebí se gozd snega odeje,
Mladik le malo, al' nič več ne šteje,
Leži tam rop trohljivosti požrešne.

Tak' siromak ti v bran, sovražna sreča,
Stoji, ki ga iz visokosti jasne
Na tla telebi tvoja moč grmeča;

Ak' hitre ne, je smrti svest počasne,
Bolj dan na dan brlí življenja sveča,
Doklèr ji reje zmanjkà in ugasne.

4.

Komur je sreče dar bilà klofuta,
Kdor je prišèl ko jaz pri njej v zamero,
Ak' bi imel Gigantov rok stotero,
Ne spravi vkup darov potrebnih Pluta.

Kjer hodi, mu je s trnjem pot posuta,
Kjer si poišče dom, nadlog jezero
Nabere se okrog in v eno mero
S togotnimi valmi na stene buta.

Okrog ga drvità skrb in potreba,
Mirú ne najde revež, ak' preišče
Vse kraje, kar jih strop pokriva neba;

Še le v pokoju tihem hladne hiše,
Ki pelje vánjo temna pot pogreba,
Počije, smrt mu čela pot obriše.

5.

Življenje ječa, čas v njej rabelj hudi,
Skrb vsak dan mu pomlajena nevesta,
Trpljenje in obup mu hlapca zvesta
In kes čuvaj, ki se nikdar ne vtrudi.

Prijazna smrt, predolgo se ne mudi:
Ti ključ, ti vrata, ti si srečna cesta,
Ki pelje nas iz bolečine mesta
Tja, kjer trohljivost vse verige zgrudi;

Tja, kamor moč preganjalcev ne seže,
Tja, kamor njih krivic ne bo za nami,
Tja, kjer znebí se človek vsake teže,

Tja v posteljo, postlano v črni jami,
V kateri spi, kdor vánjo spat se vleže,
Da glasni hrup nadlog ga ne predrami.

6.

Črez tebe več ne bo, sovražna sreča,
Iz mojih ust prišlà beseda žala;
Navadil sem se, naj Bogú bo hvala,
Trpljenja tvojega, življenja ječa!

Navadile so butare se pleča
In grenkega se usta so bokala,
Podplat je koža črez in črez postala,
Ne straši več je trnjevka bodeča.

Otrpnili so udje mi in sklepi,
In okamnelo je srcé preživo,
Duhá so vkrotili nadlog oklepi;

Strah zbežal je, z njim upanje golj'fivo;
Naprej me sreča gladi ali tepi,
Me tnalo našla boš neobčutljivo.

Fr. Prešéren.

7.

Komur še vera v lastno moč ni vzeta,
Komur še željnost djanja v prsih dije,
Ta ne obupa, če krog njega brije
Nesreče grozna piš, vse zlobe vneta.

Ne mami ga kar nič tetiv napeta,
Ki ná-njej se zavistna strela vije,
Čakaje, da mu srca up razbije;
In v mar mu ni vragov hudoba kleta.

Junaško bije strastni boj življenja,
Ak'ravno s čela kane vroča sraga,
Od znoja nezrekljivih nuj rojena.

In premagalec stopi iz trpljenja,
Znajóč, da ves težave hrup premaga
Moč moža, z djanja željnostjo združena.

R. Ledinski.

8.

Kakó si se takó mi prikupila,
Prisrčna moja, sladka domovina,
Da mi iz srca tvojega spomina
Čas ne izbriše in ne druga sila?

Po svetu ti iz varnega si krila
Poslala zgodaj zvestega si sina:
Up v mladem srcu — to je last edina,
Ki si na daljno pot mi jo zročila.

In vendar, glej, jaz vedno mislim náte,
Po tebi srce zvesto izdihuje,
Prelilo rado gorko kri bi záte.

Moj duh te v tihi noči obiskuje
In tvoje zveste sine, moje brate,
Pozdravljat hodi iz dežele tuje.

9.

Pozdrav moj čuješ, zlata domovina,
Poslan iz daljne ti dežele tuje,[1]
Kjer sladki glas se tvoj nikdar ne čuje; —
Atlantskega se morja tam širina,

Tu Pikardije spenja se ravnina,
Srcé, okó pa meni ne miruje.
Obrača v stran se, kjer Triglav kraljuje,
Krog njega nižjih, znanih gor družina.

O zdrava bodi! Náte božja roka
Izlije sreče mero naj obilo,
Pa kmalu s tabo združi naj otroka,

Ki srčno ti pošilja pozdravilo,
Ki, koder hodi, za tebój se joka
Kot dete, ki je mater izgubilo.

J. Stritar.

10.

Življenja namen.

Življenje naše, bratje, je oranje:
Začetek, ko se pameti zavemo,
In konec, ko drevó pustivši gremo
Se vleč in nas obide smrtno spanje.

Življenje naše, bratje, je sejanje,
Pri kterem se poleniti ne smemo,
Ker čas po bliskovo hiti in vemo,
Da, kdor je len ob setvi, malo žanje.

Poklic naš nam odločena je njiva,
Noči so brazde in razori dnevi
In zrna zabranana naša dela.

Prst razdrobljena, ktera jih pokriva,
Bo dala kal in rast tud' prazni plevi;
Nje slama pa bo klas snetiv imela.

Fr. Svetličič.

---

125. Ozir v nebó.

(Glosa.)

Tjakaj gori se ozrimo,
Kjer svetov ne zmer' okó;
Jarma žulje pretrpimo,
Tam verige se razspó.
M. Kastelec.

1. Ni bridkejše ure od take,
Ko v nesreči se človeka
Polasti obupnost neka,
Svit mrjè tolažbe vsake.
Takrat glejmo nad oblake,
Tam mirú, pomoč' iščímo,
Vere, upa ne 'zgubímo;
Nas je zemlja zapustila,
Še živi previdnost mila:
Tjakaj gori se ozrimo!

2. Slednja tudi luč nam vgasni,
Gor' mirú in večne sreče
Zvezda mila nam leskeče,
Na nebá višavi jasni.
Dneva solnčni žari krasni,
Svetlo nam noči nebó
Up, tolaž v srcé lijó,
Da vtihníli bodo joki
Na visokem gor' oboki,
Kjer svetov ne zmer' okó.

3. Torej naj solzà nam lije,
Naj nas celi svet zapušča,
Srčno trpi, draga duša,
Saj v solzáh veselje klije!
Sreče zor naj drugim sije;
Temno mi stezó hodímo,
V trudu bridkem se potímo,
Enkrat bo se razjasnilo,
Nam tud' se nebó zvedrilo —
Jarma žulje pretrpimo!

4. Po popotvi dokončani
Gor' počili na zvezdišči
V našega očeta hiši,
Mir vživáli bomo zbrani.
Stiski tukaj nam poslani,
Skrb in reve, ki nas tró,
Moč za vselej tam 'zgubó;
Tú tesnoba, zdetev slepa
Nam teló in duh oklepa:
Tam verige se razspó!

A. Oliban.

---

126. Gazela.

1.

Prevzvišeno si čutje ti, ljubáv do domovine.
Z najčiščim plámenom gori ljubáv do domovine.
V otročjem srčecu, nebrižnem za trpljenje,
Že nežni čut le-tá kali: ljubáv do domovine.
Ljubezni prve čar, cvetočih let omama,
V mladenča srcu ožlahtní ljubáv do domovine.
Obdan s skrbmi in truden borbe za življenje,
V tolažbo v prsih mož gojí ljubáv do domovine.
V domači prsti starček si želi trohneti;
Iskreno željo to rodi ljubáv do domovine.
Namenjen v boj junak boji se smrtne krogle;
Oplašen duh njegov hrabrí ljubáv do domovine.
A tudi v ženskem srcu najde se prostorček,
Kjer neskaljena ti žarí ljubáv do domovine.

2.

Ti, slovenska zemlja, si od nekdaj bila moj uzor;
Ti, le ti si, domovina moja mila, moj uzor.
Brez preneha te ljubiti, žrtvovati
Se, trpeti záte, ko bilà bi sila: moj uzor.
Zdaj trpim dovolj, a bolj ko prej tè ljubim;
Misel ta se mi je torej izpolnila, moj uzor.
A predolga že postaja mi ločitev;
Tebi rada bi v naročje se vrnila, moj uzor.
V domovini, v domovini spet živeti,
Kamor misli vse hité mi in čutila: moj uzor.

Parlina Pajkova.

---

127. Samota.

(Kancona.)

Ne mislite, da le med šumom sveta,
V Londonu, Beču in še mestih takih
Vijolice priljudne le klijéjo;
Samota tud' cvetlic ponuja vsakih,
Ki venec se iz njih dišeči spleta,
Ki vžitek rajske radosti hlapéjo.
Kdo stavit' more mejo
Vesel'mu duha vedrega čutenju?
Ocveta srečnost prava in veselje,
Spolnjenje vsake želje
V baharskih šeg slovečem le vedenju?
Zakaj ukati mars'kdaj slišiš Ira,[1]
Jokati kneza in zmagalca Cira?

Filipa slavni sin,[2] čigar državam
Ne skrije zlato solnce se nikoli,
Se odpové kraljestvu in cesarstvu,
Samoto tovaršico si izvoli;
Odtegne žezla, hrupa se zmotnjavam,
'Zročí se sobe tesne zvest'mu varstvu.
Ne v svéta poglavarstvu,
Prestolje le-tu najde zaželeno.
Mir, pokoj srca, ki dragó preplača,
Kar v kugo svet preobrača,
Ki odpéza[3] kron cesarskih daleč ceno,
Osrečiti samo človeka more
In ni brez tega trdne zánj podpore.

Od šuma daleč kdor živí v samoti,
Res kratkočasnost' mestnih ne okuša,
Kak' se igrá v komed'ji, ni mu znano,
Evterpe[4] glasov milih ne posluša;
Hiš pojatin[5] ne čudi se brhkoti,
Hoditi na rajišča ni mu dano.
Pa drugo najde hrano,
Duhá utrujenega okrepčati.
Talije tempelj mu je nebo jasno,
Zelenje trate krasno;
Stebèr korintski v gošči cer košati,
Glas slavca, kosa najsladkejše strune.
Bliščoba balov svit srebrni lune.

Razveselí ga biser rosni v travi,
Večerne zarije škrlat rudeči;
Prevzetnega snežnika bela glava,

Potoka slap po peči dol dereči,
Studenca beg po travnika širjavi
Pijanega duhá mu povzdigava.
Srcé mu poskakava,
Ak' menijo šeptaje se klasovi
Pri mični sapici v poletni noči;
Neznani čud' se moči,
Ak' tul'jo kot v Eoliji vetrovi.
Kjer hodi, kjer stojí, kar gleda, išče,
Prirode celi dom mu je svetišče. —

In zdaj pojdi, ostani,
O pesem, zdrava, pojdi in oznani:
Trditi on, ki pel me je, ne jenja,
Da z vojvodom ne menja,
Ne s kraljem, ne z blagrenimi meščani;
Kar vredno po pravici je zavida,
Na zadovoljnost se edino zida.

J. Žemlja.

---

128. Triolet.

1. Kedor za strune prav ne zna prijeti,
Ta naj pri miru rajši jih pusti!
Le neprijetne glase nam budi,
Kedor za strune prav ne zna prijeti.
Naj pomnili to pesniki bi vsi,
Ki nam ponašajo se s trioleti:
Kedor za strune prav ne zna prijeti,
Ta naj pri miru rajši jih pusti!

2. Kot vbranih strun sladkodoneči glasi,
Takó doni naj vselej triolet;
Zdaj burno in glasnó, zdaj mirno spet,
Kot vbranih strun sladkodoneči glasi.
Veselje, radost nosi naj med svet,
A žalost, tiho hrepenenje včasi —
Kot vbranih strun sladkodoneči glasi,
Takó doni naj vselej triolet!

Fr. Zbašnik.

Didaktično pesništvo.

Poučna pesem.

129. Zaničevalcem pevcev.

1. „Č'mu pevec poje," marsikdo vprašuje,
„Saj dandanašnji nam ni petja mar;
Od vseh se pevec, godec zasmehuje,
Njegova pesem je pač prazna stvar."

2. O vi, ki 'z ust vam ide neprevdarno
Beseda taka, sem stopite zdaj
In poslušajte skrbno me in varno,
Vam na ušesa bom povedal kaj:

3. Vprašajte grlico, č'mu pokruljkuje
Tak' milo v znojni, trudapolni dan,
Kdar solnčni žar'k le dela skrb kušuje
In grlic glas je vsem neopaz'van.

4. Vprašajte slavca, č'mu tak' sladko guči
V samotnem kraju senc in hladnih loz,
Kdar srebros'jajne, mirodarne luči
Na cvetja sen razliva lunin voz.

5. Vprašajte rožo, č'mu tak' blago dije,
Naj njen že duh kdo vonja ali ne,
Č'mu vse to troje svojo sladkost lije
Tja v zrak — al' nam al' sebi, kdo to vé?

6. Pa le kruljkuje grlica, le poje
Slaviček, le se lije rožic sla,
In tak' spolnjujejo dolžnosti svoje,
'Zročene jim od milega nebá.

7. Tak' tudi poje in tak' tudi sluje
V dnu pevčevega srca petja don;
Za pesmi cilj in konec ne vprašuje
In njen uspeh si v nemar pušča on.

8. Vsesilna moč nadzvezdnega vlivanja
Objema pesmonosno mu srcé
In brez skrbi do tuj'ga poslušanja
Mu pesem klije, raste, v cvetje gre.

9. Častite ga tedaj al' zaničujte
Njegovo pesem kakor prazno stvar,
Le tega nikdar mi ne pozabljujte,
Da njega pesem je nebeški dar,

10. Da z njo spolnjuje on, poslanec roku,
Kar srcema naročil mu je Bog,
Da on v čutilih src, v radosti, v joku
Le božjo slavo poje krog in krog.

R. Ledinski.

---

130. „Novice“ bralcem h koncu leta.[1]

1. Z Bogom, bralci Novic, na potu prihodnjega leta!
Blag nam ostani spomin, upanje vam za naprej.
Kar govorile smo petkrat deseterno in trikrat,
Bodi rečeno v korist rodu, domovju in vam,
Bodi kot zrnja izmèt, poženi obilno klasovja!

2. Rekle bi, zvesto da smo namembo dosegle tečaja,
Toda služabnici molk, sodba spodobi se vam.
Sodite! Sicer dovolite nam sledeče besede,
Dobro prevdarite jih, vredne pomisleka so;
Če bi še manjkalo kaj, iz lastnega blaga dodajte!

3. Bogu dušo in vest, vladarju zvestobo do smrti,
Veri zaúpa poklon, glasu zakona posluh,
Starosti čast, mladenču pouk, otroku ljubezen,
Ženi prijazno pomoč, bratu Slovencu objem,
Vezi edinstva krepost — to so naše prve naročbe.

4. Marno poglejte potém na polje slovenskega djanja,
Mnogo ledine je še, mnogo je križema rok.
Ganite jih, otrebite mah domovini do jedra,
Duhe zarotite v beg dvombe, nemarnosti, tmin,
Dvignite srčno zaklad slovenskega dlana in uma!

5. Svetu pokažite lik domače navade in misli,
Biti slovenske krví bodi Slovencu ponos!
Spomnite se imenitnosti del pokojnih očetov,
Cenite vrednosti s'cer roda sedanjega tud':
Kdor zaničuje se sam, podlaga je tujčevi peti.

6. Jezik očistite peg, opilite gladko mu rujo,[2]
Kar je najetega v njem, dajte sosedu nazaj!
Krasite ga iz lastne močí, iz lastnega vira,
Jasno ko struna bo pel, zvonu enako donel,
Pričal vašo modrost na desno, na levo narodom.

7. Res je začetek trud, okorna beseda detinstva,
Tega ne strašite se, moč neizmerna je sklep.
Volja poprav vas bodi in skrb, izida ni dvombe;
Glejte, košati ta hrast hrastič očetu je bil,
Zakon prirode je tak, da iz malega raste veliko.

8. Nepomenljivo leži nevažna peška na grivi,
Morda otroku iz rok padla nevedoma je;
Kliti začnè, naraste drevo, se kroži, se širi,
Krona mu prostre se v zrak, jablan na grivi stoji,
Važno devet rodovin z obilnim sadjem previdva.

9. Mlada zavrženca dva pobegneta v hrib aventinski,
Reven osnujeta stan, jedva pastirju se vdá.
Dvigne se stan, premeni se v grad, se množi, se krepi,
Žezlo prime·držav, morja si skuje trizob,
Roma ponosna sloví, kraljici zemlja se vklanja.

10. Tako iz malega stvar naraste velika in slavna,
Volja se vzbúdi tedaj, truda ne strašite se!
Krasno bo sad slovenske reči ob uri dozorel;
Gani se, vrli ratar, sin bo veselo sejal,
Cvetju se čudil unuk unuka unukove žetve.

I. Koseski.

---

131. Poslanica o tragediji.

„Kaj tragedija ni in kaj je tragedija, rad bi
Čul, o prijatelj! Zató modrost daj svojo na znanje!“ —
Vsédimo se v gledišča partér in tja na glumišče
Zrimo! (Glumišče je to, kar zovejo s c e n a Latinci.)
Ob straném glumišča na levo in desno stojita
Revni bajtici dve, pastirjev ubožno domovje,
Bajtici e n n a t u r e! Takó si je mojster izmislil,
Mojster glumišča, butíca prebrisana, polna zvijače.
Iz teh bajtic stopita zdaj pastirja na svetlo,
Prava pastirja dva, iz rovt poklicana v mesto;
A na sredino glumišča, glej, ovca 'zgubljena pribleje.
(Revica se od sestríc je svojih na paši 'zgubila.)
Zdaj kot risa za ovco se sprimeta divja pastirja.
Strah gledalce vse preletí, kaj bode iz tega. —
Desni pastir pastirja na levi premaga in

Tujo pograbi žival in k svoji odnese jo čredi.
Ali zastonj! Radoval ni dolgo se svojega plena;
Levemu pridejo drugi v pomoč. Glej, moški in ženske
Vró na glumišče in jok in stok narašča kot vihra.
Sila — krivica — pomóč — prelést — izdaja — osveta!
Z ene in druge glasí se strani, dokler se ne vsmili
Zástor ter pastirje očem prikrije in igro. — —

Al' je tragedija to, ne vém, al' klanje pastirsko?
Ako je mojster hotel v prirodi posnemati pašo,
Malo mu hvale jaz vém za les in bajti iz njega
In za pravih pastirjev prizor, pozvanih iz hribov.
Ako pa v boj je poslal pastirje, živéje da slika
Nam dejanje okrutno in grešno hlepenje po tujem,
Storil je mojster preveč, unetivši togoto v pastirjih,
Da sta se ježila las gledalcu in koža života,
Ne bi li pravi se boj unel in igra nehala.
Tudi me malo pastir zanima in ovca dobita,
Malo pastirski prepir in malo zvijača pastirska;
Malo, al' zmaga ovčár na desnem al' levem glumišču,
Ako si ta ali oni ne zna srcá pridobiti
Mojega, niti ogreti mi duše s svojim trpljenjem
Ter mi s čim vrníti sočutje, katero gojim mu.
Da na kratko povém: Dovolj ni, ako prirodo
Sámo posnema traged; umetnosti treba pred vsem je,
Koja nam v sliki živòt predstavlja in njega dejanje.
Trdnih treba je mej, ki ločijo resnost in igro,
Da v zrcalu takó rekoč zagledamo zgodbe,
Ktere pred nami vršé se na šibkih deskah glumišča.
Treba nadalje, da igre predmet nas živo zanima,
Da se vidimo v njem samí, da čutimo s temi,
Ktere pošilja in spet odpošilja traged črez glumišče.
Dà, povišati um, oživiti dušo in prsi
Mora slušalcem ta, ki vabi v gledišče jih k igri,
Da se od nje drugačni na dom povrnejo vsak svoj:
Obogačeni takó z besedami krasnimi, kakor
Misli kake visoke navdani, poboljšani v volji,
Sladkih polni čutil, z usodo spravljeni svojo . . . .
„Stoj, prijatelj! Dovolj! Modrost sem tragedije zvedel.“

J. Pajk.

132. V Pompejih.

O ti Pompeji! To vam je življenje!
Kak dolgo prav za prav pohajam že
Po ulicah kamnitih, tesnih tod?

Dnes neusmiljeno si, solnce, spet.
Kaj misliš res požgati to dolino,
Te gaje oljčne, te vinograde,
Ta raj zeleni, to živahno mesto?
Pač dobro, da ima krčmar Metellus
Verando senčno. Tu sedim pred hišo,
Pa pijem zlato vinsko kapljico,
Jaz severni barbar, porojen v snegu
In ledu, v mrazu in pa sivih meglah.

O ti Pompeji! To vam je življenje,
Življenje pisano ko cvetna greda,
Življenje bučno ko veliki sejm,
Življenje toplo ko to južno solnce
In pa opojno ko vezuvsko vino!

Sedim in pijem na verandi tu
Ob ulici, pa gledam tok ljudij,
Ki gori, doli se pretaka živ . . .

Tu gre senator resni v beli togi,
Ostrižen in obrit in gologlav;
Za njim koraka črnih sužnjev par . . .
Tam izza ogla z jerbasom na glavi
Privpil je sadjar nag . . . V nosilih krasnih
In pozlačenih zdaj nesó matrono.
Napol sedi, napol leži gospa
In mlada sužnja ji pihlja gredoč
S pahljačo alabastrsko obličje . . .
Vojakov četa! Krepko stopajo
Junaške, žilave postave mimo
S čeladami na glavah svetlimi . . .
Glej, mladih Pompejank vesela družba!
Cvetlice žive v tankih tunikah,
Klepetajoč in smehljajoč se mimo
Stopicajo v sandalah dragocenih.
In ti obrazki fino rezani,
Pa svetlo-črne lepe te oči! . . .

In vedno nove se vrstijo slike,
Pomičejo se pestre mimo mene . . .

Metelle, kaj sem dolžen ti za vino?
Odštejem, plačam — pa naprej, naprej
Po mestu, gledat, vživat to življenje!
Na forum stopim. Pravda se vrši.
Zatoženca baš pere advokat,
Ko olje teče govor mu iz ust.

Poslušajo pozorno ga sodniki
In ljudstvo ploska mu, ko je dokončal . . .
Obiščem par svetišč. Junoni se
In Izidi poklonim in pred Zena
Na tla pokleknem mramornata tja.
Pristopil k žrtveniku baš je žrec,
Zažigat carju vseh bogov daritev . . .
Ti krasni templji, to stebrovje vitko,
Ti kapitéli in ti arhitravi!
Te mozaične slike klasične
Po stenah in po tleh! Ti kipi lepi
Iz mramora in brona tod stoječi!
Saj to ni kamen, ni kovina mrtva,
Ne — to živi, vse to živi pred nami!
In vi umetniki, kiparji vi —
Vaš duh oživlja te podobe vaše
Z življenjem toplim in neumrjočim.
A vi bogovi, bodite veseli,
Ponosni bodite in pa hvaležni,
Da v takšnih krasnih bivate svetiščih! . . .
Naprej, naprej!

Poslopje velikansko.

Pred vhodom gnete množica se črna;
V amfiteater vstopiti želi.
Hej, to bo danes velika predstava,
Prizori novi in pretresujoči!
To bomo zopet pasli si oči,
To bode ščegetalo živce naše! . . .
In že sedim jaz sam v gledišču tu
Na klopi mramornati. Krog in krog
Na tisoče gledalcev radovednih.
Glej, sred arene že borita se
Dva nova gladijatorja obupno.
Kakó napete kite so in žile
Na nagih teh telesih! Zdaj in zdaj
Telebne eden v prah — in že leži.
Nasprotnik pa njegov, pijan premage,
Kleči na prsih mu in se ozira
Okrog z očmi poprašujočimi . . .
„Udari!“ dajejo mu znamenje
Z navzdol kažočimi tam palci že
Gospodje fini in pa gospe nežne . . .
Zamahnil z mečem je zmagalec kruti . . .
A jaz bežim že iz gledišča ven,
Preskočim več stopnic, pohodim vmes
Par nog in pa bežim, bežim, bežim —
Kam?

V kopališče semkaj sem pribežal.
In tu ležim v kadunji mramornati.
Prijetna topla voda mi poljublja
Utrujeno telo . . . Ležim in gledam
Te lepe mozaike po oboku,
Te freske pisane po stenah tam.
Razkošje, preumetelna udobnost
Povsod te miče in razveseljuje
In boža te in draži in priganja,
Da ljubil bi in užival to življenje
S čutili vsemi, z vsemi žilami
In z dušo celo — ah! Poslušni sužnji
Mi drgajo po vseh pravilih ude
In mlade sužnje mi mazilijo
Lasé z dišečim oljem. Zdi se mi,
Da Nero sem, Kaligula, Tiberij —
Takó božansko se počutim tu . . .

Dà, dà! Živeti znate, vi Rimljani!
Živeti znate, znate vživati . . .
Vam zemlja lepa tá-le ni prognanstvo,
Življenje ni vam post in ne pokora . . .
In rahločutni tudi niste preveč.
Dejanjem vašim srce ni vodnik,
Ne svetovalec . . . Vživaj, pij in jej,
Zabavaj se! Ej, saj zabave tvoje
Poplačalo bo morda tisoč drugih
Ljudij z življenjem svojim — kaj ti mar!
Kaj ne, kaj ne?

„Signore, čas je k vlaku!“ . . .
Ah, torej sem zadremal bil v gostilni,
Popivši čašo vina po obedu!
In sanjal sem tako prekrasne sanje!
O škoda, da ste me vzbudili že!
No, čas je iti . . . Srečno, o Pompeji!
Oj z Bogom, mesto mrtvo, zapuščeno!
Ne, mrtvo nisi! Genij časov starih
Življenje čara v tebi neprestano,
Življenje pristno, kakor njega dni,
Naj solnce sije v tvoje ulice,
Naj luna lije bledo svojo luč
Na hiše prazne tvoje in brezstrešne . . .

A. Aškerc.

133. Zabavljica.

Sonetov, praviš mi, ne poj nikari,
Zdravice vodopivcem so preslane,
Gazele ženskim vnemajo možgane,
Sršenov mi ne draži, Bog obvari!

Romanc ne bodo poslušali stari
In zabavljice so le malo brane;
Balada tvoja me kar nič ne gane
In glose — te so malovredni dari.

Kaj zlod'ja moram peti, pa me uči,
Da bo prijetno tvoji umni buči:
Junaške, elegije al' pravljice?

Teh ne, ampak natanko mi popiši,
Kak' iz kleti preganjajo se miši —
In bodem djal, da modre si glavice.

Fr. Svetličič.

---

134. Nova pisarija.[1]

Učenec.

„Da zdaj — ko že na Kranjskem vsak pisari,
Že bukve vsak šušmar dajè med ljúdi,
Ta v prozi, óni v verzih se slepari —
Jaz tudi v trop, ki se potí in trudi,
Ledino orje naše poezije,
Se vriniti želim, se mi ne čudi!
Prijatelj, úči mene pisarije:
Kakó in kaj ušéč se Kranjcem poje,
Odkrij mi proze naše lepotije!“

Pisar.

„Ak' so pisar postati želje tvoje,
Moj zlati uk poslušaj in zastopi,
Zapiši trdno ga v možgane svoje!
Ak' hočeš kaj veljati v našem tropi,
Besed se tujih boj ko hud'ga vraga;
Ak' kos si temu, koj na prste stopi!
Naj proza tvoja bo lepote naga,
Minerve nič ne vprašaj, poj po sili,
Pisarjem proza bo in pesem draga.
Češ biti v kranjskih klasikov števili,
Debelo po gorjansko jo zarobi,
Vsi bomo tvojo čast na glas trobíli.

Ak' rovtarske[2] vezáti znaš otrobi,
Nov Orfej k sebi vlekel boš Slovene
In pozni vnuk poroma k tvoj'mu grobi.
Da kranjščina zaklad ti svoj odklene,
Zapusti ročno mestne mi sosede,
Tri leta pojdi v rovtarske Atene!"

Učenec.

„Al' žlahtne kranjske tam cvetó besede,
Kjer govoriti dosti več ne znajo
Pastirji samski ko imena črede?"

Pisar.

„Tam, kjer po stari šegi še kramljajo,
Kjer ne zmajéjo dost' al' nič jezika,
Besed nemšk'valcev grdih ne poznajo."

Učenec.

„O srečne rovte! V vas me iti mika;
Al' se bojim pri rovtarju, pri kmeti,
Da bera besedij ne bo velika."

Pisar.

„Pečena, ljubček, piščeta na sveti
Nikomur niso v grlo priletele;
Brez truda večno se ne dá živeti.
Besede zrastene, besede zrele
Ne v rovtah, po planjavi ne kmetije,
Nikjer ne bodo ti na nos visele.
Poslušaj ga, kakó jo on zavije,
Jezika sol, lepota, da le zine,
In pravo ti vezánje se odkrije.
Tam pul'jo besedij se korenine;
K tem deni konce: ača, išče, uha,
On, ovka, ovec, druge pritikline,
To trdno skupaj zvari; primaruha!
Lahkó boš v kozji rog ugnal Slovence
In proti tebi bo Dobrovski[3] — muha."

Učenec.

„O zlati uk! Adijo mestne sence!
Apolon drugi bom jaz sred kozarjev
Si v rovtah pletel nevmrjoče vence. —

Al' naše ljudstvo nekdaj ni oltarjev
Minerve in Apolona imelo?
Od grških, od latinskih so pisarjev
Dobili starši učenost v deželo
In z njo besede tuje; — razodeni,
Al' vsaj se bode teh poslužit' smelo?"

Pisar.

„Bog tega varuj! Po nobeni ceni
Jezika naš'ga z njimi ne ognusi!"

Učenec.

„Saj tudi drugi to storé Sloveni;
Saj vemo, da turčuje Srb, da Rusi
Tatarijo, Poljak da francozuje,
Da včasih vrli Čeh nemšk'vati m u s i."[4]

Pisar.

„Glej, v knjigah njih je tol'kanj ljuljke tuje
Med lepo, čisto slavščino zas'jane,
Da je noben purist več ne izruje;
Al' bukev naše kranjšč'ne spakedrane
Peščíčico denímo na ognjišče,
Prerojen Fenis čist da 'z ognja vstane."

Učenec.

„Č'mu bo nam, vprašam, prazno pogorišče?
Al' mutasti počakamo zijali,
Da z njega zraste novo besedišče?"

Pisar.

„Slovensko ljuljko bomo rešetali,
Hranili dobro zrno, in kar zmanjka,
Iz svojih bomo to možgan dodali."

Učenec.

„Te čudne zmesi starega ostanka
In iz novink Slovenec v Korotani,
Ne bo razumel Štajerc, ne Ljubljanka."

Pisar.

„Gorjačarji, tatovi in cigani
Po svojem govoré; in kaj za silo
Nam v bukvah jezik svoj imeti brani?"

Učenec.

„Gorjačarsko, cigansko kaj berilo
Bo čudno vam pisarjem pomagalo,
Ak' bo se vse drugače govorilo?
Sami svoj uk spoštujete premalo,
Več tujk c'lo tebi, ne zameri, uide,
Zakaj bi se jih moje ustno balo?"

Pisar.

„To govori se, kar na jezik pride,
Pogovor, ko na všesa več ne bije,
Ko zjutranja meglà se v nič razide.
Kar v bukvah je natisnjenega, vpije,
To, bratec, med učene gre lingviste
In priča od jezika lepotije.
Slovenci bodo brali bukve čiste,
Ak' nas ne hval'jo, naj me vzame zlodi!
Ves svet posnemal kranjske bo puriste.
Kar noč'te vi umeti k svoji škodi,
Kar ne dopade vaši slepi buči,
Častili bodo pozni to narodi."

Učenec.

„Prižgal si, mojster, žar'k mi nove luči;
Na delopust da sodnjega jaz dneva
Slovim, še to, kaj pel bom, me pouči!"

Pisar.

„Horacij dulce et utile veleva,[5]
Kaj prida sliš'jo všesa naša rade;
Nam utile je zrno, dulce pleva."

Učenec.

„Romance zdaj pojéjo in balade,
Tragedija se tudi nam obeta,
Sonete slišim peti pevce mlade."[6]

Pisar.

„Od mene pesem vsaka je prekleta,
Ki nima prav slovenskega imena,
Naj še takó prijetno bo zapeta.
Ljubezen poje pevcev teh Kamena,
Jeziku dela ino srcu rane,
V grdobe strela trešči naj ognjena!

Balade po Čebelici izdane,
Da bi se te med nami zamorile,
Tragedije ostale nam neznane!
Da bi Kranjice strupa 'z njih ne pile,
Ljubezni sladke, ki srcé zapelje,
Bi z Rómejevo Jul'jo[7] ne čutile!"

Učenec.

„Res škoda bi bilo; zdaj od nedelje
Do druge šestkrat se srcé uname,
Je šega, da, kdor pride prej, prej melje."

Pisar.

„Balade pet' je mlatva prazne slame,
Je reč pohújšljiva in zapeljiva;
Lenoro[8] bere naj, kdor ne verjame.
Romanca je s tragedijo škodljiva,
Teh in sonetov in zdravic ne piši,
Sovraži vse te muza sramežljiva.
Poj rajši to, kar treba je pri hiši,
Za hleve treba, treba je na polji,
Poj to, kar kmet in méščan s pridom sliši."

Učenec.

„Bog ti zaplati uk; po tvoji volji
Bom pel: gosén'ce kaj na repo var'je,
Kak' prideluje se krompir najbolji;
Kakó odpravljajo se ovcam garje,
Preganjajo ušivim glavam gnide,
Loviti miš' učil bom gospodarje."

Pisar.

„O, zlati vek zdaj muzam kranjskim pride!"

Fr. Prešéren.

Basen, parabola, alegorija.

135. Kos in brezen.[1]

1. Kos prepeva, gnezdo znaša,
Lepo brezen gori gre,
Smeje se in kosa vpraša:
„Poješ tako zgodaj že?“

2. „„Kdo bo branil kosu peti?
Ženil se je včeraj brat,
Jutri mislim družo vzeti,
Ravno vabim, bodi svat!““

3. „Vse prezgodaj ti ropočeš,
Veš, da še le gori grem?“
„„Gor al' doli, kamor hočeš,
Da se ženim, to le vem.““

4. Dobre volje uka, raja,
Štirje godci mu pojó:
„„Bom za vreme vprašal mlaja?
Saj vijol'ce že cvetó.““

5. Breznov ščip se ves prevrne,
Goni megle, burjo dá,
Hrib, doline sneg pogrne,
V mrazu vmira v'jolica.

6. Doli brezen mim' pridrzne:
„Kaj t' je kos? Ne poješ več?“
„„Eh, kaj! — brat mi včeraj zmrzne,
Danes pa je žena preč.““

7. Kamor tvoja sla ti kaže,
Preveč nagel ne smeš bit';
Stara prat'ka nam ne laže:
Brezen íma rep zavit.[2]

V. Vodnik.

136. Ezopove basni.

1. Konj in jelen.

Na travniku je konj se pasel sam,
Kar pride jelen ter mu pašo krati.
K človeku teče konj: „Kaj naj ti dam,
Rogača da pomagaš mi pregnati?“
„Nič!“ reče človek mu; „le to mi pusti,
Da, kakor gre, ti obrzdam čeljusti
Ter z lokom in puščico sedem náte.“
Z veseljem konj dovoli mu oboje.
Takó se rešil je nadloge svoje,
A konec bilo je prostosti zlate.

2. Netopir.

Na tla je padel netopir po dnevi.
Podlasica ga zgrabi; ta pa reče:
„Oh prizanesi mi, ubogi revi!“ —
„Ne more biti, stara pravda teče
Med ptiči in menoj.“ — „O to ni nič,
Jaz miška sem pohlevna, ne pa ptič.“ —
„Pa bodi, zdrava mi ostani, miška!“
To reče, ga pusti in gre. Kar zviška
Postolka nadenj doli prileti.
Prestrašen milo netopir kriči:
„Usmiljenje imej, postolka, z mano!“ —
„Zakaj pa? Miši meni so za hrano.“ —
„Jaz nisem miška, ptič sem kakor ti,
Ptič, ki so oslabele mu moči;
Pač res nekoliko podoben miši.“ —
„Naj bo, kaj novega vsak dan se sliši.“
Zdaj miš, zdaj ptič, kakor najbolje kaže;
Takó, se vé, izhaja se najlaže.

3. Lev in jelen.

V brlogu svojem lev leži bolan.
Lisica streže mu. Bolnik ji reče:
„Če hočem iz te luknje še enkrat na dan,
Jelenovi možgani, mast in pleče
Edina so pomoč. Le to mi stori
In pojdi v gozd; tam našla boš jelena.
Približaj se mu in ga pregovori —

Ti znaš to, kakor druga zver nobena —
Da pride sem s teboj.“ Lisica gre,
Jelena najde v gozdu kraj vodé:
„Ti tu stojiš, ne veš, kaj se godi;
Na smrt bolan v brlogu lev leži.
Da, ko umre, ne bomo brez glavarja,
Želi poprej še dati nam vladarja.
In veš, koga izvolil je za to?
Novico sem prinesla ti veselo:
Ti boš nam kralj! Kaj gledaš me debelo?
Le urno z mano; čaka že težkó,
Da čast kraljevo s krono izroči ti.“
Kaj takega! Ni treba ga prositi;
Kdo bolj je vreden takega poklica?
Nogé po koncu — zdirja. Z njim lisica.
Že sta v brlogu. Ko ga lev zagleda,
Pobere ude svojega telesa,
Nanj plane ter ga zgrabi za ušesa.
Rogin pobegne. Lev je brez obeda.

„Kaj zdaj? Še enkrat prosim te, lisica,
Za njim! Beseda tvoja je medica;
Pripelji ga nazaj!“ Lisica gre.
Pastirja sreča: „Si li videl kje
Jelena tu s krvavimi ušesi?“ —
„Tam-le se ravno skril je med drevesi.“
Pri skali, kjer studenec čist izvira,
Tam najde ga, ko rane si izpira.
„Grdoba ti!“ zadere se nad njo;
„Pred mé si upaš še? Gorje ti bo!“
Nedolžno ga pogleda sleparica;
Medeno, kakor zna samo lisica,
Začne: „Kako je vendar to mogoče?
Tak moder mož! To v glavo meni noče;
Kako si mogel to tako umeti?
Objeti te je hotel, le objeti.
In dobre svete ti je hotel dati,
Kako je treba modro kraljevati.
Bolnik je malo res neroden bil,
Objemati se nikdar ni učil.
Ti pa plašan pobegneš, ves iz uma!
Za kralja treba malo več poguma.
Ni čudo torej, da je náte jezen,
A maščevanje brani mu bolezen.
Za kralja nam če dati, veš, koga?“ —
„Kako bi? Ali strah me je!“ — „Volká!“ —
„Strašnó!“ — „Prosila sem ga in prosila,
Nazadnje sem ga vendar omečila,

Da naj s teboj poskusi še enkrat
In naj pusti mi, da te grem iskat.
Le urno, urno, da ne bo prepozno;
Ko bi že volk prej — to bi bilo grozno!“

In zopet gresta. Lev težko že čaka.
Spet plane, bolje zdaj, na siromaka,
Na kosce ga raztrga in pohrusta,
Nato obliže si krvava usta.
Lisica v kotu je lepo čepela,
Možgane iz lobanje je pojela.
Lev se domisli: „Kje so pa možgani?“
Lisičica pogleda ga po strani:
„Ko bi možganov bil le kaj imel,
Ne bil bi k levu sam v brlog prišel.“

J. Stritar.

---

137. Kozel in zvonec.

„Naj bi le zvonec na vratu nosil, zvonil bi pač veselo in si kratek čas delal,“ je dejal kozel ves žalosten in nevoljen in ni mogel dočakati zvonca na vrat. Ovčarju pride na misel, da kozlu, ki je visoko nosil glavo, kravji zvonec priveže na vrat. Kozel zvoni in klopoče, da ga ušesa bolé; povsod mora prvi hoditi in čredo voditi po nevarnih stezah. Pogosto bi si rad v tihi senci počival; ali kakor hitro se uleže in zvonec utihne, ga ovčar nažene, da čredi zvoni. Rad bi se iznebil zvonca in bil poslednji med drobnico, pa ni več mogel.

Tako si pogosto človek želi svojo nesrečo; in česar se največ veseli, to mu prinese žalost. *A. Slomšek.*

---

138. Solnce in veter.

Pravijo, da sta se solnce in veter izkušala svoje dni, kateri bi bil močnejši. Pogodita se, naj tisti zmaga, kdor popotnika, ki je bil na stezi, prisili, da sleče svoj plašč.

Veter jame prvi hudo pihati. Zdolec in krivec se stepeta ter napravita dež in točo, da bi primorala popotnika zavreči svoj plašč. Popotnik, ves moker od mraza, trepeče, trdno za plašč drži in se zavija vanj, kolikor more, in pa svoj pot hiti.

Veter potihne, vreme se zvedri in zdaj pride solnce na vrsto. Prav lepo, prijazno začne sijati in svoje žarke upirati popotniku v hrbet. Toplota raste, sapa postaja čim dalje gorkejša in popotniku prihaja čim dalje bolj vroče, plašč mu je pretopel; z rame ga vrže in pogrne na tla ter leže v senco počivat. Solnce se vetru posmeji, ker ga je tako lahko premoglo, rekoč: „Kar se z grdim in s hudim ne stori, to se lahko z dobroto zgodi.“

A. Slomšek.

139. Slavec.

1. Takó je pri potoku
Prepeval slavec v senci,
Da ga sosednji ptiči
Osipali so z venci.

2. Kjerkoli se je glasil,
Vsi tjakaj so hiteli;
Pomladi dve zeleni
Le njemu slavo peli.

3. Pa tretje leto pride
Papíga do potoka,
Peroti razprostira
In vsa hripáva kroka.

4. In petje nje prelepo
In petje nje pregrdo
Omami pticam pamet
Vsem, kar jih íma brdo.

5. Nastavile so tujki
Očesa in ušesa,
Vzdigavale hripavko
Nad zvezde, nad nebesa.

6. Zboli pretužno slavče,
Srcé ga je bolelo;
Pobegne, gre v samoto
In tam ni več zapelo.

7. Al' predno listje pada,
Vse ptice so spoznale,
Da so neumne preveč
Papígi hvale dale.

8. Iskat letijo slavca,
Pa ga nikjer ni čuti;
Raztresene dobile
V grmovju so peruti.

9. „Spomin mu naredímo!“
Takó so zdaj sklenile,
Spomladi pa so pevca
Po svetu zapodile.

M. Vilhar.

140. Cena.

1. Vse, kar plava in kar leze,
Vse, kar hodi, kar leti,
Zbere se v presojevanje,
Préd-se kliče može tri.

2. Meč se prvi je oglasil:
„Jaz sem gospodar svetá;
Kamor pridem, pot si vgladim,
Vse pred mano trepeta.“

3. Govori peró modrostno:
„T'mote ne trpim nikdar,
Um človeški razsvetljujem,
Uk in znanje sta moj dar.“

4. Zadnji pravi plug med njimi:
„Mirno rijem pod zemljó;
Pa sem svet že preobrazil,
Tiha sreča je z menó.“

5. Vse, kar plava in kar leze,
Vse, kar hodi, kar leti,
Zdaj okrog se pluga zbere,
Plugu venec podeli.

M. Vilhar.

---

141. Vijolica.

1. Vijol'ca je v dolini stala,
Po polju žlahtnem duh dajála,
Pa stan prenizek se ji zdi,
Pa više priti poželi.

2. Vijol'ca se je preselila,
Na solnčni holmec posadila:
„Po svetu bom zdaj gledala,
Po š'rokem lahko dišala.“

3. Na holmcu ji je zamrzelo:
„Na hribu tam bo bolj veselo,
Tam vidi se okol' povsod.“
Tak' misli ino gre odtod.

4. Veselo tu ji solnce sije,
Po licu zdrava sapa brije;
Pa še zadost' visoko ni,
Na goro tja jo veseli.

5. „Tam vid'la bom po celem sveti,
Z nebes kokota čula peti.“
Tak' pravi zdaj vijolica
Ter se na dolgo pot poda.

6. Vrh gore težko prisopiha,
Jo ostri sever hudo viha;
Na skali nima posteljce,
Ne najde žejna kapljice.

7. Vijol'ca se še ni zagrela,
Jo huda zima že prijela;
Od mraza s'rota se solzi
In v led se solza spremeni.

8. Nazaj v dolino je želela,
Pa reva ni moči imela;
Vsa bleda vsahne, obleti,
Na gori s'rota omedli.

9. Če našel dom si v nizkem stani,
Le zadovoljnost si ohrani;
V dolini si pred vetrom skrit,
Visoko je nevarno bit'.

A. Slomšek.

---

142. Prepirajoči trepetliki.

Večerni mrak se vleže na jesenske gaje
In zvabi me iz belih zidov pod drevesa.
Po tihem logu gor in dol se sprehajaje,
Zaslišim šepetati belkasta peresa
Na dvojih trepetlikah, tankih in visokih.

Kaj more v tihem mraku to šumljanje biti,
Da sliši se po logih temnih in širokih?
Kaj more med peresi danes se goditi?
Približam se, poslušam, vlečem na ušesa
In slišim, da z drevesom se drevó prepira.
Na eni trepetliki govoré peresa:
„Soseda naša, naj te trešči ob tla sekira,
Razcepi belo tvoje deblo na polena,
Razstelje burja perje na vse štir' vetrove,
Do korenin naj skolje strela te ognjena,
Da bomo me imele veselejše dnove,
Da nam ne boš do poldne solnca zakrivala!"
Na drugi trepetliki perje je šumelo:
„Da bi te, sestra naša, vihra izruvala,
Da deblo tvoje v črni prsti bi trohnelo!
Da bi pod gnilim deblom tvoje perje gnilo,
Ne delalo nam sence od poldne do večera!" —
Pustim v prepiru perje, ko se je stemnilo,
Poslušat idem zjutraj, al' se še prepera.
Al' padla je na log po noči bela slana:
Pod vejami na kupu perje je molčalo.
In zopet tretje jutro idem v gaj zarana:
Vihar je rjul, na deblu deblo je ležalo.

Fr. Cegnar.

---

143. Morska roža.

1. Šumí nad brezdni sinje morjé,
Po morju se sivi otoki vrsté,
Po njih dežele so krasne,
V njih gore visoke in jasne.

2. Ljubó tam morske ptice pojó,
Lepo tam morske rože cvetó.
Puhté iz njih rajske dišave,
V zavetju obmorske dobrave.

3. Na zemlji nekdaj mladenič je bil,
Ki ni se nikoli veselil,
Srce mu je žalost morila,
Nikdar se ni duša zvedrila.

4. Obhodil je veliko svetá,
Da našel bil bi mir srcá,
Biló ni pomoči nobene,
Zastonj je nadlegal učene.

5. Ko nekoč hodi ob kraju morjá,
Prikaže se morska mu deklica.
Pokaže mu sive otoke,
Veli mu na gore visoke:

6. „Mladenič, ako te srce bolí,
Popusti zemljo, popusti ljudí,
Odidi na morske otoke,
Na gore jasne, visoke!

7. Poganja tamkaj čuden cvet,
Drugje nikjer ne pozna ga svet,
Zaceli bolečo ti rano,
Navdá te z radostjo neznano."

8. Mladenič odrine na morjé,
Na sive otoke, na jasne goré,
Čim dalje plava od kraja,
Tem bolj mu otožnost odhaja.

9. Na vrhu zelenem sredi morjá
Cvetè ljubezniva rožica,
Ki vsakoršne rane celi,
Al' skrita je v morski deželi.

10. In priti do nje je silno težkó,
Zató premnogim je srcem hudó;
Premnogi na zemlji trpijo,
Ker rože le-té ne dobijo.

A. Umek.

---

144. Sreča, Poezija in Prešéren.[1]

Pomlad je prišlà, nebeška deva,
Po zemlji trosi svoje darí:
Vse klije, cvete in zeleni,
Škrjanec pod jasnim nebom prepeva!
Iz trave zelene glavice mladé
Vijole, zlatice, kresnice molé;
Po njih se trudi vesela,
Medú nabira čebela
In pisane ziblje metulj peruti.
Ledenih spon se prostega čuti,
Po polju hiti šepetaje vir.
Na pašniku poleg črede svoje
Veselo piska in vriska in poje,
Pomladi raduje se pastir.

Preko polja po stezici,
Glej, mladenič sam prihaja;
Pómlad zorna ga obdaja,
Pómlad sije mu na lici;
Žarno svetijo oči se mu,
V prsih roj glasán budí se mu,
Mislij, čutov roj ubrán,
Ki želi na dan.
Smeje se mu zemlja mlada,
Smeje zapeljivo nada;
Ves odprt je njemu svet:
Sladka sreča mladih let!
Vse življenje mu obeta,
Ves njegov je, kar je sveta,
Kar voliti hoče, smé:
Poezija tu, tam sreča
Miga mu, sladkó vabeča,
Kam naj kréne, sam ne vé.

Pot mu vstavi gozda rob,
Tu na skalno sede klop,
Ki zeleni mah jo krije.

Izpod nje glasán
Vir kipi in vrè na dan,
Mirno se po loki vije.
A mladenič ném sedi,
Čelo se mu omrači;
Glávo nasloni na roko
In zamisli se globoko.

Čudo, glej! Ko takó sloní
Kakor v sanjah — z leve straní
Jasna prikazen se približava:
Krasna žena! Tanka oprava
Polne, cvetoče lepote ne skriva,
Ude mehkó ji objema kipeče.
Krasna žena, zapeljiva!
Biseri v zlatih blešče ji laséh,
Mokra ji luč iz očij trepeče;
Sladek na ustnih se ziblje ji smeh,
Smeh, ki obilost obeta slastí,
V srcu željé, hrepenenje budí.

Osupel mladenič gleda podobo,
Od nje obrniti ne more očij;
Nasmehne se ona mu z rajsko milobo,
Z medénim mu glasom takó govori:

„Želje tvoje nerazvite,
Ki ti v prsih spijo skrite,
Hrepenenje tvoje znam;
Hrepenenju tolažila,
Bolečinam vsem zdravila
Jaz, mladenič, tebi dam.

Glej, okoli vsa narava,
Kar živi, v veselju plava,
Sam vesel ne bodeš tí?
Glej, življenje je vživanje,
Pusti vse neplodne sanje;
Sámo enkrat se živí.

Náse misli, pusti brata,
Sama ta beseda zlata
V sebi vso modrost imá.
Kaj človeštvo, domovina?
Zemlja cvetna je dolina
Njemu, ki živeti zna.

Blagor mu, ki meni služi,
Z blagom se blagó mu druži;
Bodi moj in pusti dom!

Meni v krilo se izroči,
Po ravnini te cvetoči
Rahlo jaz vodila bom.

Čast, zlató in bele dvore,
Kar srcé želeti more,
Dam ti, Sreča, bodi moj!
Ljubil bodeš bela lica,
Tvoja vsaka bo cvetica:
Vstani in potúj z menój!“

Takó govori in mehko rokó
Okoli vratú mu ovije ljubó,
Da sladka groza ga spreleti.
Gorjé!

V tem hipu z desne strani
Prikazen druga pred njim stoji.
Pred njo izkušnjava pobegne plahó,
Prikazen v sanjah izgine takó,
Ko jutranji solnca zadene jo žar;
Mladenič je več ni videl nikdar.

Zavzet podobo gleda plah,
Neznan obhaja, svet ga strah
In vendar vánjo mora zreti.
Kraljeva žena! Njena rast
Človeška ni; ponos in čast
Z visokega se čela sveti.
A izpod temnih obrvij,
Iz milo modrih ji očij
Prijazna sije luč, enaka
Ko lune svit izza oblaka.
Po lepih ustih čudovita
Otožnost mehka je razlita;
V levici strune ji sloné,
Dih skozi nje pomladnji dije,
Budi jim rahle melodije.
Mladeniču srcé kipi,
Zamaknjen vpira v njo oči;
Takó mu ona govori:

„Čula skrivne želje tvoje,
Hude videla sem boje,
Dvome tvojega srcá.
Za resnično, lepo, sveto
Srce mlado ti je vneto,
Pota pravega ne zná.

Zemska te ne vteši sreča,
Duša tvoja hrepeneča
V njej ne zadobi mirú.
Kogar jaz sem izvolila,
Sreča ga ne bo zvabila;
Ti si mojega rodú.

Cvetna niso pota moja,
Težko breme, težka hoja
In počitka ni nikdar.
Sebe mora pozabiti,
Vse svetá gorjé nositi,
Kogar moj zadene žar.

Bridka tvoja bo usoda:
Žrtva svojega naroda,
Pevec boš in mučenik.
Domovine svoje nada,
Branil bodeš jo propada,
Bratom svojim rešenik.

Kar ima usoda zlobe,
Kar v ljubezni je grenkobe,
Ti do dna jo boš izpil.
Sladke pesmi bolečine
Porodé ti, v domovine
Čast boš večni venec vil.

Bodi moj, udaj se meni,
Tvoj naj lavor bo zeleni
In spomin bo večni tvoj.
Vstani, vzemi strune zlate,
Z njimi teši svoje brate,
Pesmi jim nesmrtne poj!“

In nagne se nanj, poljubi mu čelo,
Potém se kvišku dvigne počasi.
On prime strune in sladki glasi
Doné in budé slovensko deželo.
Kar dolgo je prej brez upa želela:
Slovenija zdaj je pevca imela.

J. Stritar.

Epigrami, reki, uganke.

145. Nadpisi za mesece.

1. Svečan.

Bolj ko bo pridna
Po zimi predica,
Delj bo rožljala
Pod palcem petica.

2. Mali traven.

Jablane, hruške
In druge cepé
Cepi v mladosti
Za stare zobé!

3. Veliki srpan.

Obirajo ajdo
Nedolžne tatice,
Čbelárjem pa nosijo
Debele mošnjice.

4. Kimavec.

Terice pogačo,
Potice jedó,
Lanovi Slovencem
Cekine nesó.

V. Vodnik.

146. Muhe.

1. Trnje in cvetlice.

Čas res trnje in cvetlice
Pokosi;
Al' obóje koj mladice
Ponovi.

2. Smrt.

Starim, mladim klepljem koso,
'Z koč v poslopja se valim,
V svilo skrite, z revo boso
Proti večnosti podim.

3.

Vsakteremu, naj bo, kdorkoli hoče,
Dan zadnji, sreča zadnja priropoče.

4.

Kdor zasluži s potom kosec kruha,
Marcipan[1] ne pita mu trebuha.

5. Prevzetnežem.

Naj bogatin, naj knez se košatita tukaj na zemlji,
Smrt odpihne zlató, zglodajo črvi žlahtnóst.

M. Kastelec.

147. Spoznanje.

1.

Prijatelje spoznati
Nesreča te uči,
Ker v sreči ne znaš brati,
Kaj v družniku tiči.

2.

Dokler sreča ti cveti,
Boš prijat'ljev dosti štel;
Če pa sreča te pusti,
Boš se sam pri peči grel.

U. Jarnik.

148. Puščice.

1. Mladosti.

Tebi svet vse obeta,
Kar srcé si požélí;
Varuj brez sadú se cveta,
Sad osreči, cvet slepí.

2. Prijatelj lizun.

Po dimnikih gleda,
Kje bolj se kadi,
Lizuna vab' skleda,
Soseska črti.

3. Čič v nič, delavec-kruhovec.

Bil čiček premožen,
Zdaj vinarja ni;
Bil delavec vbožen,
Zdaj v zlatih tiči.

J. Zupan.

---

149. Zabavljivi napisi.

1. Predgovor in zagovor.

Naj misli, kogar bi puščice te zadele,
Da na visoki vrh leté iz neba strele.

2. Vzrok nezlatega veka.

Prišlì bi že bilì Slovencem zlati časi,
Ak' klasik bil bi vsak pisar, kdor nam kaj kvasi.

3. Puščičarjem.

Ko vsaka ni živál lisica,
Tak vsaki ni napis puščica.

4. Šestomercem.

Ak' kdo v heksametru namest' spondeja
Al' daktila posluži se troheja,
Ne vé, kam se cezure dejo:
On vprega pegaza v galejo.

5. Pevcem letnih časov.

Kdor govoriti kaj ne vé,
On vreme hval' al' toži;
Kdor pevcev peti kaj ne vé,
O letnih časih kroži.

Fr. Prešéren.

---

150. Zlate resnice.

1.

Kdor svojih želj ne premaguje,
Sam sebi smrtno sul'co kuje.

2.

Joj vsak'mu, ki jeze tolažit' ne zna,
V neznano nesrečo ga brž zapelja.

3.

Kdor z naukom norce brije,
Sam sebi vrat zavije.

4.

Kdor se pridnega dela 'zuči,
Lahko si slamo v senó spremeni.

5.

Mladine najlepša lepota je tá:
Nedolžnost, ponižnost pa žlahtnost srcá.

A. Slomšek.

---

151. Različne misli.

1. Um.

Um je krmilo tvojega življenja,
Preluke svetla luč na morskem bregu,
Ki kaže ladji v nočnem burnem begu
Rešilna pota, pota pogubljenja.

2. Vest.

Vest je na srcu oljkova mladika,
Če po pravice blagem potu hodiš;
Če pa v slepote kužni mlaki blodiš,
Je pisan gad, ki te brez mira pika.

3. Spomin.

Spomin je zrcalo, je ogledalo,
Ki v njem obličje lastno ogleduješ,
Preteklih časov dela opazuješ;
Za grobom še ti bo pred dušo stalo.

4. Posvetni up.

Up je v močvirju vešča migljajoča,
Hitiš za njo, pred tabo ona bega;
Ko že po njej se tvoja roka stega,
Se ti pa vdere noga stopajoča.

Fr. Cegnar.

---

152. Lesnike.

1.

Življenje človeško podobno je vodi,
Ki vsaka po svoji strugi hodi.

2.

V nesreči samó še današnji dan,
Dobrótljivi Bog, ti bodi mi v bran,
A jutri se mislim paziti sam.
Takó človeški zarod moli,
A vendar ne pazi sam se nikoli.

3.

Ti sam si kriv, da veja zadene te v óči,
A vendar glasnó iz neba kličeš pomóči.

4.

Mi kličemo vsak dan v molitvi: Reši nas zlégа!
A tiho si mislimo: Mahni tégа in tégа!

5.

Če je ne prestvariš, v pesem svojo ne jemlji
Najlepše, najsvetlejše stvarí na zemlji!

6.

Resnica je bila pred nebom in zemljó,
Resnica ostane, ko zemlja, nebesa minó.

7.

Verjami svojim besedam, a druge tudi premisli;
Ne bodi tujega lačen, a svoje imej v čisli!

8.

Če méniš, da náte katera je zabavljica,
Ne zábi, da nimaš sam neumitega lica!

Fr. Levstik.

153. Iveri.

1. Ko zebe te v zimi, zapiraj duri,
Če ímaš kuríva, peč si zakuri,
A za panjáčo skrbi v leti,
Da bo moči v mrazu se greti.

2. Kjer niso ljudjé te v družbo pozvali,
Ne upaj, da bi ti čast dajali;
A kjer si dobro sprejet bil, védi,
Predolgo tudi nikdar ne sédi!

3. Dejanje vsekdar nam plemenito
In vsemu svetu bodi očito;
Ogibljimo se ovinkov povsodi,
Poštenost po cesti plani hodi.

4. Prijatelj, življenja se modro veséli,
Samó od svetá premnogo ne žéli;
Doklèr ti sijéjo dnevi mladosti,
Telesne in dušne vadi kreposti;
Kadàr nezgoda krog tebe vihari,
Obupu v oblast ne daj se nikari;
Pozorno uke poslušaj modrakov,
A skrbno se čuvaj lisic in lisjakov;
Služabnik nevstrašen bodi resnici
Ter klanjaj se brez upora pravici!
V srcé si zapiši te svete moje
In lahko sem pórok ti sreče tvoje.

5. Podpiraj, sreča, strastí slabost
In brž ti ukaže: Nad mirno vodíco
Položi korakom v pospeh brvíco,
Potegni črez vzburjeni ocean most,
Razmakni goré mi
Ter vgladi stezé mi!
Če hitro na mesto željá ne dospem,
Od koprnenja umrem.

6. In ako smoter dosegla svoj,
Nikoli bi strast si ne rekla: Stoj!
Vihralka nasičenja ne pozna,
Naj slugi nebó in zemljo ima.

7. Nikoli strast ne ostavi človeka;
Pristopi, ko mu življenje zazóri,
In spremlja ga, dokler si v groba prostori
Počije, truden zemskega teka.

8. A kadar jezove strast prodere,
Oglási nezgode se „miserere“.

J. Cimperman.

154. Misli.

1.

Mnogo premišljaj, a malo govori!
Ne prorokuj v razumnikov zbori,
Marveč poslušaj in v srce si vcepi,
Kaki nauki so, kaki njih sklepi.
Vselej dostojno ponižen bodi,
Modrim možakom po sledu hodi!

2.

Zmernost povsodi bodi ti geslo,
To bo koristi največ prineslo.
Srednje in glavne mi drži se poti,
Stranska naj steza te nikdar ne moti!
Z glavne če ceste jo kreneš, nemara
Da te v zastranju ukani prevara.

3.

Vsakdo pač le sebe ima v čisli,
Pametnega se le sebe misli.
To ti ona je slabost človeška,
Da ne vidi svojega pregreška.
Tujo nepopolnost koj opazi,
Ali kakor pismo se izrazi:
V tujem oku išče vsak pezdira,
V svojem pa še bruna ne izdira.

4.

Kadar se ti strast razvname,
Ravnodušja pazi;
Kdor nasprotovati jame,
V valovje nasprotij zagazi;
Kdor jezik si zaveže,
Desetim se odreže.

5.

Kdor pravi resnici nalašč nasprotuje,
Njej sami kaj malo al' nič ne škoduje;
A pač sovremenskemu rodu škodi,
Če v temi zmotnjav in laži ga vodi.

6.

Snaga in red
Vzdržuje svet,
Nered in nemir
Je pogube vir.

7.

Če trnja si sam si na pot nastlal,
Nikar ne pohajaj bosonog;
Po svoji nespameti revež postal,
Ne toži pač svojih nadlog!

8.

Slab gospodar, ki le pazi božjaka,
Večje pa svote brezskrbno raztaka.

9.

Ne gledaj med svet poželjivo,
Čakaje pač sreče, a roke navzkriž;
Na delo, pripravljaj gradivo,
Da sreče si dom s svojo roko zgradiš.

10.

Črez sreče nestalnost se ne pritožuj;
Da vedno obrača se, ji je navada.
Ni v zvezi sè srečo, le to mi veruj,
Ne vrednost življenja, ne njega nagráda.
Življenja prijetnost, življenja grenkoba
Te spremlja edino do tihega groba.
Naj kratka, naj dolga je doba življenja,
S tem vrednost ne raste, ne pada, ne menja.
Pomisli, delj časa poslopje stoji,
Delj časa, ko stavbar poslopja živi.
Češčenja ne išči minljive si sence,
A slave nesmrtne povijaj si vence!

L. Pintar.

---

155. Kitica slovenskih pregovorov.

1. Dokler imam repar svoj, vsak mi pravi „bratec moj“.
2. Zlato orožje, gotova zmaga.
3. Cvenk večkrat pravico prevpije.
4. Kdor hoče visoko priti, mora trden v glavi biti.

5. Potrpljenje železne duri prebije.
6. Čast je ledena gaz, ki hitro zvodeni.
7. Senca visokih dreves se daleč razteguje.
8. Brez muke ni moke.
9. Blago se po niti nabira, po vrvi zapravlja.
10. Pridna gospodinja mora za pero črez plot skočiti.
11. Za pridnega za vsakim grmom kos kruha, pod vsakim kamenom krajcar.
12. Pitni bratje v mladosti, siromaštva svatje v starosti.
13. Kdor se na tujo pomoč zanaša, v situ vodo prenaša.
14. Kdor si vedno izbira, izbirek dobi.
15. Kdor za tuje prime, ob svoje pride.
16. Marsikatera bukev k svojemu koncu toporišče dá.
17. Slaba sekira še nikoli ni bila s tnala ukradena.
18. Kraj suhega drevesa gori tudi surovo.
19. Če Bog roke ne stegne, vsi svetniki ne prikoledujejo.
20. Hiša zazdeljena razpada kakor zapuščena.
21. Boljše je žlica soka v miru, kakor polna miza jedij v prepiru.
22. Dvema pastirjema volk laže ovco ukrade kakor enemu.
23. Človek je trji od kamena, slabši od jajca.
24. Jezik ni iz jekla, ne iz kosti, pa vendar more v srce bosti.
25. Česar oko ne zagleda, srcu ne preseda.
26. Strastna navada, težka klada.
27. Kdor je vseh del mojster, ta je vseh rev gospodar.
28. V kupi se jih je več utopilo, kakor v morju potonilo.
29. Bodi v družbi, bodi sam, bodi sramnega te sram!
30. Ti očeta do praga, otroci tebe črez prag.
31. Kdor dobroto izkaže, k svoji sreči kola maže.
32. Vsaka ptica rada tja leti, kjer se je izvalila.
33. Kdor na vso moč z doma sili, na tujem v blato sede.
34. Več je vredna domača gruda, kakor na tujem zlata ruda.
35. Za staro vero, stare ljudi in star denar ti bodi vselej mar!
36. Stare vrane ne pobirajo črvov blizu brane.
37. Kdor koprivo pozna, nagec skrije.
38. Kogar je kača pičila, se boji zvite vrvi.
39. Varuj se tistih maček, ki spredaj ližejo, vzadi pa praskajo.
40. Če golob med orle zajde, gotovo smrt najde.

41. Na hudi grči se slab klin skrči. —
42. Človek se med ljudmi obrusi, kakor kamen po svetu.
43. Kolikor krajev, toliko običajev. —
44. Suščev prah gre z zlatom na vago.
45. O kresi se dan obesi.
46. Bodi sv. Katarina ali kres, kadar je mrzlo, neti les! —
47. Ogenj in voda dobro služita, slabo gospodarita.
48. Da se resnica prav spozna, je treba čuti dva zvoná. —
49. V pregovorih leži zaklad modrosti preprostega moža.
50. Izkušnja je pregovore rodila, potrdila in ohranila.

---

156. Uganka.

1.

Šestero črk je zvezanih takó,
Da, če zapored ena odleti,
Vendàr ostanek prazen glas ne bo,
Ampak pomembo drugo zadobí.
Beseda laška z vsemi je šestémi
In taka tudi s črkami petémi;
Latinska s štirimi je, kranjska s tremi,
In z dvema črkama je spet Kranjica,
Pri vseh narodih je domá samica.

2.

Kraj je beseda s črkami šestémi,
V kter'ga hodi marsikdo s petémi,
Ki ga spoznal boš po napeti štuli
In da le svojo preneumno tuli.
Ako nadlego meni dela, z njim,
Kar s štir'mi črkami povém, storim;
Kar šest njih ne storí nikdar z ljudmi,
Lahkó storé v sintaksi črke tri.
Priganjam z dvema te; ak' še se trudi
Z uganko glava, samka se ti čudi.

Fr. Prešéren.

Dramatsko pesništvo.

157. Orest.[1]

(Orest plane iz kraljevega dvora s krvavim mečem)

Ubit je vrag, zaklan, v krvi leži,
Ko gad s petó na poti poteptan!
Nemirni duh očetov, hiti zdaj,
Pij, srebaj, liži gorko kri
Sovragovo! Dovolj ti bo krví!
Preveč! — Nikar! Kri materna je vmes,
Kri materna, ki jo prelil je sin.
(Meč mu pade iz roke.)

Oj, oj! Ne poči, glava, mi nikar,
Možgani vroči, ne zavrite mi
Takó le dolgo, da si preslepim
Z zvijačami srcé, da prav sem storil.
Očeta mi je umorila mati —
Jaz sem umoril mater, kri za kri!
Nedolžen sem, ne čujete, sodniki?
Kaj stresate glavé, kaj v stran očí
Obračate, kaj groza zdríza vas?
Strah vas je sina, ki je mater vbil.
Gorjé mi, zakon večni sem podrl,
Naravi z mečem sem srcé presunil,
Da ostra spreletí jo bolečina.
In vendar moglo ni drugače biti.
Zakaj si, mati, mi storila to?
Otročje bi ljubezni bil izgled
Orest ljudem, po pesmih in pravljicah
Slavljen od ust do ust; sedaj pa gnus
Odrastlim bom, otrokom strah; sinú
Z imenom mojim mati klela bo. —
Kakó sem, mati, jaz zaslužil to?
V nedolžnosti sem živel kakor drug
Otrok, pod tujo streho, pa vesel
In srečen, v srcu z eno le željó:

Da gledal materi v obličje bi
Enkrat! — Po noči, v sanjah sem igral
V naročju njej, z rokó ji božal lice.
Čistejša ko deviška luč Dijane
Sijála materna mi je podoba.
Zakaj, o sestra, odgrnila si
Strašnó skrivnost z nemilo mi rokó?
Tedaj pa morala si vmreti, mati!
Prevèč te, mati, ljubil je Orest.
O svet, o svet, česà naj se držím,
Kaj sveto naj mi bo, kam naj okó
Obračam verno, ko mi črn oblak
Zakriva svetlo materno imé?
O da bi ga ne bila vsaj branila,
Ko sem zavihtil nánj pravični meč,
Ko ležal v krvi je na tleh! Kdo vé?
Morda bi srečno ti ubežal bil
S čistó rokó! — Takó pa si zastonj
Klečála pred menój, zastonj me zvala
Prisrčno dete, oh, zastonj z roko
Kazála prsi: Prizanesi jim,
Tu si počival sin, tu se redíl!
Zastonj, zvrti se svet mi pred očmi,
In oh, iz prsij tok krváv se vlíje.
Hu! hu! strašán pogled!

(Elektri, ki ga tolaži:)

Nazaj pošast,
Ne sestra ti! Ti si vodila mi
Rokó naravnost materi v srcé.
Peklénska ti erinija! Glej, glej!
Zijá pekel, iz njega se valí
Debela, črna tma, za njo — pošast
Se plazi, pazi, voha sled — še ena!
Ves roj iz žrela vre! — Strašné žené!
Krog glav — grozni lasjé — se gadi jim
Vijó, pletó, z jeziki sikajo.
Iz kač spleten jim v rokah žvižga bič.
V me lačne vpirajo oči — in zad —
Gorjé, gorjé, stoji krvava mati, ..
Ko gladne pse jih ščuje v me.
Črn se mi dela svet — moj meč, moj meč!

(Omedlévši se zgrudi Piladu v naročje.)

J. Stritar.

158. Regulovo slovó.[1]

M. Atilij Regul; *Lucij*, njegov sin;
Valerija, njegova mati; *K. Manlij Vulzon*, njegov prijatelj;
Virginija, njegova žena; Rimsko ljudstvo.

Regul.

Ne dalje, mati! Sinu že preveč
Časti si izkazala; vrni se,
Da hlad ne žali dalje jutranji
Častite sivolase ti glavé,
Z ženó, ki meni s tihimi solzámi
Srcé mečí. Tolaži jo domá!
A predno greš, položi mi roké
Na glavo; materin naj blagoslov
Najslajše brašno sinu bo na pot!

Valerija.

Oj sin, večerna zvezda mojih dnij,
Tolažba sladka moja, moj ponòs!
Na zadnjem potu sem spremíla te,
Saj vém, da se ne vrneš več nazaj.
Zdaj idem; prošnje stare matere
Pri tebi, vidim, nimajo močí —
Zdaj prvič, vedno bil si dober sin.
In vendar grajati ne morem te;
Premagal vse si, osramotil nas.
Kakó stojimo majhni pred tebój!
Ponosen ti v nebó se dvigaš hrast,
Pohlevne sapice so vzdihljaji
In prošnje, ki mu perje zibljejo,
A krepke mu ne omajó glavé. —
Ponosno čul strméč bo pozni rod:
Rimlján je bil, ki zvest besedi dani,
V nemár pustivši prošnje matere,
Žené, solzé otrok, prijateljev,
V gotovo smrt k sovražniku je šel,
Imenu rimskemu na čast — izgled
Sijájen ko na nebu meteór,
Posneman, a dosežen nikedar!
Torèj le idi svojim slavnim pôtem,
Junaški sin, ne morem te držati.
Glej, kar najdalje seza mi okó,
Rimljánov četa, z glavo tik glavé,

Sprevod sijajen daje konzulu.
Bogov te milost spremlja naj povsod,
Kakòr te moje spremljajo željé.

Virginija.

Jaz nimam kakor mati tvoja, mož,
Junaškega srcá; glej, tú klečim
Pred tábo v prahu ter kolena ti
Objemam: Ne zapústi nas sirot!
Upádli lici glej, o glej očí,
Ki solz jim potok je ugasil žar;
V naročju mojem dete glej sladkó!
Sirota, kaj godí se tu, ne zna;
Z nasmehom ti obé molí ročíci,
Da ga v naročje vzameš, prosi te.
Okleni trdno se okrog vratú
Očeta, dete, da ne gre od nas;
Morda ga sladki smeh tvoj omečí,
Ker moje ga ne morejo solzé. —
In ti, moj sin, kaj tú molčé stojiš?
Poklekni pred očeta, roke k njemu
Povzdigni, ti si ljubček bil njegov;
Saj vidiš, ne posluša matere!

Lucij.

Ne, mati, pravi Rímljan ne kleči.
In ko bi se mi omečiti dal,
Kakó bi mogel ga prositi jaz,
Ker dela sám, kar mene je učil:
„Beseda dana sveta naj ti bo;
Ne oprostí ga več nobena moč,
Kedor se je enkrat zavezal sam.“
Takó si me učil, takó počenjaš.
Če kaj te, oče moj, prositi smem:
S sebój me vzemi, nisem več otrok,
Da zvest tovariš bodem ti povsod,
Da vse nevarnosti, če treba smrt,
Da slavo, večno čast delím s tebój.

Regul.

Takó, moj vrli sin! Ti si zarés
Rimlján, ti pravi sin si Regulov.
Vendàr z menój ne smeš; ostáni tu
V tolažbo in podporo materi,
Sestríci, ki na prsih ji leži,
In stari ženi, ki si ljubček njen.

Očetov náuk v srcu hrani, sin!
Izgled njegov ti bodi pred očmi
In dika domovini boš enkrat.

Manlij.

Ko niso prošnje sive matere,
Ganíle niso žene te solzé
Ni deteta nedolžnega pogled,
Kakó oduren, grčav star voják
Omájati bi upal trdni sklep,
Ki zna rabíti meč, jezika ne!
Res, imenuješ me prijatelja,
Tovariš bil sem tvoj od mladih nog;
Orožja skupaj sva se vadila,
Pod enim skupaj spala sva šatorom
In v boju stala sva pri možu mož.
A kaj ti to naštevam? Ni mi bil
Namen, da trkam možu na srcé;
Dolžnost edina vodi naj možá! —
Atilij Regule! Ne govorí
Tu Vulzon, — domovina, ljudstvo tu stojí,
Ki s tabo mi najvišjo je oblast
In za državo izročilo skrb.
Poslušal nisi svoje matere,
A domovino moraš slušati,
Ki to iz mojih ust ti govorí:
„Jaz énega imám le Regula,
Ti vzeti mi ga češ, odsekati
Desnico krepko hočeš meni zdaj,
Ko za življenje svoje se borím!“ —
Kaj boš na to ji odgovarjal ti? —
Blag, vém, te goni, plemenit nagib
In večna slava pojde za tebój.
Sovražniku si vjet besedo dal,
Da v ječo se povrneš sam nazaj,
Če Rima ne pregovoriš, da mir
S Kartago sklene. — Ti z ognjeno si
Besedo prigovarjal stárostam,
Navdušal ljudstvo zbrano si na boj.
Zdaj vračaš se sovražniku v oblast.
V gotovo ideš, muke polno smrt.
Zakaj? — Ker prelomiti se ne sme
Beseda dana. — Prav! — Daruješ se
Za čast. — Lepó! — A domovini kaj
Koristiš s tem? Govori! — Vse se sme
Za domovino. Vse je blágo, pravo,
Lepó, kar domovini je na prid.

Dejanja vsega možu mera naj
Edina domovine bo korist!
Čast sama mora se vmakniti njej.
Nič več! Zdaj stori, kar se prav ti zdi;
Govoril, storil svojo sem dolžnost.

Regul.

O Manlij, moj izkušeni tovariš,
Poslušal vedno sem tvoj modri svèt;
Zdaj ga ne morem. Kar si mi dejál,
Premislil vse sem že pri sebi sam;
Verúj mi to samó: za svojo ne,
Za domovine delam čast takó.
Češ, da v velikodušnosti Rimlján
Kartážanu se premagáti dá
V sramoto večno rimskemu imenu?
Vse domovina bodi nam! — Gotovo.
Kar íma Rim sinov, nobenemu
Jaz v domoljubju ne umaknem se;
A tá je misel, tá je vera moja:
Svetó služímo sveti domovini!
Nečista morebiti nekaj časa,
A stalno ne pomaga ji pomoč.
Iz slabega se slabo le rodí.
Gorjé narodu, ako neomájni
Zakóni večni ne stojé mu več,
Igrače so nesmrtne mu resnice.
Akò beseda več, jekléna vez,
Možém, naródom dana, ne veljá,
Kaj stalno je? Česà se je držáti?
Oj rimsko ljudstvo, ti, ki v četah me
Na zadnjem potu spremljaš konzula,
Poslušaj Regulovo oporóko:
Ne kreni s prave poti nikedár,
Resnica naj nad vse ti svéta bo;
Z lažjó nikdár se ne sprijazni ti,
Nevarna je, pogubna zveza njena,
Krepóst, moštvó Rimljánu naj veljá;
Pravica vodi te in svet bo tvoj!
Oj Rim, ki v žaru jutranjem žaríš,
Na svojem potu solnce naj nikdár
Ne gleda nič na zemlji lepšega!
Pozdravljen, Rim, mi bodi zadnjikrat!

J. Stritar.

159. Tugomer.[1]

Četrto dejanje.

V Braniboru, prostor pred Tugomerovim domom.

Prvi prizor.

Dva starca (orožena, gresta mimo).

Prvi starec.

Uj, grozodéjstvo!

Drugi starec.

Séča iz preváre!
Jaz pámetujem osemdeset let,
A tega slišal nisem še nikoli,
Ni v pesmih, niti v pripovedkah starih,
I bogom dedov naših je neznano.

Prvi starec.

Kdorkoli more gibati z mezincem,
Ta lok in strele, meč in kopje zgrabi!

Drugi starec.

Vodíteljev, vodíteljev premalo!
Najboljše so možé poklali nam.

Prvi starec.

Kam sreče, da i Tugomera niso!
Samó še njega íma vojska naša,
Ker Mestislav je tudi se postaral.

Drugi starec.

Bogóv mi, sreča res. On vé mladino
Razžígati, kakòr nikdár nobeden.
Ta nas utegnil zdaj bi še otéti
In maščeváti bratov za uboj.

Prvi starec.

Povrnil li nijeden z njim se ni?

Drugi starec.

Boján in on. Ostále so posekli
Na kose, kakor se v mesnici seče,
Z jedjó in pitjem pogostivši jih.

Prvi starec.

Bogovi sveti, krivdo karajoči!
Res možno li je delo to človekom,
Držéčim na ramàh po koncu glávo?

Drugi starec.

Jaz bi do zdaj ne bil nikdár verjél!

Drugi prizor.

Spitignev. Prejšnja.

Spitignev.

Možá, novice slišimo krvave.

Drugi starec.

Krvave, grozonosne vsem Slovenom.

Spitignev.

In kdo je kriv, da se je to zgodílo?

Prvi starec.

Nesreča naša.

Drugi starec.

Od bogov poslana.

Spitignev.

Neumni smo, a ne nesrečni, brata!
Čemu imamo li, poslušamo
Voditelje, ki narod varajo,
Ki smelo nas zagrezajo v pogubo,
Obetajo koristi, govoré
Lepó, a prazno ter neumno vse?
Ničésar ne storé, ker ne umějo,
Ne čute v sebi volje ni močí.
Ti, tí so krivi vse nezgode naše.

Kdo íma klanje to na svoji duši?
Kdo Frankom je pod ostri meč poslal
Dve izpod trideset slovenskih glav?

Prvi starec.

Dà, kdo?

Drugi starec.

Samí so šli, pozvani bili,
Prevèč so upali sovražniku!

Spitignev.

Otrokom oznanjuj to pluhko basen,
Ne meni, ki imám očí odprte
In gledam z njimi, vidim, slišim tudi;
Zató natanko znam, kakó, zakáj.
Z menój li hčeta iti v zborovanje,
Tam krivca razodenem vsemu svetu,
Obličim izdajníka po imenu.

Drugi starec.

Izdájnika?

Spitignev.

Takó velím.

Prvi starec.

Nemožno!

Spitignev.

Z menój hitíta v narodno zborišče,
Tam zvesta vse, o kom je moja sumnja;
Dokaze ímam kakor jasni dan,
Ne more obraniti se.

Prvi starec.

Gorjé!

(Odidó.)

Četrti prizor.[2]

Tugomer. Zorislava. Rastko. Bojan.

Rastko.

Kam pojdeš, oče?

Tugomer.

V zbor.

Rastko.

Da grem s tebój!

Tugomer.

Premlád si zdaj in prešibák še, Rastko;
Pri materi ostani!

Rastko.

Ne, s tebój!
Pri materi ni zbora.

Tugomer.

Ne hodi tja!
Možjé so tam kosmati, starci sivi,
Ki izpod čela strmo gledajo,
Srdíti govoré besede jezne;
Ti bi se jokal.

Rastko.

Ne pri tebi, oče!

Tugomer.

A kaj bi v zboru delal?

Rastko.

Roko vzdignil,
Kadàr bi ti jo vzdignil in Boján,
Da vojno z vragi grdimi začnímo.

Tugomer.

Odkod nedolžno dete zlatoglavo
Užè je zvédelo, kar govorí?

Zorislava.

Od bábice, ki z njim se razgovarja
O vojnah, zborih in zakónih naših. —
Povej mi, kam si zdaj užè namenjen.
Prezgodaj je. — Tugomer, ti druže moj!
Bojím o tebi se, če prag prestopiš,
Bojím se, ako te ne vidim sama;

Trepečem izgubíti večno te.
Oh, skoro pridite mi, blagi časi,
Da bi domá ostajal ti, ne hodil
Po takih smelih potih kakor zdaj!
A páziti se hočeš, Tugomer,
Izreci to besedo!

Tugomer.

Mirna bodi
Ter nepotrebnih si strahóv ne delaj!
Ne vidiš li, da íma Tugomer
Posebno svojo srečo od Perúna?[3]
Nadvladal sem do zdaj nezgodam vsem,
Zatorej upam i bodočnosti. —
Ti z materjo se vrni, Rastko moj,
In priden bodi; ko vrhá dorasteš
V junaka vrlega, s seboj te vzamem
Na rat in zbor.

Zorislava.

Poslušaj, Tugomer!
Ne delajte ničesar, kar bi vas
V pogubo vrglo zopet in v opásnost.
Boján, i tebe prosim, da smotrívo
Nam si pazíte dragega života.

Bojan.

Kar mogli bodemo.

Tugomer.

Tegà dovolj!
Odidi, Zorislava! Govoríti
Z Bojánom slovo zdaj želim na samem.

(Zorislava odide s sinom v dom.)

Peti prizor.

Tugomer. Bojan.

Tugomer.

Jaz idem k Mestislavu staremu,
A ti poišči Batoga takój!
Poprej se treba je dogovoríti,
Da složni krepko stopimo pred narod,
Ker obča rat samó nam, v enem polku

Pošteno zbrana vsa na Franke vrage,
Dobíti more še pobedo slavno.
Ti znaš, da z Batogom in Mestislavom
Povsód si nismo ravnohotni bili;
A to je treba, da se zdaj popravi.
Doklèr sovražni meči nam preté
S pogubo in zatorom, bila bi grehota,
Ruváti med sebój se o prvenstvu
In sebi samemu ne odoléti.
Prevériti jaz upam Mestislava,
Ti Batoga izkusi prekloníti!

Bojan.

Povém mu vse, kar govoriš mi zdaj;
To možu je veglasnemu[4] razumno.

Tugomer.

Govori, kar ti srce dá na jezik,
In s tem ne moreš govoriti krivo.
Težave bode stalo v zboru nas,
Razplameníti duše v ogenj živi,
V kreposti bojne prebudíti narod
Preplašeni, brezupni, vrtoglavi
Od groze in strahú krvnikov vražnih.

Bojan.

Govori jim besedo gromonosno!

Tugomer.

Jezíkov če mi sto dadé bogovi,
Presilen glas, razlegajóč se širno
Po očevini od poljan v lesove,
Z goré v dolíno do zadrúge zadnje:
Slovenom v kri ne mogel bi preliti
Kipečega sovraštva, ki mi vrè
Na Franke, divjo zver v človeškem licu.
Požara maščevalnega samó
Nekoliko, Perún, iz mojih žíl
Pritoči drugim tudi v lene žile,
Edini polovíci mož slovenskih —
In slavna trizna[5] bode bratom našim
S krvjó in ognjem, a ne s pitjem médnim
Za njih ubòj; — nikoli strave take
Ni gledalo še Daždbog-solnce[6] jarko,
Po nebu prestopáje nad zemljámi.

Bojan.

Raduje se mi duša, Tugomer,
Ko slišim táko glagolánje[7] hrabro
Iz ustnic tvojih, miroljubnih vedno.
O da si tí poprej takó govoril,
Ne poslušáje zmaja zvitega,
Ki se je bil slovenski preoblekel —
Okájani,[8] prokleti Gripo vražji!
Svaríl sem te zamán, o često, često!

Tugomer.

Od tebe je ta govor oster nož
Prijatelju v srcé. Ti, brate mili,
Ki vselej znal si misel mojo vsako,
Da končí tí ne oponášaj bridko,
Kar me morí po dnevi in po noči!
Ne búdi mi brezplodnega kesanja,
Ki mi razjéda kakor črv otróbo,[9]
A vendar dejstva dovršenega
Z vrhú zemljé izbrisati ne more.
O, zdi se mi, kakòr bi videl včasi
Na licu braniborskih dečkov mladih,
V obrazu strhlem starcev tresonogih,
Da svèt je moj, da jaz sem kriv edini,
Da jih poklanih dvajset je in osem.
Tedàj gnev prime samega me náse,
Da vsako misel bi proklel, gojeno
O miru in zlokobnem shodu frankskem.
Zakaj v otròv beseda vsaka blaga
Užè ni prestvoríla se mi v grlu,
Ko sem govoril slepec jo o Frankih
In vas slepíl? — Boján, to me bolí.
Edina krí potokoma in spas[10]
Očíne drage od sovražnikov
Izpere madež tá mi iz spomina.

Bojan (prime ga za roko).

Ne sodi krivo, dragi Tugomer!
Jaz nisem oponašal greha tebi
In tega nikdo ti nikdár ne drzne.
O, jaz te znam in zna te národ ves.
Poráviti je vse in od krví
Ubitih bratov očevini zraste
In nam svoboda trdnejša od prve,
Nesreča preloží se v blagoslov.

Tugomer.

O da bi ti prorokoval resnico!
Pokojna vest me v skrivnem srcu teši;
Svedóčiti dolžán je ves mi narod,
Da bilo mi do njega je blaginje,
A ne do svoje. Ako sam o sebi
Kedaj sem koli mislil, bil mi tudi
Tedaj le národ prva skrb je vedno.
Pomote take ter njih kazni bridke
Učé modrosti nas v bodoča leta.
A idi zdaj, Bojan, dovrši dobro!

(Bojan odide.)

Šesti prizor.

Tugomer.

I on užè me kara, da sem storil
Jaz sam! Kar drugim vidim na obrazih,
Kar neprijateljska zavist mi sika
Poníglavo na úho, to zdaj slišim
Iz mislij dragega prijatelja.
I on dolži me: Ti si kriv edini,
Da nosi črno rizo[11] tóliko
Nevést in deklic, žen, roditeljev
Ter séster solznih, žalostivih bratov.
Če mogla je v njegóvo dušo mehko
Sumljiva misel vjésti se o meni,
To kaj poreče mnogoglava čréda,
Ki grohotá vesela se, ko vlije
Skrivàj klevétnega otrova v čašo
Možu, ki ji le hotel je medú —
Nesramna jata, ki gotova vselej
Metati z blatom ga in kámenjem,
Kdor svoje vse je zánjo dati želel,
Živòt in trud in zdravje in veselje?
A véruje mladina brzosodna
In topa starost sumni vedno rada.
No stojte, vi klevétniki nečisti! «
Jaz gibljem še ter kite krepke nosim
In duh močán, kakor poprej nikoli.
Kar trideset junakov jedva more,
To morem sam in rávno voljo ímam.
Če kriv sem rés, izdajstvu tujemu
Obvisel v mreži, neusmiljen nauk
To meni bodi in národu vsemu,
A tebi kazen sramotljiva, Frank!

Sloveni prvič vidimo nad tabo,
Sovražnikom, da vsako pospešilo
Svobodno je, ko borba smrtna teče
O narodnem korénu, o gospostvu.
Učil si ti me sam zakonu temu,
Ki duša moja se grozi o njem,
Iz pekla si prinesel ga na zemljo;
Sedàj gorjé i tebi, gad plazivi!
Zaklal li nam si drobno četo naših,
Slovenov diha mnogo še na svetu,
Med njimi diha Tugomer vam strašni.

(Odide.) [12]

Peto dejanje.

Pri gozdu pred Braniborom. Po bitvi. Mrači se; kasneje mesečina.

Prvi prizor.

Slovenski vojniki, prvi in drugi Braniborec gredó prek odra; nekateri hodeče ranjence podpirajo.

Prvi Braniborec.

Zakaj li zbiramo se za obzídjem?
Podoba, kakor bi plahi bežali;
A vendar nismo izgubili bitve.

Drugi Braniborec.

Pri nas sta vojevodovala Batog
In Mestislav, zató smo krepko stali;
A v levem krilu, kjer je Domostroj
Bil povelítelj, pešali so naši,
Lastúna in Hotébora želeči.

Prvi Braniborec.

Zató li zdaj bežimo v Branibor?

Drugi Braniborec.

Stopiva brže, drugi so užè
Pred nama vsi do malega.

Prvi Braniborec.

Hitíva!
Ko v mraku bi se vragi zmislili
Udáriti za nami in goniti:
Neumna smrt je kopje ostro v plečih.

Drugi Braniborec.

Krvav je bil ta dan.

Prvi Braniborec.

A kaj še bode?

Drugi Braniborec.

Ne boj se mi! Takó mi Rujevita![13]
Pognati hčemo vrage veličáve,
Da skokonógi potekó domov.

(Odideta na desno.)

Drugi prizor.

Mestislav od leve, Batog od desne strani.

Mestislav.

Vse dobro li?

Batog.

Vse. V rédu se pomiče
V obzidje vojska naša; tam jedíla
Za mnogo časa ímamo obilo.
Lahkó počákamo, da naši sli
Na rat bodriške[14] brate razvnemó
Ter družno zapodimo vraga naglo.

Mestislav.

Pokazal je ta dan, kaj vrhu vsega
Nesrečja moremo. — O truden sem!
Počivati je treba spet; počakaj
Trenutje me; matóra kost ni ratna.

Batog.

Počij!

Mestislav.

Nocój mrtvìh ne morem
Pokópati, ni ranjenih pobrati
Vseh; jutri hočemo.

Batog.

Ne skrbi sam
O vsem! Čemú smo drugi še na svetu?

Mestislav.

Ti sí, dà, Batog, ali kje so óni,
Ki so skrbeti vedeli, Volkan,
Lastún, Hotébor, kje?

Tretji prizor.

Bojan (naglo od desne strani). Prejšnja.

Bojan.

Kje je Tugomer?

Batog.

Utegne biti že domá.

Bojan.

Ni ga.

Mestislav.

Poročal nikdo ni, da mrtev je,
Med ranjenci nikjer ga niso našli.
Kakó li to, da sta ločila se?
Ti v boju bil si na njegovi strani.

Bojan.

Do polu dne sem bil ter videl čuda,
Katerih do sedaj o Tugomeru
Junaškem še nikdar. Kot prost vojnik,
Če tudi vajen, glava biti vojski,
Razsédnivši, odgnavši konja daleč,
Med prvoborce stopil z mečem v roki,
Kožéni ščit držé z levico préd-se,
Kosíl je vrage kakor travo poljsko
S krvjó obrôčen[15] po jeklénih prsih,
Po ščítu, šlemu, po obličju groznem.
A kdor je koli v boju trčil vánj,
Zagrmel ga na tla je v krv obilo,
Ki v rekah tekla je okoli njega,
Gomile mrtvih je plavila dalje, —
Nad njimi on kot smrtni Rujevít,
In Très[16] pred njim je lomil ude vragom.
A kadar v boju strahonosnem spazi
V sovražni četi Gripa izdajnika,
Tedaj ga zvije srd in maščevanje

Ter kakor lev, ki ležal je v brlogu,
A še danès ni gonil, ni boril se,
Takó i on, vès pozabivši trud,
S krepóstjo udov čilih prerojeno
Zdivjá naprej, zavpije: „Evo Gripa!“
In trčili za njim smo vsa družina.
A v stiski jaz tedaj sem ga izgubil,
Ves dan ga potlej nisem najti mogel.
Po boju sem iskal ga tu ter tam,
Dobil ga nisem; zdaj se vrnem zopet,
Če kje globoko 'z mrtvih ga izkopljem.

(Odide.)

Četrti prizor.

Mestislav. Batog.

Mestislav.

Perún ne daj, da bi resnica bilo,
Česàr se jaz bojím z Bojánom vred.

Batog.

O Tugomeru?

Mestislav.

Dà. To zopet nova
Nesreča bode: Tugomera smrt
Po izgubljenem boju tega dneva.

Batog.

Sedàj vojníka vsakega je treba.

Mestislav.

Najprvo Tugomera, ker danès
Vam vsem, ki ste ga drzni obsojáli,
Okrivljali zle volje in izdajstva,
Kar bila je nesreča naša sama
In zmota, ako tudi pogubljiva,
Pokazal je pred svetom, kaj on more,
Ko z mečem stati je na strašnem mestu.
Kričávi národ je razumel v boju,
Da Tugomer je njega desna roka.

Batog.

Slovenom vsem užè je slavno znano,
Da Tugomer se danes je boríl
Ko divji tur, najhrabrejši med nami.

Mestislav.

A pómniš, da je mene stalo truda
Velikega in mnogih besedij,
Ko sem ga branil v zboru narodnem
Razbúrjenim tolpám, ki vánj režále,
Vpijóč izdajstvo mu v goreče lice.
Danès pokazal Tugomer je blagi,
Da razžalitev pozabit' umeje,
Kadar očína potrebuje sinov.
Na misli bila mu opasnost obča,
A ne oseba svoja in imé.
Boríl se je i on ter, kakor veste,
Njegov danès je venec prve slave;
Jaz sóvraž sem mu bil, a zdaj ga hvalim.

Batog.

A Tugomer z nesrečnim svojim svetom
Slovenom dal je tuge mero polno,
Ker on je kriv, da v Frankih so poklane
Najboljše naše glave. To ve národ,
Zató ga je obsojeval.

Mestislav.

Ni vselej
Večíne hrupne brzoustna sodba
Edino prava. Boljšim, umnejšim
Možém dolžnóst ljudém je svetovati.
Na priliko, zdaj ti veljavo ímaš,
Ne méniš li, da bili odoléli
Danès bi Frankom, da je Tugomer
Na levi strani povelítelj vojski,
Kakòr mu pristoji?

Batog.

Vse to je možno;
A narod bil je ljuto nánj razkačen.

Mestislav.

Sedaj stojé jim dejstva pred očmí
Ter mogli razumeti so na novo,
Da Tugomérov je Slovenom treba.

Te misli ne mozímo pozabíti;
Popravimo, kar v vihri smo grešili,
On zopet bodi vojevoda nam!
Komú koristiti mogó osebe,
Katere brez močí so med naródom?
Borimo zdaj za rod in dom se s Franki,
Svoboda na pogíbeli je naša,
Lovi nas smrt s krvavim mečem v roki,
Vlastém se dednim konec prorokuje:
In v taki bedi ne bi pozabíli
Storjene krivde in sovraštva li?

Batog.

Kakó bi jaz pomogel, sam ne vém.

Mestislav.

Užè sem rekel ti, da se potrúdi
Prijatelje pregovoriti svoje,
Da izročímo Tugomeru zopet
Vrhóvno vojevodstvo. To storíva,
Če složna bodeva si, ti in jaz.

Batog.

Nikoli mu prijatelj nisem bil,
A rad se tvoji pokorím besedi,
Če méniš, da nam pridováti more —
Samó, če je še žív? — Odidiva
Domov sedaj, skrbé užè o tebi
Ter noč je. Blizu je sovrážnik kleti.

Mestislav.

Boján ne vrne se.

Batog.

Našèl ga ni.

(Odideta na desno.) [17]

Sedmi prizor.

Tugomer smrtno ranjen, naslanjaje se ob Bojana s počasnim korakom.

Tugomer.

Ne morem. Tu položi me, Boján!

Bojan.

Odnesem te.

Tugomer.

Ostavi! Sesti hočem.
Oj, malo, malo še moči mi dajte,
Bogovi, toliko, da videl bodem
Poslednjič dete še in ženo drago,
Samó še tóliko!

Bojan.

Spet krvavíš.
Ponesem te.

Tugomer.

Užè ne morem vstati!
Potrpi malo, skoro mi odleže,
A potlej pojdeva domov, Boján,
In jutri, kadar vzide solnce jarko,
Posije v mrtvo lice mi.

Bojan.

Poskusi,
Oprimem te; ne brani!

Tugomer.

Ko zvedó,
Da Tugomer se je prestavil v ranah,
Vsi óni, ki ime so in poštenje
Oskrunjeváli mu, ti reci jim,
Da izdajíca Tugomer ni bil,
Da izdajníka sem danès posekal
Na jasnem jaz v junaškem boju.

Bojan.

Gripa!

Tugomer.

O, ne spominjaj kletega imena,
Tožníka moje lahkovernosti,
Izvora vsej nesreči zemlje naše
In smrti moji! — Tega sem iztrebil.

Huj, kakšna moč mi je po žilah vrela,
Ko strl sem glavo zmiji, odgojeni
Na svojih prsih gorkih.

(Zaprè mu sapo.)

Bojan.

Ne govóri!
Krví ne páli!

Tugomer.

Skoro bolje bode.

Bojan.

Zakaj te ne bi nesel? — Daleč sva.

Tugomer.

Temà je pred menój in glava trudna.
Boján, jaz v Branibor ne pridem živ.
Poslušaj me! Predrago ženo mojo. . . .

Osmi prizor.

Prejšnja. Zorislava.

Zorislava

(ki se je že poprej bližala izza grmovja, priskoči ter pade pred Tugomerom na kolena.)

Ta glas? Moj Tugomer? Moj Tugomer!
Ti govoríš in živ sedíš pred máno!
Spet našla sem te, mož preljúbljeni,
Ter našla sem s tebój vso srečo svojo!

Tugomer

(oklene ji roko okoli vratú.)

Oj Zorislava? Ti li? — Pri bojišču?
Kakó je to? Kaj delaš tukaj sama?
Boján, užè li mrak na zemljo pada?
Povej mi ti, Boján, tvoj glas umejem:
Al' res je, ali sanje v boju smrtnem,
Da svojo Zorislavo drago slišim?

Zorislava.

O rés je, rés! Pri tebi sem ter z máno
Domov se vrneš. — Máhoma, Boján,
Odidimo! — Krváv li, ranjen je!
Odtod! Domov!

Tugomer.

Umiram.

Zorislava.

O ne, ne!
Takó mi ne govóri, Tugomer!
Ti ne poslušaj ga, Morena[18] mila!
Užè umreti? Zdaj še ne! Ne zdaj!
Komú ostaviš dete, kómu ženo,
Samá na svetu, vsem neljubljena?
Kam pojdeta, kadar ne bode tebe?

Tugomer.

Kadar uleže spet se vihra burna,
Ki zdaj bučí po naši očevini;
Kadar zavrnete črez méjo vraga
Ter krotki mir in radost nad Sloveni
Razpneta zopet krili blagodejni,
In od bogov nadejam se jaz temu:
Tedaj, Boján, ti Zorislavin bratec,
Zaščitnik njene bodi nemočí!
Z Grozdano blago čaka tebe sreča
In v sreči tihi vajine ljubezni
I Zorislava bode spominjála
Molčé ter milo se nekdanjih dnij,
Ki nama zorno so mladost sladili.

Zorislava.

O Tugomer, ne trgaj srca v meni!

Tugomer.

A Zorislava, dete moje Rastko —
O zadnjič bi ga zdaj še rad poljubil!
Edinca naju Tugomeroviča
Gojíte dobro ter pazíte skrbno!
Doraste li vrhá, tedaj o meni,
O smrti moji s sinom govoríte;
Pripovedujte mu junaštva stara
Pradedov močnih in pobede mnoge,
Ki nam so prej daríli jih bogovi,
Da vname se ljubezen v srcu mladem
K jeziku svojemu in zemlji sveti,
K naródu slavnemu očíne dedne;
Da bode Rastko Tugomerovič
V mladéničih, kar bistri orel v ptičih,
In bojnokopljaník,[19] — Slovenom čast;
Da ga ne spláši otčeva nezgoda,
Ne mrzka nezahvalnost čete slepe,

Ki tudi meni je imé pošteno
Črníla zadnje dni. A moja smrt
Vam kaže, da krivično govorili
Klevétniki so lahkovercem glupim.
Jaz rad umrèm, a zvédeti bi želel,
Al' zmote moje svét so izučile,
Kakó naprej se je pazíti treba,
Kakó sovražniku se ustavljáti,
Ki je naméril na pogubo našo.
Moj sin, recì mu često, Zorislava,
Da bi slovenske mehkosrčnosti
In pregovórljivih besed laskávih
Nikdár, nikdár poslúšati ne hotel,
Nikdár obétom verovati tujim!
Trd bodi, neizprósen, mož jeklén,
Kadar braníti je častí in pravde
Naródu in jeziku svojemu!
Ne váraj sam se, várati ne daj se
Sovražnikom . . . . . .

(Naglo prestane.)

Bojan.

Udárila ti spet je kri.

Zorislava.

Gorjé!

Bojan.

Da rano ti prevežem.

Tugomer.

Vse zamán!
Užè Morena spat me deva, čutim.
Poljubi zadnjikrat me, Zorislava!
Oh, tvoje mehko lice je krvavo,
Od mene si se ti okrvavíla.
Obríši lice, žena moja draga!
Perúna mi, ti nisi zaslužila,
Da onečisti se obličje tvoje,
Ki vedno mi je v srečo in veselje
Na zemlji bilo; nisi zaslužila,
Da skrunim jaz teló ti plemeníto,
Stvarjéno v radost, v razveséljevanje,
A ne v bolést, ki te je izpremljála,
Kar vez je s Tugomerom te združíla.
Zahvalo dolžno o ljubezni tvoji
Vseh prejšnjih dnij ter hipov zadnjih tu
Beseda zadnja moja govori.

Zorislava.

O Tugomer, ne zadnja! Zadnja ne!

Tugomer.

Prijatelj mi edini, otri solzo,
Ki leze ti po licu ogorelem;
Ne pristoji junaku solza ženska.
Podaj v razhod mi, brate, roko verno;
Povéj Slovenom naročilo moje,
Da krepko se boré do zadnje kaplje
Ter da nikdár ne udadé se Frankom;
Če udadé se, to dadé se smrti!
Podprì me, Zorislava! Dete moje . . .
(Umrje.)

Bojan.

Mrtèv je!

Zorislava.

O, moj Tugomer mrtèv!
(Kratek odmor.)

Bojan.

Čuj! Kdo li sem prihaja v mraku nočnem?
Odtod hitíva! Blizu so užè
Sovrážniki.
(Vzdigne jo ter jo izkuša odvesti.)

Zorislava.

Od njega jaz ne morem.

Bojan.

Ponj póšljemo.

Zorislava.

Ne pojdem.

Bojan.

Pomni dete!
(Odvede jo pol onesvéstno.)[20]

J. Jurčič.

Proza.

Pripoved.

160. Posuto mesto Pompeji.

Ves nekoliko bolj učeni svet pozna ognjeno goro Vezuv, ki se kako poltretjo uro od mesta Neapolja proti jugovzhodu vzdiguje k nebu. Stoji sredi krasne in silno rodovitne kampanske ravnine in je kakih 1200 metrov visoka. Dobro do polovice svoje visočine je gora porastla, a proti vrhu gola in gost dim se neprenehoma vali iz njenega žrela. Ali gora ni vedno tako mirna in nedolžna. Pridejo časi, ko začne bobneti in tuliti v njenem osrčju, ko puha iz žrela goste megle dima in pepela, da izpremené dan v temno noč. Pridejo časi, ko meče Vezuv med silnimi potresi iz sebe ogenj in težko, razbeljeno kamenje do 1000 metrov visoko in više ter lije gorečo lavo v mogočnih potokih iz žrela, v dolino jo valeč, ki v svojem teku vse požiga in pokončava, kar doseže. Tako hujše ali milejše bljuvanje se je pripetilo od leta 1500. do danes že črez petdesetkrat.

Rimljani za Kristusovega rojstva niso poznavali strašne moči Vezuvove; prištevali so ga mrtvim ognjenikom in mirno pasli po njegovih porastlih bregovih svoje črede. A leta 63. po Kr. nastane nenadejano okrog te gore strašen potres, ki je napravil po vsej okolici brezkončno nesrečo in razdejanje. Stanovniki lepe okrajine se zavzemó, ali ker se potres ne ponovi, je kmalu strah pozabljen in škoda popravljena. Kar pride leto 79. po Kr., mesec veliki srpan, in dotlej tako tihi, pohlevni in mirni Vezuv začne razsajati, da je človeka groza, ko čita stare popise. Potres na potres maje zemljo; tu jo vzdigne visoko, tam se delajo brezdna, ki požirajo cele vasi.

Gora na površju poči, napravi se strahovito žrelo, iz katerega se vzdigajo črni oblaki, ki jih trgajo plameni kakor veliki bliski. Razbeljena lava se vali dalje in dalje kakor voda; med strašnim bobnenjem se cele težke skale visoko vzdigajo k nebu, gost dim in pepel zakriva solnce in preminja dan v noč. Gneča begočega ljudstva napolnjuje ceste in pota. Vse vpije, kriči, vzdihuje. Nihče ne pričakuje več rešitve; vse misli, da je napočila zadnja noč, večna noč! — — In kaj je bil konec strahoviti dogodbi? Ko se zopet zdani, ni bilo več videti drugega nego porušitev — vsa lepa, rodovitna okolica je izpremenjena — cele vasi so izginile — tudi mest Herkulaneja, Stabij in Pompejev ni več! Vse je razdejano, vse posuto z ognjeniškimi izmečki, posuto tako, da še poznati ni bilo, kje so stala ta mesta.

Pompeji so bili staro mesto blizu morja, sloveče zlasti po svoji trgovini in svojem bogastvu. Imelo je kakih 20.000 stanovnikov, bilo z dvojnim močnim obzidjem obzidano in imelo pet mestnih vrat. Ob strašnem bljuvanju ga je ognjenik 6 do 7 metrov na debelo zasul s pepelom, lavo in kamenjem. Več nego 16 stoletij je ostalo zasuto, pozabljeno, neznano. Še le leta 1748. so prišli v nekem vinogradu nesrečnemu mestu na sled in odtlej se je začelo izkopavanje, tako da je do danes nekako polovica mesta razkrita. Ogledal sem si leta 1875. izkopine in razvaline nesrečnih Pompejev in marsikomu bo morebiti ljubo, ako na kratko popišem, kar sem tam videl in našel.

Bilo je prekrasno jutro dne 30. kimavca, ko zapustim Neapolj. Brzo piha železni konj proti jugu vedno ob morju. Na desni mirno, lepo višnjevo morje, po katerem se ziblje mnogo ribiških čolničev z razpetimi malimi jadri, a na levi se vrsté najlepši in najrodovitnejši kraji vse južne Italije: sloveči Portici, Resina, Torre del Greco. Človeku res pohajajo besede, ako hoče opisovati krasno lego ali rodovitno južno rast tega obrežja. Pesnik Sannazaro[1] imenuje to okolico neapoljsko „kos nebes, ki je padel na zemljo“. Tu stoji košato figovo drevo tako polno, da se mu veje šibé od teže sadú; poleg njega log pomarančnih dreves in limon, ki se ti razodevajo že po prijetni vonjavi svojega cveta. Tam zopet oleandri, visoki in košati kakor naša drevesa; ob vrtih in vinogradih seči velikih bodečih kaktov. Nekoliko više štrlé

mogočne pinije ponosno v nebo, a doli stojé vrste murbnih dreves, ki imajo od debla do debla speljan vinski trs, od katerega visé mogočni črni grozdi.

V mali uri smo na četrti postaji in „Pompeji, Pompeji!“ zakliče izprevodnik.

Oziram se na desno, na levo, ali omenjenega mesta ni nikjer. Blizu postaje je neka gostilna. Od nje, pravijo, naj greva, dragi čitatelj, na desno roko kvišku in skoro bodeva tam, kamor sva namenjena. Prideva do nekega poslopja, kjer morava plačati vsak po dva franka; a zató dobiva uradno opravljenega spremljevalca, ki prijazno obljubi, da nama hoče razkazati vse imenitnosti. „Toda kje so Pompeji,“ ga vprašam; „sledú ne vidim o nesrečnem mestu.“ — „Kar precej smo v njem,“ je bil odgovor. In res še nekaj stopinj navzgor in prideva do mogočnih kamenitih vrat, vstopiva — in zdaj sva na ulicah posutih Pompejev.

Prvi pogled je silno žalosten. Zdi se človeku, da stoji sredi velikanskega pogorišča. Hiše na desno, hiše na levo, ulice sem, ulice tja — a vse prazno, vse brez streh; golo zidovje kvišku moli.

Izpregovórimo najprej o razvalinah in izkopinah pompejskih sploh!

Kamenita vrata, skoz katera sva prišla, so starodavna mestna vrata „Porta Marina“. Pred nama se stezajo dolge, ravne ulice, obdane od hiš ali bolje rečene od hišnih razvalin, ker je silna teža ognjeniškega kamenja in pepela utrla strehe, podrla gornja nadstropja in polomila stebrovje; kar pa je bilo lesenega, je požgal goreči izmeček ognjenikov. Od vseh doslej izkopanih poslopij stojé zategadelj največ le še spodnji močnejši prostori. Ali tudi to, kar še stoji, je silno zanimivo, ker nam živo predočuje podobo mesta grško-italskega, kakoršno je bilo kmalu po Kristusu. Da si nekoliko ogledaš le bolj znamenita poslopja po vsem mestu, potrebuješ kake tri ure; zgodovinar in starinoslovec pa, ali slikar bi imel tu dovolj dela za mnogo mesecev.

Vse mestne ulice imajo čeden tlak; vložene so s kamenitimi ploščami razne oblike in velikosti. Ob hišah so povsod nekoliko vzvišena hodišča, kakor so dandanes navadna. Ceste in ulice, široke po 4 do 7 metrov, so največ lepo ravno speljane in na mnogih krajih, zlasti ob oglih, so črez ulice

od hodišča do hodišča speljani kameni, iz uličnega tlaka kvišku moleči. Menda so po teh kamenih stopaje hodili pešci ob dežju in blatu črez ulice, da si niso zmočili nog. V tlaku se dobro poznajo kolovozi, ki so jih po mnogi vožnji vrezala kolesa v rahli kamen. Le dober meter široke so te kolovoznice in iz njih spoznamo, da so Rimljani imeli ozke vozove. Tudi sled konjskih podkev je najti. Kjer se križajo ulice, stojé na mnogih krajih javni vodnjaki, ozaljšani najčešče s celo podobo ali samo z glavo kakega božanstva. Na poslopjih vidiš sem ter tja še napise ali imena gospodarjev, narejena skoro samo z rdečo bojo. Po mnogih krajih sta na steni naslikani po ena ali po dve veliki kači; pravijo, da so podoba hišnih božanstev ali larov. Dokaj je videti tudi malih čečkarij po zidovju, kakor jih napravljajo dandanes otroci po stenah.

Hiše pompejske nimajo skoro nikjer oken na ulice, in kjer je katero, je zadelano z gostim omrežjem; zakaj svetloba je dohajala rimskim hišam z dvorišča, ki je bilo sredi poslopja. Pri raznih hišah so videti znotraj ali zunaj stopnice, kar nam izpričuje, da so poslopja imela še višja nadstropja, katerih pa je kaj malo najti v izkopanem delu mesta; ognjena lava in ognjeniško kamenje sta namreč ob strašni uri razdejanja vlomila in v tla pomandrala vse višje in tanjše zidovje.

Stopajoča po praznih ulicah, spoznava tudi brž, da so bili Pompeji trgovsko mesto. Nenavadno mnogo večjih ali manjših prodajalnic je videti. Vse so odprte na ulice; imajo velika vrata in obširna okna in vzadi eno ali po dve sobi. V teh prodajalnicah nahajamo mnogo kamenitih miz in vzidanih velikih prstenih vrčev za olje in drugo slično blago. Včasi jih je po več drug poleg drugega vdelanih in kaj dobro ohranjenih. Tudi tehtnic in različnih mer so našli po prodajalnicah pri izkopavanju.

Zasebne hiše so največ vse po enoistem slogu zidane. Skoz malo vežo prideš na dvorišče, ki ga okrog in okrog obdaja pokrit hodnik. Sredi dvorišča je v tleh okrogla globina, v katero se je stekala deževnica. Z dvorišča prideš v notranje hišne prostore in sobe, ki so skoro vse prav ozke in majhne; kajti vsa dela in opravila so vršili za dne po večjem na dvorišču. Večje hiše so imele tudi še drugo dvorišče z malim vrtom na sredi, po katerem so bile sem ter tja razpostavljene mramorne podobe raznih božanstev.

Nekaj posebnega v tem posutem mestu je tudi to, da so zlasti po zasebnih hišah vsi notranji prostori barvani in vse stene prevlečene s slikami na presno, ki prikazujejo cvetlice, živali, prizore iz prirode, a največ iz bajeslovja rimskega ali grškega, ali pa tudi iz povestnice. Slike so po večjem tako dobro ohranjene, kakor da bi bile izgotovljene še le pred nekaterimi leti. Boje so prav žive in goreče; največ je žolte in rdeče. Kar se tiče umetniške vrednosti, so nekatere slike po stenah pravi umotvori, toda slikani predmeti razodevajo pogostoma mehkužno in razkošno življenje poganskih stanovnikov.

Kaj lepe in velike vrednosti so po mnogih poslopjih tudi tla, sestavljena iz različno pisanih mramornih koscev, takozvani mozajiki. Vendar moramo opomniti, kar je bilo doslej izkopanih slik na stenah ali mozajikov, so jih prenesli, če so bili posebne lepote in vrednosti, v Neapolj, kjer so na ogled razpostavljeni v velikanskem in slovečem „Narodnem ali Borbonskem muzeju“. In res umno in modro ravnajo, da prenašajo tja dragocenejše reči; kajti tukaj, kjer žgó zdaj hudi žarki južnega solnca gole stene, zdaj nalivi dežja izpirajo razkrite podrtine, bi se ne ohranile dolgo, ako bi jim tudi prizanašale tatinske roke.

Toliko zapaziva sploh, stopajoča po ulicah nesrečnih Pompejev. Ali hočeva si ogledati še nekatere znamenitejše stvari in poslopja posamezno.

Blizu starodavnih mestnih vrat, skoz katera prideš v Pompeje od železnične strani, so napravili zadnja leta nekak muzej, kjer so razpostavljene nekatere izkopane znamenitosti. Tu vidiš vrata, kolesa, vrče, razno kuhinjsko posodo, mnogovrstno orodje, razne sadeže, izkopane kosti, živalske in človeške. A kar je mene tukaj najbolj zanimalo, to je osem pod steklom shranjenih, v malcu (gipsu) posnetih človeških trupel, ravno tako ležečih, kakor je nesrečnike pred 1800 leti zasačila smrt. Ob strašnem razdejanju je namreč Vezuv mnogo Pompejcev na debelo posul z ognjeniškim pepelom ter jih črez in črez obdal in zadušil. Vroči pepel se je strdil okrog trupel in zgostil, a v sredi je strohnelo meso in razpadlo. Tako se je naredila počasi sredi pepela votlina in njene stene so enake truplu zadušenega človeka. Ko so zopet leta 1863. zadeli na taka trupla sredi strjenega pepela, so izkušali prav rahlo in

varno pobrati kosti iz votline in potém so počasi vlivali malca v njo. Posrečilo se jim je. Ko se je strdil malec, so prav varno kruščili po vseh straneh strjeni pepel od njega in tako so dobili malčasto človeško podobo, ki kaže zadušenega nesrečnika v ravno isti legi, v kateri ga je bila zadela silna smrt. Največ ležé trupla na obrazu ali tudi vznak; po legi rok poznamo, kako so ljudje v zadnjih hipih obupno zbijali okrog sebe. Obleke ni zapaziti na truplih, menda jim jo je posmodil ognjeniški pepel, ki jih je zasul. Neki deklici se vidi prstan na roki. V srečo so mestni stanovniki ob strašnem razdejanju večinoma ubežali; zakaj doslej so izkopali samo kakih 600 človeških trupel ali bolje rečeno ogrodij.

A ta pompejski muzej hrani le prav malo tega, kar so našli doslej. Vse, kar ima večjo vrednost, spravijo v Neapolj, kjer sem si po obširnih prostorih muzejskih ogledal dragocenejše starine posutih krajev. Tukaj je za mnoge dni dovolj ogledovati le samo pompejskih izkopin, ako jih hočeš nekoliko pazljiveje pregledati. Dolga vrsta sob obsega slike na presno, mozajike, mramornate, bronaste in prstene podobe, izmed kojih so nekatere pravi umotvori. Po teh sobah nahajamo vedno slikarjev, slikajočih izkopane dragocenosti. V bližnji dvorani proučavajo zgodovinarji zanimive pompejske napise. Dalje so razpostavljene po predalih izkopane dragotine, zlate in srebrne: nauhvice, prstani, verižice in enako blago. V drugih prostorih vidiš zopet različnih posod; vmes je ena, ki je še polna olja. Tudi različno orožje, stole, kuhinjsko orodje, mnoge sadeže itd. vidimo tu, vse izkopano v poslopjih posutih mest. Res nad vse zanimiva je ta zbirka in silno imenitna, ker iz vseh teh rečij spoznavamo šege, navade in življenje nekdanjih Pompejcev, kakor tudi stopinjo njihove naobraženosti in umetelnosti.

A sedaj še stopiva nekoliko po ulicah izkopanih Pompejev, da si malo natančneje ogledava le nekoliko imenitnejših poslopij.

Tu nama vodnik najprej pokaže svetišče Venerino. Veliko je in precej dobro ohranjeno z žrtvenikom vred, na katerem so tej boginji zažigali poljske pridelke.

Blizu tam zagledava veliki trg ali veliko sodišče, forum civile, ki je videti, da je nekako sredi mesta. Od treh stranij ga obdaja dvojna vrsta precej dobro ohranjenega, lepega mra-

mornatega stebrovja. To stebrovje obsega prostor, ki je 157 metrov dolg in 33 metrov širok. Šest cest je speljanih na trg; kjer pa se steka cesta na sodišče, tam jo zapirajo precej visoki stebriči, menda zató, da nihče ni mogel z vozom na trg. Po raznih krajih notranjega prostora je 22 stebrov, in sodeč po napisih, ki jih čitamo na njih, so ti stebri nosili podobe imenitnih rimskih mož.

Sodišču ali trgu nasproti stoji svetišče Merkurijevo z lepim žrtvenikom na sredi, ki ima ob straneh podobe zalega izboklega dela. Temu poslopju ravno nasproti je svetišče Jupitrovo; osemnajst močnih stopnic drži do stebrovja na spodnji strani. Zidovje je 30 metrov dolgo in njegove notranje stene so vse polne slik.

Nekoliko v strani so javna kopališča ali toplice. Kaj zanimivo poslopje je to in veliko, izkopano še le leta 1814. Meri na dolgost 53 in na širokost 49 metrov. Dolga vrsta sob je pred nami. Tu je sobana, kjer so ljudje, kopajoči se, shranjevali oblačila, poleg nje pa je prostor za kopel v mrzli vodi. Dalje nahajamo toplice za gorko vodo, blizu tam sobano za poténje (sudatorium). Stenam so vzidane cevi. Videti je, da je dohajala iz ene peči gorkota vsem toplicam, kakor je bila tudi voda napeljana po vsem poslopju iz enega vodnjaka. V vseh prostorih se kaže nekdanja krasota. Vsa tla so vložena z dragocenim raznobojnim mramorom, vmes podobe v mozajiku. Po stenah so lepe štukature[2] in slike na presno.

Toplicam ravno nasproti je hiša, v kateri so našli pri izkopavanju mnogo dragocenostij iz zlatega lišpa. Moralo je biti to poslopje last pravega bogatina, kateremu se je bilo bati tatov, ker je na hišnem pragu narejen pes v mozajiku z napisom: „Cave canem“. Nahajajo se tudi po raznih drugih zasebnih hišah napisi v tleh blizu praga; najčešče čitamo iz malih kamenčkov sestavljene besede: „Salve“ ali „Have“.

Na zapadni strani mesta se steza od predmestja do velikih herkulanejskih vrat takozvana Via Domitiana ali cesta grobov; ob njej stojé na desni in na levi roki grobni spomeniki, nekateri prav lepi in velikanski. V mnogih so našli dokaj pepelnic ali zalih vrčev z ostanki sežganih mrtvecev.

Ob tej cesti stoji tudi takozvana Villa Suburbana ali palača Arija Diomeda. To je eno največjih in najlepših doslej izkopanih zasebnih poslopij. Imelo je tri nadstropja,

a gornje je podrto. Pravi mogočnik je moral biti gospodar te palače; imel je v hiši svoje toplice in vrt, 33 metrov dolg in ravno toliko širok, v katerem so izkopali mnogo prelepih stojal (stativ). Pod hišo je klet, kjer so našli 17 človeških trupel, večjidel otroke in ženske. Poleg njih je bilo tudi precej živeža. Pri durih so ležale moške ogrodi s ključem v roki in blizu njih truplo s posodico, polno dragocenostij. Iz vsega tega spoznamo, da so reveži ob strašnem razdejanju v prvi naglici zgrabili nekoliko hrane in najlepših dragotin ter bežali pod hišo v klet, da si ohranijo vsaj življenje, toda drobni ognjeniški pepel jim je zadelal okna pri kleti ter jih zadušil.

Zanimiva je tudi neka izkopana prodajalnica zaradi napisa na pragu, ki slove: „Salve lucrum“, in na steni predhišja čitamo besede: „Otiosis locus hic non est; discede, morator“.

Izmed mnogih doslej najdenih javnih poslopij imenujem še veliko gledišče. Prav lepa zidava je to. Prostor za igre, takozvana „scena“ in „orchestra“ sta pokrita in imata mramorna tla. Za kakih 5000 gledalcev je bilo prostora v poslopju; kjer so stali ali sedeli, ni strehe.

Prav ob koncu mesta na južnozapadni strani so izkopali poslopje, vredno, da si ga ogledamo. To je amfiteater pompejski. Od zunaj so ga pustili zasutega, znotraj je očejeno. Poslopje je podolgasto-okroglo. Daljši njegov premernik ima 130 metrov, kračji 102 metra. Od vseh stranij se od arene kvišku vzdigujejo kameniti sedeži; 35 vrst jih je in prostora so dajali 20.000 gledalcem.

Naj zadostuje; ustaviva se! Južno solnce med golim zidovjem pripeka silno in poleg tega prihaja mislečemu človeku tako milo, milo pri srcu. Hodiš po ulicah gori, po ulicah doli — vse je mrtvo in tiho. Oziraš se po hišah — a vse prazno, ni ga sledú o življenju. Gledaš svetišča, visoke bazilike, obračaš se na mogočno sodišče in kličeš: Kje ste, ki ste se zbirali tukaj k modremu posvetovanju? — ali nihče se ne oglasi; še ptičice so zbežale izmed golih, vročih razvalin. Ni ga cvetočega vrta, ne košatega drevesa, ne oveseli ti pisana cvetka očesa — — vse je prazno, golo, podrto, mrtvo kakor v kraljestvu smrti. In če kvišku pogledaš proti severu, ti stopi pred oči bližnji Vezuv, oblastno pihajoč iz orjaškega kotla ognjeniških močij svoje črne oblake, kakor bi ti hotel reči: Glej, vse to je moje delo!

A. Zupančič.

161. Akvileja.

I.

Akvileja ali Oglej je dandanašnji majhno mestece v južnozahodnem oglu pokneženе grofije goriške blizu italijanske meje in ne daleč od morske obale. Akvileja ne šteje sedaj več nego 120 hiš in blizu 900 prebivalcev, in ker stoji v strani od velike kupčijske ceste, nima nikake važnosti več razen za starinoslovce. Prebivalci (Furlani) se živé večinoma o ribarstu in nekoliko tudi o poljedelstvu. Siromašni Akvilejčani iščejo svoj zaslužek tudi s tem, da kopljejo in prodajajo starine, obdelano kamenje in kosti. Vse te stvari nahajajo mnogo kupcev in čestokrat vidiš po cele ladje samih kostij odhajati od akvilejske obale. Ljudstvo koplje tem rajši in rije prav po krtovo pod zemljo, ker misli, da so na mnogih mestih silni zakladi zakopani. Zlasti verujejo na zaklad v „zlatem vodnjaku“, katerega je baje Atila sam zakopal. Za starine se nahaja v Akvileji državni muzej (od l. 1882.), s katerim so združene tudi nekatere zasebne zbirke.

Vse polje okoli Akvileje je prepolno raznovrstnih starin, čeravno se že skoz stoletja po vsem svetu raznašajo ostanki stare akvilejske slave. Na ravno tistem polju, po katerem so nekdaj žvenketala kopita hunskih, gotskih in madjarskih konj, se nahajajo še dandanašnji lepi kipi s prekrasnimi glavami, živo pisani mozajiki, reljefi in bareljefi; kipiči od medi, malca, ilovice in jantara; lepe skledice od steklene paste, steklene in medene igle za lase ter raznovrstne, okusno napravljene stekleničice za dišeče olje in mazila; kamnate, glinene in steklene žare in ravno taki vrči različne velikosti in oblike; oljnate svetilnice od medi in gline; zlati in medeni prstani, uhani, ključi, denarji, zapone in drugo lepotičje; žličice, kocke, igrače in razne igle za šivanje, kakor tudi klinčki za pisanje na povoščene deščice, vse od medi ali pa od slonove kosti; naposled vse polno dragih kamenov z vdolbenimi ali izrezanimi podobami iz staroklasiškega bajeslovja, kateri so bili nekdaj vkovani v železne prstane ter služili namesto pečatov ali amuletov, ki so imeli braniti lastnika vsake nesreče. Zlasti pa nahajamo po akvilejski okolici toliko lepotičja od jantara, kakor na nobenih drugih razvalinah ne. Na enem mestu lahko opaziš, kako polovica starega stebra podpira trtno lopo in

kako se vinske mladike ovijajo korintskega kapitéla; drugod pa vidiš, kako molí izmed črepinj posutega zidovja bok Venerinega kipa ali žilasta roka Bog si ga vedi katerega junaka. A po razvalinah, nagomiljenih okoli akvilejskega zvonika, ki se kot kazalec stare slave veličastno vzdiga izmed furlanske nižine na 70 metrov visoko, posedajo mršave in zagorele deklice, ki pletó in raztrgano obleko krpajo; ali pa umazani in brezposelni ribiči, ki ne poprašujejo po starinah in po nekdanji slavi akvilejski, temveč po ugodnem vetru za ribji lov ali po gosti megli, v kateri bodo mogli tihotapiti in varati mejne stražnike. Po mestu se igrajo bosopeti in bosoglavi otroci, da bi pozabili na svoj glad, z mramornimi ploščicami in skriljicami, ki so se odkrhnile od kakega kipa ali stebra. Kmetovalci pa, ki redijo kak jarem volov, jih napajajo zvečer v lepo izdolbenem koritu, na katerem čitaš nadpis, da je nekdaj v njem počivalo truplo mogočnega patricija.

Takšna je današnja Akvileja in takšni so njeni prebivalci. Poglejmo pa sedaj, kako je bilo to v starih časih.

Ko so slavni Rimljani dve sto let pred Kr. nameravali razširiti svojo oblast tudi izvèn Italije in podjarmiti vse narode, ki so prebivali po naših planinskih zemljah tja gori do Donave, so sklenili utemeljiti v Akvileji močno trdnjavo, iz katere bi lahko izvrševali ta svoj namen in ob enem tudi strahovali podvržene narode, ako bi jim kdaj prišlo na misel, upreti se proti mogočnemu Rimu. V ta namen je odločilo starejšinstvo celo legijo vojakov (t. j. 3000 pešcev in 300 konjikov), katero so od ljudstva izbrani trimožje za utemeljenje naselbine (tresviri coloniae deducendae) leta 181. pred Kr. v vojaškem redu in z vihrajočimi zastavami odvedli na določeno mesto. Prišedši na desni breg stare Natisone (sedaj male rečice), določijo prostor za vojaški tabor, na katerem je malo po malem postalo mesto Akvileja.

Na novi zemlji so se vojaki udomačili in uredili, kakor so vedeli in znali. Vsak je imel s seboj svojo družino in svoje robe, po 6—7 glav na vsakega vojaka. Bilo je torej potrebno, da so si zidali namesto šatorov stalne hiše, sprva le iz opeke, pozneje pa tudi iz kamenja, ki so ga dovažali iz kraških kamenolomov pri Devinu in Nabrežini. Tudi svoj tabor so morali obdati z zidom, da so bili varni vsaj prvega napada in mogli zadostovati svoji nalogi v zmislu rimske države.

Ali ti zidovi so bili deset let pozneje že preslabi in nedostatni proti sovražnim navalom sosednjih Istrov. Tudi legija sama je bila prešibka za obrambo tako važnega mesta; zató je poslalo starejšinstvo leta 169. pred Kr. zopet 1500 vojakov z njihovimi družinami vred v Akvilejo. Tudi ti novi prišleci so dobili svoja selišča v okviru prvotnega tabora. Odslej se je moglo ne le vojaško, temveč tudi meščansko življenje bolje in krepkeje razvijati. Po vzgledu rimskega mesta so imeli tudi Akvilejčani svoj „kapitol“ in so si sezidali hrame, kopališča, gledališča itd. Meščani so bili ob enem vojaki in poljedelci, kakor v naših časih graničarji. Po dokončanih vojskah se je naselilo mnogo dosluženih vojakov v Akvileji in tako se je počasi namnožilo prebivalstvo. K temu je pripomogla tudi njena prirodna lega, ki je bila za trgovino kakor nalašč ustvarjena. Ves promet med Italijo ter Panonijo in Ilirikom je šel skoz Akvilejo. Bližnji narodi so prodajali semkaj živino, kože, jeklo, železo in robove, a kupovali južno sadje, vino, olje, medeno posodo in lepotičje. Zató se je v kratkem času naselilo ondi mnogo trgovcev, ki so si sezidali hiše in prodajalnice na severni strani tabora.

Še bolj se je povečala Akvileja za cesarja Avgusta. Za dolgotrajnih svojih vojsk z ilirskimi narodi je stanoval navadno s svojo rodbino v Akvileji in tako je postala začasna prestolnica rimske države. Avgust je dal na severni strani trgovsko mesto obzidati in tedaj se je povečala Akvileja še za polovico. Vse mesto je bilo obdano z dvojnim močnim zidom iz vlite malte, med katero so zamešali kockasto opeko. Med obema vzporednima zidoma je držal dva metra širok hodnik in pred obzidjem je bil ravno tako globok jarek, lepo potlakan in z vodo napolnjen. Ko so pa bili Rimljani meje svoji državi razmaknili celó do Donave in dosegli vrhunec svoje moči, niso več mislili na utrjevanje mest in zató so tudi akvilejske zidine razpadle počasi.

Ko so začeli severnovzhodni „barbari“ vznemirjati meje rimski državi in so se tudi pojavljali razpori med proticesarji, tedaj je rimsko starejšinstvo zopet spoznalo važnost Akvileje in zaukazalo, naj se prav hitro popravijo in ponovijo stare razpadle zidine (l. 238. po Kr.). Pri tej priliki so razmaknili mesto za majhen četverokot na severnovzhodni strani in pridodali tudi stolpe, naslonivši jih na mestno obzidje. Oddaljenost

teh stolpov od enega do drugega ni povsod enaka; po osnovi in obliki so različni, četverokotni in ostri, in njih gradivo se je vzelo od razpadlih poslopij in zrušenih stebrov. Iz vsega se vidi, da so bili ti stolpi v veliki naglici sezidani, ker je pretil sovražnik Akvileji. Pa tudi izven obzidja in jarka se je razširilo mesto. Trgovci so postavili svoja skladišča in svoje prodajalnice na južnovzhodni strani ob vodotoku Anfori, odkoder je držala široka cesta doli do morske obale. Ob tej cesti je bilo vse polno letovišč in palač imovitejših Akvilejčanov in ravno tako tudi ob cesti na vzhodno stran.

O sijajnosti in mogočnosti Akvileje slišimo od starih pisateljev samo en glas. Imenujejo jo „za Rimom največje, najmogočnejše, najbogatejše in najživahnejše mesto v Evropi, ki se posebno odlikuje po krasoti javnih in zasebnih poslopij“. Za cesarja Avgusta je štela baje Akvileja že 130.000 prebivalcev. Vrhunec svoje sijajnosti in mogočnosti pa je dosegla v mirnih časih drugega stoletja. Tedaj je štelo mesto blizu pol milijona ljudij; med njimi je bilo sevéda tudi mnogo tujcev in „barbarov“, tako da so se videle v Akvileji najrazličnejše noše. Razen teh je stanovalo v mestu tudi mnogo osvobojencev, ki so oskrbovali posestva svojim gospodarjem ali pa izdelovali posodo, orožje in obleko ter se nosili prav gizdavo, posnemajoč v šegi akvilejske patricije. Zavoljo ugodne lege, zdravega zraka in veličastnosti mesta so stanovali rimski cesarji in njihove rodbine kaj radi v Akvileji. Cesarica Livija, žena Avgustova, se je stalno naselila ondi in trdila, da njenemu zdravju najbolj ugaja akvilejski zrak in črno kraško vino (refošk). Neki Restut je došel nalašč iz Afrike, da vidi Akvilejo, in spoznavši njeno veličastnost, je sklenil tukaj počakati konec svojega življenja.

Za olepšanje Akvileje sta skrbela zlasti cesarja Hadrijan in Septimij Sever. Osobito poslednji je bil mestu zelo naklonjen ter mu podelil častni naslov „colonia“. Dal je v Akvileji sezidati veliko tekališče (circus), ki je bilo državno poslopje, v katerem so se obhajale slovesne igre (ludi circenses) o navzočnosti cesarjevi, o njegovem godu in o drugih dvornih svečanostih. Razen tega je imela Akvileja v razveseljevanje meščanov še več drugih gledališč in tudi amfiteater, kjer so se merili borilci med seboj. Izmed akvilejskih svetišč je bilo najimenitnejše Belinovo, t.j. karnijskega solnč-

nega boga, ki je imel tudi izven mestnega obzidja več hramov. Poleg njega so imeli v mestu svetišča tudi ostali rimski bogovi, zlasti Solnce (Sol), Dobra božica (Bona dea) in perzijski Mitra, čigar bogočastje so razširili rimski vojaki po vsem prostranem cesarstvu. Častili so ga kot „odrešenika sveta“ in mu postavljali svetišča zlasti pri vhodih v špilje in podzemeljske jame, kakor še dandanes nahajamo sledove o njem po Slovenskem.

Razen gledališč in svetišč je bilo v Akvileji še vse polno javnih poslopij. Tu je stalo na pr. veliko skladišče za žito (horreum imperii Romani); tvornica za vojaške in mornarske obleke; državna tvornica za orožje, v kateri so kovali noriško jeklo; osrednja vojaška blagajnica za Italijo, katero je upravljal „praepositus thesaurorum“; z njo je bila združena kovalnica denarjev pod vodstvom „procuratoris monetae“; in naposled je morala biti blizu mesta tudi barvarnica za baršun, ker se v nadpisih pogostoma omenjajo njeni delavci, „purpurarii“. Na južni strani mesta ob morski obali, katero je po noči razsvetljevala visoka umetna svetilka, je stala ladjedelnica in delavnica za orožje, za ladijsko opravo in za popravljanje poškodovanih ladij. Vrh tega so bile še delavnice za različno glineno posodo in za rezanje dragega kamenja. Akvilejski izdelki te vrste so bili v starih časih zeló na glasu in so se razprodajali daleč okoli, zlasti po Noriku in Panoniji, rezano kamenje pa tudi po Dalmaciji. Po bližnji in daljni okolici akvilejski je bilo mnogo opekarnic, ki so izdelovale opeko v različni velikosti in obliki. Tudi mozajik so napravljali brezdvomno v velikih množinah, ker nahajamo po vsej okolici akvilejski premnogo njegovih ostankov. Izvirni načrti in umetno sestavljene ter okusno izvedene slike teh mozajikov nam pričajo jasno, da se je bila ta umetnost v Akvileji povzdignila na vrhunec svoje popolnosti.

Obrtniki akvilejski so imeli svoja društva in svoje zadruge, katere je nadziral poseben „praefectus“ ali „capitolarius“. Vseh zadrug je bilo petintrideset. Najvažnejše med njimi so bile zadruge mizarjev, sodarjev, drvarjev, kamenosekov ali klesarjev, tkalcev, kolarjev, zidarjev, barvarjev, strojarjev, ribičev itd. Poleg obrtnosti je cvetlo v akvilejski okolici posebno še poljedelstvo. Celó največji dostojanstveniki in vojskovodje so se pečali s poljedelstvom in znali enako spretno

vihtiti srp kakor meč. Akvilejsko žito, vino in olje je bilo na dobrem glasu po vseh sosednjih deželah. Zlasti vina se je premnogo spečalo v Panonijo, kjer še ni bila takrat vinska trta udomačena. Tudi živinoreja je bila znatna v akvilejski okolici. Venetski konji so bili posebne pasme, ne sicer veliki, ali hitri, tako da so dobro služili pri dirkah in igrah.

II.

Ali toliko slavnemu mestu ni bilo dolgo življenje dosojeno.

Čim bolj so se množili državljanski prepiri med cesarji in proticesarji in čim predrznejši so postajali „barbarski“ narodi ob severnovzhodnih mejah rimske države, tem večja nevarnost je pretila naši Akvileji. Že leta 238. po Kr. je oblegal cesar Maksimin Traks skoz 22 dnij Akvilejo, ali brez uspeha, ker se je njegova lastna vojska uprla proti njemu in ga ubila pod obzidjem akvilejskim. Drugo obsedanje je prebila Akvileja leta 351., ko se je bil Julijan Odpadnik uprl pravemu cesarju Konštanciju. Julijanova vojska je zvezala na reki Natisoni po tri in tri ladje ter postavila na njih velikanske lesene stolpe, ki so bili tako visoki, da so presegali višino mestnega obzidja. S temi stolpi so se oblegovalci približali mestu in streljali iz njih na branitelje in celó v mesto samo. Ali tudi to ni upognilo hrabrosti in neustrašenosti Akvilejčanov. Julijanova vojska bi bila zastonj obsedala mesto, ako bi ne bil med tem umrl cesar Konštancij. Tedaj pa je bilo brezuspešno vsako daljnje bojevanje in tako so Akvilejčani odprli vrata Julijanovemu vojskovodji, ki je, priznavši hrabrost prebivalcev, skoro vsem blagodušno odpustil.

Še hujši časi so postali za Akvilejo, ko so začeli gotski in hunski narodi napadati rimsko državo in siliti celó v Italijo. Sedaj ni bilo več mogoče, se izogniti sovražnim navalom, ker pot v Italijo je držala ravno mimo Akvileje. V teh strahovitih časih se je pač jasno pokazalo, kako velike važnosti je bila Akvileja za obrambo Rima, in zatorej je niso zastonj imenovali „ključ Italije“. Že koncem leta 400. po Kr. je potolkel zapadnogotski kralj Alarih rimsko vojsko ob staroklasiški reki Timavi (blizu Sv. Ivana pri Devinu) in začel oblegati Akvilejo, toda brez uspeha, ker ni drugega učinil, kakor da je popolnoma oplenil in opustošil okolico akvilejsko.

Ali pol stoletja pozneje prihrumi mnogo hujši sovražnik nad Akvilejo. Leta 452. privali namreč kralj Hunov, grozoviti Atila, brezštevilne tolpe svojega grdega, čokastega naroda iz Panonije mimo Emone (Ljubljane), katero je popolnoma razdejal, potém črez Hrušico in skoz Vipavsko dolino v nižino furlansko. Strah in groza sta oznanjala ta „bič božji“. Razrušena mesta, goreča sela, razdejana polja in pa grdo razmesarjena trupla ubitih prebivalcev so kazala sled o vojski njegovi. Atila je razsajal tako grozovito, da se naš narod še dandanes s strahom in grozo spominja imena njegovega, pripisujoč vse podrtine in razvaline grozovitosti „kralja Atule“.

Atila začne četrto obleganje mesta Akvileje. Njen hrabri branitelj Gaj Menapij zbere v naglici vojakov in živeža, oboroži mestno obzidje in pripravi vse, kar je potrebno proti dolgotrajnemu obleganju. Vojakov je bilo v Akvileji zadosti, ker je premnogo ljudij z dežele od strahú pred Atilo pridrlo v mesto; drugi pa so se rajši umaknili na primorske otoke, zlasti na Grad pod Akvilejo. Toda ravno premnogo ljudstva v mestu bi bilo oviralo uspešno brambo in prezgodaj použilo branilcem potrebno hrano. Zató je poslal Menapij vso duhovščino s svetinjami vred, vse za boj nesposobne može, ženske in otroke na otok Grad. Tako je bilo vse pripravljeno za trajno brambo in Huni, ki niso razumevali bojnè umetnosti, zlasti ne, kako se mora oblegati trdnjava, so se brezuspešno zaganjali v akvilejske zidine. Ker se mesto ni hotelo predati, so si morali Huni po okolici iskati živeža in vsak dan tem dalje hoditi ponj. Tako so v kratkem času opustošili in razdejali vso okolico.

Tri mesece so Huni zastonj oblegali Akvilejo; svak dan jim je bolj ginilo upanje, da se mesto kdaj predá. Vročina je hudo pritiskala, iz močvirnega zemljišča se je vzdigovala nezdrava para, bolezen je žugala in živeža ni bilo najti daleč okoli. Zató so začeli Huni mrmrati in zahtevati od Atile, naj jih odvede v solnčno Italijo. S težkim srcem se je odločil kralj privoliti v to zahtevo, ker je sam izprevidel, da ne morejo Huni vzeti utrjenega mesta, na izstradanje pa ni bilo niti misliti ne. Ali ljudska vraža je prišla nenadoma Atili in njegovim Hunom na pomoč.

Ko jezdi namreč Atila nekega jutra po svoji navadi okoli mesta, zapazi ptico čapljo, kako prenaša svoje mladiče

iz nekega stolpa pri obzidju. Brž skliče svoje vojskovodje, jim pokaže, kaj dela ptica, in reče: „Glejte, ptiči slutijo bližnjo nevarnost, ki preti mestu, in zató se selé. Udarimo še enkrat krepko na tisti stolp in videli boste, da se razruši in vrata se nam odpró v mesto.“ In res vojskovodje so bili prepričani ter so oznanili četam to čudežno znamenje. Vsa vojska se zdaj vzdigne, zbere in uredi ter udari z vso silo na omenjeni stolp. Napad je bil tako hud, da se je kmalu začelo na tistem mestu rušiti zidovje. Huni so to z velikim veseljem opazili in toliko časa tisto stran naskakovali, da so prebili zid in napravili dosti širok vhod. Skoz to odprtino je vdrla vsa ogromna vojska v mesto. Zastonj je bila zdaj vsa bramba; Akvilejčani so morali položiti orožje in se priporočiti milosti sovražnikovi. Ali te niso poznali Huni. Začeli so mesto pleniti in ropati, pa tudi po nepotrebnem rušiti in zažigati. Poklavši več tisoč hrabrih boriteljev, so zajahali zopet svoje male, ali iskre konjiče in zdirjali dalje po venetski nižini proti Pataviju.

Toda Huni še niso mogli zadati smrtnega udarca tolikemu mestu, kakoršno je bila Akvileja. Tisti meščani, ki so bili ušli morilnemu orožju in uničujočemu ognju, so se zopet zbrali, poklicali begunce z otoka Grada nazaj, očistili trge in ulice, popravili poškodovane hiše in se zopet nastanili v starih svojih prostorih, kakor so vedeli in znali. Ali javna poslopja, svetišča in kipi so ostali seveda zrušeni in razdejani. Toda na to je bilo prebivalstvo že navajeno, ker so kristjani že takrat mnogo poganskih hramov in kipov potrli, ko je bil cesar Teodozij († 395) strogo zabranil malikovalstvo. Skratka Akvileja si je opomogla; čeravno se v svojem popolnem bliščU ni nikdar več vzdignila, vendar je še nad sto let slula kot mogočno trgovsko mesto. Leta 569. po Kr. pa pridrvijo črez vzhodne planine germanski Langobardi, posedejo vso gornjo Italijo in napadejo Akvilejo. Mesto ni imelo sedaj več svojega obzidja in se ni moglo braniti. Zató se vzdigne patrijarh Pavlin I. z vso duhovščino in prenese vse svetinje in cerkvene zaklade na otok Grad, kjer se stalno naseli in sezida nove cerkve. Langobardi so po Akvileji tako hudo razsajali, da se je Pavlinov naslednik, patrijarh Helija, leta 579. pritožil gradskemu cerkvenemu zboru, da stara Akvileja „ne more več prenašati biča brezbožnih Langobardov“. Zató je duhovščina in ljudstvo sklenilo, da se ne vrne več v Akvilejo, temveč da ostane na

varnejših primorskih otokih, zlasti na Gradu in Rialtu (današnje Benetke). Zatorej so prenesli tudi ime na Grad, imenujoč ga „Novo Akvilejo“.

Poleg teh zunanjih vzrokov imamo pa še nekoliko notranjih, zakaj je Akvileja tako popolnoma propadla. V šestem stoletju ni bila več središče cvetočih dežel in živahne kupčije. Okoli in okoli so jo obdajali divji, plenaželjni narodi, katerim se ni mogla braniti. Od vzhoda so pritiskali Hunom podobni Obri in malo za njimi tudi Slovenci, ki so se bili do leta 600. pomaknili že do meje italijanske. Zató si zastonj iskal mirú in varnosti v akvilejskem obzidju. Prebivalci so so rajši umikali na varnejše otoke in zapuščeno mesto je hitro razpadalo. Vrh vsega tega se je začel svet ob morju vedno bolj zniževati in voda je silila čim dalje bolj v deželo. Kjer so bila poprej rodovitna polja, se je počasi naredilo močvirje, zrak se je okužil in ljudje so zbežali iz teh nesrečnih krajev. Kar ni mogla doseči divja sila, to se je posrečilo mrzlici in Akvileja je postala v srednjem veku to, kar je še dandanašnji.

Vendar s pogansko Akvilejo ni propadla ob enem tudi kristjanska. Sveta vera, katero sta oznanjala in utrdila sv. evangelist Marko in njegov naslednik sv. Mohor, prvi akvilejski škof (obglavljen okoli l. 68.), se je bila razširila in ukoreninila po bližnji in daljni okolici stare Akvileje. Njena cerkev je postala najimenitnejša za Rimom in njeni pastirji so se začeli imenovati nadškofje in malo pozneje celó patrijarhi. Akvilejski patrijarhi so izpreobrnili tudi večino Slovencev k sveti veri in njihova cerkvena oblast je obsegala vse slovensko ozemlje na južni strani reke Drave. Tudi posvetni knezi so postali akvilejski patrijarhi, in sicer najpoprej na zemljiščih, ki so pripadala cerkvi akvilejski, po letu 1077. pa sploh po vsem Furlanskem in Goriškem ter v Istri in na Kranjskem. Svojo posvetno oblast so izgubili patrijarhi leta 1418., cerkveno višje pastirstvo pa so izvrševali po slovenskih zemljah še do leta 1751., ko je papež preklical akvilejski patrijarhat in namesto njega ustanovil dve nadškofiji, v Gorici in Vidmu. Tako je črez 1933 let po utemeljitvi Akvileje utihnilo to ime v svetovni zgodovini in še v domači, krajevni povestnici se le redkokdaj več imenuje.

S. Rutar.

162. Narodna bramba za časa turških bojev.

Najslavnejšim dobam slovenske preteklosti smemo brez ugovora prištevati one žalostne čase, ko se je Slovenec skoro 300 let bojeval z okrutnim Turčinom. Res burna, grozepolna so bila ona stoletja, a zavest, narodni ponos in hrabrost naših pradedov se je takrat kazala v svitu, v katerem bi se morali odlikovati tudi mi, njih potomci.

Neprestano stoječ na braniku za vero in domovino, po večjem brez državne ali celó inostranske pomoči, so branili Slovenci sebe in domači hram sami. Polagoma so urejevali narodno brambo, da je ovirala turške napade in jih naposled ustavila. Seveda to poslednjo svrho so dosegli še le po dolgih, bridkih izkušnjah, po ogromnih žrtvah ljudij in premoženja tekom mnogih dolgih let.

Najprej je šlo za to, da so hitro zvedeli po deželi, kdaj in kje je prestopil neprijatelj mejo slovensko. Izkušnje so namreč učile, da se je po navadnem načinu sovražni napad prepozno naznanjal, da so se brambovci zbirali, ko je bil Turek že dovolj naropal in požgal, in kadar so hoteli udariti nanj, jo je bil že skoro vselej popihal črez mejo. Izmislijo si torej leta 1469. brzojav, kakoršen bi pač dandanes več ne zadostoval. Napravljali so namreč ob turški meji vrh naših najvišjih gorá velikanske grmade iz suhih, s slamo kritih drv. Poleg grmad so stali močni možnarji in straže. Kadar se je prikazal Turčin, so ustrelili na najbližjem hribu trikrat ter zapalili grmado. Prav tako so delali na drugih vrhovih bliže in bliže glavnega mesta in v kratkem so zvedeli v Ljubljani, da je sovražnik v deželi.

Kadar je bredel črez Kolpo, so dajali z gorečim brzojavom s Plešivice pri Adlešičah ali pa z Vinice znamenje na Prelibl pri Poljanah, odtod na Zdihovo nad Kostelom, na Fridrikstein nad kočevskim mestom, potém na Sv. Ane goro pri Ribnici, na Ortenek, k Sv. Ahaciju pri Turjaku, na Ig in naposled na grad ljubljanski. Ako je prihrul sovražnik pri Kostanjevici ali Metliki, so poročili žalostno vest z visokega mehovskega gradú blizu Novega mesta proti Hmelniku, k Sv. Petru pri Žužemberku, na Primskovo v litijskem okraju, zatém na Višnjo goro, k Sv. Magdaleni nad Šmarijem in v

Ljubljano. Če je pa navalil na slovensko zemljo v Istri na Krasu, so pokali možnarji na Učki gori, Grobniku, Klani, Šilertaboru pri Zagorju, v Vipavi, Senožečah, na postojnskem gradu; z loškega gradú so dali glas Logatčanom, Vrhničanom in Ljubljančanom. Le-ti so turški prihod naznanjali Gorenjcem. Na Šmarni gori, nad Kamnikom, pri Sv. Marjeti pri Kranju, pri podružnici sv. Petra nad Begunjami, na blejskem gradu, v Jesenicah in Beli peči so gorele grmade in naznanjale sosedom Koroščem z žarečimi pismenkami strašno gorjé, ki preti slovenskim pokrajinam. Pogosto je Turek obiskal tudi lepo Štajersko; zakaj proti prepovedi svojega proroka je zahlepel včasi tudi po žlahtni vinski kapljici. Tu so mu posvetili na Borlu, na Donatski gori pri Rogatcu, na Črni gori pri Ptuju, v Ptuju, Radgoni in po drugod.

Poglavitna straža na Kranjskem je bila v Metliki. Hrvatskim banom je bilo naročeno, da sleherno sovražno pomikanje nemudoma izporočé na Kranjsko in Štajersko. Pozneje so obstavili Donavo in Dravo, kar je stalo silno veliko denarja. Podložniki so stražili, grmade delali in v sili zažigali. Nosili so nadalje pisma sem ter tja, v katerih je bilo zabeleženo, koliko je sovražnikov, kje se prikazujejo, kam se pomikajo itd.

Strel, goreče grmade in zvonjenje je deželjane opominjalo preteče nevarnosti. Kranjsko plemstvo se je združilo v vojno krdelo, vselej pripravljeno, udariti na neprijatelja. Plemenitaši, samostani moški in ženski, mesta in trgi so dajali po premoženju ali številu kmetov po enega ali več v orožju vajenih hlapcev jezdačev. Kdor ni mogel sam priti, je poslal namestnika. Navadno je bila ta četa razdeljena v dva oddelka po deželnih barvah z višnjevim in rumenim pasom, v sili pa še v tretji in četrti oddelek z višnjevo-belim in rumeno-belim pasom. Po potrebi je bila ta vojska različnega števila. Zapovedovali so ji po en stotnik, dva poročnika in dva zastavnika. Nosili so ovratnike iz losove kože, ki je takrat slovela kot kroglam neprodirna, čelade s peresom in široke pase v deželnih barvah. Razen samokresov in mečev so nosili tudi kratke puške, karabinkam podobne. Vsak konjik stalne vojne je na leto prejemal iz deželne blagajnice po 100 kron. Mesta so varovali in branili posebni stražniki, najemniki in meščani sami, ki so morali imeti svoje orožje shranjeno v orožnicah.

Zadnja omenjenih čet je bila, kakor je lahko razvidno, preslaba, kadar je prihrumel Turčin v množnem številu. Ob takih prilikah se je dvignil ves narod, črna vojska. Po potrebi je namreč deželni glavar poklical na boj vsakega 50tega, 30tega, 20tega, v najhujši sili celó vsakega 10tega moža, ki je znal sukati meč in dobro meriti. Deželni glavar je imel po sklepu inšprukskega zbora leta 1518. pet poštenih, zvedenih mož poleg sebe, s katerimi se je posvetoval, kaj in kako storiti v poedinih slučajih. Ako se dežela sama ni mogla uspešno braniti navalu, so prihitele sosednje na pomoč. Tudi Benečanje so po prvem turškem napadu na Furlansko uredili deželno brambo za mesto in okolico. Poslednja je morala dajati po 20.000 mož, država pa jih je preskrbovala s potrebnim orožjem. Beneško mesto je bilo razdeljeno na šest okrajev, izmed katerih je sleherni imel po dva predstojnika, ki sta sestavljala imenike oboroženccev za svoj okraj. Šest oskrbnikov je čuvalo, da je bila vojska vselej pripravna za boj.

Sicer je bila deželna vojska le za brambo domačije, toda mnogokrat so jo pošiljali tudi v vnanje dežele, kar pa je bilo skoro vselej škodljivo; zakaj Turčin se je le rad takrat prikradel v naše pokrajine, kadar so se njihovi junaki bojevali drugod. In če so bili tudi doma, kaj je premoglo primeroma majhno njih število proti divjaku, katerega je bilo včasi kakor listja in trave! Kako okorni so bili taki oklepniki proti čilim Turčinom, ki so na lahkih konjičih vihrali po deželi kakor hudourniki! Predno se je zbrala črna vojska, koliko so v tem že naropali, podavili in požgali; saj je dokazano, da je nevernik kakor besen premeril v treh dneh vso Kranjsko. Takozvana stalna vojska pa je bila po večjem razkropljena po cesarskih gradovih. Bili so pogostoma razuzdani najemniki iz raznih vetrov, njih poveljniki tujci, ki so le skrbeli, kako ohranijo posestva gospodarju svojemu, ali ki so se celó med seboj prepirali ali napadali. Ob takih okoliščinah se niso mnogokrat zmenili za gorje, ki je stiskalo deželjane. Slovenci so se tedaj navadno branili sami. Na ravnem polju pa se niso mogli vselej meriti z dobro oboroženimi, urnimi in številnimi Azijati; zató so se umikali v prirodno zavarovane kraje, na pr. na visoke planine, v podzemeljske jame, v temne, goste šume ali za trdno zidovje. Najpripravnejše so bile pred vsemi cerkve, stoječe navadno na visokih strminah; močno obzidane so dajale po-

božnim pradedom našim posebno zavetje. Bili so v božjih rokah, takorekoč v hramu, katerega si je izvolil Bog v bivališče med človeškimi otroki. Ta misel jih je navdajala z višjim pogumom, z večjo srčnostjo; zakaj ako je Bog z njimi, kdo je zoper nje?

Cerkvice so bile pa sploh pretesne za vse, ki so iskali zavetja v njih. Poleg tega se nikakor ni strinjalo z božjo častjo, da so v njegovo hišo tirali živino ter nosili živeža in drugih potrebščin. Treba je bilo okoli cerkve posebnega, močnega zidovja, po več stolpov, hramov za hrano, hlevov za prignano živino, orožnic itd. Tako obzidane in utrjene cerkve imenujejo t a b o r e. Brez pretiranja rečemo: tabori so prav n a r o d n e t r d n j a v e. Narodne sile so jih zidale, narodni um jih je urejal, narodna hrabrost branila. Oglejmo si jih nekoliko!

Trdno cerkev s pokopališčem vred obdaja mogočno, visoko obzidje. Vsaj pri vhodu stoji trden stolp, kakor v Osilnici na Kolpi; pogostoma jih je po več. Razdeljeni so v nadstropja. Pri tleh so bili hrami za vino, hrano, žito in hlevi za živino, ob zidovju pa hodišča in line, skoz katere so streljali. V dobro urejenih orožnicah večjih taborov so imeli ogromno smodnika, žvepla, svinca, topov na podstavkih ali kolesih in drugega enakega morilnega orodja. Pogrešali niso vsakojakih pušek, sabelj, mečev, sulic, bandaljerov (jermenov, na katerih so visele lesene, s strelivom nabite pušice), bobnov, piščalij, kijev, kos itd.

Življenje v taborih je bilo jako živahno. Možje, katerih soseske so zidale tabor, so se shajali vsako leto, pregledovali taborsko premoženje, si omišljali potrebnih stvarij in volili poveljnika in nekoliko stotnikov. Prvi je hranil ključe taborske ter bil odgovoren za vse premoženje in orodje njegovo. Izmed stotnikov je najimenitnejši izdeloval račune, ostali pa so mu donašali kazenske in darovane novce, s katerimi so popravljali tabor in ga oskrbovali z živežem. Taborski sodnik naposled, ki je bil navadno kak bližnji plemenitaš, je imel denarjé v varstvu in nadzoroval stanje trdnjavno.

Takih taborov je bilo po Slovenskem mnogo. Ostanke zataborjenih cerkvá nahajamo na Kranjskem med drugimi pri Sv. Egidiju v Repnjah, v Cerkljah, v Dobu, na Krtini z dvema štirioglatima stolpoma in z mostom, na Goričici s štirioglatim

stolpom, v Komendi, v Preddvoru, pri podružnici sv. Kunigunde v ihanski duhovniji še dandanes imenovani Tabor; v Češnjicah, nad velesovskim samostanom, v Podbrezju na Gorenjskem. Nadalje so bili utaborjeni poljanski cerkvi nasprotni hrib z imenom Tabor, Primskovo, tabor Zagradec v šmarski dekaniji, Pletrije, Mirna peč, Sv. Miklavž pri Turjaku, Getonice, Stari log, Morelj, Moravice, Koprivnik na Kočevskem, Sv. Janez pa Tabor pri Črmošnjicah; Osilnica ob Kolpi, semiška cerkev z okroglim stolpom, Zaklanec v horjulski duhovniji, Sv. Križ pa Tabor pri Logatcu, Studeno, Begunje, Šilertabor pri Zagorju (postavljen l. 1471.), Košana, Slavina in drugi.

Na Štajerskem so bili razen že omenjenih krajev, kjer so stale straže, utaborjeni: Žalec, Bistrica, Žički samostan, Sv. Lambert; na Koroškem cerkev sv. Štefana in Kozme na Grobniškem polju, samostan sv. Jurija; na Goriškem Bovec, Črnica, Gradiška, Foljana, in povrh še dolga vrsta okopov od Sočinega izliva blizu Ogleja do Gorice.

Ako povzamemo k tem taborom še vse utrjene, močno z okopi, rovi, nasipi, jarki, visokim zidovjem zavarovane samostane, gradove, trge, mesta in nalašč za brambo postavljena poslopja, vidimo z duševnimi očmi na slovenski zemlji le en velikanski tabor, eno trdnjavo, prepolno topovja in orožja. Njeni prebivalci so bili vedno opasani ter noč in dan pripravljeni, da zgrabijo kletega sovražnika, ki jim je hotel vzeti vero in svobodo.

Kako so se vedli taborjani ob priliki turškega napada? Prizor je pretresljiv, vreden, da si ga naslikamo. Kadar so goreče grmade na visočinah, streli iz možnarjev, rdeči petelin zapaljenih vasij, plat zvoná iz bližnjih zvonikov ali urni sli naznanjali grozno novico, da je Turčin v deželi, tedaj so gnali seljaki ljubo živinico v tabor in znosili tja, kar se je dalo, ako niso rajši svojega blaga poskrili v duplinah in jamah. Možaki, primeroma dobro oboroženi, stopijo na hodišče okoli zidovja, v line nastavijo nabite možnarje in puške. Ženske obstopijo nakopičene groblje in kuhajo smolo; starci, otroci in za boj nesposobni ljudje pa se poskrijejo po hramih in kleteh, ali pa hité v svetišče klicat Boga na pomoč. Ako so sovražne čete naskočile tabor, niso taborjani držali križem rok; obsipali so jih s kroglami in ženske so valile velikanske skale

v nižavo. Goreča smola, vrela voda, neugašeno apno je kar deževalo na nevernika.

Kakšno pehanje, kolika gneča med ljudmi in živino v tesnem taboru! Najpogumnejši, pogostoma domači duhovnik, je vnemal z zgovorno besedo in dejanjem omagujoče malo krdelce kristjanskih junakov k srčnosti, da so do poslednjega moža odbijali besne naskoke krutega odpadnika, in mnogokrat so slavno odpodili trume sovražne. Celó iz trdnjave so se spuščali za begočimi Turčini. Turške glave na drogih, nevernim krempljem odvzeti plen, kakor ženske, živina, cerkvene in druge dragocenosti, so pričali mnogokrat, da ni bilo njih junaštvo brez uspeha. Toda gorjé, trikrat gorjé pokrajini, katero je preobvladal ljuti osmanlij! Kri in razdejanje je bilo njen delež. Neusmiljeno je posekal divjak borne starce, mučil uboge slovenske žene in deklice, a možake, mladeniče, otroke pa je gnal z živino vred v sužnost, da so razširjali kot janičarji slavo turškega polmeseca. Česar pa ni mogel vzeti s seboj, je ugonobil požrešni plamen. Kdo more opisati bridkosti, šteti solze, ki so jih učinjali ob takih priložnostih neverniki našim pradedom! Kjer je malo poprej donela vesela pesmica, kjer sta kraljevala mir in sreča, je razsajal zdaj bojni hrup, je tužno odmevalo ječanje ranjenih, vpitje odpeljanih, jok ostalih.

Zgodovinarji opisujejo čestokrat na dolgo in široko, kaj je dovršil ta ali oni vladar, ta ali oni imenitni mož: o bridkih solzah, ki so jih točili naši očetje, o junaških delih, ki so jih doprinašali v taborih, na teh nemih gomilah svojih pradedov, molči povestnica in junake pokriva zemlja, katero je močila njih dična kri slovenska. Le iz ponižne pripovedke, iz junaške pesmi še doni njihova slava in bo donela na veke.

J. Parapat.

Životopis.

163. Jurij Vega.

Jurij Vega se je porodil leta 1754. dne 24. sušca v Zagorici, majhni vasi moravske župnije na Kranjskem. Stariši so mu bili Jernej in Helena Veha. Pod tem imenom je za-

pisan v moravški krstni knjigi in to je njegovo pravo ime. S trinajstimi leti je stopil v latinske šole ljubljanske. Ker mu stariši, borni kmetovalci, niso imeli dosti zalagati, je prebil svoje nauke večinoma ob podpori dobrih ljudij. Kot dijak je po svoji nadarjenosti in točni marljivosti kmalu obrnil náse pozornost svojih učiteljev; zlasti se je zanimal zanj učitelj matematike, duhovnik Josip pl. Maffei, ki mu je postal pravi oče; podpiral ga je ne le gmotno, ampak ga tudi navduševal za duševno izobrazbo Ta blagi učitelj je odločilno vplival na vso njegovo bodočnost.

Leta 1775. je dovršil Veha ljubljanski licej kot prvi odličnik. Zaradi izvenrednih matematičnih znanostij je dobil takoj službo c. kr. navigacijskega inženirja v Notranji Avstriji; ali njej se je prostovoljno odpovedal ter je leta 1780. vstopil kot preprost topničar pri drugem topničarskem polku, in sicer, kakor sam pravi, iz odločnega veselja do vojaškega stanú. V tem času je izpremenil svoje ime v Vega in tako se je pisal odslej.

Vstop v vojake je začetek njegove neminljive slave na vojaškem in učenjaškem polju. Kako vestno in bistroumno se je tukaj vedel, temu je prvi dokaz to, da je v enem letu postal podporočnik, in v kratkem je prišel za učitelja matematike v topničarsko šolo na Dunaju. Še istega leta (1782) si je postavil prvi spomenik na polju učenosti, izdavši knjigo: „Matematična predavanja“.[1]

Kako pa je bilo to Vegi mogoče, ko vendar ni nikoli pohajal višjih šol? Odgovor je kratek: Vega je bil samouk. Izstopivši iz ljubljanskih šol, se je samostalno dalje izobraževal; toda njegova nadarjenost ni bila edini vzrok njegovim plodom, temveč z njo je bila združena tudi vztrajna delavnost.

Stopivši v vojake, je takoj bistroumno presodil pomanjkljivost tedanjih matematičnih knjig v šolah vojaških; uvidel pa je tudi neizmerno važnost matematike za topničarsko stroko v obče. Poln odločnosti se je lotil sam dela, po katerem je postal preosnovatelj avstrijskih topničarskih šol; zakaj on je prvi v te šole uvedel višjo matematiko.

Priznanje, ki je doletelo njegovo prvo knjigo, ga je tako izpodbujalo, da je leto pozneje dal na svetlo drugo znamenito knjigo: „Logaritemsko-trigonometriške tabule“ v dveh delih, v nemškem in latinskem jeziku.[2]

Prihodnje leto 1784. je postal nadporočnik in izdal drugi del „matematičnih predavanj“: geometrijo in višjo matematiko.

Da se povzdigne avstrijsko topničarstvo na višjo stopinjo, je vlada osnovala poseben topničarski oddelek (Bombardiercorps — cohors artis pyrotechnicae) na Dunaju. Vego je zadela čast, da so ga imenovali za učitelja matematike v tej šoli, ob enem pa je postal tudi stotnik (l. 1787.). V tem letu je dal na svetlo: „Uporabni navod, kako se mečejo bombe“, in leto pozneje tretji del „matematičnih predavanj“: mehaniko.

Odslej mu je boj nekoliko oviral pisateljevanje. Želeč dejanski izkusiti vrednost svojih teoretičnih naukov, je šel leta 1789. prostovoljno z generalom Lavdonom proti Turkom. Pred Belim gradom je pokazal prvikrat svojo junaško hrabrost ter je z izvrstnim streljanjem pošteno pripomogel, da se je vdala trdnjava.

Vrnivši se na Dunaj, se tam ni dolgo mudil. Leta 1790. ga nahajamo v Lipniku na Moravskem, kjer so pretili Prusi z vojsko. Tam je prebil dve leti. Na vojski ni samo točno opravljal vojaške službe, temveč se tudi v prostih trenutkih pečal z matematično vedo. Že pred Belim gradom so našli stotnika Vego sredi turških bomb za nekim okopom zamišljenega v svoje logaritemske račune. Tako je delal blizu deset let, katere je z malimi prenehljaji prebil na bojišču.

V Lipniku je dovršil dodatek k tretjemu delu „matematičnih predavanj“ in izumil teorijo kolesja (Räderwerk), kar se je doslej zdelo nemogoče.

Vegovo ime je zdaj tako slovelo, da ga je kraljeva velikobritanska družba znanostij imenovala za svojega dopisujočega člana.

Meseca vinotoka leta 1792. je prišel za kratek čas na Dunaj in kmalu potém je postal major bombardirske čete.

Ko pa je leta 1793. napočila vojska proti Francozom, je šel zopet vsled lastne prošnje k cesarskim četam ob Renu in je ondi zapovedoval oblegovalnemu topništvu, dočim je bil poveljnik vsej vojski alzaški državni grof Wurmser.

Predno so začeli Avstrijci napadati utrjene francoske črte okoli Weißenburga in Lauterburga, je dovršil novo logaritemsko ročno knjigo, in sicer tisti logaritmovnik na sedem decimalk, ki ga še sedaj rabijo po srednjih šolah.

Nató pa so prišli za majorja Vego vroči dnevi. Dne 13. vinotoka istega leta je užugal s svojo neustrašenostjo trdnjavo Lauterburg. Spravil je dve diviziji konjice v varno zavetje blizu Lauterburga, potem pa sam jezdil do mesta in z lepimi besedami, a odločno zahteval, naj se mesto vda in most odpre. Ko se je to zgodilo, je šel z obema divizijama v mesto in štirinajst ur neprenehoma vodil straže, da je napravil red. Še bolj slaven je bil njegov čin pri obleganju razvpite trdnjavice „Fort Louis“, ki so jo, stoječo na otoku sredi Rena, smatrali Francozi za nepremagljivo. Počenši 10. listopada še istega leta, so streljali Avstrijci, pod poveljništvom generalnega majorja Lauerja, zaradi slabega vremena že tretji dan brez vsega uspeha na trdnjavo; tedaj so očitali majorju Vegi pri obedu vpričo vseh gostov, da bo le on kriv, ako morajo opustiti obleganje. Teh grenkih besed se ni ustrašil, ker jih ni zaslužil, ampak je dejal, da si upa v 24 urah zmagati trdnjavo, ako sme po svoji volji razpolagati s topništvom. Nató mu dá generalni major Lauer besedo, da ga hoče cesarju predlagati za viteški red Marije Terezije,[4] ako izvrši svojo obljubo. Major Vega skoči od mize — in urno na delo.

Še isti večer začne z velikim trudom staviti majhno baterijo iz treh desetfuntnih topov (Haubitzen) na desnem krilu. Delal je tako, kakor mora delati mož, ki hoče kaj doseči. Ne le, da je dajal točna povelja, tudi s svojimi rokami je prijel za delo. Vsled tega je bila baterija tri četrti ure pred polnočjo gotova in takoj so začele granate frčati v mesto. Pri tej priliki je pokazal naš korenjak svojo duhovitost še na drug način. Ker je bilo mesto jako oddaljeno, ga niso dosegali tedanji topovi, in to tem manj, ker so z možnarji in havbicami streljali dotlej le „na visoko“ (elevacija 50° in črez). Da bi pa mesto vendar dosegel, je dal topove dosti močneje nabijati in streljati „na nizko“ (elevacija 15°—16°). Med tem je ukazal tudi ostalim baterijam, naj primejo od druge strani mesto, niže trdnjave ležeče. Tako ga je spravil v navzkrižni ogenj. Drugi dan je mesto na več krajih gorelo in opoldne je že prosila posadka premirja, na kar se je nepričakovano hitro vdala.

Vsled tega slavnega in za avstrijsko vojsko jako važnega čina je nasvetoval generalni major Lauer majorja Vego za viteški red Marije Terezije. Redovni zbor mu ga je enoglasno priznal,

toda Vega ni takrat dobil viteškega križa — slučaj, o katerem nič natančnega ne vemo.

Navzlic burnim časom je dovršil Vega v vojski ob gornjem Renu delo, ki bi samo zadostovalo, da postane njegovo ime nepozabljeno. To je njegov tretji ali veliki logaritmovnik v latinskem in nemškem jeziku.[5]

Da Vegova logaritemska dela laže ocenimo, nam je pogledati v zgodovino te stroke. Naravni logaritemski sestav sta leta 1614. prva iznašla škotski lord Napier (čitaj: Néper) in Švicar Jobst Bürgi. Po smrti Napierjevi (1617) je to delo nadaljeval londonski profesor Brigg, preračunivši ves sestav na osnovno število 10. Dovršitev logaritmov pa je jako pospeševal holandski učeni bukvar Adriaan Vlaeq, ki je izdal velikanski logaritmovnik na deset decimalk v dveh folijantih (med l. 1628.—1633.). Iz te knjige so zajemali do Vege vsi evropski matematiki, ki so izdajali logaritmovnike v manjši obliki za ročno rabo. Za Vegove dobe se bili Vlaeqovi folijanti prav redki, vrh tega pa tudi ne brez pogreškov, tedaj računanje z njimi nezanesljivo. To je vzrok, da se je Vega lotil tega dela. Preračunil je sam, deloma tudi njegovi učenci, skoro vse logaritme ter zaporedoma izdal tri logaritmovnike: prvega v dveh delih na sedem decimalk za izučene matematike (srednji logaritmovnik), drugega kot ročno knjigo za učence na sedem decimalk (mali logaritmovnik) in tretjega za najnatančnejše račune učenjakom, zvedoslovcem, mornarjem itd. na deset decimalk (veliki logaritmovnik). O zadnjem trdijo učenjaki, da je še sedaj najboljši deseterodecimalnik.

A vrnimo se zopet na bojišče. Meseca grudna leta 1794. se je nahajal major Vega v hudih bojih okoli Mannheima, kjer so cesarski branili okope ob levem bregu renskem. Ko so se ti-le ravno o božičnih dneh morali umakniti presilnemu pritisku, se je Vega znova proslavil po svoji neustrašenosti in izvrstnem poveljevanju; iz lastnega nagiba je rešil vse avstrijske topove s strelivom vred sovražnikovih rok, ko jih je prepeljal na desni breg črez napol zamrzlo reko.

Kakšno zaupanje so imeli takrat v njegovo bistroumnost, nam izpričuje to, da je dobil povelje, naj preosnuje avstrijsko topništvo s tem, da ustroji nove boljše možnarje za bombe. To nalogo je častno rešil v Mannheimu, ko je po svojem matematično utemeljenem načrtu ustrojil dva devetcolska

možnarja za bombe, ki sta metala nad tri kilometre daleč, dočim so prejšnji metali jedva za polovico te daljave. Ti možnarji imajo v zgodovini topništva ime: „Vega's weittreibende Bombenmörser".

Vrednost te izumbe se je še tisto leto izvrstno obnesla proti Francozom, ki so se bili med tem polastili Mannheima. Da si naši priborć to mesto, je bilo treba pravilnega obleganja. Začelo se je dne 13. kimavca l. 1795. Vega si je za svoja dva možnarja izbral izvrstno stališče in je štiri dni neprenehoma metal bombe v trdnjavo, kamor noben drug možnar ni segal. S tem je obleganje tako pospešil, da so se naši v osmih dneh zopet polastili tega važnega mesta.

Gledé na ta slavni čin so majorja Vego drugič predlagali za viteški red Marije Terezije in takrat ga je tudi res dobil (1796); v posebno zaslugo so mu šteli izumbo izvrstnih novih možnarjev.

To in prihodnje leto se je Vega s sijajnimi topničarskimi manevri udeleževal bojev med Moguncijo in Straßburgom. Po sklenjenem miru (v Campo-Formiju l. 1797.) pa je spravil vse cesarsko orožje domov v Avstrijo, kjer je svojo skrb zopet posvetil topničarski šoli, povrh pa nadaljeval svoje znanstveno delovanje, čigar novi plod je bil zraven drugih izdaj nekaterih prejšnjih del in več drobnih spisov četrti in poslednji del „matematičnih predavanj": hidrodinamika (leta 1800.).

Kako daleč je takrat slovelo ime učenjaka Vege, nam izpričuje izvenredna čast, ki so mu jo izkazovala društva učenjakov. Leta 1797. je bil izvoljen za člana matematično-fizikalnega društva v Erfurtu, l. 1799. za člana akademije koristnih znanostij v Moguncij, l. 1800. pa za uda kraljeve češke družbe znanostij v Pragi in kraljeve pruske akademije znanostij v Berolinu.

Pa tudi Avstrija, kateri je bil, stopivši pred dvajsetimi leti v vojake, posvetil svoje najboljše moči, je cenila zvestega sina. Za plačilo njegovim zaslugam, katere si je pridobil v dvajsetletnem vojaškem službovanju po modrosti, izvrstni hrabrosti in sploh po vzornem vedenju, ga je povzdignil milostljivi vladar cesar Franc II. (I.) dne 22. velikega srpana leta 1800. med barone avstrijskih dednih držav. Leta 1802. je bil Vega povišan v podpolkovnika pri četrtem topničarskem

polku, ali te časti ni dolgo užival; zakaj moža, ki je tolikokrat brez strahú stal pred smrtonosnimi žreli sovražnih pušek in topov, je zadela roka — morilčeva.

O tem strašnem hudodelstvu se poroča, da je baron Vega izginil nekega dne. Deveti dan, dne 26. kimavca leta 1802., so našli njegovo mrtvo truplo v reki Donavi blizu Nußdorfa s tanko vrvjo k stebru privezano. O zločinu se je marsikaj sumilo, pa nič gotovega vedelo. Najbolj verjetno je zdaj tó-le: Kakih sedem let pozneje je zapazil neki častnik v topničarski šoli na Dunaju v rokah nekega topničarja bakren kotomer, na katerem je bilo vrezano ime: Vega. Poprašan, je dejal topničar, da mu je kotomer posodil mlinar, pri katerem stanuje. Nató so mlinarja zaprli in ta je nazadnje izpovedal, da je imel jako lepega konja. Podpolkovnik baron Vega, ki ga je hotel imeti, mu je ponujal večkrat velike svote, nazadnje toliko, da sta se pogodila zanj, in Vega mu je naštel denar. Ko je isti večer prišel po konja, sta morala v hlev po brvi, ki je držala črez mlinsko strugo. Tú se je polastila mlinarja peklenska želja, obdržati denar in konja, in tedaj je sunil barona Vego raz brv v vodo. Na to izpoved je storil mlinar smrt na vislicah.[6]

Ko se je zvedela Vegova smrt, je žaloval ves Dunaj in z njim gotovo tudi vsa Avstrija; zakaj izgubila je enega najboljših svojih sinov, junaka učenjaka.

Vegovo slavo oznanjajo njegova tiskana dela, med katerimi so se matematična predavanja v avstrijskih topničarskih šolah rabila črez 70 let; mali logaritmovnik pa je doživel nepoznano število natiskov (l. 1900. 78. natisk) ter bil preveden na francoski, angleški, italijanski, ruski, holandski, švedski in danski jezik.

Vega se je odlikoval kot avstrijski rodoljub v besede najlepšem pomenu. To nam pričajo njegova dejanja in raznovrstni izreki v predgovorih različnim knjigam njegovim, kjer izraža najgorkejše želje, koristiti občni blaginji. In res je koristil svojim učencem kot izvrsten in skrben učitelj, avstrijskemu topničarstvu kot utemeljitelj njegove znanstvene podlage in kot preosnovatelj topniške tehnike. Koristil je dalje občinstvu sploh, uspešno si prizadevajoč razširjati matematične znanosti, in s tem, da je obelodanil knjižico o časoslovju in spisal knjigo o novi metrski meri.[7] Koristil je slavi Avstrije

po svojih učenih delih in činih junaških. A vsa izvenredna slava, ki ga je dičila, mu ni zmotila blagega značaja niti njegove vzorne skromnosti in hvaležnosti. Še kot plemenitaš se ni sramoval, očitno se spominjati hiš v Ljubljani, kjer je nekdaj kot ubog dijak užival gmotne podpore. Svojemu nekdanjemu učitelju, pl. Maffeju, je posvetil hvaležnega srca in z laskavimi besedami drugi natisk malega logaritmovnika; ljubezen do ožje svoje domovine, kjer mu je tekla zibel, pa je izrazil v pismu, s kojim je posvetil četrti del matematičnih predavanj stanovom vojvodine kranjske, ter jim poslal po en izvod vseh svojih tiskanih del, petnajst po številu. Nató so ga počastili tudi stanovi kranjski, sprejemši ga med svoje člane.

Vega je bil za svoje dobe eden največjih učenjakov; priznavali so mu to učenjaki sami z jako laskavimi besedami, primerjajoč ga Arhimedu in Eulerju.[8] Do te slave pa se je povzdignil po svoji neumorni delavnosti. Zanimal se je za vse, kar se je količkaj tikalo njegove stroke; vešč je bil tujim jezikom, francoskemu, italijanskemu in angleškemu, in temeljito je poznaval znanstveno slovstvo svojega časa, nemško in inostransko.

Naš Vega se je svetil kot zvezda prve vrste na obzorju svojega časa. Naj ta zvezda sveti tudi nam, da ga vedno posnemamo kot vzor vztrajnosti, učenosti in vseh osebnih krepostij, osobito pa kot vzor nesebične ljubezni do dela.

Fr. Hauptmann.

Opis in oris.

164. Družne rastline.

Skoro vse zemeljsko površje je obrastlo z raznovrstnimi rastlinami. Je pa tudi ni v prirodi prikazni, ki bi silneje vplivala na človeštvo nego množica rastlinskih oblik. Ni čuda, da so že narodi starodavnih dob spoznavali to istino; rastlinstvo zemlje so zvali obleko, češ, ono opasuje enako pestri preprogi njeno skalnato telo, ublažuje zunanjega lica togost in oživlja dežele. Pa vendar rastlinstvo ni odeja samo skal-

nati zemlji, temveč je jako umno razdeljeno skoro po vsem površju. Tej razdelitvi se pridružuje še raznovrstnost rastlinskih podob. Obe svojstvi pa še le delata isti plašč, ki daje okrajem, dà, celó deželam nekaj mikavnega, posebnega.

Naravno je, da bi bila naša zemlja strašno enolična, ako bi rodila rastline zgolj ene vrste. Popotnik bi videl povsod na pr. bukovje, smrečje, pšenico, mahove itd. in bi ne nahajal nikjer dobrodejne premembe svojim očem. V istini pa nam je oskrbela mati zemlja veliko število različnih rastlin, ki so večinoma primerno razdeljene po njej. Na navedeni način nastajajo večje ali manjše skupine, pretežno sestoječe iz te ali one rastline. Družnost je nadalje ona lastnost, na kateri se osniva vse organsko življenje; brez nje bi zemlja tudi za človeka bila nepripravna. Brez zedinjenja bi pretila vsaki poedini rastlini nevarnost; a z zedinjenimi močmi pomaga druga drugi ter se varuje vremenskih, po vzdušninah nastalih nezgod, kakor tudi žgočih solnčnih žarkov. Tedaj se tudi rastline kakor razne živali in človek sam družijo z namenom, da se uspešneje branijo vsem neprilikam.

Največje družbe delajo gozdje, ki so povsod najbolj razprostranjeni in imajo toliko moč do zemlje gospodarja, da jim gotovo pristaja prvo mesto. Ne bilo bi nam vse razumno in jasno, ako bi prezirali zasad mladega gozda in vzajemnost med kaljivimi zrni in raznimi zelišči. S temi se tla najprej prepreže jo in tako varujejo razvijajoče se semenje. Solnčni žarki, ki jim pošiljajo svetlobo, ne morejo neposrednje do njih; potrebna vlaga se vzdržava v tleh in redi majhna drevesca, vršički pa skrbé za dostatno senco, da ne zvenó. Tako zrastejo mogočna drevesa in v njihovi senci ohranijo tla potrebno vlago, brez katere bi manjše rastline ne mogle živeti. V zmernih in mrzlejših krajih usposobijo gozdje tla, da se prerastó z raznimi rastlinami, zlasti z mahovi. Ti najbolj vlago vzdržujejo ter jo oddajajo deloma drugim, deloma pa jo spuščajo polagoma v tla in jo zbirajo v niže ležečih shrambah bregov in strmin. Ob dežju si prisvoji vsak listič kolikor toliko kapljic, se upogne, če treba, in zdaj padajo od lista do lista, od veje do veje in naposled na mahovita tla, ki se dodobra napijó. Nekoliko te mokrote porabijo rastline záse, ostala pa se spušča polagoma navzdol, in ako je zemeljsko skladovje sposobno, se zbira v podzemeljske toke

in prišumi ob porobju izpod zelenega plašča v podobi oživljajočega vrelca na dan. Studenci se spajajo v potoke, potoki v reke, ki hité, srebrnim pasovom enake, iz dežele v deželo morju v naročje. Reke so prirodne črte, po katerih se seznanjajo narodi; one jih vežejo v večjo skupino ter jim donašajo blagostanje in zadovoljnost. Tudi gonilna sila, ribištvo itd. daje človeku koristi.

V studence pa se ne steka vsa izpodnebna voda, ampak samo majhna tretjina; druga tretjina odteka po površju in ostala izhlapeva v zrak. Vodna para se ne vzdiga samo iz vsakega drevesa, iz vsakega lista, ampak tudi iz vlažnih gozdnih tal. K temu pa je treba toplote, nahajajoče se v zraku. Ker se pa ta zaradi zelene drevesne strehe ne more od solnca nikoli toliko ugreti, kakor na kaki goljavi, in še po izparjanju znaten del svoje toplote izgubi, tedaj je v gozdu hladnejše nego izven gozda na planem. Nad gozdi kakor v njih je torej zrak bolj hladen ter si izkuša izenačiti svojo toploto s toplejšim zunanjim. Zavoljo tega teče v višini toplejši zrak v hladnejši prostor, spodaj pa nasprotno. Tla na planem izven gozda se po dnevi bolj ugrejejo in po noči bolj ohladé, kakor je to možno v gozdu; zató veje na večer hladen veter proti gozdu, zjutraj pa pihlja iz njega. Tako ublažuje gozd poletno vročino in hladi zrak; ovirajoč prehitro izmeno zračne toplote, pa prija mnogim sadežem, katerim zlasti spomladi in jeseni preti mraz in slana.

Izpara se vrši po vesoljnem svetu, osobito pa v vročih krajih; ondi se vzdigajo vodne pare v zrak in vetrovi jih razpodé na vse strani. V obližju gozdov pa se vsled hladnejšega zraka zgosté in oplodijo kot dež okolico ter prijetno lajšajo hudo vročino. V toplejših krajih so zmerni lesovi tudi v tem oziru velika dobrota, v zmernejših pa pomanjšujejo toploto ter povzročujejo mraz. Ni težko dokazati, da je bilo naše podnebje zaradi prostranih gozdov v minulih časih mrzlejše, nego je sedaj. Omenimo samo nekaterih zverin, na pr. grdogledega volka, kosmatina medveda, krvoločnega risa itd., ki so se, prej v teh gozdih živeči, napredujoči omiki umaknili v gore ali pa na sever. Istotako nekatere ptice, kakor divji petelin, črna žolna in dr., ki najrajši po tihih, velikih gozdih samujejo. Ravno tako očitni svedoki so nam razne rastline, na pr. vinska trta, katere ni poznala prej naša domovina; kajti snežnate

zime s hudim mrazom ji niso prijale. Čim bolj pa so posekavali in pustošili gozde, tem bolj so pojemale hude zime, tem gorkejše je postajalo naše podnebje. Ali vse ima svoje skrajne meje. Ako sega človek vsled objesti ali neumnosti prek njih, more prej rodovitno zemljo pretvoriti v nerodovitno, dà, celó v stepo ali v gola, skalnata rebra.

Znana je prikazen, da vetrovi nimajo v lesu take moči kakor na planem. Povsod, kjer so po gorah porazili gozde, dobivajo vetrovi po dolinah večjo moč; iste postajajo hladnejše in tudi manj rodovitne; zlasti sadno drevje po mrazu veliko trpi in spomladi tudi često pozebe. Kdo bi se temu čudil, uvažujoč, da se po takih krajih izmena jako hitro vrši!

Vsak lahko tedaj razume, da so gore one meje, katerih ne sme človek prekoračiti. Še enkrat poglejmo gozdnato goro in gotovo pritegnemo, da vzdržava ista po koreninah svojih dreves in po gostih mahovih živo zemljo po strminah ter jo veže v celoto. No pa posekajmo les in obiščimo črez nekoliko let znani nam prej rajski kraj, strašen pogled! Namesto veselega življenja okrožava nas od vseh stranij nemo skalovje, vsiljujoč nam prežalostno svojo zgodovino. Odkod ta izpremememba? Dokler je stal še gozd, so se razbijale plohe ob drevju in listju ter padale v kapljah na tla. Suho listje in zelena mahovita tla so se napila in nasrkala vode do sitega, a odtekalo je je slednjič le malo in še ta je curljala počasi. Vode dolinskega naliva že davno ni, ko prihiti ta raz gorovje. Po opustošenju pa usahnejo studenci, mahovi in druge rastline izginejo. Dežja nič ne zadržuje in ta tolče kot strašna ploha ob tla. Za malo časa je tudi živa zemlja izginila in gola, kamenita tla se pokažejo. Silni hudourniki, preobloženi s peskom in kamenjem, deró navzdol in prišumé s strašansko silo v ravnino, kjer razdirajo jezove in zalivajo stanovanja. Pa še več! Tú trgajo zemljo in jo odnašajo na druga mesta, kjer jo spuščajo onemogli na dno. Njive in senožeti poplavljajo, in nasuvši nanje peska in proda, pretvarjajo cvetoča polja v nezdrava močvirja. Iz močvirij pa se navadno vzdigajo nezdravi plini, ki prisilijo človeka, da se izseli, ali pa da zarana umrè v bedi in siromaštvu. Le poglejmo Pontinsko barje na zapadni strani apeninskega pogorja! Te gore so sedaj posekane do golega ter delajo na opazovalca vtisk strašne razvaline, katero premnogokrat še bolj opustošijo povodnji. Neki

nenavaden plin, malarija, se razvija iz močvirnatih tal, kjer gnijó vsakovrstne organske tvarine. Prebivalci bolujejo na mnogih boleznih in se selé navadno za najboljše dobe v večnost. Pa tudi v tej strašni pustinji je bilo nekdaj srečno življenje, in zakaj? Zató ker je bila obrastla z gozdovi. Človek je strašno grešil zoper ravnotežje v prirodi in strašni so temu nasledki. Kaj čuda tedaj, da je okolica večnega mesta okužena, in kdor le more, jo zapusti ob poletni vročini. Še v začetku 18. stoletja je bilo to drugače. Mogočen gozd lepih pinij je odvračal nezgodo od meščanov, a sčasoma so ga posekali in malarija je jela razsajati.

Slični pojavi se nahajajo tudi po drugod in žitnice nekdanjim narodom so se tem pôtem preobrazile v smrtonosna barja ali pa v inače nerodovitna tla. Tudi slovensko ozemlje čuti že stoletja sem nasledke razgozdenja po takozvanem „kraškem svetu“, ki se razprostira med Postojno, Gorico, Trstom in Reko ter pošilja daleč tja v Dalmacijo svoja pusta in nerodovitna pogorja. Tudi to raztrgano skalovje so pokrivali nekdaj zeleni gozdje, a nemila sekira je uničila hribom zeleni lišp in zemlji zavetje ter odprla grozoviti burji pot. Burja je rodovitno zemljo malo po malo odnesla, da je sedaj kraški svet skoro ves gol in pust. Le tu pa tam se nahajajo obdelane dolinice, po katerih tekó potoki in reke, dokler se ne izgubé v podzemeljske jame. Kaj bi dali sicer ubogi Kraševci, ko bi bilo možno, hkratu popraviti škodo, katero so povzročili lakomni Benečanje, odkar so, gospodujoči napominanemu ozemlju, jeli pustošiti Kras in zabijati debla v zemljo Benetkam v podstavo. Že precej dolgo se delajo poskusi in raznovrstne priprave za zopetno pogozdenje, a vse napreduje jako počasi, kajti mnogovrstne ovire prečijo blagi namen. Bog dal, da doživé potomci tiste čase, ko bo burja neznatna ter zametje in podobne prikazni skoro nepoznane.

Vsakdo, ki je navezan bolj na sobo, vé, kako ugodno ga oživlja v prostih urah zrak na planem, osobito v solnčnem gozdu. Meščanje zapusté, ako le morejo, za poletne vročine mesto, da uživajo zdravi zrak na kmetih. Zdravniki pošiljajo bolnike v toplice in kopeli, a ne toliko zaradi vode, kolikor zavoljo zdravega in čistega zraka. Vse to nam je takoj jasno, ako se natančneje poučimo o hranitbi rastlin. Glavna sestavina rastlinjega telesa je ogljik, katerega si pripravljajo iz ogljikovega

dvokisa, dobivajoč ga nekaj skoz listje iz zraka, nekaj pa raztopljenega v vodi po koreninah iz zemlje. S solnčnim vplivom ga razkrajajo v ogljik in kisik. Iz ogljika sestavljajo polagoma svoje telo, kisik pa izdihavajo skoz listje in druge zelene dele. Raztvorba traja neprenehoma in nam čisti zrak.

Pametni in razumni gorjani čuvajo svoje gozde tudi zategadelj, ker jim branijo selišča sneženih plazov in gorskih usadov. Ondi pa, kjer so jih posekali, so po zimi vedno v nevarnosti, da bi jih ne zasuli plazovi. O južnem vremenu se udira namreč sneg s strmin in golih vrhov. Čim niže prihaja, tem bolj narašča sprva mala gruča, ob gozdu se razbije in skopni brez posebnih nasledkov. Drugače pa je seveda tam, kjer ni gozdne obrambe. S strašansko silo prilomasti v dolino, razruši hiše in staje ter pokoplje pod seboj ljudi in živino. Spomladi pa tudi živé v večnem strahu pred gorskimi usadi, ki se dogajajo zlasti po takih krajih, kjer so zemeljske plasti več ali manj vzporedne s strmim površjem. Tudi te ustavlja gozd ob vznožju.

Posamezni človek se navadno premalo ozira na vesoljnost, a v svoji preprostosti tudi zlih nasledkov ne sluti. Bolj ga zanima gozd zaradi neposrednje koristi; dodobra je prepričan, da ni v obče brez njega mogoče umno kmetijsko gospodarstvo.

O mahovih, združenih z gozdi, smo že govorili. Ali tudi záse in osobito v sosedstvu lišajev so znamenitega pomena v prirodi. Kjerkoli se nahajajo, povsod so zavetje majhnim živalcam, ki poginivši zapusté zemlji ravno isti dušik kakor velike. Torej deluje mahovje na senožeti in v lesovju liki gnojna tovarna, in to tem bolj, ker vsako leto navzdol segnije in živalske snovi primernejše razdeli, nego bi mogel to storiti človek z najumetnejšim orodjem. Ni zlahka dobiti senčnatega mesta, kjer bi se mahovi ne nastanili, a najljubši so jim vendar mrzlotni kraji. Ondi pokrivajo močvirnate planjave kraj gozdnega pasú, ki se nazivljejo „tundra“ in so prava domovina severnim jelenom in drugim zanimivim živalim.

Kar so nam gozdje v velikem, to so nam trave v malem. Pod njihovim varstvom zrastó brezštevilne nežne cvetlice, ki bi poginile v lesu zaradi pomanjkujoče svetlobe. Po razrastlih koreninah in senci vzdržujejo tla vlažna, napajajo zemljo in rodijo hladilne studence, zlasti z gozdi skupaj. Srebrne pasove

žuborečih potokov obkrožajo ob straneh razne trave; z njimi gredó na višave in ondi se razprostirajo v planinske pašnike. Istotako spremljajo potoke in reke v nižave in dobivajo, čim vlažnejša je zemlja, drugo zunanjo obliko, da jih ni skoro poznati od sorodnic, in delujejo na svoj način. Spojene z močvirnimi mahovi in v zvezi z razboritim človekom, pretvarjajo prevlažna tla v rodovitno zemljo in izboljšujejo okuženi zrak. A to navadno samo pod zmernim podnebjem; vročih krajev stepe, prerije itd. pa se odlikujejo po posebnih travah, ki vsled vlaknatih korenik ne delajo ruš in trat, temveč samo posamne, druga od druge osebljene skupine. Po letu žareče solnce večinoma vso pašo sežge in zdrobi v prah; po suši pa začne deževati in hkratu je vsa planjava zopet zelena. Toda za visokimi bilkami se skriva pogostoma opasna zver, prežeč na mirno v velikanskih jatah se pasoče divje konje, goveda in druge nenevarne živali.

Za vročo Afriko, za enakolične žalostne goljave v severni Nemčiji in za druge kraje so velike važnosti razne *vresnice*, ki se odlikujejo po tej sposobnosti, da morejo izhajati tudi na najnerodovitnejših tleh ter oživljati in dičiti zemeljsko površje tudi tam, kjer bi se inače razprostirale peščenine. Pod njihovimi krili se nastanijo razne, zlasti sorodne rastline, na pr. borovnice, brusnice;[1] tudi grmičaste vrbe, toge trave in šaši[2] se jim radi pridružijo. Po krajih pa, kjer poplavlja voda vresišča takó, da sicer ne tvori jezer, a vendar ne more odtekati, se dela ropa,[3] ki je v novejšem času postala jako važna. Akoravno slabo gorivo, daje v zvezi s čpavcem[4] najboljši gnoj. Nadalje se sesedajo v njej razne raztopljene železnate rude v blatno rudo železovko, ki služi različnim okrasom, ker iz nje proizvajano železo ni kovno.

Že pri mahovih smo opazovali, da zahtevajo na prvem mestu vlago in senco, a v vodi prav za prav ne živé. Krivo bi vendar sodil, kdor bi mislil, da voda nima svojih rastlinskih prebivalcev. Dà, ima jih, in to v toliko večjem številu, čim manjši so. Nekoliko je prav majhnih; prištevajo se najnižjim rastlinam in mejijo na skrajni stopinji živeče prirode rastlinstvo od živalstva. Dostikrat sestavlja njihovo telo ena stanica; posebnih organov ni videti na njem, temveč vsebina izvršuje vsa opravila. Ta sprejema hranitbi služeče snovi ter izloča neporabne skoz vnanjo mrenico. Včasi je nanizanih

več podolgovatih stanic v trakasto paličico, včasi predstavljajo zopet popolnejšim nekako slična telesca, ki so navadno sklopljena v bledozelen povlak stoječih in počasi tekočih vodá z blatnim dnom. Vse te nežne rastlinice imenujemo alge.

V zedinjenju kažejo ne samo velika, temveč najnežnejša bitja svojo moč. Gledé na nekatere enostanične alge je velevažno omeniti, da izločajo iz sprejetih snovij kremenico, ki se seseda v oklop. Ta je trpežen in preostane, kadar se pogubi rastlinica. Ako pa še tudi zvemo, da je razmnožitev čudovito nagla, zakaj svaka rastlinica lahko za enega dne zaplodi milijon potomcev, katerih vsak zopet okremeni in, dokončavši življenje, tvori na dnu vode vedno rastočo plast zemlje: tedaj nam je lahko, razumevati veliko važnost tako malih telesec.

Druge sladkovodne alge, zlasti okraki, služijo deloma brezštevilnim majhnim živalcam v prebivališče in živež, deloma pa vzvišujejo zemeljske plasti. Kakor druge jemljejo i one hranitbi pripravne snovi, nahajajoče se v vodi, váse ter razkrajajo razne soli. Tako na pr. razkrajajo vodni svečniki[5] žveplene soli in izločajo žveplo v podobi vodikovega žvepleca ter narejajo žveplene studence in kopeli; na drugi strani pa izločajo ogljikovokislo apno, ki se seseda na dnu, polagoma tvarjajoč plast za plastjo. Litavski apnenec,[6] ki se nahaja na spodnjem Štajerju, posebno med Savinjo in Sotlo v velikih skupinah, je zgrajen s predpotopnimi algami.

Povodne enokaličnice se združujejo z algami čestokrat v taki množini, da stavijo prometu velike ovire. Ker narejajo včasi skupaj se držeče velike povlake, zabranjujejo vzduhu pot do nižjih plastij ter spravijo živalske prebivalce v nevarnost. Ta odeja se potaplja vsako leto na dno in se osebi od vzduhovega kisika, brez katerega ne more popolnoma segniti. Vedno višje postajajo plasti teh trhlih tvarin in nazadnje dospó do vodne površine. Ropni mahovi so prvi, katerim so nastala nova tla in novo pozorišče. Pa tudi ni niti ene rastline, ki bi bila za ta posel sposobnejša. Imajo namreč v vseh svojih delih med navadnimi tudi nenavadno velike stanice, ki liki posodice delujejo. Iste vsrkavajo po staničnih prodorih vodo ter vzdržujejo tla vedno vlažna in močvirnim rastlinam pripravna. Višje se jim pridružijo in umrši povikšajo že nastale ropne plasti.

Tudi morje ima svoje rastlinske prebivalce, in sicer toliko in tako različnih, da se potniki ne morejo dosti načuditi njihovi lepoti in pestrim bojam. Rastline so zavetje raznim majhnim, pa tudi večjim živalim, katerim je tu miza pogrnjena. Osobito zanimive so nekatere haluge,[7] ki pri razmerno jako nežnem in šibkem telesu vendar v visokosti nadkriljujejo največje velikane v rastlinstvu na kopnem. Sevéda tako slabo telo je le možno v vodi; iz nje vzeto se zgrudi na kupček. Imajo namreč z vzduhom napolnjene mehurčke, ki jih vzdržujejo v ravnotežju. Jagodata haluga na pr. tvori med drugimi v Atlantskem morju takozvano „Sargasovo morje“,[8] katero občudujejo potniki, vozeč se iz Evrope v Ameriko ali nazaj. Že Kolumbovi pomorščaki so se ondi ustavili in zahtevali nazaj v stari svet. In zares tak „plavajoč gozd“ je videti iz daljave trden dovolj, da bi se moglo hoditi po njem.

Človek sega na različne načine precej globoko v gospodarstvo prirode, ne samo, da uporablja za mnogovrstne potrebe pozemeljskega življenja ponujajoče se mu darove ter s tem pretvarja površje — dostikrat sevéda sebi in svojim potomcem v škodo — temveč na pripravnem mestu si sezida stanovanje in se združi s svojimi sovrstniki v večjo družbo, ki navadno daleč na okrog vpliva na razvoj rastlinske rasti. Dà, kaj bi pa bil tudi dom brez sadnega vrta! Kaj kmet brez raznega žita, sočivja, detelje, lanú, konoplje itd.! Odkod bi dobivali barve, olja in stotero prepotrebnih rečij! Že v starodavnosti se je izučil človek z rastlinstvom tako ravnati, da mu je donašalo kolikor možno dobička. Da bi pa rastline laže uspevale, jih je sejal in sadil zdržema in tako ustvaril umetne družbe, s katerimi je vse človeštvo v najožji zvezi.

M. Cilenšek.

---

165. O pojavu naravnih nagonov pri živalih.

Kdo po cvetju kaže pot čebeli?
Kdo postrvi dá plavute bistre?
Kdo ubral je slavcu mile strune?
Kdo jelenu dal je brze noge?

M. Vilhar.

Lep pomladanski dan je; gorkejši solnčni žarki so že vzbudili tu in tam kako cvetlico iz zimskega spanja; lahkodušni metuljček frfoli v pisani obleki brezskrbno od cvetlice

do cvetlice, kakor da se mu ni bati ponočnih mrazov; murni cvrčé po polju in marljiva čebela nabira neumorno sladkega živeža. Glej, ravnokar ima košek poln cvetnega prahú in želodček si je napolnila s sladko tvarino; kako urno hiti sedaj proti domu, da odloži plod svojega truda! Stopiva za njo, da si ogledava njen stan! Komu pa ni znana čudapolna uredba čebelnega panja, zlasti odkar nam je vsled bistroumne iznajdbe župnika Dzierzona[1] možno, da ponavljamo vsak poletni dan ta prezanimiva opazovanja?

Vidiš li, tam na solnčnati trati ti stoji uljnjak. Kmalu sva tam. Kako življenje pred majhnimi vhodi v panje! Té-le čebelice priletavajo, óne-le odletavajo brez pokoja in odmora. Poglediva v panj! Tisoč in tisoč majhnih nožic se giblje; tisoč in tisoč živalic, vzdramivših se iz neprijetnega zimskega dremanja, začenja novo življenje. Vsaka ima svoj posel. Tú je treba snažiti stan, tam spravljajo umrle tovariše iz stana; tú se mora preveč zgoščeni med redčiti z vodo, tam je treba popravljati satje in staviti nove stanice; té-le prinašajo živeža in polnijo prazne lončke, óne-le se pripravljajo pónj na pot. Vse to se godi brez spotikanja, brez prepira, vse v najlepšem redu in — brez povelja. In kako ti stavijo svoje stanice! Več tisoč šesterooglatih lončkov stoji v skladih, tako da se dotikajo s svojimi dnišči; vsak lonček, 10 *mm* globok, ima 5 *mm* v premeru. Ko bi si hotel človek narediti kaj takega sam, koliko poskusov bi bilo treba in vendar je še dvomiti, da bi spravil s svojimi neokretnimi rokami tako mično in edinstveno delo na dan. Matematiki so izračunili, da so čebele dejanski rešile pretežavno vprašanje, ko so izdelale svoje lončke v obliki, ki drži kar je največ mogoče medú, a potrosile kolikor možno najmanj dragocene snovi — voska.

Pa to še ni vse; knjiga bi se napolnila s tem, kar nam zanimivega kaže čebelni panj. Vse skupaj dela vtisk, kakor da je predložil temu zboru nevidni, najvišji stavbar črtež celote, v glavo vtisnivši ga vsakemu poedincu; kakor da se je naučila na pamet vsaka vrsta delavcev svoje določeno opravilo, mesto in število, po katerem se naj vrsté. Po pravici se vprašamo s pesnikom:

„Kdo po cvetju kaže pot čebeli?“

Kdo je priučil neznatno živalco tako lepemu redu, spravljivosti in umetnosti? Nemara se učé mladiči od starišev?

Na to ni misliti. Mlada čebela dela, jedva se porodivši, takisto spretno in urno kakor starejše. Slično opazujemo pri drugih živalih spretnosti in umetnosti, katerih se nikakor niso mogle naučiti; na pr. v godilnicah izvaljena piščeta brskajo in razgrebajo svojo pičo istotako iz zemlje, kakor druga, katera je izvalila kokoš; po kokoših izvaljene račice silijo v vodo, če jih tudi svarijo njene rednice, dočim se izogibljejo vode piščeta, po racah izvaljena.

Če prav so taka dejanja včasi čudovito primerna svojemu smotru, vendar si ne moremo misliti, da si je izvršujoča žival v svesti tega smotra, temveč ravná tako iz prirojenega nagona ali instinkta. Naravni nagon zadene vselej, ne da bi poznala žival namen, pravo pot, da ga doseže. Instinktivna dejanja so prirojena in prehajajo od roditeljev na zarod.

Od druge strani bi se dalo navesti dovolj primerov, uverujočih nas, da ravnajo višje živali čestokrat v polni zavesti po svojem razumu. Izmed preobilnih primerov navedem samo enega. Zopet nam služi visoko obdarjena čebela za primer. Znameniti opazovalec Huber pravi, da se je sredi zime v nekem panju sat pogreznil vsled prevelike teže, samo spodnji sat ga je še držal nekoliko. To je bil celó nenavaden položaj, kateremu ni bilo pomoči v naravnem nagibu, ali čebele so si vendar vedle pomagati. Takoj so se lotile dela; kmalu je bil sat podprt z malimi stebrički od neke smolnate tvarine, takozvanega lotenja (Stopfwachs), ki ga znašajo po letu čebele; stebrički so se opirali na stranske stene pletenice. Da bi se ne pripetila drugič taka nezgoda, so zgradile razumne živalce podporne stebre, trame, bruna itd., katere uredbe se ne nahajajo običajno v njihovih stavbah. Pa saj nam ni treba dalje iskati dokazov za to, da imajo živali razum; najboljši dokaz nam je istina, da se dadó upitomiti kolikor toliko malo da ne vse živali in nekatere se priučé raznovrstnim izurjenostim, koje po pravici občudujemo, kakor na pr. konj, pes in dr. Take živali razumevajo tedaj človeške pomisli in se ravnajo po njih. Ne da bi zanikavali globoki prepad, ki loči duh človeški od tistega na najvišji stopinji stoječih živalij, smemo vendar trditi, da se nahajajo i pri živalih početni pogoji duševnega in srčnega življenja. Mnoge živali imajo razumnost in pomnjivost, tvorijo si pomisli, sodijo in sklepajo, kažejo na-

klonjenost in ljubezen do svojih dobrotnikov, odklonjenost, srd in jezo proti sovražnikom.

Razumu, v zavesti dejstvujočemu, stavimo tedaj nasproti naravni nagon, ki uravnava, ne poznavajoč namena, tako svoja dejanja, da se doseže pravi smoter. Pretežavno je čestokrat razsoditi, izvira li kako dejanje iz naravnega nagona, ali pa mu je razum izvir. Težavnost se poveča ne malo s tem, da ne poznamo načina, kako razodevajo živali svoje misli. Nedostaje nam tedaj pravega merila v presojo duševnih sposobnostij živalskih; moramo jih torej primerjati s človeškimi odnašaji, katere edino razumevamo. Motili pa se ne bomo, če vzamemo, da ravnajo višje živali večjidel, nižje pa nemara izključno po naravnem nagonu.

Divno se kaže naravni nagon v načinu, kako si stavijo živali svoj stan. Sevéda mnogo potepuhov prav nič ne skrbi za stanovanje, ampak brez doma se potikajo po svetu, iskaje si prenočišča in zavetja, kjer ga ravno najdejo. Obilo pa jih porabi mnogo truda in časa, da pripravijo sebi ali svoji zalegi mirno in prijazno pribežališče. K njim spada poleg mnogih drugih členarjev že omenjena čebela, ta vzor marljivosti in redoljubnosti; semkaj spadajo zlasti ptice, katerih gnezda so vzbujala vselej opravičeno občudovanje. Malo ne vse ptice znašajo kolikor toliko umetelna gnezda; načini skladanja pa so vrlo različni in prav prikladno so primerjali nekatere ptice gledé na njihove izdelke obrtnikom. Najbolj poznani ptičji „zidarji“ so lastovice, ki si zidajo od blata znana lična gnezda; „lončar“ (Furnarius rufus) stavi pečnici podobna, do 4 *kg* težka gnezda na drevesne veje; žolne in deteli spadajo k družbi „tesarjev“, izdletujoč si prav spretno s svojim krepkim, rtastim kljunom gnezda v trhla drevesa.

Običajno so ptičja gnezda vališča ali zibeli mlademu zarodu in se rabijo tedaj samo kratek čas; redkoma služijo pticam v stanovališča ali godnim mladičem v prenočišča. Našemu domačemu vrabcu pa je gnezdo stanovalnica in spalnica, kjer si išče zaslombe proti mrzloti in mokroti po zimi in po letu. Običajno je gnezdo izpolnilo svoj smoter, kadar so se izgodnjali mladiči; nató se zapusti in razpade. So pa tudi take ptice, ki vsako leto poiščejo svoje staro gnezdo in ga zopet popravijo, kakor na pr. štrki, katerim radi pričvrščamo kolo nad slemenom gnezdu v podlago, lastovice itd.

Izmed sesalcev jih stanuje mnogo v duplih, katera so si sami izkopali, nekateri pa si delajo tudi umetna stanovališča. Krt stanuje pod zemljo v kotlički, okoli katerega peljata dva rova drug nad drugim; od njiju so na daleč razpeljani lovski rovi. Mnogo se občudujejo bobrove trdnjave, v katerih živi po več rodovin skupaj. Take trdnjave se nahajajo ob rekah in jezerih, zavarovane proti deroči vodi s čvrstimi jezovi. Gradivo za zidanje so jim drevesa kakor rama debela, pa tudi taka, ki imajo 50 *cm* v premeru. Praznine med debli napolnjujejo z blatom, kamenjem in protjem. V stavbi je stanica pečnici podobna, ki ima 30 *cm* debelo zidovje in je s čvrsto streho pokrita; v stanico pelje samo en vhod pod vodo. Čestokrat se nahaja več stanic, druga poleg druge; vsaka ima svoj vhod.

Veverice, polhi in dr. delajo stanovanja na drevesih iz šibja, listja in skorje. Oblasto, gnezdu trstnih penic podobno stanovanje pritlične miši (Mus minutus) visi ob žitnih bilkah itd. Vredno je omeniti, da delajo tudi nekatere topoglave ribe gnezda; mali zet (Stichling) na pr. si spleta gnezda, med povodnimi rastlinami viseča.

Ogledimo si sedaj, kako si pomagajo živali do živeža. Nekatere zveri, ujede in druge mesojedne živali si pridobivajo svoj plen v očitni borbi z jačjim svojim orožjem; druge živali izkušajo po zvijači priti do hrane. Nekateri pajki nastavljajo preumetno spletene mreže iz pretankih nitij in prežé blizu njih, dokler se v skoro nevidne niti ne zaplete majhna žuželka, katere se potém takoj polasté. Volkčeva ličinka (Myrmecoleon formicarius) izkoplje v peščeno zemljo lijaku podobno jamico; na dnu iste čaka, da se ji zvali mimo gredoča žuželka v past, ali pa še s peskom po njej poškropi, da strmoglavi v jamico in ji pride v oblast. Som in druge, z brki ali z drugimi telesnimi priveski obdarjene ribe se skrivajo v globini vodá in privabljajo, z brki igrajoč, majhne ribice k svojemu žrelu.

Osobito vredno je omeniti, kako se javlja naravni nagon gledé hranitbe pri mravljah. Ti majhni kožekrilci ljubijo posebno sladkosti; zatorej radi obiskujejo sladke plodove, pa tudi rastlinske ušice so jim iz istega vzroka dobrodošle tovarišice. Rastlinske ušice imajo namreč na zadku dve cevčici, iz katerih se cedi sladek sok; „medeno roso“ izpuščajo osobito

takrat, kadar jih mravlja pošegeče s tipalnicami. Vsakdo je tedaj že nemara opazil, da mravlje rade obiskujejo rožne liste, na katerih živé take ušice. Nekatere mravlje obdajajo z zidom vejice, na kojih je mnogo ušic, ali pa zanašajo celó ušja jajca v svoj stan, kjer jim strežejo črez zimo, da se jim izvalé „molzne kravice“.

Dalje kakor pri mravljah sega skrb za hrano pri takih živalih, ki si zalagajo živež za zimo. Polni lončki čebelnega satja v jeseni naj bi nas opominjali, kako je treba v času obilnosti skrbeti za težavne dni v življenju. Hrček ima v svojih podzemeljskih stanovanjih posebne žitnice, ki jih napolni med letom; človeku pa ne dopada njegovo umno gospodarstvo in v srednji Evropi so skoro popolnoma pokončali tega tatú. Toda ni jih preveliko število previdnih gospodarjev v živalstvu in zatorej se godi včasi res prav hudo takim neskrbnežem. Si li ga videl vrabca, kako ti berači po zimi okoli hiše za kako drobtinico? Pa on se še vendar preživi; a drugim lahkoživcem se godi hujše in ne preostaja jim drugega nego prespati dolgo, hudo zimo. Mnogo črvov, mehkužcev, pajkovcev, žužkov, plezavcev in sesavcev spada semkaj.

Druge živali, zlasti one, ki so urnih nog ali brzih kril, si pomagajo inače. Z Bogom, domovina! Pa gredó po svetu za kruhom daleč tja proti jugu, kjer milejše solnce sije. Toda ne ostanejo tam, temveč ljubezen do domovine jih sili, da se vrnejo zopet tja, kjer jim je tekla zibel, samo da smejo upati, da bo tu kaj prigrizniti. Takih selcev nahajamo med sesavci, med povodnimi živalmi in zlasti med lahkokrilimi prebivalci v zraku. Selitev ptic prištevamo najzanimivejšim pojavom naravnega nagona. Vsaka ptičja vrsta vé dobro, kdaj je prišel čas za potovanje. Najprej, začetkom velikega srpana, se odpravljajo brizge (Cypselus apus), njim sledijo kukavice, kobilarji, srakoperi in prepelice; meseca kimavca se selijo večjidel pevci (slavček, penica, lastovica), race in ujede; meseca vinotoka nas ostavljajo pastiričica, taščica, škrjanec, drozg, skobec, kanja, sluka, črna liska in gos. Mnoge ptice, na pr. lastovice, štrki, divje gosi in dr., se selijo v velikih tropih; ali predno odleté, se zbirajo in urijo v letanju visoko v zraku. Žerjavi letijo v podobi klina, kakor da vedó, da jim je tako najlažje, premagati zračni upor; na prvem mestu jim leti najkrepkejši samec, ki mora premagati največji

upor, slabci in starci pa so na koncu. Malo selivk potuje poedince, na pr. sluke, nekatere po dve in dve. Proti koncu zime se vračajo v obratnem redu. Katere so odpotovale poslednje, tiste so prve zopet tukaj; in kakor je vsaka selivka našla svoje zimišče, istotako najde i vsaka svojo domovino in svoje vališče; nekatere si poiščejo celó svoja prejšnja gnezda.

Pridobivanje živeža je čestokrat spojeno s hudimi borbami; splošen zakon prirode je ta, da je vse, kar živi, zapleteno v večno borbo z drugimi bitji. To borbo imenujemo *borbo za obstanek*. Iz borbe za obstanek sledi neogibna potreba, da imajo živali nekaka orožja, katerih se poslužujejo pri napadu proti slabejšim ali v obrambo proti jačjim bitjem. In res vsaka žival ima kolikor toliko izdatno orožje. Tiger obvlada z ostrim zobovjem svoj plen; orel napada z močnim kljunom srne, zajce, jagnjeta itd.; govedo se postavlja z rogovi v bran in konj kaže kopita. Slabejše živali, ki se ne morejo zanašati na tako silna branila, se poslužujejo včasi tem opasnejšega, goljufivega orožja. Prav majhna ranica zadostuje nasprotniku, samo da se vlije vanjo kapljica nekega soka, in pomnil bo neznatno živalco, če mu nemara ne pride celó do življenja.

Zajec in mnogo drugih živalij jo ubriše v grm, če jim preti najmanjša nevarnost; kjer pa ni druge pomoči, tam pomagaj zvijača! Več živalij se potaji v opasnosti, kakor da so mrtve, na pr. navadni prasiček (Oniscus murarius); trdoglavec (Anobium pertinax) se ti ne gane, ako se je potajil, čeprav ga nabodeš na iglo. Tudi nekatere ptice (prepelica, snežna jerebica, sluka in dr.) se delajo mrtve v opasnosti.

Dočim služijo ti nagoni v lastno blagouspešnost, je drugim smoter, *da si ohranijo pleme*. K tém-le spada vzgoja mladičev, družljivost, posnemavost in nagon k občevanju.

V *skrbi za mladiče* polagajo roditelji jajca na pripravna mesta. Žužki skrbé, da najde ličinka, izvalivši se iz jajca, potrebnega živeža. Šiškarice (Cynipidae) na pr. vsajajo jajca s tankim bodalcem pod kožo določenih rastlin; vsled rane nastane neki izrastek, šiška, ki služi ličinki v stan in živež. Čebela, čmrlj, osa, mravlja in dr. donašajo svojim ličinkam rastlinske hrane in jih krmijo; mravlje nosijo pogostoma svoje bube na solnce in zopet nazaj v mravljišče.

Pri ribah se javlja skrb za mladiče včasi v selitvah v daljne kraje, da si poiščejo pripravnih mest za drstitev. Slaniki na pr. zapusté morske globine in se prikažejo v strašanskih množinah na morskem površju, potujoč proti bregovom in plitvinam med Norveškim, Angleškim in Francoskim. Tam odložijo ikre in se vrnejo potém v globino. Losos (Trutta salar) potuje iz Vzhodnega in Severnega morja v reke ter pride, preskočivši slapove, jezove in druge zapreke, celó v majhne potoke, kjer se drstijo na zavarovanih in z živežem obloženih krajih. Narobe potuje jegulja ob času drstitve iz rek v morje, iz njega pa se vrača nastopno pomlad na milijarde malega zaroda ob rečnih izlivih v sladko vodovje.

Sesavci si sicer običajno ne skladajo gnezd, tem sijajnejša pa je ljubezen, s katero goji samica svoje mladiče ter jih brani proti vsakemu napadu in vsaki opasnosti, prezirajoč lastno življenje. Pri mnogih višjih živalih opazujemo tudi, da mladiče nekako poučujejo. Plavutonožci na pr. in pomorske ptice vabijo plašljive mladiče v vodo; ptice pevke izpodbujajo svojo družino k vzletu in k lovu na žužke; orli in sokoli učé mladiče letati in se spuščati na plen.

Nagon k družljivosti nas preseneti brez dvombe najbolj v podobi, v kakoršni ga opazujemo pri nekaterih ravno- in kožekrilcih, kakor pri belih mravljah, osah, čebelah, mravljah in dr. Veliko število takšnih živalij se združi v skupno delovanje, v takozvane „živalske države“, v katerih so opravila strogo razdeljena. Ena ali nekoliko samic („matic“) leže jajca in skrbi za pomnožitev države; prirejanje in obramba stanú ter priskrbovanje živeža je opravilo delavkam. V nekaterih družbah je obramba domovja posel posebne vrste stanovnikov, takozvanih vojakov, odlikujočih se po krepkejših čeljustih — svojem orožju. Samcev je le malo v državi, pa še te pomoré delavke ali vojaki črez nekaj časa, ker ne delajo nič in se hranijo zastonj. Tudi veseli prebivalci v zraku so večinoma jako družljivi. Nekateri gnezdijo celó skupaj, kakor družbeni tkalci (Philetaerus socius), živeči v Vzhodni Indiji, v Avstraliji in posebno v Afriki. Ti skladajo, po osem sto do tisoč samcev in samic, svoja gnezda pod skupno streho, ki je slamnati hišni strehi podobna. Prečudno družljivost so opazovali pri nekaterih avstralskih pticah, ki si gradijo celó posebna igrišča, kjer se shajajo ter skakaje in igraje naganjajo po njih.

Tudi sesavcev živi mnogo v družbah, v katerih prevza-
285 mejo čestokrat najstarejši ali najmočnejši skrb vodstva in obrambe. Divja goveda, bivoli in svinje se branijo zajedno pri napadu; konji stopijo v krog, če se jih loti kaka zver. Opice ropajo v velikih tropih zasade, postavljajoč se v red, da mečejo druga drugi odtrgane plodove. Če je treba odbežati, sledi
290 vsa druhal svojemu vodji, ki spleže tu pa tam na visoko drevo, da bi videl, odkod preti sovražnik. Straže postavljajo na paši opice, morski psi, divje koze, jeleni in dr., da jim naznanijo, če se bliža opasnost.

Nagon k posnemanju se javlja v posnemanju glasa,
295 kretanja in dejanja. Če zalaja v tihi noči kak pes, takoj mu odgovarja tovariš pri sosedovih in kmalu se razširja lajanje po vsej vasi; ali če se zglasi samo ena žaba s svojim klasiškim βρέκεκε κοάξ,[2] takoj jo spremlja ves zbor po močvirju. Nekatere ptice pevke posnemajo glasove drugih ptic; papige,
300 krokarji in škorci se naučé celó izgovarjati posamne besede.

Posnemanje dejanj opazujemo pri pticah selivkah, katerim je običajno ena na čelu. Slično potujejo druge potujoče živali in posnemajo svojega voditelja. V družbi izpremeni včasi kaka žival povsem svoj značaj; krotek konj postane trmast
305 v družbi nepokornega tovariša in konji izgubé plašljivost v družbi, kar opazujemo čestokrat pri vojaških konjih.

Nagon k občevanju je posledica družbenega življenja; zato, da se združijo živali k skupnemu delovanju, je treba, da občujejo med seboj. Nekako občevanje opazujemo že pri mrav-
310 ljah in čebelah, ki se v izrednih položajih potipajo s tipalnicami. Da si s tem naznanjajo svoje namene, lahko sklepamo iz tega, da si pomagajo druga drugi, če se tako naprosijo. Nekatere mravlje se vojskujejo z mravljami drugih vrst; v lepo urejenih oddelkih stopajo proti sovražniku, se izpodbu-
315 jajo k hrabrosti in žrtvujejo življenje skupnosti v prid. Namen takim vojskam je, da si pridobijo sužnjev.

O nekakem živalskem govoru smemo govoriti le pri višjih živalih. Da živali razumevajo glas svojih tovarišev, posnemamo iz tega, da si odgovarjajo na vabeče glasove.
320 Najbolj opazujemo to pri pticah in sesavcih. Ptičji glas je nekako izrazilo različnih občutkov. Osobito so to majhne ptice z neznatnim perjem, ki se odlikujejo kot pevke ne

samo po prijetnem, polnem zvoku svojega glasú, ampak iste ubirajo tudi glasove v pravilne kitice in lepo doneče napeve.

Živalski govor je vedno le izraz čutenju in poželenju. Tako povzdignejo živali svoj glas v radosti in boli, v jezi in bojazni, če so lačne in žejne, in o sličnih drugih priložnostih. Po njih se izpreminja tudi glas, po katerem lahko posnamemo i stanje naših domačih živalij. *H. Schreiner.*

166. Na piramidah.

„Jutri rano greva na piramide in v puščavo," mi je rekel na cvetno nedeljo zvečer moj tovariš, avstrijski geolog, ko sva se bila nahodila po ulicah in ovinkih cesarske Kajire. „Morava se zgodaj napraviti na pot, ako nočeva, da naju solnce pari na potu; hodi se črez tri ure."

Solnce je ravno vzhajalo in sušilo roso po ravnem polju na obalah svetega Nila, ko drugo jutro zasedemo pripravljene osle, ki nas brzih nog ponesó iz sredine stare Kajire mimo mestnega vrta skoz novo predmestje Izmajilíjo na zahod proti širokemu Nilu. Onkraj mostú krene pot ob reki gori proti jugu med vrtovi in nasadi do kolodvora, odkoder pelje železnica na gornji Egipet. Ondi se zavije cesta in vodi po širokem polju vedno pod drevoredom temnozelenih akacij med cvetočim sočivjem in zrelo pšenico tja do zadnjega prekopa, ki loči lepo obdelano, rodovitno Nilovo dolino od široke, gole puščave. Visoki senčnati palmovi gozdiči na obeh straneh ravne ceste hladé male vasice na nizkih holmih in nam zakrivajo pogled v daljavo.

A ko prekoračiš zadnji most, tu je svet kakor izpremenjen; kamor ne sežejo Nilovi valovi ob času povodnji, tam je vse suho in pusto.

Gola, mrtva leži pred nami planjava tja do visokega roba, kjer se začenja „Libijska puščava". Stopivši izpod drevoreda, zagledamo ne daleč pred seboj priramide, ali pot do njih je še visoka in strma. Tú-sem torej, na mejo prijetnega življenja in tihe smrti, so si postavili mogočni faraoni spomin svoje nekdanje moči in slave. Mora se reči, znali so si izbirati kraj za svoje grobove.

Stopimo bliže. Pot res da ni več dolga, pa strma je in na debelo posuta z drobnim, rjavim peskom, ki ga je veter nanesel sem iz vroče Sahare. Vrh brega dospemo na malo plan in stojimo v podnožju Kufujeve[1] piramide, ki se strmo in veličastno dviga pred nami in kipi v sinje nebo.

Pojdimo okoli nje, da si jo bolje ogledamo! Štirioglatemu hribu podobna, je piramida sezidana iz samega rezanega kamenja, tako da se razprostirajo njene štiri enako dolge strani na štiri vetrove. Vsaka stran meri tri sto korakov ali nad dve sto sedemindvajset metrov; ravno toliko tudi rob, ki sega od spodnjega ogla do vrha. Obstransko površje je torej iz štirih trioglov z enakimi stranmi.

Površina je morala biti nekdaj gladka in svetla, kakor še sedaj gornji del Kefrenove[2] piramide, ki jo zagledamo od južnovzhodnega ogla Kufujeve, prehodivši njeno vzhodno stran.

Ali sedaj ne vidimo drugega nego velikanske sklade lečastega apnenca, ki so stopnicam enako naloženi drug na drugem. Gladka apnena površna skorja in vse malo kamenje je razpadlo tekom dolgih let in se posulo v visoko grobljo, ki zakriva podnožje piramidi ter nam brani stopiti blizu nje. Ona druga, ki jo je sezidal Kefren, malo nižja od prve, si je ohranila ostri vrh nepokvarjen in v gornjem delu tudi prav gladke strani, tako da je težko priplezati na njo.

Črez pol ure hodá dospemo zopet na severno stran, kjer je v sredi temen vhod do grobov. Odtod se tudi gre na piramido. Pa kakšna bo pot po teh stopnicah, ki so bolj strme kakor naše strehe! Nekako boječe merimo te stopnice, vsaka skoro meter visoka, spodnje pa imajo črez dober meter visočine. Skoro nam je obupati, da prilezemo kdaj do vrha. Pa suhi Beduin stori mnogokaj za dober bakšiš (dar). Že prej nam sledé ves čas korak za korakom, kažoč to in ono; zdaj nas opominjajo s slabo svojo francoščino na veliko sfingo[3] ne daleč odtod, zdaj zopet na grobove v katakombah okoli piramid in nam nadležno ponujajo zarjaveli denar in druge starine. Ko pa vidijo, da mislimo iti na piramido, se jih ni moči odkrižati; skoro bi se stepli med seboj, kdo nas popelje gori. Saj pa tudi ni odveč njihova pomoč. Dva naju primeta vsak za eno roko in peljeta varno od vhoda sredi severne strani črez nekatere stopnice in potém tja vprek na severnovzhodni ogel in ob robu gori po znanih stopnicah, ki sta jih vajena

že od mladih nog. Spreten deček pa nese hladne vode za nami v mokri alkaraci, slabo žgani lončeni posodi, v kateri se ohrani voda vedno mrzla, če le malo veter pihlja. Deček pomaga tudi potniku na težavnejših krajih in se tako že za mladih let vadi težavnemu potu, koder bo odrastel tudi sam vodil tujce kakor zdaj oče njegov.

Kaj dobro dé človeku, ko Beduin malo nad sredo pota obstoji v senčni votlini med kameni, da se malo oddahnemo in poživimo iz mokre alkarace. Kakor palčki so videti potniki in njihovi arabski spremljevalci, ki lezejo ob piramidi in se trudijo doli na prvih stopnicah za nami.

Toda ne utegnemo se ozirati. Beduin poprime za roko in nas potegne više. Še bo treba mnogokrat dvigniti nogo in se vzpeti kvišku na skalo. Sto in dvainštirideset metrov ni mala višina; prišel bi že do pol Šmarne gore[4] in še više. Pot lije s čela, kolena začnó boleti; ali bomo skoro na vrhu? Sapa nam pojema, ali Beduin ne peša. Vidimo že vrhovni rob, še malo korakov in — na piramidi smo.

No, to so jo pa uganili Arabci, da so razdrli piramidi vrh in naredili prostora vsaj za stotino ljudij, ako treba. Sédimo na oni kamen na sredi, ki so ga še pustili za klop, da se na njem odpočijemo, in ozrimo se okoli sebe!

Tú se razprostira pred nami bogati Egipet, lepa rodovitna dolina, ki se na jugu kakor zelen pas kaže izza strmih bregov, ki jo na obeh straneh obdajajo in ločijo od puščave, ki se na desno in levo razteza brez konca in kraja. Proti severu se širi dolina in kakor zeleno morje izginja ravnina na daljnem obzorju; po sredi pa se vije veličastno sveta reka Nil in izliva rumene svoje valove po neštevilnih tokih in prekopih, po katerih je umna in pridna roka Felahova[5] napeljala vodo, da mu namaka zelene njive in senčnate gozdiče. Kamor sežejo Nilove vode ob času velike povodnji in pusté gnojno črno prst za seboj, tam je zemlja kakor raj cvetoča in rodovitna ter daje obilno sadú. Korak više je že puščava, ker peščena tla, katerih nikoli hladni dež ne zmoči, niti bilke ne poženó; le kaka osamela palma še životari nekoliko oddaljena od zelene ruše in priča, da je še tudi tu v globočini, kamor je pognala korenike, malo mokrote. Po pravici se torej Egipet imenuje Nilov dar, kakor so svečeniki pripovedovali že Herodotu.[6]

Zapustivši tesno dolino, se deli glavna struga Nilova v dva vodotoka, ki objemata rodovitno delto, žitnico starega sveta. Med delto in gornjim Egiptom leži nam nasproti onstran reke ob vznožju strmega in divjega Mokatama glavno mesto egiptovsko, Kajira, nekdaj sedež zmagovitih kalifov. Mesto je nastalo poleg razvalin starega Memfida in se širilo ob reki okoli gradú na malem griču. Sedaj je jako prostorno in šteje do pol milijona prebivalcev in ima v novih predmestjih, Bulaku in Izmajilíji, kaj lepe, visoke, prostorne hiše brez streh ter krasne palače egiptovskih velikašev in tujih bogatih kupcev. Izmed brezštevilnih hiš se dvigajo kvišku premnogi tanki minareti poleg veličastnih kupol na mošejah. Visoko nad vsemi pa moli proti nebu utrjeni grad, trdnjava, daleč črez ravnino kažoč dva šibka, pa silno visoka minareta, ki ju je Ali-paša, prvi egiptovski podkralj, sezidal pri svoji mošeji. Tam za gradom, že izven mestnega ozidja, pa vidimo na Mokatamu staro mošejo, ki čepi med pečevjem kakor na skalo prilepljena. Dalje ni več videti človeškega bivališča; visoka planjava se razteza pusta in prazna tja do Rdečega morja.

Ravno taka je puščava na tej strani doline. Valoviti svet je črez in črez pokrit z drobnim peskom in rjavim kamenjem. Po plitvih dolinah med širokimi holmi pa se vije steza, ki jo je v pesku zaznamoval težko obloženi velblod, ladja v puščavi, ko je po več tednov trajajoči poti donašal datle in drugih pridelkov, ki so jih rodili zeleni otoki, oaze, tam za peščenim morjem. Glej, ravno tam koraka dolga vrsta teh krivovratih živalij; Beduin v dolgi beli suknji pelje za vrv prvega velbloda, drugi pa mu sledé kakor gosi. Zdaj jo krenejo po stezi črez breg v dolino in pusté za seboj napol razrušene piramide pri vasi Abusir. Više gori proti jugu vidimo še druge piramide, ki so pa bolje ohranjene, kolikor moremo razločiti iz daljine. Vseh skupaj jih vidimo odtod štiriindvajset, pa to še niso vse.

Koliko truda je pač stalo, koliko potú so si pač obrisali revni delavci pri trdem delu na pekočem solncu, da so postavili tako velikanske grobne spomenike svojim kraljem! Iz sive starodavnosti pričajo ti, skoro neizpremenjeni v teku tisočletij, o nekdanji moči in slavi egiptovskih kraljev ter vzbujajo občutke nepristranskega občudovanja, ki ga gotovo zasluži neomejeni trud in umetnost staviteljev. *J. Karlin.*

167. Atene.

Dne 3. listopada smo zopet plavali po sinjem morju; prijetna sapica od jugovzhoda nam je širila mogočna jadra, da je ladja kakor puščica urno in tiho delila belopeneče valove. Kmalu nam izgine Mala Azija izpred očij. Pred nami se polagoma dvigajo iz morja otoki Ander, Tin in Naks, na desni se vidijo obrisi podolgastega Negroponta, daleč gori na severozahodu pa kipi v višnjevo-megleno obnebje mogočno domovje staroveških bogov, visoki Olimp, kažoč na daleč okoli svojo snežnobelo glavo.

Pohlevni južnovzhodni vetrič se prevrne kmalu v viharju podoben jug in treba je bilo paziti, da se ladja varuje škode in brez zamude poišče najbližje pristanišče. Krenemo jo torej proti otoku Siri in v kratkem smo bili obvarovani vse nezgode v krasnem pristanišču enega najbogatejših in najlepših mest grškega kraljestva.

Sira, najvažnejše trgovsko mesto vse Levante in glavna postaja avstro-ogrskega lojda,[1] je zidana v podobi polmesečni večjidel po strmem bregu v okrožju krasnega pristanišča. Staro mesto, prava Sira, nima za tujca nič vabljivega, kakor morebiti neštevilno mlinov na veter, ki sučejo noč in dan, kakor Don Quixotov[2] velikan, svoja nemirna motovila. Spodnji del mesta, v razliko od gornjega Hermupolis imenovan, je zidan na planem prav po zmislu naših mest; tu se nahajajo nakopičena bogastva, katera nanašajo semkaj marljivi trgovci od vzhoda in zahoda. Pristanišče je polno bogato obloženih ladij in v bazarih po tesnih ulicah imamo priliko, občudovati jutrovsko obrtnijo in živahno življenje vedno veselega in zgovornega grškega prodajalca.

Otok Sira je imel pred grškim vstankom leta 1829. jedva štiri do pet tisoč stanovnikov, zdaj pa jih šteje blizu 50.000. Trdi se, da so si takrat ljudje iz vseh po vstanku pokončanih krajev grškega kraljestva na tem nepristranskem otoku iskali zavetja, kjer so našli prijateljski sprejem; na ta način se je zedinila tukaj vsa tedanja grška obrtnija in bogastvo. Drugi pa mislijo — in menda ne brez vzroka — da si je Sira pridobila svoj sedanji pomen in svoje sedanje bogastvo po nepošteni poti; bila je namreč glavno pribežališče straho-

vitim korzarjem, ki so vznemirjali Egejsko morje in zaplenili silno veliko kupčijskih ladij ter jih odvedli v imenovano pristanišče.

Po dvodnevnem bivanju v sirskem pristanišču odjadramo zopet proti jugu ter dospemo dne 9. listopada v Sudo, ki je najlepše in največje pristanišče na Kandiji in prava luka glavnega obrtnega mesta Kaneje. Tukaj smo našli srednjemorsko turško eskadro, obstoječo iz peterih mogočnih oklopnic, treh vitkih fregat in več manjših ladij. Kakor je navada v takih slučajih, so bobneli topovi na obeh straneh v vojaški pozdrav, da se je razlegalo po strmih, skalnatih pečinah, ki obdajajo to krasno, a večjidel malo obiskovano pristanišče. Po teh strmih pečinah — gori do veličastnega hriba Ide — se skrivajo kandijski vstaši, kadar jim zavre vroča kri v srdu zoper turške zatiralce. Ljudje so nam trdili, da imajo vedno skritega orožja in streliva za celo vojsko po nedosežnih, v skalo izdolbenih shrambah, da ga porabijo, kadar bije ura zaželene osvete.

Skoz romantičen, temnozelen oljčni log jahamo drugi dan v Kanejo, da si ogledamo to mesto, dobro vedoč, da najdemo le malo zanimivega v njem. Lepa priložnost in radovednost namreč ne daje človeku mirovati in tako sem se pridružil tudi jaz odhajajoči družbi, da si ogledam od blizu kraje, kjer je nekdaj stavil Dedal svoj čudapolni labirint . . . .[3]

„Je li vam znano," se obrnem nekaj dnij pozneje do častnika na straži, ko smo zopet plavali počasno in mirno med malimi in velikimi otoki proti severu, „je li vam znano, v kake neznane kraje nas zanese ta ugodna sapica?"

„Bog zna," mi odvrne, „in pa admiral. Govori se sicer na skrivnem, da bomo črez nekaj dnij pohajkovali po širokih ulicah grške stolice; a človek ne more verjeti, dokler se ne uresniči govorica. Pred tremi leti smo plavali od Sicilije gori proti Neapolju; proti večeru, bil je krasen dan, zazremo veličastno mesto v vsej svoji bliščobi večernega solnca in že smo si v duhu risali načrte in slikali slastno veselje, ki nas čaka v tem krasnem pristanišču: kar čujemo poveljnikov ukaz, kreniti jo v kolobarju tik mesta skoz ves zaliv nazaj proti jugu, in nekoliko ur pozneje smo zopet plavali v temni noči po širokem Tirenskem morju. Tako lahko tudi zdaj najina nada — toda oprostite, tam-le me potrebujejo," in

odšel je po svojem poslu, prepustivši meni daljnje premišljevanje, kako si naj rešim uganko in končam stavek, katerega ni utegnil izvršiti.

To pot se nam je res izpolnila želja. Drugo jutro se prebudivši, zapazimo na levi iz staroveške zgodovine znani otok Salamin, na desni pa medonosno gorovje Himet, a ravno pred nami se je odpiral krasen razgled na slavni pristanišči Pirej in Faler, v daljavi pa na veličastne razvaline slavnega mesta boginje Atene.

Koliko bi bil človek dal tisti čas mladeniške navdušenosti, ko so nam razodevali v šoli skrivnosti starogrške zgodovine, da bi mu bilo vsaj za trenutek možno, zreti s svojim očesom čarobna čudesa srečne Periklejeve dobe ali vsaj ostanke njihove in kraje, kjer se še vedno dvigajo krasna svetišča starogrških bogov! Lahko je tedaj umeti, da sem z nekakim svetim strahom in s trepetajočim srcem pričakoval trenutek, da pade maček v pirejskem pristanišču in me odpelje železnica, v te klasiške kraje malo pristujoča, gori do toliko občudovanih staroveških svetišč; saj mi je še vedno ostalo nekdanje navdušenje.

Skoz ozek vhod priplavamo v glavno grško pristanišče Pirej, kjer so ležale zasidrane tudi grške vojne ladje, ter občudujemo tamošnje brodnike, ki znajo s čudovito spretnostjo vesti čolniče na jadra. Usuli so se kar na tujo „Liso“ in nas vabili, da bi nas odvedli na kopno.

Za prvi vlak se nas odpravi trojica na suho. Železnica nas odpelje po krasni dolini slavnoznanega Kefisa med vinogradi in oljčnimi gozdiči proti Atenam. Izstopivši iz voza, si gremo najprej ogledovat novogrško stolico, ležečo med strmo pečino Akropole in visokim holmom Likabetom. Mesto je zidano prav po zahodnem načinu; križajo ga lepe in ravne ulice ter dičijo krasna državna in zasebna poslopja. Med prvimi je najlepše kraljev grad s krasnim nasadom, ki je vedno odprt občinstvu v porabo in kratek čas; ondi se zbira lepi svet grškega glavnega mesta pri poskočnicah kraljeve godbe. Nižjega ljudstva pa nimamo prilike tukaj gledati; kdor hoče opazovati ponosne in pogumne potomce slavnega Temistokleja in njegovih junakov, kdor hoče pasti svoj pogled na krasnih grških postavah v pisanih narodnih nošah: poiskati si jih mora pri njihovih narodnih plesih in igrah v

okolici cvetodišečega Himeta, pred svetiščem Tezejevim, na obalah klasiškega Kefisa ali v senci pod veličastnim svetiščem olimpskega Zena.

Iz kraljevih nasadov gremo po Hermejevi ulici proti jugozahodu mimo Tezejevega, zunaj še dobro ohranjenega svetišča navzgor, da si ogledamo najvažnejša in najkrasnejša starinstva na nekdanji atenski Akropoli.

Starogrški zgodovinar Pavzanij,[4] ki je obiskal Atene in njih krasna svetišča za njihove srečne dobe, nam je zapustil natančen popis tega nekdaj tako cvetočega mesta. Ako primerjamo njegov popis z današnjimi Atenami, nam mora srce zaplakati in živo moramo pomilovati nesrečno mesto, ki je moralo prebiti toliko nezgode po toliko in tako krutih sovražnikih. Revne koče stojé zdaj ondi, kjer so se dvigala nekdaj krasna svetišča. Mramornati in drugi dragoceni kipi, katerih se je brezštevilno nahajalo po svetiščih, so izginili popolnoma in ostale so le gole stene nekdaj toliko občudovanih zidališč, a še te so vse poškodovane in v poznejših dobah tako prenarejene, da se jedva tu pa tam nahajajo še mali ostanki prave grške umetnosti.

Vstopivši med veličastnimi stebri skoz krasne propileje, katere so pa, kakor navadno, kruti Turki onečastili in vzidali vánje topove, zapazimo na planjavi takoj na desni svetišče boginje Nike, kjer se še vedno hrani njena že močno poškodovana, a vendar še čudapolna ploskorezba (Basrelief) na kameniti plošči. Odtod je krasen razgled na Saronski zaliv. Dalje proti vzhodu se dviga veličastno svetišče, krasni Partenon, kjer se je hranil znameniti in dragoceni, iz zlata in slonove kosti izdelani kip boginje Atene. Kip je sicer izginil, svetišče pa še stoji, čeprav so mu Benečanje leta 1687. pokončali streho in Angleži skoro vse ploskorezbe poplenili iz njega; njegova prvotna podoba in krasni stebri iz belega mramora so mu ostali še vedno, nam poznim rodovom v znamenje njegove nekdanje krasote.

Ogledamo si še svetišče Erehtejevo[5] z znamenitimi krasnimi karijatidami[6] in druge kolikor toliko popolne ostanke nekdaj bogato ozaljšanih zidališč ter obrnemo svoj pogled črez strmo steno proti severu, kjer se nam pokažejo nove Atene v vsej svoji krasoti. Proti vzhodu v nižavi se nahajajo ostanki znamenitega svetišča olimpskega Zena, katero je ne-

kdaj dičil še večji in dragocenejši kip, kakor je bil oni v svetišču Palade Atene; na jugu v bregu pa, kjer so se razprostirale nekdanje Atene, zapazimo obris velikanskega gledališča Dionizovega, v katerem so stari Grki praznovali svoje narodne igre in plese. V lepi dolini dalje proti jugu se kaže neka votlina, o kateri se govori, da je pil ondi Sokrat[7] otrovno kupo. Blizu tam se vidijo ostanki znamenitega učilišča Zenonovega, Stoa poikile,[8] kakor tudi razvaline starogrške Akademije, kjer je učil Platon svoje modroslovje. O nekdanjih mogočnih zidovih, ki so vezali starogrško stolico z njenimi tremi pristanišči, ne nahajamo več sledú in holm Areopag na zahodu nam kaže tudi samo še po svojem imenu, da je stalo nekdaj ondi znamenito starogrško sodišče. Na severnozahodni strani občudujemo slavno maratonsko tropejo, krasno Tezejevo svetišče, in zali Andronikov stolp,[9] na katerem so čudokrasno izdolbene alegorije štirih vetrov; imenujejo ga zategadelj tudi v obče Eolovo svetišče.

Nismo imeli časa in priložnosti, da bi si ogledali vse druge znamenite starinske ostanke, katerih nahajamo obilo po zasebnih in očitnih poslopjih, po cerkvah in okoli vodnjakov; pa saj je tudi to, kar smo imeli priliko občudovati, napravilo na nas tako mogočen vtisk, da je bilo bolje, se nekoliko oddahniti ter privoliti duhu potrebnega časa, da si uredi sprejete vtiske.

Pod mogočno platano si še postrežemo s čašo izvrstne pijače, ki nam kaj prijetno poplakne suho in zaprašeno grlo, zvečer pa se snidemo v gledališču pri laški operi. Ob pozni uri nas še le odpelje vlak nazaj v Pirej, kjer je stala naša ladja.

Drugi dan je počastila oklopnico s svojim pohodom grška kraljeva obitelj, Gregorij I. s kraljico Olgo, lepo in ljubeznivo rusko cesarično. Topovi so grmeli, da se je razlegalo gori proti zelenemu Himetu, vmes pa je donela zdaj poskočna grška, zdaj mogočna avstrijska himna: tako zahtevajo vojaški običaji. V lahkih in lepih čolničih se odpelje popoldne kraljeva družina; v slovó ji doni gromovit pozdrav iz stoterih grl krepkih pomorščakov, ki so bili po jadrnikih, rajnah in lestvicah razpostavljeni.

Prihodnje dneve smo porabili za izlete po bližnjih klasiških krajih. Blizu vhoda v luko pirejsko so nam kazali skalo, na kateri je sedel perzijski kralj Kserks, opazujoč svoje ladje

med znamenito bitko pri otoku Salaminu. Razume se samo ob sebi, da nismo med tem časom zanemarjali Aten; zakaj nihče si ni bil v svesti, da bi mu došla še kdaj prilika, obiskati te znamenite in slavne kraje. *A. Ukmar.*

---

168. Pobratimstvo.

V različnem obsegu in številu je podelilo božanstvo zemljanom mnogovrstne svoje darove. Zató ni lahko najti človeku vrstnika, ki bi se strinjal z njim v vsakem oziru; še brat je rodnemu bratu le p o d o b e n, nikdar e n a k. Kakor se pa po raznih lastnostih razlikuje človek od človeka, tako ga ni naroda na svetu, ki bi se ne razločeval od svojih sosedov po kakem znamljivem svojstvu, ki ga diči ali pa kazí. Tudi mnogovejno pleme slovansko, katero nam najstarejši pisatelji opisujejo kot miroljubno, pošteno, blago, si je do današnjega dne ohranilo dokaj lepih posebnostij, dasi je pritok čim dalje bolj prodirajoče zapadne omike odplavil že marsikaj pristno slovanskega. Komu na pr. še ni ogrela srca raznih zgodovinarjev enoglasna hvala o prastari g o s t o l j u b n o s t i slovanski? Kdo ni imel prilike, z lastnimi očmi opazovati našega naroda vernost in otroško nabožnost? Kdo še ni slišal preslavljati jugoslovanskega prijateljstva in z njim združenega običaja, katerega se še dandanes z nenavadno gorečnostjo držé zlasti S r b i in B o l g a r i, nazivajoč ga p o b r a t i m s t v o? Izniknivši iz poganskih časov, je zrastel ta običaj tako trdno z značajem in bitjem naroda jugoslovanskega, da ga niti krščanstvo ni moglo iztrebiti, marveč ga je celó še nekako posvetilo.

Ako si dva človeka za trdno obljubita, da si bodeta svoje žive dni bratovski prijatelja, se imenuje taka zaveza, sklenjena med možema, p o b r á t i m s t v o (bratimstvo, kračje tudi bratstvo), med ženama pa p o s é s t r i m s t v o ali sploh sestrinstvo. Pobratimstvo sklepajo stari in mladi ljudje istega ali različnega spola. Moška imenujeta drug drugega p o b r a t i m a, ženska si izvoli p o s e s t r i m o. Ako sta sklenila pobratimstvo mož in žena, veli on njej p o s e s t r i m a, ona pa njemu p o b r a t i m; skupno ime je p o b r a ć e n i c i. Koga ali kojo na pobratimstvo, oziroma posestrimstvo pozvati, se pravi: p o b r a t i m i t i, p o b r a t i t i, ali p o s e s t r i m i t i, po-

sestriti. Tudi z rodbino pobratimovo druži pobratima nekaka rodbinska vez; oče pobratimov mu je poočim, mati pomajka ali pomati, sestre so mu posestrime, on sam pa je pobratimovim starišem posinovljenec.

Ker zapričavajo, take zaveze sklepajoč, tudi Boga, tedaj je tako prijateljstvo „Bogom“ ali „po Bogu“ potrjeno. („Potvrdimo Bogom pobratimstvo,“ poje narodna pesem srbska.) Zató čislajo pobratimstvo bolj kakor krvno sorodstvo; saj pravijo, da so si bratje le po krvi, pobratimi pa po Bogu, in „braća će se rodjena svaditi, a pobratimi ne će.“[1] Zaradi tega je bilo do najnovejših časov pobratimu strogo zabranjeno, stopiti v zakon s svojo posestrimo, pač pa so pobratimi vzajemno zaročali svoje otroke že v zibelkah, da si tem bolj utrdé prijateljsko vez.

Akoravno se zavezujejo le dobri ljudje v tako prijateljstvo, sme si vendar vsakdo, tudi zločinec, izbrati za pobratima ali za posestrimo, kogar hoče; v tem oziru ga ne moti niti verska različnost. V sili, zlasti v boju, lahko pobratimiš prvega človeka, ki ti ga nanese sreča, bodisi tudi tvoj smrtni sovražnik. Ako ga nagovoriš z besedami: „Kumim[2] te Bogom i svetim Jovanom, pomozi! Da si mi po Bogu brat!“ ne sme ti odreči svoje pomoči; prišel bi ob čast in poštenje, kdor bi se branil v takem slučaju sprejeti pobratimstvo.

Kadar se bratimita kristjan in mohamedan, zadostuje, da si oba slovesno obljubita, „da će biti po Bogu braća na obadva sveta“. Ako se pobratimita srbska kristjana, gresta po nekod v cerkev, da si dano obljubo potrdita pred Bogom, svečenikom in nekoliko pričami; pred žrtvenikom kleče, vprašata drug drugega trikrat: „Primaš li Boga i svetoga Jovana?“ Odgovor je vselej: „Primam.“ Nató se poljubita v lice, rekoč: „Od danas da smo do veka braća!“

S pobratimstvom se lahko zaveže tudi več oseb na enkrat. Storivši tako prijateljsko zavezo, se napotijo bosenski pobratimi k svojemu duhovniku in mu naznanijo svoj sklep. Obredno oblečen, jih sprejme ta pred žrtvenikom ter jih opomni težkih dolžnostij, ki vežejo pobratime med seboj: da si imajo v vsaki sili in nevarnosti biti drug drugemu na pošteno pomoč; da morajo brez obotavljanja, ako treba, darovati kri in življenje za svoje pobratime, nasproti pa se tudi za vsako pregreštvo ostro kazniti sami med seboj. Sprejemši dotično

obljubo, jim narekuje slovesno prisego, katero novi pobratimi izgovarjajo za njim. Nató prinese cerkovnik kupo dobrega vina in sleherni pobratim si rani desno roko, da prikaplje nekoliko krvi. Te kapljice pomešajo z vinom in jih popijó v potrditev svoje zaveze. S tem je pobratimstvo sklenjeno in potrjeno. Duhovnik jih končno blagoslovi po obredu svoje cerkve. Odslej ni noben več sam svoj, temveč vsi so ena duša v več telesih.

V katoliški Dalmaciji se bratimijo navadno o senjmskih dnevih ali o velikih praznikih. Ako se hočeta moža pobratimiti, si poiščeta mašnika in plačata, naznanivši mu svoj namen, šest kron za mašo in sveče. Določenega dne, kadar se ima opravljati naročena služba božja, gresta pobratima s svojimi sorodniki praznično oblečena in oborožena v cerkev. Pred cerkvijo odložita orožje, stopita v božji hram in poklekneta drug poleg drugega. Vsak ima veliko svečo v roki, za njima pa stoji župan, držeč prižgani sveči. Med mašo ali po maši stopi župnik h klečečima in ju vpraša, iz kakega nagiba se želita pobratimiti. Starejši odgovori: „Iz srčnega.“ Mašnik jima razloži dolžnosti bodoče zaveze in ju blagoslovi, obljubivša, da hočeta vsekdar zvesto izpolnjevati, karkoli jima nalaga pobratimstvo. Po maši se poljubita nova pobratima pred zbrano množico, gresta s prijatelji in sorodniki v hišo onega pobratima, ki stanuje bliže cerkve, in potrdita zavezo z obilno pojedino. Prihodnji dan se nadaljuje pirovanje na domu drugega pobratima.

Skoro enako se vrši ta obred v Črni gori. Pobratima pijeta skupno trikrat vino iz čaše, katero jima ponudi svečenik, poljubita križ, evangelij in podobe svetnikov, ki so razpostavljene po cerkvi, ter se končno trikrat poljubita v lice in potém odideta. Tisti, ki je pozval drugega na pobratimstvo, plača pojedino in obdari svojega pobratima s kako dragoceno rečjo. Ko se pije vino, brez katerega Črnogorec nikdar ne obhaja tega obreda, se govorijo pogostoma prav lepe napitnice.

Sicer pa je pobratimstvo tudi brez teh svečanostij veljavno. Na Srbskem na pr. sklepajo dandanes večjidel le ženske take cerkvene zaveze. Kadar kaka žena ali deklica zboli, naprosi mladega znanca, da jo popelje v bližnjo cerkev ali v samostan. Ondi položi mladenič ženski križ na glavo in ga ji ovéže z robcem. Potém čita župnik ali menih molitev,

in ako ženska pozneje ozdravi, imenuje svojega spremljevalca brata, on pa njo sestro.

Prijateljske zaveze se sklepajo tudi v sanjah. Takim pobratimstvom pripisujejo posebno važnost, meneč, da božja previdnost v sanjah napeljuje človeka, kako se mu je izogniti pretečim neprilikam. Ako se človek sanjajoč nahaja v veliki nevarnosti ali zadregi, na pr. ako ga napade divja zver ali ugrizne kača, ako se potaplja ali ga preti ognjena sila ugonobiti, takoj v sanjah pobratimi tistega, katerega je najprej videl. Vzbudivši se, poišče osebo, s katero se je pobratimil v sanjah, in ji razodene svoj sen. Pobratima si sežeta v roke, se srčno poljubita in v znamenje sklenjenega pobratimstva obdarita drug drugega. Odslej sta si bratovski vdana. Ako pa kdo sanjajočemu odreče zahtevano pomoč, potém se sevéda ne pobratimita, pač pa se čestokrat vname med njima smrtno sovraštvo; zakaj hujše ne moreš razžaliti Jugoslovana, kakor če ga v zadregi pustiš na cedilu. Ako pa nesrečnik v zlih sanjah nobenega človeka ne vidi, pobratimi (v Banatu) svetega Ivana ter mu odsihdob kot svojemu pobratimu skrbno doprinaša posebne darove.

Da se je pobratimstvo ravno v Jugoslovanih tako trdno ukoreninilo, temu se ne čudi, kdor pomisli, da so naši bratje na jugu več stoletij ječali pod neznosnim turškim jarmom, na milost in nemilost izročeni samovoljnosti svojih gospodarjev. Ker ni tedaj uboge „raje“ nobena državna oblast branila krutega nasilstva, je bil posameznik prisiljen, tem tesneje se okleniti svojega bližnjega. Vrh tega so jugoslovanska selišča v mnogih pokrajinah zeló raztresena; čestokrat moraš po več ur skoz odljudne, vsled lopov in divjih zverin nevarne kraje hoditi, predno prideš iz sela v selo. Kaj čuda, da si na tako pot marsikdo rad vzame s seboj spremljevalca pobratima, v sili pomočnika, zlasti slabotna ženska!

Mladi ljudje sklepajo radi tudi le začasna pobratimstva, in sicer (tu pa tam na pokopališču) drugi ponedeljek po veliki noči. To je doba, ko se probuja priroda iz smrtnega zimskega spanja ter postaja vsled tega veselejša in prijaznejša, a tudi človeštvu napolnjuje srce z živahno radostjo. Omenjeni ponedeljek se slovesno spominjajo umrlih, spominjajo pa se tudi živih, utrjujoč stara in sklepajoč nova prijateljstva. Ta dan imenujejo družičalo, ker se takrat družijo ali „druži-

čajo“, pa tudi pobušeni[3] ponedjeljnik, t. j. ponedeljek obnavljajoče se ruše, ker obnavljajo tedaj rušo na grobih. V nekaterih okrajih se zberó popoldne vaški mladeniči in dekleta na določenem kraju (v Sremu vselej na pokopališču), da se pobratimijo. Pri tej zabavi si izvoli vsak mladenič deklico za družico. Iz vrbovih šibic si spletajo vence in se skoz nje poljubljajo, obdarujoč se s pisanimi ali rdeče barvanimi jajci. Naposled zamenjavajo vence, polagajoč si jih drug drugemu na glavo. Nató prisegajo mladeniči po dva in dva, da si hočejo biti do prihodnjega leta v zvesti ljubezni vdani pobratimi, deklice pa druge ali, kakor velé Vlahinje,[4] kumače. In res vse leto so si v sili in v šali prijateljski na roko ter se ljubijo med seboj kakor bratje in sestre. Ob prihodnjem družičalu se ponovijo nekatere zaveze, druge pa tudi opusté.

Sveto pa je pobratimstvo Jugoslovanu tako, da je vedno pripravljen, za svojega pobratima nemudoma žrtvovati vse, tudi kri in življenje. Vzgledi pobratimske nezvestobe so silno redki; saj pa tudi glavo zapade, kdor se izneveri svojemu pobratimu. To nam potrjuje naslednja dogodba.

V Črni gori se je pobratimil kristjanski Čevljanec s Turkom iz Onogošta. Kmalu potém odide prvi s svojim krdelom na četovanje. Šest dnij zapored so se skitali, ne da bi se jim posrečilo kaj upleniti. Sedmo jutro naleti četobaša (glavar čete) na svojega pobratima Husejna in njegovo tolpo, gonečo pred seboj čredo ovác. Veselja zablisnejo kristjanu oči; saj se je nadejal, da mu Turek podari skopca, s katerim bi mogel nasititi sebe in svojo četo. Prijazno ga pozdravi, rekoč: „Dobro jutro, Husejn pobratim!“ Turek pa se zareži nad njim: „Kaj pobratim! Bratimi se še danes z mrtvo glavo!“ Znova poudarja četobaša med njima sklenjeno pobratimstvo, rekoč: „Ne šali se, brate, o nepriliki! Nisem nihče drug kakor tvoj pobratim. Pri najini ljubezni in zvestobi, daj nam skopca, da si utolažimo lakoto! Šest dnij je tega, kar tičimo v tej soteski; kruh v torbi nam je že davno pošel in plen je zlodej vzel.“ Nato odvrne Turek: „Nič ne dam, prav nič; tudi mi je tvoje pobratimstvo deveta briga, dokler nosim tóle puško na ramenu.“ V tretje ga roti Čevljanec: „Bodi pameten, Husejn! Daj mi skopca, da se tukaj ne pokoljemo za ranega jutra; zakaj če se spopademo, tedaj je čreda naša, pri

moji veri!“ Zdaj dene Turek Črnogorca na muho, ob enem pa zakliče četobaša svoji četi: „Nujte, Črnogorci! Vaša čast ostane neomadeževana. Hajdite, če se turška para ne zmeni niti za Boga, niti za človeško bedo!“ Ko bi trenil, planejo možaki na Turke, jih pobijejo in jim vzamejo čredo.

Temu nasproti pa pripovedujejo na stotino ginljivih povestic iz starejših in novejših časov, ki pričajo o vestnem izpolnjevanju pobratimskih dolžnostij.

Ker je ženska nrav dokaj rahločutnejša od moške, tedaj je tudi posestrimsko razmerje še nežnejše od pobratimskega. Posestrime tičé skoro vedno skupaj. Ob praznikih si umivajo lice z isto vodo, se češejo z istim glavnikom, si spletajo lase v enake kite; one tkó enako platno, šivajo in vezejo enaka oblačila in enake otirače, pletó enake nogavice, oblačijo in lepotičijo se enako in kupujejo le enake srebrne uhane. V cerkev in iz cerkve gredé, se vodijo za roke, v božjem hramu klečé na enoistih preprogah. Nerazdružno kakor rodne sestre se držé druga druge pri igri, na plesišču, v prejnici in se kličejo z medenimi besedami: „Sestrica, moje zlato, moja srnica!“ Skrivnosti ni med njimi. Skupno pojó, skupno se smejejo — skupno jokajo, skupno žalujejo. Nadlogo, ki je katero zadela, nosijo skupno ter si tako olajšujejo breme. V togi se posvetujejo in tolažijo. V kateri stroki je koja spretnejša umetelnica, v oni poučuje svoje posestrime. Če ima katera lepo cvetlico, se ne diči z njo, ako ne more z enako ozaljšati tudi svoje posestrime. Vsako jabolko, vsak grižljaj deli s svojo prijateljico. Tekom let jim izgine sicer telesna lepota: lasje se pobelijo, zobje izpadejo, obraz se jim zgubanči, ali ljubezen v srcu se jim ne postara; ona zeleni, cvete — do groba.[5]

Fr. Wiesthaler.

Opombe.

1. O važnosti tradicijonalnega slovstva. [1]) *Ferdo Kočevar*, r. 1834 v Žalcu na Štajerskem, zató „Žavčanin“ imenovan, računski pregledovalec v Zagrebu, u. 1878 v Gradcu. Edino njegovo samostalno delo je povest: „*Mlinarjev Janez, slovenski junak, ali vplemenitenje Teharčanov. Po narodni pripovedki iz srede 15. stoletja*“, pisana v slovensko-hrvatski mešanici. Kočevar je bil marljiv dopisovalec „Novicam“ v Ljubljani, „Slovenskemu Gospodarju“ v Mariboru in „Slovenskemu Glasniku“ v Celovcu. Osobito se je zanimal za narodno slovstvo in izpodbujal svoje rojake, naj ga pridno nabirajo. — [2]) *Stanko Vraz*, r. 1810 v Cerovcu blizu Ljutomera, se je šolal v Mariboru in Gradcu. Bil je tajnik „Matice Ilirske“; u. 1851 v Zagrebu. Najprej je zlagal slovenske pesmi, potem pa postal znamenit pesnik ilirski, t. j hrvatski. „Matica Hrvatska“ je izdala v peterih knjigah Vrazova dela (1863—1877). Posebno marljivo je nabiral narodno blago. L. 1839. je izdal: *Narodne pěsni ilirske*, koje se pěvaju po Štajerskoj, Kranjskoj, Koruškoj i zapadnoj strani Ugàrske“. I. del. Drugo po njem nabrano narodno blago je ostalo v rokopisu. — [3]) *Herder*, r. 1744 v mestecu „Mohrungen“ na vzhodnem Pruskem, u. 1803. — [4]) *Ossian* je slaven, v pripovedki živeč keltski pesnik, „barde“ imenovan, v 3. stol. po Kr. V lirsko-epskih pesmih je opeval čine svojega očeta Fingala. Te pesmi so živele v ustnem izročilu škotskih planinskih prebivalcev; zbral jih je Anglež *Macpherson* in jih l. 1766. izdal v angleškem prevodu. V nemščino jih je l. 1769. v šestomerih prevedel avstrijski pesnik Mihael Denis (Sined der Barde, 1729—1800). Za Klopstockove dobe (1724—1803) so se Ossianove pesmi više cenile nego Homerjeve. — [5]) *Goethe*, r. 1749 v Frankobrodu ob Majnu, † 1832 v Weimaru, največji pesnik nemški. — [6]) Italijanski opat *Alberto Fortis* je potoval kot prirodopisec po dalmatinskih in sosednjih okrajih ter prvi odkril Evropi zaklad srbskega narodnega pesništva; imenuje ga „morlakisch“. V knjigi „Viaggio in Dalmazia 1774“ je objavil pesem o plemeniti *Asan-Aginici* z italijanskim prevodom. V nemščino se je njegovo potovanje po Dalmaciji preložilo že l. 1775. — [7]) *Jakob Grimm* (1785—1863), znamenit starino- in jezikoslovec, in njegov brat *Viljem Grimm* (1786—1859) sta zbirala nemške pravljice in pripovedke ter razkrila v obče notranjo vrednost tradicijonalnega slovstva. Skupno sta izdala: „Kinder- und Hausmärchen“ (prvič 1812—13, 3 deli), „Deutsche Sagen“, „Irische Elfenmärchen“ itd. — [8]) *France Ladislav Čelakovský* (1799—1852), znamenit češki pesnik, se je zanimal za slovansko narodno blago. Izdal je: „*Slovanské národní písně*“ v treh delih l. 1822—27; med njimi pa je le malo slovenskih. Izpodbujal je Slovence (St. Vraza), naj pobirajo narodno blago, in je vplival kot pesnik slovanski na svojega prijatelja, našega pesnika Franceta Prešérna. — [9]) *Pavel Jožef Šafařik* (1795—1861), po rodu Slovak, eden najznamenitejših preiskovalcev slovanskih starožitnostij in slovstev. — [10]) *Vencel Hanka* (1791—1861), pesnik na glasu, je prevajal narodne srbske in poljske pesmi; prevedel je tudi

starorusko epsko pesem: „Slovo o polku Igorjevem“ in izdal „Kraljedvorski rokopis“ in „Ljubušino sodbo“. — [11]) *Vuk Stefanović Karadžić*, r. 1787 v Tršiču ob Drini iz hercegovinske rodbine, † 1864 na Dunaju, ustanovitelj novosrbskega slovstva, je zbral ogromno narodno blago srbsko in ga začel l. 1814. izdajati. Izdal je: Narodne srbske pjesme, I—V.; Život i običaji naroda srpskoga; Srpske narodne pjesme iz Hercegovine (ženske); Srpske narodne poslovice; Srpske narodne pripovijetke; Srpski rječnik. Naš učenjak *Jernej Kopitar* (1780—1844) je zelo vplival na njegovo delovanje. — [12]) *Vuk Vrčević*, † 1882 v 72. letu svoje starosti v Dubrovniku, je bil vreden naslednik Vuku Stef. Karadžiću v nabiranju narodnih svetinj. — [13]) *Anastasius Grün* (Anton Aleksander grof Auersperg), r. 1806 v Ljubljani, † 1876 v Gradcu. Učitelj mu je bil nekaj časa na Dunaju naš pesnik Prešéren. Prevedel je 48 daljših, a to najlepših, in nekaj kračjih narodnih pesmij slovenskih. Svoji izdaji na čelu je podal tudi uvod, ki govori o slovenskem narodnem pesništvu.

[14]) **Važnejši nabiratelji slovenskega narodnega blaga.**

Prvi nabiratelj narodnih pesmij se imenuje v očeta *Marka Pohlina* (1735—1801) spisu: „Bibliotheca Carnioliae“ avguštinec *Dismas Zakótnik* († 1793). O njem se poroča: Collegit ruri in plebe antiquissimas carniolicas cantilenas: a) od „Pegama“, quam *Lienhart* (1758—1795) in germanicum atque in suum lib. Blumen aus Krain transtulit (v šestomerih); b) od „Jurija Kobile“; c) od „kralja Matjaža“; d) od „lipe na starem trgu“; e) od „lepe Vide“ itd. Rokopis teh pesmij se je izgubil. „Lepo Vido“ je kasneje ugladil Fr Prešéren in o „lipi na starem trgu“ je l. 1830. zložil krasno balado: „*Povodni mož*“.

Valentin Vodnik ((1758—1819), prvi pesnik slovenski, je marljivo nabiral narodno blago, med drugim tudi narodne pesmi, kakor Pegam in Lambergar (glej med berili štev. 56.), Ravbar (štev. 63.), Kralj Matjaž in Alenčica (štev. 57.) itd. L. 1807. je izšla pesem o Pegamu z nemškim prevodom: „Das Turnier zwischen den beiden Rittern Lamberg und Pegam, ein krainerisches Volkslied“; prevedel jo je prof. J. A. Zupančič po Vodnikovem izvirniku.

Navduševanje Čelakovskega, naj Slovenci nabirajo narodne pesmi, je imelo mnogo uspeha. Več rodoljubov je začelo poslušati narodovo petje in tudi zapisovati pesmi njegove, toda sprva brez prave razumnosti. Pesmi so popravljali, zlasti pobožne prenarejali in jih potem prodajali za narodno blago. Tako je izdal *Peter Dajnko* (1787—1873), blizu Radgone na Štajerskem domá, l. 1827. „Posvetne pesmi med slovenskim narodom na Štajerskem“. Med vsemi pesmimi pa je le ena narodna: „Nesrečni turški snoboki“, ali še ta je pokvarjena. Pač pa je dodal svoji zbirki 200 večjidel narodnih ugank. — V Celovcu sta izdala l. 1833. *Anton Slomšek* (1800—1862) in *Matija Ahacelj* (1779—1845): „Pesmi po Koroškem in Štajerskem znane, nekoliko popravljene in na novo zložene“. Največ jih je na novo zloženih po *Mihaelu Andreašu*, tkalcu v Rožni dolini na Koroškem (1762—1821), in po *Slomšeku*. Nekaj jih je pa tudi narodnih, med njimi dve štajerski: „Lavdon pri Belem gradu“ (štev. 66.) in „Veseli hribček“ (štev. 78.).

Vse naše priznanje in hvalo pa zasluži Prešérnov prijatelj *Andrej Smolè* (1800—1840), ki je po Kranjskem marljivo nabiral narodne pesmi in drago plačeval nalašč za to najete ljudi. Nekoliko jih je bilo iz Smoletove zbirke natisnjenih v „Kranjski Čbelici“, ki je doživela pet zvezkov, 1830—33 in 1848.

Veliko važnejši nabiratelj narodnih pesmij iste dobe pa je Poljak *Emil Korítko* (r. 1813 v Lvovu, živel od l. 1837. iz političnih vzrokov internovan v Ljubljani, † 1839). Na njegov poziv mu je izročilo več rodoljubov svoje zbirke narodnih pesmij, kakor *Andrej Smolè*, grajščak *A. Rudež*, pesnik *Fr. Prešéren*, knjižničar *M. Kastelec* in župnik *Matevž Ravnikar-Poženčan* (1802—1864).

Po Koritkovi smrti sta vso zbirko, katero je prevzel tiskar J. Blaznik v Ljubljani, uredila *M. Kastelec* (1796—1868, knjižničar v Ljubljani) in *Jurij Kosmač* (1799—1872, skriptor v ljubljanski knjižnici). Od l. 1839—1844. so došle na svetlo: „*Slovenske pesmi kranjskega naroda*“ I—V. Ali ta zbirka ni vzorna, ker je v njej mnogo popravljenih in predelanih pesmij; zlasti se nahajo v merilu velike nepravilnosti.

Najvažnejši nabiratelj slovenskih narodnih pesmij pa je brez dvombe *St. Vraz* (glej opombe: 1., 2.). Prepotoval je vse slovenske pokrajine in zbiral narodne pesmi *z napevi* vred. L. 1839. je izdal v Zagrebu 114 nabranih pesmij v gajici (to je prva v gajici (sedanjem črkopisu) tiskana knjiga slovenska) pod naslovom: *Narodne pěsni ilirske* itd. Str. XXVI + 204. Knjigo je posvetil nabiratelju srbskih narodnih pesmij, V. Stef. Karadžiću. Izmed vseh tedaj izdanih zbirk slovenskih narodnih pesmij je ta knjiga najvernejša in najbolj kritična.

Anton Žakelj (Rodoljub Ledinski, r. 1816 v Ledinah pri Idriji, župnik, † 1868), sam pesnik, je zapisal iz ust lastne matere nekaj prav lepih epskih pesmij. Objavil jih je v „Kranjski Čbelici“ V. l. 1848.; med drugimi tudi baladi: *Mlada Zora* (štev. 48.) in *Mlada Breda*. Zadnjo pesem je dal še bolj uglajeno l. 1856. v Bleiweisovem „Koledarčku“ na svetlo (štev. 49.).

Matija Majar (r. 1809 v Ziljski dolini, župnik, † 1892 v Pragi) je prav marljivo nabiral narodno blago, osobito po Koroškem. Idal je leta 1846. v Celovcu „*Pesmarico cerkveno* ali svete pesmi, ki jih pojó ilirski Slovenci na Štajerskem, Koroškem, Goriškem in Benetskem“. Pozneje je objavljal narodno blago in pisal o običajih koroških Slovencev v „Slovenski Bčeli“ v Celovcu (1850—1853).

Anton Janežič (1828—1869) je izdal v Celovcu l. 1852. „Cvetje slovanskega naroda“, I. knjižica: „Slovenske narodne pesmi, prislovice in zastavice“, in je izdajal lepoznanski list „*Slovenski Glasnik*“ 1858—1868, v katerem nahajamo prav mnogo različnega narodnega blaga.

Matija Valjavec (1831—1897, profesor v Zagrebu) je nabral mnogo narodnega blaga, pesmij in pravljic, v svojem rojstnem kraju na Gorenjskem ter okoli Varaždina in Zagreba. Izdal je že l. 1858. v Varaždinu: „*Narodne pripovjedke*, skupio u i oko Varaždina Matija Kračmanov Valjavec“ (drugo izdanje 1890). Pozneje je objavljal narodno blago v Bleiweisovih „Novicah“ (1843 do 1903.), v Janežičevem „Slovenskem Glasniku“ (1858—1868), v Pajkovi „Zori“ (1872—1878), v „Slovenskem Narodu“ in v „Kresu“ v Celovcu (1881—1886). L. 1875. je izdal v varaždinskem gimnazijskem izvestju 21 „narodnih pripovestij“ iz sosednje štajerske dežele. Valjavec je objavljal pesmi in pravljice točno v dotičnem narečju pisane. Njegove zbirke imajo veliko vrednost v jezikovnem in bajeslovnem oziru.

Davorin Trstenjak (1817—1890, nadžupnik v Starem trgu pri Slovenjem Gradcu) je tudi nabiral narodno blago in ob enem dokazoval, kolike vrednosti so naše pravljice v bajeslovnem oziru. Svoje razprave je objavljal v „Novicah“ in v „Slovenskem Glasniku“.

Dr. Jože Pajek je zbral v knjigi: „*Črtice iz duševnega žitka štajerskih Slovencev*“ 1884 mnogo narodnega blaga, ki nam kaže duševno življenje našega ljudstva na Štajerskem.

Janez Scheinigg je izdal obširno zbirko koroških slovenskih narodnih pesmij pod naslovom: „*Narodne pesmi koroških Slovencev*“, v Ljubljani 1889, str. 463.

Razen v imenovanih glavnih zbirkah pa nahajamo mnogo narodnega blaga še raztresenega po raznih zbornikih (Novice, Slovenski Glasnik, Kres, Ljubljanski Zvon, Popotnik, Vrtec, Večernice itd.) in v rokopisih, katero bo, zbrano v celoto, jasno pričalo o vrednosti našega narodnega slovstva.

Vse narodno blago, zlasti narodne pesmi namerja izdati „Slovenska Matica“ v Ljubljani. Doslej (1895—1898) je izšla I. knjiga, obsegajoča „*Pesmi pripovedne vsebine*“, katero je iz tiskanih in pisanih virov zbral in uredil *dr. Karol Štrekelj*, profesor slovanskega jezikoslovja v Gradcu.

3. Mladenič in trije pozoji. [1]) Ta pravljica obstoji iz treh delov. Prvi (v. 1—67) kaže, kako so trije bratje junaki (strelonosni gromovnik) osvobodili kraljične (svetlobo) od petero-, devetero-, in dvanajsteroglavega pozoja (nevihte). Konj in pes sta zaradi svoje hitrosti znamenje bliska. Kot nadnaravna bitja se kažejo mladeniči, konj in pes po *zlati* ribi, ki je povzročila njih porod. Pozojeva voda pomenja blagodejni dež, baba pa je zimski demon (zima). — [2]) Drugi del (v. 68—109) je nravno-etiškega značaja. Cigan je izraz goljufije in laži. Hoče se okoristiti, a mu izpodleti. Mladenič, imajoč na prsih solnce, mesec in zvezde, konj, pes in roža so zlati, kar znači blisk, svetlobo. — [3]) Tretji del predočuje, kako baba (zimski demon) s pomočjo treh šibic junaka, psa in konja okameni (t. j. solnčno svetlobo premaga), a tretji brat reši vse s posebnim zeliščem in uniči babo (t. j. pomladanje solnce prežene zimo). Prim. berilo 2., točka 1. in 4.

4. Zločesta vila. [1]) Nemška pravljica: „Dornröschen“ je slična naši pravljici. Tukaj so stopile vile na mesto rojenic ali sojenic, katere edine določujejo človeku usodo. Zločesta vila je zimski demon. Drugo glej v berilu 2., točka 4.

5. Tri zaklete devojke. [1]) Ta pravljica se razlaga kakor predstoječa; na mesto zločeste vile je stopila baba, ki ima oblast črez zaklete devojke. Še le tretjemu bratu se je posrečilo, rešiti s pomočjo mravelj, čebel in utev zakleto devojko, t. j. solnce oživi vso prirodo in izbavi Vesno (pomlad) iz zimskih spon. Zlati ključ je znamenje svetlobe, bliska.

6. Začarani kraljič. [1]) Namesto mladeniča junaka je v tej pesmi deklica rešilno bitje, ki pretvori s tremi drobnimi, léto dnij starimi šibicami kačo v kraljiča. V slični narodni pesmi iz Cerovca, rojstnega kraja Vrazovega, svetuje Vidi mlad dijak: „Vtrgaj si ti drobno šibo, Ki *za léto dnij* je zrastla.“ Razlago glej v berilu 2., točka 4.

7. Deček in vila. [1]) Gledé treh bratov prim. berilo 2., 5. na str. 21. V tej pravljici se kažeta mesec in solnce kot poosebljeni bitji. Celó naravno je, da je vila pri solncu; zakaj le solnce hrani v sebi isto moč, da nam pošlje pomlad (Vesno) na zemljo. Srebrne hruške so znak svetlobe, vila pa pomladi.

8. Jug in pastorek. [1]) Prvi del (v. 1—55) je sličen „Zločesti vili“ štev. 4. in odgovarja nemški pravljici: „Dornröschen“. Mačeha je hudobno bitje (baba, zimski demon), ki hoče ugonobiti pastorka (junaka, pomladanje solnce).

Ali njena moč je preslaba in deček (solnčni junak) reši zamrlo kraljično, izdrši ji ostro bodalce iz prsij (oživi otrplo prirodo). — [2]) V drugem delu so vetrovi poosebljena moška bitja. Le Jug pomore kralju (solnčnemu junaku) zopet na drugi, po njem rešeni svet (oživljeno prirodo); kajti solnce more hitro in uspešno prav za prav le s pomočjo juga otaliti otrplo, zmrzlo zemljo.

9. Mačeha in pastorka. [1]) Prvotni bajeslovni pomen je zeló otemnel in pravljica je postala nravno-etiškega značaja. Obstoji iz treh delov. Prvi (v. 1—29) kaže, da pomaga vila, nadnaravno bitje, zatirani pastorki, da uide nakanam hudobne mačehe. — [2]) Drugi (v. 30—60) nam predočuje mesece kot poosebljena bitja, ki ponižno pastorko rešijo mačehe. — [3]) Tretji del je najvažnejši; ta nam pové, da je končno rešil bogat gospod ubožno pastorko popolnoma iz rok zlobne mačehe. — Vsa snov kaže na to, da je mačeha poosebljeni *zimski* demon (baba, zima), ki ne pusti *pomladanski* prirodi na dan (mačeha zatira pastorko). Vesni pa pomagajo iz zimskih spon oblaki in južni vetrovi (vila, sušec, jug), toda popolnoma jo more rešiti in jo tudi reši le *solnce* (solnčni junak, bogat gospod).

11. O usodnih božanstvih slovenskih. [1]) *Μοῖρα*, boginja, ki deli človeku usodo; *μοῖρα* (kor. *μερ*, *μείρομαι*) pomeni: del, prideljeno usodo. Homer navaja mojre v množini le v Ilijadi XXIV, 49:

τλητὸν γὰρ Μοῖραι θυμὸν θέσαν ἀνθρώποισιν,

in v Odiseji VII, 197, kjer jih pesnik imenuje *Κλῶθες*, predice. — [2]) *Heziod* je grški epski pesnik v 8. stol. pred Kr. iz Askre v Beotiji. Spisal je teogonijo, kjer nam razvija v celem sestavu sorodstvo grških bogov in opisuje postanek svetá po grških pravljicah, in poučni epos: „Dela in dnovi“. V tem se nahaja prva živalska basen v grškem slovstvu: *„Kanja in slavulj“*. Z njo dokazuje Heziod, da gre moč nad pravico. Iz tega je razvidna velika starost živalskih basnij. — [3]) V nekaterih krajih, na pr. na Koroškem, so prevzele vile ali žalikžene ulogo sojenic ali rojenic. O usodnih božanstvih nahajamo med Slovenci še veliko pravljic. Nabranih in objavljenih jih je mnogo po „Novicah“, v „Slov. Glasniku“ in v Valjavčevih „Nar. pripovedkah“.

14. O vilah. [1]) Vila je poosebljena megla. Po svoji dobri, *beli* strani je *rodovitna, vlago- in dežjenosna megla*, po svoji *črni* strani pa *burna, blisko- in gromonosna megla*. Po teh dveh straneh se ločijo tudi njene lastnosti v *dobre* in *hude*. Pluskajoči dež in doneči grom (kot govor) v megli nam posreduje nagled, da je vila tudi boginja prorokovanja, modrosti, zgovornosti itd. Vilam kot boginjam megle so popolnoma primerna njihova bivališča. — [2]) *Kraljević Marko* je glavni junak v srbskih narodnih pesmih. On je sin Vukašina, ki je bil za srbskega carja Štefana Dušana († 1356) njegov namestnik v Macedoniji okoli Prilipa. Prim. življenje kraljeviča Marka v berilu 67. — [3]) *Hunjadi*, oče Korvinov (kralja Matjaža), r. 1387 v Hunjadu na Sedmograškem, † 1456 v Semlinu. Prim. berilo 62. v. 88. sl. — [4]) *Kolo*, jugoslovanski narodni ples.

15. Nebeška kola Dobroradova. [1]) *Ham*, Kummet; *pratež*, Wagengestell, sicer Gepäck, Train, Troß. — [2]) Kakor drugi narodi imajo tudi Slovenci mnogo pravljic, kako so nastala razna sozvezdja. Obče pa je mnenje, da ima vsak človek svojo zvezdo. Kadar se človek narodi, užge Bog novo luč na nebu; kadar pa umrje, se utrne zvezda in ugasne. — *Nebeška kola Dobroradova* so sozvezdje na severni polutki, obstoječe iz sedmerih zvezd. Imenuje se voz (kola); 4 zvezde značijo kolesa, ostale 3 pa oje. Rimljani so to sozvezdje

imenovali: septemtriones, t. j. sedmeri volovi, kako žito mlatijo in proso menejo: Nemec ga nazivlje: der große Bär, Slovenci pa: veliki voz, koroški ali Martinov voz, voznik, kola Dobroradova. — Pretvoritev Dobrorada v zvezdo nas spominja na slične Ovidijeve pravljice v „metamorfozah“. Ta priča je že legendnega značaja, ker pripoveduje o Bogu, da je hodil po svetu in učil ljudi, kako morajo živeti. Vile so božje služabnice, ki imajo nalogo, dobrim ljudem pomagati, hudobne pa navajati na dobro pot. Kažejo se kot nadnaravna bitja v službi najvišjemu bitju.

17. Voda in njena moč v domišljiji preprostega naroda. [1]) *Morske deklice*: vile, bele žene, vodne žene, boginje nebeške vlage, rodovitnega deževja. Njim lahko primerjamo nemške „Schwanenjungfrauen“. — [2]) O lepi Vidi glej nar. pesem berilo 46. — [3]) *Zlata gora* je v slov. pravljicah to, kar nemški „Glasberg“. Zlata ali steklena (svetla) gora pomenja — *svetlo nebo*. *Zlati ključ* je znamenje bliska, ki otvori svetlo nebo, in *zlata utva* je podoba bele žene, vile, boginje vlagonosne megle. — *O rajskem jezeru* pripovedujejo Slovenci, da leži na njegovem dnu *zlati ključ do nebeških vrat*, do katerega more le zlata utva. Svoje dni je ulovil kmetič zlato utvo, prišedši do rajskega jezera skoz visoko goro, kamor so ga peljali palečnjaki. Utvo je hotel ubiti, ali ker mu je obljubila, da mu prinese iz dna jezera zlati ključ do nebeških vrat, ji ni storil nič žalega. Nazaj je moral kmet črez visoko goro. Na vrhu gore vzame zlati ključ, meneč, da utegne seči do nebes in odpreti vrata nebeška. Ali na enkrat, ko ga vzdigne proti nebu, je jelo bliskati in grmeti. Silen vihar ga unese in hipoma je bil na trati pred svojim domom. Nič se mu ni zgodilo; *zlata utva* ga je na hrbtu zanesla skoz grom in blisk, ga postavila na trato in hitro odletela (Dav. Trstenjak v Slov. Glas. 1863). — [4]) *Deveta dežela* je bajna dežela; imenuje se tudi „dežela Indija“. Nar. pesem poje o njej: „Na svetu lepše ni dežele, Ko je dežela Indija; Nikoli zemlje ne kopajo, Tudi je ne orjejo; Ali vendar slednje leto Po trikrat žanjejo.“ Sploh je v njej vse bogastvo in sreča domá. Prim. nemški: „Schlaraffenland“.

18. Pravljica o povodnem možu. [1]) V nar. pravljicah so nekatere številke jako priljubljene, osobito *tri*, *sedem*, *devet*. Sprva so imele bajesloven pomen in so bile v poganskem poverju sveta čisla. Tako je na pr. številka *sedem* v zvezi z ono prirodno prikaznijo, da je imel zimski demon (baba, zima) *sedem* let (t. j. sedem zimskih mesecev) zakleto devico (pomlad) v zaporu, dokler je ni rešil junak (solnce). Tudi v tej pravljici je deklica *sedem* let v oblasti povodnega moža. Baš tako je s čislom *devet*. Od jeseni do Jurijevega je blizu *devet* mesecev. — [2]) Povodni mož je poosebljenje vodne moči in njene lastnosti. Žalostno izkušnjo, da je marsikdo izginil v vodi, si je razlagal človeški duh tako, da ga je odvedel povodni mož v svoje kristalno-čisto domovje.

19. Slovenske pripovedke o jezerih. [1]) *Vineta:* Wendenstadt, slavno kupčijsko mesto starih polabskih Slovanov na obali pomeranski. V 5. stoletju največje mesto severne Evrope, katero se je baje v 12. stol. po potresu ali morskem navalu pogreznilo v morje. Narod priča, da se še sedaj sliši iz morja glas zvonov. — [2]) Tacit (54—117 po Kr.) poroča v Germaniji (cap. 40): „Mox vehiculum et vestes et, si credere velis, numen ipsum (Nerthus, Terra mater secreto lacu abluitur.“ — [3]) *Rusalke:* vile, glej op. štev. 17., 1. in 3. — [4]) *Šmarje za Bočem* (pri Jelšah, štiri ure pod Celjem): Ljudstvo še zdaj pripoveduje, da je cerkev *na jezeru* postavljena, in daleč na okrog je znana ta božja pot pod

imenom: Marija na jezeru. Ali davno se že razprostira okoli cerkve vas in trg. — [5]) V egiptovskih hramih je viselo pod stropom „svetovno jajce“; Egipčanje so namreč verovali, da je bil svet s početka podoben jajcu, a potém se je razdelil na dve polovici: gornja je *nebo*, dolnja pa *zemlja*. Te dve polovici so imenovali Pe in Anuke ter ji častili kot posebni božanstvi. — [6]) Ljudska domišljija sliši v soglasnem šumenju in pluskanju jezera glas zvonov. — [7]) To pripovedko je lepo obdelal v pesniški obliki kot legendo *S. Gregorčič* (glej pesem: *Rabeljsko jezero* v Slov. čitanki, II., str. 86.). — [8]) To pripovedko je porabil *Davorin Trstenjak* za novelico „Slovenski Leander“ v „Novicah“ 1860.

20. Malik. [1]) Malik, škrat, škratec je lesni, gozdni duh, ki odgovarja po svojih lastnostih rimskim gozdnim duhovom: *Faunus*, *Silvanus*. Tudi ta dva kričita in se grohočeta kakor naš škratec. Nemci poznajo slična bajna bitja. Staronem. *scrat* in *scrato*, srednjenem. *schrat* in *schrate*, *schretel* (slov. škratelj): wilder, zottiger, struppiger Waldgeist. V staronordiškem jeziku pomeni *scratti*: böser Geist, Unhold, Zauberer. V češčini: skret, skřet, skřitek. Reki, kakor: „škratec se ti iz breze smeji; grohoče kakor škratec“, nemški: „lachen wie ein Kobold, lachen wie ein Hampelmann“, značijo nagajivost gozdnega duha. Beseda *malik* pomeni na Gorenjskem: *jek* (Echo) in *škrat*.

21. Volkodlak. [1]) *Ovidij* (43 pr. Kr. — 17 po Kr.) za rimskega cesarja Avgusta. Povest o *Likaonu* glej v met. I. v. 198. in nasl. — [2]) *Vodan* (Wuotan), najvišji bog Germanov, bog svetlega neba kakor viharja in nevihte. Daruje vse dobro, zlasti zmago nad sovražnikom. Njemu je bila posvečena sreda (Wodanstag). — [3]) Baron *Janez Bajkart Valvazor* (r. 1641 v Ljubljani, † 1693 v Krškem), znamenit zgodopisec, je popisal v zemljepisnem, zgodovinskem in prosvetnem oziru deželo kranjsko pod naslovom: „Die Ehre des Herzogtums Krain“, v Ljubljani, 1689. Knjiga obsega štiri debele zvezke s 533 podobami in sodržuje neprecenljiv zaklad o zgodovini in življenju našega naroda. Zabeleženih je v njej mnogo navad, šeg, pravljic in običajev slovenskih. — Druga knjiga njegova: „Topographia Carinthiae“ (1688) je važna za koroško deželo.

22. Polifem v narodnem izročilu slovanskem. [1]) Odiseje IX. spev je v šestomerih prevedel prof. *V. Kermavner* v izvestju celjske gimnazije l. 1870. — [2]) *Kropilo: λοιβή*, Trankopfer. — [3]) *Velejagodno vino: οἶνον ἐριστάφυλον*, großtraubig. — [4]) *V brezsmrtniški noči: ἀμβρόσιος*, stalen prilastek noči, katera kot božji dar okrepča vso prirodo. — [5]) Kiklopi so umeli *Οὖτις* za *οὔτις* ter si zmisel odgovora takó-le razlagali: „Nikdo *me ne ubija* ne z zvijačo, ne s silo.“ — [6]) *Karadžić*, glej op. štev. 1., 11. — [7]) *Divljan:* V srbščini pomeni *div:* der Riese, gigas; odtod *divljan*, velik človek z enim očesom vrh glave. Turški: div, Teufel, Riese; perzijski: dēv. — [8]) *Skopec:* bravec, koštrún, Schöps. — [9]) Da se knežič obesi na skopca, to gotovo tej priči prvotno ni bilo lastno, kajti pri arjo-evropskih narodih se nahaja samo v Homerjevi povesti. — [10]) Heziod: glej op. štev. 11., 2. — [11]) Evripid *(Εὐριπίδης)*, slavni grški tragiški pesnik (480—407 pr. Kr.). Od njegovih 92 iger se jih je ohranilo 17, kakor Medeja, Orest, Ifigenija v Avlidi, Ifigenija v Tavridi itd. — [12]) *Stavbe:* To so kiklopske stavbe starih poročil, kakor na pr. znano kiklopsko ozidje z levjimi vrati v Mikenah *(Μυκῆναι)*. — [13]) *Sloj:* Ablagerung, Schichte; glag. lijem, liti. — [14]) *Evhemerovsko* imenujemo ono razlaganje starih bajk, ki smatra bogove in heroje le za *zgodovinske*, po duhu in telesni moči se odlikujoče ljudi, katerim so izkazovali po smrti božje časti. Te naglede je najbolj razvil grški modro-

slovec *Evhemeros (Εὐήμερος)* okoli l. 300. pr. Kr. iz Agrigenta v Siciliji. Zatorej se imenuje ta sestav *evhemerizem*, razlaganje pa *evhemerovsko*. — [15]) Pesnik Vergilij (70—19 pr. Kr.) je spisal tá-le pesniška dela: *Eneida*, junaški epos v 12 spevih; *Georgika*, poučna pesem o kmetijstvu v štirih knjigah; *Ekloge*, 10 bukolskih (idilskih) pesmij. — „Argolici clipei aut Phoebeae lampadis instar" = kakor argolski (grški) ščit ali luč Febova (solnčna); Eneida, III. 639. — [16]) Grški zgodovino- in zemljepisec *Pavzanij* (okoli 180 po Kr.) poroča to o Zenu v svojem potopisu, imenujoč ga: *Ζεὺς τριόφθαλμος*, Zen trioki.

23. O pesoglavcih ali pesjanih. [1]) V varaždinski, zagrebški in kriški županiji govorijo takozvano kajkavsko slovenščino. Ondi bivajoče Slovence imenujemo Kajkavce. — [2]) *Jaz pridem iz druge dežele* itd.: To govori služabnik, katerega je svetli gospodar poslal po svetu, da zvé, kaj se godi po njem. Narodno pesem, 124 stihov obsegajočo, je objavil *Fr. Kočevar* (glej op. štev. 1., 1.) iz rokopisne ostaline *Stanka Vraza* (glej op. štev. 1., 2.) v „Slov. Glasniku" leta 1868. pod naslovom: „Kaj se po svetu godi". V Štrekljevi zbirki I., str. 107. — [3]) *Aleksander:* slavni kralj macedonski (356—323 pr. Kr.). O njegovih bojih in vojskah so nastale tekom stoletij različne, čudne pripovedke pri vseh narodih zapadne Evrope, in tako tudi pri Rusih in Jugoslovanih. Življenje Aleksandra Velikega se je okrasilo s čudovitimi dogodbami ter dajalo v srednjem veku snovi za epske proizvode. — [4]) *Aristotel:* slavni modroslovec grški (384—322 pr. Kr.), učenec Platonov. — [5]) *Ἱπποκένταυροι:* Beseda je sestavljena iz *ἵππος*, konj, in *Κένταυρος*. Kentavri so bili prè neko divje pleme tesalsko, v poznejših bajkah pa divja bitja, napol konj, napol človek. — [6]) *Brezglavce* pozna tudi arabska zbirka pravljic: 1001 noč. Srednji vek je bil sploh poln takih in enakih čudnih bitij, in mnogo takega se nam je ohranilo v srednjeveški književnosti.

24. Pesem o Hildebrandu in njene sestre slovanske. [1]) *Dietrich bernski* je v zgodovini *Teodorik Veliki*, kralj Vzhodnih Gotov (493—526). Premagal je Odoakerja (pri Veroni [Bern], zatorej bernski) in ustanovil v Italiji kraljestvo Vzhodnih Gotov l. 493. — [2]) *Atila*, kralj hunski, vladal (od l. 433.) nad Hunci in mnogimi podjarmljenimi rodovi od Volge noter do Rena. L. 452. je uničil mesto Oglej (Akvilejo), a hoteč prodreti na Laško, se vrne na priprošnjo rimskega škofa Leona I. v Panonijo, kjer l. 453. umre. Atila živi v nemških pripovedkah kot „Etzel" ali „šiba božja"; njegovo ime je tudi znano med Slovenci (glej berilo štev. 161., v. 236. sl.). — [3]) *Karol Veliki* (768—814), kralj Frankov in rimski cesar. Podvrgel si je Bavarsko in tudi *slovenske* pokrajine. Od njegovega imena (staronem. Charal) izvira beseda *kralj*. — [4]) *Evgamon:* eden takozvanih grških kiklikov (okoli 570 pr. Kr.), t. j. epskih pesnikov, ki so po Homerjevem načinu opevali razne dogodke iz bojev trojanskih v ozki zvezi z Ilijado in Odisejo. Evgamon je nadaljeval Odisejo, opisujoč nam v Telegoniji usodo Odiseja in njegovega sina Telegona. — [5]) Tejrezij *(Teiresias):* slavni grški prorok v Tebah, ki je po svoji smrti v spodnjem svetu prorokoval Odiseju, kako more priti domov. — [6]) Na svoji vožnji je došel Odisej do čarovnice *Kirke*, ki mu je vse tovariše izpremenila v svinje, a na njegovo prošnjo zopet počlovečila. — [7]) *Hajduk:* tolovaj; toda pri Jugoslovanih ne v slabem pomenu, temveč blizu toliko kot junak, ki skrivši iz zasede napada Turke in tako narod obvaruje turške sile. Beseda je turška: hajdud. — [8]) *Harambaša:* starejšina, vodja hajduški. Beseda je arabska: harami, tolovaj, tat. — [9]) *Pud:* ruska utež, à 16·38 *kg*.

25. O živalskih pravljicah in basnih. [1]) *Jakob Grimm:* glej opombe štev. 1., 7. — [2]) Ruski učenjak *Afanasjer* je izdal 8 zvezkov ruskih narodnih pravljic: Narodnyja russkija skazki[3]. v Moskvi. 1863. Nadalje je važno tega učenjaka delo: „Poetičeskija vozzrěnija Slavjan na prirodu". — [3]) Ezop *(Aesopus):* glej uvod § 18. — [4]) Babrij *(Babrius)* je grški basnopisec ok. l. 100. po Kr. Zbiral je ezopske basni in jih po svoje preobražal. — Feder *(Phaedrus)*, rimski basnopisec za cesarja Avgusta in Tiberija: „Phaedri Augusti liberti fabulae". — *Lessing*, znamenit pesnik in prvi nemški kritik (1729—1781). Spisal je mnogo izvirnih basnij in znamenito „razpravo o basni" (1759). — *Jean de Lafontaine* (r. 1621, † 1695 v Parizu), znamenit francoski pesnik in basnopisec: „Fables". — *Ivan Andrejevič Krylov* (r. 1768 v Moskvi, † 1844), prvi ruski basnopisec, s katerim se gledé na izvirnost izvrstni basnopisci drugih narodov morebiti še meriti ne morejo. Krylov je spisal 268 izvirnih basnij, 56 jih pa prevedel. Mnogo njegovih basnij je v francoski, italijanski in nemški jezik prevedenih. — *Volkmer* (r. 1741 v Ljutomeru, † 1816) je spisal dokaj (nad 60) deloma izvirnih, deloma po drugih basnopiscih (zlasti po Gleimu, Gellertu, Lessingu) posnetih basnij. — *Valentin Vodnik*, glej op. štev. 1., 14. — *Anton M. Slomšek* (1800—1862) je spisal mnogo krepkih basnij v Lessingovem duhu in krotkih parabol v Herderjevem (op. štev. 1., 3) zmislu. S pesmimi vred sta jih dva zvezka: I. in II. zvezek „Zbranih spisov", katere je izdal M. Lendovšek. — *France Metelko* (1789—1860), znamenit slovničar (1825, po njem metelčica), je poslovenil več Ezopovih basnij.

31. Solnce in Nasta. [1]) S slovensko bajko se kolikor mogoče strinja narodna bolgarska pesem: *„Solnčeva ženiter z lepo Grozdanko"*, samo da ima ta starejše lice. Pesem nam pripoveduje, da je solnce tri dni in tri noči trepetalo in ne zahajalo, očarano ob lepoti krasne Grozdanke. Solnce se zakolne, da noče več razgrevati zemlje. Na prošnjo solnčne matere dovoli nebesni vladar venčanje in določi, kako se naj Grozdanka vzdigne z zemlje na nebo. Ravno na Jurijevo (23. malega travna) spusté zlato zibel na zemljo. Vánjo sede Grozdanka in se ziblje. Mahoma spusté tudi meglo na zemljo in ta potegne zibelko kvišku. Mati Slavka vzdihuje, rekoč: *„Devet* let sem te redila, Grozdanka, *devet* let ne smeš govoriti niti s tastom, niti s taščo, niti z ženinom." In res Grozdanka ni devet let govorila z nikomer. Solnce pa, videč, da je Grozdanka nema, si izbere drugo nevesto in določi, da pri venčanju Grozdanka kumuje. Pri tej priliki je svetila in zamišljena užgala vel nevestin. Ta pa jo kolne slepico in nemico, a zdaj izpregovori Grozdanka, in to je solnce tako razveselilo, da se od nove neveste poslovi in venča z Grozdanko. — Obe pravljici sta za slovansko starinoslovje imenitni, kajti bajna snov je v obeh jako živo izražena. Obé bajki segata v óno rano dobo, ko se je jel prvotni, *naravni* nazor o bajkah (mitih) izpreminjati v nagled, ki si je mislil prirodne prikazni v *človeški* in *živalski* podobi. Tu se govori sicer o *poosebljenem* solncu, a priča ga imenuje le še solnce, a ne Svarožič, Daždbog, ali z imenom kakega junaka slovanskih narodnih pesmij. Solnce, katero so si mislili Slovani kot *moško bitje*, snubi Nasto (pomladansko zemljo). Zlata nihalka (oblak) se spusti po deklico. K teti Môri (viharni megli, Gewitterwolke) se pošlje po sito (dež), zató da jo ista uniči, t. j. setev in plod pomladanske zemlje pokonča. Nesrečnega konca pa jo reši miška (znamenje švigajočega bliska). Tudi *češelj* in *vpletnik* značita v tej zvezi *blisk*, *šuma* pa deževni *oblak*, iz katerega se ulije, če švigne blisk, plodovita ploha, ki reši mlado

zemljo preteče pogube. *Nasta* se imenuje deklica v popolnem soglasju s pomladansko prirodo, ki je na novo *nastala* ali *vstala* iz zimskega spanja k novemu življenju. Dalje pa je tudi razumno, zakaj se izpremeni v lastovico, saj je ta podoba pomladanske prirode.

32. Marjetica in Trdoglav. [1]) Ta pesem je odlomek stare bajke; njena vsebina se dá razvezati v sledeče prirodne prikazni: Bog viharja (Trdoglav) ujame boginjo nebeške svetlobe (Marjetico) in jo zapre v svoj črni grad (temne oblake), dokler je ne reši iz sužnosti mlad kraljevič (mladoletno solnce). — *Črni* ali pusti grad je podoba viharnih oblakov. Marjetica je tudi v nemških pravljicah bajeslovno ime. Njen opis kaže boginjo svetlobe. — [2]) *Španski tron:* Poznejši dodatek, ki se ne nahaja v starejši sličnici Vrazove zbirke narodnih pesmij od l. 1839. Odkar so si Habsburžanje s Karolom V. leta 1516. pridobili špansko deželo, je prišel tudi marsikateri Slovenec kot vojak, kupec ali romar na Špansko. Na to dobo nas spominja izraz: „španski tron", ki znači tu visokost in oblast kraljevičevo. — [3]) *Krščeno:* Ta izraz kakor mnogi drugi v tej pesmi kažejo kristjanski vpliv, ki je vtisnil tej bajki poznejši legendni značaj. — [4]) *Križem pot:* križpotja, razpotja so še dandanes ona mesta, kjer se po ljudskem nagledu shajajo čarovnice in ki so jako nevarna. Najbrž so križpotja podoba križajočih se bliskov, ki so predhodniki viharjev. — [5]) *Trdoglav*, bog viharja, je čuvaj nad prisegami. — [6]) To so zgolj kristjanska sredstva; v Vrazovi zbirki narodnih pesmij, kjer se nahaja slična pesem, toda v starejši obliki, pa so poleg kristjanskih tudi poganska sredstva, kajti ondi čitamo:

„Prinesi *oljkove* križe tri. K' so cvetno nedeljo žegnane.
K' so cvetno nedeljo v cerkvi b'li; Z vsako trikrat vdaril boš.
Tri *leskove* šibice. Potlej Marjeto rešil boš."
K' so vse en'ga leta zrastene.

Oljka je v grškem bajeslovju znak vremenskega drevesa (Wetterbaum), in leskova šiba še velja dandanes za bajalno šibico (Wünschelrute). Prim. berilo št. 6.: Začarani kraljič. — [7]) V starejši (Vrazovi) pesmi se glasi to mesto takó-le:

„Vzel je oljkove križe tri . . . Potlej Marjeto rešil je.
Vzel je tri leskove šibice . . . Marjeta se doli spusti
Z vsako trikrat vdaril je. Po drobni zlati ketini."

Zlata ketina = solnčni žarki. — [8]) *V deveto deželo*, glej op. štev. 16., 4. Prejšnji izraz: „na Ogrsko" ima tukaj bajeslovni pomen kakor deveta dežela. — [9]) *Zlato* in pridevnik *zlat* je znak nebesne svetlobe. — [10]) *Mnihi — posvetili:* Konec se je zasukal po kristjanskem vplivu.

33. Obredna narodna pesem. [1]) *Šiba „Perunova:* strela, blisk; Perun, bog groma. — [2]) *Svarog:* najvišji bog poganskih Slovanov — [3]) Tako molijo Rusi po Afanasjevem izporočilu. — [4]) *Ciceron* (106—43), prvi rimski govornik. — [5]) *Saliji:* rimski svečeniki plesalci (salire), katere je bil prè že Numa Pompilij ustanovil. Meseca sušca so oboroženi in pevaje plesali na čast bojnemu bogu Martu (Mars Gradivus). — [6]) Prim. pravljici v berilih štev. 4. in 8. — [7]) *Sarafan:* široka, brezrokavna gornja obleka ruskih kmetic. *Kokošnik:* ruska narodna noša kot naglavni nakit za ženske. *Telega:* kmetski voz, gare. — [8]) *Jahala* itd.: Vozila se koleda (solnčno božanstvo) v majhnem vozičku, na črnem konjičku. — [9]) *Badnjak:* surova cerova glavnja, ki jo na sveti večer pri Jugoslovanih polagajo na ogenj. *Badnjak, badnik* pomeni tudi Weihnachtsabend, Christabend, Weihnachten. — [10]) *Ovoliko govedâ* itd.: Toliko goved itd.,

kolikor prši isker z gorečega badnjaka. — [11]) *Okupam:* okópam (abbaden) malega boga in božiča. — [12]) *Batati:* tolči, trkati. — *Primož Trubar* pripoveduje v „Katekizmu z dvema izlagama“ 1575, da so slovenski koledniki o božiču pevali: „*Mi smo prišli pred vrata, Da bila božja zlata.*“ — [13]) Sijaj, bog in božič, našemu (ime domačina). — [14]) *Tiha* nedelja je pred *cvetno*, ta pa pred veliko nočjo. — [15]) *Veseló:* v rožanskem narečju nam. veselé. — [16]) Srb. kukùruz: koruza. — [17]) *Pokisnu:* pokisno, pokisnejo; pokisnuti, beregnet werden: kiša. Regen. — [18]) Triput itd.: Trikrat od straha postane.

34. Koledníca. [1]) Starosl. *stado*, rod. *stada:* čréda.

36. Zmladletek. [1]) *Prevnoža* (nam. premnoža) *se nam:* mrzi nam. Ekel empfinden, lästig sein.

37. Tri device kresnice. [1]) *Dro:* skrčeno iz pridevnika dobro, wohl, ja, allerdings. Kraljič mlad: solnčni junak, solnce. — [2]) Deveta dežela, glej op. štev. 16., 4.

38. Sveta Marjeta. [1]) Sv. Marjeta iz Antiohije je postala za cesarja Dioklecijana (284—305) kristjanka. Rimski prefekt Olibrij, kateremu je odrekla ljubezen, jo je vrgel v ječo, kjer so jo obglavili. Nje dan je 20. mali srpan. — [2]) *Pasíca:* pas (pojas), Gürtel. — [3]) Sv. Jurij, po legendi knežič iz Kapadocije, je umrl kot mučenik za cesarja Dioklecijana. Njega dan je 23. mali traven. — [4]) Pravljice o pozoju, zmaju, lintverju (nemški Lindwurm, Wasserschlange) so med vsemi Slovenci zeló razširjene. Skoro v vsaki kmetski hiši visi na steni podoba sv. Jurija, kako z dolgo sulico zabada ostudnega „lintverja“, ki je hotel požreti lepo devico, sv. Marjeto. Ta dogodek opevajo čestokrat narodne pesmi. Mi vemo, da dandanašnji ne živi nobena taka žival, kakoršno si je ljudska domišljija naslikala v pravljicah in jo zmaj ali lintver imenovala. Naše priče o pozoju imajo tedaj gotovo bajesloven pomen. Pozoj je v vseh starih bajeslovjih znamenje pogubonosnega vodovja in kužnega izhlapanja. Zlasti pomenja mračnost, zimsko meglevje, nezdravo paro, ki okuži zrak in mori ljudi. Pozoja premaga in ubije bog solnca in svetlobe (solnčni junak, pri Slovencih sv. Jurij). Pri Grkih ubije solnčni junak Heraklej lernajsko hidro. — Veliko število slovenskih pravljic o pozoju nam dá sklepati, da je bila nekdaj naša domovina veliko bolj močvirnata in tudi nezdrava. — Dobro znana je priča o *celovškem* zmaju. V močvirnati okolici celovški je živel ostuden zmaj z velikimi perotnicami in ostrimi kremplji. Zrak je okuževal in požrl vsako stvar, ki mu je prišla blizu. Knez obljubi velik kos zemlje onemu, ki ugonobi zverino. Kraj močvirja sezidajo trden stolp in iz njega spustijo vola, priklenjenega na verigo z železno kljuko. Zmaj hlastne po volu in se ujame. Na kraju, kjer je stal stolp, je postalo mesto Celovec. Leta 1636. so postavili Celovčanje kamenitega zmaja nad vodnjakom na Novem trgu. — [5]) *P. Hicinger* (Podlipski, Znojemski, r. 1812 v Tržiču, dekan v Postojni, † 1867) je nabiral narodno blago; zlasti pesmi poučnega ali pobožnega zapopadka so mu dopadale. Dajal jim je rad boljšo obliko (prim. to pesem z narodnimi v Štrekljevi zbirki, str. 589—592.) in tudi sam je zlagal pesmi v narodnem duhu. Bil je i marljiv zgodovinar.

39. Kurent. [1]) Med Slovenci, zlasti na Štajerskem je še navada, da hodijo tri dni pred pustom orači po vaseh. Četvero zalo oblečenih mladeničev vleče plug, za plužno orodje drži mlad deček, lepo oblečen in okrašen. Pred hišami postajajo, smešne pesmi pojóč. Vaščanje obdarujejo orače z jedili in vinom. Darove pobira smešno našemani deček, ki ima kožuh narobe oblečen, na klo-

buku roge nastavljene, med nogami zvonec, v roki čakar (Hackenstock) in na hrbtu koš. Ta vriska, skače in uganja burke. Temu šaljivcu pravijo *Kurent* ali Mastnjak. — To so še ostanki iz poganskega poverja, spomin na poljedelsko-solnčne praznike v mladoletju. V zvezi s tem je navada, da na mali pust „babo žagajo“, t. j. iz slame narejeno žensko podobo razrežejo in v vodo pomečejo. Baba je znak zime, katere vladarstvo sedaj neha. Glej berilo štev. 33., v. 166. Kurent odgovarja grškemu Priápu, bogu razuzdanosti, *rodovitnosti*. To potrjuje tudi naša priča.

40. Školastika. [1]) Ta narodna pesem kaže očito, kako je naše ljudstvo legendo o sv. Školastiki preobrazilo po svoje. Sv. Školastika je sestra sv. Benedikta (480—543) iz Nurzije v Umbriji. Obljubila je večno devištvo ter postala nuna. Časti se kot ustanoviteljica ženskih benediktinskih samostanov, † 542. Nje dan je 10. svečan.

42. Pripovedka o Edipu v slovanski obleki. [1]) Edip *(Οἰδίπους)*, sin tebanskega kralja Laja in Epikaste, je nevedé ubil svojega očeta in se zaročil z materjo, srečno rešivši Sfingine zastavice. Ko je prišla ta pregreha na dan, se umori Epikasta, Edip pa vlada nesrečno v Tebah do svoje smrti. Tako poroča Homer v Odiseji XI. 271 sl. in v Ilijadi XXIII. 679. — Po tragiških pesnikih pa si je Edip iztaknil oči in bežal v Atiko, spremljan od svojih hčerij Antigone in Izmene. — Največji grški tragik, Sofoklej (497—406), je porabil Edipovo pripovedko kot snov za svoje tragedije: Antigona, kralj Edip, Edip Kolonejski. — [2]) *Jakob a Voragine*, nadškof genoveški (1230—1298), zbiratelj sv. legend. Njegove „Legendae Sanctorum“ (zavoljo svoje imenitnosti: Legenda aurea) so prevedene skoro v vse jezike. — [3]) *Nikolaj Ivanovič Kostomarov*, glasovit ruski zgodovinar in pisatelj (1817—1885). — [4]) *Sv. Gregor na Kamenu* je nemška legendna oseba: St. Gregorius auf dem Steine. — *Pavel iz Cezareje* je samo legendna oseba. — *Sv. Alban*, prvi mučenik britanski, umorjen za cesarja Dioklecijana l. 286. — [5]) *Vuk:* glej op. štev. 1., 11. — [6]) *Janja:* mestece na levem bregu reke Drine (mejna reka med Bosno in Srbijo). — [7]) *Negovati:* plegen, curare; nežen, zart. — *Košulja:* srajca, plur. perilo. — [8]) *Vilindar:* samostan na Sveti gori (Chilendar). — [9]) Ko je dete (čedo, starosl. čędo, Kind) imelo eno leto, je bilo toliko, kakor so druga deteta v treh letih. — *Iguman (ἡγούμενος):* načelnik v samostanu. — [10]) Do dobrega konja in svetlega orožja.

43. Narodna pesem — zrcalo narodnega života. [1]) *Mora* ali *Morena:* boginja smrti, podoba zime. — *Kurent:* glej op. štev. 39., 1. — [2]) Glej berilo štev. 37. in 57. — [3]) Namesto Jerice imajo nekatere narodne pesmi tudi ime: „Alenčica“; v Štrekljevi zbirki I. 150. — [4]) Iz *Ogleja* po *laških*, iz *Solnograda* po *nemških* duhovnikih osobito v VII. in VIII. stol. — [5]) Narodna pesem pripoveduje, kako je Jezus razpošiljal svoje učence. Med njimi je postavil sv. Tomaža v deželo Indijo. Ta pa se protivi, rekoč: „Kaj si mene sèm postavil, Men' dežela znana ni.“ Jezus mu odgovori, da je to najlepša dežela, kjer nič ne delajo, pa trikrat žanjejo; ali tam tudi ni hudobnega srca, temveč ko se duh od telesa loči, gre takoj v sveto nebó. Štrekelj, I. 549. — [6]) Ker se Otokar II., češki kralj in eden najmočnejših vladarjev tedanjega časa, ni hotel odpovedati državnim najemom: *Avstrijski*, *Štajerski*, *Koroški*, *Kranjski* in *Istri*, ter prositi za novo podelitev *Češke* in *Moravske*, je začel nemški kralj Rudolf (1273—1291) vojsko z njim. Premagavši ga pri Suhih Krutih na Moravskem polju l. 1278., je podelil v Augsburgu dne 27. grudna l. 1282. z dovoljenjem volilnih knezov

Avstrijsko, *Štajersko*, *Koroško* in *Kranjsko* svojima sinoma *Albrehtu I.* (1282—1308) in *Rudolfu* († 1290). — [7]) *Matija Korvin* (Corvinus): r. 1443, kralj ogrski 1458—1490. — [8]) *Lavdon*, slaven avstrijski vojskovodja, r. 1716 v Livóniji (Livland), najprej v ruski, od l. 1742. v avstrijski vojni službi. Proslavil se je že v sedemletni vojski (1756—1763), zlasti pa kot poveljnik na Hrvatskem proti Turkom leta 1788. in 1789., ko jim je vzel Beli grad ter slavno dokončal vojsko. Umrl je l. 1790. — [9]) Od l. 1476. so se že začenjali majhni kmetski upori, ne le v nemških deželah, temveč tudi v slovenskih okrajih, na pr. na Koroškem. Velik kmetski upor je bil na Štajerskem l. 1515. (v Brežicah so se posvetovali, kako bi dognali staro pravdo); l. 1573. je bil upor štajerskih in hrvatskih kmetov. — [10]) Glej op. štev. 32., 2. — [11]) Slovenci so od nekdaj radi potovali in romali. Kakor so romali v Trevir (Trier) in Kolin (Köln), tako k *sv. Jakobu Kompostelskemu* v španski Galiciji. Tega svetnika so tako častili, da so mu sezidali dve cerkvi v svoji domovini: „*Sv. Jakob v Galiciji*“ nad Celjem in v Podjunski dolini na Koroškem. — [12]) *Maksimilijan* (1493—1519): Vzemši Blanko Sforzo, hčer milanskega vojvode (Galeazzo Sforza) za ženo, se je zapletel v laške zadeve ter se trudil, da si zopet pridobi cesarsko oblast nad Italijo. Zatorej se je pridružil l. 1508. ligi kambrejski (Cambrai) proti Benetkam. — [13]) Napoleon I. je bil dežele, katere mu je prepustila Avstrija, združil l. 1809. v ilirsko, od Francozov odvisno kraljevino. K njej so pripadale med drugimi gornja Koroška, Kranjska, Goriška, Trst, avstrijska Istra in zahodna Hrvatska takraj Save. — [14]) *Radecki:* slaven vojskovodja (r. 1766 na Češkem, † 1858). Znamenite so njegove zmage pri Kustoci dne 25. mal. srpana 1848 in pri Novari dne 23. sušca 1849. — [15]) Prim. pravljici v berilu štev. 8. in 9.

44. Desetnica. [1]) *Morem*, *moči* pomenja v ljudskem govoru zraven *können* tudi *müssen*. — *V desetino* iti = po svetu iti (o desetem bratu ali o deseti sestri). Glej berilo štev. 43., v. 233. — [2]) *Povančica* (morda iz povalnička) pomenja toliko, kakor *gibánica*, potica, eine Art Kuchen, t. j. razblinjeno testo, s sirom debelo namazano in potém zavihano. — [3]) *Zatnè:* zatnèm, zatéti = zajeti, dohiteti. — [4]) V narodnih pesmih in pravljicah ne govoré samo žive stvari, kakor ptice in druge živali, temveč tudi nežive, kakor drevje, cvetlice itd. Ljudska domišljija vse z življenjem navdahne. — [5]) Na ljudske nazore o desetem bratu se opira snov v Jurčičevem romanu: „Deseti brat“.

46. Lepa Vida. [1]) *Kraljica španska.* Glej op. štev. 32., 2. in berilo štev. 43. v. 155. — [2]) *Nebogljen:* bolehav, bolan; prim. nebóg, arm, ubog, nabore. — [3]) Slovenci so prebivali vedno blizu morja. Brez dvombe so se tudi vozili po njem ter vsestranski občutili mogočni vpliv, ki ga dela morje na dušo človeško. Ta vtisk so izražali Slovenci, kakor tudi drugi narodi v svojih pesmih in pripovedkah. Spomin na morje se je ohranil pri Slovencih zlasti še v dveh krasnih narodnih pesmih: *Lepa Vida* in *Mornar*. — Pripovedka o lepi Vidi spominja nekoliko na nemško pričo o Gudruni, a še bolj pa je naša Vida podobna grški Heleni, katero je bil Parid odvedel v Trojo. V enakem zmislu je *J. Jurčič* porabil to narodno snov v romanu „Lepa Vida“. Glej berilo štev. 75. — V prvotnem, bajeslovnem pomenu je lepa Vida *boginja meseca*, boginja mokrote in rodovitnosti, podobna grški Artemidi. Potovanje lepe Vide v Španijo bi ne bilo tedaj nič drugega, nego potovanje lune iz ene nebesne polkrogle v drugo. Španska dežela pa bi pomenjala sploh le oddaljeno, neznano deželo (prim. nemški: ein spanisches Dorf).

47. Mornar. [1]) Nekaterim rastlinam, zeliščem in dehtečim rožam pripisuje ljudstvo posebno čarovno moč. V berilu štev. 48., v. 38. se omenja koren lečén, ki stori človeka na videz mrtvega. Vsled dišečih rož zadremlje mornar in *zaspi*, t. j. *umre*. Smrt, povzročena po preveliki ljubezni, žalosti ali zvestobi, se omenja čestokrat v narodnih pesmih. Ta smrt je vselej naravna in se opisuje prav nežno; na pr.: Mati na tla pade, omedli. Pri tej priči dušico spusti. Glej berilo štev. 44., v. 89.; štev. 48., v. 32.; štev. 49., v. 225. Nikdar pa ne nahajamo v naših narodnih pesmih samomora po kakem morilnem orodju ali strupu. — [2]) V tej pesmi se izraža čudodelna vabljivost vode na človeka in vera, da prihajajo mrtveci nazaj po to, kar se jim je zaobljubilo v življenju.

48. Mlada Zora. [1]) V tej pesmi nahajamo več spominov na romantične čase srednjega veka. Vitez odpelje skrivaj grajsko gospico, kakor je bila navada v srednjem veku. Spremstvo je obstajalo iz dvornih gospá (mojškra, Näherin, Kammerzofe) in pažev. Pahalice iz pavovih perotij so delale hlad in senco. Grajski norec (Hofnarr) je kratkočasil gospodo s svojimi burkami.

49. Mlada Breda. [1]) *Šlarast*, schleierartig; šlar (avstr. nem. Schlar nam. Schleier), eine Art feiner Leinwand. — [2]) *Rebulja:* Na desnem bregu reke Soče, osobito v furlanskih goricah, pravijo neki vrsti belega grozdja in vinu iz njega pridelanemu: ribolla (rebulla). — [3]) *Jaro:* srdito, zlobno, tobend, ergrimmt.

50. Asan-Aginica. [1]) *Aga:* gospod, plemenitaš v turškem jeziku. Naslov turških uradnikov, toliko kakor: vodja, Chef. — [2]) *Od stida:* od sramežljivosti; žena se je sramovala, da bi šla v šator in srečala moško glavo. To je znak sramežljivosti turškega ženstva, da ne vidijo moškega. — [3]) *Beže:* zvalnik nam. imenovalnika beg. Beg, turška beseda: knez, gospod; naslov višjih vojaških dostojanstvenikov. — [4]) *Imoski kadija:* Kadija, turška beseda: sodnik. *Imoski:* trg v Dalmaciji. Fortis pristavlja: „Imoski, l' Emota dei bassi geografici greci, luogo forte, tolto a' turchi nell' ultima guerra". — [5]) Kadar neče vsmiliti se vaju: Ker se ne bode usmilila vaju; srb.: Kad se neće smilovati na vas. — [6]) Glej op. štev. 1., 6.

51. Mutec osojski. [1]) Osoje, Ossiach, kraj ob Osojskem jezeru, od mesta Beljaka proti severo-vzhodu. Tam je bil nekdaj benediktinski samostan, ustanovljen od staršev oglejskega patrijarha Poppa okoli l. 1026. — [2]) *Boleslava II.*, kralja poljskega, je izobčil škof Stanislav krakovski zaradi lahkomiselnega življenja iz cerkvene občine. Drzni kralj je umoril škofa pred oltarjem. Za ta svoj greh se je šel pokorjavat v Rim in v osojskem samostanu je delal pokoro do svoje smrti l. 1099. — Spomin na to dogodbo še živi v pripovedki med ljudstvom v osojski okolici.

52. Svetopolkova oporoka. [1]) Svetopolk (Svatopluk II.) je ustanovil velikomoravsko kraljestvo, združivši pod žezlom velikomoravskim deželo češko in one panonske pokrajine, ki so bile poprej podvržene Frankom. Cesar Arnulf (887—899), vojvoda *koroški*, začne l. 892. vojsko proti Velikomoravski, ali Svetopolk se mu srečno ustavlja, če so tudi Ogri (Arpadi se imenujejo po svojem junaku Arpadu, ustanovitelju ogrske kraljevske rodbine) pustošili po njegovem kraljestvu. Pred smrtjo (894) je razdelil kraljestvo med svoje tri sinove. Med brati je nastal boj in velikomoravsko kraljestvo je kmalu razpadlo. — [2]) *Samo* je premagal Avare ter ustanovil veliko samostojno kraljestvo l. 623., katero pa je trajalo le 35 let do Samove smrti. Sredotočje mu je bilo Češko ter se razprostiralo proti jugu do Karnskih planin in daleč proti vzhodu in severu.

53. Smrt carja Samuela. [1]) Samuel, sin Šišmana I., je bil car zapadne bolgarske države (976—1014). Hude boje je imel s cesarjem bizantinskim, Bazilijem II. Leta 1014. so napadli Grki Bolgare ob gori Belasici in jih potolkli. 15.000 jih je bilo ujetih in z njimi je ravnal Bazilij nečloveško. Vsled te nesreče je Samuel še tisto leto umrl.

54. Jeftejeva prisega. [1]) *Jefte iz Gileada:* Izraelci, onkraj Jordana v gorati deželi Gileadu, so stokali 18 let pod težkim jarmom Amonitov, semitskega plemena v severni Arabiji. V tej nadlogi se obrnejo starejšine do prognanega Jefteja, proseč ga, naj jih reši amonitskega jarma. Jefte stori obljubo, da žrtvuje to, kar mu pride prvo naproti iz njegovega doma, ako se vrne z zmago venčan domov. Ob reki Arnonu je premagal sovražnika in potém žrtvoval — svojo hčer.

56. Pegam in Lambergar. [1]) Plemenita rodbina Lambergarjev se dá do začetka 14. stoletja, in sicer do Viljema (okoli 1330) nepretrgano zasledovati. Ista je ena najstarejših ter za državo in cesarja najbolj zaslužnih domačih plemenitaških rodovin, ki je imela mnogo posestev na Kranjskem. Narodna pesem pozna le *Krištofa* Lambergarja in njemu pripisuje *dejanje vseh Lambergarjev.* — Krištof Lambergar je živel koncem 15. in začetkom 16. stoletja. Bil je ljubljenec in svetovalec nadvojvode, poznejšega cesarja Maksimilijana I., ter se je udeležil za Friderika IV. mirovnih obravnav z Matijem Korvinom. — Oblika *Pegam* je nastala iz *Peham*, Pehajm (= Böhme); srednjevisokonemški: *bêheim*, Böhmen. Ime Pegam (= Pehajm, Čeh) se nanaša najbrž na *češkega* vojskovodjo *Vitovca*, ki je služil celjskemu grofu Ulriku in se tudi vojskoval s Krištofom Lambergarjem na Kranjskem. — *Kámen:* Lambergarjev grad pri Begunjah na Gorenjskem (sedaj se še vidijo razvaline). — [2]) *Zlod* nam. zlodej. — [3]) *Rebuljica:* glej op. štev. 49., 2. — [4]) *Širokemu:* V narodnih pesmih se nahaja večkrat dajalnikova oblika nam. mestnikove. Prim. berilo štev. 57., kit 27.: Po zlatu rumenemu, — belemu. — [5]) Ta pesem je ena najstarejših slovenskih narodnih pesmij. Na prvi pogled nam hrani ljudske spomine na srednjeveške *turnirje.* Ali pripovedke, ki nam pripovedujejo o boju med kristjanskim junakom in poganskim velikanom, segajo v ono dobo, ko so se borili kristjani z nevernimi, iz Azije došlimi ljudstvi. Ni pa dvomiti, da so se tudi te pripovedke izcimile iz bajnega zrna. Na to nas spominja nadnaravna posebnost, da ima velikan Pegam dva hudiča in tri glave. — Valvazor (op. štev. 21., 3.) nam poroča, da se je za njegove dobe nahajala na steni Lambergarjevega gradú Kámena na Gorenjskem podoba, predočujóča dejanje naše narodne pesmi, ter pristavlja: „Wie solche Geschichte noch *täglich von den Bauern in einem krainerisch gemachten Liede abgesungen* und auf die Nachkommen fortgepflanzt wird.“ Lambergarji so ljubili turnirje in se često odlikovali v tedanjih viteških bojih. — Prim. s to pesmijo povest o Martinu Krpanu, berilo štev. 72., in čitaj povest: „*Pegam in Lambergar*“, katero je spisal dr. Fr. Detela in izdala „Matica Slovenska“ l. 1891.

57. Kralj Matjaž in Alenčica. [1]) *Na zlatem jab'ku:* na zlati kroglici na šatoru. Turški šatori so se odlikovali po svoji krasoti. — [2]) *Meniško:* prim. berilo štev. 67., v. 302—311. — [3]) *Paša* (bes. turška: baš, glava): naslov visokih uradnih in vojaških dostojanstvenikov (guvernerjev, generalov). — [4]) Razlago o tej pesmi, kakor o sledečih treh glej v berilu štev. 62., v. 63—75.

58. Kralj Matjaž v turški vôzi. [1]) Iz tega se nam kaže ljudski nagled, da so si naši pradedje z darili izkušali pridobiti nadnaravna povodna bitja. Tudi Kserks je vrgel v morje zlato torilce, ko je peljal svoje čete črez Helespont.

61. Dve pripovedki o kralju Matjažu. [1]) Imenovane tri gore stojé na severnovzhodni strani od mesta Celovca. Tja hodijo Korošci (romarji = mravljice) radi na božjo pot. Bil je običaj, da so vse tri cerkve na en dan obhodili, kar pa je bilo silno mučno. — [2]) *Za sveto staro vero*, t. j. za katoliško vero bo stala vojska v bran proti *novi veri Lutrovi*. Tukaj imamo tedaj spomin na dobo reformacije, ki si je bila tudi na Koroškem pridobila mnogo pristašev.

62. Kralj Matjaž v narodnih pesmih in pripovedkah. [1]) Nicoletti († 1596) piše: „Usano essi cantare in versi ne' varii modi della loro lingua le lodi di Christo e de' Beati, nonche di Mattia re d' Ungheria e di altri celebri personaggi di quella Nazione." Isti furlanski zgodovinar nam tudi poroča, da so za oglejskih patrijarhov govorili po furlanskih vaseh več *slovenski* nego furlanski, češ, ta jezik je bil takrat „še neomikan in zlodoneč". — [2]) *Orfej*, grški pesnik bajne dobe, svečenik in prorok. S svojim petjem je očaroval divje zveri, skalovje in drevje; z njim je rešil Evridiko, ženo svojo, iz spodnjega sveta, ali ko se mu na potu obrne nazaj, jo izgubi na veke. Tej pripovedki je slična, sevéda po legendnem zmislu zasukana narodna pesem: „Kralj Matjaž pred peklom", štev. 60. Pod naslovom: „*Godec pred peklom*" imamo tudi dve legendni narodni pesmi (glej Štrekelj I., 114—116). — [3]) *Poděbrad* (Pódiebrad), od stanov l. 1458. za češkega kralja proglašen; Matija Korvina je l. 1469. prisilil k miru; † 1471. Njegov naslednik je bil *Vladislav II.*, ki je po Korvinovi smrti l. 1490. postal tudi kralj ogrski; † 1516. — [4]) *Štefan Bátori:* stara plemenitaška, pozneje kneževska rodbina na Erdeljskem. V 16. stoletju je zasedla vsled volitve poljski prestol (1574). — [5]) Friderik IV. (III.) 1440—1493. — [6]) *Vurberški grad:* Nad levim bregom reke Drave, tri ure niže Maribora je grad *Wurmberg*. Listine iz 11. stoletja ga imenujejo *Wurben*, kar v stari nemščini pomeni „pozoja". Po narodni pripovedki je živel v gradu *Krsnik* (bog svetlobe, solnca). O tem gradu se nahaja mnogo prič. Glej Pajkove „Črtice", str. 77—82. — [7]) *Murad II.* (1421—1451) je podjarmil Valaško, Srbijo in Morejo (Peloponez). — [8]) Pri Varni (1444) je padel na bojišču poljski kralj Vladislav, ki je bil od l. 1439. tudi kralj ogrski. Po njegovi smrti so izvolili petletnega Ladislava Postuma za kralja ogrskega in Hunjada za deželnega oskrbnika. — Ladislav *Postumus I.*, kralj češki in ogrski, 1453—1457. — [9]) *Sigmund*, 1387—1437. Njemu je sledil njegov zet Albert II. (1438—39), oče Ladislava Postuma. — [10]) „*Veroniko Deseniško*" je v XV spevih opeval *J. Frankolski*, in *Josip Jurčič* je spisal žaloigro istega imena v petih dejanjih. To snov je porabil tudi hrvatski pisatelj *J. E. Tomić* za dramo v štirih dejanjih. — [11]) *Ludovik Veliki* (1342—82) je primoral Benečane, da so mu odstopili Dalmacijo. — [12]) *Lambergar:* glej op. štev. 56., 1. — [13]) *Andrej Baumkirchner*, rodom Kranjec iz Vipave, je bil v službi cesarja Friderika IV. Kot poveljnik si je pridobil za cesarja veliko zaslug. Ogrski kralj Matija Korvin se mu je začel tedaj prikupovati in ga odvračati od cesarja. Ko mu pa ta vojnih stroškov ni plačal, je zgrabil naposled za orožje proti njemu. Zató je storil smrt v Gradcu l. 1471. — [14]) *Svetopolk:* glej op. štev. 52., 1. — [15]) *Sveti gral* je po srednjeveški pripovedki skleda od smaragda, iz katere je Kristus jedel pri zadnji večerji in v katero je tekla njegova kri. Ta skleda ima čudovite moči.

63. Ravbar. [1]) Plemenita rodovina Ravbarjev je med Slovenci jako slovela. Njen rod se izvaja od tiste rodovine na Koroškem, ki je imela pravico ropati, med tem ko so vmeščali novega vojvodo. To šego je bil prè že slovenski vojvoda *Ingo* uvedel proti koncu 8. stoletja (okoli l. 800.). Odtod se je razširil

Ravbarjev rod na Kranjsko. Leta 1433. so prejeli grad Kravjek od celjskega grofa Hermana II. Na Gorenjskem so kupili Krumperško grajščino in v Gradcu so imeli takozvani „Ravbarjev dvor“; odtod še zdaj ime ulici „Raubergasse“. Osobito so se odlikovali v vojaških službah. Poseben spomin si je ohranil med našim narodom *Adam Ravbar*, glavar težkih konjikov; a naša narodna pesem o Ravbarju ima v mislih ne samo Adama Ravbarja, temveč sploh vse junake iz te rodovine. Med drugimi so zlasti sloveli *Krištof Ravbar*, ljubljanski škof (1497—1536), ki se je udeležil prve beneške vojske v letih 1509—1511., in močni *Andrej Ravbar* (1507—1575), ki je bil znan po svoji dolgi, skoro do tal segajoči bradi in po telesni moči; nekega plemenitega Španca je spravil v dvoboju v vrečo ter je prejel za to od cesarja Maksimilijana II. drago nevesto. Glej v Čitanki IV. na str. 19. pesem: „*Andrej Ravbar in španski vitez*“, katero je po Valvazorjevi povesti zložil Fr. Cegnar. — Leta 1593. je oblegal Hasan-paša, o katerem se pripoveduje, da je bil nekdaj menih, mesto Sisek ob Kolpi s 30.000 moži. Trdnjavo sta branila dva hrvatska duhovnika, Blaž Gjurak in Matija Fintič. *Andrej Turjaški* (Auersperg), plemenitaš iz stare kranjske rodovine, general na Hrvatskem, je zbral kristjanske vojake in hitel Sisku na pomoč. Med njimi je bilo mnogo Slovencev. *Adam Ravbar* je vodil kot konjiški glavar 200 kranjskih arkebuzirjev (strelcev). Koroških konjikov je bilo 100, štajerskih konjikov in pešcev pa 400, a vseh skupaj ne črez 4000 mož. V treh oddelkih (srednji pod Andrejem Turjaškim) so prijeli sovražnika in ga tako pobili, da se je baje rešilo le 300 Turkov. Večina se je potopila. Andrej Turjaški sam poroča, da so se Kranjci, Koroščí, Štajerci ljuto bojevali. Zabavljica na štajerske in koroške deželjane v narodni pesmi je tedaj neopravičena in je le osebni šaljivosti narodnega (kranjskega) pesnika pripisovati. Saj se sploh vsa ta pesem po svojem ljudskem dovtipu odlikuje od drugih. V spomin te zmage obhajajo vsako leto na dan sv. Ahacija (22. rožnik je zmage dan) ob 10. uri predpoldnem v cerkvi sv. Nikolaja v Ljubljani mašo, katero streže duhovnik v mašnem plašču, narejenem iz halje Hasan-pašove, ki je padel na bojišču. — [2]) *Paša:* glej op. štev. 57., 3. — [3]) *Ala* je medmet, kakor ga nahajamo tudi v srbskih narodnih pesmih vsled turškega vpliva. — Oblike, kakor *Adame*, *poglavare*, so zvalniki, ki stojé nam. imenovalnika. — Siškega poglavarja imenuje pesem *Adama* po imenu narodnega junaka Adama Ravbarja; tako se naslanja menda tudi v kit. 30. ime Andrej na *Andreja* Turjaškega ali na *Andreja* Ravbarja. — [4]) *Drajna*, Tummelplatz; prim. ital. traino, Zug, Tross. — [5]) *Čiči:* Ravbarjevi hlapci se zato tako imenujejo, ker so bili „Vlahi“, t. j. iz Bosne in Dalmacije pribegli kmetje. Dandanes nazivljemo Čiče ono siromašno ljudstvo, ki stanuje v severnem delu Istre; šteje okoli 10.000 duš na blizu 520 *km*^{2}. Po narodnosti so Slovenci, Hrvatje in Rumuni (Vlahi). Pridevnik v zvezi „*osemnajste* Čiče“ se ne dá iz zgodovine tolmačiti in je najbrž pomota narodnega pevca. — [6]) *Predrožiti:* prepeljati, prebroditi z *drogom* (Stange). — [7]) Na Gorenjskem in Koroškem govori ljudstvo: črez *breje*. Zatorej stik: *Andreje — breje*. — [8]) *Jašpre:* beli (srebrni) denar; srb. jaspra, gršk. ἄσπρος, bel, in ἄσπρα, turški denar.

65. Oblega dunajska. [1]) V narodnih pesmih slovenskih živi najbrž le spomin na *drugo* obleganje dunajsko l. 1683., a ne na prvo od l. 1529. V nar. pesmi: „Turki pred Dunajem“ (Vraz, str. 41. in Štrekelj I., str. 61.) se pové naravnost, da je prišel „poljski kralj“ s svojo vojsko na pomoč. — Tudi pričujoča pesem nas more le na l. 1683. spominjati. Za Leopolda I. (1658—1705) so se

uprli Ogri proti cesarju, njim na čelu grof Emerik Tököly. Ta je prosil sultana pomoči, in res isti pošlje velikega vezirja Karo Mustafo z več nego 250.000 vojaki proti Dunaju. Od 16. malega srpana do 12. kimavca so oblegali Turki mesto dunajsko, dokler ni prišel poljski kralj *Ivan Sobieski* († 1696) z nemško-poljskimi mezdniki na pomoč ter potolkel sovražnika. — [2]) Na *oljsko* (cvetno) nedeljo je bilo že gotovo med ljudstvom znano, da pridejo Turki nad glavno mesto, kajti priprave za to vojsko so že delali dolgo poprej. — [3]) *Papež:* Znano je, da so se vsi papeži ne le z besedami, temveč tudi dejanstveno zoperstavljali Turkom kot največjim sovražnikom kristjanstva. Med drugimi se odlikuje v prvi vrsti *Inocent XI.* (1676—1689), ki je za dunajskega obleganja gmotno podpiral kristjansko vojsko ter sam mezdnike (šolce = Söldner) plačeval. Ta je tudi izpodbujal nemške kneze in poljskega kralja, naj hitijo Dunaju na pomoč. V spomin na slavno zmago kristjansko pred Dunajem je uvedel praznik *Marijinega imena* (12. kimavca) po vsej katoliški cerkvi. Tako je i legendni značaj te pesmi (v. 14. in 47. sl.) zgodovinsko opravičen.

66. Lavdon. [1]) Glej op. štev. 43., 8., in Jurij Vega v berilu štev. 163., v. 54—67.

67. Kraljević Marko v narodnih pesmih jugoslovanskih. [1]) *Tirtej* (Tyrtaios), grški pesnik iz Atike, okoli 684 pred Kr., je zlagal politično-bojne elegije. Z njimi so se Špartanci navduševali v zmagonosnem boju proti Mesenom. — [2]) *Vukašin*, glej doli op. št. 5. — [3]) Tudi Slovenci pripovedujejo to pravljico o kraljeviču Marku. Ona ima bajesloven pomen: Solnčni junak (Marko) je sprva slaboten; še le kadar solnce mokroto (oblačno božanstvo, vilo) izsesa in posuši, dobi moč ter premaga zimski mraz in vetrove. — [4]) *Knjige carostavne*, od carja sestavljene, t. j. knjige, v katere je dajal car svoje naredbe vpisovati. V srbski pesmi čitamo: „knjige starostavne", altverfaßte Bücher, libri antiqui; morda nam. carostavne. — [5]) *Štefan Dušan Silni* (1336—1355) se je slavno vojskoval proti Grkom, si pridobil Macedonijo in Albanijo do Soluna ter nameraval si podvreči cesarstvo bizantinsko. Svojo državo je razdelil v osem vojvodin ter si pridejal naslov: car srbski. Umrši dne 24. grudna 1355 je prepustil 18letnemu sinu Urošu svojo državo. Leta 1366. je nastopil v Srbiji zraven Uroša kralj Vukašin (Volchassinus), mu vzel oblast in vsa sredstva po mnogih bojih. V bitki proti Turkom na desnem bregu Marice je bil Vukašin premagan in usmrčen (1371). Uroš ga je za malo mesecev preživel († 4. grudna 1371). Prim. berilo štev. 69. — [6]) *Buzdovan:* v bolgarski, srbski in v druge slovanske jezike je došla ta beseda iz turškega: bozdogan, Keule, Streitkolben, bât. — [7]) *Para:* majhen turški denar. — *Denar* ali *dinar:* neka vrsta drobiža (krščanski denar). — [8]) *Vezir:* naslov visokih dostojanstvenikov, zlasti prvih ministrov. — [9]) *Hodža:* turški duhovnik; prvotno perz.: starec, gospod, učitelj. — [10]) Vsebina narodne pesmi srbske, ki opeva to dogodbo iz Markovega življenja, služi v podlago naši narodni pesmi: Kralj Matjaž in Alenčica (štev. 57.). — [11]) *Topuz* (bes. turška): buzdovan, Streitkolben, Keule, bât. — [12]) *Dolama:* srbska dolga obleka, prek katere se priveže pas; beseda turška (Zeremonienkleid der Janitscharen). — [13]) *Kalpak:* turška beseda, die mit Pelz verbrämte Mütze, sobolovka. Na to besedo se naslanja i stara izposojenka: klobuk v vseh slovanskih jezikih. — [14]) *Iguman*, glej op. štev. 42., 9. — Prim. pesem štev. 70.

69. Uroš in Mrljavčeviči. [1]) Prim. op. štev. 67., 5. — [2]) *Vukašine kralje:* zvalnik namesto imenovalnika. — [3]) *Carostavne*, glej op. štev. 67., 4. —

[4]) *Jutrenje:* jutrna služba božja, jútrnja, Frühandacht. — *Liturgija:* pravoslavna maša.

70. Smrt kraljeviča Marka. [1]) *Perni* buzdovan (topuz): mit Buckeln (pera, grbi) versehene Keule. — [2]) *Iguman* in *Vilindar*, glej op. štev. 42., 8. in 9. — [3]) *Dušman:* neprijatelj, iz turškega, prvotno perzijskega jezika: dušman. Grški *δυσμενής* je le sorodno.

71. Krst pri Savici. [1]) V prvi polovici 8. stol. je vladal vojvoda Borut po Koroškem (stara Karantanija je obsegala za Karola Velikega sedanjo Koroško, Kranjsko, Štajersko razen vzhodnega roba, Pustriško dolino na Tirolskem in južnovzhodni del Avstrijskega). Ker so Obri nadlegovali Slovence, je prosil njihov vojvoda *Bavarce* pomoči. Zadnji so pomagali pregnati Obre iz dežele, a zató so morali Slovenci pripoznati bavarsko vrhovno oblast. V poroštvo jim je poslal Borut svojega sina Gorazda in stričnika Hotimira z drugimi moži vred. Po Borutovi smrti je postal z dovoljenjem Frankov (Bavarci so bili že od l. 743. pod frankovsko oblastjo) vojvoda Gorazd in za njim Hotimir, katerega je potrdil Pipin (751—768), kralj Frankov. Gorazd in Hotimir sta z gorečnostjo širila kristjanstvo med Slovenci. Pod Hotimirom se je vnel dvakrat upor proti novi veri in proti tujcem, ki so prihajali v deželo. Po njegovi smrti (769) so se uprli poganski Slovenci v tretje, in sicer tako, da je vojska trajala tri leta. Katoliški duhovniki so morali zdaj deželo zapustiti in krščeni Slovenci so iskali pomoči pri Bavarcih. Njihov vojvoda Tasilo II. je pomagal tedaj Hotimirovemu nasledniku *Valjhunu* (Valhunus, Valdungus, Waltunc dux), da je zatrl moč poganskih Slovencev l. 772. ter med njimi stalno uvedel vero kristjansko. L. 788. je izgubil Tasilo (Tesel) svoje vojvodstvo in Karol Veliki je prevzel Bavarsko in *Koroško* popolnoma pod svojo oblast. — [2]) Kajtimar (Chetimarus), oče Valjhunov, se je tudi jako poganjal za krščanstvo na Koroškem in Kranjskem. — [3]) *Avrelij* (Aurelius) in *Droh* (Drohus) sta bila vodja poganskih Slovencev. — [4]) *Živa*, boginja ljubezni, slovenska Venera. Boginjo Živo („Siwa dea Polaborum") omenjata latinski letopisec *Helmold* (v 12. stol.) v slovanski kroniki in poljski zgodovinar *Ivan Dlugosz* sredi 15. stol., zadnji v pomenu „*deus vitae*, quem vocabant Zywye". — [5]) *Črt* ali Črni bog je bog vsega hudega. „Malum deum (Sclavi) sua lingua Diabol sive *Zcernoboch*, id est nigrum deum, appellant", poroča o Slovanih latinski letopisec *Helmold* (v 12. stol.) v svoji kroniki slovanski. — [6]) *More* nam. mora. Tako tudi v kit. 16., v. 7. — [7]) *Harpije*, v grškem bajeslovju boginje ljute nevihte, boginje kazni. Mislili so jih kot ptice z deviškim obličjem, jako plenaželjne in neskončno požrešne. — [8]) *Katon:* Marcus Porcius Cato Uticensis, navdušen republikanec, ni mogel preživeti rimske ljudovlade ter se je po Cezarjevi zmagi pri Tapsu dne 8. malega travna l. 46. pr. Kr. sam usmrtil. — [9]) *Abydus*, grško mesto ob Helespontu v Mali Aziji. Tam se je dogodilo, kar pripoveduje grška pravljica o svečenici *Heri* in Leandru. Prim. berilo štev. 19., v. 126. sl. — [10]) *Združbo naj'no v glavi:* o najini združbi premišljujóč. — *Druid:* ime keltskega svečenika v stari Galiji. — [11]) V kit. 47.: *Peza*, Last, Bürde; sicer Folter, Qual. Prim. ital. peso, Last, Bürde, Gewicht; pesa, Wage; pesare, wägen. Prim. *odpézati*, berilo štev. 127., v. 24.

72. Martin Krpan. [1]) *Pegam:* prim. narodno pesem štev. 56. in op. štev. 56., 1. in 5.

97. Črez Kavkaz. [1]) *Konduktor* se imenuje uradna oseba, ki spremlja vožnjo. — [2]) *Jamščik:* voznik. — [3]) *Šašlik:* neka priljubljena mesena jed. —

[4]) *Aál:* vas. — [5]) *Kazbék*, ena izmed najvišjih gor kavkaških, ki ima 5043 *m* visočine. Najvišja gora v Velikem Kavkazu je *Elbrus*, 5642 *m* visok.

98. Ukrajinska step. [1]) *Ivan Štefanovič Mazepa*, znameniti kozaški stotnik (hetman) in ukrajinski knez za časa Petra Velikega. Umrl je leta 1709., po bitki pri Poltavi, kjer se je bojeval na strani švedskega kralja Karola XII. Pesniški ga je proslavljal znani angleški pesnik lord *Byron* [izgovori: Beir'n] (1788—1824).

102. Junak in lastovka in **103. Junak in dete.** [1]) Kristjanski prebivalci v Bosni in Hercegovini (Turki jih imenujejo *rajo*, t. j. čredo) so ječali pod neznosnim turškim gospostvom. L. 1875. so se vzdignili kristjani proti svojim zatiralcem, ali moč in sila je bila v rokah turških begov. Kdor se ni hotel pokoriti, temu so odvzeli vse in ga iztirali z doma. Nad 200.000 kristjanov je zapustilo svoje ognjišče ter si iskalo na gostoljubnih avstrijskih tleh novega domovja. Tem nesrečnikom je dajala naša država skoz tri leta podpore, da so mogli živeti, in je potrosila zánje črez 20,000.000 kron. Na to nesrečno dobo se nanašata pričujoča dva prizora: „Junak in lastovka“ in „Junak in dete“. Neznosnemu položaju kristjanskega prebivalstva v Bosni in Hercegovini je storila Avstrija konec s tem, da je zasedla deželi l. 1878. ter ondi uvedla red in pravico.

107. Roža med trnjem. [1]) *Mogila* nam. sedaj navadnega *gomila* (zaradi stika); staroslov. mogyla je prvotna oblika.

109. Na Vršacu. [1]) *Vršac*, po Triglavu najvišji snežnik med Bohinjem in Sočo. — [2]) *Lès:* le-sèm. — [3]) Savica se baje steka iz dvanajsterih jezer, predno pribobni iz pečine na svetlo, delajoča krasni slap, katerega opeva pesnik *Fr. Prešéren* v „Krstu pri Savici“.

110. Milanski dom. [1]) Veličastna je stolna cerkev v Milanu. Njena lepota omami človeka, da se mu zdi, kakor da bi gledal čaroben tvor kake pravljice. Stoječemu na ravni strehi, se mu dozdeva, kakor da stoji sredi mramornega gozda. Nad 6000 sohic, slopov in stolpičev štrli navpično okoli tebe v nebo. Dom so začeli graditi l. 1386. ter so delo črez štiri stoletja nadaljevali. Stavbe ne moremo prištevati čisto-italijanski gotiki, kajti nemški umetniki so sodelovali pri tej zgradbi. Zatorej se stikata pri tem dómu germanski in romanski značaj gotike. Stolnica je od belega mramora; glavna ladja je 148 *m* dolga, poprečna 88 *m*; kupola je 73 *m*, zvonik pa 105 *m* visok. — [2]) *Stolb:* stolp, Säule. — [3]) *Čŕtoza* (Certosa), velikanski kartuzijanski (zató molčeča) samostan pri Paviji. — [4]) *Superga*, gora blizu Turina ob reki Padu s krasnim razgledom. Na vrhu stoji krasna cerkev s kraljevo rakvijo.

117. Pozdrav Njega Veličanstvu cesarju. [1]) Nj. Veličanstvo presvetli naš cesar je obiskal slovenske dežele l. 1883., ko so praznovali Slovenci šeststoletnico združenja svojih pokrajin pod žezlom habsburškim (glej op. štev. 43., 6.). V Ljubljano je došel dne 11. malega srpana ter se ondi mudil tri dni. Za to svečanost je zložil pesnik „Pozdrav“, katerega sta uglasbila *Fr. S. Vilhar* in *Fr. Grbec*. Vilharjevo skladbo so peli pri bakladi dne 11., Grbčevo pa pri slavnostni gledališčni predstavi dne 12. malega srpana.

121. V spomin Andreja Smoleta. [1]) Andrej Smolè, glej op. štev. 1., 14. — [2]) Vsa njegova nesreča izvira po pesnikovem mnenju iz nezveste ljubezni. Da si uteši srce, je zapustil Andrej Smolè „v obupu kranjski svet“ ter šel na pot v tuje dežele. — [3]) *Sibile* so pri Grkih in Rimljanih prorokujoče žene. Najbolj slovi kumejska (Cumae) Sibila, od katere so baje sibilinske knjige, ki jih

je kupil kralj Tarkvinij in so jih Rimljani shranjevali v kapitolskem svetišču. Ta Sibila velja za tisto, kakor je eritrejska (Erythrae), kateri je podaril Apolon toliko dnij življenja, kolikor je peska na obrežju njene domovine, toda s tem pogojem, da zapusti rodno zemljo in se nikdar več ne vrne. V Kumah v Kampaniji je živela tako dolgo, da si je naposled sama želela smrti. Našla jo je po pismu, ki je bilo s prstjo iz njene domovine zapečačeno.

122. Na Jenkovem grobu. [1]) *Simon Jenko*, pesnik slavnega „Napreja“, se je porodil dne 27. vinotoka l. 1835. na Sorškem polju na Gorenjskem. Šolal se je v Rudolfovem in v Ljubljani, pravoslovja pa se učil na Dunaju. Že na gimnaziji je zlagal pesmi (med temi „Jadransko morje“ štev. 96. in „Pobratimija“ štev. 101.). Leta 1856. je došel na vseučilišče, kjer je marsikaj grenkega užil. L. 1865. so prišle na svetlo njegove pesmi. Umrl je dne 18. vinotoka l. 1869. v Kranju, kjer počiva zraven prvega našega pesnika *Fr. Prešérna* (1800—1849).

123. Dunajske elegije. II. — [1]) *Prokrust*, priimek razbojnika Damasta v Atiki, ki je vsakega potnika, katerega je ujel, položil v postelj in po njej njegovo telo ali skrajšal ali raztegnil (odtod njega ime: raztezalec).

124. Sonetje. 9. — [1]) Pesnik pošilja v domovino svoj pozdrav iz dežele francoske, in sicer iz morskega mesta „*Boulogne sur Mer*“ v depart. Pas de Calais.

127. Samota. [1]) *Ir (Irus)*, ime berača v Odisejevi hiši; v prislovici sploh: ubog človek. Zatorej poje Ovid. trist. 3, 7, 42: Irus est subito, qui modo Croesus erat“. Namesto Kreza primerja pesnik slavnega kralja Cira (559—529). — [2]) *Filipa I. slavni sin* je Karol V., vnuk Maksimilijana I., kralj španski od l. 1516., nemški kralj (od l. 1519.) in cesar. Od svojih prastarišev je med drugim podedoval Kastilijo z *amerikanskimi* naselbinami vred; zatorej izrek, da njegovim deželam nikdar solnce ne zaide. L. 1556. se odpové vladarstvu in gre v samostan „San Yuste“ pri Plasenciji, kjer je dne 21. kimavca l. 1558. preminil. — [3]) *Odpéza:* überwiegen, übertreffen; glej op. štev. 71., 11, kit. 47. — [4]) *Evterpe*, muza lirskega pesništva (godbe). — [5]) *Pojatina:* palača (palatium).

130. „Novice“ bralcem h koncu leta. [1]) „Novice“ so začele pod imenom „Kmetijske in rokodelske Novice“ izhajati l. 1843. v Ljubljani pod uredništvom dr. Jan. *Bleiweisa* († 1881). V zadnji številki tretjega tečaja (l. 1845.) prinesejo svojim čitateljem ob enem kot voščilo za novo leto (1846) pričujočo pesem pod naslovom: „Bralcem h koncu leta v spomin“. Za geslo služijo besede iz Marka IX. 49: „Habete sal in vobis et pacem inter vos“. — [2]) *Ruja:* rija, rja, Rost.

134. Nova pisarija. [1]) Nova pisarija, katero je prvič objavila „Kranjska Čbelica“ v II. zvezku l. 1831., je najboljša in najduhovitejša zabavljica v našem slovstvu. V njej igra ulogo „učenca“ Prešéren sam, a „pisar“ zastopa tedanjo stranko Prešérnovih nasprotnikov, ki so imeli popolnoma krive nazore o našem jeziku in o pesništvu sploh. Po duhovitih mislih, ki se izražajo o našem jeziku in o pesništvu, kakor tudi po svoji sestavi in obliki se odlikuje ta satira. Uspeh te zabavljice je bil velik, kajti Prešérnovi nazori so obveljali pri njegovih naslednikih. — [2]) *Rovtarski:* gorjanski; rovtarski jezik: jezik, kakor ga govorijo v rovtah. Rovte, Gereut: kraj v gorah, ki je odročen vsej omiki in prometu. Staronem. rot, riuti; bav. raut, reut. Prim. slov. rovt, rut, Gereut, Neuland, Bergwiese. — [3]) *Dobrovski* (1753—1829), slaven jezikoslovec češki, ki si je pridobil veliko zaslug za staroslovenski jezik in slovstvo. Bil je prijatelj in svetovalec našemu rojaku, slavnemu jezikoslovcu *Jerneju Kopitarju* (1780—1844). Najvažnejše delo Dobrovskega so: „Institutiones linguae slavicae dialecti veteris“

(1822). V svoji knjigi: „Lehrgebäude der böhmischen Sprache“ (1809) je prvi razvrstil slovanski glagol v šestero vrst. — [4]) *Musi:* Za besedo *müssen* imajo Čehi nemško izposojenko „musiti“: müssen. — [5]) *Horacij*, največji lirski pesnik latinski (65—8 pr. Kr.). V svoji poslanici ad Pisones (de arte poëtica) podaje pravila o pesništvu. O smotru pesništva piše takó-le:

„Aut prodesse volunt aut delectare poëtae.
Aut simul et iucunda et idonea dicere vitae“ . . .
„Omne tulit punctum, qui miscuit *utile dulci.*
Lectorem delectando pariterque monendo.“

[6]) Prva dva zvezka „Kranjske Čbelice“ kažeta, da se je začelo z njo živahno življenje v našem pesništvu. Balade, romance in sonete so pevali „Čbeličarji“, med njimi v prvi vrsti Prešéren sam, ki je celó obetal spisati slovensko žaloigro. — [7]) *Romejeva Julija:* „Romeo in Julija“ se imenuje ena najboljših žaloiger angleškega dramatika Viljema Shakespeareja (1564—1616). — [8]) *Lenora:* V I. zvezku „Kranjske Čbelice“ l. 1830. je prišla na svetlo *Bürgerjeva* Leonora (složena l. 1774.) v izvrstnem prevodu Prešérnovem.

135. Kos in brezen. [1]) *Brezen:* mesec, ki mu pravimo *sušec;* ime je od besede: breza; češki: březen, März. — [2]) Narodni pregovor pravi: „Kar v breznu zraste, april pobrije.“

144. Sreča, Poezija in Prešéren. [1]) Doktor France Prešéren, prvi pesnik slovenski, je rojen v Vrbi na Gorenjskem dne 3. grudna 1800. Šolal se je v Ljubljani in na Dunaju. L. 1828. je prišel v Ljubljano in odtod za odvetnika v Kranj l. 1847., kjer je kmalu umrl dne 8. svečana l. 1849. Svoje pesmi je objavljal v „Kranjski Čbelici“, skupno pa jih izdal l. 1847. v Ljubljani pod naslovom: „Poezije doktorja Franceta Prešérna“. Leta 1866. sta jih na novo izdala J. Jurčič in J. Stritar. Najnovejši izdaji (l. 1901. in 1902.) sta oskrbela L. Pintar in A. Aškerc.

146. Muhe. 4. — [1]) *Marcipan*, pecivo, iz sladkorja in zmencanih mandljev (Mandeln) napravljeno. Ital. marzapane, prvotno menda „Marci panis“, Markov kruh.

157. Orest. [1]) Orest (*Ὀρέστης*), edini sin Agamemnona in Klitemnestre, brat Elektre in Ifigenije, je po umoru svojega očeta preživel mlada leta v Fociji pri kralju Strofiju, očetu Piladovem. Odrastel se vrne na svoj dom, da maščuje očeta, ter ubije Egista in tudi svojo — mater. Izvršivši ta zločin, plane s kraljevega dvora na oder, kjer govori predstoječi samogovor. Njegov duh se zmrači in materine erinije ga preganjajo, dokler ga areopag in boginja Atena ne očistita storjene pregrehe. To snov je porabil največji grški tragik Sofoklej (497—406 pr. Kr.) za svojo žaloigro „Elektra“ in drugi grški tragik, Evripid (480—407), za „Oresta“.

158. Regulovo slovo. [1]) Pripoveduje se (kar pa ni zgodovinsko dokazano), da so Kartažani v prvi kartaški vojski (264—241 pr. Kr.) ujetega vojskovodjo, prokonzula Regula, poslali v Rim z naročilom, naj pregovori svoje rojake, da se pomirijo s Kartago. Ali Regul jih je nasprotno le na vojsko navduševal in se je navzlic vsem prošnjam, zvest zastavljeni besedi, vrnil nazaj med sovražnike v gotovo smrt.

159. Tugomer. [1]) V Tugomeru, žaloigri v petih dejanjih, nam predstavlja pesnik boj polabskih Slovanov proti prodirajočemu frankovsko-nemškemu vladarstvu. Že Karol Veliki je začel uspešno razširjati vero kristjansko med poganskimi zapadnimi Slovani. Pri polabskih Slovanih sta to delo nadaljevala

zlasti Henrik I. (919—936) in Oton I. Veliki (936—973). Ali s sv. križem je prišel tudi meč, z duhovnikom vojaki v deželo, ki so podjarmili pokristjanjena ljudstva. V polabski okrajini je spravil hrabri mejni grof *Geron* Slovane pod frankovsko oblast. Dejanje naše žaloigre se vrši leta 940. v mestu Braniboru (Brandenburg), pred mestom in v Geronovem ostrogu. — *Prvo* dejanje nam slika notranje odnošaje in razmere polabskih Slovanov ter nakane frankovske vojske. V *drugem* pregovori *Gripo*, frankovski naseljenec med Slovani, *Tugomera*, najveljavnejšega zastopnika med njimi, naj se začnó z Geronom dogovarjati o miru in njegovih pogojih. Temu nasvetu se Tugomer lahkoverno vdá ter prisili svoje rojake, da pošljejo 30 znamenitih mož iz svoje srede v ostrog Geronov, a ta jim pošlje v poroštvo po dva tala (Geisel) za vsakega Slovana. *Tretje* dejanje se vrši v Geronovem ostrogu. Gripo izdajalec reši frankovske tale in jih privede h Geronu, zastopnike polabskih Slovanov pa zavratno umoré. Le Tugomer in njegov prijatelj Bojan uideta smrti. Temu lokavemu činu sledi predstoječe *četrto* dejanje, ki kaže nasledke tega umora. V *petem* dejanju se borijo Polabi v zadnjem ljutem boju proti Geronu in Tugomer očisti z junaško smrtjo na bojišču nezasluženo sumnjo, da je izdal svoje rojake. — Izmed velmož in vojvod nastopijo v četrtem in petem dejanju razen *Tugomera* in *Bojana* še *Spitignev*, *Mestislav* in *Batog*. Druge osebe so: *Zorislava*, Tugomerova žena, in *Rastko*, Tugomerov sinek.

[2]) *Tretji* prizor: Bojan obljubi Grozdani, Zorislavini sestri, zvestobo in zakon po srečno dokončanem boju. — [3]) *Perún*, bog nebeškega ognja in bliska, strelonosni gromovnik. — [4]) *Veglasen:* veleglasen, na velikem (dobrem) glasu. — [5]) *Trizna*, borba mrtvecu na čast, Kampfspiel. — *Strava*, gostovanje mrtvecu na čast, katero se je čestokrat godilo po trizni. — [6]) *Daždbog*, solnčni bog slovanski. — [7]) *Glagolánje:* govorjenje; glagol, verbum. — [8]) *Okájani*, verrucht; prim. kajati: grajati, vituperare. — [9]) *Otroba*, Gedärme, Eingeweide. — [10]) *Spas:* rešitev, Befreiung. — [11]) *Riza:* obleka. — [12]) Sledita še 7. in 8. prizor, kjer odvede Spitignev v narodovem imenu Tugomera v zbor, da se ondi opraviči, ker ga dolžé izdajstva. — [13]) *Rujevit*, vojni bog severnih Slovanov. — [14]) *Bodriški bratje:* Polabski Slovani so bili v več glavnih plemen razdeljeni. Tako pleme so bili i *Bodrici* v sedanjem Meklenburškem in v Holsteinu. — [15]) *Obročiti*, rot färben; na pr. jajca bročiti; broč, Färberröte. — [16]) *Tres*, bog treska; tres ali tresk, Donner, Krach, Donnerkeil. — [17]) V 5. prizoru nastopi stara *Vrza*, Tugomerova babica; zblaznela se huduje nad bogovi, da niso dali zmage Slovanom. V 6. prizoru prideta *dva vojnika*, bežeča pred bližajočim se zmagonosnim sovražnikom. Na begu srečata *Zorislavo*, ki išče Tugomera; ali ona jima ne sledi, temveč se skrije, začuvši moški glas, za grmovje. — [18]) *Morena*, boginja smrti. — [19]) *Bojnokopljanik*, Schlachtenlanzenschwinger. — [20]) V zadnjem (9.) prizoru se prikaže še enkrat Vrza, kasneje pa Geron in njegovi vojniki. Predno se Vrza zgrudi mrtva na tla, izreče kletev nad sovražnikom vpričo Gerona, a ta konča vse dejanje z besedami:

„A ti spasitelj naš, na križ razpeti,
Odvrni kletev njenih ust otrovnih!“

160. Posuto mesto Pompeji. [1]) *Sannazaro* Jacopo, pesnik italijanski, r. 1458 v Neapolju, † 1530. Glavno delo njegovo je idila „Arkadija“; izvrstne so tudi latinske elegije njegove. — [2]) *Štukatura* je stensko okrasje, napravljeno iz štuke (ital. stucco), t. j. zmesi iz malca, apna in mramornega prahú itd.

163. Jurij Vega. [1]) Naslov se glasi: „*Vorlesungen* über die Mathematik sowohl überhaupt zu mehrerer Verbreitung mathematischer Kenntnisse in den k. k. Staaten, als auch insbesondere zum Gebrauche des k. k. Artilleriecorps. — Von Unterlieutenant Georg Vega. Erster Band. Die Rechenkunst und Algebra enthaltend. Wien. Trattner. 1782." — [2]) „*Tabulae* logarithmico-trigonometricae, cum diversis aliis in matheseos usum constructis tabulis et formulis". 1783. — [3]) Po računanju je dognal Vega tako osnovo urnega kolesja, da je mogoče, ure, ki bijejo brez uteži (Stockuhren mit Schlagwerk), tako natančno ustrojiti, da kažejo zanesljivo kakor astronomske ure z nihali. — [4]) *Viteški red* Marije Terezije (1740—1780) je najvišji vojaški red v Avstriji; ustanovila ga je l. 1757. Marija Terezija za hrabre vojaške čine v vojski (zató z napisom „Fortitudini"). Z redom so spojeni letni denarni doneski in diplom avstrijskega baronstva. — [5]) Latinski naslov je tá-le: „*Thesaurus Logarithmorum completus* ex arithmetica logarithmica et ex trigonometrija artificijali Adriani Vlacci collectus, plurimis erroribus purgatus, in novum ordinem redactus . . . *a Georgio Vega*, supremo vigiliarum praefecto et professore in caes. reg. artis pyrotechnicae cohorte, et societatis regiae scientiarum Goettingensis sodali correspond. . . . Lipsiae. In libraria Weidmannia. 1794." — [6]) To poročilo podaje *O. Terquem* v francoskem časopisu „Nouvelles Annales de Mathématiques" v Parizu, meseca mal. travna 1855, str. 50., kar je posnel „Grunert's Archiv für Mathematik und Physik", 25. del, 1855, str. 123. — [7]) „Anleitung zur Zeitkunde" leta 1801.; in „Natürliches Maß-, Gewichts- und Münz-System", izšlo po Vegovi smrti leta 1803. — [8]) *Arhimed*, najslavnejši matematik starega veka (287—212), ki je branil mesto Sirakuze proti oblegajočim Rimljanom z lastno iznajdenimi metalnimi stroji l. 212. — *Euler Leonard*, eden najslavnejših matematikov in prirodoslovcev, r. v Baselu l. 1707., profesor v Petrogradu, kjer je umrl 1783 kot ravnatelj na akademiji matematičnega oddelka.

164. Družne rastline. [1]) *Brusnica*, Preiselbeere ali rote Heidelbeere. — [2]) *Šaš*, Riedgras. — [3]) *Ropa*, šota, Torf. — [4]) *Čpavec*, Ammoniak. — [5]) *Vodni svečniki*, Characeae, Armleuchter. — [6]) *Litavski apnenec*, Leithakalk, apnenec posebne geološke tvorbe, ki je v Litavskem gorovju (Leithagebirge) najbolj razvit. — [7]) *Haluge*, Meertang. — [8]) *Sargasovo morje:* Ostro mehurjasta jagodna haluga (Sargassum bacciferum) tvori z mnogimi drugimi, njej podobnimi halugami skupine, prosto plavajoče v posameznih oddelkih, ki so nekako otokom podobni. Osobito velikanska skupina se razprostira med Azorskimi otoki in Ameriko ter se imenuje Sargasovo morje (Fucusmeer, Tangwiesen).

165. O pojavu prirodnih nagonov pri živalih. [1]) *Dzierzon* Ivan, znamenit čebelar, rojen 1811 v Lovkovicih na gornjem Šleskem. Kot župnik v Karlsmarktu poleg Briega je ustanovil veliko čebelarstvo ter isto praktično in teoretično vrlo pospeševal. Izumil je čebelna stanovanja s premakljivim satovjem, ki se dá vsak čas iz panja in v panj dejati. — [2]) Tako je posnel in označil *Aristofan* (452—388 pr. Kr.), najimenitnejši grški komedijepisec, žabje kvakanje v svojih „Žabah".

166. Na piramidah. [1]) *Kufu* (Keops), kralj egiptovski okoli 3000 pr. Kr. ki je dal najvišjo sedaj ohranjenih piramid sezidati. — [2]) *Kefren* (Šafra), naslednik kralja Kufu-a, se odlikuje tudi po svojih monumentalnih stavbah. — [3]) *Sfinga*, kamenita pošast, predstavljajoča leva z glavo človečjo, sedaj do vratú v pesek pogreznjena. Sfinga meri 42 *m* v dolgost in je 18 *m* visoka. — [4]) *Šmarna*

gora, na levem bregu reke Save severno od Ljubljane, znamenita božja pot, 658 *m* nad morsko višino. — [5]) *Felah* se imenuje ono prebivalstvo v Egiptu, ki se peča s poljedelstvom, nasproti Beduinom. — [6]) *Herodot*, najstarejši grški zgodovinar (484—424). Na svojem potovanju je prišel tudi v Egipet in občudoval na lastne oči deželo in njene mogočne stavbe. V *drugi* knjigi svoje zgodovine nam opisuje Egipet in njegove prebivalce z vero in običaji vred.

167. Atene. [1]) *Avstro-ogrski lojd* (Lloyd) je zavod ali družba, zastopajoča kupčijske koristi na morju. Ustanovljen l. 1833. ima v Trstu velikansko orožnico za ladje in stroje. Ime ima po Angležu *Edvardu Lloydu*, v čigar kavarni (blizu borze) so se v Londonu od konca 17. stol. shajali ladijski kupci in zastopniki. — [2]) *Don Quixote* (španski: Don Quichote, franc. Don Kišot), junak v slavnem španskem romanu od *Cervantes-a* (1547—1616). V romanu, po svojem junaku „Don Quixote“ imenovanem, se smeši tedanje viteštvo. — [3]) *Dedal*, grški umetnik iz bajne dobe, ki je kralju *Minoju* (Minos) sezidal slavnoznani kretiški labirint; v njem je bivala pošast po imenu „Minotauros“, kateri so morali Atenci pošiljati mladeniče v žrtev. Tezej jo je usmrtil s pomočjo device Ariadne. — [4]) *Parzanij*, glej op. štev. 22., 16. — [5]) *Erehtej* (Erechtheus), grški heroj, ki je kot kralj v Atenah boginji Ateni na Akropoli sezidal svetišče, po njem „Erechtheion“ imenovano. — [6]) *Karijatida*, ženski kip, ki namesto preprostega stebra nosi ogredje (Gebälk). — [7]) *Sokrat*, slavni grški modrijan (470—399), je bil zatožen, da zaničuje bogove in zapeljuje mladino. Znamenita njegova učenca sta Platon (429—347) in Ksenofont (445—355). — [8]) *Zenon*, grški modroslovec, ustanovitelj stojiškega modroslovja (okoli 340—260), je učil v Atenah v pestri stebrni dvorani, takozvani „Stoa poikile“. Odtod je tudi ime njegovemu modroslovju. — [9]) *Andronikov stolp* (ali stolp vetrov, Turm der Winde), ker ga je sezidal „Andronicus Cyrrhestes“.

168. Pobratimstvo. [1]) *Braća će se* itd.: Rodni bratje se bodo svadili (prepirali), a pobratimi se ne bodo. — [2]) *Kumiti* koga, einen zum Gevatter bitten, einen bei dem Namen Gevatter (kum) rufen; bitten. *Kumim te Bogom:* Prosim (rotim) te pri Bogu. — [3]) *Pobušen:* pobusiti, mit Rasen (bus) bedecken. — [4]) *Vlahinje:* Srbkinje grškega veroizpovedanja. — [5]) Tudi med Slovenci je živelo nekdaj pobratimstvo in posestrimstvo, kakor se isto še dandanes nahaja med drugimi Jugoslovani. Besede: *pobratim* in *posestrima*, *pobratiti* in *posestriti* se še sedaj nahajajo med narodom. Gledé koroških Slovencev je zanimivo, kar nam poroča *M. Majar* v „Slov. Bčeli“ l. 1851.: „Koroški Slovenci se tudi pobratijo in Slovenke se posestrijo in tedaj se zovejo bratje in sestre. Pobrateni Slovenci se imajo za žlahto ter si pomagajo v potrebah. O semnjih, cerkvenih shodih itd. se vabijo na obed. Ako se hočeta na Zilji dva pobratiti, si napijeta na zdravje, rekoč: „Bodiva si brata! Pomozi ti Bog!“ Ako se hočeta v Rožu dve ženski posestriti, gresta k duhovniku, dasta za sv. mašo ter si obljubita, da hoče ista izmed njiju, ki bo dalje živela, dati za drugo, rajno, čitati sv. mašo. Na Zilji pa se drugače posestrijo: Vsaka vzame čašo vina, se rani malo na srednjem prstu in pusti tri kaplje krvi kaniti v vino in potém nazdravi svoji prihodnji sestri.“

Kazalo.

Stran

Uvod 3

Epsko pesništvo.

Pravljice in pripovedke.

1. O važnosti tradicijonalnega slovstva. S. Rutar. 13
2. O narodnih pravljicah in pripovedkah. J. Sket. 17
3. Mladenič in trije pozoji. (Nar. prav.) M. Valjavec. 24
4. Zločesta vila. (Nar. prav.) M. Valjavec. 27
5. Tri zaklete devojke. (Nar. prav.) M. Valjavec. 28
6. Začarani kraljič. (Nar. pes.) St. Vraz. 30
7. Deček in vila. (Nar. prav.) M. Valjavec. 30
8. Jug in pastorek. (Nar. prav.) J. Majciger. 31
9. Mačeha in pastorka. (Nar. prav.) Jak. Volčič. 34
10. Snegulčica. (Belokranjska prav.) O. Zupančič. 36
11. O usodnih božanstvih slovenskih. J. Sket. 37
12. Pravljica o sojenicah. (Nar. prav.) M. Valjavec. 40
13. Pravljica o rojenicah. (Nar. prav.) M. Valjavec. 41
14. O vilah. Fr. Marn. 42
15. Nebeška kola Dobroradova. (Nar. prav.) M. Valjavec. 46
16. Devojka postala vila. (Nar. pes.) M. Valjavec. 48
17. Voda in njena moč v domišljiji preprostega naroda. J. Majciger. . . 49
18. Pravljica o povodnem možu. (Nar. prav.) J. Majciger. 51
19. Slovenske pripovedke o jezerih. S. Rutar. 52
20. Malik. J. Trdina. 55
21. Volkodlak. Fr. Wiesthaler. 57
22. Polifem v narodnem izročilu slovanskem. Gr. Krek. 60
23. O pesoglavcih ali pesjanih. Gr. Krek. 72
24. Pesem o Hildebrandu in njene sestre slovanske. Fr. Hubad. . . . 77
25. O živalskih pravljicah in basnih. A. Bartel. 82
26. Jež in srna. (Nar. prav.) M. Valjavec. 87
27. Lisica in petelin. (Nar. pes.) Kr. Čbelica. 88
28. Golob in lisica. (Nar. prav.) M. Valjavec. 88
29. Vojska z volkom in psom. (Pes. po nar. prav.) M. Valjavec. . . . 89
30. Župan. (Pes.) M. Vilhar. 92

Bajke in legende.

31. Solnce in Nasta. (Nar. prav.) M. Valjavec. 93
32. Marjetica in Trdoglav. (Nar. pes.) E. Koritko. 95
33. Obredna narodna pesem. Fr. Hubad. 96
34. Koledniča. (Nar. pes.) D. Trstenjak. 102
35. Na Jurijevo. (Pes. Belokranjski običaj.) O. Zupančič. 103
36. Zmladletek. (Odlomek nar. pes.) J. Pajek. 103
37. Tri device kresnice. (Nar. pes.) M. Majar. 104
38. Sveta Marjeta. (Po nar. pes.) P. Hicinger. 105
39. Kurent. (Nar. leg.) J. Freuensfeld. 105
40. Školastika. (Nar. pes.) M. Ravnikar. 106
41. Razbojnik. (Nar. pes.) M. Valjavec. 107
42. Pripovedka o Edipu v slovanski obleki. Fr. Hubad. 107

Balade in romance.

Stran

43. Narodna pesem — zrcalo narodnega života. J. Scheinigg. 110
44. Desetnica. (Nar. pes.) E. Koritko. 118
45. Rošlin in Verjanko. (Nar. pes.) Andr. Smolè. 120
46. Lepa Vida. (Nar. pes.) Andr. Smolè. 121
47. Mornar. (Nar. pes.) Fr. Meden. 123
48. Mlada Zora. (Nar. pes.) R. Ledinski. 126
49. Mlada Breda. (Nar. pes.) R. Ledinski. 129
50. Asan-Aginica. (Srbska nar. pes.) Fr. Cegnar. 135
51. Mutec osojski. A. Aškerc. 137
52. Svetopolkova oporoka. A. Aškerc. 138
53. Smrt carja Samuela. J. Pagliaruzzi. 140
54. Jeftejeva prisega. S. Gregorčič. 141
55. Ubežni kralj. Fr. Levstik. 143

Junaške pesmi.

56. Pegam in Lambergar. (Nar. pes.) V. Vodnik. 145
57. Kralj Matjaž in Alenčica. (Nar. pes.) V. Vodnik. 148
58. Kralj Matjaž v turški vôzi. (Nar. pes.) Fr. Prešéren. 153
59. Kralj-Matjaževa smrt. (Nar. pes.) Andr. Smolè. 155
60. Kralj Matjaž pred peklom. (Nar. pes.) St. Vraz. 156
61. Dve pripovedki o kralju Matjažu. *a)* J. Freuensfeld, *b)* M. Majar. . 157
62. Kralj Matjaž v narodnih pesmih in pripovedkah. S. Rutar. 159
63. Ravbar. (Nar. pes.) V. Vodnik. 170
64. Alenčica, sestra Gregčeva. (Nar. pes.) Fr. Prešéren. 174
65. Oblega dunajska. (Nar. pes.) M. Ravnikar. 176
66. Lavdon. (Nar. pes.) A. Slomšek 177
67. Kraljevič Marko v narodnih pesmih jugoslovanskih. Fr. Hubad. . . 178
68. Kralj Marko. (Nar. pes.) M. Ravnikar. 187
69. Uroš in Mrljavčeviči. (Srbska nar. pes.) I. Jenko. 189
70. Smrt kraljeviča Marka. (Srbska nar. pes.) I. Jenko. 195
71. Krst pri Savici. Fr. Prešéren. 198

Povest in roman.

72. Martin Krpan. Fr. Levstik. 210
73. Berač. (Slika.) Fr. Meško. 221
74. Prizor na kmetskem semnju. J. Stritar. 232
75. Lepa Vida. J. Jurčič. 239

Lirsko pesništvo.

Pesmi.

76. Tri rožice. (Nar. pes.) M. Majar. 249
77. Božična pesem. (Nar. pes.) M. Majar. 249
78. Veseli hribček. (Nar. pes.) A. Slomšek. 250
79. Zagorska. (Nar. pes.) Razlag. Pesm. 250
80. Zvonikarjeva. B. Potočnik. 251
81. Na grobih. Fr. Cegnar. 251
82. Vse mine. V. Orožen. 252
83. Veselja dom. A. Slomšek. 252
84. Samoti. J. Pagliaruzzi. 253
85. Pomladnji dan. Fr. Cimperman. 253
86. Ob žetvi. A. Funtek. 254
87. Prva pomladnja čebela. Fr. Levstik. 254
88. Planinar. B. Potočnik. 255
89. Popotnik. J. Strel. 256
90. Popotnik. Fr. Levstik. 256
91. Na tujih tleh. A. Funtek. 257

Stran
92. Domovina. Andr. Praprotnik 257
93. Bled. J. Stritar 258
94. Cerkniško jezero. Fr. Cimperman 258
95. Kras. M. Vilhar 259
96. Jadransko morje. S. Jenko 259
97. Črez Kavkaz. A. Aškerc 259
98. Ukrajinska step. A. Aškerc 261
99. Rojakom. Fr. Cegnar 262
100. Kdo je mar? I. Koseski 263
101. Pobratimija. S. Jenko 264
102. Junak in lastovka. J. Stritar 264
103. Junak in dete. J. Stritar 265
104. Vojaška. I. Koseski 265
105. Nuna in Kanarček. Fr. Prešéren 266
106. Ujetega ptiča tožba. S. Gregorčič 267
107. Roža med trnjem. Fr. Cegnar 269
108. Samostanski vratar. S. Gregorčič 270

Ode in himne.

109. Na Vršacu. V. Vodnik 271
110. Na božji poti. A. Funtek 272
111. Milanski dom. L. Pesjakova 273
112. Na Črnem morju. A. Aškerc 275
113. Nazaj na morje! A. Aškerc 276
114. Boginji petja. Fr. Levstik 277
115. Nazaj! J. Stritar 277
116. Oljki. S. Gregorčič 279
117. Pozdrav Njega Veličanstvu cesarju. S. Gregorčič 282
118. Večerna molitev pesnikova. J. Cimperman 284
119. Pesem o pesmi. A. Funtek 284
120. Reši nas zlega! Fr. Levstik 289

Elegije.

121. V spomin Andreja Smoleta. Fr. Prešéren 290
122. Na Jenkovem grobu. J. Stritar 291
123. Dunajske elegije. I. II. J. Stritar 292

Lirske pesmi v stalnih oblikah.

124. Sonetje. 1—6. Fr. Prešéren 294
7. R. Ledinski 296
8—9. J. Stritar 297
10. Življenja namen. Fr. Svetličič 298
125. Ozir v nebó. (Glosa.) A. Oliban 298
126. Gazela. 1. 2. Pavlina Pajkova 299
127. Samota. (Kancona.) J. Žemlja 300
128. Triolet. Fr. Zbašnik 301

Didaktično pesništvo.

Poučna pesem.

129. Zaničevalcem pevcev. R. Ledinski 302
130. „Novice“ bralcem h koncu leta. I. Koseski 303
131. Poslanica o tragediji. J. Pajk 304
132. V Pompejih. A. Aškerc 305
133. Zabavljica. Fr. Svetličič 309
134. Nova pisarija. Fr. Prešéren 309

Basen, parabola, alegorija.

Stran

135. Kos in brezen. (Pes.) V. Vodnik 314
136. Ezopove basni. 1. 2. 3. (Pes.) J. Stritar 315
137. Kozel in zvonec. A. Slomšek 317
138. Solnce in veter. A. Slomšek 317
139. Slavec. (Pes.) M. Vilhar 318
140. Cena. (Pes.) M. Vilhar 318
141. Vijolica. (Pes.) A. Slomšek 319
142. Prepirajoči trepetliki. (Pes.) Fr. Cegnar 319
143. Morska roža. (Pes.) A. Umek 320
144. Sreča, Poezija in Prešéren. (Pes.) J. Stritar 321

Epigrami, reki, uganke.

145. Nadpisi za mesece. 1—4. V. Vodnik 325
146. Muhe. 1—5. M. Kastelec 325
147. Spoznanje. 1—2. U. Jarnik 325
148. Puščice. 1—3. J. Zupan 326
149. Zabavljivi napisi. 1—5. Fr. Prešéren 326
150. Zlate resnice. 1—5. A. Slomšek 327
151. Različne misli. 1—4. Fr. Cegnar 327
152. Lesnike. 1—8. Fr. Levstik 328
153. Iveri. 1—8. J. Cimperman 329
154. Misli. 1—10. L. Pintar 330
155. Kitica slovenskih pregovorov. 1—50. 331
156. Uganka. 1. 2. Fr. Prešéren. (Kasino.) 333

Dramatsko pesništvo.

157. Orest. J. Stritar 334
158. Regulovo slovó. J. Stritar 336
159. Tugomer. J. Jurčič 340

Proza.

Pripoved.

160. Posuto mesto Pompeji. A. Zupančič 359
161. Akvileja. S. Rutar 367
162. Narodna bramba za časa turških bojev. J. Parapat 376

Životopis.

163. Jurij Vega. Fr. Hauptmann 381

Opis in oris.

164. Družne rastline. M. Cilenšek 388
165. O pojavu naravnih nagonov pri živalih. H. Schreiner 396
166. Na piramidah. J. Karlin 405
167. Atene. A. Ukmar 409
168. Pobratimstvo. Fr. Wiesthaler 414

Opombe . . . . . 420—444